

1914

2014

*Sorscédulák
a nagy háborúból*

Sorscédulák a nagy háborúból

(Rendhagyó olvasókönyv)

Szerkesztette: Cseke Gábor

2014

TARTALOM

Cseke Gábor: Sorscédulák a nagy háborúból

Babits Mihály: Kép egy falusi csárdában

Fejtő Ferenc: Szarajevó, 1914. június 28.

Ignotus: Háború

*** A merénylet

*** Ferenc József azt üzenté...

Anna Ahmatova: 1914. július 19.

Parázs: A bevonulás

Veres Péter: 1914. augusztus

*** Megjövendölték a világháborút

Móricz Miklós: A háború egy vidéki városból nézve

Gyóni Géza: Ferenc Ferdinánd jár a hadak élén

Walzel Kelemen: Kémszolgálat a háborúban

Benedek Elek: „Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam”

József Ferenc főherceg: „Hatalmas orkán, tiszta levegő...”

Székely Júlia: Nagypám tévedett

*** Mulatság a lövészárokból

Stefan Zweig: A túlradó háborús lelkesedésről

*** Kis bakanyelvi szótár 1914-ből

Rudyard Kipling: A fiam, Jack

Schöpflin Aladár: A szavak háborúja

Rónay Ernő: Mi vár ránk?

*** Az itthonmaradottak hadi tízparancsolata

Kosztolányi Dezső: Szív

Gyóni Géza: Levél a gránicról

*** Akik idegenben rekedtek

Bodor Aladár: Hajnali ködben

Ken Follet: Karácsonyi meglepetések

*** A háború férgei

Dan Culcer: Egy bocskoros katona

Jaroslav Hašek: Švejk kalandjai Királyhidán

*** Hogyan éljünk háborús időkben?

Ady Endre: Távolság a csatatérről

Hősök a költetőgépben

A finom Péter

Az öreg vátesz

A nagy szolidaritás

A magyar Svájc

Napóleon kissé haragos

Hervadnak az asszonyaink

Az Állam siratása

Tabéry Géza: „...én a halálba, ő az életbe rohan...”

Dömötör Gyula Ferenc: Kémgyanús jelenségek

Yolland Arthur: Háborús Anglia életéből

Robert Rozsnyay: Annyi márvány

*** Turistaság és háború
 Ady Endre: Nótázó, vén bakák
 Howard Sergeant: A hangok
 *** A páncélosvonat
 Guillaume Apollinaire: Madár dalol
 *** Könyörgés – véres munkához?
 Lám Béla: Tűzkereszttség
 Oláh István: Szerelmes harctéri levelek
 *** Gulyáságyú
 Endre Károly: A harctéri versekből
     Monte San Gabriele
     Haláltánc
 Lászlóffy Aladár: Az üteg
 *** Mosolygó háború
 Gyóni Géza: Végvári sáncokban
 Vészi Margit: Repülőgépen a cattarói öböl felett
 Bertolt Brecht: A tördőfés dicsérete
 Botár Árpád: A láthatatlan hadsereg
 Köntös-Szabó Zoltán: Fehér zászló Erdély felett
 Békássy Ferenc: Holtomiglan
 Tóth Árpád: Elmerült sziget (Békássy Ferenc versei)
 David Frost: Ó, az a csodás háború...
 Esterházy Lujza: Lengyelnek ünnep, magyarnak gyász
 Gyallay Domokos: Az emberek találkoznak
 Ernest Hemingway: Idegen hazában
 Munk Artur: Adieu, Vetluga!
 Karinthy Frigyes: Bűn és bűnhődés
 Szentgyörgyi N. József: Elfeledett falklandi csata
 Camil Petrescu: A szerelem utolsó, a háború első éjszakája
 Betegh Miklós: Erdély a háborúban
 dr. Nagy András: Rádió még nem volt...
 Erdélyi román hangok
     Emil Isac: A román–magyar béke
     Octavian Goga: Maniu is bevonul...
 Szávai Géza: Személyekre lebontott történelem
 Végel László: Versailles unokája, Jalta gyermeke
 Lászlóffy Csaba: A lokálpatrióta hős
 Bereményi Géza: Minden késő ősszel
 *** Bombavetés repülőgépről
 Bözödi György: Háború lesz
 Franz Werfel: Az istenek közjátéka
 *** A béke útja
 Székely János: A vesztesek
 Patrik Ouředník: Europeana
 Arkagyij Babcsenko: Jelenetek egy háborúból
     A tehén
     A lakás
     A katona álma
     Kóda

Karinthy Frigyes: Hazám és „hazám”
John Keegan: Egy európai tragédia
Emőd Tamás: Írás a palackban

Cseke Gábor: A fegyver eldőrdült...
Az olvasókönyvben szereplő szerzőkről, forrásokról
A „rendhagyó olvasókönyv” sajtóvisszhangjából

*

*A fedőlapon: A hadizsákmány. Brit katonák zsákmányolt, német vasúti vagon roncsa közt
Fotó: Első világháború – a 100. évfordulás Page*

Cseke Gábor **Sorscédulák a nagy háborúból**

(Olvasónapló egy olvasókönyv elé)

Két nagyapám volt. Mint általában mindenkinek. Ma már egy sincsen, s emléküik is egyre halványabb. Ágyban, párnák közt haltak meg, bő fél évszázada (nagyapja válogatja...). Dohos papírok és fényképes igazolványok maradványai között turkálva bányászom elő: Domokos (atyai) nagyapám 1888-ban született, Dezső (anyai) nagyapám csak 1892-ben. Továbbá, hogy apám 1915 májusában jött világra, s akkor Domokos nagyapám már házas ember volt. Anyám ugyanabban az évben született, ezek szerint a háború kitörésekor Dezső nagyapámon is rajta volt már a család köteléke...

Hogy megjárták-e a háborút, s katonaként megtapasztalták-e a frontéletet, erről egyszer sem hallottam őket mesélni. Nem is igazán kérdezgettem őket, hiszen én, aki a második világháború árnyékában születtem, érthetően jobban érdeklődtem apám élményei iránt.

A nagyapákkal együtt háborús emlékeik is a föld alá kerültek. A családban nincs is már kitől faggatózni, s a tárgyra utaló írott emlékek sem maradtak utánuk. Egy azért tanúskodásuk nélkül is biztos: a háború viszonyait, következményeit maguk is személyesen átérték, megszenvedték.

*

2013 karácsonyának táján megnéztem egy filmet (Fegyverszünet karácsonyra, francia–angol–német produkció, 2005), egy 1914-es lövészárk-ünnepről. Lehangelő volt és egyben felemelő. Az addigi ádáz ellenségek karácsony éjjelén kiléptek szerepükből és együtt köszöntötték a csöndes éjt. Majd minden kezdődött előlről (vagy mégsem?)... Akkor éreztem át erőteljesen, hogy a ránk köszöntő új esztendőben az első világháború kitörésének századik évfordulójára készül emlékezni az emberiség. Maga az esemény távoli, jócskán fakuló olvasmányélményekben rögződött bennem, mint amiről tudni illik, tudni érdemes. S ma már hozzáteszem, már vallom: tudni kell.

Ez a belső parancs fokozatosan kerített hatalmába. Karácsony óta ugyanis, a családi történelem vonatkozó emlékezetének híján, könyvekre vettem magam, könyvtárpolcokat kutattam át és egyetlen nagy lendülettel igyekeztem mindazt legalább részben pótolni, amit gyermek- és ifjúkoromban könnyelműen elszalasztottam. Ma már szenvedélyesen keresem azokat a forrásokat, melyekből a legközvetlenebbül, a leghitelesebben, a legélményszerűbben képet nyerhetek – igaz, csak száz év távolából – mindarról, amit azok az esztendők (1914–1918) felszínre hoztak, a világra szabadítottak. S teszem ezt úgy, hogy közben zajlani látszik mindennapi életem, a huszonegyedik század elején, egy vidéki székely városkában, amelynek van ugyan egy működő, bár meglehetősen hézagos könyvtára. Amelynek állománya – a sok történelmi és egyéb hurcoltatás, székhelyhiány, pénzsűke stb. miatt – eléggé foghíjas és rendezetlen, ezért elsősorban a „próba – szerencse” alapú turkálásban van minden reményem.

E mellett napi rendszerességgel pásztázom a világhálót, működtetem a keresőmotorokat, fésülöm át a nyilvánosan hozzáférhető dokumentum-állományokat, honlapokat... A könyvtári böngészést itthon sem hagyom abba, saját zsúfolt gyűjteményemet újra és újra átvizsgálom, kötetekbe lapozok, fénymásolok, jegyzetek... S hogy el ne borítson a lassan-lassan özönével érkező információ, próbálom az egészet valamiképpen rendszerezni, áttekinthetővé tenni egy személyes használatú, zártkörű internetes felületen.

Így élek immár néhány hónapja, a teljesség (lehetetlennek tűnő) kergetésében, s közben Babits Mihály ismert versének (*Kép egy falusi csárdában*) hangulata vesz körül. Ami csöppet sem véletlen: hiszen épp ez a költemény indított útnak, hogy a nagy háború dögcéduláinak meddő leltározása helyett az események többé-kevésbé felelős tanúitól gyűjtsem össze az egyéni és közösségi sorscédulákat. Nem annyira a múlt talajában, emlékeiben végzett ásatás a céлом, inkább a jelennel való párhuzamosságok, ismétlődések, visszahangzások keresése és fölfedése. A Babits emlegette füstös, avított, poros kocsmái kép igaz, hogy a múltat próbálja őrizni, de az akkori ügy, amelyben megfogant – ma már csupa frázis, talmi gerjedelem, látomás. Nem így a tanulság, amit szorgalmasan tovagörget az idő:

*Uj év jön és fakad
új láz,
az idő harcokat
ujráz.*

*Ádázabb viadal
buzdul,
ó mennyi fiatal
pusztul!*

*Raj jön a tavalyi
rajra,
új kép falusi
falra.*

*Azt is majd por keni
jócskán
s búsan fog csüggeni
ócskán.*

„Az idő harcokat ujráz” – Babits nemcsak hogy nem tévedett, hanem igen pontosan fogalmazott; hiszen pár évtized múlva egy következő világméretű egymásnak feszülés újult erővel és még nagyobb vehemenciával tört ki s csúcsosodott a Hirosimát és Nagaszakit elborító gombafelhőben.

*

Gyűlnek, egyre gyűlnek a cédulák. Állandó kérdés faggatását hallom: mire érdemes odafigyelni? S mindjárt rá az ismétlődő – gyakorlati – választ is: mindenre, ami érdekes, ami nem túlságosan partikuláris. Mindenre, ami a nagy háború sokrétű – közeli-távoli – bemutatásához nyújt támpontokat. Bár végül ez is csak azt fogja dokumentálni, amit személyesen alkalmam nyílt összeolvasni-összehordani az első világháborúról.

Elekes Ferenc barátom tavaly kemény táblába kötött, 1914–16-os újsággyűjteményekkel lepott meg, s azzal a megjegyzéssel, hogy nálam jobb helyen vannak, mert tudni fogom, mihez kezdjek velük.

Ezek adták az első lökést ébredező kíváncsiságomnak.

A hetilap homlokán fura cím: *Vasárnapi könyv*. Belelapozva kiderül: olyan A/5-ös formátumú képes kiadványról van szó, amely az Országos Közművelődési Tanács égisze alatt jelent meg Budapesten 1911–1944 között, Árkay Kálmán szerkesztésében. Maga a tanács 1908-ban alakult intézmény, célja a közművelődési egyesületek működésének irányítása és eredetileg főleg a nemzetiségek között élő magyarság kulturális gondozása. Buzgó tevékenységet fejt ki az iskolán kívüli népoktatás terén, ismeretterjesztő előadásokkal és nép-kultúrházak felállítással.

(A Vasárnapi könyv szerkesztésmódja engem valahogy az 1946-ban felbukkant Élet és Tudományra – alapította Szent-Györgyi Albert – emlékeztet, amely azóta is a magyar tudománynépszerűsítés egyik alapforumaként ismert.)

Az ajándékba kapott számokat lapozgatva feltűnt, hogy a nagy háború kitörésének időpontjától kezdve a lap szinte kizárólagosan és egyre tudatosabb körültekintéssel mutatja be a világháború olykor legapróbb részletkérdéseit is. Aki pedig annak idején elolvasta ezeket a háborús életképekkel illusztrált ismertetőket, nagy eséllyel kapcsolódhatott be egy-egy kávéházi vitapartiba, mely a „hátszág” – annak idején előszeretettel hinterland-ként emlegették mifelénk is – egyik fő közéleti fórumaként működött, amelyen mindenki mindent jobban tudott, mint mások odakint a harctéren vagy éppen a nagyvezérkarban.

A harcok kezdeti hevében nem véletlenül veszi védelmébe Schöpflin Aladár a Nyugatban a „kávéházi Moltkékat és Conradokat” (A szavak háborúja / 1914. 20. szám):

„A háború nemcsak a harctéren folyik, hanem a lelkekben is. Valamikor, mikor a hadsereg és a háború még jobbra uralkodók és egyéb nagy urak privát ügye volt, megeshetett, hogy csak őrájuk és zsoldos katonáikra tartozott, az otthon maradtak nem törődtek vele annyira, hogy valóságosan át is éljék minden szépségét és borzalmasságát. Ma azonban mi, úgynevezett békés polgárok, csak fizikai értelemben vagyunk itthon maradtak, lelkileg átéljük az egész háborút, minden szenvedésével, szépségeivel, erőfeszítéseivel és ellankadásaival, diadalmas ujjongásaival és nyomasztó csüggedéseivel együtt. Az sem akadályoz ebben a teljes átélésben, hogy a harctéren lefolyó eseményekből nem tudunk jóformán semmit, csak az egészen nyers adatokat és tényeket kapjuk meg, amelyek egyáltalán nem adnak táplálékot, vagy igen-igen soványat azoknak a képességeknek, amelyekkel az eseményeket át tudjuk élni: a fantáziánknak, az érzésünknek és az egyes képeket egységbe alkotó ítéletünknek. Sőt ebben csak hasonlóbbá válunk a harctéren küzdő katonákkal, akik, leszámítva néhány főembert, szintén nem tudnak semmit a tulajdonképpeni eseményekről s azok kapcsolatairól.

A civil lakosságnak ez a lelki egyesülése a kombattáns katonasággal a hadseregnek legutolsó tartalékja, amely nem fegyverrel harcol, hanem az idegrendszerével, a gondolataival, reménykedéseivel és aggódásaival. Teljesen igazságtalan az az olcsó és hamar közkeletűvé vált gúnyolódás a kávéházi stratégiákról, akik a márványasztalra vagy az ebédlőasztal abroszára rajzolják haditerveiket és hozzászólnak a Moltkékat és Conradokat intézkedéseikhez. Akik ezeket gúnyolják, önmagukat is gúnyolják, mert ki nem csinál ebben az időben hadi kombinációkat?”

*

A Vasárnapi könyv áttanulmányozása révén rövid idő alatt eljutottam oda, hogy személyesen is melegen érdeklődni kezdtem a téma iránt, sőt, lassan úgy éreztem már magamat, mint akiből ezáltal nagyapáink háborújának igazi bennfentese lett.

Hogy is ne, amikor ilyen és ehhez hasonló címek kergették egymást szinte megszakítás nélkül a folyóirat oldalain, hétről hétre, hónapról hónapra:

- * *Hogy csinálják a lövészárkot?*
- * *A gránát és a srápnél*
- * *Ivóvíz a harctéren*
- * *Hogyan élünk háborús időben?*
- * *Hadviselés a hegyek között*
- * *A háború és az állatok*
- * *Hogyan jut el a levél a tűzvonalba?*

- * *A puszkagolyó útja*
- * *Hadikutyák*
- * *Hadseregünk ágyú-óriásai*
- * *Ellenségek és szövetségeseik*
- * *Przemysl ostroma*
- * *Hogyan igazodjunk el a térképen? stb.*

És ez így ment, már-már szabályosan, sűrű egymásutánban, két évfolyam lapszámain át, amíg a hiányos lapgyűjtemény végére értem. Az is észrevehető, hogy egy idő után már apadni látszik a lelkesült, kizárólagos érdeklődés a téma iránt, a kíváncsiság egyfajta keserűségbe, majd türelmetlen kétségbeesésbe fordult... A lap szerkesztőinek pedig eszébe jut, hogy a háborún kívül egyéb emberi kérdések is vannak még a világon...

*

A Vasárnapi könyv-vel egy idő után telítődöm.

Másfajta könyveket emelek le a polcra. Versek olvasok, rég nem idézett költők bukkannak elő. Minden csupa (újra)felfedezés. Kérdés: milyen fajta háborús irodalmat is részesítek előnyben? A csúcokat? Az agyonidézett „slágereket”? És hogyan lehet egyáltalán regényekre kitérni?

Összeírom a szóba jöhető szerzőket. Közben körvonalazódik, bár még csak halványan, egy terve. Amit célzottan keresek, azt sokáig nem találok. Viszont akad más. Gyorsan belenyugszom: azt kell fölvenni a földről, ami épp elem kerül... Régi könyvek tolják magukat előtérbe – teli penésszel, porral. De információval is! Gyakran köhögök, bedagad a torkom. Mit lehessen tenni? Bennük van a „tudomány”...

*

Számos költőnk-írónk sorsa fonódik egybe a nagy háborúval – és nem kizárólag csak a magyar irodalomban. Világméretű ez a jelenség is, akár a nagy háború. Nem egy író ezek közül mostanig inkább csak egy név volt a számomra.

Endre Károlyra például mostanáig legyintettem; őt pedig ténylegesen a nagy háború avatta költővé!

Első kötetében valójában az olasz harctérről írt versei dominálnak. De hol vannak e versek? Interjúi tanúsága szerint csak a legutoljára megjelent, 1965-ös válogatásban vállalja újra őket. Sokáig nem hisz bennük, ifjúkori zöngeményeknek tartja valamennyit. Nem érti, mit „esznek” rajta az őt nyakra-főre dicsérő korifeus pályatársak. Már későn, a huszadik század hatvanas éveiben hajlandó csak reflektálni a témára, egy interjúban, akkor is a kérdező makacs érdeklődése az, ami válaszra provokálja:

„Éreztem a szó potenciális hatalmát, azért, amely azért született ilyennek, mert volt mit hordoznia. Anélkül, hogy tudtam volna, vagy akartam volna, az átélt történelem költője lettem, sajnó reflektálója annak a drámai pergőtáncnak, ami minden pillanatunkban mindnyájunkat a véres húscsapatokra való szaggatás vízióiban forgatott. Bár ez a harctéri költészet a fiatalon szörnyhalált halás tudatából mint személyi költészet hajtott ki, szükségszerűen magán viseli az egész feláldozott ifjú nemzedék közös sorsát s talán ez ad néki időtálló jelleget. S mégis, bevallom, magam is mostoha voltam ezzel a harctéren írt 42 versemmel – csaknem egy egész életen át mostoha. Első gyűjteményembe 1922-ben csak 11-et vétettem fel belőlük, 1956. évi válogatott verseim kötetébe csak 26 került be közülük. Kivétel nélkül mind a negyvenkettőt csak a mostani, 1965. évi nagyobb válogatás kötetébe vettük fel. Miért történt ez? Azért, mert sokáig azt hittem, hogy ezeknek a verseknek

legnagyobb része még infantilis. Túlságosan zöld, éretlen gyereklélekből fakadtak. Hogy ezért van szükség gondos megválogatásukra. Tévedtem. A mellőzött versekben épp az a megrendítő tragikum rejlett, mely specifikus volt a harctéren sínylődő generációmra nézve. Benn volt ezekben a versekben a lihegés a még ki nem élt élet után, benn volt a szégyenkezés a perditák szerelmére való rászorulás miatt, benn volt a gyerekes szilajság, túltelítettség, szűzies tisztaság tudatának etikája –, mind, mind a kínok fájához való kikötöttség állapotában. Ha kiütözik belőlük a serdületlenség, annál tragikusabb ezeknek a verseknek az alaphangja.”

Olyan nagy és szigorú iskolának bizonyult számára ez a háború, hogy érett fejjel is mindegyre visszatér színhelyeire és emlékeihez (lásd Görzi elégiák) és az emberi egzisztencia mindig friss tanulsággal tölthető fel versei nyomán.

*

Harctér, majd fogság kegyetlen körülményei faragnak valódi, saját hangú költőt Gyóni (Áchim) Gézából, aki korábban könnyen kimutatható Ady-hatások alatt kopogtatott az irodalom kapuján, s akiről 1915-ben maga Ady is – fiatal olvasók érdeklődő kérdésére – eléggé becsmérően nyilatkozott egy Csucsáról fogalmazott levélben:

„...sohase volt költő, s nem is lesz. Ezt még egy világháború sem tudta megcsinálni. Fiatal újságírószimattal s kényelmetlenül kényelmes helyzetében transzponálta igaz poéták formáit s hangulatait. Természetesen elsősorban engem bányászott ki, de szerencsére nem jó bányász... Csak annyi ő, mint a háborús revük szerzői. Hadd éljen szegény, s ha hazakerül, hadd élhessen meg e szörnyű háborúból, mely annyiunk életét vette el, vagy tette tönkre.”

A jövődőlés mégsem teljeseedik be: Gyóni Géza az orosz fogságban a frontot járt tíz- és százazekrek elismert költője lesz, sajnos örök foglyaként annak a földnek, amelyből költészete vétetett. Ám hívei hazajuttatják verseit, később is híven képviselik szellemét, méltatják tragikus sorsát, halott poétájukat megidézve korrigálják Ady elkapkodott pályatársi tévedését. Igaz: a háború kezdetén született, harcra buzdító dalai, s köztük a meggyilkolt trónörököszt dicsőítő ének (*Ferenc Ferdinánd jár a hadak élén*) még jobbra túlfűtött propaganda, de a Ferdinánd-kultusz láza hamar lelohad. Mire a déli harctérről Gyónit Premysl védői közé veri a sors, már keserűen üzen az otthon maradt politikusoknak.

*

Különös ellentmondás feszül sok-sok korabeli háborús iromány mélyén: eléggé súlyos, indokolt esemény volt-e a sarajevói merénylet ahhoz, hogy felforgassuk érte az egész világ életét, addigi rendjét? Valóban zászlónkra illő személyiség volt néhai Ferenc Ferdinánd? Magyar ügy volt-e egyáltalán teljes mellszélességgel belerohanni a háborúba?

Gyóni Géza szerint:

„Ferenc Ferdinánd jár a hadak élén, / S orgyilkos-ország rettegéssel reszket. // Ami siralmat ránk küldeni készült / Orgyilkos-ország irtó cselszövénye: / Véres nyomornak, könnyes szenvedésnek / Mostantól fogva mindörökre vége. // Mostantól fogva mindörökre vége. / Ijesztő rémnek, csüggedt halálvágnak. / Virágos, ékes szentelt fegyverek most / Utat a boldog, szebb jövőbe vágna.”

Benedek Elek, aki baconi birtokán éli át a háborúba forduló 1914-es nyári idillt, rögtön megütközik, mint aki nem hisz a szemének:

„Már a gyermek előtt sem titok, hogy a leendő magyar király nem szereti a magyart, több ennél: talán gyűlöli is. Hogy alig-alig fordul meg egy-két napra a mi országunkban; kötelessége ha ide szólítja udvari bálra, csak megmutatja magát s másnap már bucsu nélkül, egy jó szó hátrahagyása nélkül szalad az 'ország szívéből'... A magyar nemzet szívből gyászolta, siratta Rudolf királyfit; szívből gyászolta, siratta Erzsébet királynét. Ferdinándnak csak hivatalos gyász jutott. Megesett jó szíve az árván maradt gyermekeken, de Ferdinánd halála egyetlen magyar szemből sem fakasztott könnyet...” (Édes anyaföldem. Magyar Elektronikus Könyvtár)

Móricz Zsigmond lánya, Virág így tanúskodik:

„...társaság volt nálunk Leányfaluban azon a napon, amikor megölték a trónörököszt. – Kitört a háború! – mondta apám megdöbbenve, de még senki sem hitt neki. Az egész ország gyűlölte a komisz királyjelöltet, valóságos mámor tört ki, hogy megszabadultak tőle.” (Apám regénye. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.)

A lapok ennek pont az ellenkezőjét állították: nyilván, a háborús propaganda olajozottan működött. Komoly emberek, elismert nagy koponyák hitték és vallották fennhangon, hogy szerintük a Szerbia elleni büntetőhadjárat jótékony esőként térül meg az országnak. Maga Móricz Zsigmond is megszédült:

„A háború kitörése megdöbbenetette, de valami titkos öröm is villogott benne – állítja Móricz Virág (az Apám regényében). – A nagy változás lehetősége. Egyszer, húsz év múlva, az első háborús riportjait, novelláit olvastam, s a fiatalság kegyetlenségével szúrtam felé, számon kértem ezeknek az írásoknak derűs, tiltakozásmentes hangját. Nem illettek elveihez.

Nem volt hajlandó vitatkozni erről. Komoran járkált a szobában, aztán soká keresgélt háborús jegyzetei között, s végül elém tett egy lapot. Vers volt: 'Mikor már torkunkon fuldokolt a csüggedés, / Hogy ebben az országban nincsen Élet, / Mikor mehtagadtuk a Multat és jövőt, / Mert a jelen poshadt és megfojtja a lelkiünket. // Megdördültek a felséges egek. / És kitört a vihar. / És mi a legelső percben fellélekzettünk. / A másokban már dal fakadt a szájunkon, / A harmadikban már ott vágtuk a lábunkkal / A drága vérrel vetett, vérrel hogy újra megvegyük a Földet...' Ezt 1915-ben írta. Csodálkozva néztem rá. Bólintott: – Azt hittem, hogy a mi szegény, mészárszékre hajtott bakáink kivívják a magyar dicsőséget...”

*

Szinte el se hinné az ember: az irodalom színe-java, kivétel nélkül megperzselődik a nagy háború bűvöletében. Már-már mágikusnak hat az a forrongó, nyugtalan nyár: amint a túltelített béke egycsapásra önmaga ellentétébe fordul.

Számomra Ady Endre reakciója különösen érdekes e sűrű pillanatokban: emberként s talán költőként is, úgy esik bele gyanútlanul az első világháború forgatagába, akár a légy a tejbe. Pontosabban: bele se esett, mert Csinszkába esett volt bele – legalábbis akkor úgy gondolta –, éppen azokban a napokban, hetekben és hónapokban, amikor körülötte majd mindenki a hadi helyzetről beszélt és „kutya Szerbiát” emlegetett.

Amikor az alább olvasható Szabolcska-vershez hasonló erkölcsi buzdításoknak állt a nyilvánosság zászlaja:

Szabolcska Mihály: Üzenet

– egy harctérre küldött bibliában –

*Magyar honvéd vagy, ehhez tartsd magad,
Csak győzötök, vagy halnotok szabad.
Ki orvul fente fegyverét hazánkra:
Lakoljon a gaz Isten igazába!
Irtsd, ne kíméld, – hogy a honvéd nevet
Unokája is emlegesse meg!*

*De harc után, vagy fegyvertelenül,
Árván ha egy is kezedre kerül:
Hajolj le hozzá érező sziveddel,
S sebét kötözd be gyöngéd szeretettel,
Testvér gyanánt, – hogy a honvéd nevet
Unokája is emlegesse meg!*

Ady korabeli levelezésén végigkövethető az a mindent elborító, ködös zavar, amit a Csinszka iránt feltámadt, későn jött szerelem – Ady erejét felülmúló kihívásként – kiváltott a súlyosan beteg férfi lelkében és egzisztenciájában. Ennél nagyobb káoszt már csak a háború zúdíthatott reá, amelyre – bár irtózott tőle és tragikus kimenetelűnek tartotta Magyarországra nézve – időnként maga is úgy gondolt, mint megváltó alternatívára. Ám a lánykerés bonyodalmi végül is annyira maguk alá gyűrik, hogy nehezen alakuló, többszörösen rendhagyó frigyének ügyét kész megtenni a maga személyes háborújának. Ez élteti napjait, ez „igazolja” háttérben maradását. Olyannyira, hogy még az általa nem sokra becsült Tisza Istvánhoz is megalázkodva fordul közbenjárásért, de nem ám országos ügyben, hanem hogy segítsen neki a Csinszka apja által támasztott házassági akadályok áthidalásában.

Ady fogadott fia – személyi titkára – bevonul a seregbe, miatta nagyon aggódik, s közben attól tart, hogy nagyon könnyen őt magát is behívhatják. „Szolgálatos” feljelentők jócskán akadnak, akik tanúsítják Adyról, hogy túlterhelt újságíróskodáshoz képest, ami felmentésének alapjául szolgál, ugyancsak lump életet él... (Gyakorlatilag a Nyugat, majd a Világ számára fogalmazza a *Távol a csatatérről* rovatcím alá sorolt háborús gondolatait, feljegyzéseit, firkáit.) Időre van szüksége, amíg a házassága rendeződik és ismét a világ súlyos gondjain töprenghet. A következő években magához tér, már felelős költőként lép fel. Úgy, ahogy azt a pályatársak esetében látja. Akikkel akarva-akaratlanul összehozza a sors.

Roppant érdekesek és jellemzőek ezek a véletlen találkozások. Egyesekről Ady számol be, másokról az ismerősök vallanak. Ahogyan Tabéry Géza is tette. Leggyakrabban kávéházakban, vendéglőkben vagy vasútállomásokon kerül rájuk sor. Ahol sokszor órákig kell várni a vonatösszeköttetésre. Attól függően, ki milyen irányba és milyen úti céllal utazik. Csakhogy amíg a barátok a csapataikhoz, a frontra – a halálba – igyekeznek, Ady két kézzel a nem remélt élet illúziójába kapaszkodik. Költőként nagyon is tudja, váteszesen érti – mert őt még egy világháború se verheti át, csak időlegesen –, hogy az „eltévedt lovas” végül is hazatalál népéhez. Azokhoz, akik a történelemben mindig csak adtak és adtak – akkor is, amikor mindenüket: az életüket kérték áldozatul.

*

Az emlékezet élő, hosszú életű támasza – az irodalom – tanúsítja, s féltőn megőrzi, hogy mi minden zajlott a világon abban a néhány – végtelennek tűnő – esztendőben. S ha nem is az idő pillanatokra bontott krónikája, „kamerafelvétele” az, amit elénk tár, hiszen arra ott vannak a kor jól-rosszul szerkesztett újságjai, közleményei, aktái. De kiderül, hogy a nagy háború az egész világon magához rántott, örvénylésébe kényszerített kivétel nélkül majd mindenkit, aki

érzékenyen és felelősen gondolkodott az emberiség ügyeiben. Szinte lehetetlen listát alkotni mindazokról, akiket ugyan nem a nagy háború tett nagy írókká, de írói nagyságuk híven megőrzi az első világháború hamisítatlan lenyomatát.

Kivel kezdjük és kivel végezzük? Mert hiszen a száz év nem volt elég ahhoz, hogy a nagy háború témája kimerüljön. Ma is születnek róla szóló érvényes, újat mondó, súlyos irodalmi alkotások, filmek, képzőművészeti munkák, elemzések, kutatások.

Az emberiség egy részének mindez azonban már a könyökén jön ki – talán, mert nem olvasott róla eleget? Vagy nem azt olvasta éppen, ami személyre szóló üzenetet is hordozott a számára?

Már a legelső pillanatoktól akadt író, aki – magát figyelve – a háborúba csöppent „kisember” reakcióit rögzítette, meglehetősen precízen és objektíven. *Lengyel Menyhért* „egyszerű gondolatai” (a Nyugatban jelentek meg, majd 1916-ban könyv lett belőlük). Íme egy az elsők közül:

„Az ember reggel felébred – és minden reggel újból el kell hinni, hogy háború van. Olyan abszurd, olyan lehetetlen a gondolat, hogy emberek milliói lövöldöznek egymásra, ölik egymást a havas mezőkön, hogy egy óriási téli vadászat folyik, melyben nemcsak a hajtók emberek, hanem azok is, akik puskacső elé kerülnek – mondom –, épp olyan hihetetlen most az egész, mint a nagy világfelfordulás legelső napjaiban, mikor mindnyájan egész biztosak voltunk afelől, hogy egy világháború, melyben Európa civilizált népei öljék egymást – lehetetlen. Megmutatták és bebizonyították nekünk, hogy lehetséges... és mégis minden reggel újra kell elfogadtatni. Ez a legbensőnkben élő tiltakozás és csodálkozás az egyetlen biztos reménység arra, hogy a háború egyszer mégis ki fog veszni a világból. Mert nem embernek való – nem mai embernek. A véres szekér, mely most átzörög a világon, hallatlan anakronisztikum. Nem kevésbé lehet rajta csodálkozni, mint csodálkoznánk azon, ha a masztodonok és őssálatok újra életre kelnének, vagy ha a vasút helyett megint postakocsik közvetítenék a forgalmat.”

*

Szinte ugyanabban az időben *Kosztolányi Dezső* költői érzékenysége az öccsére fókuszál: a segédorvosként a boszniai frontra önként vonult fiatalember 1915-ben megsebesül; ennek apropójára az író kis kötetbe gyűjti (*Öcsém. 1914-1915. Békéscsaba, Tevan*) azokat az élményeit és emlékeit, melyek őt az öccsén keresztül szorosán az élethez kapcsolják, ezáltal mintegy fölfedezve általában is az eleven ember immanens értékeit. Elidőzik az egykori legényszobában, ahonnan öccse a háborúba indult. Majd a pályaudvaron lézeng, nézi az elveszett otthonukat cókókjukban menekítőket és mélyen átérzi kisemmizettségük tragédiáját. Kitűnő korhangulat fogja össze a látszatra sietve összedobott írói leltár darabjait – megbűvölten olvasom a mélységesen magánszférába illő, de épp ezért egyetemessé táguló költői víziót, követem gondolatmenetét. Érzem a Nagy Háborút: nem a perzselését, hanem fojtogató szorongatását.

„A pályaudvar sárga reggeli derengésében járok-kelek. Várok egy vonatot. Az emberek köhögnek a ködben és a mozdonyok, amelyek a távolságok prestige-ével érkeznek, szintén köhögnek a decemberi hidegben, hosszan, ugatva, fájdalmasan, influenzás masztodonok, náthás szörnyek. A kijárat körül egy hegy magasodik. Ez a hegy csupa-csupa zsákokból áll. A raktár nem tudja befogadni a mindenünnen érkező szállítmányokat, sietve iderakják, a perron aszfaltjára tornyozzák és a ruhahalom egyre nő, a zsákdomb egyre magasodik, már akkora, mint egy hegy. Sokáig nézem ezt a puha, óriási hegyet. Körülötte néhány idegen ember lézeng,

aki most érkezett meg, a holmija után és a barna, durva zsákszövet uniformisában nem ismeri meg mindjárt az édes, otthoni holmiját. Én is hozzájuk szegődöm. Kutatom – a menekülőkkel együtt – a zsákok hátán az enyves cédulákat. Vajjon rátalál-e egymásra ember és tárgy?” (Szív)

Az igazi írók ebben az új, kényszerű egymásra találásban igazítanak el.

*

Az állomások sorsdöntő találkozások és elválások színhelyei. A nagy háborúban különös-képpen. Világnagy távolságokra akkoriban a vonat volt az a kulcstényező, mely a roppant tömeget, az egyenruhás ágyútölteleket, a gyilkoló technikát, a fogolytranszportokat elhordozza. Vas-úton gördülnek a kívül-belül bélelt, agyonszegecsett páncélvonatok. Ugyancsak vasúton menekítik maradék életüket a menekülők. És síneken gördülnek tova, vagy vesztelnek ideiglenesen a hosszú-hosszú kórházi szerelvények is.

Borisz Paszternak Doktor Zsivágó című regényében forradalmi csapatok száguldanak keresztül-kasul a távoli orosz tében, a végtelen tajgai vasúton, s amerre csak megállnak, és fegyverekkel uralmuk, akarataik alá gyürnek egy-egy helységet, egycsapásra győz a forradalom. Míg egy másik szerelvényen meg nem érkezik az ellentábor bosszúálló serege... Minden azon múlik: ki birtokolja a síneket és a vasúti járműveket. És azon, hogy meddig vezetnek azok a sínek, amiket oly könnyű a levegőbe röpíteni...

Vonaton utazik a haditudósító is. (Amikor éppen nem szekéren, lóháton vagy... repülőgépen). Az ő szerepe kettős, sőt: többes. Hát még, ha nem férfi, hanem nő, asszony az illető. Mint *Vészi Margit*. Aki a családból – apjától, az Est-lapokat birtokló Vészi József vezető újságírótól – örökli a riporter kíváncsiságot. Nagy irodalmi karriert később nem csinál ugyan: de a nagy háborúban strapabíró, megbecsült riporter. Beutazza Bukarestet, a Balkánt, a déli harcterek vidékét, majd a nyugati fronton és a svájci környezetben követi nyomon az európai háborús diplomácia felszíni és mélyvizi mozgásait. Filmhíradókra emlékeztető képi plaszticitással rakja ki mondataival a látványt. Tanítani lenne érdemes, hogyan épít fel néhány sorban egy egész távoli világot, mint alább például a királyi gyászba borult Romániát, Bukarestet, mely máris élteti új uralkodóját (*Meghalt a király – éljen a király! In: Az égő Európa. Dick Manó, Budapest, 1915*):

„Károly király, monarchiánk öreg barátja meghalt, jelenti késő délelőtt érkezett távirat. Mit hoz a holnap, az új régime új iránya? Másfél órával később a bukaresti gyorsvonat hálófülkéjében ülve fontolgotam: átengednek-e még a határon?

Ma reggel megkapom a választ: simán, minden nehézség nélkül átjutunk román földre – fehér gyászlepelbe burkolva gyászolnak tagolatlan, egyhangú hegyek, – azután őszi piros erdőkön robogunk át; a kékes ködből kibukkan Sinaja, megérkeztem, kiszállok az árva, néptelen kis állomáson s nekivágok a havas hegyi útnak. Odafenn fájdalmasan fekete folt töri meg a fényes fehérséget: ott, a gyászszászló alatt alszik a halott király. Fenn a hegytetőn libériás inas jön szemközt, a hordárom ismeri: az osztrák–magyar követség magyar szolgája. Megszólítjuk. Nincs itthon a követ ur, – a miniszterekkel és diplomatákkal együtt Bukarestbe utazott az új király eskütételére. Huszonnégy órája, hogy elődje meghalt, s ma már esküszik az utód. Sinaja üres, mindenki itthagya alvó urát, – nincs itt keresni valóm. Vissza a vasúthoz, rohanunk le a magas hóban meg-megbotolva, podgyászostól, – az induló vonat lépcsőjére még felkapaszkodhatom, a táskákat bedobálják az ablakon, – a pénzdarabok kirepülnek a hóba, – tán idejében érkezem még Bukarestbe!

A főváros pályaudvarán kalapálás, futkosás: fekete leplekkel vonják be az udvari váróterem előtti peron-részt. Az utcákon is fekete zászlók lengenek a földszintes viskók padlásablakából, a járókelők valami egészen furcsa, sohasem látott vegyülete Keletnek és Nyugatnak: tökéletes párisi eleganciájú hölgyek lépnek ki nyomorúságos házikók falusias kapuján, – autónk békésen döcögő libákat kerül ki, – cilindres londoni City-elegancia mellett marokkói viz-hordó ballag, vállán görbe rúdon két veder, aki nem szürke betétes lakkcipőt visel, az jobbára mezítláb sétál. A kamara modern, gazdag palotája körül tengernyi fényes, virágos autó szorong kövezetlen dülőuton. A Balkán minden etnográfiai és politikai sajátossága feltárul és megmagyarázódik ezen a rövid úton.

Belépek a kamara elzárt udvarára. Szürke, modern egyenruhás, feketesipkás disz-századot vezényelnek piroskabátos tiszték. Mozigépek berregnek, egyik oldalon négy prűszkölő, topogó fekete mén áll a Daumont-fogat előtt, cinóbervörös lovászok gyászfátyol nélkül ülik meg őket. Körülöttem a katonaság mellett fekete-ruhás dámák: a diplomaták feleségei.

Éppen érkezésem pillanatában megkondulnak idegesen, szárazon a harangok a kis udvar szemközti oldalán emelkedő háromtornyos templomban, melynek homlokzata oroszosan diszes, apró fülkékben arany háttér előtt bizantinus szentképek..”

*

Az íróársadalom a maga sajátos módján többszörösen is megszenvedte a háborút (s általuk, természetesen, az olvasótábor is). Az új helyzetbe került írók lázasan keresték a helyüket – miközben legtöbbször elvesztették addigi irányítójukat. Schöpflin Aladár a két világháború között készült irodalomtörténeti mérlegében (*A magyar irodalom története a XX. században*) máig ható érvénnyel fogalmazza meg e szellemi válság lényegét:

„A világháború tájékoztatlanul találta az irodalmat. Oly soká éltünk békében, hogy az első pillanatban fel se tudtuk fogni azt a borzalmas tényt, hogy hazánk veszélyben forog és nemzetünk óriási vérveszteség előtt áll. A polgári lakosság túlnyomó részének fogalma sem volt a modern háború technikai eszközeiről, sztratégiájáról és taktikájáról, hiszen, mint kiderült, a katonai szakértők sem voltak azokkal teljesen tisztában, mert eszközeik nem voltak még kipróbálva s a technikai eszközök s taktikai módszerek nagy része csak a háború folyamán alakult ki.

Az irodalom az első pillanatban megdöbbenve állott a szörnyű tény előtt. Az írók egy része, a fiatalabbak közül, bevonult a hadrakelt seregekhez, másik a sajtó-hadiszállásra került, mint haditudósító s tollat a háborús propaganda szolgálatába bocsátotta. Az ittmaradottak jó ideig bénultan álltak a történendők előtt, úgy érezték, nem lehet szavuk a háború nagy lármájában: csak lassankint jött meg a szavuk.

Magatartásuk a háborúban addigi magatartásuknak felelt meg. Voltak, akik a politikai álláspontra álltak és tollukat a nemzet önbizalmának fentartására, a háborús lelkesedés szítására használták fel, voltak, akik határozott humánus érzületükhöz ragaszkodtak s amennyire, a háborús cenzúra korlátai engedték, pacifista szellemben írtak és a háború mielőbbi befejezésére vágyakoztak. Voltak, akik elfordultak a háború tényétől, mint egykor Archimedes s tovább rajzolták kis köreiket. Általában pedig az irodalom hangja borús és aggodalommal teljes lett.

Egy hang hiányzott a magyar irodalomból: az ellenséges népek elleni gyűlölködés. A többi hadviselő nemzetek írói kivették részüket az ellenség becsmérléséből,

németek a franciákat és angolokat, franciák és angolok a németeket kisebbitették, mindenütt nagy irodalma volt ennek a gyalázkodásnak. Az angoloknál például olyan kitűnő írók, mint H. G. Wells, Chesterton, Shaw állottak az ilyen propaganda szolgálatába. A németeknél a «Gott strafe England» jelszava egész irodalmat hozott létre. A mi jobb íróink között nem akadt, aki ezt a példát követte volna...”

A szilárdan baloldalt álló Fábry Zoltán, a stószai remete, aki egyként író és politikus is, már nincs ilyen jó véleménnyel a mi íróinkról. Sokat idézett, kemény hangú vádászvege (*Írástudók árulása. 1914-1934*), bár osztályszempontokhoz is igazodik, kiindulópontjával találó helyzetrajz – még csak le sem lehet tagadni. Az ő igazát, aki immár nem tesz különbséget „ők” és „mi”, „Európa” és „magyarság” erkölcsi felelőssége között, a közelgő második világháború néhány, akkor már meglepett kulcsfontosságú eseménye s újabb árulások hitelesítik:

„1914-ben semmit sem gyaláztak meg úgy, mint a tollat. Pántlikásan, rózsásan, józan pénzihihetben és fertelmes talpnyalásban akkor született meg az új bűn kigyó-fája: a szellem prostitúciója. Nagy nevek és kis piszkok nyálazták és hozsannázták a vér és a pénz útját, a kapitalizmus istenségét, imperializmus halálkaszálását: ‘Tisztító háború’ – üvöltöttek az esti kiadások, napiparancsok és böjti prédikációk. Egyetlenegy mindennél többet beszélő példa: ‘Kell a háborús hangulat, s ezt a hangulatot nem lehet, nem is szabad lerontani. Végre is ezek a tömegek mennek a háború tüzebe, ezek viszik oda fiatal életüket, ezek hagyják el édesanyjukat, testvérüket, kedvesüket, kényelmüket, ezeknek kell a mámor, hogy ne érezzék olyan kegyetlenül, mit hagynak el, hová mennek. Derék és jótékony mámor ez, s mint a mesében a hegyoromról leugró Pszükhét egy felhő, úgy engedi sértetlenül az ismeretlen sorsba ugratni a tömegeket a mámor. Legyen mámor, lelkek kábulása, hogy ne hallhassák ki belőle édesanyák zokogása, kedvesek fájdalmas sikoltozása. Így van ez jól, így kell lenni. És hála a gondviselésnek, most ez a mámor rajta ül az egész országon’ (Pesti Hírlap 1914. augusztus 15.). És ez a mámor, ez a méreg, akárhogy nevettek vagy csodálkoztok most: hatott. Megülte az agyunkat, elvakította a szemünket, káromlásra oldotta nyelvünket, gyilkolásra kezünket: öltünk, raboltunk, piszkolódtunk, és a toll emberei, a kereszt felkentjei tisztító, embernemesítő háborúról beszéltek. A toll, a szellem prostitúciója minden golyónál, tanknál jobban végezte el munkáját: imperializmust tudatosított, kapitalizmust igazolt, bűnt oldozott és gonoszsgot szentesített erkölcstörvényé.

1914-ben semmit sem gyaláztak meg úgy, mint a tollat. Újságírók, költők, tudósok és írók, publicisták és egyetemi tanárok, püspökök és egyéb írástudók egyetemlegesen az árulás, a cinkosság vétségébe estek. Úgy írtak és azt írták, amit tőlük sajtókonferenciákon, főhadiszállásokon megköveteltek. És mindegyik igyekezett még azon felül is adni valamit, egy kis, „egyéni séget” csempészni írásába, ízt, zamatot, hogy annál biztosabb legyen a hatás és az eredmény...”

És mégis, az irodalom az, ami a tanulságokat őrzi, a következtetésekben segít. Roger Martin du Gard regényfolyama (*A Thibault család*) mesteri szintézise a Fábry által említett árulás közegének: a huszadik század elején a társadalmi szolidaritás felé tapogatózó Európa, politikai és szellemi vezetői közreműködésével és cselekvő biztatására apró szilánkjaira hullt, önmaga érdekei ellen fordult – s a nemzeti lecsatlakozások révén alantas módon döfte hátba a progressziót. A regényciklus *1914 nyara* című darabja arra kísérel meg választ adni: meg lehetett-e volna állítani a nagy háború vérözönét?

*

Miért is volt „nagy” az 1914-ben kitört háború – azon kívül, hogy országok tucatjai fordultak egymás ellen, gyűlölködve és győzelmet remélve, s a győzelemmel együtt – „igazsgot”?

Mondják, hogy az első világháború – globálisan tekintve – a huszadik századnak egyenesen az „őskatasztrófája”, mivel egy szélsőségekkel teli korszak nyitányaként határozta meg a század egész további menetét. Ráadásul az eseményláncot az emberek tudatosan indították, ugyanúgy harcolták végig, mindaddig, amíg erőforrásaik engedték – és csak azután kötötték meg a békét. Ráadásul azt is rendhagyó körülmények között és ugyanolyan elvek alapján.

Daniel Marc Segesser svájci történész nemrég megjelent összefoglaló elemzése (*Az első világháború globális nézőpontból. Marisverlag, Wiesbaden, 2010*) a kellő távlatot nyert tudós objektivitásával, lehetőleg előítéletmentesen vizsgálja meg a legapróbb részletekig a nagy háború összképét. Megállapításai nyomán tudomást szerezhethetünk arról, hogy a hadviselő államok vezetői férfiak millióit mozgósították fegyveres tevékenységre, bár nagy részük nem került közvetlen kapcsolatba a frontharcokkal. Ugyanakkor a fegyveres harc mellett nagyon kemény gazdasági háború zajlott le a hadviselők között, mely a mezőgazdaságot és az egész társadalmat mélyen érintette.

A háború radikálisan új helyzetet teremtett a nők státusában, akik sok államban kénytelenek voltak minden tekintetben a hadba vonult férfiak helyébe lépni, s csakis magukra számíthattak. (Mindez aztán a női egyenjogúság későbbi törvényesítésének alapjául is szolgált.) Az új fegyverek – mint pl. a harci gázok vagy a tengeralattjáró – új helyzeteket teremtettek a háborús jogrendben, hozzájárulva a megszokott jogi, vallási és erkölcsi normák durva megsértéséhez. Ezek közé tartozik – Segesser szerint – a tengeralattjáró korlátlan bevetése és a Lusitania elsüllyesztése. Kegyetlen háborús bűnnek számított a civil lakosság internálása, valamint a népirtás gyakorlata a törökök részéről, akik az örménység ellen hajtottak végre nagyszabású tömeggyilkosságot. Mind a tényt magát, mind a genocídium módszereit sikerrel alkalmazta s vitte tökélyre a hitleri filozófia és hadigépezete a második világháború folyamán.

Franz Werfel regénye, *A Musza Dag negyven napja* a törökök atrocitásaival való örmény szembeszállás egy közismert, lokális eseménye ürügyén remek tablóját adja az első világháborús hangulatnak és közegnek, amelyben rendre semmivé foszlottak a hagyományos igazságok, erkölcsök és a jogszerűség. Pozitív szereplői keserűen állapítják meg, hogy a háborúból éppen az veszett ki száz évvel ezelőtt, amiért megindították: az igazság keresése, és előtérbe lépett a gyilkolás és a bosszú szelleme.

Jellemző és mélyen tanulságos az a tény, amint Werfel magányos harcosként állt rá az örményirtás témájára, miután egy 1929-es szíriai utazása során, a damaszkuszi szőnyeggyárban első pillantásra „görögös arcberendezésű, kerek szemű, tüzes tekintetű” gyermekeket látott robotolni.

„Hogy kik ezek? Törökök által megölt örmények gyermekei – válaszolta a gyártulajdonos. – Az utcákról szedtem fel őket, s ha nem adok szállást és munkát nekik, éhen vesztek volna. Senki nem törődött velük.” – idézi az epizódot *Flesch István: Örmények, törökök, kurdok. (Az 1915-ös örmény katasztrófa és a mai Törökország)* című 2013-ban megjelent könyvében, majd így folytatja: *– Attól kezdve Franz Werfel lelkét fogva tartotta az örmények sorsa, s már ott tervezni kezdte a regényt. Állandóan foglalkoztatta, nem hagyta nyugodni az örmények által elszenvedett borzalmak története, a török nacionalizmus, a damaszkuszi szőnyegszövő műhely nyomorult örmény árváinak fájdalmas látványa, sorsa. Oszmán okmányokhoz nem juthatott, de széleskörűen egyaránt tájékozódott közvetlen vagy másodlagos forrásokból.*

Művére azonban Törökországban csak megvetően legyintettek. Egy ottani újság szerint: „Ez egy örmény mese egy zsidó előadásában!”

Németországban pedig, tömegsíkere ellenére hamarosan betiltják, indexre teszik, elégetik. A hitleri hadigépezet aztán jóval nagyobb léptékben megismétli ugyanazt, amit a törökök a század elején kikísérleteztek. A számítás bevált: ahogyan akkor nem, most sem akadt erő, mely idejében gátat vehetett volna a holokausztnak... Az elítélés és a bűnbánat mindig csak utólag működött...

A regény recepciójáról érdekes interjú jelent meg 1990-ben az *Eszmélet* c. folyóiratban Simon József Zavennel, az Arménia Örmény-Magyar Baráti Kör vezetőjével, aki elmondta:

– A Törökországon belül élő örményeknek ma vannak iskoláik, egyházi szervezeteik, újságjaik, de a török alkotmánynak van egy olyan pontja, amely szerint minden tevékenység, amely nem a törökséget és a török kultúrát szolgálja, törökellenes. Tehát minden megtörténhet bármikor a törökországi örményekkel – ahogy 1914-ben is megtörténhetett –, ha egy szélsőséges kormány jut hatalomra. Annak idején az örmények voltak az okai mindennek, máskor a zsidók, mindig kellett és lehetett egy népet találni, amelyiknek a többség nagy erejével neki lehet menni. Ürügy mindig adódhat. Az első világháború idején azt mondták, az örmények az oroszokat támogatták, ezért kellett őket elpusztítani. Bármilyen megtörténhet bármikor.

A riporter kérdésére pedig, hogy a magyar közvélemény miért tudatosult olyan későn az első – az örmény – holokauszt, ezt válaszolta:

– A török kormány nem ismerte el a genocídiumot, a magyar kormányok pedig mind a háború előtt, mind a háború után törökbarát politikát folytattak. Ez volt az, ami elhallgattatta a tényeket, egyszerűen nem vettek tudomást róluk. A magyar közvélemény tulajdonképpen Franz Werfel (...) regénye alapján ismerte meg ezt az első holocaustot. Korbuly Domokosnak Az örmény kérdés a magyar közvéleményben címmel 1942-ben megjelent könyvét korábban nem akarták kiadni, majd később, a nyilas időkben, bírósági eljárást indítottak ellene. A magyar irodalomban Herczeg Ferencről Bródy Sándoron át Tabéry Gézáig említik az örmény genocídiumot, mégis elsikkadt ez a téma...

Az igazodás, a helyezkedés, a magyarázkodás politikája pedig – a világ mai folyását tekintve – továbbra is napirenden...

*

A koncentrációs táborok ugyan markánsan a második világháború „vívmányai”, de itt-ott jelentkeztek már a nagy háború holdudvarában is. Elegendő elolvasni Lőrinczi László nemrég elhunyt, Bukarestből Olaszországba áttelepedett prózaíró, történészt megszégyenítő hitelű irodalmi nyomozását egy szardíniai olasz hadifogolytábor mostoha körülményeiről (*Üzenetek Erdélybe – esszék és jegyzetek. Polis, 2010*). Ebben idézi egy olasz tábornok feljegyzéseit az első világháborús magyar foglyok helyzetéről:

„Jó néhányan mezítelenek voltak; mások rongyos, agyonfoltozott öltözékeket viseltek, lábbeli nélkül; sokan közülük a tengerészekről kaptak egy-két szakadozott ruhadarabot. Arcukról lerítt a mély levertség, főként az éhségtől szenvedtek; azt mesélték róluk, hogy amikor valamelyikük kenyeret evett, a többiek a morzsákat szedegették körülöttük; mondják, hogy a hajón sokan a szemétkes is kutattak élelem után. Ezek a katonák annyira le voltak rongyolódva, hogy mihelyt az első tünetek jelentkeztek a kolerásokon, a bajtársaik lerángatták róluk a ruhát, és nyomban magukra öltötték.”

Hasonlóképpen meggyőző erejű e tekintetben Szöllősy Aladár festőművész négy év (1914–18) eseményeit befogó *tábori naplója* Szerbiából, Albániából és Olaszországból (megjelent a Pesti Könyvnyomda Részvénytársaságnál, 1925-ben). Az ő mérlege a Lőrincziénél is megdöbbentőbb:

„A szerb hadifogoly-parancsnokság hivatalos kimutatása szerint a szerb hadifogságba jutott 62,000 ember közül csak mintegy 35,000 ember indult el az albániai nagy útra, mert mintegy 25,000 ember már Szerbiában kiütéses typhus és egyéb fertőző betegségek folytán sírba került. Albániában elpusztult s részben fogságból szabadult mintegy 6,000 ember. A tengeren való átkeléskor mintegy 5-600 ember vesztette életét.

Asinara szigetén az albániai nélkülözések s a fellépett kolerajárvány annyira leapasztották a szerb hadifogságba jutott legénységünk számát, hogy midőn 1916. év július havában Franciaországba vitték őket, már csak mintegy 17,000 ember volt életben. A francia földről kapott levelezőlapok szerint azonban a foglyok visszavágyódtak az asinarai „pokolba”. A „Grandenation” bánásmódja folytán a foglyok száma állítólag 7000-re apadt le, úgy hogy szerb hadifogságba jutott legénységünkől csak körülbelül minden tizedik ember maradt életben...”

Pusztultak hát a foglyok tömegesen, mese nélkül, és nem igen mozdították értük a kisujjukat azok, akiket őrzésükre megbíztak.

„Az első Nagy Háború végén a művelt világ értelmiségének jó része azt hitte, hogy hadifogolytáborokra többé nem lesz szükség, s a fogalmuk is csupán emlékként él majd tovább; de nem így történt – állapította meg tanulmánya összegzéseként Lőrinczi László –. A háború tulajdonképpen be sem fejeződött még, s Lenin már kiadta a parancsot az első koncentrációs táborok megszervezésére; egy évtizeddel később Hitler is ugyanezt tette. Kiderült, hogy ami a háború idején történt a foglyokkal, az csak ‘főpróba’ volt, a kezdet, amit hamarosan – és több országban – ‘kiteljesítettek’. Ebből lett a Gulág, a Holokauszt és – főként – egy teljesen megváltozott felfogás az emberi élet és szabadság értékéről, ami csaknem a semmivel lett egyenlő. Csírájában mindez megvolt már az első világháború idején is...”

Néhány éve Mihályi Balázs közölt a Magyar Hírlapban egy akár szenzációs feltárásnak is beillő adalékot – szemtanúk utólagos visszaemlékezései alapján – az első világháború romániai hadszínterein működött internáló táborról. Az állítólag Şipotele község határában berendezett, az akkori román–oroszló határ közelében fekvő láger korábban lovassági gyakorlótérként működött:

„Néhány barakk volt csupán, valamint pár roskadozó vályogház és a hozzájuk tartozó istállók, melyeknek nem volt oldalfaluk, a tetőkről pedig aláhullott a rothadó nád. A barakkokba a tisztek kerültek, a legénység tagjai az oldalfalak nélküli istállókat kapták, ahol a puszta földön aludtak, még szalmát sem kaptak, amire fekhettek volna.” 1916-tól a tábor forgalma ugrásszerűen megnőtt, egyre több civilt is hurcoltak be és az életkörülmények rohamosan romlottak, olyannyira, hogy – a szerző értesülései szerint – „végső elkeseredésükben a foglyok három-négy fős csapatokba álltak össze és elkezdtek maguknak ásókkal és lapátokkal vermeteket ásni... A vermekben szinte csak magyarok voltak, akik ‘családokat’ alkottak. Egy-egy verem közössége volt egy ‘család’, ők egymást támogatták, és megosztották a napi munkát egymás között... A tábort már annak idején is haláltábornak nevezték. Noha a későbbi haláltáborokkal ellentétben nem volt a tábor célja fizikailag megsemmisíteni annak lakóit, az embertelen körülmények végül

mégis ezt idézték elő. Ezek haltak meg a rossz ellátás, a hideg és a járványok miatt. Pontos adatok nincsenek az áldozatok pontos számáról. A táborot meglátogató svájci küldött adatai szerint 1917 elején 17 ezer fő volt a sipotelei táborban, ebből hatezer fő halt meg. A hadifoglyok feljegyzései alapján azonban 15 ezer fő körüli lehetett a halottak száma.”

A romániai román nyelvű médiában szintén fellelhető bizonyos utalás egy sipotei ún. fogolytáborra, ahol viszont civilek csak „véletlenségből” keveredhettek az ott lévők közé és távolról sem olyan nagy számban, ahogy azt magyar források állítják. Később ugyanott gyermekmenhely és súlyos elmebetegeket elfektető kórházi központ működött.

*

Hol hát a háború igazsága – a közös európai igazság –, amelynek a jegyében illő lenne megemlékezni a száz éve történekről? Egy idő óta határozott törekvés él a különböző országok jövőbe látó történéseiben, hogy jó pár emberöltő után vegyék maguknak a bátorságot és öntsenek tiszta vizet – közösen! – ugyanabba a pohárba. Lehetséges-e ez? – faggatták a Deuche Welle egyik idej adásában a román történelmi kutatás egyik szellemi megújítóját, a közös európai történelemértelmezést szorgalmazó Lucian Boiát. Az apropót az a hír szolgáltatta, hogy Boia éppen egy, a nagy háború értelmezésével kapcsolatos nemzeti mitológiák lebontásában érdekelt esszén dolgozik.

„Minden európai nemzetnek évtizedeken keresztül megvolt a maga történelme az első világháborúról. Most itt lenne az ideje kiegyensúlyoznunk, összefoglalnunk az értelmezéseket, ha lehetséges. Eljutnunk egy közös, európai értelmezéshez” – fogalmazta meg célját, bár azt is beismerte, hogy ez egyáltalán nem lesz olyan egyszerű. Sürgető példaként a közös francia–német kísérletre hivatkozott:

„Kell lennie európai történelmünknek is. Nem lehet egy olyan Európánk, melyben együtt haladunk, amikor a jelenről és a jövőről van szó, de teljesen szétválunk, amikor a múltról. Meg kell keresnünk egy egyensúlyi pontot. A francia és német történészek megkeresték és – nagymértékben – meg is találták. Néhány éve vannak közös francia–német történelem tankönyvek a középiskolák számára, melyekben egészen egyszerűen egy közös diskurzus jelenik meg, kis fenntartásokkal egyik, vagy másik oldalról – és ahol szükséges, ott jelölik, hogy az adott kérdés nagyobb mértékben francia, vagy nagyobb mértékben német álláspont. De összességében a tankönyvek eljutottak egy közös szintézisig, közös álláspontokig, többek között az első világháborúval kapcsolatban is, ahol eredetileg nagyon eltérőek voltak az értelmezések. Franciaország akkor – és hosszú ideig azután is – Németországot vádolta a háború kiprovokálásával. Németország eleinte ártatlanoknak mondták magukat, majd – Hitler után – ők is elfogadták a vétkességüket. Ez az első világháborús történelem egy konfliktusos történelem volt. Most igyekeznek kialakítani egy kiegyensúlyozott és amennyire lehet, közös történelmet.”

Csakhogy román és magyar viszonylatban az álláspontok hasonló – és fölülte szükséges! – közelítése jóval fogasabb kérdés. Boia egyenesen szkeptikus az ügyben, szerinte:

„az előítéletek itt, a románok és a magyarok között, sokkal nagyobbak. Olyan komplexusok, olyan frusztrációk vannak, melyek a francia–német esetben nem voltak. A franciák és a németek között volt ellenségesség, de ez egy egyenlő felek közötti mérkőzés volt. Míg a románok évszázadokig alárendeltjei voltak a magyaroknak; aztán a magyarok egy olyan országban találták magukat, ahol uraltaknak és peremre szorítottaknak tekintették magukat.” Ennek ellenére, nem tart lehetetlennek egyfajta „kiegyezést”: *„éppen egy első világháborúról szóló esszén*

dolgozom és igyekszem túllépni a román, magyar, francia, német nemzeti előítéleteken. A magam módján megpróbálok egy kiegyensúlyozott és közös kérdéskört bemutatni az első világháborúról. És úgy hiszem, sok történész próbálja meg ugyanezt. Vissza kell fognunk a nemzeti, mitologizáló értelmezéseket, nem mondva le, természetesen, arról, ami nemzeti a román kérdéskörben – de ugyanakkor próbáljuk meg a többiekét is megérteni. Abszurd úgy gondolnunk, hogy ebben az iszonyatos, egész Európára kiterjedő konfliktusban csak az egyik félnek volt igaza.”

*

Kinek volt hát igaza? A kérdés máig eleven – és jogos. Lucian Boia és a hozzá hasonló, jövőbe látó szakemberek szerint:

„Történészekként meg kell próbálnunk a dolgokat előítéletek nélkül elmondani, nyíltan beszélni, annál is inkább, hogy nem a történelem kerekének visszafordításáról van szó. Senki sem lesz annyira örült, hogy az első világháború eredményei miatti elégedetlenségében elindít egy újabb háborút, ahogy Hitler tette a másodikkal, hogy megsemmisítse az első következményeit. Meg kell értenünk, hogy ez egy egészen egyszerűen akadémikus vita. Vagy annak kellene lennie. Meg kell próbálnunk megnézni, milyen okok vezettek a háborúhoz, miben volt igaza és miben nem mindenkinek, mi volt jó és mi nem az első világháború utáni békeszerződésekben, milyen közelebbi, vagy távolabbi következmények voltak... Annyi megvitatni dolog van... az adatok lehetnek pontosak, de az értelmezések sohasem. A tények ismertek. Sőt, nagyon is jól ismertek. Ez egy elég közeli történelem, ami után sok dokumentum maradt, ezeket a dokumentumokat folyamatosan kutatták. Tudjuk, hogyan zajlott napról napra, szinte óráról órára az első világháború. De a történelmi jelenségek mélyebb hatásait nem olyan könnyű megfejteni és nehezen lehet azokat közös nevezőre hozni... Tudjuk, hogy így történtek a dolgok, de: miért történtek így? A nagyhatalmak közötti szembenállás miatt? Ezek melyikének volt nagyobb szerepe? És nagy vétke? Mi volt a sarajevói merénylet szerepe – a fő ok volt, vagy egyszerű ürügy? És: a sarajevói merénylet nélkül is lett volna háború? Én szerintem nem. Biztosan nem 1914-ben. Később igen? A válaszom az, hogy „nem tudom”. Amikor mélyebbre akarunk hatolni és meg akarjuk fejteni magát a történelem mechanizmusát, a dolgok nagyon bonyolultakká válnak...”

Ezt a fajta bonyolultságot lehet érzékelni nyugati történészek ama törekvésében, hogy szakítsanak a háborúk vizsgálatának korábbi módszereivel és kutatásuk célpontját a katonai-harci cselekmények vezérkari vizsgálatáról a harcokban ténylegesen részt vevő, a lövészárkok népének nevezett katonák emlékezete, személyes élményei, mindennapjai felé fordítsák. A kérdésben elmélyülő *Balázs Eszter* (A „sakktablától” a lövészárkok mikrovilágáig: az első világháború régi és új megközelítései. *Múltunk*, 2010/3) tanulmányában részletesen ismerteti e paradigma váltás fontosságát. Szerinte létezett a múltban is törekvés ilyenfajta szemléletre (Tolsztoj és Stendhal példáját említi, akik a háborús tömeg jelentőségét, illetve az események ironikus, távolságtartó bemutatását helyezték előtérbe), de döntően csak a huszadik század közepétől jutott szóhoz.

*„Mérőföldkönek számított, hogy 1959-ben három veterán és egyben műkedvelő történész megjelentetett egy, a hagyományos történetírást és az antológia műfaját elegyítő munkát a *Franciák élete és halála, 1914–1918* címmel, amely hatalmas siker lett Franciaországban. A hatvanas években az első világháborúban harcoló katonák, illetve özvegyeik már nyugdíjasok voltak, és felértékelődött a nem hétköznapi fiatalságukra való emlékezés. A történelmi munkák piacának bővülése, a*

történész szakma expanziója, valamint a televízió megnőtt dokumentumfilmes kapacitása a nagyközönség érdeklődését is fokozta. A dokumentumfilmeknek köszönhetően a háború új elbeszéléseivel, valamint új forrásokkal is megismerkedhettek a nézők. Általában véve a 'felső' és az 'alsó' nézőpont keresztvezése révén a nemzet története helyett a nép története került a középpontba úgy, hogy az akkor megjelenő munkákban a tábornokok és a diplomaták helyét az egyszerű katonák és a civilek foglalták el. Egyre többen látták úgy, hogy a háború nem valamiféle bűntény, amelynek felelősei vannak – ahogyan azt a húszas-harmincas években gondolták –, hanem az európai népek közös téveszméi vezettek a háborúhoz.”

*

Ma az emberiség döntő többsége – ha megkérdezzük őket, ha nem – behunyt szemmel békében óhajt élni. (Akár csak száz évvel ezelőtt...) Vagy talán mégsem? Annyira andalítóan egyhangúak voltak azok a „boldog békeidők”, hogy minden áron szükség volt valamilyen megrendülésre? No persze, az ember szereti az izgalmakat, olykor az adrenalin növelő élményeket, de ezt valahogy mégsem a tömeg- és világpusztulás árán eszményi dolog elképzelni. Legalábbis ma már – nem!

Ha pedig így van, akkor mit mondjunk azokról, akik száz évvel ezelőtt nyíltan felléptek minden háborús cselekmény – és nem csak a kegyetlenkedések! – ellen? Az ún. pacifistákról, akiket nem csak a közvélemény, de törvények is szigorúan elítélt? A pacifizmus sok állam törvénykezésében gyakorlatilag árulásnak számított, mivel rombolta a sikeres harchoz szükséges morált, lefegyverezte a küzdő feleket. Ezért az országok katonai vezetései tüzzel-vassal irtották mind a pacifista propagandát, mind a pacifista szellemű megnyilvánulásokat, mint amilyenek például az egymással harcoló lövészárkok népeinek közös karácsonyait és húsvéti ünnepeit, amikor pár órára a katonák megteremtették az „ünnepi békét”. Valóban bűnözők, árulók azok, akik a fegyverek letételére buzdítanak? Nem könnyű kérdés, a politikusok ma is késnek a határozott válasszal, és mi sem tudunk jobbat a reménykedésnél; nem véletlen, hogy a legendásan együgyű, s éppen ezért mélységesen bölcs Švejk, a közkatona lehet az, aki közmondásszerűen kimondja a végső igazságot, átkiáltva az ellenséges lövészárkokba: – *Hé! Ide ne lőjete! Itt emberek vannak!*

Csíkszereda, 2014. március 8-12.

Sorscédulák a nagy háborúból

Mottó:

*Az Ismeretlen Katona halálát ismerős politikusok okozták.
(Juhász Gyula)*

Babits Mihály:
Kép egy falusi csárdában

Csárdába falakon
olykor
láthatsz, ha falukon
bolygol,
s únt szemed elmereng
bor közt,
ily képet, mely dereng
por közt,
por között, mely keni
jócskán,
ily képet csüggeni
ócskán:

Közepin klasszikus
bolt áll,
bolt alatt koszorus
oltár,

oltáron glória
fény ül,
bús allegória
széllýül,

magas Hungária
gyászban,
Kossuth, igaz fia
lázban,

Petőfi önerét
mártja,
újjal a hon nevét
áldja,

– mily erő, mennyi láng,
jellem
zsarnok Ausztriánk
ellen –

Fenn: lebeg ölyű,
bús ág,
nagy térdű, bő ölű
múzsák. –

Csitt, mindez ponyva ma,
dalnok!
jó bajtárs lett ama
zsarnok.

Múl az év, múlik a
láz is,
szent ügyük már csupa
frázis.

S mi harcok anyja volt
nemrég,
ma csak egy lanyha holt
emlék.

Uj év jön és fakad
új láz,
az idő harcokat
ujráz.

Ádázabb viadal
buzdul,
ó mennyi fiatal
pusztul!

Raj jön a tavalyi
rajra,
új kép falusi
falra.

Azt is majd por keni
jócskán
s búsan fog csüggeni
ócskán.

[Forrás: Nyugat, 1914. 22. szám]

**Fejtő Ferenc:
Szarajevó, 1914. június 28.**

Perzselő nyári nap virradt 1914. június 28-án Szarajevóra. Bosznia-Hercegovina fővárosára. Maga a tartomány egykor a török birodalom része volt – 1878-tól Ausztria-Magyarország igazgatta, majd 1908-ban be is kebelezte.

Szent Vitus napja volt, ünnepnap a Balkán-szerte szétszórtnan élő szerbek számára, akik ekkor emlékeznek meg az 1389-ben lezajlott koszovói csatáról, amelyben a hatalmas Fényes Porta hadai legázolták az ország függetlenségét védő szerb hadsereget. Lelkesítő emlékű, dicsőséges csatavesztés volt ez, hiszen Murad szultán holtan maradt a harcmezőn, s a kereszténység védelmében önmagukat örömezt feláldozó szerbek hősiessen harcoltak a tízszeres számbeli fölényben levő ellenséggel.

Vajon jól döntött-e Ferenc Ferdinánd, az Osztrák–magyar Monarchia trónjának várományosa, amikor éppen a gyásznak és a büszkeségnek ezt a napját választotta hivatalos látogatása időpontjául ebben a lármás, soknemzetiségű városban, ahol a szerb lakosok – akik ráadásul ortodox vallásúak és fékezhetetlenek, s akkoriban a tartomány lakosságának többségét alkották – ezt a döntést provokációnak tekintették? Annyi tény, hogy egyikük, Gavrilo Princip diák, akinek fegyveréből a halálos golyók eltalálták a trónörökösöt és morgantikus hitvesét, Hohenberg hercegnőt, felrobbantotta azt, amit akkor már csaknem egy évszázada így neveztek: a balkáni löporoshordó. Kirobbantotta az első európai háborút, amely világháborúvá vált.

(...)

Komoly munkák és regényes történetek százai láttak napvilágot azóta az esetről. Szerzőik magyarázatot próbáltak találni arra, hogyan és miért követte el tettét az ifjú összeesküvő, akihez hasonlók akkortájt ezerszám szaladgáltak Európa-szerte, s várhatólag a jövőben újabb művek fognak születni erről a merényletről, mert az efféle eseményekben mindig marad valami rejtélyes elem. Láttuk, mekkora szerepet játszott az adott esetben a parancstovábbítás során bekövetkezett hiba, amelyet a felkészületlen szervezők rögtönzésének tulajdoníthatunk. Vitatható volt már maga az elgondolás: látogatást tenni egy kellően nem pacifikált tartományban. Ferenc Ferdinánd, a hadsereg főparancsnokától tudta, hogy a terroristák az életére törnek. Kamarása és magán-udvartartásának több tagja elutazása előtt hiába igyekezett a trónörökös lebeszélni arról, hogy útnak induljon: a gögös ember úgy érezte volna, hogy gyengeséget árulna el, ha hallgatna embereinek tanácsára. Az is felmerülhet bennünk, hogy a tömeg közé vegyült sok titkosrendőr jobban vigyázhatott volna rá, és az ifjú Princip is célozhatott volna rosszabbul. Ebben az esetben a második merénylet ugyanúgy megghiúsult volna, mint az első. S vajon akkor nem tört volna ki a háború? Vagy csupán később tört volna-e ki – hiszen csaknem általános az a vélemény, hogy a merénylet, melynek szálait a vizsgálat során könnyűszerrel vissza lehetett vezetni nemcsak Belgrádig, hanem egyenesen Szent-pétervárig, ürügy volt csupán.

Gavrilo Principet, aki a merénylet idején éppen hogy csak elmúlt húszéves – bár összeesküvő-csoportjában a legidősebb volt – igazi „gavroche”-nak nevezhetjük, aki Bakunyin és Kropotkin eszméin, szerb eposzokon, pánszláv brosúrákon és Masaryk írásain nevelkedett. Amikor a bíró arról faggatta, miért szegezte pisztolyát a trónörökösre (pillanatnyi felindulásában ugyanis megfélemedezett a zsebében lapuló kézigránáról), büszkén így válaszolt:

„Meg akartam ölni a főherceget, mert – mint ezt a sajtóból megtudtam – a szlávok, különösen pedig a szerbek ellensége volt.”

Ferenc Ferdinánd csakugyan az volt, bár a kép némi árnyalásra szorul, mert – bár ezt csak a beavatottak tudták – személy szerint erősen szemben állt a bécsi militarista párttal, amely preventív háborút tervezett indítani a mind nagyobb kényelmetlenségeket támasztó Szerbia ellen. Az 1878-ban elismert fiatal szerb állam, amelyet a Habsburgok eleinte támogattak, nem bocsátotta meg Ausztriának, hogy megdézsmálta a balkáni háborúk során kivívott győzelmeinek gyümölcseit. Ausztria ugyanis nemcsak Boszniát kebelezte be, amelyre pedig Szerbia jogot formált volna, hanem az albán állam létrehozásával elzárta előle a kijutást az Adriára. Belgrád Piemont szerepét szándékozott volna eljátszani, saját zászlaja alatt egyesítvén az ortodox vallású délszlávokat. Nagy-Szerbia eszméje is ott lebegett az ifjú szerb patrioták lelki szemei előtt, keveredvén a jugoszlavista eszmével, amely Dalmáciában született meg, s az ortodox pánszlávizmussal, amelyet Oroszország propagált nagy hévvel.

A megsemmisítendő ellenség a katolikus Ausztria volt, amely Boszniában is a pánszlávizmustól kevésbé elcsábult horvátokat favorizálta, s Belgrád törekvéseit keresztezték Ferenc Ferdinánd tervei, aki a szerb és orosz terjeszkedés feltartóztatására egy nagy délszláv államot akart volna létrehozni a Monarchia keretein belül. Nincs bizonyíték arra, hogy az ultranacionalista és ambiciózus, de egyszersmind óvatos szerb kormány tájékozva lett volna a Boszniában egyes fiatal, az orosz és olasz anarchistákkal rokon törekvésű értelmiségiek által létrehozott terrorista csapatok előkészületeiről. Annyi azért kiderült, hogy Principet és barátait a „Fekete Kéz” elnevezésű titkos szervezet manipulálta, fegyverezte föl és képezte ki, mely a szerb titkosszolgálat vezetőjének, egy bizonyos Apis fedőnevű ezredesnek a támogatását élvezte. Úgyhogy Bécs nem minden ok nélkül tette felelőssé Belgrádot a trónörökös haláláért.

Ám az a tény, hogy a két állam között katonai konfliktus következett be, s hogy a háború általános konfliktussá szélesedett, egy kétpólusú nemzetközi szövetségi rendszer sodró hatásának következménye volt. A Balkán a nagyhatalmak rivalizálásának egyik tétje volt, de a

nagyhatalmak egyébiránt ennél fontosabb okokból is készen álltak az egymással való megütközésre. Szerbia nem mert volna ujjat húzni a Monarchiával, ha nem remélte volna Oroszország támogatását, Oroszország pedig nem fűzött volna nagy reményeket szövetségéhez Franciaországgal, ahogyan Ausztria is számított Németországra, és így tovább. A vilmos-császári birodalom agresszív hatalmának növekedésével egyidejűleg napirenden volt az új európai egyensúly megteremtése. A marokkói válság, a balkáni háborúk és azok következményei, a német hajóhad felállítása után az első világháború csak a naivak számára következett be meglepetésszerűen.

... A merénylet következtében a szarajevói muzulmán és horvát tömegek összeütközésekbe keveredtek szerb honfitársaikkal. Joseph Roth Radetzky-induló című könyvében hiteles beszámolót olvashatunk arról, mint törtek ki örömujjongásban a pánszláv hírben álló, a magyar arisztokrácia esküdt ellenségének számító trónörökös halálhírére az orosz határon állomásozó nemesi katonatisztek. Az is igaz – mint ezt Franciaország bécsi követe feljegyezte –, hogy a bécsi udvar militarista körei nem is leplezték megkönnyebbülésüket, melyet a főherceg halála miatt éreztek, aki – milyen jó érzékkel! – úgy ítélte meg, hogy a soknemzetiségű birodalom túlon túl sebezhető ahhoz, hogysem vállalhatná egy szerbellenes és oroszellenes háború kockázatát, aki nem bízott a német birodalomban, s aki nagyszabású intézményi reformok bevezetését tervezte. Mindezek folytán erősen tartották magukat azok a híresztelések, hogy a szarajevói mulasztások talán nem egészen véletlenül következtek be.

Fáber András fordítása

[Forrás: Európai Utas, 1992 / 9. szám]

Ignotus: Háború

Ennek a háborúnak a dolga a legegyszerűbb a világtörténelemben.

Ha volna még kétség, hogy enélkül mi várt volna reánk, nézzünk jól szemébe a sir Edward Grey első közvetítő ajánlatának.

Oroszország bele akar szólni abba, hogy van-e Ausztria-Magyarországnak joga életét megvédeni egy nyíltan arra törő kis szomszéd ellen – s a nagy, a bölcs, az emberséges angol külügyminiszter ezt az ügyet nagyköveti tanács elé tartozónak ítéli s leint bennünket, hogy várjunk Szerbiával, majd ők rendelkeznek.

Ez azt jelenti, hogy nem Törökország sorsa várt ránk, hanem: már benne vagyunk Törökország sorsában. Ebből ki kell vágnunk magunkat, különben mindenki, ki e monarchiának lakója, egyenkint föbe löheti magát. Aki azt hiszi, hogy ez frázis, hasonlat vagy túlzás, az nézzen le a Balkánra, hogy a nagy bukaresti rendezkedés után mint válnak földönfutókká a görög kézre került bolgárok, az albán kézre került görögök, a szerb kézre került mohamedánok – és így tovább.

A tíz éves vergődés, melyben, majd minden második esztendőben mobilizálva, e monarchia azzá lett, akinek a hüvös szemű sir Edward nyilván joggal látja: ez sem pusztán a monarchiának vagy mondjuk, a dinasztának presztízvesztése, hanem minden egyes embernek életbeli kára, ki e monarchiában él.

Nézzétek meg üres zsebeiteket, megszegett pályafutásokat, megrendült egzisztenciákat – a kereset híját, a munka pangását, a kilátások elsötétedését s aztán feleljetek: mindegy-e az egyes számára, hogy van-e presztízse az országnak, melynek lakosa, a dinasztíának, melynek alattvalója?

Én megkérdem magamat s így kérdezze meg önmagát minden egyes, s nem hazafiságból s regényes szófúvással, hanem józan önzéssel, rideg számítással: akarok-e szerb lenni? Vagy román lenni? Vagy orosz lenni? Lenézek a Balkánra, felnézek Finlandba s azt mondom, hogy nem.

Ha osztrák–német volnék, vagy ha magyarul is meg lehetne az az esélyem, hogy e monarchia felborulta valami formában német kéz alá juttatna, talán én is közömbösebb volnék az iránt: legyen-e még osztrák–magyar monarchia a világon. De mikor e közt van választásom, s a közt, hogy szerb, román vagy orosz legyek-e, igazán nem nehéz – akár ha sora kerül, étellel és véremmel – magyar hazafinak lennem.

S ha kérdem tovább: megint csak legridegebb, minden történetiségtől meghántott önzésem: akarok-e, aki csakis magyar lehetek, inkább egy helyreállított nagyhatalmú Ausztria-Magyarországon lenni magyar, mint egy magában álló Kis-Magyarországon, mely Szegedtől Kassáig terjed s Kanizsától Nyíregyházáig: akkor viszont nem nehéz szenvedélyes habsburgistának lennem.

Igen: ha ez az orosz csalogatásnak kigondolt mediatizált és neutralizált Kis-Magyarország például Svájc, Belgium, például Luxemburg helyén feküdnék: a mindenkiben benne élő cinikus és egoista énbennem azt mondhatná: ilyen szomszédságban nem rossz élni s nem baj meghalni. De élni, teszem, Illíria, Szerbia, Románia és bocsanat, Lengyelország között, s ha mégis meghalunk, valahova ide halni át: ez a perspektíva könnyűvé teszi a legsúlyosabb kockázatot is, hogy hátha lehetne másképp is. Mindenkinek, aki az osztrák–magyar birodalomban él, de mindenesetre minden magyarnak személyes életérdeke, hogy az osztrák–magyar monarchia megmaradjon és nyugodt zavartalanságban éljen. Ez ma már háború nélkül lehetetlen. Ezért nem lehet, ezért nem lehetett e magyar földön magyar vagy magyarságba tartozó ember józan ésszel más, mint magyar, más, mint magyar hazafi, sőt, ha úgy tetszik, magyar chauvin, magyar nacionalista, magyar imperialista, magyar militarista. Mai ember számára ez kétséges érzés, de nem rajtunk állott eddig s most a háborún áll, hogy lehet-e ebben enyhülés és modernizálódás.

Nekünk magyaroknak kell a magyar állam és kell a habsburgi birodalom – a mi egyetlen boldogulási formánk csak az lehet, ha mint a kompasz a hajó hídján, biztosítva ringatódzunk az állam, e birodalom ölén. Amely nemzeti törekvés legyen magában mégoly érthető, túlkívánczik e monarchia határain, az halálos ellensége minden egyesünknek mint magánembernek is. S amíg a nemzetiségekben ilyen törekvéssel elegy az ő nemzeti törekvésük, addig a magyar államon belül lehetetlen velük szemben s az ő számukra az az emberségi, igazsági és méltányossági politika, melyet különben szégyen volna, hogy huszadik századbeli európai országtól még követelni kell. Mert addig minden méltányosság csak az elszakadó szándékot, lehetőséget és jogot nevelné. A becsületes, az igazságos, a méltányos és modern magyar nemzetiségi politikának előfeltétele a háború, mely karddal vágja el az irredenták szálait s ágyúval szoktatja le hosszú időre: a szomszédokat arról, hogy ideát kereskedjenek, a nemzetiségeket arról, hogy a határon túl remélkedjenek. Ha kifelé is, befelé is mindenki bizonyos benne, hogy Ausztria-Magyarország megmarad és testből senki nem eszik, akkor minden lakosa e határokon belül keresi majd boldogulását, s akkor nem lesz veszedelem ebben minden igazsággal, nemzetivel, vagy nemzetiségivel megsegíteni.

A magyarság számára tehát nem kérdés, hogy az osztrák–magyar monarchiára szükség van, tehát a mostani háborúra szükség volt. Soha a maguk lelkiismerete és, ha nagy napokban

szabad a nagy szó: a történelem ítélőszéke elé emberek könnyebb szívvel nem állhatnak, mint állhatunk azok a néhányan, kik társainktól lenézettek vagy érthetetleneknek tekintve ezt hét-nyolc éve mondjuk. Ki olyan ostoba vagy olyan aljas, hogy a szerbet vagy a románt vagy bárki emberfiát ne nézze embernek, ne tisztelje álmait, ne becsülje még önzését is vagy sajnáljon tőle bármi boldogulást? Csak éppen annyira nem vihetjük e megértést, hogy öngyilkosok legyünk.

Mióta ez a birodalom fennáll: ez az első háborúja, amely népeinek háborúja. Nemcsak általuk folyik, de értük is – nemcsak a birodalomnak érdeke, hogy éljen, hanem azoké is, akik benne élnek. Hogy aztán, ha az osztrák–magyar monarchia életét biztosítottuk, abban nekünk, magyaroknak fussa a számadásunk, az megint azok okos önzésének dolga, kik így e monarchián mindenkorra (vagy mert a történelemben örökkévalóság nincs, hosszú időre) bennrekednek. Most már csak világos, hogy nemcsak a magyar érdek esik össze a birodaloméval, de a birodalomé is a magyar érdekekkel – végső soron tehát mindenkié, kinek e birodalomban kell élnie. Ma nincs a napja, hogy erről szót ejtsünk, csak még egyszer gondoljuk el, ami nem ígéret vagy biztatás, hanem tétel: hogy minél biztosabb e birodalmon belül a magyarnak élete, annál többet tehet és áldozhat itt minden egyéb életért. Egyébként pedig: minden mese valóság s még nem volt mese, melyben aki a királykisasszonyt megváltotta, a királykisasszony az övé ne lett volna. A magyarság magáért dolgozik, mikor e monarchiát megváltani siet gonosz megalázottságából.

[Forrás: *Nyugat*, 1914. 15. sz. aug. 1.]

A merénylet

Az áldozatok tudtak a veszélyről

A hegyes-völgyes Bosznia szép és érdekes fővárosában, Szerajevóban, 1914. június 28-án, egy szép, felhőtelen nyári vasárnapon ölte meg egy-egy revolvergolyó Ferenc Ferdinánd trónörökös és feleségét, Hohenberg Zsófia hercegnőt. A kétszeres orgyilkosság egy nagy, ünneplő kedvben és ünnepi díszben pompázó város közepén történt, mégis úgy, hogy mindmáig sem sikerült teljes pontossággal megállapítani: mikép játszódott le ez a történelmi jelentőségű gazság, amely a háborúnak minden furiáját, országoknak véres gyilkos veszedelmét szabadította reá jóformán az egész földkerekségre.

A nagy nyilvánosság csak akkor vett tudomást a szerajevói borzalmakról, amikor irtózó lélekkel és megbénult idegzettel már a két vérező fejedelmi holttest tragikus képét kellett szemlélennie. De a vizsgálat, amelyet a szerajevói törvényszék bírái és ügyészei lankadatlan erővel végeztek hosszú hónapokon át s amelynek eredményeit diplomáciánk munkája is meggyarapította – ez a vizsgálat kétségtelenül beigazolta, hogy csak nekünk, a sirató népek volt új és megrendítő esemény a trónörökös-pár megöletése: a királygyilkosok földjén, Szerbiában nagyon jól tudták, mire virrad Ferenc Ferdinánd és felesége a szép júniusvégi vasárnapon. Nagyon jól tudták, annyival is jobban, mert az egészet ők csinálták.

De nemcsak Szerbia, a hivatalos Szerbia tudott előre a készülő ocsmányságról, amelyhez hasonlót az apostolok kivégeztetése óta hasztalanul keresnénk a történelem könyveiben, tudott arról Oroszország is, sőt, akkor sem esünk túlzásba, ha azt mondjuk, hogy a gentleman-ek birodalmának, Angolországoknak ravasz és képmutató erkölcsén is ott ég örök foltként a szerajevói fejedelmi vérnek egy-két drága csöppje.

És – ami a legszomorúbb, legmegrendítőbb – alig kétséges immár, hogy Ferenc Ferdinánd és nemes hitvese is igen jól és előre tudták, milyen veszedelem fenyegeti őket odalent, a kopár,

nagy hegyek országában. A most már félig rommá lett Belgrádban heteken át nyíltan, hangosan beszéltek trónörökösünk meggyilkolásáról, amelyet Szerbiában nemzeti ügynek, nemzeti vállalkozásnak tekintettek és amelyre ez a nemes nép a hozzája méltó uralkodó családnak személyes közreműködésével készülődött. A gyilkos söpredéknek ez a hangos fegyvercsörgetése nem maradhatott titok és a hír a fülébe jutott Ferenc Ferdinándnak is. De ő egész férfi volt és azonfelül büszke, makacs egyéniség. Királyunk képviselőjében le akart menni Boszniába, ahol az idén különösen jelentős, nagy, harcszerű gyakorlatot tartottak katonáink. Amikor arról kapott közlést, hogy a szállongó hír szerint szerb orgyilkosok várják a jöttét: még szilárdabbá vált az elhatározása... És Zsófia hercegnő, a szép, nemes asszony vele ment az útra.

A hadgyakorlaton

Június 25-én a kora hajnali órákban a dalmáciai Metkovic kikötő előtt leeresztette horgonyát hadiflottánk egyik leghatalmasabb hajója, a Viribus Unitis dreadnought. Ez a hajóóriás vitte fedélzetén Ferenc Ferdinándot, aki azután átszállott a Dalmát nevű folyami naszádra és a Narentán Metkovicba hajózott. Metkovicból a hercegovinai fővárosba, Mosztarba utazott a trónörökös, majd pedig délután három órakor megérkezett Szerajevóba, illetve a bosnyák főváros tőszomszédságában lévő gyönyörű fürdőhelyre, Ilidzsébe. Itt várta fenséges neje, aki vasúton már előzően a bosnyák üdülőhelyre utazott, ahol a bosnyák országos kincstár tulajdonában lévő gyönyörű Boszim szállót rendezték be a fenséges pár számára.

A hadgyakorlaton, amelyet Bosznia tartományi főnöke, Potiorek Oszkár tábornagy, hadseregfelügyelő vezetett, az egész XV. és XVI. hadtest részt vett. Amíg a hadgyakorlat tartott, napokon keresztül szörnyű felhőszakadás volt, ám ennek ellenére is csapataink nagyszerű magatartást tanúsítottak, amit a trónörökös a lefűvést elrendelő napiparancsában magasztaló szóval elismert.

Közben úgy a trónörökösné, mint maga Ferenc Ferdinánd is több ízben berándult automobilon Ilidzséből Szerajevóba, anélkül, hogy erről akár a katonaságot, akár a rendőrséget értesítette volna. Sőt, amikor figyelmeztették, hogy Szerajevóban akadáhatnak ellenséges érzésű szerbiai emberek, akik miatt jó volna a legnagyobb óvatosságot tanúsítani: a trónörökös megtiltotta, hogy szerajevói hivatalos látogatása alkalmával katonai és rendőrségi kordont alkalmazzanak és ezzel a népet távol tartsák gépkocsijától. Természetes, hogy azért őrizték Ferenc Ferdinándot. Detektívek, rendőrök, csendőrök mindent megtettek, amit feltűnés nélkül tehettek s amint később kiderült, a csendőrök az orgyilkos Principet már Ilidzsében háromszor is igazolásra szólították föl. De mindannyiszor sikerült megtevesztenie az egyébként óvatos embereket.

A bombavetés

A tragikus vasárnap reggelén tizedfél órakor indult el automobilon Szerajevóba a trónörökös meg a felesége. Útjuk a városban az Appel-rakodóparton vezetett végig. Ez a rakodópart – amely egyébként a bosnyák főváros legszebb és leghosszabb útja és egyáltalában nem szolgál áruk rakodására – a keskeny kőgátak között futó Miljacka folyót szegélyezi. Ezen az úton van Szerajevó legtöbb nevezetes palotája: a városház, amely egyben képviselőház, rendőrség és törvényszék is, a főposta, a nagy bankok épületei és így tovább. A rakodópartot számos híd köti össze a folyó túlsó felével, ahol a legszebb mecsetek törnek az ég felé s ahol – a török városrész tövében – az ősi konak, a tartományi főnök rezidenciája található.

Az Appel-rakodópart 24. számú házáig, amely Dimovics doktornak, a szábor egyik alelnökének a tulajdona, baj nélkül jutott el a trónörökös pár automobilja, amely lassú iramodással suhant el az úton, nyomában a szintén gépkocsikon ülő kísérettel.

A Dimovics-ház előtt történt az első merénylet. Az útnak a folyóparti széléről, néhány méternyi távolságból egy kicsi, négyszögletes tárgy repült a trónörökös pár automobiljába. A súlyos, fekete tárgyat Ferenc Ferdinánd lelökte a gépkocsiról anélkül, hogy sejtette volna, hogy bombát dobtak rája. Amint mondotta, azt hitte, hogy fekete zacskóba rejtett kéréslevel hullott a kocsijába.

Ugyanabban a pillanatban, amikor a négyszögletes, nehéz tárgy a kocsiótra zuhant, irtózatosszerű dördülés hallatszott: a bomba közvetlenül a trónörökös kocsija mögött fölrobbant. Az utcát jajveszékelés lármája töltötte meg, a gyalogjárón számos néző megsebesülve, vérezve a földre roskadt, még a Dimovics-ház második emeleti ablakaiból is sikoltozás hallatszott: a nézők ott is megsebesültek a borzalmas erejű bomba szétröppenő szilánkjaitól. Súlyosabból vérzett Merizzi alezredes is, Potiorek hadseregfelügyelő szárnysegéde, aki Boos-Waldeck gróffal a trónörökös kocsija után haladó automobilban ült.

Ferenc Ferdinánd a rémes pillanatokban csodálatos nyugalmat tanúsított. Kérve-kérték, hogy automobiljával továbbsiessen, ő azonban megállította kocsiját és ki is szállt belőle s azután kedves szavakkal arra kérte a feleségét, hogy forduljon vissza, ő majd egyedül járja végig a programba vett utat. Hohenberg Zsófia azonban meleg, szerelmes hangon így felelt:

– Nálad maradok, Ferenc. Nem hagyok el: ott akarok maradni, ahol te vagy.

A fenséges pár újra helyet foglalt az automobilban, amelyet szintén ért a bomba néhány szilánkjával s azután – most már gyorsabb tempóban – tovább haladt a városháza felé. Közben egy Marosi nevű borbélymester elfogta a merénylőt, aki a bomba elhajítása után belevetette magát a Miljackába. A magyar borbély utána ugrott és szerencsésen megragadta a gazembert: Cabrinovics, helyesebben Cabrinja Nedjelkót, aki Szerajevóba jövetele előtt a belgrádi állami nyomdában volt alkalmazva.

... A bomba tenyérszerű nagyságú, mély lyukat ütött a kocsióton. Szilánkjai s a benne levő vasdarabok pedig egy közelben lévő üres háztelek deszkapalánkján száz és száz lyukat fúrtak. Azt a bombát kitűnően készítették el a kragujeváci szerb állami fegyvergyárban. Olyan kitűnően, hogy amint a jelek mutatják, egész Szerbiát is sikerült felrobbantania.

Két halálos golyó

A szörnyű epizód után néhány perccel az arab stílusú városháza előtt állott meg a trónörökös pár automobilja. Ferenc Ferdinánd katona volt, nem engedte magát eltéríteni az útjából. Mikor azonban a szerajevói polgármester, aki már tudott a merényletről, ennek ellenére is az általános nagy szeretetről beszélt, amely a trónörökös párt a bosnyák főváros minden polgára részéről egyformán környezi – az egyenes lelkű, férfiasan őszinte nagyr nem állhatta meg, hogy egy keserű megjegyzéssel félbe ne szakítsa a szemforgató férfiú kenetes beszédét.

Húsz percig tartott a városházán az ünnepség. Amikor a trónörökös automobilba szállott, a tartományi főnök arra kérte Ferenc Ferdinándot, hogy mondjon le útjának folytatásáról és térjen vissza a konakba, amely mindössze két-három percre van a városházától. A trónörökös azonban hajlíthatatlan maradt. Nemcsak kiszabott programját akarta megtartani, de egy új pontot is illesztett abba: föl akarta keresni a kórházban a megsebesült Merizzi alezredes. Minthogy azonban a saját gépkocsija kissé megrongálódott, Harrach gróf automobiljába szállott. Balján ült a felesége, szemközt vele Potiorek tartományi főnök, oldalt pedig, a

kívüllevő lépcsőn Harrach gróf állott, akinek balsejtelme, úgy látszik, megsúgta, hogy a fenséges párt még egyéb veszedelem is fenyegeti s a saját testével akarta fedezni őket.

Az automobil megint az Appel-rakodóparton haladt, most már visszafelé. A terv az volt, hogy a kocsik befordulnak a keskeny Ferenc József-utcába és úgy mennek el a katonai kórházhoz. Ez a kitérés nem volt a programban, éppen ezért a Ferenc József-utcában nem is voltak ünneplő emberek. Mindössze hárman-négyen álldogáltak ott, ezek között volt egy budapesti pénzügyi szerajevói fiókjának a tisztviselője, Smec kisasszony, aki így mondotta el a világháború híreinek történetét:

– A Ferenc József-utca a Latin-hídnak a folytatása, ennek az utcának az elején történt a merénylet. A Ferenc József-utca és Appel-út sarkán van a Schiller Móric fűszeres boltja, mellette van egy borbélyműhely, ennek az ajtaja előtt állott Princip Gavriło, a gyilkos merénylő. A nézőközönség az Appel-úton foglalt helyet, benn a szűk Ferenc József-utcában alig hárman-négyen állottunk. Mellettem egy karakterisztikus szerb arcú fiatalember állott, aki egy pópával beszélgetett. Az utca túlsó felén néhány férfi tartózkodott.

– A két utca szegleténél egyszerre csak felhangzott a zsiviózás, ami jelezte, hogy a trónörökös pár közeledik. E percben a szerb fiatalember otthagya a pópát, előre lépett és várt. Ha nem láttam volna, hogy pappal beszélgetett, akit ismerősének tartottam, gyanúsna találtam volna a fiatalembert, aki nagyon föltűnően viselkedett.

– Először az a két automobil fordult be, amelyben a fenséges pár kísérete foglalt helyet. Amikor a harmadik kocsis befordult, amelyben a trónörökös ült a feleségével, az autók váratlanul megállottak. Csodálkozva láttam a dolgot, de hirtelen más valami vonta magára a figyelmemet. A szerb fiatalember, aki mellettem állott, revolvert tartott a kezében és kinyújtott karral, irtózatosan nyugodt, hideg arccal rácélezett a trónörökösre. Ha lett volna nálam valami, legalább napernyő, ráütöttem volna kinyújtott karjára, de nem volt nálam semmi. Megbénultan néztem, amint a gyilkos pontos célzás után legföljebb két méternyire kétszer egymásután elsütötte revolverét. Az egész jelenet nem tarthatott tovább két másodpercnél. A fenséges ur fejében abban a pillanatban oldalra hajlott. Csak amikor harmadszor akarta elsütni revolverét, támadtak reá a gyilkosra, aki a Schiller-féle boltba akart bemenekülni.

– Ugyancsak ott, az utcán egy bombát is láttunk, amely nem robbant föl. Roppant különös volt, hogy amíg a merénylet előtt jóformán senki sem volt a közelben, a merénylet pillanatában már egész sereg fiatalember vette körül a gyilkost. Összeesküvő társai lehettek, mert csak ezzel magyarázható, hogy a gyilkosnak még a kezét sem próbálta félrelökni senki. Testőrség módjára vették körül, azért tudott olyan jól és, sajnos, olyan halálos biztossággal célozni Princip.

...Eddig tart a szemtanú elbeszélése, amely minden pontjában bebizonyított, ellenőrzött hitelességű. A trónörökös pár automobilja, két haldokló utasával megfordult és a Latin-hídon át örületes száguldással a konakba ment. Segítség nem volt: a két fenséges szív néhány perc múlva már nem dobogott többé.

Princip Gavrilót a gyilkosság után megrohanta a tömeg és csaknem agyonverte. A rendőrség azonban és a közönség gondolkodó része megmentette a nyomorult életét, annak a bölcs megfontolásnak az alapján, hogy a fiatal, éretlen gyilkos borzalmas cselekedete mögött kiszámíthatatlan súlyú titoknak kell lappangania.

[Forrás: A világháború képes krónikája. 1914/1. szám]

Ferenc József azt üzente...

A nagy események első szele július 25-én, egy szombati nap esős éjszakáján fujt végig a magyar fővároson és ez a szél tele volt a készülő nagy leszámolás fűszerével. Kiderült, hogy nálunk az emberek csak egytől félnek: attól, hogy a szerb diplomácia ravaszsága az utolsó pillanatban valami – kibúvót talál. Nagy világossággal derült ki, hogy Szerbiának évek óta üzött az a mesterkedése, hogy felingerelje a monarchiát, teljes mértékben sikerült. Még nem tudtuk: mi fog történni, de az a kétségtelen tudat ragyogó világossággal mindnyájunkba belénk nyilallt, hogy – ez a háború.

Az emberek apró megfigyeléseken kezdtek. Hogy a hatóságok olyan helyekre is ragasztatnak ki plakátokat, melyekre előbb nem volt szabad. Az utcákon katonai fogatok és gépkocsik száguldtak, korábban meg nem engedett gyorsasággal. Lám, a rendőr ott áll a helyén s nem tartóztatja fel őket. Az utcákat a szombati szakadó esőben kiabáló és daloló tömegek járnak végig, zavarják a közcsendet, idegen államok zászlóit is lobogtatják. Egész hajnalig zajos az utca. Csupa tiltott dolog – és a rendőrség nem szól ellene. Olyan dolgok ezek, amik eddig nem voltak. Ez a háború.

Az ország harci lázban

A budapesti hadtestparancsnok elrendelte, hogy a katonai zenekarok takarodóval járnak be a várost. A zenekaroknak a szombat esti zuhogó esőben is rengeteg, tíz- és húsz ezer főnyi tömegek szegődtek a nyomukba, nemzeti lobogókkal, éltetve a hazát, a királyt, a német császárt és a háborút. Leomlottak a társadalmi választófalak és megszűntek a politikai pártkülönbségek.

– Éljen Tisza István! Éljen a háború! – zúgott a tömeg és első útja a nemzeti munkapárt Károly-körúti klubja elé vezetett, hol elénekelték a Himnuszt és a Klapka-indulót.

Mindenfelé a Himnusz és a Wacht am Rhein fenséges dallama harsog, az emberek levett kalappal énekelnek. A hadseregekkel felérő közönség estéről-estére elvonul a Nemzeti Kaszinó, a munkapárt és a német főkonzulátus elé és órákig élteti a háborút.

– Vesszen Szerbia!

– Le Oroszországgal!

– Le az orgyilkosokkal!

A munkapárt és a Nemzeti Kaszinó erkélyein estéről-estére szónokok jelennek meg, akiknek szavát viharzó éljenzéssel fogadja a közönség. Egy este Terstyánszky hadtestparancsnok is szólt a tömeghez és több ízben József főherceg, aki vasárnap este a többi között ezt mondta a mámoros közönségnek:

– Öfelsége a király akaratából minden fegyverfogható embernek kötelessége, hogy fegyverbe álljon s hadi lobogó alatt az ellenség ellen vonuljon. Ezt a parancsot sehol úgy nem teljesítették, mint itt, Magyarországon. A kávéházakban, mulatóhelyeken éjszakánként hajnalig a Himnuszt éneklük, ünneplük a katonákat, új jelszavak és alkalmi dalok támadnak. A Kossuth-nótát azzal a változattal éneklük, hogy: Ferencz József azt üzente... És a föltétlen bizakodásnak, viharzó jókedvnek, lobogó lelkesedésnek ezekben az óráiban, még szombaton éjjel végigszáguldotta a hír a fővárost, hogy a budapesti detektívek a kelenföldi állomáson elfogták Putnik Radomil vajdát, a szerb vezérkari főnököt, aki leányával Gleichenbergből akart hazatérni. – No, ezeknek jól kezdődik a háború – mondták kitörő jókedvvel az emberek. Putnik azonban csak egy napig volt a foglyunk a térparancsnokság épületében. Huszonnégy óra múlva megengedték, hogy hazatérjen, a szerb hadak élére.

A részleges mozgósítás

Július 26-ára, vasárnap reggelre egyszerre a legolvasottabb újságok sorába emelkedett a hivatalos lap, a Budapesti Közlöny. Ez a száma közölte ugyanis a részleges mozgósításról és a rendkívüli intézkedésekről szóló rendeleteket és az első kormánybiztosi kinevezéseket. Reggelre kelve fehér, piros és zöld plakátok is hírül adták a mozgósítást és ezzel új színek vegyültek a főváros életébe.

Az utcákon rikkancsok tömege száguld végig az óránként megújuló rendkívüli kiadásokkal. A rendes polgári munka megakadt: kinek volna kedve számokat írni rubrikákba? Az egész főváros éjjel-nappal az utcán van és mint a lelkes hangú tudósítások jelentik, így van a vidéken is. Lépten-nyomon óriás tömegekbe verődik a közönség, híreket vitat meg, eshetőségekről tárgyal és szinte mohón várja: – a hadüzenetet.

Katonacsapatok vonulnak át az utcákon. Percekig zúg az éljenzés a nyomában. A tartalékosok mind nagyobb tömegben érkeznek, föl pántlikázva, kivirágozva, némelyik asszonnal, gyerekekkel. A kaszárnnyák táján beláthatatlan tömegek ünneplik a bevonulókat, elhalmozzák élelmiszerekkel, feldíszítik szalaggal, virággal. A központi városháza, Budapest szíve a jelentkezőket nem tudja befogadni hatalmas épületébe, végeláthatatlan tömegük ott tanyáz a Károly-körúton.

Új, leírhatatlanul színes és mozgalmas képe van a pályaudvaroknak is. Elvonulnak, akiket Pestről vidékre hívtak be.

Megindulnak a virágos vonatok, a könnyeiken át is mosolygó asszonyok, gyermekek búcsút intenek. Hétfő reggelre megjelent a kormány kiáltványa:

– Meg fogjuk mutatni – mondja a többi között –, hogy csalódtak azok, akik vakmerő elbizakodottságukban azt hitték, hogy bátran sértegethettek bennünket.

– A történelem mérlegére helyeztettünk. A kormány megtesz mindent az ország rendjének, nyugalmanak, a hazához hű polgárok élet- és vagyonbiztosságának oltalmára. A bizalom és a megnyugvás szavával fordul faji és vallásfelekezeti különbség nélkül mindenkihez. Támaszt nyújt mindenkinek és segítséget vár mindenkitől. Segítséget az ország nem magyar ajkú polgáraitól is. Az államnak minden körülmények közt lesz annyi ereje, hogy összemorzsolja azokat, akik bűnös izgatók szavára hallgatva, vétenének, az állampolgári hűség kötelességei ellen.

...Katonaváros lett Budapest. A bevonult tartalékosok ellepik az utcákat és a köztereket. A pályaudvarok boltozatai alatt szakadatlanul zúg az éljen, a katonai irodák előtt kifogyhatatlan tömege a jelentkezőknek. És emésztő türelmetlenséggel várja mindenki a hadüzenetet...

[Forrás: A világháború képes krónikája. 1914/1. szám]

Anna Ahmatova: 1914. július 19.

Aznap kerek száz évet öregedtünk,
egyetlen óra műve volt.
Elröppent már a kurta nyár felettünk,
szántott mezők ringattak ködgomolyt.

A csöndes ösvény megbolydult viharzón,
ezüstös hangú sírás röpködött.
Kértem az Istent, eltakarva arcom,
öljön meg az első csaták előtt.

Dalok és szenvedélyek – eldobálja,
mint fölös terhet, emlékezetem,
hogy üres legyen. Isten arra szánja:
nehéz viharok naplója legyen.

Rab Zsuzsa fordítása

[Forrás: *Klasszikus orosz költők. II. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978*]

Parázs: A bevonulás

Feleség. *(Kisírt szemmel csomagol egy útitáskába, szeretettel pillant az urára, aki egyenruhában forgolódik körülötte.)* Még ezt is. Nézd ide teszem a kis kézi gyógytárt. *(Fájdalmas, érzéssel telt pillantással.)* Vigyázz magadra kedvesem.

Férj. *(Komolyan, egy kicsit elszoruló szívvel.)* Bátorság. Vissza akarok jönni. *(A felesége szemébe pillant, a fejét hirtelen gyengéden a két kezébe kapja, mélyen belenéz az asszony szemébe, bensőségesen.)* Így. Látni akarom még egyszer a szemed. *(A fájdalom szorongatja a torkát.)* Sosem felejttem el a szemed. Ha szenvedni fogok, melegít az emléke... Nyugalom édesem. Ne sírj. Vissza fogok jönni.

Feleség. *(Fájdalmasan.)* Ha tudnám. Akkor boldogan engednék, mert igazában... mert igazában büszke is vagyok reád. De féltetek s a szívem majd megszakad. *(Hirtelen aggodalommal telt tekintettel körülnéz.)* A konyakot. *(Felkapja az üveget s beleteszi a táskába. Egy kis aranyozott velencei üvegpoharat emel le a pohárszékről, meghatottan.)* Vidd ezt a poharat. Emlékszel? Ebből a pohárból ittál legelőször nálunk konyakot, amikor megismertél.

Férj. *(A kezébe veszi a poharat s néhány pillanatig a kezében forgatja.)* Emlékszem. *(Lassan beleteszi a táskába, hosszan belenéz a táská nyitott torkába.)* Most minden rendben van. *(Hirtelen megfordul, a nyitott ajtó felé néz, halkán.)* Ilonka nem ébredt még föl? *(A felesége szemébe pillant.)* Talán jobb lenne, ha így elmennék. Megnézem az arcát, a lecsukott kis szemét, megérintem az ujjammal a sugaras homlokát és el.

Feleség. *(A nyitott ajtón keresztül óvatosan benéz a gyermekszobába.)* Már fölébredt. Most ugrik ki az ágyból.

Ilonka. *(Négy éves, meleg, kékszemű gyermek, álmosan kitipeg a szobába földig érő kis ingében, a szemét megdörgöli, az anyjához fut, az anyja térdét átöleli.)* Jó reggelt anyuka. *(Megfordul.)* Ni, apuka katonaruhában! *(Tapsol.)* Megyek sétálni apukával a várba, azután hajókázunk a Dunán, délután kocsikázunk a ligetben. A múltkor is így volt, mikor katonaruhában voltál. *(Felnéz az apjára, kérdő pillantással.)* Miért nem csókolsz meg apukám?

Férj. *(Felkapja a kisleányt, szenvedélyesen összecsókolja, lassan leteszi a földre.)*

Ilonka. *(Csodálkozva, egy kicsit elkomolyodva néz az apjára, majd az anyja felé fordul, elámulva.)* Miért nem mosolyogsz reám anyukám? Te mondtad, hogy reggel mindig mosolyogni kell, mint a nap.

Feleség. *(Elfordul, a szeméből kibuggyan a könny.)*

Ilonka. *(Meglátja az apja táskáját.)* Minek ez? Mi van benne?

Feleség. *(Komolyan rápillant a férjre, majd a kis leányra.)* Apuka elutazik.

Ilonka. Elutazik ? Hová utazik ?

Feleség. *(A fájdmát visszatartva.)* Messze utazik.

Ilonka. *(Csodálkozó pillantással.)* Hát nem építi tovább a tornyot?

Feleség. Nem, kicsikém. Most nem építi tovább a tornyot, apuka háborúba megy.

Ilonka. *(Bámész pillantással.)* Mi az a háború?

Férj. *(Elszoruló torokkal.)* Majd kedvesem... Majd ha nagyobb leszel, megtudod mi az a háború.

Ilonka. *(Dacosan.)* Akarom tudni! Akarom tudni, hová megy apuka!

Férj. *(Szólni akar.)*

Feleség. *(Könnyes szemmel felé int.)* Majd én. *(A leánykát magához ölelve, tétovázva.)* A háború... Hogy mi a háború... Rossz emberek, gonosz emberek haragszanak reánk, pedig mi nem bántottuk őket.

Ilonka. *(Tágranyitott szemmel.)* Hiszen anyuska senkit se bánt, se apuka. Apuka csak a tornyot építi s minket szeret.

Feleség. *(A gyermek haját simogatva.)* Mi mindenkit szeretni akarunk... Mi azt akarjuk, hogy mindenki szeresse egymást és mégis bántani akarnak bennünket. El akarnak venni mindent tőlünk.

Ilonka. *(Meghökkenve.)* A Luci babát is?

Feleség. *(A kezét a szemén végig húzva.)* Mindent. Azt akarják, hogy mi meghaljunk s ők éljenek.

Ilonka. Gonosz emberek!

Feleség. *(Áthevülő arccal.)* El akarják pusztítani a mi kis házunkat, ki akarják tördelni a rózsafáinkat, meg akarják ölni a galambjainkat. Mindent el akarnak pusztítani, amerre kocsikáztunk apukával. Amerre nagymamához a gőzössel szaladtunk. Emlékszel? A piros pipacsos mezőket. A sok-sok kis fehér házat. Emlékszel? Az ágaskodó tornyokat. Az illatos erdőket. Az álmodozó kis falukat, ahonnét szelíden száll a harangszó. A szép, nagy városokat, ahol büszkén járnak az emberek. Leakarják dönteni a gyönyörű palotát, amit apuka épített, a tornyot is.

Ilonka. *(Felcsillanó szemmel.)* Ezt apuka nem engedi!

Feleség. *(Sírva.)* Nem. Azért megy a háborúba.

Férj. *(Hosszan a gyermek szemébe nézve, meghatottan.)* Azért, hogy megmaradjon a finom francia babád. Azért, hogy le örülj és mosolyogj. Hogyha nagy leszel is mindig örülj és mosolyogj. És hogy mindenki mosolyogjon körülötted. Hogy boldogság és ragyogás legyen körülötted. *(Magában.)* Ezért kell talán meghalni. *(Elfordul. Egy kicsit küzd magával. Szótlanul átkarolja a feleségét, hevesen megcsókolja, majd a lánykát felkapja, magához szorítja. Megnyomja a csengőt, a belépő inashoz.)* Az autó?

Inas. Lenn vár, nagyságos úr.

Férj. *(Még egy pillantást vet a feleségére s a leánykájára, halkán, alig hallhatóan.)* Isten veletek! *(Kisiet az ajtón.)*

[Forrás: *Élet. Heti beszélgetés. VI. évfolyam, 34. szám, 1914. augusztus 23.*]

**Veres Péter:
1914. augusztus**

Közben készült a világháború. Én természetesen békepárti, mint akkor nevezték, „pacifista” voltam, de ez nem jelentett semmit. Sokkal jobban elfoglalt az irodalom és a szocializmus utáni rajongás, semhogy ezzel törődhessem. Különben is ekkor már erősen azon az úton voltam, hogy papirosember legyek. Elolvastam ugyan a híreket, felizgattak a lázító vezércikkek, de már a Balkán-háború és az azutáni külpolitikai események nem túlságosan érdekeltek. Az ipari munkásság 1913-as tömegsztrájk-készülődésének bukása után még inkább a tudományos és irodalmi érdeklődésem foglalt le.

Így a háború kitörését is mint egy nagy szenzációt, nem pedig mint lelki élményt, lelki forradalmat éreztem. Azért mondom, hogy „szenzációt”, mert én mint 17 éves, tehát még messze a katonakortól, ösztönszerűen úgy éreztem vele szemben, mint a lúdtalpas polgár a kávéház sarkában: nagy dolog lesz, de nem érint engem, ebbe a sarokba nem jöhet be.

Természetesen nemcsak háborúellenes, hanem német- és osztrákellenes is voltam. De erről bizony nem igen tudott senki. A Népszava háborúellenes vezércikkei ha felizgattak is, de elültek, megmaradtak az elfojtott belső emberben. Munkástársaimmal, ha szó esett is a háborúról, csupa egyéni sorskérdés – kinek mikor kell bevonulni? mikor telik ki az ideje? Stb. – de semmi nemzetpolitikai szempont nem került elő. Az öregebbeket bevonultatták, mi fiatalok meg azt számolgattuk, hogy mikor kerülünk sor alá. Abban reménykedtünk, hogy talán ki is maradunk, mert nemcsak Vilmos császár mondta, hogy „mire a falevelek lehullanak”, hanem minden tudatlan, de okoskodó baka is azt mondta, hogy „egy fröstök lesz a Szerbia”. Így egy kicsit könnyedén, felelőtlenül vettük az egész háborút. Úgy úszkáltunk a szenzációkban, mint a felmentett kishivatalnokok, akik a poros irodákban munka helyett térképek fölé hajoltak, vagy a kávéházi polgárok, akik nem győztek betelni vele, hogy „Belgrád bevétele csak órák kérdése”. Csak persze a mi szenzációink másfélék voltak. Beszüntették a rendes vonatforgalmat, jöttek a katonavonatok, falubeliek, sőt a csapatból való munkástársaink is ott mentek el egy-egy katonavonattal a mi vonalunkon. Minden katonavonatnál azt lestük, hogy ki megyen rajta, melyik ismerősünk. A szomszéd állomáson karambol történt, belement egy mozdony a zsúfolt katonavonatba. A beszaladt kocsiajtók leszelték az emberek fejét vagy az ajtón kicsüngő lábát. A kocsik közepén halomban állott a szilva, alma és minden más gyümölcs. Ették a katonák és hajigálták kifelé a vasútoldalra.

Még az első napokban jöttek a bécsi ezredek. Bámulták a délibábot és összevissza kiabáltak hozzánk, németül vagy rossz magyarsággal, hogy micsoda víz az? Karvastagságú nyáriszalámival hajigálták végig a töltés mentét, mi egyik-másikat felvettük, de aztán nem ettük meg: petyhedt volt.

Az állomáson aztán százával szálltak le árnyékszékre, de mivel csak egy ember fért be, a többi széthúzódott a sínek és a bokrok közé. Minekünk aztán az lett a feladatunk, hogy takarítsuk az állomást, mésszel és kátránnyal fertőtlenítsünk minden elképzelhető helyet. Sőt később, amikor már a galíciai nagy ütközetek lefolytak és megjöttek az orosz foglyok és megjött a vérhas, még az is előfordult, hogy ilyen takarítási munkára Debrecenbe vittek bennünket, ahol hétszámra ezt csináltuk és a német katonák, orosz foglyok eldobált fehérneműit és tetves rongyait szedegettük. A mi szenzációéhségünket ez a munka bizony alaposan lehűtötte.

Ekkortájt, még az első hetekben volt a híres autóügy is. Valahonnan elterjedt a híre, hogy a franciák valami autón nagy mennyiségű aranyat visznek Oroszországba s Magyarországon viszik keresztül. Itt látták, ott látták, mondta mindenki. S ez az örület úgy megszállta az embereket, hogy azon a környéken, a Hortobágy tiszai részén megállt minden munka. A

parasztok kaszával, kapával a dűlőutakra vonultak, a vasutasok meg otthagyták az irodát vagy az őrházat és a töltés tetején leskelődtek. Látcsó híján a tenyerüket tartották a szemük fölé. Mi meg a lapátnyéltre támaszkodva neveltük az ügyet. Egyáltalán nem voltunk úgy megzavarodva, mint a felnőttek, főleg mert én megmagyaráztam a fiúknak, hogy számárság az egész, nem jöhet egy autó négy-öt országban és ezernyi katonailag őrzött hídon úgy át, hogy le ne igazoltassák, vagy ha nem áll meg, le ne lőjék. Így hát mi nem is annyira az autót lestük, mint mulattunk az ügyön. Különösen akkor, amikor híre jött, hogy az egyik faluban a jegyző kaszával, villával kihajtotta és kiállította a parasztokat az útkeresztezésekre.

Persze az autó nem jött. Kutattam én aztán az újságokban, hogy honnan származhatott ez a rémhírörület. Találtam is egy esetet, de csak pár sort írtak az újságok róla, hogy valamelyik Rotschild-fiú az egyik osztrák főherceggel ment úgy keresztül a Felvidéken, hogy valahol nem állott meg igazolásra és utána löttek. Gondoltam, biztosan innen ered a dolog.

Elmúltak aztán a mulatságok és jöttek a kényelmetlenségek. A vonatforgalom megszűnése, helyesebben a hadi menetrend összezavarta a dolgainkat, éjszaka jártunk haza, a pályakocsival való járás a teljesen rendszertelenül közlekedő vonatok miatt veszélyessé és hajszolttá vált. A mértéktelen túlórázás, amelyet csak ritkán fizettek meg, fel-feldühített bennünket, de már akkor járta a szállóige, amellyel a munkavezetők a háború alatt minden panaszra válaszoltak: „hát a harctéren?” És nekünk meg kellett tanulni hallgatni, mert lám a harctéren csakugyan még rosszabb s ha igaz is, hogy még nem vagyunk felmentve, mert nem kerültünk sor alá, de a szüleink, akiknek eszükbe se jutott a haza, hanem csak az, hogy minket is el ne vigyenek, mindig rimázkodtak, hogy csak tartsunk ki, szenvedjünk és túrjunk itthon, mert a harctéren elpusztulunk. Meg aztán magunk is meggyőződünk, hogy akit nem visznek katonának, azt elviszik hadimunkára s éppen a mi osztályunkat, a napszámosokat, mert a gazdákat és a cselédeket nem vihetik el az állandó és fontos mezei munkából. Tényleg egész csomó legénycimboránkat 1915 tavaszán, amikor még nem volt munka és szokás szerint az utcasarkokon ácsorogtak, valósággal úgy fogdosták össze, mint a régi időkben és elvitték egy lókorházba hadimunkásnak.

Még az se volt baj a szüleinknek, hogy a fizetésünk lassanként elolvadt, hogy a drágaság jöttével valósággal ingyen dolgoztunk, csak jó helyen legyünk. Mert ügyesen úgy gondolkozott az állam, hogy minek emelni a munkabért, a munkások úgyis dolgoznak, ha nem fizetünk, csak a harctérre ne kelljen menniök. Még nekünk, nőtlen fiúknak meg is járta a sorsunk, de a nagycsaládúak, pl. az előmunkásunk, akinek kilenc gyereke volt és tartalékja nem volt, valósággal éheztek. Majd évek múlva, amikor már egy kiló szalonna egy heti bérből se telt ki, s egy mázsa búzáért kevés volt egy havi kereset, javítottak tíz-húsz fillért naponként. De én már akkor nem voltam ott...

[Forrás: Veres Péter: Számadás. Önéletrajz. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1955.]

Megjövendölték a világháborút

Az emberi lélek az élet minden változásai között a jövőn tételődik, a holnap, a holnapután örök titkát betűzi az égen, a földön. Az a megoldhatatlan kérdés gyötri, emészt, hogy mi rejlik a jövő titokzatos homálya, rejtélyes fátyola mögött? Az emberiség nagy elméi, a gondolkodás óriásai is mindenkor titáni erőfeszítéssel igyekeztek szétlebbenteni ezt a saisi fátylat, az ihlet, a divináció csodás sejtelmével tapogatták a világ haladásának, a történet alakulásának jövő útjait. A mostani nagy eseményeknek is megvoltak a prófétái, a váteszei, akik csodálatosképpen megéreztek a készülő vihart és megjósolták azt hosszú idővel a kitörése előtt.

Az egyiknek lelkében századokkal ezelőtt a hit égi fénye világított, a másinak szellemét a költői lángelme intuitív ereje inspirálta, a harmadiknak gondolatvilágát pedig a történet géniusza, az események megértésének világossága sugározta be.

A próféta, a költő és a historikus: Boldog Bobola András lengyel vértanú, Jókai Mór, a magyar regényírás fejedelme és egy névtelen német publicista megjövendölte a világháborút.

Ezek a próféciák rendkívül érdekesek, mert már nagy részükben teljesedtek is. Különösen Jókai jövendölése ejti bámulatba az embert, mikor a mai eseményekre gondol. A jövő század regényében nemcsak magát az orosz háború tényét jósolta meg, hanem csodás divinációval megírta előre az északi hadjárat nevezetesebb mozzanatait is. Sok technikai álma, bámulatos költői víziója valóság lett, a repülőgépekről, a bűvárhajókról, a páncélvonatokról, a háború technikai eszközeiről szóló jóslata szóról-szóra beteljesedett. (...)

* * *

A „Civittá Cattolica” című nagymúltú olasz tudományos folyóirat 1854-i évfolyamában (VII. kötet 9. lap) egy rendkívül érdekes jövendölésről írt, amely a mostani világháborúban úgyszólván szóról-szóra beteljesedett. Az olasz lapnak ezen 50 évvel ezelőtt megjelent közleménye hű fordításban a következő:

„BOLDOG BOBOLA ANDRÁS JÉZUSTÁRSASÁGI VÉRTANÚ JÖVENDÖLÉSE

Boldog Bobola András, a szandomiri palatinátusból származó vértanú, az egyik legelőkelőbb lengyel család sarja volt s 1611-ben, 21 éves korában lépett be a Jézustársaságba. A lelkek megmentéséért való buzgólkodása annyira felingerelte ellene a skizmatikus oroszokat, hogy 1657. május 16-án Janow és Mohylna között a kozákok rátámadtak s oly kínok közt gyötörték halálra, melyekhez hasonlót az újabb évszázadok történetében aligha találunk. Számos megjelenés, kétségtelen csodák és feltűnő imameghallgattatások csakhamar köztisztelet tárgyává tették egész Lengyelországban a nagy vértanú nevét, kinek holtteste máig teljesen sértetlenül őriztetik a dominikánusok polocki templomában.

Boldog Bobolának különös tisztelői közé tartozott P. Korzowiecki lengyel dominikánus, aki miként a Boldog, szintén magára vonta a skizmatikusok gyűlöletét és üldözését s akinek ennek következtében eltiltottak minden lelkipásztori tevékenységet. Hazájának szomorú sorsán keseregve a páter 1819-ben egy késő este kinyitotta cellájának ablakát; szemét a csillagos égre emelve imádkozni kezdett a boldog vértanúhoz s figyelmeztette őt, hogy hiszen már évek előtt megjövendölte Lengyelország feltámadását s hogy már itt volna az ideje, hogy e jövendölés valóra váljék, mielőtt hazája örökre elpusztul.

Midőn a páter imáját bevégezte, már késő éjszaka volt. Pihenőre akart tehát térni, mikor hirtelen szobája közepén egy tiszteletreméltó alakot pillantott meg, aki jezsuita reverendát viselt és így szólt:

– Íme, páter Korzowiecki, itt vagyok; én vagyok az, akihez fordultál. Nézz ki még egyszer az ablakon s olyan valamit fogsz látni, amit még nem láttál soha.

A páter mélyen megrendülve az ablakhoz lépett ismét s mekkora volt csodálkozása, midőn úgy látta, hogy a zárda kertjét elzáró kerítésfal mintha eltűnt volna s helyette beláthatatlan távol síkságok tárultak ki szeme előtt.

– A síkság – mondotta a látomás –, amely itt szemed előtt elterjed, a Pinszk melletti síkság, ahol abban a kegyelemben részesültem, hogy vértanúságot szenvedhettem. De nézz csak oda még egyszer s meg fogod tudni azt, amit kívántál.

Midőn a páter erre újból kitekintett, az egész síkságot megszámlálhatatlan seregekkel látta borítva, akik mind hevesen s iszonyú vérengzéssel küzdöttek egymással: oroszok, törökök, franciák, angolok, osztrákok, poroszok s más népek.

Valami rettenetes zsvajgás hallatszott és hallatlan küzdelmek töltötték be a tájat. Kővé meredten nézte a szerzetes a szörnyű látványt, mire a Boldog a következő kijelentést tette:

– Majd ha egykor azt a háborút, melynek képét most szemlélted, felváltja a béke, akkor Lengyelország ismét fel fog szabadulni és akkor engem főpártfogóként fogtok tisztelni.

Midőn még a páter, öröme s bizalma dacára csalódástól félt s a jelenéstől bizonyosságot kért a jövődőlés igaz volta felől, a Boldog így szólott:

– Annak jeléül, hogy igaz, amit láttál s pontosan teljesülni fog, amit mondtam, magam adok bizonyítékot: pihenj le s kezem érintését majd itt hagyom.

S ezzel az asztalhoz lépve megérintette azt és eltűnt a látomány. Mikor Korzowiecki magához tért az ámulattól, melybe a vértanú megjelenése ejtette, megtekintette az asztalt s ott találta egy férfi jobbkez lenyomatát, mely egészen világosan kivehető volt. Örömének nem volt határa; valamennyi rendtársát összehívta, hogy a kézhelynek valódiságáról meggyőződjenek.”

A vértanú jövődőlése beteljesedett: az európai népek épen most vívják rettentő harcukat a Pinszk vidékén. Lengyelország valóban felszabadult, már csak egy kis darab lengyel föld van még a moszkovita zsarnok kezében. Boldog Bobola András tiszteletére már a lengyel templomokban nyilvános novénákat tartanak.

* * *

A világháború forgatagában sokszor jutott eszünkbe Jókai legnépszerűbb munkája: „A jövő század regénye”. E gigantikus utópia – nagy részében történelmi valóság lett. Különösen a jövő háborújáról szóló részei bizonyultak próféciának.

Az „Örök harc” című fejezetében a modern háború technikai eszközeiről ezeket írja:

„...Az újkor hadjáratában főfeladat nagy tömegeket rövid idő alatt egy pontra vethetni. A hadviselés idegei a vasutak. A hadtudomány talált föl páncélozott vonatokat, mik mint egy utazó bástya, vágatnak egyik helyről a másikra, sérthetetlen lövészeket tolvá az ellenség hadosztályai elé; sőt alkotva vannak oly golyóokádó gőzmozdonyok, mik a síneket maguk előtt lerakják s így út nélkül is előreroboghatnak, az ellenséges hadtömegek keresztültörésére szánva. S hogy a folyamokon átjárás meg legyen nehezítve, ott leskelődtek a Rudawa torkolatánál, ahol az a Visztulába omlik, az úgynevezett ‘alligátorok’. Ezek a víz alatt járó búvárhajók, miknek feladata az ellenség által vert hajóhidakat szétszakgatni, hajóit elsüllyeszteni.

... A poézis egészen eltűnt már a harcból. Nincsenek többé hősköltemények. Nagy tömegeké a csata eldöntése; a személyes vitézség semmi többé; ki a csatában elesik, nem is látta az ellenséget, nemhogy hősi módon küzdött volna vele s aki győztes maradt, csak másnap tudta meg a napi bulletinből, hogyan jutott hozzá? Az eposz hősei most a gépek.”

Az írói lángelme e csodás megérzéseit igazolta a világháború: minden úgy volt, a költő jövődőlése beteljesedett. A vasút, a páncélos vonat, a búvárhajó valóban nevezetes szerepet játszott a háborúban. (...)

Még a háború kitörésének dátuma is csodálatosképpen egyezik azzal a nappal, amellyel megindultak a véres katasztrófa nevezetes eseményei:

„Július 29-én szólaltak meg legelőször az ágyúk – beszéli Jókai regényében – s a kifejlődött ágyúharc késő éjszakáig tartott e hosszú nyári napon. Az osztrák–magyar tüzéréség ezúttal is bebizonyítja fölényét. Az ellenfél nem bírta megakadályozni, hogy a Visztulán tíz hidat ne verjenek. Másnap az egész támadó sereg harcfrontonban nyomult előre.” (...)

A háború kitörésének diplomáciai körülményei is nagyrésztben megegyeznek.

„A gépek tökéletesítése tartja vissza már évtizedek óta az európai nagyhatalmakat a háború-indítástól – írja Jókai –, a dicsvágy lelohadt minden nemzetnél. Hanem azt mindenki látja előre, hogy egy hatalom el van szánva, sőt kénytelen a hadviselésre vállalkozni: az orosz. A forradalmi hadsereg odahaza alkalmatlan savanyú kovász, annak tért kell adni valamely idegen földön, ahol túl-habzó vitézségét kiönthesse. Hogy a kiszemelt áldozat az osztrák–magyar birodalom, azt is jól tudta mindenki. A lapok egész terjedelmesen közölték Kuraszin leveleit a berlini külügyminiszterhez, Nordenau herceghez, melyben a Nihil állam kancellárja azon esetre, ha Németország nyugodtan nézné el az osztrák–magyar monarchia erőszakos szétbontását, viszont ráadná a helyeslését a német–osztrák tartományoknak Németországba bekebeleztetéséhez, kivéve Csehországot, mely az orosz birodalom öröksége. Németország minisztere az ajánlatot határozottan visszautasította, kijelentve, hogy minden megtámadását az osztrák–magyar birodalomnak casus belli gyanánt fogja tekinteni a maga részéről s a megtámadó ellen fordul.” (...)

***

A német könyvpiacra 1906-ban „Európa népei és a jövő háborúja” címen egy könyv jelent meg, mely bámulatos pontossággal jövendölte meg a világháború nevezetesebb eseményeit. A háború okait, Anglia szerepét, Olaszország viselkedését, az osztrák és magyar monarchia nemzetiségeinek magatartását, a németek offenzíváját Belgiumban úgy írja le, mintha a most megtörtént történelmi eseményekről számolna be. A rendkívüli érdekes könyvből a következő részleteket közlöm:

– A hadi felszerelések szakadatlan növekedése elkerülhetetlenné tette a háborút – írja a szerző –, minthogy a fegyveres béke lassanként elviselhetetlenné tette az adóterhet, különösen Angliában, ahol hadi célokra fejenként kétszer annyit adnak ki, mint Németországban... Csak Anglia táplált valóban háborús szándékot, mert Németország konkurenciájának a békés versenyben csakhamar ellenállhatatlanná kellett válnia – Németországnak még a két fronton folytatott háborút sem kell kerülni, minthogy Ausztria-Magyarország segítsége nem maradhatott el, mert csak Oroszország leveretése biztosította Ausztria-Magyarország fennállását is. Csak Anglia rövidlátása és dőre fennhéjázása és annak németellenes gyűlölködése okozták a világháborút. Németország, amely valóban békeszerető, nem nyúlt volna a kardhoz, ha irigy féltékeny s nemtelen önzés, amely nem tudott beletörődni a német világhatalom tényébe, nem kényszerítette volna erre.

Nem úgy hangzik ez, mintha a német birodalmi kancellár minapi beszéde volna? – Az ellenségeskedések kitöréséről ezt írja a könyv:

„A német ügyvivő a belga minisztériumnak jegyzéket nyújtott át, amely ultimátum jellegű volt. Ennek szövege ez volt:

– Arról értesülünk, hogy Franciaország és Anglia háború esetén a belga semlegességet nem respektálja. Ilyen körülmények között Németország kénytelen represszáliákhoz nyúlni s Belgiumot katonailag megszállni, illetve szabad átvonulást kérni. Az idő sürget, huszonnégy órán belül állást kell foglalni.

Vezető katonai körökben tehát már kilenc évvel ezelőtt számítottak arra, hogy Belgium semlegességét meg kell majd sérteni. Más helyen azt olvassuk a könyvben a kitört háborúra vonatkozólag, hogy Franciaország rövid elzászi előnyomulás után kénytelen volt defenzívára szorítkozni. A két egymással szemben álló hadsereget a szerző így jellemezte:

„A menetelések gyorsaságában a nagyobb hidegvérűségben, a német gyalogság jobb lődisciplinájában és szívósabb kitartó képességében rejlik a németek győzelme a franciák felett.”

Minden úgy történt, ahogy a szerző előre látta:

„A németek tömör sorokban nyugodtan menetelnek országuk ellensége ellen, akár szociáldemokraták, akár nem, a fegyelmezetség ösztöne megvan bennük.”

„Ausztria-Magyarország hadseregében a közös uralkodóházhoz való ragaszkodás köteléke a legénységénél is erősebben mutatkozik, mintsem azt egyesek sejtették volna. Az állítólag minden porcikájában recsegő monarchia népeinek összeolvadását szilárdabbnak mutatja ki, mint azt bizonyos helyeken várták a háború előtt. A magyarok a közös kettős államhoz tartozóknak érzik magukat.”

„Bulgária, Románia nem mozdul.”

Angliáról így ír:

„Anglia az idegen államok számára magángyárakban készülő és már felszerelés alatt álló hajókat egyszerűen a maga államszolgálati számára harácsolta...”

Még az is benne van a könyvben, hogy Sir John French lesz az angol szárazföldi hadsereg parancsnoka. És ilyen jóslások után már nem is lehet csodálkozni azon, hogy a könyv 559. oldalán 42 centiméteres ágyúkolosszusokról van szó, amelyek létezése csakugyan bámulatba ejtette a világot.

* * *

A poéták közül is megéreztek előre néhányan a készülő nagy eseményeket. A magyar költészetben Rudnyánszky Gyula jósolta meg az ihlet csodás perceiben a háborút. A kiváló költő egyik ilyen jóskölteményét lapunk más helyén mutatjuk be. A külföldi poéták közül Hamerling Róbert osztrák költő (meghalt 1889-ben) érezte meg a jövőt. Halála előtt öt évvel „Profetisches Gedicht” címmel egy költeményt írt, amelynek a mai időket megjósoló sorai így hangzanak:

*„Harclátó szememmel a jövőbe nézek
S feltűnnek előttem a győztes vitézek.
Osztrák, magyar, német győz mindenhol sorra.
Minden ellenségét a porba tiporva.
Németország rálép Anglia földjére,
Ég az angol háza, omlik, folyik vére.
Oroszország földjén német hadak állnak,
Orosz tengereken német zászlók szállnak.
S felragyog Ausztria, melyet mondtak holtnak,
Rásüt fényes napja a dicső égboltnak.
Német, osztrák s török hős uralkodója,
Ez a három lesz majd népek megváltója.
Habsburg-fejet ékít a lengyel korona,
Uj életre kel az ukrain nép hona.”*

Ezek a jövendölések mind beteljesültek a világháborúban. A próféta, a költő, a publicista jövendöbelátását igazolta a szemünk előtt lejátszódó világtörténet. Az igazságuk vajjon kinek a szava volt? Egykoron nem hittek benne az emberek...

Anka János

[Forrás: *Élet*, VII. évfolyam, 35. szám, 1915. augusztus 29.]

Móricz Miklós:

A háború egy vidéki városból nézve

augusztus 26.

Micsoda zaj, az Andrásyban, tíz órakor. Katona, katona, katona. Polgárok is, asszonyok is, de azért most minden katona. A cigány már túrhetetlen: egy szép szál automobilos német fiú, hadnagy, feláll és szigorú képpel leinti. A cigány hajlik, köszöni, nevet, nem érti; játszik, elhallgat. Csend. Olyan jól esik: az ember megint hallja a maga hangját meg a szomszédját; meg ott az autósok asztaláét, a páholyát, az oszlopét s az egész, nem nagy kávéháznak legmesszebb való asztaláét is mind hallja, mert ilyenkor a kávéházban ez a csend. A kávéház már elült: ilyenkor van a tetőpontján itt a kávéházi élet; már mindenkinek helye van, kevesen járnak, kelnek, köszönnek; egy autós hadnagy jön, hasán görbén áll a csukaszürke, mintha hasas volna, a képén égnek álló uborkaorr, mellette két oldalra szétfutó mély ránc; szürke, kék és piros egyenruhák; kiabáló csukaszürkék, ez a sötétkék hajtókás, lehajtott galléros nagyszerű. Már megint kezdi a cigány, a hadnagy most nem bánja; igaz, mikor kezdi, nem olyan nehéz ez, fokról-fokra fojt bele a tulajdon lármánkba.

Zaj: hol van a vezető melódia benne? Éjfél után, mikor már üres a kávéház, a Himnusz meg a Gotterhalte van soron: (egymással végre békében, egymás után) mindig van egy-két tiszt, aki mulat és búcsúzik. Ez a melódia, ez fűt most is bennünket? Háború? Nincs semmi más, mint háború. A legszemélyesebb tervek, kívánságok, tennivalók, minden a háborúba fut belé; ipar, kereskedelem nincs, csak iparosok és kereskedők vannak, ezek irigylik azt a néhányat, aki most szüretel.

Kassán nagyon sok embert vontak össze; voltak a mozgósításnak hetei, mikor a városban rendes lakosságának kétszerese tanyázott s ez a nép szüntelen áramlással folyt keresztül rajta. A katonák igen sok pénzt hoztak, de a mozgósítás készületlenül lepte meg Kassát – mint mindenkit, mint egy hirtelen bódulat, mint egy nehéz álom, de amit testtel-lélekkel élni kell, amit jobban kell élni, mint a békét, a rendet. Sok pénzt hoztak, egyes becslések szerint 10-12 milliót kis és nagy forgalomban, de nem volt áru; egy bolt az első nap teljesen elkelt s csak a horgok maradtak meg, meg a Lancasterek és a teniszütők s attól kezdve a gazdája kétségbeesve nézte a pénzfolyamot az ajtaja előtt: és kiszámította, hogy négy nap alatt kétszázezer korona forgalmat csinálhatott volna. Ez a szédítő forgalom jó néhány napig tartott s mindenkinek jutott belőle, legjobban persze egyeseknek. A kis élelmiszeres boltok hihetetlenül megszédtek magukat pénzzel: szivaros skatulyákat láttam tele bankjeggyel olyan boltban, ahol máskor a krajcárok kongtak. A katonaság saját műhelyei nem győznek eleget sütni s egy vállalkozó által a városban a pékek nagyobb része most mind prófuntot süti; zsemlyét, kenyeret most egymástól vesznek és ez is oka annak, ha most öt zsemlyét adnak húsz fillérért. A katonaság mindent megvesz és mindent jobban fizet: a liszt ára pár nap alatt negyedrésszel emelkedett és a malmok piros betűkkel nyomják keresztül az árjegyzéken: „Névleges árak kötelezettség nélkül”.

Ezer csatornája volt a pénznek, ahol ömölhetett be a város zsebébe: s ez a pénz most mind itt rekedt, mert forgalom nincs – és mégis, van-e belőle igazi haszna a városnak? Csak emberek nyertek, nem a város. A gazda jó áron adta el lovát a katonaságnak, de nem vehet rajta új lovat, nem láthatja el az őszi szántást: lehet, hogy a jövő évi termését is megfizették ezzel, sőt még az ideinek is egy részét, mert ha megmegy is a betakarítás, mégis sok kár esik benne. A kereskedők ülnek a pénzen, a bankok szintén; az iparosok most kívül estek a pénzesőn, a nagyközönségnek pedig veszteségei vannak. A pénz nem forog most és a régi termelésnek kicsiny hányada sincs meg.

Kassa és a háború. Milyen nagyszerű volna, ha objektíven, impressziók nélkül, adatokból meg tudnám rajzolni ezt a képet. A képét annak, mi része van benne és hogy akarta. Mert akarta; az egész világ készült rá és akarta: micsoda szegényes gondolat azt hinni, hogy ez a háború is úgy támadt, a régi sablonra. Most minden kockán van és most mindenki tudja is ezt. Ez a bizonyosság rá, milyen mélyről jött ez a háború. A mi országunk szegény, Kassa maga valami csodálatosan alacsony gazdasági kultúrájú vidékre támaszkodik, s mégis az egész országban és itt is teljes a tudatossága az előretörésnek: mindenünk kockán van. Hol jártak s hol dolgoztak már akkor a társadalom hatalmas erői, mikor előtünk derengeni kezdett, merre tartunk s mikor mi még behunytuk a szemünket ez előtt a derengés előtt.

Kassa – ez is olyan, mint a többi magyar város: minden hely el van bennük foglalva, de semmi sincs a helyén. Itt is van városháza, megyeháza, tábla, törvényszék, két kamara, több mint harminc különböző iskola, akadémia, tanfolyam, formás, szép, stílusosnak tetsző dolgok, itt minden van és az emberek alig mernek egymásról véleményt mondani. Itt groteszk és megdöbbenő látnivalók vannak ma is – mert ma rettenetes karikatúrává torzul minden, ami máskor csak eltakarható gyengeség. A nyolc százalékos kamatláb idején itt is volt rá idejük a bankoknak, hogy felemeljék a régi kölcsönök kamatlábát (egy-két kirívó esetet felháborodva beszéltek is); a főkapitány itt is megrendszabályozta a kereskedőket, ha ez a szabályozás egyelőre nem is volt több, mint nevelés helyett a gyerekek egy-két verés; a kereskedőknek itt is fáj a kikapás: az egyik autón hozatott tíz mázsa cukrot, ami szép, csakhogy természetesen ilyenkor külön szokás nyerni cukron, autón, fáradságon, ötleten; a káros emberek itt is méltatlankodnak, bár például a katonanapon csak mérsékelt energiával menekültek a perselyek elől. „Ne igyekezz honfitársaid kárán meggazdagodni”, de milyen részvétellel beszélnek arról az úrról, aki három jó angol lováért háromezer koronát kapott, és milyen öröm volt a túlfizetett lóval, s a kereskedő, aki a zsákjaiért ötven fillérrel még többet is kaphatott volna, hogy futkosott segítségért; de azt már nem tudom, hogy bírói szemlét is kért-e.

Nyisd ki a szemed és mindenütt ugyanazt látod: meg azt, hogy a miniszter keze nem ér idáig. Idáig senkinek a keze sem ér. Mert polgári mozgósítás nem volt, csak polgári mozgolódás van, polgári lőtásfutás, polgári tájékozatlanság. És kétségbeesés még sincs, nem is lesz; nem is lesz semmi baj, mert kibírjuk mi is a háborút. Moratóriummal ugyan, de kibírjuk. Győzünk, mert győzzük a háborút: és ez Kassán is meglátszik.

Jó ég, micsoda fejetlenség, ha szétnézek, és micsoda nyugodt, biztos rend, jóérzés, ha behunyom a szemem s rábízom magam az életre. A mozgósítás nem itt ért és Pesten át jöttem ide vissza: ott láttam, a kereskedelmi államtitkár aktákat intéz, mint máskor, az érdekképviseletek, az úgynevezett érdekképviseletek „megjelennek”, mint máskor, igyekeznek lemásolni Bécsset, mint máskor – voltam többek közt egy klasszikus kicsiny látóköri értekezletükön –, láttam, hogy sehol senki, aki látna, irányítana: csak a gondviselés menthet meg, mondtam magamban és hangosan is – nem hívén semmiféle gondviselésben. S most itt vagyok én is, az élet zúg körülöttem, bennem nyugalom és bízás. Az országot ráhagyták önmagára és ez mentette meg. De mégis mi? Semmit sem lehet megfogni abból, amiben ez az

erő lakik. Látszani úgy látszik, minden veszve: és mégis ugyanakkor, ugyanez alatt a szín alatt erős, hatalmas élet, kiolthatatlan, a győzelemig az.

Kassa, hogy szeretném egy vonással megrajzolni, csak magamnak a képét. István király napján (kötelességből, mert ez is hozzátartozik ehhez) a dómban örökké friss szépségében fürödve, kínnal, felháborodva, sajnálva hallgattam végig egy ünnepi beszédet, a zenés mise pompás selymébe, bársonyába úgy volt ez betoldva, mint egy darab rongy az ünnepi palástba: de az emberek, kik kevesen voltak és inkább asszonyok, sírtak és a pap – de ugyan szabad-e most a szavakat hallani? Ha szent János volna, megvilágíthatná-e az életnek ezt a csodálatos rejtelmét? Nem jobb-e, hogy vak és közönséges, mint máskor? Hiszen ha ez a borzalom változtathatna rajtunk, ma mind rémek és vázak volnánk a szörnyű gond alatt, ami ránk szakadt.

Mert ez ránk szakadt, mert ez a háború a mi háborúnk, nem a fejedelmeké, ezt már mi csináljuk: én is, aki azt hiszem, nincs benne részem, mert nem lehet ezen kívül állni. Ez már a népek háborúja, s így nem a múlté – de azért mégsem a jövő háborúja ez, mert a népekből még hiányzik a tudatosság. Vajon azért kell-e ez a háború, hogy erre érleljen meg bennünket? Hiszen hihetetlen, mennyi tanúsága van számunkra, hogy megmutatja a gyenge pontokat, s hogy megmutatja: a rohanó vizek felett csak tajték úszik, nem Neptun és nincs kéz, hogy villájával mutassa és hasítsa az utat.

Nem, nem lehet ezt a háborút úgy felmérni, hogy egy cseppjéből, Kassából ítéljem meg, mi is az; nem lehet, mert minden hazugság, ami a megfogható adatokból kijön; minden hazugság, mert minden gyengeséget mutat, ami látható, elérhető, felmérhető: pedig akármi legyen is a sors, mindenütt erő van, a mi gyenge tagjainkban is erő. Kassa, a gyenge város, a békében is eleső, így végül mégis országnak tükröze: régi dómja még hosszú időig él majd s talán a háború is részes lesz benne, ha nálunk is jön egy nemzedék, amelyik elkezd a tulajdon erejéhez méltó életet élni. Hiszen az nem baj, ha nem adjuk ki egyszerre minden erőnket.

De ez a háború, ez majd megteszi, hogy az erőfölöslegünktől megszabadítson és rákényszerít, hogy gazdaságosabban éljünk, mert nemhogy jól nem, de egyáltalában nem élhetünk majd meg, ha nem tudunk élni.

[Forrás: Nyugat, 1914. 18-19. szám]

Gyóni Géza:

Ferenc Ferdinánd jár a hadak élén

Szent László óta aludt a legenda,
És csodás fénnel ime újra támadt:
Szent dördüléssel ajtaja kipattant
Az artstetteni szomorú kriptának.

Szent dördüléssel ajtaja kipattant
S lovára pattant a legendás herceg.
Ferenc Ferdinánd jár a hadak élén,
S orgyilkos-ország rettegéssel reszket.

Ami siralmat ránk küldeni készült
Orgyilkos-ország irtó cselszövénye:
Véres nyomornak, könnyes szenvedésnek
Mostantól fogva mindörökre vége.

Mostantól fogva mindörökre vége.
Ijesztő rémnek, csüggedt halálvágynak.
Virágos, ékes szentelt fegyverek most
Utat a boldog, szebb jövőbe vágnak.

Anya ne sírjon, szerető vigadjon
És csókkal áldja hű vitéze kardját.
Ami most készül: anyakeblen csüngő
Gyermekek is mint férfiak akarják.

Ami most készül, szent leszámolás lesz
S nyugalom, áldás, béke a Jövőnek.
Virágos ékes fegyverünk nyomában
Nagy Békeország vasfalai nőnek.

Szent László óta aludt a legenda
S most egész világ újra ámul fényén.
Szent dördüléssel mikor dörg az ágyu,
Ferenc Ferdinánd jár a hadak élén...

(Szabadka, 1914. júl. 30.)

[Forrás: Gyóni Géza összes versei. Magyar Elektronikus Könyvtár]

Walzel Kelemen: Kémszolgálat a háborúban

A világháború kitörése

A Redl-féle eset 1913 májusában mint a közeledő világégés lángjele hatott, felrázta a kedélyeket és a vezérkar legtitkosabb szervezetére, a hírszolgálatra terelte a szenzációkra éhes közönség figyelmét. A kémkedés fogalma, mely a kívülállók számára mindeddig egy hét pecséttel lezárt könyv volt, a lakosság széles rétegeinek kézzel fogható közelébe jutott és midőn alig egy évvel rá a nagy háború tényleg kitört, az összes háborút viselő országokban a kémektől való majdnem elképzelhetetlen rettegés kapott lábra. A legvadabb hírek hiszékeny fülekre találtak. A felkorbácsolt képzelet repülőgépek támadását látta előre; a lakosság vadászpuskákkal vonult ki a repülőkhöz elhárítására, hogy legjobb esetben saját repülőinket veszélyeztesse; a monarchián át száguldó, állítólag arannyal telt gépkocsikról szóló mesék nemcsak derék népfölkelő katonáinkat, hanem a polgári lakosság higgadtabb köreit is a végsőkig felizgatták: utakat torlaszoltak el, helységek előtt egész szekérvárait építettek, hidakat zártak le és az első felszólításra meg nem álló kocsikat tűz alá vették, ami sajnos nem múlt el véres áldozatok nélkül.

A mozgósítás első napjaiban a hadseregfőparancsnokság hírszerző osztálya (NA/AOK), amely javarészt a nyilvántartási hivatal tisztjeiből állott, ennek helyiségében gyűlt össze. Míg amaz a hadseregfőparancsnoksággal a háborúba, vonult, a nyilvántartási hivatal kisebb része, alkalmas erővel pótolva, Bécsben maradt, hogy a folyó munkát folytassa és a hírszolgálat központja gyanánt szerepeljen. A nyilvántartási hivatal főnökévé még 1914 májusában Hranilovics ezredest nevezték ki, kinél alkalmasabb embert a vezérkar erre a helyre nem is találhatott.

Ép szolgálatának átvétele idejében dördült el Serajévóban a gyilkos fegyver. Az 1914. év júliusa, a mozgósítási napok, hírszerzési csoport felállítása, a harctérre vonulás, a hírszolgálat

berendezése minden egyes harctéren, a semleges külföldön át való hírszerzés, katonapolitikai kérdések tisztázása – mindez az emberfeletti munkának oly összeségét kívánta meg, hogy arról kívülállónak fogalma sem lehet.

De Hranilovics minden egyes fonalat biztosan tartott kezében. Munkatársainak javaslatai előtt sohasem zárkózott el, minden lehetőséget kihasználta, fáradhatatlanul szorgalmas és majdnem kicsinyességig menőleg lelkiismeretes volt. Éleslátásával felfogott minden egyes helyzetet és a szükségesnek felismert akciókat nagystílusúen vitte keresztül. Hírszolgálatunk a világháborúban céltudatos vezetése mellett rendkívüli eredményeket mutathatott fel.

Engem új főnökömmel őszinte barátság kötött össze, amely eltartott egy emberöltőn át, egészen túl korán bekövetkezett haláláig. Miután nekem szakmánkban némi tapasztalatot tulajdonított, rögtön elrendelte a hírszolgálathoz való beosztásomat.

A mozgósítás legelső napjaihoz a következő emlékem fűződik. Az angol hadsereggel való beható foglalkozásom alatt nemcsak az angol nemzet kiváló harcképességét volt alkalmam megismerni, hanem világbirodalmának gyenge oldalait is. Ezért augusztus 5-én, néhány órával az angol hadüzenet közzététele után Hranilovicshoz siettem, hogy egy, a Suez-csatorna ellen irányított azonnali és nagyszabású szabotázs-akcióról való gondolataimat fejtssem ki előtte.

Ez a vízi út az egész brit világrendszer legérzékenyebb részét képezi. A hazai kikötőktől sok ezer mérföld távolságra, a Suez-csatorna két kontinens határát képezi és kizárólag idegen, ellenséges érzelmű és haramiatermészetű lakossággal bíró földön át vezet. Az éghajlati viszonyok a legkedvezőtlenebbek. Majdnem az egész éven át tropikus hőség és vízhiány uralkodik. A homok a tűzfegyvereket rövid időn belül használhatatlanná teszi. A csatorna maga nyolc méter mély, szélessége helyenként egész csekély, azonkívül a csatornaágy heves viharok következtében állandóan elhomokosodik, úgyhogy csak folytonos kotrómunkával lehet üzemben tartani.

Márpedig a Suez-csatorna rendes üzemben tartása az angol keleti politika mellőzhetetlen életszükségletét képezi. Ezen életbevágó közlekedési érnek a háború elején való azonnali elzárása beláthatatlan következményekkel járt volna és Anglia tekintélyén mély csorbát ütött volna. Ugyanis már a háború legelső napjaiban élénk forgalom kezdődött meg csapatokban és hadiszükségletekben a Suez-csatornán keresztül és eltartott egész a háború végéig. Angol osztagok Indiából, Ausztráliából és messze keletről a francia harcvonalra vagy haza igyekeztek; gyarmati csapatok az indiai helyőrségek megerősítésére Kalkuttába vagy Bombaybe indultak; hajórajerosítések és pótlások, az indiai hadsereg egész kiegészítése, – mindez ide-oda cirkált a csatornán.

Hranilovicsnál javaslatommal teljes megértésre találtam. Még az nap kieszközölte Conrad beleegyezését és a szükséges parancsok számjelsürgönyben adattak le konstantinápolyi katonai meghatalmazottunk, Pomiankowski tábornok címére. Pomiankowski utasítást kapott, hogy haladéktalanul vásároljon egy ócska kereskedelmi hajót, töltsen meg cementtel és küldje semleges zászló alatt, talán adeni rendeltetéssel a Suez-csatornába. Egy általa meghatározandó sekély és keskeny helyen aztán a hajó, lehetőleg éjnek idején, elsüllyesztendő, a legénység pedig meneküljön csónakokon, iparkodjon a csatorna ázsiai partját elérni és az angol őrszemeken átvergődni. A hajó cementrakománya néhány óra múlva óriási kötömeggé merevült volna és hosszabb időre elrekesztette volna a csatornát.

Pomiankowski tábornok emlékeiben („Az ottomán birodalom összeomlása,” Wien, Amalthea-Verlag.) ezen utasításnak a következő szavakat szenteli:

„A háború kitörését követő napokban a hadseregfőparancsnokságtól azt a távirati parancsot kaptam, hogy küldjek ki egy hajót, amely önsüllyesztés által lezárja a Suez-csatornát. A

csatornán fennálló helyzetről rögtön beszerzett információk úgy szóltak, hogy az angolok terjedelmes védintézkedései minden cselszövényes támadást a tengeri oldalról lehetetlenné tesznek. Ez értelemben megtettem sürgönyileg jelentésemet és hozzáfűztem, hogy a vállalkozás költségei (a hajó és a cement megvásárlása, továbbá a legénység) három millió koronára rúgnának; miután sem választ, sem pénzt nem kaptam, az utasítás tárgyaltalan lett.”

Ma, 25 év után, hiábavaló igyekezet lenne, ha meg akarnók vizsgálni, mennyiben felelt meg e válasz a valóságnak. De annyi bizonyos, hogy e parancs kiadásának napjától egész a Dardanellák elzárásáig, azaz 1914. augusztus 6-tól szeptember 27-éig az égei és a földközi-tengeren török lobogó alatt járó hajók szabadon mozoghattak. Ha a „Goeben”-nek és a „Breslau”-nak sikerült a zárlatot a legerősebb őrizet dacára áttörni, úgy nem látható be, mily „védintézkedések” gátoltak volna meg egy török kereskedelmi hajót abban, hogy a Suez-csatornán átkeljen. Egész pontosan emlékszem arra, hogy az első háborús hetekben e tárgyban a hadseregfőparancsnokság és a katonai megbízott között élénk sürgönyváltás volt, amelyet saját magam intéztem, s amelynek lefolyása a levéltárban megállapítható is lenne. Pomiankowski a vállalkozást nem tartotta kilátástalannak, de mindig újabb és újabb aggályai támadtak, amelynek alapján az akciót addig halogattuk, míg túl késő lett és a Dardanellák elzárása tényleg életbe lépett. A költségek hadvezetőségünket biztosan nem riasztották volna el, mert akármily fukarok voltak békeidőben a mi katonai hatóságaink, háborúban egy nagyszabású akcióra mindig volt pénz.

Hogy külön megbízatásokkal kiküldött erélyes és vakmerő férfiak mily teljesítményeket tudtak véghez vinni a háborúban, azt mutatja a következő esemény, amelynek előkészületeinél a háború első napjaiban saját magam működtem közre, s amelyet itt mindjárt el is mondok.

Egy Gondos nevű magyar zászlós hőstettéről van szó, aki a Dschemsah melletti naftaforrások elpusztítására ajánlkozott. Gondos a háború előtt mint mérnök dolgozott ezeknél a hatalmas olajtelepeknél, amelyek az angol tengerészetnek és a repülőszolgálatnak tüzelőanyaggal való ellátására a legnagyobb fontossággal bírtak, és így részletesen ismerte a fúrások, a tartályok, a raffinériák és a benzinyárok fekvését.

Dschemsah helység a Vörös-tenger egyiptomi partján fekszik, a Sinai félsziget déli csúcsával szemben.

Midőn Gondos egy bajtársával, akinek nevét elfelejtettem, a háború első napjaiban nálunk jelentkezett, Hranilovics ezredes rögtön elrendelte Levantéba való kiküldetését és a vállalkozást busás pénzüsszeggel látta el. November elején Gondos elhagyta Konstantinápolyt, keresztülvágta egy többnyire török önkéntesekből álló különítménnyel a lakatlan Sinai félszigetet és január közepén megérkezett a suezi öbölbe. Egy dahabié-n néhány önkéntessel átkelt a csak pár kilométer széles öblön, az olajmezők közelében partra szállt, elpusztította a telepek nagy részét, felgyújtotta a tartályokat és az angol védőrségtől megtámadva, hősiiesen harcolva vonult vissza. Egy vitorlás csónakról felvett fényképeken tisztán látható a naftaforrások égése. Közvetlen az expedíció hazatérése után jelentkeztek az irigykedők, akik mindenkitől sajnálják a jó sikert, hamis vádakot emeltek Gondos ellen és azzal gyanúsították, hogy hamis adatokkal szolgált; még a fényképeket is hamisítványoknak nyilvánították. Erre a török hadseregfőparancsnokhoz beosztott báró Kress bajor ezredes az ügy szigorú kivizsgálására utasított, ami a zászlós fényes igazolásával végződött. Dicsőséggel elhalmozva tért vissza bajtársával hazájába és mindketten hőstettük jutalmául rangsoron kívül hadnagyok lettek és megkapták az arany vitézségi érmet. Röviddel hazatérésük után a két kalandvagyó fiatalember újból önkéntesen jelentkezett egy veszélyes vállalkozásra. Hranilovics ezredes kieszközölte Macedóniába való kiküldetésüket, hogy ott bolgár komitácsikkal együtt több, a Vardaron átvezető hidat robbantsanak fel. Sikeresen összeromboltak egy útvezetékét, de

nehéz harcokba keveredtek a Sarrail-féle hadsereg entente-csapataival s mindketten hősi halált haltak.

[Forrás: *nemes Walzel Kelemen m. kir. ny. huszáralezredes: Kémszolgálat a háborúban. Egy hírszerzőtiszte emlékiratai. Sopron, 1939*]

Benedek Elek:

„Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam”

...Szerajevóban megölik Ferdinándot s a feleségét. Nyilvánvaló, hogy az orgyilkosságot meg kell torolnunk, nemcsak az osztráknak, de a magyarnak is, bár a magyar nemzet félve gondolt arra a napra, amikor Szent István koronáját Ferdinánd fejére kell tennie, ha ugyan megkoronáztatja magát... Már a gyermek előtt sem titok, hogy a leendő magyar király nem szereti a magyart, több ennél: talán gyűlöli is. Hogy alig-alig fordul meg egy-két napra a mi országunkban; kötelessége ha ide szólítja udvari bálra, csak megmutatja magát s másnap már bucsu nélkül, egy jó szó hátrahagyása nélkül szalad az „ország szívéből”.

A magyar nemzet szívből gyászolta, siratta Rudolf királyfit; szívből gyászolta, siratta Erzsébet királynét. Ferdinándnak csak hivatalos gyász jutott. Megesett jó szíve az árván maradt gyermekeken, de Ferdinánd halála egyetlen magyar szemből sem fakasztott könnyet. Egyik azt hitte, hogy háborúnk lesz e gyilkosság miatt Szerbiával, másik azt hitte, hogy nem lesz, mert Szerbia teljes elégtételt ad nekünk; de hogy ebből a gyilkosságból világháború lesz, sok-sok millió embernek „hősi halála”, millió meg millió apának, anyának, hitvesnek, gyermeknek egekig ható siralma; az emberi elme és szorgalom századokra visszamenő alkotásainak pusztulása; győző és legyőzött országoknak megmérhetetlen nyomorúsága; szelíd erkölcsöknek elvadulása; fajoknak, nemzeteknek feneketlen, minden emberi érzést kicsúfoló gyűlölködése – ki hitte volna ezt?

„Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam”, mondatják az öreg királlyal, – vajjon megfontolhatta-e, meggondolhatta-e, akár a király, akár az az államférfiú, aki e könnyelmű szavakat szájába adta? Láthatta-e az elkövetkezendő nagy összeomlást?!

Senki sem látta, nem láthatta, hát mi a kisbaconi kertben hogy láttuk volna? Mintha semmi sem történt volna, vidám szívvel készülődik házam népe a nevem napjára, amely július 17-ikére esik. De mintha mégis éreznék mind, hogy ez lesz az utolsó vidám Elek napja, minden eddiginél nagyobb előkészületek folynak a hátam mögött. Hiába titkolódnak, bujkálnak, tudom már, hogy szerepet magol ez is, az is: alkalmi vígjátékot írt a Marci-gyerek. Kisül lassanként, hogy a ház népével együtt vagy ötvenen leszünk, mindenkiről készül egy-két csipkedő kuplé; nem győzik maguk a gyártást, nekem is kell néhányat gyártanom. A komoly „kis doktor” fogja előadni – harmonika-kísérettel. Hát csakugyan nem hiába építettem ötven személyre az ebédlőt, megtelik a kert, a ház vendégekkel, patkóalakú asztal nyújtózkodik az ebédlő három oldalán, éppen csak annyi hely marad az ebédlő előterében, amennyi az alkalmi vígjáték eljátszásához szükséges. A szereplők egy része fiatal asszony, fiatal apa, persze, egyik sem tudja becsületesen a szerepét, de a hálás közönséget ezzel is megkacagtatják, mert parázs veszekedést rögtönöznek, hogy így meg úgy, te lusta, te ez meg az, mért nem tanultad meg a szerepedet!? A vígjáték különben akörül forog, hogy Elek nagyapó szörnyű kedvetlen, mert ebben az esztendőben egyetlen unoka sem született, holott megszokta már, hogy minden esztendőben szállít egy unokát a gólyamadár. Áldott szerencsére, egy berlini tudós professzor éppen mostanában lepte meg a világot egy csuda-találmánnyal: mindenféle csudaszerkecs összevegyítésével feleslegessé teszi a gólyát, a tudós professzor megrendelésre szállít csecsemőt.

Nosza, megrendelnek egy csecsemőt, s nagy az izgalom, mert a szállítmány nem érkezik, holott egyenesen Elek napjára rendelték. Végre nyílik az ajtó s négy székely legény nagyokat nyögve cipel be egy rettentő nagy ládát, melyre messzelátható betűkkel van rámásolva: Vigyázat! Törékeny! Csecsemő van benne! Gyorsan baltát, harapófogót hoznak, egyszerre tízen is feszegetik a láda födelét, közben sír a csecsemő: óá! óá! – aztán felpattan a fedél s kiemelkedik lassan, egész hosszúságában Jankó, hosszúra nőtt Jankó fiam, mellétől lábáig pólyába csavarva. Nagy a megdöbbenés, a felháborodás, szidják a „csaló” német professzort, s ezzel a függöny legördül. Azaz legördülne, ha volna.

Reggelig táncol a fiatalság, a felkelő nap bemosolyog az ablakon, alig tudják abbahagyni. Talán érzik szegények, hogy utoljára táncolnak?... Az én házamban bizonytal utoljára...

Már remeg a föld, s egyszerre csak ég, föld megrendül: kitört a nagy, a soha nem látott, hallott égháború. De ezt csak most látjuk, halljuk soha nem látottnak, nem hallottnak, azt hisszük, három-négyhónapos játék lesz az egész háború: a megszámlálhatatlan sokaságú és sokféle gyilkoló gépekkel, az emberi ész e szörnyűséges kitalálásaival, tarthat-e sokáig? Az én kicsi falum népe alig hétszáz főnyi, s augusztus első napjaiban kilencven legény és családapa vonul be, ki Brassóba, ki Csíkszeredába, meg Isten tudja, hová. Feltűnően kevés köztük a bús kedvű ember, úgy indulnak a harc mezejére, mintha lakodalomba mennének. A községháza körül gyülekeznek s csudálkozva látom, hogy András öcsém, aki már három gyermek apja, ég felé emeli jobb kezét s harsogja: így esküdtem fel a császár katonájának, én eskümet nem szegem meg! Megyek! A falu „vén legénye” (vén, mert a harminc felé jár s még mindig nem házasodott meg) nem fogy ki a tréfából, kacagtatja a síró-rívó fejrénépeket – vajjon sejti-e, hogy az első csatában elesik? Egy félbemaradt diáklegény arról szózatol, hogy: Visszaadjuk a muszkának – Világost! Hát ez sejti-e, hogy ő is már az első csatában „hósi halált hal”?

A véletlen csudálatos összetalálkozása, hogy májusban volt a szokásos lószorozás s a besorozott lovak céduláján a berukkolás napja augusztus elsejére van megállapítva. Az én lovaim közül is besoroztak kettőt, a Hókát meg a Vidámot, már rajta is ül a Hókán Gergő kocsis, indul velük. A kis unokám, a Duci, sírva fakad: hová viszik a lovakat, nagyapóka? – Háborúba, édes fiam.

Nem, nem, Ducit nem ülteti rá többé a kocsis sem a Hókára, sem a Vidámra. Hókát, Vidámot ágyú elé fogják: három hónap múlva találkozom is velük a Vasárnapi Újságban. Nyolc ló áll az ágyú előtt, a második pár Hóka és Vidám. Épp oly mereven áll a Hóka, mint itthon állott, hullámos a sörénye most is, s a Vidám Hóka nyakán pihenteti a fejét, mint ahogy itthon szokta. Vajjon melyik csatatéren omlanak egymásra, utolsót nyerítve?

A fiaim leverten, szégyenkezve járnak-kelnek a kertben: ím megy az egész falu fiatalsága, sőt mennek negyvenkét esztendő családapák is, s ők itt lézengenek mert annak idején nem kellett a császárnak. Már félni lehet, hogy a „kis doktor” megszökik. Ő még ezután áll sor alá, de addig is szolgálni akar a tudományával. Lekísérjük az állomásra, felkap az utolsó, hosszú ideig utolsó gyorsvonatra, eltűnik szemünk elől – vajjon látjuk-e többé? Alig robog el a gyorsvonat, katonavonat döcög be. A pályaudvar tele bevonuló legényekkel, családapákkal. Az állomási épületben zajoskedvű urak és úriasszonyok várják a katonavonatot, a cigány talp alá valót húz, urak és a sorozáson annak idején szerencsésen túlesett úrfiak táncoltatják az úriasszonyokat, kisasszonyokat: így várják a halálba menőket. És jönnek, egymásután jönnek a halálvonatok, urak és úriasszonyok megrohanják, sört, bort, kalácsot, minden jót dobálnak fel a halálba menőknek, aztán vissza táncolni, míg jön másik halálvonat. Egy öt-hatesztendő fehérharisnyás fiú belekapaszkodik az édesapja lábába, szívethasogatóan sikoltozva: Ne menjen el, édesapám! – és a cigány húzza a talp alá valót – és táncolva biztatják, lelkesítik az itthonmaradtak, a magukat bebiztosítottaknak vélők: Előre! Előre! Ne hagyd magad, magyar!

A pályaudvar kerítése mögé huzódva nézzük halálvonatok körül a haláltáncot, – mely döbbenetes kép ez! – torkunkat a sírás fojtogatja, s végül is nagyanyóka a kerítésre borul és sir és sir, keservesen zokog.

– Jerünk haza, nagyanyóka, jerünk. Ne hibáztassa ezeket az embereket. Ezek az emberek nem látják, nem tudják, mi történik voltaképpen. Ezek az emberek azt hiszik, hogy sörükkel, borukkal, táncos jókedvükkel lerótták az adót. Sajnáljuk inkább őket: ezek az emberek még mind fognak sírni, épp oly keservesen, mint maga...

[Forrás: *Benedek Elek: Édes anyaföldem! Második kötet. Magyar Elektronikus Könyvtár * részletek*]

„Hatalmas orkán, tiszta levegő...”

József Ferenc főherceg nyilatkozata és verse a háborúról

Az „Élet” abban a tisztességben részesült, hogy József Ferenc főherceg úr egyik magánleveléből, Őfensége legszívesebben adott magas engedélyével, közölheti olvasóival azokat a sorokat, amelyek a mai nehéz és mégis felemelő viszonyok között méltán tarthatnak számot közérdeklődésre s egyúttal közölheti az alább olvasható verset, a fiatal főherceg első, nyilvánosságra kerülő költői alkotását.

„Végtelen érdekes korban élünk. Büszke vagyok rá, hogy most élhetek s láthatom egy nemzetnek újjászületését. Úgy érzem magam, mintha egy történelmi mű lapjai közé volnék préselve. Események kataklizmája zúdul nyakunkba. Hatalmas orkán dühöng, de tiszta levegőt is teremt. Meg fognak tisztulni az erkölcsök, felvirul az irodalom és minden, minden. Ez a kor visszahozza az irodalomban a romantikát. A naturalizmus, realizmus lejárt, a színházak falai teleiták magukat ezekkel a múzsákkal, a levegő telített, élettelen, poshadt. Ki tudja, nem szomjúhozik-e az emberek oly titkolt, oly elzárt belső világa a felfrissülés után?

A mostani irodalom nagy része fotográfia, de nem művészet. Írói sem annyira művészek, mint fotográfusok, és jó anyagot szolgáltatnak majd és jó forrást egy későbbi nagy írónak, hogy e kort megértse.

Adja Isten, hogy e háború mihamarább véget érjen. Mindenki érezte e mütét égető szükségét. Itt nemcsak rém vér-veszteségről, hanem ember-veszteségről szólnak. Mert a véresejtek itt az egyének.”

VÁRAKOZÁS

Csöpög a gond, – mint égről az eső;
Sötét a szív, – mert súlyos gondvivő;
Megáll az ész – egy szó a gondolat,
A régi kedv – zokogva megszakad.

A messze föld, – mely vértől áztatott,
A messzi táj, – hol rengeteg halott
Nem küld-e hírt – a felhők fodrain?
A lomha csend – mily rémes, fojtó kín!

Hazug szavak – hízelgőn csengenek,
Kábulva majd – bezárulnak szemek,
Ah gögös sors – fitymálva ránk tekintsz
S te titkos lény, várókat csendre intsz!

A kocka hull – dübörögve elgurul,
A nép csak küzd, hörögve vérbe ful...
Jeges mosoly – eldült a kocka ím!
Megáll a harc, s megdől a jog, a cím!

[Forrás: *Élet. VI. évfolyam, 37. szám, 1914. szeptember 13.*]

Székely Júlia: Nagyapám tévedett

Amikor a trónörököszt megölték, Gyurika hároméves volt. Én sem voltam sokkal idősebb, de nagyapa öreg volt már, titokban meg kellett nyugodnom Isten akaratában, hogy meg fog halni. Nem lehet tenni semmit, nagypapa is meghal, mint Feri bácsi s még sok öreg, hiába, az öregek meghalnak, ez a dolguk.

Gyurika véleménye a halálról másként alakult, szerinte csak a rossz emberek halnak meg, a jók, akik reggel-este fogat mosnak, azok nem. A trónörökös sajnos nem tartozott ezek közé, s lám, most itt a baj, meg van halva.

Sejtettük, hogy ezzel a trónörökössel elkezdődött valami, hiszen nagypapa is kijelentette, hogy ebből nagy ramazuri lesz. Gyurika meg én derült érdeklődéssel vártuk a ramazurit, mert úgyis unatkoztunk. Történni fog valami, és ez szórakoztató lesz, még ha nem is lehet tőle várni semmi jót. Gyurika például biztosra vette, hogy a trónörökös az oka a sok spenótnak, amit belékényszerítettek a mostoha körülmények, én is összefüggést láttam a világesemények és a tény között, hogy egy doktor bácsi szemüveget kényszerített az orromra, s az elcsúfította arcomat, amely így, ellentétben Gyurikáéval, nem hasonlított az angyalokéhoz.

Szóval a dolog elkezdődött.

Hogy mi kezdődött el, azt nem lehetett sejteni, nálunk idősebbek sem tudták, legföljebb nagypapa gyanított valamit. De hát nagypapa öreg volt, tudhatta.

Ami az öregséget illeti, ha egy kicsit utánagondolok, kiszámíthatom, hogy nagyapám abban az időben fiatalabb volt, mint én most, midőn e sorokat írom. De ha elképzelem, hogy nemsokára nekem is meg kell halnom, képtelen vagyok megnyugodni Isten akaratában. (...)

– Éljen a háború! – harsogták mámoros torokkal az emberek végig az egész Hermina úton. – Éljen a háború!

– Nagypapa, ki az a háború? – kérdezte Gyurika.

– Senki – felelte nagypapa rosszkedvűen.

– Éljen a senki? – faggatózott tovább a gyerek.

– Buta vagy – nagyképűsködtem Öcsivel minden jogalap nélkül, mert hiszen nemcsak Gyurika, magam sem értettem, miről van szó. Ha az ember nem tud valamit megmagyarázni, legcélszerűbb egy gorombasággal elütni a dolgot.

Az emberek kiabáltak, éljeneztek, dülöngéltek a Hermina úton, kíváncsian bámultuk őket a kertkapuból.

Nemcsak mi laktunk a Hermina úton, hanem lakott ott egy gróf is. Nevét nem tudtuk, foglalkozását sem, bár a felnőttek között gyakran hangzott el ez a hosszú szó: miniszterelnök. A szó majdnem olyan hosszú, mint a tüszős mandulagyulladás, gondoltam, ez is olyasvalami. Lestem, mikor és kinek a nyakára kerül hidegvizes priznic. De aztán hallottam, hogy a gróf, az egy magas, szemüveges ember, és hogy valami Roheim-villában lakik nem messze tőlünk.

Mindenki erről a grófról beszélt, és észre lehetett venni, hogy nagypapa, nem tudni, miért, fél ettől a gróftól. Ez a körülmény még Gyurika figyelmét sem kerülte el, emlékszem egy megjegyzésére, amiből erre lehet következtetni. Ez akkor történt, amikor nem akarta megenni az ebédjét, s nagypapa rászólt:

– Ha nem eszel rendesen, elvisz téged a mumus.

– Téged meg elvisz a glóf a loheim villába – felelte a gyerek.

Hogy aztán kit vitt el a gróf és hová, azt nem lehetett tudni. Ez már történelmi lecke volna, nem egy hároméves kisfiú, hanem a felnőttek tanultak belőle, ha nem is eleget. (...)

Nagyapám táncolt. Ősztől tavaszig, tanévnyitástól tanévzárásig táncolt, könnyedén, kecsesen, boldogan, többnyire háromnegyedes ütemben. Így telt az idő szeptembertől májusig. Májusban aztán a tánciskolát bezárták az Erzsébet körúti lakással együtt. A nyári hónapokra elköltöztek mind a négyen a Hermina útra. Négyen voltak mindössze, mert hol voltam akkor még én? Hol volt Gyurika? Apám is csak mint a tánciskola egyik jeles növendéke bukkant fel olykor az Erzsébet körúti tanintézetben, nem is sejtve, hogy egyszer még ő is belekerül ebbe a családi albumba mint a visszaemlékezés egyik szereplője.

A Hermina úti telket nagyanyám Róza nénitől örökölte. Apró, földszintes ház, előtte kert. Nem nagy érték az egész, de ami vonzóvá tette, az a szomszédság volt. A szomszédos telken ugyanis megnyílt az Angolpark. Nagy volt a jövés-menés, rengeteg ember töltötte itt vasárnapját, kora reggeltől késő éjszakáig. Szólt a zene, nem is egyetlen zenekar, és nem is különböző időben. Volt itt katonazenekar, cigányzenekar, sramlizenekar, de főleg verklizene, ez még hétköznapiakon is szólt.

Az Angolparkot villamossal és omnibusszal lehetett megközelíteni, de volt, aki gumirádlin érkezett, fiákeren vagy kétfogatún, mint például a gróf, aki azonban nem az Angolparknál kötött ki, hanem a Roheim-villa előtt, körülbelül kétszáz méterrel odébb.

Erről a grófról sok szó esett később, amikor már én is részt vettem a Hermina úti közéletben. „A gróf a Roheim-villában” – emlegette nagyapám a környék legelőkelőbb lakóját nem kis tisztelettel, bár eleinte még nem félt tőle annyira. Közelébe sohasem merészkedett. A gróf soha nem állt szóba senkivel. Nagyapám is inkább az Angolpark dolgozói iránt érzett vonzalmat. (...)

Nagyon büszke voltam Mihály barátságára. Vonzalmunk kölcsönös volt, ezt mindenki tudta. Ha valaki Mihály protekcióját vette igénybe, mindent elérhetett nálam, még azt is, hogy ellenkezés nélkül nyeljem a csukamájolajat. Rajtam kívül senkit nem tegezett Mihály, még a lovakat sem. Pedig azokat is szerette, ha nem is annyira, mint engem meg Julcsát, a dadust. Julcsa az én szárazdadám volt, később Gyurikáé. Most mindkettőnkre vigyázott, de főleg Mihállal foglalkozott, pedig az nem tegezte őt vissza.

Hétköznap délutánonként, ha ideje engedte, Mihály kártyázott velem a kertben. Noha alig tudtam megkülönböztetni a piros hetest a kilencestől, mégis mindig nyertem. Gyurika többnyire kibicelt, s azt híresztelte, azért nyerek, mert hamisan játszom. De Julcsa ellenvéleményt nyilvánított, szerinte Mihály csalt, hogy én nyerhessek. Én magam akkor azt hittem, szerencsém van a játékban. Betartottam a játékszabályokat, szigorúan, pontosan, mégis nyertem. Mihály volt az egyetlen férfi életemben, aki azért csalt, hogy én nyerjek, csakis így lehet az embernek szerencséje, annak ellenére, hogy betartja a játékszabályokat.

Bizonyosnak látszott, hogy a világ sorsa jó kezekben van, amikor a férfiak kezében van, minden úgy van jól, ahogyan van. Örültem, hogy sorsomat és a világ sorsát férfiak igazítják, meg voltam elégedve. De hát persze akkor még élt a nagyapám, és én Mihályba voltam szerelmes.

Minden Mihály körül forgott, őerte volt a nyár, a madarak, a csirkék, a fák, a Julcsa, én, az egész világ.

Napbarnított arca volt, haja világosabb arcánál. Gyurika haja ugyanilyen volt, de arca majdnem fehér. Mindkettőjük aranyhaja nagyon tetszett nekem. Mihályé olykor arcába hullott, félig eltakarta azt. Julcsának ez nem tetszett, kezének egy határozott mozdulatával kiséperte ezt a sok haját Mihály homlokából. Nem is tudom, miért utáltam ilyenkor a Julcsát.

– Nagyapa, mi az a feleségül vevés? – kérdeztem egy délből az asztalnál, ahol arról volt szó, hogy Mihálynak feleségül kell vennie a Julcsát, mielőtt bevonul.

– Majd megtudod – felelte nagyapám kitérően, és én már meg sem mertem kérdezni, mi az a bevonulás, pedig azt sem tudtam.

A Hermina úton már senki sem éltette a háborút. Késő ősz volt, hideg, majdnem tél, és mi még mindig nem költöztünk be a városba. Ennek én csak örültem, mert itt legalább egy házban laktunk Mihályal, s ha nem is a kertben, de a fűtött konyhában minden délután kártyáztunk. (...)

Egy reggel nagyapám az udvaron szaladgáló csirkékre mutatott.

– Hatot vágj le belőlük, ebédre rántsd ki őket – utasította nagymamát. Aztán ő maga fogta kocsit elé a lovat, fölült a bakra, és a fölülésre Mihályt meg Julcsát ültette. Mindketten ünneplő ruhát viseltek, kezükben a kertből összeszedett virágokat szorongatták. Nagyapám ünneplő ruhája gomblyukában is virág ékeskedett, így ült a bakon, így vonult be Mihályal meg Julcsával a városba.

Engem nem vittek magukkal, de mire hazajöttek, megvolt a feleségül vevés.

Kissé rosszkedvűen fogadtam őket, de azért nem sírtam el magam az ebédnél. A rántott csirke nekem is, Mihálynak is ízlett, csak Julcsa nem tudott enni, hiába rakta tányérjára nagymama a ropogós szeleteket, ő csak nézte bánatosan Mihályt. Ha Julcsa így nekibúsulja magát, akkor mit szóljak én? Nem szóltam semmit.

Ezen a délutánon nem kártyázott velem senki, este pedig hiába kerestem Julcsát, hogy fektessen le, nem volt sehol. Mihály se jött be hozzám, hogy szokása szerint mesét mondjon, mielőtt elalszik. Ez volt életem első álmatlan éjszakája, ekkor éreztem első ízben, hogy egyedül vagyok a világmindenségben.

Másnap délután mintha semmi sem történt volna, leültünk Mihályal kártyázni a jól fűtött konyhában. Kezemben a lapokkal ezt kérdeztem:

– Kit szeretsz jobban, engem vagy a Julcsát?

– Téged.

– Hát a Julcsa? – faggattam féltékenyen.

– A Julcsa?... A Julcsa, az a feleségem – felelte közönyösen. Hangjában volt valami, ami engem tökéletesen megnyugtatott. Julcsa nem vetélytárs többé. Megértettem, mi az a feleségül vevés.

Néhány nappal később úgy fölmelegedett az idő, mintha a nyár visszaszökött volna.

– Gyele, menjünk át az Angolparkba – javasolta Gyurika.

– Parkba – javítottam ki az r betűt, mert a javaslatot elfogadtam.

A kapunál megtorpantunk. Nem lehetett bemenni. Magasra nyúló létra állt ott, tetején egy bácsival, aki szedegette le a baba nagyságú betűket.

– Mi az? – kérdeztem ijedten. – Nem lesz többé Angolpark?

– Park lesz, de nem angol – hangzott a magasból a felelet.

Gyurika még nem tudott olvasni, de én meg tudtam állapítani, hogy tényleg csak az első öt betű kerül le helyéről, a PARK kegyelmet kap.

– Miért nem angol? – faggattam tovább az idegent.

– Ez is azért van, mert megölték a trónörökös – felelte türelmesen a létrás ember.

Gyurika szó nélkül sarkon fordult, mintha megértette volna az összefüggést. Azóta is nemegyszer tapasztaltam, hogy a jelenségek közti kapcsolatok felismerésében lemaradok a férfiak s nem csupán a háromévesek mögött.

Ez a létrás ember különösen titokzatosnak tűnt. Mert mi az, hogy „is”? Jó, a trónörökös megölték ezt már hallottam, hiszen jó ideje egyébről sincs szó a felnőttek világában. Nem lesz Angolpark? Lesz más, csak még nem lehet tudni, miféle szó kerül az „Angol” helyébe. De miért mondja ez a létrás ember azt, hogy „is”? Mi minden következik majd még ezenkívül abból, hogy megölték azt az unalmas trónörökös?

Csakhamar megtudtam. Amint néhány nap múlva megpillantottam Mihályt új arany gombos ruhájában, kackiásan félreccapott sapkáján piros rózsával, azonnal gyanítani kezdtem, hogy ez megint valami trónörökös-dolog.

– Hábolúba mész ? – kérdezte Gyurika Mihálytól, mert ő nem is gyanakodott, biztos volt a dologban, olyan biztos, hogy hozzá is tette: – Gyele vissza.

– Visszajövök – ígérte Mihály. – Egész biztos, hogy hamarosan visszajövök.

– Mikol? – türelmetlenkedett Gyurika.

– Mire a falevelek lehullanak, itthon leszek – hangzott a felelet, mely csak előttünk volt ismeretlen, Mihály olyan gyakorlottan hadarta, mint aki nem először idézi.

Gyurika gyanakodva nézett föl a fákra, bizony a falevelek szaporán szállingóztak, pedig szellő sem rezdült, mely lendületbe hozta volna őket, hullottak azok maguktól, mert ennek itt volt az ideje. Könnyen lehetett volna Mihályt füllentésen érni, de ez egyikünknek sem volt szándékában, ehelyett csak ennyit mondtam:

– Ne menj el.

Gyurika ritkán adott nekem igazat, de most ezt tette.

– Maladj itthon.

– Jó. Itthon maradok – hangzott a felelet megnyugtatónkra.

Mihály valóban itthon maradt néhány napig. Ez idő alatt már el is hittük, hogy a veszély elvonult, minden marad a régiben. Amíg aztán egy reggel Julcsa jelent meg ágyamnál, kisírt szemmel sürgetett, öltözzem, mert elkésünk.

Hideg volt ezen a reggelen, nagyon hideg, Julcsa vastag kabátot adott rám, meleg sapkát, amelyet csak a városban szoktam viselni, amikor havazik. Most nem hó esett, hanem csak eső, de az olyan súlyos és piszkos volt, mintha nem is az égből hullott volna a földre, hanem fordítva.

Julcsa meg én dideregve tápázkodtunk fel a kocsira, a két hátsó ülésre. Nagyapám ült a bakon az ostorral, gyeplővel kezében, és egész úton hallgatott. Még a lovakhoz sem szólt, nemhogy hozzám. Új, ismeretlen úton haladtunk. Csöndesen vacogtam a sírdogáló Julcsa mellett.

Óriási épülethez érkeztünk. Csupa üveg, vas, korom. Rengeteg ember, valamennyiben Mihályt véltem fölfedezni, mert ugyanolyan ruhát viseltek, mint ő mostanában, s a sapkájukon is ott a virág. Hosszú sor kocsik állott az épületben, azon túl is, a szabad ég alatt, látni sem lehetett a végét.

Még sohasem láttam vonatot. Végre megtaláltuk Mihályt, az egyik vasúti kocsik lépcsőjén ült, és cigarettát sodort. Sapkáján virág. Minden kocsik fel volt virágozva. És minden ember. A virágos emberek hangosan nevettek, énekeltek, örültek valaminek. Az általános jókedvben sehogy sem értettem, miért sír a Julcsa, és miért olyan szigorú nagypapa ábrázata.

Mihály egyszerre csak megpillantott bennünket, s a tömegen keresztülvergődve hozzánk sietett. Átölelte Julcsát, aki úgy sírt, mintha megverték volna. Türelmetlenül vártam, mikor kerülök sorra, de előbb nagypapához fordult, aki hosszan rázogatta kezét, alig akarta elengedni. Valamit mondott is neki, de szót sem értettem belőle, pedig magyarul beszélt. Végre hozzám lépett, fölkapott a levegőbe, magához szorított és megcsókolt. Éppen olyan dohányszagú volt, mint nagypapa. A sapkája mellé tűzött virágról arcomba csepegett a víz, a virág is cigarettailatú volt. Aztán óvatosan letett a földre, és megint csak ezt mondta:

– Visszajövök. Hamarosan visszajövök.

A vonat sikítózni kezdett. Sorra felkapaszkodtak rá a virágos emberek, alig fértek el rajta. Volt, aki már csak a lépcsőn kapott helyet. Körülöttük asszonyok, gyerekek tolongtak, és integettek a virágos vonatok felé. Mihály egy vonatablakból dugta ki fejét, körülötte csupa virágsapkás ember integetett vissza felénk, aztán valaki elkezdett énekelni, utána többen csatlakoztak hozzá, egyszerre pedig mindenki énekelt:

– Nesír-jatok budapesti lányok, vissza-jövök még-hoz-zátok, valaha, valaha, vagyso-ha...

A hosszú vonatsor éktelen sivalkodásba kezdett, ettől nem hallhattam a körülöttünk szorongó tömeget. Csak arcukon lehetett látni, hogy sírnak, hangjuk beleveszett a vonatzájba.

A vonatsor meglódulva elindult.

Elindult virágosan, zsúfoltan, füttyülve, prüszkölve, fújtatva, nyögve, lomposan és közömbösen. Már nem lehetett megkülönböztetni Mihály arcát a többiekétől. Aztán már egyáltalán nem lehetett emberi arcot látni, csak lobogó zsebkendőket, virágos sapkákat, végül pedig már csak füstöt és kormot.

A tömeg sírt, Julcsa bömbölt, nagypapa orrát fújta, én meg nyitva felejtett szájjal bámultam az esetlen vonatállat után, mely a ronda pofájával úgy elnyelte Mihályt, mint Jónást a cethal, amint azt nekem egyszer éppen Mihály mesélte elaltatás céljából.

Erre a cethalra gondoltam este az ágyban, de ezúttal nem tudtam tőle elaludni.

Így lépett életembe a történelem, hogy soha többé onnét ki ne lépjen. (...)

Nagyapám napról napra dühösebbnek látszott. Haragudott az egész világra, mely tétlenségre kényszerítette. Ezt nem szokta meg. Unalmában káromkodott, felváltva magyarul és németül. A német szöveget, anélkül hogy értettem volna, megjegyeztem, le van kottázva a fülemben:

„Derslágzoltreffendi gance svejnerej.”

A magyar nyelvű káromkodás viszont Gyurika tetszését nyerte meg, különösen a jelző, melyet nagypapa a „háború” főnév előtt emlegetett díszítésképpen. El is ismételte, harsány megvetéssel, midőn nagymama egy tányér sárgarépa-főzeléket tett eléje.

– Kulva sálgalépa... – mert még mindig nem tudott megbirkózni az r betű kiejtésének nehézségeivel.

– Kitől hallottad ezt a csúnya szót? – rémüldözött nagymama.

Gyurika szigorúan nézett rám, nehogy eszembe jusson nagypapára árulkodni.

– Magamtól találtam ki – vállalta hősiesen.

Ennyit a történelmi háttérről.

Észre sem vettük, s a háttér az előtérbe nyomult. Kezdődött azzal, hogy Mihályt elnyelte a vonatcethal. Ekkor már sejteni lehetett, hogy valahol háború van. Folytatódott a tánciskola megszűnésével, s azzal, hogy a jól fűthető Erzsébet körúti lakás helyett a Hermina úti faházban kellett telelnünk. Fáztunk kegyetlenül, különösen én, mert a „szaletli”-nek nevezett külön épületben egyáltalán nem lehetett fűteni, márpedig nekem itt dolgom volt, gyakoroltam. Nagypapa ugyanis egy rozoga pianínót helyezett el ebben a szaletliben. (...)

Ez még mind csak háttérnek nevezhető, de az már nem, hogy egy napon apu is megjelent katonaruhában, kardja is volt, ami Gyurikát igencsak érdekelte, ilyet ő is szeretett volna.

– Azt már nem! – tiltakozott nagypapa. – Mire te megnősz, addigra már nem lesz háború, sem itt, sem sehol a világon. Egyszer talán majd megjön az emberek esze.

Ezzel nagypapa tévedéseinek száma egyről kettőre szaporodott.

De azért beleegyezett, hogy a Hermina úti gyorsfényképész megörökítse hároméves unokáját katonaruhácskában, apró karddal az oldalán, félreecsapott csákóval a fején. A kép most itt van előttem, üveg alatt, keretben. Nem fogott rajta az idő. Mintha tegnap készítették volna a felvételt a legmodernebb géppel. A kisfiú ünnepélyes arckifejezéssel, szigorúan, bátran néz a lencsébe, mint aki tudja, hogy a háború nem tréfadolog. Bal keze a kardon.

Nagybátyám is behívót kapott, de rövidlátása miatt megúsza. Csak szemüvege tört össze, más egyéb nem.

– Untauglich – mondta nagyapám szégyenkezve, de megkönnyebbülten. – Bárcsak te is rövidlátó volnál, vagy legalább sánta – mondta apámnak.

A nagybácsi úgy örült saját fogyatékos látásának, hogy odahaza is ügyetlenül csetlett-botlott, mindennek nekiment, eltúlozva a dolgot, hadd lássák, nem gyávaságból tartja magát távol a becsület mezejétől, ahogy a csatateret gyengéden elnevezte. Nehéz volt elképzelni, hogy az ellenség megfutamodjék előle.

Hogy az ellenségnek esze ágában sincs megfutamodni, sőt ellenkezőleg, meg akarja nyerni a háborút, erre akkor még nem gondolt senki. Én sem gondoltam ilyesmire. Biztos voltam a győzelemben. Megerősített hitemben életem első olvasmányja egy falragasz. Óriási betűk voltak rajta, mindegyiket ismertem már. Minden utcasarkon ez a plakát virított, a megtanult betűkkel: BELGRÁD ELESETT... (...)

A Roheim-villa mellett néha elsétáltunk nem kis megilletődöttséggel, mert hallottuk, hogy ott nagy dolgok történnek. A háború mellett nem sétálhattunk el, de egy alkalommal közel került hozzánk. Két gyerek jött látogatóba nagypapához. Akkorák voltak, mint Gyurika meg én. Egy kisfiú és egy kislány, csak életkoruk cserélődött meg, a fiú volt a nagyobbik, a kislány Gyurikával egyidős. Mindketten fekete ruhát, fekete cipőt, harisnyát viseltek. Még sohasem találkoztam velük, de a nagypapa ismerte őket, egyik zenész barátjának gyerekei voltak.

– Miért vagytok feketében? – kérdezte tőlük rémulten.

– A papa elesett a háborúban – felelte a hároméves kislány Gyurika ismert beszédhibájával és derűs mosollyal.

Nagymama sírva kapta ölébe a kislányt, Julcsa a fiút halmozta el szenvedélyes csókokkal. Nagypapa olyan tisztelettel bámulta őket, ahogyan még soha senkit. Az utcáról bejött egy sereg ember, ünnepelték a két kis gyászruhást, s ezen a délutánon az Angolparkból is többen átjöttek a hírre, hogy egy hősi halott árvái jelentek meg Tóni bácsinál. Selyemcukor, nápolyi szelet, sósperec került elő, végül pedig díszkíséret vitte át a két gyereket az Angolparkba, amelyet immár Nemzeti Parknak neveztek.

Szerényen, mint akiket az ünneplés nem illet meg, mi is utánuk kullogtunk, miközben én hideglelés büszkeséggel gondoltam arra, hogy minket is így szeretne, sajnálna mindenki, ha apu, isten ments, elesne a háborúban.

Fekete ruhában nem csupán gyerekeket látni, felnőttet is egyre többet, főleg nőket. A férfiakkal más a helyzet, ők kevesen vannak; többnyire katonaruhában, kezükben bot vagy mankó, nemegyszer úgy, hogy csak egyik lábuk érinti a földet, a másikon a nadrágszár üresen, feltűzve tanúskodik arról, hogy viselője hős. Ha két lábon járnak, akkor viszont a kabátujjuk lóg üresen, esetleg mind a kettő. Nem! Ezt ne! Apu ne járjon így, inkább ne szeressen, ne sajnáljon minket senki! Apu ne járjon így!

Apu nem járt így. Másként járt, de mi ezt sokkal később tudtuk meg, amikor már hazajött a Jendrassik-klinikáról, ahol a sebesülteket ápolták, gyógyították. Szerencsére nem gyógyították meg túlságosan, s így nem kellett visszatérnie a frontra.

– De azért apa is hős – nyugtattam meg Gyurikát, aki látványos rokkantságot, mankót, ilyesmit reklamált. Egy kis tüdőlövés nem imponált neki, mert az nem látható.

Nem sokat értettem az első világháborúból, majdnem olyan keveset, mint a másodikból, de abban megegyezett a kettő, hogy a történelem minduntalan beleszólt magánéletembe. Akkor is beleszólt, amikor látszólag semmi köze nem volt hozzá.

Gyurika szünni nem akaró betegeskedése emlékezetemben összeolvad a fél füllel hallott hadijelentésekkel. Még most sem tudom a két jelenséget a realitásnak megfelelően szétválasztani. Nem mondtam le a megfejtés lehetőségéről, megfélemlített képzelődés-e, vagy fantáziálgatásomon kívül is összefüggés található a két szerencsétlenség között? (...)

Gyurika iskolába járt már, de a háború csak nem akart véget érni. Mindenki várta, ő leginkább. Szörnyen unta a sok betegséget, lázmérést, inhalálást, ágyban maradást, s anélkül hogy indokolni tudta volna, miért, a háborút tette felelőssé mind a maga, mind az emberiség szenvedéseieért.

– Sovány vagy, mint egy kis giliszta – sírdogált nagymama.

– Háborrú! – felelte harsányan ropogtatva a meghódított rr betűt. – Háború után majd kövér leszek, nagymama. (...)

Egy forró júliusi reggelen a szederfa alatt ültünk, és Mihályról beszélgettünk. Hol az ördögben marad olyan sokáig, igazán hazajöhetne már. Levelet sem ír, hír sem érkezik felőle. Itt a Városligetben sokkal többet gondolok rá, mint a városban, mert ez a liget, különösen a Diogenész kertje, hozzátartozik, nehéz elviselni Mihály nélkül. Minden reggel itt ülünk a szederfa alatt, Julcsa is velünk van, és természetesen Mihályról beszélgetünk. De ezen a reggelen nemcsak beszéltünk róla, hanem végre hír is érkezett felőle. A postás hozott egy csomagot, s letette Julcsa elé.

– Biztosan ő küldte – kiáltottam –, Mihály! Bontsuk ki.

Nekiláttam, hogy kibontsam a csomagot, mert Julcsa úgy megijedt tőle, hogy mozdulni sem bírt.

Semmi különöset nem találtam a csomagban, csak mindenféle meleg holmit, melyeket még a télen Julcsával együtt adtunk fel a postán, harisnyák, lélekmelegítők, ilyesmik. Aztán rengeteg sok levél, egy üres pénztárca, zsebóra meg az én fényképem. Julcsa hozzá sem nyúlt a tárgyakhoz.

Gyurika azonban talált valamit a holmik között, ami megnyerte tetszését. Ez egy aranyérem volt, szép, színes szalagon, fehér selyembéléses fekete bársonyokban.

– Ez a tied – mondta Julcsának, és szertartásos mozdulattal nyújtotta át a kitüntetést. – Csak ne bögj! (...)

Egy reggel arra ébredtünk, hogy Julcsa szívettépően zokog a gyerekszobában.

Mihályra gondol, tűnődtem elmélázva, s magam is sírva fakadtam. De Julcsa meglepő hírt közölt velünk.

– Meghalt a király – mondta fuldokolva.

– Jé, meghalt a Ferencjóska? – álmétkodott Gyurika.

– Tessék, itt az újság. Benne van. Fekete gyászkeretben.

– Nem is tudtam, hogy rokonod volt.

– Honnét veszed, Gyurika, hogy őfelsége, a király, rokonom volt?

– Mert hogy olyan nagyon siratod.

– Ő a mi jó királyunk volt.

– Ez is benne van az újságban?

– Benne.

–Az más. Akkor csak sirasd.

Julcsa keservesen megsiratta a jó királyt. Egész nap jajveszékelt. Még este is, mikor lefektetett bennünket, szorgalmasan szipogott.

Gyurika vigasztalni próbálta.

– Nagyapa azt mondta, hogy most majd megkoronáznak egy másik királyt.

– Azért mégiscsak nagy baj, hogy meghalt a jó király!

– Nagyapa azt mondja, sokkal nagyobb baj, hogy meghalt a Mihály.

Julcsa ijedten bámult rá.

– Nagyapa... ezt mondta?

– Ezt.

– Bizony ezt, én is hallottam – siettem tanúskodni.

– Mit mondott még?

– Kiről?

– Hát a... Mihályról.

Gyurika szó szerint idézte nagyapa szavait:

– Hogy meghalt a király, arról a Mihály nem tehet, de hogy meghalt a Mihály, arról tehet a király.

– Ezt mondta?!

– Szórol szóra ezt. Öcsi nem hazudik – vallottam magam is.

– Rólam nem mondott semmit?

– Nagyapa?

– Persze hogy ő. Mondott rólam valamit?

– Mondott.

– Mit?

– Nagyon dicsért téged – kedveskedett Gyurika. – Azt mondta, hogy te egy dumme gánz vagy.

– Ez mit jelent?

– Nem tudom.

– Te sem tudod? – fordult felém Julcsa.

– Én sem. (Pedig tudtam, csak nem akartam hízelegni.)

– Igazán megtanulhatnátok már egy kicsit franciául nagyapától, olyan szépen cifrázza.

Ezzel aztán Julcsa napirendre tért a történelmi esemény fölött, és a nemzeti gyászról több szó nem esett. (...)

[Forrás: Székely Júlia: Valahol háború is van. Két regény. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982 / részletek a Nagyapám tévedett c. regényből]

Mulatság a lövészárokban

A harctérről kedves levelet hozott a posta a Magyar Figarónak. A levelet huszártisztek írták és mellékeltek hozzá azt a kéziratot, amely itt következik:

Gyerekek!

Emlékezzünk meg a Magyar Figaróról, boldogult civíl korunk hivatalos lapjáról. Csináljunk egy verset közös erővel. Én kezdem – folytassátok.

Lövészárók – lövészárók,
Lóni vágyok – lóni vágyok.
G-y hdgy.

És miután nagy az árok.
Benne könyökig vájkalok.
D-l hdgy.

Sajnos, rossz a fedezet
S így én nem is fedezek.
S-n hdgy.

Huszár, baka és tűzér,
Mindegyikben forr a vér.
Cz-r fhdgy.

Sok víz van az árokba.
Mégis lőttem éjszaka.
Lucskos lett a nadrágom.
Rád gondoltam, kis párom !
H-6 hdgy.

Nehéz lóni a bakának.
Mert szűk az ő kalibere.
P-6 fhdgy.

De ha jó az Infantrista,
Vazelinnel tölti tele.
Sz-r fhdgy.

Az árokban gubbasztok,
Ti is csak elvben – vicceltek
Sz-y hdgy.

Ezekből a rigmusokból örömmel konstatáljuk, hogy a lövészárokban jókedvben töltik idejüket a tiszt urak. Isten adjon nekik továbbra is jókedvet, bőséget és – sok, sok dicsőséget!

[Forrás: *huszadikszazad.hu*, 1914 november]

Stefan Zweig:

A túlradó háborús lelkesedésről

Bécsben az egész város forrongott. Először riadalmat keltett a háború híre, hiszen senki sem akarta, a népek sem, a kormányok sem óhajtották ezt a háborút, amely a hitványul blöffölő, a tűzzel játszó diplomaták kezéből mintegy kicsusszant végül, de amikor már nem volt visszaút, az iszonyat hirtelen átsapott mérhetetlen lelkesedésbe. [...]

A tömegeknek ebben az első felbuzdulásában volt valami nagyszabású erő, amely elragadta az embert, csábította – nehéz volt ott ellenállni [...].

Egy kétmillió város, egy csaknem ötvenmillió ország mozdult meg azon az órán, és ezrek, százazrek érezték azt, amit békeidőn kellett volna éreznük: az összetartozást. Világtörténelmet éltek át, soha vissza nem térő pillanatot, s mindenki úgy érezte, őt személy szerint szólítják: vesse csekély énjét a tömeg tisztának hitt izzásába, szabaduljon meg minden önzéstől. Rendi, nyelvi, felekezeti különbségeket, osztályellentéteket söpört el egy pillanatra a testvériség túlaradó érzése.[...]

A kis postahivatalnok, aki eddig egész nap leveleket szortírozott, hajnaltól késő estig csak szortírozott, és szortírozott hétfőtől szombatig, megállás nélkül, s az írnok, aki csak körmölt, a cipész, aki görnyedt – mind kihúzta magát, mind úgy érezte, itt van élete nagy romantikus pillanata, a nagy lehetőség: hős lehet még belőle; s akin csak egyenruha volt, már ünnepelték a nők, tisztelettel köszöntötték azokat is, akik nem mentek a frontra, mintha előlegeznék nekik a nagyszerű tetteket. Elismerték a titokzatos hatalmat, amely kiemelte őket hétköznapjaikból; s ha érezték is gyászt az anyák, szomorúságot az asszonyok, ebben az ünnepi kavardásban még restelltek volna elárulni természetes érzelmeiket. De talán volt még valami több is ebben, talán mélyebb és kifürkészhetlenebb erő munkált a dolgok mélyén.

Oly hirtelen, oly roppant erővel tört rá az emberiségre ez a szökőár, hogy a habzó felszínre felrántotta, odaszívta az emberállat sötét, öntudatlan ösztöneit, vágyait is, azt a valamit, minek Freud adott találó nevet, mélyrehatóan „a kultúra csömörének” minősítette azt a lényünk mélyéről feltörő vágyat, hogy egyszer végre kitörjünk a polgári társadalom törvényeinek és paragrafusainak világából, és kitomboljuk a vérünkben rejlő ősi ösztönöket. Talán ezeknek a sötét erőknek is része volt a vad mámorban, amely mindent magába habart: áldozatkésztséget, kalandvágyat és tiszta hitet, a zászló és a hazafias jelszavak régi mágiáját, része volt a mámorban, milliók szavakkal szinte leírhatatlan, tomboló tébolyában, amely korunk legnagyobb bűntényeinek egyikét vad, már-már elragadó karnevállá tette.

[Forrás: Zweig, Stefan: A tegnap világa. Egy európai emlékezése. Európa Könyvkiadó]

Kis bakanyelvi szótár 1914-ből

abrét / abtreten / lelépni

agyusztálni / adjustieren / öltözködni, felszerelni (katonát)

avanzsálni / avancieren / előlépni (valamilyen rangba), előrenyomulni (hadműveletben)

bagázs / Bagage / málha, poggyász

baka / Wache / őrszem

bakmester / Wachmeister / őrmester

cakompak / Sack und Pack / teljes szereléssel

capistráng / Zapfenstreich / takarodó

cibak / Zwieback / kétszersült

cukk / Zug / szakasz, menet, vonulás

curikfirer / Zugsführer / szakaszvezető

curukk / Zurück! / Visszavonulás! (vezényszó)

defelérozni / defilieren / díszmenetel(ni)
degradáni / degradieren / lefokozni
divízió / Division / hadosztály
doperáj / Doppelreihe / kettős sor
egrecérozni / exerzieren / gyakoroltatni
eltrafálni / treffen / eltalálni
felcser / Feldscher / felcser, tábori sebész
felflaska / Feldflasche / tábori kulacs
fergáterung / Vergatterung / sorakozó
formars / Vormarsch / előnyomulás
gázmacska / Gasmáske / gázálarc
gever / Gewehr / fegyver, puska
glancolni / glanzen / fényesíteni
gléda / Glied / sor
hapták / Habt Acht! / Vigyázz! (vezényszó)
infantrisz / Infanterist / gyalogos katona
kapszli / Kapsel / gyutacs
káplár / Korporal / tizedes
komandó / Kommando / parancsnokság
komendírozni / kommandieren / parancsolni
komisz / Kommiss / kincstári
kompánia / Kompanie / század
kvártély / Quartier / szállás
lénung / Löhnung / zsold
linkcum / Links um! / Balra át! (vezényszó)
mancsaft / Mannschaft / legénység
manus / Mann / ember
masérozni / marschieren / menetelni
menázsi / Menage / étkezés
mundér / Montur / egyenruha
porció / Portion / adag
prezentál / präsentieren / jelentkezni

Rudyard Kipling

A fiam, Jack

Jön-e hír rólad édes fiam Jack?
Ma sem már.
Mikor térsz haza, ki mondja meg?
Nem hoz hírt sem a szél, sem az ár.
Mikor szól valaki felőled?
Ma sem már.
A mélyből van-e visszaút?
Nem hoz hírt sem a szél, sem az ár.

Óh kedvesem, vajon lelek-e vigaszt?
Ma sem már,
soha már.
Ám szégyent fiam tette nem fakaszt –
Azt nem viszi el sem a szél, sem az ár.
Büszkeség lett a kárhozat,
mindig
és örökre már,
mert feláldoztad a fiadat
és többé már
nem adja vissza sem a szél, sem az ár.

Schöpflin Aladár: A szavak háborúja

A háború nemcsak a harctéren folyik, hanem a lelkekben is. Valamikor, mikor a hadsereg és a háború még jobbára uralkodók és egyéb nagy urak privát ügye volt, megeshetett, hogy csak őrájuk és zsoldos katonáikra tartozott, az otthon maradtak nem törődtek vele annyira, hogy valóságosan át is éljék minden szépségét és borzalmasságát. Ma azonban mi, úgynevezett békés polgárok, csak fizikai értelemben vagyunk itthon maradtak, lelkileg átéljük az egész háborút, minden szenvedéseivel, szépségeivel, erőfeszítéseivel és ellankadásaival, diadalmas ujjongásaival és nyomasztó csüggedéseivel együtt. Az sem akadályoz ebben a teljes átélésben, hogy a harctéren lefolyó eseményekből nem tudunk jóformán semmit, csak az egészen nyers adatokat és tényeket kapjuk meg, amelyek egyáltalán nem adnak táplálékot, vagy igen-igen soványat azoknak a képességeknek, amelyekkel az eseményeket át tudjuk élni: a fantáziánk-nak, az érzésünknek és az egyes képeket egységbe alkotó ítéletünknek. Sőt ebben csak hasonlóbbá válunk a harctéren küzdő katonákkal, akik, leszámítva néhány főembert, szintén nem tudnak semmit a tulajdonképpeni eseményekről s azok kapcsolatairól.

A civil lakosságnak ez a lelki egyesülése a kombattáns katonasággal a hadseregnek legutolsó tartalékja, amely nem fegyverrel harcol, hanem az idegrendszerével, a gondolataival, reménykedéseivel és aggódásaival. Teljesen igazságtalan az az olcsó és hamar közkeletűvé vált gúnyolódás a kávéházi stratégiákról, akik a márványasztalra vagy az ebédlőasztal abroszára rajzolják haditerveiket és hozzászólnak a Moltkéék és Conradok intézkedéseikhez. Akik ezeket gúnyolják, önmagukat is gúnyolják, mert ki nem csinál ebben az időben hadi kombinációkat? Van-e olyan közömbös lelkű ember, akinek – miután okoskodása és fantáziája nem kap elegendő pozitív táplálékot – belső izgalma meg ne indítaná kombináló fantáziáját? Hogy az egész haszontalan, levegőbe való beszéd? A magánemberek minden otthoni vagy társaságbeli beszélgetése, amint túlmelegy mesterségük és személyes érdekeik körén, mind többé-kevésbé üres beszéd. Mi befolyása van a politikára annak, ha én barátaim előtt kifejezem helyeslő vagy elítélő véleményemet a mindenkori kormány cselekedeteiről? Használ vagy árt az irodalomnak, ha az ügyvéd felesége elvitatkozik a fogorvos feleségével az új regényekről, amelyeket behabzsoltak? A beszélgetésnek éppen az a lényege, hogy irreveláns, érdek nélkül való, art pour l'art. Egyszerűen csak kifejezése annak, ami az embereket érdekli. Most igazában csak a háború érdekli az embereket, tehát a háborúról beszélgetnek. Nagy baj volna, ha nem beszélnének róla, mert akkor ez azt jelentené, hogy nem érzik belső közüket a háborúhoz és nem érznek együtt a katonákkal.

A háborúnak ez az otthon, szavakkal lefolyó része nem csinálja, hanem kifejezi a közhangulatot. Mindenki a maga temperamentumának megfelelően éli át a háborút s eszerint pesszimista vagy optimista, de csak addig, amíg magában van, mert amint többedmagával kerül össze, részesévé és hordozójává válik a közhangulatnak, már többé nem egyénileg fogja fel a dolgokat, hanem tömegérzéseknek lesz a hordozójává. Nálunk például a grodecki csata hírei s a franciaországi harctéren a németek nehézségei tagadhatatlanul bizonyos depressziót keltek a közhangulatban, s ez a depresszió az oroszok kárpáti betörésének hírére elérte tetőpontját, valóságos konsternációvá lett. Ezekben a napokban a legelszántabb optimisták sem tudták tovább fenntartani rendíthetlenségüket, vagy ha igen – láttuk ezt az összes újságcikkeken –, hát ez bizony afféle mesterséges, kényszeredett optimizmus volt, amely alól kikiabált a vacogó félelem. Most azonban az új győzelmi hírek hatása alatt vajon ki meri előmutatni pesszimista képét? Mint minden olyan dologban, amelyben sok embert egy közös nagy érzés fűz össze, most megszűnik az egyéniség s a tömeg lép helyébe, mindenkinek viselkedése nem az egyéni pszichológia, hanem a tömegpszichológia törvényeinek van alávetve. S példákon konstatálhattuk: ezek a tömeghangulatok épp úgy megvoltak a katonákban is. A depresszió épp úgy, mint az utána jövő fellélegzés és örömujjongás leginkább a harctérről visszakerült katonák elbeszéléseiből nyert táplálékot. Éppen a tömeghangulatnak egységessége az, ami egybefoglalja a küzdő hadsereget és az itthonülő polgárságot, mind a kettő kölcsönösen visszahat egymásra. S ezek a hangulatok emberről-emberre, a levegőben szállanak tovább, nincsenek egy helyhez kötve, sem az emberek bizonyos kategóriáihoz: teljesen egyformák a fővárosban, mint a vidéki városban vagy a falun s teljesen igazságtalanok és hamisságot beszélnek azok, akik a kishitűség óráiban a főváros polgárságát tették a depresszió bűnbakjává s újból megragadták az alkalmat annak bizonyítgatására, hogy a főváros nem a szíve az országnak s nem kifejezője az ország hangulatának. Véletlenül ugyanabban az időben az ország különböző részeiből való s különböző rendű és rangú emberekkel beszéltem és láttam, hogy mindenütt egyformán gondolkoznak és beszélnek az emberek. Csak azok beszéltek másképp – nem hiszem, hogy másképp is gondolkoztak volna –, akik ezt a másképp-beszélést mint valami szerepet vagy hivatást erőltették magukra s bizony voltak pillanatok, mikor ezek is ki-kizökkentek szerepükből.

És hogy az emberek beszélnek, hát azt lehet-e rossz néven venni tőlük, mikor ez az egyetlen módja annak, hogy valahogy enyhítsék azt a roppant feszültséget, amelyet a háború izgalma minden egyes emberre ráerő? Hogy csacsiságokat beszélnek? Vajon békeidőben okosabb dolgokat beszélnek-e politikáról, irodalomról, színházról, művészetéről, amelyekben épp oly laikusak, mint a stratégiában? Különben sem az a lényeges, hogy mit és hogyan beszélnek, hanem hogy kibeszélik magukat. Éppen nehéz időkben fontos, hogy az emberek kibeszélessék magukat, hogy nyomasztó tétlenségüket a beszéd útján ruházzák fel a valamit-csinálás látszatával, hogy önmaguk előtt újra meg újra bizonyítsák a történő dolgokhoz való közüket.

Minden tömegpszichológiának egyik alapvető törvénye az, hogy a tömeg impresszionista, nem meggondolások, hanem benyomások és indulatok vezetik és hogy tömegben az ember alacsonyabb szellemi színvonalú, mint egyenkint. Ez a tömeg-impresszionizmus mutatkozott és mutatkozik valamennyiünkön ezekben a napokban és magával ragadja a legerősebb elméket is. Hogy volna lehetséges másképp, hogy kiváló elmék is annyira a saját mértéküknek alatta álló dolgokat beszélnek most? Ők is benne úsznak egy tömegérzés sodrában és nem önmagukat fejezik ki, hanem a tömeg fejeződik ki bennük. Éppen azon érezni legjobban a mai idő grandiózus nagyságát, hogy mondhatni, az egész emberiség két körülbelül egyforma szellemi kapacitású tömegre van oszolva a hadviselő seregek harcfrontjai mögött és a háborúval való minden vonatkozásban uniformizálódik a milliányi különböző kapacitású egyes ember. Nagy, a többi közül kiváló egyéniség most csak a harctéren van, mert az egyedüli nagyság, amely ma érvényesülhet és értékkel bír, a katonai nagyság. A tudós, az író,

a művész legfeljebb, ha a kifejezés eszközei fölött való teljesebb uralom dolgában különbözik a többi emberektől. Innen van az, hogy bár Németországban, Franciaországban, Angolországban majd minden szellemi kiválóság megszólalt a háború ügyében, egyetlenegyől sem kaptunk olyan szót, amely méltó lett volna a nap nagyszerűségéhez. Az írók többé-kevésbé sikerült cikkeket írnak, melyek semmivel sem fontosabbak akármely más cikküknél, a tudósok megmutatják, mennyire dilettánsok a politikában – a megváltó, nagy történelmi szó nem szólal meg sehol. Érdekes nézni, az öreg Wundt nagy haraggal szidja le az angolokat és gyarmatokat akar elvenni tőlük lipcsei beszédében, amely csak mondatainak súlyosságával, formai erejével mutatja a kiváló elmét. Azokról az angolokról beszél megsemmisítően, akik az ő tudományát, a pszichológiát tulajdonképp felfedezték, akik az ő tudományos módszereinek legkészségesebb tanítványai közé tartoznak. Lénárd, a fizikus az angol tudományt valami plagizáló szervezetnek bélyegzi, holott mi lett volna s lenne ma is a fizika az angol kutatók nélkül? A francia írók a német ember felfogásában még odáig sem tudtak eljutni, ahol egykor Tacitus állott – valami pusztító barbár hordának akarják elképzelni és elképzeltetni azt a németiséget, amely jobban értékeli, jobban feldolgozza és intenzívebben élvezi az ő francia kultúrájukat, mint ők maguk. Még a német-barátság gyanúja alatt álló Romain Rolland is azt látszik hinni, hogy a németek bizonyos élvezettel pusztították el Löwent – a többi franciákról, ha az ember nem tudná, hogy pillanatnyi és meggondolás nélküli tömegindulat szól belőlük, azt kellene hinni, afféle kutyafejűtároknek tartják a németeket, akik örülnek, ha lerombolhatják a rheims-i dómot, meggyilkolhatják az asszonyokat és csecsemőket. Kipling, aki különben minden írói kiválósága mellett is sohasem képviselte az angol szellem józanabb és okosabb tulajdonságait, egyenesen a nevéen nevezi a gyermeket: a hunokkal állítja össze egy sorba a németeket. Kipling, akinek a neve a kontinensen nem jelentene többet akármelyik londoni szatócs nevéénél, ha a németek a maguk korlátlan szellemi élvezni-tudásával nem álltak volna olyan készségesen élvezői közé. És akik, hogy mentséget találjanak önmaguk számára a bekövetkezendő békés időre, kitalálták azt a sajátságos dualizmust, amely különválasztja a német nemzetet a német hadseregtől, szembeállítják a német kultúrával a német militarizmust és nem szégyellik azt az ostobaságot mondani, hogy a német hadsereg megsemmisítésével meg akarják menteni a német kultúrát a német militarizmustól! Valóban, nem kell szégyellnünk magunkat, stratégiai magántudósoknak, ha a mai Európa szellemi vezetői csak olyan semmitmondó, komolyság nélküli bölcsességekkel tudják jóllakatni tanulságra, a dolgok mélyebb megértésére éhező elménket. Az egész európai tudomány és irodalom együttvéve sem tudja kimondani azt a szót, amely a helyzethez és a történő dolgok nagyságához méltó volna.

Hát ezért ne vonja meg senki tőlünk se tilalommal, se gúnyolódással azt a jogot, hogy akár sületlenségeket is fecsegjünk. Az is enyhülés és vigasztalás, hogy kibeszélhetjük a saját izgalmunkat, és a mai időkben kegyetlenség az emberektől elvonni bármit is, ami vigasztalásukra és enyhülésükre szolgálhat.

[Forrás: Nyugat, 1914. 20. szám]

Rónay Ernő: Mi vár ránk?

Vonaton ülök. 1915. május 15. A tágas, nyitott ablakú harmadosztályú vasúti kupéban csak mi magunk vagyunk, az ezredünkhöz berukkoló újdonsült önkéntesek. Lehattunk vagy tíztizenketten, mind jó ismerős, barát, vagy osztálytárs. Vadonatúj csukaszürke egyenruhákban, citromsárga parolival, a K. u. K. Inf. Reg. 101 legfiatalabb katonái.

A legidősebb közülünk nem lehet több, mint 19 éves. Pár héttel ezelőtt még diákok voltak, most pedig már komoly tényezők... katonák!

Alig, hogy elindul a vonat, a fiúk kicsomagolják a sok jó hazait, boros palackok kerülnek elő és hangos, erőltetett mulatozásba kezdenek.

S ahogy így elnézem mulatozás közben a fiatal, kipirult arcokat, valahogy egészen kívül-állónak, nem is közibükvalónak érzem magam, öregesen, anyásan egyenkint mustrálgatni kezdtem őket és egyetlen nagy érzés, a szájalom lesz úrrá felettem. Hiába nógatnak a fiúk, én inkább az ablak mellé állok, melyen friss, balzsamos tavaszi levegő áramlik be a kupéba...

A vonat vágat a végtelen alföldi síkságon, kemény acélkerekei sátáni hangversenyt rendeznek. Megyünk, rohanunk a nagy ismeretlen felé... Mi vár ránk...? Ki tudná megmondani...?

Most a káderhez megyünk Békéscsabára, pár heti kiképzésre, aztán néhány hónapra a tisztiskola, utána a menetszázad, ki a harctérre.

Olyan furcsa, olyan valószínűtlen minden... Nemrég még drukkoló diákok voltunk és most a bajba került haza mitőlünk vár segítséget...

Én, mint volt „vasutas gyerek”, kint laktam a pályaudvaron, jobban ismertem a valóságot, mint a többi bajtársaim. Láttam a felvirágozott, katonazenés menetszázadokat és láttam a sebesült vonatok bepólyált sebesültjeit. Talán én tudom a legjobban mindönk között, hogy hová megyünk! Nyugodtan, férfiasan számot vettem magamban minden eshetőséggel...

A haláltól nem félek, az természetes... Egyszer úgyis elkövetkezik. Csak a körülmények lehetnek nagyon kellemetlenek. Egy golyó nem is lehet fájdalmas, de már egy szuronydöfés, az igen. S ezt most olyan élénken gondolom el, hogy szinte megszedültem. Megfogom az ablakrámat, s ordítani szeretnék legszívesebben.

– Nem!... meghalni még nem akarok, mert még nem éltem semmit... Hiszen még azt sem tudom, mi az élet... Mi volt még nekem eddig belőle? Csak könyvek és tanulás és az érettségi bot helyett puska és szurony!... Még nem volt asszonyom, még nem volt szeretőm... Igazságtalanság volna így meghalni...!

Jobban kihajolok az ablakon, az arcomba csapódó friss levegő kissé megnyugtat. De az is lehet, gondolom, hogy elveszti az ember a két szeme világát. Behunyom a szemem és pár percig behunyva tartom, sötét tűzkarikák cikáznak szemem előtt és sötétség, végtelen sötétség... Nem, ezt nem lehet kibírni, ennél már jobb lehet a halál. Nem látni többé senkit, semmit. Sem az anyámat, sem a napvilágot.

És hátha nyomorék lesz az ember? Elveszti kezét, lábát, mankón járni, csetleni, botlani. Nem! Ennél is jobb már a halál!

Jöjjön aminek jönnie kell! Megfogadom magamban, hogy nem gondolok többé ezekre a dolgokra és én is részt veszek a fiúk bolondozásaiban. S ha megint visszajönnének rossz gondolataim, elhessegetem őket, mint valami csúf, kellemetlen darazsakat.

*

Kiképzésünk a legnagyobb fegyelem és szigor jegyében folyt le. Hosszú, fárasztó kirukkolások után, tisztelgő és fegyvergyakorlatokban volt részünk a vigasztalan, perzselő, meleg kaszárnya udvarán. A szokatlan koszt, a keményre tömött szalmazsák szűrős pokrócaival, a komisz kenyér, a hajnali ébresztők mérföldkövekkel távolítottak el bennünket a civilélet és kényelem utolsó emlékeitől.

A csabai fekete, poros utakat nem sokáig taposhattuk, mert pár hét múlva áthelyezték ezredünket Csehországba, Budweiszbába. Fogadtatásunk a cseheknél nem volt barátságosnak

mondható. Ugyancsak ki kellett tennünk magunkért. A cseh lányok feltűnően elfordították fejüket tőlünk. Iskolaparancsnokunk Mittelpacher százados ukázba adta ki, hogy az önkénteseket mindenütt látni akarja, korzón, kávéházakban, de mindig csinos nők társaságában. Mert amint mondta mindig, a mi sárga parolink rikít, füttyöl, de hódítson is mindenütt.

Kapitányunk parancsára az önkéntesek ellepték a nyilvános helyiségeket és rövid pár hét múlva már alig akadt közülünk valaki, kinek ne lett volna legalább egy nőismerőse a városban.

Én legszívesebben a városi parkban sétálgattam szabadidőmben, mely a város fölött egy lankás domboldalon feküdt. Szépen kiépített szerpentin útjaival, szép kilátóival nagyon tetszett nekem.

Egy vasárnap délután, amint felfelé sétálok a szerpentin úton, egy padon csinos arcú nőt pillantottam meg. Könyv volt a kezében, nagy figyelemmel olvasott. Engedelmet kértem a leülésre és az ilyenkor szokásos formalitások után, megindult közöttünk a társalgás. Elomló szőke haja, kék szeme derűt és kellemet kölcsönzött arckifejezésének. Hamiskás mosolyai közben, patyolat fehér kis egérfogai villantak elő. Kedves, közvetlen modora volt és végtelen hálás voltam a sorsnak, hogy elém hozta ezt a kedves kis teremtet.

Már előre örültem, hogyan fogok feszíteni vele majd a korzón s már láttam önkéntes társaim irigykedő, kaján mosolyát és iskolaparancsnokom elismerő tekintetét.

Kellemesen elbeszélgettünk, az idő gyorsan telt... s csak azon vettük észre magunkat, hogy már esteledik. Elérkezett a hazamenetel ideje. Úgy gondoltam, sétálni megyünk egy kicsit és majd hazakísérem a kislányt, hogy kilenc órára beérjek a kaszárnyába, mert nem volt kimaradási engedélyem. A kislány nem állt fel, hanem búcsúra nyújtva kezét így szólt:

– Ne haragudjon Möszejó... de nem mehetünk együtt. Szépen menjen csak egyedül... Ne kérdezzen semmit... Pá, a viszontlátásra!

Nem értettem a dolgot és hirtelen keserű lett egyszerre a szájam íze. Gyanakvó és fanyar lettem, mint minden férfi szokott lenni hasonló helyzetekben. Kimért udvariassággal köszöntem el és megindultam a sétányon lefelé...

Már a Radbuza túlsó partján jártam, jó messze tőle, midőn elsőízben visszaneztem. Ő még mindig ült a helyén, de úgy látszott, mintha készülődne. Kíváncsiságból egy fa mögé bújtam, honnan én őt jól, ellenben ő engem nem láthatott. Látom, amint jobbra, balra kémlelve, felemelkedik helyéről. Szinte megtántorodtam attól, amit láttam. A lány nyomorék volt! Rémes bicegéssel jött az úton lefelé. Nem láttam azóta soha többé.

*

Alapos és erős kiképzés után seregszemlét tartottak az önkéntesek között. A fellépés, a megjelenés, a külső, az orgánum, mind egytől-egyig döntő befolyású tényezők voltak. Az így kiválasztottakat aztán tiszti iskolába vezényelték. Így kerültem el én is Pilsenbe a Central-Offiziers-Schule-ba. Négy közös gyalogezred önkéntesei, összesen 250-en voltunk egy nagy iskola épületében elszállásolva.

A délelőtti nehéz rukkolások és a délutáni iskolák minden időnket lefoglalták úgy, hogy csak az egy vasárnap délután volt kedvünk kimenni a városba. A város lakóinak hangulata nem volt a legbarátságosabb irányunkban. Tudni kell ugyanis, hogy Pilsenben vannak a hatalmas Skoda-művek, ágyú- és fegyvergyárak, melyek akkor mintegy ötvenezer munkást foglalkoztattak. Impozáns látvány volt téli, ködös időben reggelenként, amint világító kis kézilámpájukkal a gyárba özönlöttek.

A megszámlálhatatlan sok kéményű Skoda-művek éjjel-nappal öntötték füstfelhőjüket úgy, hogy az egész várost állandó gomolygó füstfelhő borította. Gyakori eset volt, különösen szeles időben, hogy szemünkbe apró kis széndarabok kerültek, melyektől igen sokat szenvedtünk.

*

Tiszti iskolánk már a befejezéshez közeledett, midőn egy hideg szeles decemberi napon az a hír érkezett, hogy meghalt a császár, első Ferenc József. Még aznap parancsba jött, hogy reggel kivonul az egész helyőrség letenni az esküt IV. Károly királyra. Kora reggel sűrű ködben, dermesztő hidegben indultunk a gyakorlótérre. Az egész helyőrség kint volt: gyalogság, lovasság, tüzérség. Négyzögben álltunk fel és vártuk a rettenetes hidegben az ünnepélyes aktusra a hadtestparancsnokot. Komisz, velőkig ható hideg szél fújt keresztül a gyakorlótéren s hol füleinket, hol ujjainkat dörzsöltük a megfagyás ellen. Reggel nyolctól féltizenkettőig dideregtünk s egyhelyben topogva, félig már megfagyva, míg végre felharsant a kürtjel. Megérkezett a hadtestparancsnok kétlovas kocsiján.

Az esküt gépiesen mondtuk egy tiszt után. Alig vártuk a végét s minden gondolatunk a hazamenetelre, meg egy jó meleg szobára összpontosult. Alaposan átfázhattam, mert napokig nem bírtam fölmelegedni és negyednapra már szúró fájdalmat éreztem a torkomban. Minden tagomban különös fáradtságot éreztem, éjjel pedig szakadatlan vérzett az orrom. Reggel maródi vizitre jelentkeztem. Már szép számmal voltak rajtam kívül betegek, önkéntesek, bakák vegyesen. Mire rám került a sor, már félig alétan, 40 fokos lázban feküdtem egy fapadon. Az ezredorvos súlyos diftériát állapított meg és azonnal kórházba utalt.

Ha ridegek és barátságatlanok a kaszárnyaépületek, úgy ez akkor fokozottabb mértékben áll a katonakórházakra, azzal a különbséggel, hogy ezekben az épületekben, melyek át vannak itatva karbol- és éterszaggal, valami fojtó lélekbemarkoló szomorúság honol...

Az önkéntes szobába kerültem, ahol már legnagyobb csodálkozásomra négyen voltak ugyan-csak diftériások. Megtudtuk, hogy az egész városban fellépett diftéria járvány veszedelmes méreteket öltött. Egy jóságos tekintetű fekete ruhás apáca vett ápolás alá bennünket. A tiszta fehér ágy s a csöndes kórházi szoba még jól is esett volna, csak ne lett volna az az állandó kízó fájás a torkomban. A lázam 39.5 foknál állandósulni látszott, sem lejjebb, sem feljebb nem ment. Az ápoló nővér minden két órában forró pakolást tett a nyakamra, megmérte a lázam s azt pontosan följegyezte. Az ételt azonban teljesen érintetlenül hagytam, egyetlen falat, egy korty folyadék le nem ment a torkomon...

Szüleimet a kórház időnként értesítette hogylétem felől, de egyben közölte azt is, hogy meglátogatásomra ne is gondoljanak, mivel én az infekciós pavillonban fekszem, hova semmi szín alatt sem engednek be látogatókat.

Hazulról kapott leveleimet a kedves nővér olvasta fel, ki egy szót sem tudott magyarul. Tartalmukat mégis megértettem, dacára a szavak rettenetes kiejtésének...

Hónapok teltek el, őrjítő, fájdalmas egyformaságban anélkül, hogy állapotomban csak a legcsekélyebb javulás is beállott volna. Mindössze annyi változás történt, hogy átvittek egy másik infekciós pavillonba, hol rajtam kívül még két beteg feküdt. Egy cigány katona fekete, ázsiai himlőben, meg egy cseh katona kiütéses tifusban. Az áthelyezés azért történt meg, mert a harctérről egy nagyobb sebesült-szállítmány érkezett, így minden helyre szükség volt a kórházban...

Egyik éjjel... valósággal üvöltött a feketehimlős cigány, rettenetes volt nézni kínlódását. S hogy kevésbé halljam, fejem mélyen a párnáim alá dugtam. Közben elaludtam és azt álmodtam, hogy megszöktem a kórházból, hogy hazautazhassak, de eltévesztettem az utat és

valami meleg, fojtó levegőjű pincébe jutottam. A pince koromsötét volt és nem tudtam tájékozódni benne, nem találtam meg sem a ki-, sem a bejáratot többé... Ablakai sem voltak s úgy éreztem, hogy meg fogok fulladni benne levegő híján. Tisztán hallottam, milyen vészesen szól minden egyes lélegzetvételem. Fogalmam sincs arról, hogy meddig tartott ez a rémes álom. Arra ébredtem fel, mikor a kedvesnővér gyengén rázogatni kezdett.

Mi történt magával, – szólt hozzám szemrehányóan, – hogy került a feje a párna alá? Tudja, hogy könnyen megfulladhatott volna?

Miután beszélni egyáltalán nem tudtam, kezemmel a cigány ágya felé mutattam s igyekeztem megmagyarázni a cigány éjjeli haláltusáját.

– Szegény már nem fogja többé zavarni, – szólt halkán a kedvesnővér –, reggel ki is vittük a szobából, magának viszont muszáj egy kis tejet inni, mert különben meg fog halni s ki fog majd hazamenni mamához szabadságra. Pedig ha megerősödne egy kicsit, haza is szállítanánk Váradra, éppen ma mondta a főorvos úr...

Annyi szeretet és finom érzés áradt törekeny lényéből, hogy minden erőmet megfeszítve megpróbáltam felülni. A pohár reszketett a kezemben és az első korty azon mód, ahogy lenyelni próbáltam, kispriccelt az orromból.

Minden örömöm és vigasztalóm e sivár napokba egyedül a kedvesnővér volt. Odaült gyakran ágyamhoz, szeretetteljesen mindig a családom felől érdeklődött. Majd máskor, mikor végleg elvesztettem minden reményemet, bátorított, biztatott...

Lassanként kezdtem egy kis erőre kapni, nemsokára egy pár lépésre is elmerészkedtem az ágyamtól a kedvesnővér támogatásával. Pár heti szívós gyakorlat után jártányi erőre tettem szert úgy, hogy áttettek a rekonvaleszcen-abteilungba...

A lábadozó osztályba jutásom az életbe való visszatérést jelentette számomra. Az önkéntes szobába, ahová én is bekerültem, hangos, zajos élet járta. Cseh önkéntesek és tisztjelöltek hazafias dalokat énekeltek. Az ápolónői tisztséget itt már nem kedvesnővérek, hanem selyemharisnyás, rövid szoknyás, parfümös dámák végezték, kik úgy a nótázásban, ivásban, mint a dohányzásban semmivel sem maradtak a gondjaikra bízott katonák mögött.

Én a csendes infekciós pavillon után nehezen tudtam ezt a zajos életet megszokni. Minden vágyam az volt, hogy innen megszabaduljak. Szüleim arról értesítettek, hogy hazatranszportálásom ügye a legjobb úton halad, noha nem megy a dolog a legsimábban. Megjött végre a távirat, az ezredorvos személyesen hozta fel nekem. A táviratot a nagyváradi csapatkórház küldte azzal a kéréssel, hogy engem, ha utazóképes vagyok, azonnal indítsanak, útnak. Most azonban kérdőleg nézett rám az ezredorvos.

– Nos barátom, hogy engedhetem én magát ilyen nagy útra kísérő nélkül, miután kísérőt nem áll módunkban rendelkezésére bocsájtani.

– Elég erősnek érzem már magam ezredorvos úr, hogy az utat minden kísérő nélkül is megtehessem – szóltam sugárzó arccal.

– Rendben van, akkor csomagoljon.

...Az állomásra mentőkocsi vitt ki, melynek ablakából boldogan búcsúztam el ettől a várostól, mely csak szenvedést, de semmi örömet nem szerzett nekem. Ahogy a gyönyörű pilseni állomáson magamra maradtam, éreztem, hogy nagyon gyengén állok a lábamon. A vonatra egy hordár segítségével tudtam csak felszállni, ahol ezredbeli tisztekkel találkoztam, kik mindenben segítségemre voltak az úton. Másfél napi, de egy örökkévalóságnak tűnő utazás után végre megérkeztem a váradi állomásra. Noha érkezésemet előre megsürgönyöztem, senki

sem várt. Mint később megtudtam, a sürgönyt nem kapták meg. Támolygó léptekkel indultam a lakásunk felé.

A nemvárt boldog viszontlátás könnyekig meghatott mindannyiunkat. Édesanyám aggódó tekintetét csak akkor értettem meg igazán, mikor először bepillantottam a nagy falitükörbe. Mintha a sírból jöttem volna elő, ónszínű borostás arc, valóságos csontváz, egy soha nem látott idegen arc meredt felém. Hosszú időbe telt, míg az élet színe újból visszatért külsőmbé...

Kishúgom vezetett le naponta az állomásépületben berendezett vöröskeresztes kórházba, hol ismét a kedvesnővérek jóságos ápolásában volt részem. Hiába szenvedtem végig a difteritisz minden fájalmát, a katonakórházak minden sivárságát, ismerőseim, kikkel naponta találkoztam, nem egyszer tapintatlanul éreztették velem, hogy nem harctéri sebesült vagyok, hanem csak amolyan itthoni beteg. De ezek a megjegyzések csak ártatlan csipkelődések voltak a frontokról szabadságra érkezett katonatársaim gúnyos megjegyzéseikhez képest.

– Szervusz öregem, – szólított meg egyik ezredtársam. – „No mi baj, hol sebesültél meg pajtás?” Nem vagyok sebesült, hanem hűdésem van mindkét lábamban, utóbetegség diftéria után, – válaszoltam szégyellősen.

– „Ahá, értem öregem, szóval dekkolsz!” „Csak aztán arra vigyázz, hogy hamar meg ne gyógyulj pajtás”...

Hihetetlen módon bántottak ezek az ostoba megjegyzések, de sajnos, nem tehettem ellenük semmit. Türelmetlenül vártam már teljes felgyógyulásomat, mert már ott tartottam, hogy nem mertem kimenni az uccára sem...

Valósággal kerültem az embereket, mert nem sebesült voltam, hanem beteg és még hozzá nem is harctéri beteg...

Formálisan betege lettem a dolognak, mert magam is úgy láttam, hogy tényleg úgy fest a dolog, mintha kibújtam volna a harctéri szolgálat alól!

Édesanyám viszont nem győzött eleget hálálkodni a sorsnak éppen azért, mert megóvott a harctér borzalmaitól. Biztosra vette, hogy mire teljesen rendbe jövök, akkorára úgyis vége lesz a háborúnak... Most már megvallhatom, akkor nem mertem volna megmondani az anyámnak, hogy igenis magam jelentkeztem orvosi vizsgálatra. Ez a hír annál jobban lesújtotta családomat, mert kétségtelen, hogy ha kedvem lett volna hozzá, játszva kihúzhattam volna még akár egy félévet is itthon.

Bevonultam hát ezredemhez Neuhausba, Csehországba. A tiszti vizsgát soron kívül tettem le sikeresen s mindjárt be is osztottak a legelső menetszázadba...

Virágosan, zeneszóval mentünk ki az állomásra, hol a kedves neuhausi lányok kis csomagokkal és pár szál virággal vettek érzékeny búcsút lovagjaiktól.

Nekem az idő rövideje folytán nem voltak ismerőseim, így aztán nyugodtabban vehettem szemügyre a lejátszódó búcsúzkodásokat.

Két diákleány állt a perron egyik oszlopánál, kezükben egy-egy kis virágcsokorral. S ahogy álltam nem messze tőlük, észre vettem, hogy minduntalan felém néznek, sőt mintha szóltak is volna valamit. Közelebb mentem hozzájuk és az egyik kissé elpirulva felém nyújtotta kis virágcsokrát...

Csak most, hogy szemtől-szemben álltam velök, most kezdtek nekem is ismerősök lenni. Gyakran láttam őket könyvekkel a kezükben az uccán elmenni mellettem, hol az egyik kis szökével jól szembe is néztem. Emlékszem, egyszer utánuk is iramodtam, de aztán mégis meggondoltam magam és lemondtam az uccai ismerkedésről. Egyrészt mert ketten voltak,

másrészt kimondott úrilányoknak néztek ki és nem akartam kitenni magam egy esetleges visszautasításnak.

– Nagyon köszönöm a szép virágokat, – szóltam, – most már legalább nekem is van virágom, mint a többieknek... Kérdezhetek valamit, kedves hölgyeim, de nem szabad megsértődjenek...!

– Tessék csak kérdezni, – mondták egyszerre.

– Mondják meg őszintén, kinek szánták ezt a virágot tulajdonképpen?

– Hát kinek másnak, mint magának, – szolt a kis szőke. – Azért jöttünk ilyen későn, mert mi az iskola ablakából láttuk, hogy maguk az állomásra jönnek ki. Már attól féltünk, hogy el is késtünk, aztán meg sehol sem találtuk itt magát. Őszintén szólva, borzasztóan kíváncsi voltam arra, – folytatta a kis szőke, – látni akartam, hogy kikíséri-e valaki magát?

– Persze akkor nem kaptam volna meg a virágot? – vettem közbe.

– Na természetesen, hogy nem.

A vonat jelt adott az indulásra!

– Nagyon, nagyon köszönöm, hogy kifáradtak s most gyorsan adják meg címüket, hogy írjak néha egy pár sort...

Kis illatos névjegyet húztak ki táskájukból, pontos címmel ellátva, előre elkészítve. Megszorítottam és megcsókoltam a kezét mind a két diáklánynak s felugrottam a már mozgásban lévő vonatra...

*

A vonat prüszkölve száguldott velünk, vitt bennünket új sorsunk felé...

Elővettem egy újságot és megakad a szemem egy vastag betűs Höfer jelentésen: „A Kárpátokban újból megindultak a hadműveletek. Az oroszok több helyen frontáttörést kíséreltek meg, azonban minden kísérletük hiábavalónak bizonyult vitéz katonáink bátor ellenállásán, stb.”

Szóval szép kilátásaim vannak, bele kerülni egy offenzíva kellős közepébe. Dacára annak, hogy számtalan sok leírását és elbeszélését hallottam már egy-egy ütközetnek, mégsem tudtam igazán elképzelni azt magamnak.

Arról is hallottam, hogy az orosz puskagolyók igen humánusak, oly hegyesek, hogy a sebesülés nem is fáj, ha nemesebb szerveket nem talál.

A gyalogsági fegyvergolyóval már kezdtem megbarátkozni, de ott vannak a géppuskák, azok elől nincs menekvés. A gránátok, meg a srapnelek, a minék, a lángszórók, a gáztámadások, na meg a kozákok két méteres pikája, ezek mind rettentő sebeket ejtenek. Mennyi szörnyű sebet láttam a kórházakban, mennyi nyomorékot! A haláltól, úgy gondoltam, nincs mit félni, mert egy halálos sebesülésnél nincs idő a ráeszmélésre. Rövid másodpercekig tarthat az egész, de ha tovább is tart, úgyis öntudatlan az átmenet. De nem úgy az olyan sebesüléseknél, melyeket átél az ember és nyomorék marad utána egész életére. Mennyi kéz-, láb- és szem nélküli sebesültet láttam már, kiknek meglátása mindig oly leverő hatással volt rám... Mindjárt megszilárdult is bennem az elhatározás arra az esetre, ha olyan sebesülést kapnék, melyből kifolyólag nyomorék maradnék, még a kórházi ágyon föbe lőném magamat.

A túlságosan fűtött vasúti kupénk füledt nehéz levegője és a vonat egyenletes mozgása, lassan álomba ringatott.

Már Wien közelében jártunk, mikor felébredtem. A rossz üléstől megfájdult a nyakam és a kocsni melegétől meg fejfájás kínozott. Kinyitottam az ablakot. Egyszeriben mintha kicseréltek volna. A vonat, amerre csak elhaladt, mindenütt kendőket lobogtató emberek integettek felénk. Sok ház tetejéről pedig magyar nemzeti zászlókat lengetett a szél... Vonatunk Bécs teherpályaudvarán állott meg és a két órás várakozási időt egypáran a vasúti restiben töltöttük el. Lapokat írtunk. Én is küldtem a két kis neuhausi diáklánynak. Este tíz óra felé értünk Pestre. Úgy terveztem, hogyha lesz egy pár óránk, úgy fölkeresem a pesti rokonokat. Számításom füstbe ment, mert vonatunk Rákosrendezőre futott be és egy félórás tartózkodás után útnak indítottak... Útirányunk Szatmár, Nagykároly, Máramarossziget volt. Önkéntesek, kadétok, zászlósok mind egy kupéban utaztunk. A mi fülkénkben volt egy Szolimán nevű zászlós, ki egy hónappal ezelőtt érkezett haza, mint önkéntes szakaszvezető rongyosan, nagy szakállal szerb hadifogságból. Az ezrednél nyomban kinevezték zászlósnak, kapott nagyezüstöt. Nagy, bozontos szakállát leborotváltatta és haza engedték egy hónapi szabadságra. Két nap előtt érkezett vissza szabadságáról és mindjárt be is osztották az indulásra kész menetszázadba. Kedves, deresedő fejű öreg fiú volt Szolimán zászlós, aki tengersok szenvedés után is meg tudta tartani jó kedélyét és egészséges humorát.

Mesélt nekünk a szerb komitácsi bandák kegyetlenségeiről, a szerb nők csodálatos hősiességéről és a fogságból történt viszontagságos szökéséről. Mi, tapasztalatlan zöldfülűek, kik még nem szagoltunk igazi puskaport, valósággal csüngtünk minden szaván és szomjas kíváncsisággal hallgattuk érdekes elbeszéléseit.

Szolimán mindjárt a háború elején a sabáci harcoknál került szerb fogságba és a megpróbáltatások és szenvedések egész sorozatán ment át hadifogsága idején. Kora reggeltől késő estig lövészárkokat ásattak velük, éjjel pedig zsúfolt fekvőhelyeiken nem voltak képesek a férgektől aludni. A legkülönbözőbb betegségektől úgy hullottak a foglyok, mint ősszel a legyek. Nem is hitte egyikőjük sem, hogy valaha is haza kerül onnan...

– Hanem annak örüljétek fiuk, hogy nem kerültetek a szerb harctérre. Mert valóban a poklok pokla volt. Az orosz front ehhez képest tánciskola lesz.

Szegény drága jó Szuli, ahogy őt mindenki becézte, akkor még nem gondolta, hogy most teszi meg élete utolsó útját, s hogy megmenekülve a poklok poklából, a tánciskolának nevezett orosz fronton egy buta muszka golyó fogja kioltani fiatal életét...

[Forrás: Rónay Ernő: *Krasznojárszk. 1939. Grafica Oradea.*]

Az itthonmaradottak hadi tízparancsolata*

1. parancsolat.

Minden körülmények között őrizd meg nyugalmadat. Ha vereségről hallasz, gondold meg, hogy a végén győzhetetlenek maradunk, csak összetartsunk. Győzelmek idején pedig emlékezz meg arról, hogy nem te vívtad ki őket, de mások haltak meg érted.

2. parancsolat.

Minden körülmények között őrizd meg lélekjelenlétedet, hogy nyugodtan vallhasd az emberiség legderekabb nemzete tagjának magadat. Hogy elmondhasd: olyan nemzet egyede vagy, amely egyetlen perc alatt minden belső viszálykodást, civódást, egyenetlenkedést félretéve, – nem fél semmitől. Oly nemzet tagja, amely hálaadó éneket zengett, amikor császára túlerő ellen hirdetett háborút.

3. parancsolat.

Minden munkát, akár a magadé, akár a más segítségére való, kettős szorgalommal végezz. Ez ad neked és másoknak öntudatot, nyugalmat és bizalmat.

4. parancsolat.

Ne kíméld magadat és a hozzád tartozókat, de óvakodj a betegségektől. Az orvosoknak rajtad kívül is elég dolguk van.

5. parancsolat.

Légy barátságos és vidám a magad körében, ha a tieid felett lövészárkokban beborul is az ég. Hivatalodban és boltodban légy előzékenyebb, mint valaha voltál.

6. parancsolat.

Légy emberséges az idegenek iránt, még akkor is, ha azok kormánya elárult bennünket. De fordíts háttat minden németnek, aki nagy idők virradtán kicsinyes, gyáva és aggódó. Különösen azoknak, akik uzsorások, és honfitársaik nyomorából húznak hasznot.

7. parancsolat.

Fizess mindent készpénzzel. Legalább régi tartozásaidat. Ha nehezedre esik, gondold meg, hogy a te hibád a fizetetlen számla. Mondj le minden kényelemről és fényűzésről, amíg mindenért meg nem fizettél. Tőkédet helyezd takarékpénztárba vagy bankba, s csak azt tartsd magadnál, amire okvetlenül szükséged van.

8. parancsolat.

Minden szükséges és nélkülözhetetlen dolgon túl légy takarékos. Életre-halálra küzdő népnek felesleges kiadásokra egyetlen garasa sincs. De ha gazdag vagy, kézművest, kereskedőt, iparost láss el hasznos munkával, hogy másoknak munkára és keresetre alkalmuk nyíljen.

9. parancsolat.

Utolsó erőd megfeszítéséig adakozz a sebesültek, harcoló katonák és hozzátartozóik javára. A szegények emberemlékezet óta utolsó garasait is megosztották a nélkülözőkkel. A gazdag is tudja meg, hogy gyávaság a pénzt kímélnie, amikor mások véreznek. Meghalni nehezebb, mint fizetni. De ha teheted – mint ahogy sokan tehetik –, hogy tíz- és százezreket áldozz, minden büszke fizetséged mellett légy alázatos; gondolj arra az öreg hesszeni úrnőre, aki hosszú életének megtakarított tőkéjét harmadában oda tudta adni.

10. parancsolat.

Legelőször ne magadra és a tieidre gondolj, de az egész népre, hogy ne pironkodj, mikor visszatérnek az érted is vérezett seregek. Tégy róla idején, hogy elmondhasd: „Ha nem is cselekedtem meg, ha nem is áldoztam fel mindent, mint ezek, mégis megpróbáltam, hogy a könnyebbet és jelentéktelenebbet elkövessem.”

* E sorok a legtöbb német lapban megjelentek, s érdekességüknél fogva mi is közöljük őket.

[Forrás: *Élet*, VII. évfolyam, 49. szám, 1915. december 5. / Glosszák]

Kosztolányi Dezső: Szív

A pályaudvar sárga reggeli derengésében járok-kelek. Várok egy vonatot. Az emberek köhögnek a ködben és a mozdonyok, amelyek a távolságok prestige-ével érkeznek, szintén köhögnek a decemberi hidegben, hosszan, ugatva, fájdalmasan, influenzás masztodonok, náthás szörnyek. A kijárat körül egy hegy magasodik. Ez a hegy csupa-csupa zsákokból áll. A raktár nem tudja befogadni a mindenünnen érkező szállítmányokat, sietve iderakják, a perron aszfaltjára tornyozzák és a ruhahalom egyre nő, a zsákdomb egyre magasodik, már akkora, mint egy hegy. Sokáig nézem ezt a puha, óriási hegyet. Körülötte néhány idegen ember lézeng, aki most érkezett meg, a holmija után és a barna, durva zsákszövet uniformisában nem ismeri meg mindjárt az édes, otthoni holmiját. Én is hozzájuk szegődöm. Kutatom – a menekülőkkel együtt – a zsákok hátán az enyves cédulákat. Vajjon rátalál-e egymásra ember és tárgy?

Megy az ember – hátán háza, kebelén kenyere – egy sápadt kislány, egy durcás öregúr, egy kaftános zsidó botorkál a hegy lábánál. Most felragyog egyiknek az arca, mintha belül a szájában kis villamosgömb gyulladt volna ki hirtelen, sárga husát, vékonyka csontját rózsaszín lámpával világítja át az öröm. Csak ez az arc ragyog a ködben, Megpuhul és elszélesedik, a viszontlátás könnyes fátyola suhan rá, akárcsak rokonok láttán. Sok-sok otthon van itt. Az otthon lelke is itt van. Nézem az embert, aki rátalált az otthonára és az első pillanatban szinte-szinte ölelkezik vele. Megtapintja a holmiját, ránéz, megszagolja, mind az öt érzékével érzékelné akarja, azután – mint aki tilosat művel – hebehurgya gesztussal feltépi a zsák varrását és kihúzza belőle egy avitt bordó paplan csücskét. Hogy nézi. Hogy szereti. Hogy ismeri a paplant. Ez takarta be sok-sok éven át, akkor is, mikor láza volt és a téli éjszakán félrebeszélte. Halovány arca ezen a kábító, bordó alapon éles, megható, kísérteties. A paplan mellett narancssárga sál van. Miért mentették meg a sárga rongyot? Az otthon ellehetett volna nélküle is. Megyek tovább, szemlét tartani a többi zsákokon. Feltűnő, hogy az emberek – még a koldusszegények is – mindenekelőtt az ágyneműiket küldetik utánuk, azt az „utolsó párná”-t, amiről beszélünk. Minden lehet idegen, csak az ágy ne legyen az, a paplan és a lepedő és a kispárna. Ezek az éjszakai barátok a nyugalmat és az álmodást jelentik, szimbólumok, melegítenek és vigasztalnak. A zsákok kifeszített varrásán bekandikálhatok idegen otthonokba. Itt egy kitömött mókusz, amely a virágfüstölővel beszagosított vidéki szoba állványkáján nézte hosszú évekig a családi idillt. Vigyük magunkkal a mókust is. Különben talán elvesz a boldogságunk. Ott egy hálósipka. Amott egy baba, pisze orral, lenszőke hajakkal. Kék szeme villog a dunyhák lanyha tömkelegéből. A baba, a régi családtag is eljött a menekülőkkel. Minden, ami azelőtt otthon is titok volt, a zöld zsaluk és leeresztett függönyök, a zárt ajtók mögött, most megnyilatkozik nekem, beleolvadt az emberi közösségbe, éreznem kell, hogy ma a kis család egy nagy családdá alakult és ennek a nagy családnak én is tagja vagyok. Itt van a család a pályaudvaron, az utcán, az egész földön. Be lehetne teríteni az egész földgolyót e csíkos ruhákkal, e vörös és pecsétetes abroszokkal, e bitang jószágokkal, mi pedig leülhetnénk mind, ahhoz az asztalhoz. Ez az egész emberiség családi köre, vacsorázó asztala lenne. Aki rálelt a jószágára, nem is megy el mellőle, letelepszik a földre, a közvetlen közelébe. Órákig kell várnia, míg kiszolgáltattják. De inkább itt rostokol, melegszik nála, itt úgy sejt, nincs idegenben. Az otthon lelke védi. Már én sem látom többé érzéketlen masszának a zsákhegyet, A csomagok magukon viselik az évek és fájdalmak kopott hieroglyphjait. Ha hozzájuk nyúlunk, az fáj nekik. A csomag is egyéni. Mindegyik egy kis oltárka.

Órákig tétovázom közöttük. Egyszerre valami különös zajt hallok, egyik zsákból. Keltőóra berreg, tompa, fojtott csörömpöléssel. Megnézem az órám: kilenc óra. Ma reggel kilenckor valakinek fel kellett volna kelnie. Hol van a költőórához való ember? Senki se jelentkezik. A

zsák körül idegenek mosolyognak. Én nem mosolygok. Tudom, hogy a mélyében egy otthon van beraktározva és az otthonnak van szíve is. Az dobbant meg.

(1914. december 10.)

[Forrás: Öcsém. 1914-1915. Békéscsaba, Tevan]

Gyóni Géza:
Levél a gránicról

Kelt levelem már
Polyákországba.
Íróasztalom:
Katona-láda.
Írószerszámom:
Panganét vége;
Aki olvassa,
Békesség véle.

Aki olvassa,
Könnye száradjon,
Drága kis szive
Meg ne szakadjon.
Sose gondoljon
Csunya halálra –
Vidáman él itt
Hú katonája.

Nap süti napszám
S ha hűs az éjjel,
Betakaródzik
Csillagos éggel:
Éhét elveri
Jó bádogg-csajka;
Tükörnek is jó,
Ha kedve tartja.

Kedvese – látni
Ha vágya támad,
Csak sarkantyut ad
Felhő-lovának.
Át a Tej-uton
Patkója villog:
Hazáig: hip-hopp,
Vissza is hip-hopp.

Vadon erdőn ha
Állítják posztra,
Vadon magányát
Van ki megosztja.
Zörren a sűrű,
Szive se dobban,

Fegyvere tussát
Öleli jobban.

Fegyvere tussán
Úgy ég a képe,
Míntha simulna
Párja ölébe...
Jó katonának
Igy fogy a napja –
Polyákországban,
Hú szívvvel így vár
Vig virradatra.

(Lengyelország, augusztus)

[Forrás: Gyóni Géza összes versei. Magyar Elektronikus Könyvtár]

Akik idegenben rekedtek

...A monarchia közönsége bokkrétás, vasárnapi hangulatban várta, hogy mielőbb kedvező híreket kapjon a megtörtént döntő ütközetekről. Mert nincs azon semmi csodálni való, hogy ez a közönség, mely ily közvetlen közeli érdekeltségben még nem élte át a háború veszedelmét, ennek a várható és természetes méreteivel nem is volt mindjárt tisztában és hajlott arra a föltevésre, hogy a népek csatája már a bevezető csetepatékkal és huszárbravurokkal elintézését nyer. Ezért aggodalomnak, szorongásnak nem is férközött hozzánk közel a fojtó lehelete hacsak azokért nem, akik az ellenséges külföldön rekedtek.

Fájdalom, ezeknek túlon túl nagy volt a száma, mert hiszen senki sem sejtette, hogy e békés és ragyogó nyárnak kellő közepén szélteben-hosszában lángra lobban az egész kontinens. Sok ezer volt a francia és belga divatos fürdőikben rekedt magyarok száma, nem kevesebb azoké, akik állandóan az ellenséges országokban, főképpen Párisban laktak és végül aggodalomra adott okot annak a sok száz úrigyermeknek a sorsa, aki a nyár szünidőben angol és francia tanfolyamokat szokott fölkeresni. Eleinte a magunk derék példáján vigasztalódtunk, a mi külügyminiszterünk egyik orgánuma ugyanis kijelentette, hogy a nálunk rekedt külföldiek kivétel nélkül érezzék magukat biztonságban: nem lesz bántódásuk. Ám csakhamar megjött a híre, hogy az emberies gondolkodásnak ez az emelkedettsége nem minden ellenségünkkel közös. A francia, orosz és belga hatóságok mindjárt a mozgósítás elrendelése után, tehát még a hadüzenet megtörténte előtt feledhetetlen és megbocsáthatatlan barbársággal támadtak rá ezekre a túlnyomó többségükben tehetetlen nőkre és gyermekekre és oly módon, az üldözésnek olyan formái között kényszerítették őket a menekülésre, hogy csak a legnagyobb szenvedések árán éhezve, összetörve és betegen juthattak haza, – hetek múlva. Ám még szerencsés volt, aki haza került.

A katonaköteles férfiakat, már pedig a künnlevők legnagyobb része ilyen korban volt, nyomban a hadüzenet után letartóztatták a franciák és fogságba vetették, a hadüzenet megtörténte után pedig már a nők és gyermekek sem jöhettek haza, hanem internálták őket a spanyol határszélre. Hetekbe, sőt esetenként hónapokba telt, míg kétségbeesett szülők hírt kaphattak gyermekeikről. Egy fővárosi ügyvéd teljes egy hónap elteltével, a semleges államok konzulátusai útján tudta meg, hogy két felnőtt leánya és felesége egy franciaországi kisvárosban van, kitéve a pénztelenség nyomorának és az ellenséges indulatú tömeg dühének.

Örök gyalázat marad a világháború emlékéen az a vérszomjas, állati kegyetlenség, ahogy a belgák a kézre került németekkel elbántak, akik szintén riadtan igyekeztek hazamenekülni, mint ahogy menekül védett helyre az, akit az útszélen ér a vihar. A hírek, melyeknek hitelességét majd a háború lezajlása után lehet csak megállapítani, arról szóltak, hogy belgák a németek házait lerombolták, üzleteiket kifosztották, elrabolták vagyonukat és nem egy esetben válogatott kínzások között felkoncolták a mitsem vétő szerencsétleneket.

A belga példa után talán már meg sem lep az, hogy a pétervári csőcselék rátámadt a német nagykövetség gyönyörű palotájára, azt lerombolta, kirabolta és az iratok megőrzésére ott maradt követségi tanácsost meggyilkolta. Olyan cselekedet ez, mely magában, a világháború véres leszámolásában még nem nyer elintézését.

[Forrás: *Az első világháború képes krónikája. 1914/4. sz.*]

Bodor Aladár:
Hajnali ködben

Zlota-Lipa mentén, augusztus 15.

A vizes tarlón hanyatt egy legény,
Vén varjú kémli tört kóró hegyén.
Kár, kár, kár.

Ködhamattól ázott, szép még a teste,
De kékes, hült, a varjú már kileste.
Kár, kár, kár.

Karjában még utolsó mozdulatja,
A szuronyt még, a szuronyt szorongatja,
Kár, kár, kár.

A szája még egy torz végsőt nevet,
Édes mosoly tán: lám, légy lepte meg.
Kár, kár, kár.

Füle földült süket földdel teli,
A szeretője mit súgott neki?
Kár, kár, kár.

A haja szőke, vér olvad alatta,
Kihez simul majd, aki simogatta?
Kár, kár, kár.

A szeme kék, az eget keresi,
Varjú ráebben, kikezdi, eszi.
Kár, kár, kár.

Hej valahol, – ki a szemét szeretted,
Nem jól szeretted, ó nem jól szeretted!
Kár, kár, kár.

[Forrás: *Élet, VII. évfolyam, 37. szám, 1915. szeptember 12.*]

Ken Follet: Karácsonyi meglepetések

... Nem sokkal a marne-i csata után mindkét fél beásta magát.

A meleg szeptemberre hideg, nyomasztó, esős október következett. A vonal keleti végén beállt patthelyzet olyan ellenállhatatlanul terjedt tovább nyugat felé, ahogy a benuulás keríti hatalmába a haldokló ember testét.

Az őszi döntő csatája a vonal nyugati végén, tizenöt kilométernyire a tengertől, a belgiumi Ypres városánál zajlott le. A németek mindent bevetve, vadul támadták a brit erők oldal-szárnyát. A harc négy héten át tombolt. A korábbi csatáktól eltérően ez állóháború volt, mindkét fél lövészárkokat ásott a másik oldal tüzésége ellen, és öngyilkos támadásokat kísérelt meg az ellenséges géppuskákkal szemben. Végül a briteket megmentette az erősítés, beleértve egy hadosztályra való barna arcú indiait, akik vacogtak trópusi egyenruhájukban.

Mire mindennek vége lett, hetvenötezer brit katona vészett oda, és az expedíciós haderő megroppant, ám az antant kiépítette a védvonalait a svájci határtól a La Manche csatornáig, és megállította a támadó német erőket.

December 24-e Calais közelében, a saint-omeri brit főhadiszálláson találta a komor kedvű Fitzet. Arra gondolt, milyen vígan mondogatták ő és a többiek is az embereiknek, hogy karácsonyra otthon lesznek! Most viszont úgy festett, hogy a háború még egy évig is eltarthat, sőt talán még annál is tovább. Az ellenséges hadseregek nap mint nap gubbasztottak árkaikban, ették a pocsék ételt, vérhast kaptak, elfagyott és üszkös lett a lábuk, eltetvesedtek, és patkányokra vadásztak, amelyek kövérré híztak a senki földjét borító hullaszőnyegen. Fitz valaha tökéletes tisztasággal látta, hogy Nagy-Britanniának miért kell belépnie a háborúba, de már nem emlékezett ezekre az okokra.

Aznap elállt az eső, és az idő hidegre fordult. Sir John üzenetet küldött minden egységnek, figyelmeztetve őket, hogy az ellenség karácsonyi támadást tervez. Fitz tudta, hogy ezt az egészet légből kapták: a hírszerzés nem erősítette meg. Igazság szerint Sir John nem akarta, hogy az emberek lazítsanak az éberségen a karácsonyi várakozásban.

Minden katona kapott ajándékot Mária hercegnőtől, a király és a királyné tizenhét éves leányától. A dombornyomásos rézdozobban volt cigaretta, dohány, a hercegnő képe és egy karácsonyi üdvözlőlap a királytól. Másféle ajándékot kaptak a nem dohányzók, a szikhek és az ápolónők: az ő dobozukban csokoládé vagy cukorka volt dohány helyett. Fitz segítette szétosztani a dobozokat a Walesi Lövészek között. A nap végén, amikor már késő volt visszatérni Saint-Omer viszonylagos kényelmébe, kétszáz méterrel a front mögött, a 4. zászlóalj főhadiszállásán, egy nyirkos fedezékben találta magát, Sherlock Holmest olvasott, és az ott kapott apró, vékony szivarokat szívta. Nem volt olyan jó, mint az ő panatellái, de mostanában nemigen volt ideje nagyobb szivarra. Murray volt vele, akit Ypres után századossá léptettek elő. Fitz nem emelkedett a ranglétrán: Hervey betartotta a szavát.

Kevéssel sötétedés után szórványos puskaropogást hallott. Kiderült, hogy a katonák fényeket láttak, és azt hitték, az ellenség orvtámadással próbálkozik. Valójában a fények a színes lampionok voltak, amelyekkel a németek díszítették a mellvédjeiket. Murray, aki egy ideje a fronton tartózkodott, a szomszédos szakaszt védő indiai csapatokról beszélt.

– Szegény ördögök nyári egyenruhában érkeztek, mert valaki azt mondta nekik, hogy a háborúnak vége, mielőtt az idő hidegre fordul – mesélte. – Mondok én neked valamit, Fitz. Ezek a füstös képű katonák lángeszű csórók. Kértük a hadügyet, hogy adjanak nekünk olyan aknavetőt, mint amilyen a németeknek van, abból ki lehet lőni a mellvéd fölött. Hát

ezek az indiaiak megcsinálták a magukét mindenféle öntöttvas csövekből. Kicsit olyan, mint az összebarmolt lefolyó a nyilvános vécében, de működik!

Reggel dermesztő köd volt, a talaj megkeményedett. Fitz és Murray hajnalhasadáskor osztogatni kezdte a hercegnő ajándékait. Voltak, akik a parázstartók mellett összebújva próbáltak melegedni, de azt mondták, örülnek a fagynak, jobb, mint a sár. Különösen azok éreztek így, akiknek kifekélyesedett a lába. Fitz észrevette, hogy néhányan walesi nyelven beszélnek egymás között, noha a tisztekhez mindig angolul szólnak.

A német vonal százméternyire rejtőzött a reggeli ködfal mögött, amely ugyanolyan színű volt, mint a német egyenruhák. Ezt a fakó ezüstös kéket nevezték csukaszürkének. Fitz halk zenét hallott, a németek karácsonyi dalokat énekeltek. Nem volt túlságosan muzikális, de felismerni vélte a Stille Nacht-ot.

Visszatért a fedezékbe, hogy a tisztek társaságában elfogyassa a dohos kenyérből és konzervsonkából álló, sivár reggelit. Aztán kiment, hogy rágyújtson. Még sose érezte ilyen nyomorultul magát. Arra a reggelire gondolt, amelyet éppen most szolgálnak föl Ty Gwynben: forró kolbász, friss tojás, paprikás vese, füstölt hering, vajjas pirítós és illatos kávé tejszínhabbal. Tiszta alsóneműre, frissen vasalt ingre, puha gyapjúöltönyre vágyott. Szeretett volna letelepedni a lobogó tűzhöz a nappaliban, és a Punch sületlen vicein mulatni.

Murray szintén kijött a fedezékből, és azt mondta:

– Telefonon keresnek, őrnagy. A főhadiszállás.

Fitz meglepődött. Valaki képes volt ennyit fáradozni, hogy megtalálja őt? Talán csak nem arról van szó, hogy a franciák és a britek összevesztek, miközben ő a karácsonyi ajándékokat osztotta szét? Gondterhelt arccal, görnyedten visszabújt a fedezékbe, és fölvette a tábori telefont.

– Itt Fitzherbert.

– Jó reggelt, őrnagy úr! – mondta egy ismeretlen hang. – Davies százados vagyok. Maga nem ismer, de megkértek, hogy adjak át egy otthonról érkezett üzenetet.

Othonról? Fitz remélte, hogy nem rossz hír.

– Igazán kedves öntől, százados úr – mondta. – Hogy szól az üzenet?

– A felesége egészséges fiúgyermeknek adott életet, uram. Anya és fia egyaránt jól vannak.

– Ó! – Fitz lezöttyent egy ládára. A babát még nem várták, egy-két héttel előbb született. A koraszülöttek érzékenyek. Bár az üzenet szerint egészséges. És Bea is. Fitznek fia, a grófi rangnak örököse van.

– Ott van még, őrnagy úr? – érdeklődött Davies százados.

– Igen, igen – nyugtatta meg Fitz. – Csak egy kicsit megdöbentem. Korán érkezett.

– Lévén karácsony, uram, úgy gondoltuk ez a hír felvidítja.

– Annyit mondhatok, hogy nem tévedtek!

– Lehetek én az első, aki gratulál?

– Igazán kedves – válaszolta Fitz. – Köszönöm. – De Davies százados addigra letette.

Egy perc múlva Fitz észbe kapott, hogy a fedezékben tartózkodó tisztek szótlánul bámulják. Végül az egyik megkérdezte:

– Jó vagy rossz hír?

– Jó – felelte Fitz. – Sőt csodálatos! Apa lettem.

Mindnyájan kezet ráztak vele, hátba veregették. Murray a korai óra ellenére elővett egy whiskysüveget, és valamennyien ittak a baba egészségére.

– Mi lesz a neve? – kérdezte Murray.

– Amíg én élek, addig Aberowen vicomte-ja – felelte Fitz, aztán rájött, hogy Murray nem a baba címét, hanem a nevét kérdezte. – George apám után, és William a nagyapám után. Bea apját Pjotr Nyikolajevicsnek hívták, talán ezt is hozzácsapjuk.

Murray ezt láthatólag mulatságosnak találta.

– George William Peter Nicholas Fitzherbert, Aberowen vicomte-ja – mondta. – Jó sok név jutott neki!

Fitz kedélyesen bólintott.

– Különösen, mivel legföljebb három kilót nyomhat.

Majd szétrobbant a büszkeségtől és a boldogságtól. Alig várta, hogy másokkal is tudathassa a jó hírt.

– Végigmegyek a vonalon – mondta, mikor megitták a whiskyt. – Szétosztok pár szivart az embereknek.

Elhagyta a fedezéket, végigment a futóárkon. Boldog volt. Most nem ropogtak a puskák, a levegő a latrina melletti részt kivéve csípős és tiszta volt. Azon kapta magát, hogy nem Beára, hanem Ethelre gondol. Vajon megvan már a gyerek? Boldog a házában, amelynek az árát tőle csikarta ki? Noha meghökkentette, hogy a lány milyen keményen alkudozik, sosem felejtette el, hogy az ő gyermekét hordja. Remélhetőleg ugyanúgy nem lesz baj a szülésnél, mint ahogy Beánál sem volt.

Mindezek a gondolatok kiröppentek a fejéből, amikor elérte a frontvonalat. Ahogy befordult az első árokba, valóságos sokk érte.

Egy teremtet lélek sem volt ott.

Végigment a zezugos árokban, de senkit sem látott. Olyan volt, mint egy kísértethistória, vagy azok a hajók, amelyek tökéletesen épnek tűnnek, csak senki emberfia nincs a fedélzeten.

Kell lennie magyarázatnak. Támadást indítottak, csak neki nem szóltak valamiért?

Eszébe jutott, hogy kinéz a mellvéd fölé.

Ám ezt nem lehetett csak úgy megcsinálni. Sok embert öltek már meg a frontszolgálata első napján, mert kidugta a fejét a mellvéd mögül. Fogott egy rövid nyelvű gyalogsági ásót. A lapját fokozatosan kitolta a mellvéd fölé. Azután föllépett a tüzelőállásba, és óvatosan addig emelte följebb a fejét, amíg kilehetett az ásó és a mellvéd közötti, keskeny résen.

Olyat látott, amin nem győzött hűledezni.

Minden ember kint volt a kráterektől likacsos senki földjén. De nem harcoltak. Csak álltak csoportokban, és beszélgettek.

Volt valami furcsa a megjelenésükben. Egy pillanat múlva Fitz rájött, hogy egyesek khaki-színű egyenruhában vannak, mások csukaszürkében. Az emberek az ellenséggel beszélgettek!

Fitz elejtette a gyalogsági ásót, teljesen kidugta a fejét a mellvéd mögül, és csak bámult.

Ameddig ellátott, sok száz ember állt a senki földjén. Németek és britek vegyesen.

Mi a fene folyik itt?

Talált egy rohamlétrát, fölkapaszkodott a mellvéd tetejére. Elindult a felszaggatott földön. Az emberek fényképeket mutogattak a családjukról, a szerelmükről, cigarettával kínálták a másikat, és igyekeztek beszélgetni ilyenformán:

– Én Robert, te ki?

Észrevett egy német és egy brit őrmestert, akik önfeledten diskuráltak. Megkopogtatta a brit vállát.

– Maga – szólította meg. – Mi az ördögöt csinál?

A férfi a cardiffi dokkok torokhangú kiejtésével válaszolt.

– Nem tudom uram, pontosan hogyan történt. Néhány sváb fölállt a mellvédre, fegyvertelenül, és odakiabálták, hogy „Boldog karácsonyt!”, mire nálunk is megcsinálta ugyanezt az egyik srác, aztán elindultak egymás felé, és mielőtt annyit mondhattunk volna, hogy bű, már mindenki ezt csinálta.

– De hát senki sincs az árokban – mérgeződött Fitz. – Nem látja, hogy ez trükk is lehet?

Az őrmester végignézett a vonalon.

– Nem, uram, ha őszinte akarok lenni, nem mondhatnám, hogy ilyesmit látnék – felelte hidegen. Igazat beszélt. Mi haszna lehetne az ellenségnek abból, hogy a két ellenséges frontvonal erői barátkoznak?

Az őrmester a németre mutatott.

– Ez itt Hans Braun, uram – mondta. – Pincér volt a londoni Savoy Hotelben. Beszél angolul!

A német őrmester tisztelgett.

– Örülök, hogy megismerhetem, őrnagy úr – mondta. – Boldog karácsonyt! – Szebben beszélt angolul, mint a cardiffi őrmester. Odakínált egy üveget. – Nem kér egy korty snapszot?

– Jóságos ég! – sóhajtott Fitz, és elment.

Nem volt mit tenni. Nehezen vethettek volna gátat ennek a dolognak még az olyan altisztekkal is, mint ez a walesi őrmester. A segítségük nélkül pedig lehetetlen. Fitz úgy döntött, jobb, ha jelenti a helyzetet a feletteseinek, fájjon az ő fejük miatta...

Fordította: Bihari György, Sóvágó Katalin

[Forrás: Ken Follet: Évszázad-trilógia (I): Titánok bukása. Gabo Kiadó, 2010]

A háború férgel

A férgek a hadban álló katonaság elmaradhatatlan kísérői. Nagy meneteléseket heves ütközetek váltanak fel, majd az ellenség üldözése következik. Kevés kivétellel, alig van pihenőjük, ha lepihennek, tisztátalan helyeken alszanak, napközben sokat izzadnak és emellett heteken át sem alkalmuk, sem idejük nincs arra, hogy ruhát és fehérneműt váltsanak. Mosakodásról néha hosszú időn át szó sem lehet. Ha pedig az ellenség előtt, valamely vonal védelmére beásták magukat: heteken, vagy hónapokon át földalatti fedezékekben kell tartózkodniuk, – sok emberrel aránylag kis területen összezsúfolva. A férgek pedig szeretik a tisztátalanságot, a meleget és a vért és mindezt a harctéren bőven megtalálják.

A katonának kellemetlenkedő férgek között az élősködő ruhatetű 2–3 milliméter hosszú; 60–70 tojását a ruha varrásaiba és ráncaiba rakja. Ha nagyon elterjed, végzetes veszedelmet

okozhat, mert a katonák vérének szívja és könnyen terjeszti a kiütéses tífuszt. Valamivel kisebb nála a fejtetű, de annál utálatosabb. Ez kizárólag a fej bőrén tartózkodik. A körtealakú tojásai- ból – mintegy ötvenet rak egyszerre – nyolc nap alatt bújnak ki a tetvek. A fiatalok már tizen- nyolc napos korukban, miután háromszor vedlettek, tovább szaporodnak.

Kevésbé veszedelmes, de ugyancsak kellemetlen rovar a poloska, amely különösen keleten van elterjedve, de nálunk is, régi épületekben, kaszárnyákban eléggé gyakori. Éjjeli állat: napközben az ágyneműben, a bútorok hasadékaiban tartózkodik, ahová lapos testével könnyen beférkőzik. Mérgező nyálával, amely a szívás alkalmával a sebbe ömlik, bőrgyulladást okoz és a szívás helyén fájdalmas daganat keletkezik. A poloskát nehéz megfogni, mert a leghalványabb fényre azonnal elmenekül és biztos rejtekében húzza meg magát. Ezekben a rejtekhelyekben a nőtény évenként háromszor-négyszer 30 kicsiny tojást rak, amelyekből három héten belül kikelnek az utódok. Ezek is, csak úgy mint az öregek, vérrel táplálkoznak és többszöri vedlés után, tizenegy hetes korukban tovább szaporodnak.

A kártékony férgek közt a bolha az emberrel együtt, az egész föld kerekességén elterjedt. Az év bármely szakában feltalálható, mert parányi kerek tojásait – mintegy 800-at – nem egyszerre rakja le, hanem kisebb csoportokban, a bútorok és a padló hasadékaiban, poros sarkokban, időközönként helyezi el úgy, hogy a bolhák egész éven át bújnak ki a tojásokból és háromheti fejlődés után már kínozzák az embert. Sok száz bolhafajta van, amelyek a különböző emlős állatokon élőködnek. Ha nagyon elterjednek, a ragadós betegségeket hurcolják szét és igen veszélyesekké válhatnak. Ilyen például az Ázsiában nagy számban élő »patkány-bolha«, amely az emberre is gyakran átmegy és a pestist terjeszti; továbbá a »kutya-bolha«, amely egy ragályos lépbetegség terjesztője.

A rüh is élősdű rovar: különös szeretettel tartózkodik a bőr ráncaiban és az ujjak között, ahol a bőr alá ássa be magát és ott hajszálnyi finomságú, két milliméter hosszú, tekervényes utat rág, amelynek végében megmarad. Tojásai már 8–10 napos korukban megérnek és a tojásból kikelt rühatkák ugyancsak azonnal elkészítik útjukat a bőr alatt és egyszeri vedlés után tovább szaporodnak. Ezek a bőralatti járatok okozzák az utálatos rühességet. A fertőzés kizárólag az atkák átvitelével történik, vagy az ágynemű és ruha vagy pedig a fertőzött emberrel való közvetlen érintkezés útján.

Békés időkben is többféle kísérleteket tettek arra, hogy a tömegesen együttélő embereket, például a katonaságot ezeknek az élősdieknek a kellemetlenségeitől és a férgek útján terjedő ragályos betegségek veszedelmétől megóvják. A férgek okozta bajok leküzdésére hadjárat idején – amikor mások a viszonyok, mint békében – az orvosi felügyeleten kívül olyan ártalmatlan szerre van szükség, amely gyorsan és lehetőleg kényelmesen segít.

Hatásuk szerint a férgek ellen használható szereket két csoportba oszthatjuk: vannak olyanok, amelyek a férgeket közvetlenül elpusztítják és olyanok, amelyek erős szagukkal a férgeket távol tartják. A férgek elpusztítására igen hathatós szereket adnak az úgynevezett »illó olajok«, mint amilyen az ánizs-, levendula-, és szegfűolaj tisztán, vagy esetleg hígítva is. Ezek az olajok minden gyógyszertárban olcsón beszerezhetők és használatuk igen kényelmes. A szárított narancshéj szintén jó szolgálatot tesz, ha szárítva és megtörve a fekvőhelyekre hintik, mert a narancshéjban lévő erős illó-olaj a férgeket távol tartja. A ruhátetvek ellen terpentinnel vagy petróleummal való bedörzsölés is jó hatású. Sikeresen használják az anizolt is, amely enolból vagy karbolsavból készül és kenőcs vagy hintőpor alakjában egyaránt gyártható.

A bolhák elpusztítására, illetve elűzésére alkalmas a kétszázalékos karbolsavoldat, amellyel a testet és az azzal közvetlenül érintkező fehérmeműt különböző helyeken bedörzsölik, a ruházatot és a fekvőhelyet pedig néhány cseppel meglocsolják. Az olcsó és ártalmatlan naftalin szintén ajánlatos és jó volna, ha minden hadba vonuló katona 4–5 dekát vinne magával. Ha valahol viszketegséget érez: fél kávéskanálnyi a nyakába tölt, ahonnan aztán az

egész testre lassan leperreg. Akit pedig már elleptek a férgek, a nyakára függesztve, az inge alatt állandóan hordhat egy kis tüllzacskóban naftalint. Az erős szag elűzi a tetűt. A fekvőhelyet ugyancsak ajánlatos naftalinnal behinteni, ez nyugodt alvást biztosít.

Kétségtelen, hogy a háború férgerei ellen is a legbiztosabb védekezés a test és a ruházat tisztántartása. A tetveket a benzín, a közönséges ecet és a petróleum többnyire elpusztítja, sokszor pedig a haj levágása és alapos fejmosás után is megszűnik a tetvesség. Ilyenkor természetesen a kalapot vagy a sapkát is meg kell tisztítani petróleummal vagy benzinnel. Minthogy azonban a háborúban még a rendszeres mosdás sem vihető keresztül; ha valahol állandóan tartózkodik a csapat, a legénység valami fürdőhelyiséget tákol össze és vedret, hordót, vagy más efélet használ fürdőkádnak. A harcfront mögött már több helyen rendeztek be fürdőhelyiséget, amelyekbe elviszik a pihenő csapatokat tisztálkodás céljából.

Fehérnemű-mosodákról is gondoskodott a hadvezetőség. Az egyenruhák tisztítása már nem ilyen egyszerű dolog. Ahová csak lehetett, fertőtlenítőberendezéseket szállítottak és a férges ruhákat ezekkel tisztították meg a hivatlan vendégektől, úgy hogy bizonyos ideig túlhevített gőz melegébe tették. Erre a célra különben a ruha füstölése is megfelelő és ott, ahol erre alkalom van, katonáink ezt meg is teszik. Ha akad valami nagyobb, konyhaféle helyiség és ócska kürtő, ennek segítségével csakhamar működik a »ruhafüstölő«. A száraz meleg és a füst elkábítja a férgeseket és ami nem hull ki a füstölés közben a ruhából, azt hamarosan kirázzák és kiverik belőle.

Az orosz hadsereg vasúti kocsikban berendezett fürdőket és gőzmosókat használ. Az ilyen mosókocsi gőzgéppel és kazánal, meleg és hideg víztartóval, szárító és mángorló szerkezettel és fertőtlenítő géppel van felszerelve, úgy, hogy a csapat menetelése közben is működik, a pihenőhelyen pedig fokozottabb működéssel nagyszámú ruhát rövid idő alatt mos ki, szárít, mángorol és fertőtlenít. Az orosz példát a mi hadvezetőségünk is követte. Katonai fürdőket is rendeztek be vasúti kocsikban, úgy, hogy szállítás közben tisztálkodik a legénység. Meg kell még említenünk, hogy a szövetséges német és magyar–osztrák csapatok több helyen »féregmentesítő intézeteket« is létesítettek, amelyekben – akárcsak valamely kórházban – kezelik a legénységet a férgek, különösen a tetvek kártevéséi ellen.

[Forrás: Vasárnapi könyv, 1915. Első félév, 24. füzet]

Dan Culcer:

Egy bocskoros katona

A Marhavásár ahol véget ér, vasalt csizmák tapodta tér
A várost hirtelen lezárja, szabadítók dúló csizmája.
A Vlad Ţepeş utca huszonöt szám alatt
Ahol az udvart medencék és feslett fehér krizantémok borítják
Egy bocskoros román katona hever hanyatt
Tegnap vitte el a tífusz, megmerevítve minden ujját
Amint éppen salakba túr, száját a napra tátva.
Hőség vagy fagy végzett vele és senki se meri
Száját összezárni. Ezért mászkál mindegyre ki
És be a zöld és kék legyek raja szájüregében
Honnán a román nyelv buzgott fel még nem is oly régen.

Cseke Gábor fordítása

[Forrás: Dan Culcer: Utopia / Utópia. Kétnyelvű verskötet. Magyar Elektronikus Könyvtár]

Jaroslav Hašek:
Švejk kalandjai Királyhidán

A 91-es ezredet áthelyezték Bruck an der Leitha – Királyhidára. Amikor a háromnapos börtönbüntetés után már csak három óra hiányzott Švejk szabadon bocsátásához, az egyéves önkéntessel együtt a főőrségre vezették, majd néhány katona a pályaudvarra kísérte őket.

– Már régen tudja mindenki – mondta útközben Švejknek az egyéves önkéntes –, hogy minket áthelyeznek Magyarországra. Ott majd marsbatalionokat alakítanak belőlünk, a katonák gyakorolni fogják az éleslövészetet, összeverekednek a magyarokkal, aztán vígan elmegyünk a Kárpátokba. Ide Budějovicébe magyar helyőrség jön, és lesz nagy fajkeveredés. Van egy elmélet, hogy az idegen nemzetek lányainak a megerősöklése a legjobb módszer a degenerálódás ellen. Így csinálták már a svédek meg a spanyolok is a harmincéves háborúban, a franciák Napóleon alatt, most pedig a budějovicei környéken ugyanezt fogják csinálni a magyarok, méghozzá durva erőszakolás nélkül. Mindenre sor kerül, ha elég hosszú az idő. Itt csupán egyszerű cseréről lesz szó. A cseh katona majd egy magyar lánnyal fog hálni, a cseh kislány pedig egy magyar honvédet részesít vendégszeretetében, és évszázadok múlva az antropológusok majd eltűnődnek azon az érdekes és meglepő tüneményen, hogy a Malse partján kiugró pofacsontú emberek bukkannak fel.

– Ez a kölcsönös párosítás különben is nagyon érdekes dolog – jegyezte meg Švejk. – Prágában van egy néger pincér, Krisztiánnak hívják, az apja abesszin király volt, és a Stvanice-szigeten, a vurstliban mutogatta magát. Itt aztán beleszeretett egy tanítónő, aki versikéket írt a „Lada” című gyerekújságba valami pásztorokról meg erdei patakokról, és elment vele egy szállodába, és bujálkodott vele, ahogy a Szentírásban mondják, és borzasztóan meg volt lepve, amikor egy teljesen fehér kisfia született Jó, de két hét múlva barnulni kezdett a fiú. Egyre csak barnult, és egy hónap múlva már kezdett feketülni. Fél év múlva már olyan fekete volt, mint a papája, az az abesszin király. A tanítónő elvitte a klinikára, hogy a gyerek bőrbajos, vegyék el neki valahogy a színét, de ott azt mondták, hogy az egy igazi szerezcsenbőr és semmit se lehet csinálni. A tanítónő ebbe belebolondult, irkálni kezdett az újságoknak tanácsért, hogy milyen ellenszer van a négerségre, aztán becsukták a Katerina utcai örültekházába, a kis szerezcsenbőr pedig betették az árvaházba és ott borzasztó jól mulattak vele. Aztán kitanulta a pincérséget és táncolni járt az éjjeli lokálokba. Most pedig cseh mulattok születnek tőle szép számmal, és ezek már nem olyan színesek, mint ő. Egy orvos, aki a „Kehely”-be járt, egyszer elmagyarázta nekünk, hogy azért nem olyan egyszerű a dolog. Egy ilyen keverékből megint csak keverékek születnek, és ezeket már nem lehet megkülönböztetni a fehér emberektől. De egyszerre csak valamelyik nemzedékben felbukkan egy néger. Képzeld el ezt a pechet. Maga elvesz feleségül valami kisasszonyt. Teljesen fehér a bestia, és egyszerre csak egy négert szül magának. És ha kilenc hónappal azelőtt elment maga nélkül a Varietébe valami atlétikai versenyre, ahol egy néger is fellépett, akkor azt hiszem, hogy a maga fejében is elkezdene motoszkálni valami.

– A maga néger Krisztiánjának az esetét háborús szempontból is figyelembe kell venni – mondta az egyéves önkéntes. – Tegyük fel, hogy ezt a négert behívják. Prágai, tehát a 28-as ezredbe tartozik. Viszont hallotta talán, hogy a huszonnyolcasok átmentek az oroszokhoz. Milyen nagyot néznének az oroszok, ha foglyul ejtenék ezt a Krisztián négert is. Az orosz újságok biztos megírnák, hogy Ausztria a harctérre tereli a gyarmati katonaságát is, ami pedig nincs neki, és hogy Ausztria már ráfanyalodott a néger tartalékosokra.

– Azt mesélték – szólt közbe Švejk –, hogy Ausztriának mégis van gyarmata, valahol északon. Valami Ferenc József-földnek hívják...

– Hagyjátok ezt, fiúk – mondta az egyik kísérő katona –, manapság nem okos dolog valami Ferenc József-földet emlegetni. Ne nevezetek meg senkit, és jobban teszitek...

– Nézze csak meg a térképen – vágott közbe az egyéves önkéntes –, hogy tényleg van egy föld, amit a mi legkegyelmesebb uralkodónkról, Ferenc József császárról neveztek el. A statisztika szerint ott minden csupa jég, és a prágai jéggyárak tulajdonát képező jégtörő hajók szállítják el onnét a jeget. Ezt a jégipart a külföld is rendkívüli módon tiszteli és becsüli, mert jövedelmező, de veszélyes vállalkozás. A legnagyobb veszély akkor fenyeget, amikor a Ferenc József-földről átviszik a jeget a sarkkörön. El tudja ezt képzelni?

A kísérő katona érthetetlenül dörmögött valamit, s a kíséret parancsnoka, egy káplár, közelebb lépett és hallgatta az egyéves önkéntest, aki komoly képpel tovább magyarázott: – Ez az egyetlen osztrák gyarmat elláthatja jéggel egész Európát, és igen jelentős nemzetgazdasági tényező. A gyarmatosítás persze csak lassan halad, mert a gyarmatosok egyrészt nem jelentkeznek, másrészt megfagynak. Mindazonáltal az éghajlati viszonyok átalakítása, amit a kereskedelmi minisztérium és a külügyminisztérium is a szívéen visel, reményt ad arra, hogy alaposan ki fogják használni a jéghegyek hatalmas felületeit. Néhány szálloda építésével rengeteg turistát fognak odacsalni. Persze jó sok turistaösvényt és utat kell majd csinálni a jégtáblák között, és a jéghegyekre majd turista-jelzéseket festenek. Csupán az eszkimók okoznak akadályt, lehetetlenné téve helyi szerveink munkáját...

– Ezek a zsványok nem akarnak németül tanulni – folytatta az egyéves önkéntes, és a tizedes nagy érdeklődéssel hallgatta. A tényleges idejét szolgálta, civilben béres volt, buta és durva fajankó, mohón figyelt mindenre, amiből egy szót sem értett, és az volt a vágya, hogy bezupálhasson.

– Az oktatásügyi minisztérium építtetett nekik, káplár úr, óriási költséggel és áldozatokkal, úgyhogy öt építész megfagyott...

– A kőművesek megmenekültek – szakította félbe Švejk –, mert az égő pipájukkal melegítették magukat.

– Nem mindegyik – mondta az egyéves önkéntes –, kettővel egy kis baleset történt, elfelejtették szívni a pipát, kialudt, és így őket is oda kellett temetni a jégbe. De a végén mégiscsak felépült az az iskola jégtéglákból és vasbetonból, ami együtt nagyon jól tart, de az eszkimók körös-körül tüzet raktak a jégbe fagyott kereskedelmi hajók széteső fájából, és így el is érték, amit akartak. A jég, amire az iskola épült, felolvadt, és az egész iskola, az igazgatótanítóval meg a kormány képviselőjével együtt, akinek másnap részt kellett volna venni az iskola ünnepélyes felszentelésén, beleesett a tengerbe. Csak annyit lehetett hallani, hogy a kormány képviselője, amikor már nyakig volt a vízben, elkiáltotta magát: „Gott strafe England!” Most valószínűleg katonaságot küldenek oda, hogy szedje ráncba az eszkimókat. Persze nehéz lesz velük a háború. A mi katonáinknak a legtöbb kárt a szelídített jegesmedvék fogják okozni.

– Ez hiányzott még éppen – jegyezte meg bölcsen a tizedes –, úgyis elég háborús találmány van már. Vegyük például a gázmaszkokat, a mérgezgázok ellen. Felhúzd a fejedre, és már meg is vagy mérgezve, így tanultuk az unteroffizierschulén. [*altiszi iskolán – f.m.*]

– Ott csak ijesztgetik magukat – mondta Švejk –, egyik katona se kell, hogy féljen semmitől. Még ha csata közben bele is esik a latrinába, csak lenyalja magát, és megy vissza a gefechtbe [*harcba – f.m.*], a mérgezgázokat pedig mindenki megszokta a kaszányából, amikor friss komiszkenyeret adnak meg borsót darával. De most állítólag az oroszok kitaláltak valamit a sarzsik ellen...

– Biztos valami különleges villanyáramokat – egészítette ki az egyéves önkéntes –, ezek belekapnak a csillagokba a parolin, amik aztán fel is robbannak, mert celluloidból vannak. Megint egy nagy katasztrófa lesz ebből.

Bár a tizedesnek civilben csak ökrökkel volt dolga, végül talán mégis megértette, hogy gúnyt űznek belőle, s otthagya őket az őrzőjárat élére állt.

Egyébként is közeledtek már az állomáshoz, ahol a budějoviceiek el akartak búcsúzni ezredüktől. A búcsúnak nem volt hivatalos jellege, de az állomás előtti teret megtöltötte a katonákra váró lakosság.

Švejk érdeklődése a lakosság sorfalára összpontosult. S mint ahogy az lenni szokott, most is úgy történt, hogy a jó katonák hátul lépkedtek, a szuronnal kísérték pedig elől. A jó katonákat azután majd marhavagonokba préselik, Švejk és az egyéves önkéntes pedig beszáll egy külön fogda-vagonba, amely egyetlen katonavonatról se hiányozhatott, mindig odakapcsolták közvetlenül a törzsvagonok mögé. Az ilyen fogda-vagonokban mindig bőven van hely.

Švejk nem bírta visszatartani magát, hogy oda ne kiáltsa a sorfalnak: „Éljen!”, s hogy meg ne lengesse a sapkáját. Ennek olyan szuggesztív hatása volt, hogy a tömeg hangosan megismételte, és az „éljen” továbbterjedt s megdördült az állomás előtt is, úgyhogy az emberek már messziről mondogatták: „Jönnek!”

A kísérő káplár egészen kétségbe volt esve, és ráordított Švejkre, hogy fogja be a pofáját. De az üdvívalgás csak nőtt, mint a lavina. A csendőrök hátraszorították a sorfalat, szabadon tartották az utat Švejkék előtt, s a tömeg tovább ordított: „Éljen”, és lóbálta a sapkákat és a kalapokat.

Szabályszerű tüntetés volt ez. Az állomással szemben lévő szálloda ablakából néhány hölgy a zsebkendőjét lengette és „Heil”-t kiabált. Az éljenzésbe a tömeg között is belevegyült néhány „heil”, s egy lelkes illetőnek, aki felhasználta ezt az alkalmat, hogy „Nieder mit den Serben”-t kiáltson, gáncsot vetettek és mű-tolongást idézve elő, megtiporták egy kicsit.

S mint az elektromos szikra, úgy futott tovább, hogy: „Jönnek már!”

S jöttek, és Švejk a szuronyok alól barátságosan integetett a tömegnek, és az egyéves önkéntes komolyan szalutált.

Így érkeztek meg az állomásra, s amikor megindultak a kijelölt katonavonat felé, a mesterlövész-zenekar csaknem rázendített a „Gotterhaltéra”, tudniillik a karmester egészen megzavarodott a váratlan tüntetéstől. Szerencsére éppen abban a pillanatban jelent meg egy fekete kalapos úr, Lacina tábori főlelkész a 7. lovassági hadosztálytól, és kezdett rendet csinálni.

Hogy került oda Lacina páter? Nagyon egyszerű. Előtte való nap jött meg Budějovicébe, ő, az összes tiszti étkezdék réme, a legfalánkabb és legtelhetlenebb fickó a világon, s mintegy véletlenül, részt vett a távozó ezred tisztjeinek kis búcsúbankettjén. Tíz helyett is evett, ivott, és többé-kevésbé józan állapotban bement a tisztikonyhába, hogy valami maradékot csaljjon ki a szakácsoktól. Befalt néhány tál gombócot szósszal, a fogával tépte a húst a csontokról, mint egy vadmacska, végül még rumot is talált a konyhában, addig vedelt belőle, amíg bőfögni nem kezdett, majd visszament a búcsúvacsorára, s itt újabb vedeléssel tüntette ki magát. Bőséges tapasztalatai voltak ezen a téren, s a 7. lovassági hadosztályban már igen sok pénzébe került a tiszteknek. Reggel az az ötlete támadt, hogy neki rendet kell csinálnia az ezred első vagonjainak elindulása körül, így aztán végigbukdácsolt az egész sorfal mentén, s a pályaudvaron úgy viselkedett, hogy a szállítást irányító tisztek bezárkóztak előle az állomásfőnöki irodába.

Aztán ismét az állomásépület előtt bukkant fel, éppen idejében, hogy kiragadja a karmesteri pálcát a mesterlövész-zenekar karmesterének kezéből, amikor ez el akarta kezdeni a „Gotterhaltét”.

– Halt – mondta Lacina tábori főlelkész –, még ne, majd ha jelt adok. Most ruht, mindjárt visszajövök. – Bement a pályaudvarra, utánaeredt Švejkéknek, és kiáltásával megállította őket: – Halt!

– Hová? – kérdezte szigorúan a tizedestől, aki teljesen tanácstalanná vált ebben az új helyzetben.

Helyette Švejk válaszolt, jámboran: – Bruckba visznek bennünket, ha az óberfeldkurát úrnak úgy tetszik, tessék velünk jönni.

– Megyek is – jelentette ki Lacina páter, s a kísérethez fordulva még hozzátette: – Ki mondja, hogy nem mehetek? Vorwärts! Marsch!

Mikor a tábori főlelkész a fogda-vagonban találta magát, lefeküdt egy padra, s a jószívű Švejk levette a köpenyét és elhelyezte Lacina páter feje alatt, miközben az egyéves önkéntes halkán odaszólt a rémült tizedesnek: – Az óberfeldkurátok ápolása kötelező.

Lacina páter kényelmesen kinyújtózva a padon hosszas előadásba fogott: – A raguleves vargányával, uraim, annál jobb, minél több benne a vargánya, de a vargányát előbb meg kell dinstelni hagymával, és csak azután teszik bele a babérlevelet meg a hagymát...

– A hagymát már az előbb bele méltóztatott tenni – mondta az egyéves önkéntes, mit sem törődve a tizedes kétségbeesett pillantásával; ez ugyanis Lacina páterben mégiscsak a feljebbvalóját látta, bármilyen részeg volt is.

A tizedes valóban kétségbeejtő helyzetbe került.

– Igen – jegyezte meg Švejk – az óberfeldkurát úrnak tökéletesen igaza van. Minél több hagyma, annál jobb. Pakoméficében volt egy sörfőző, és ez még a sörbe is hagymát tett, mert azt mondta, hogy a hagymára szomjazik az ember. A hagyma mindenképpen nagyon hasznos dolog. Kelésekre is sült hagymát szoktak rakni...

Lacina páter közben ezt motyogta a padon, félhangosan, mintegy álmában: – Minden a fűszereken múlik, hogy milyen fűszert tesznek bele és milyen mennyiségben. Semmit se szabad túlborsozni, túlpaprikázni...

Egyre lassabban, és halkabban folytatta: – Túl-szeg-fű-szegezni, túl-citro-mozni, túl-szeg-fű-borsozni, túl-szere-csen-di-...

Nem mondta végig, elaludt, s ha néha abbahagyta a horkolást, nagyokat fütyült az orrán keresztül.

A tizedes meredten bámult rá, míg a kíséret tagjai csöndesen nevettek a padokon.

– Ez ugyan nem ébred föl egyhamar – közölte Švejk egy idő múlva –, teljesen be van rúgva. – Mindegy – folytatta Švejk, mikor a tizedes aggodalmasan intett neki, hogy hallgasson –, ezen úgysem lehet változtatni, be van rúgva, mint a parancsolat. Kapitányi rangban van. Hiába, az ilyen feldkurátoknak, akár alacsonyabb, akár magasabb rangúak, olyan tehetségük van az úristentől, hogy minden alkalommal leszopják magukat a sárga földig. Én a Katz feldkurát úrnál szolgáltam, és az elitta volna az orrát is a szemem közl. Amit ez itten művel, semmi ahhoz képest, amit az művelt. Elittuk együtt a monstanciát, és talán magát az atyaúristent is elittuk volna, ha kölcsönt kapunk rá valakitől!

Švejk odalépett Lacina páterhez, befordította a falnak, és szakértően így szólt: – Ez bizony horkolni fog egészen Bruckig – aztán visszatért a helyére; a szerencsétlen tizedes, aki egy pillanatra se vette le róla kétségbeesett tekintetét, most megjegyezte: – Talán el kéne menjek jelenteni.

– Eszébe ne jusson – mondta az egyéves önkéntes –, maga most eskortenkodant [*őrkíséret-parancsnok – f.m.*]. Magának nem szabad eltávolodnia tőlünk. És az előírások szerint a kísérő legénységből se szabad senkit kiküldenie, hogy jelentse az ügyet, amíg nem lesz helyettese. Bizony, ez egy kemény dió. Vagy mondjuk a levegőbe lőni, hogy jöjjön ide valaki, az se megy. Itt nem megy semmi se. Másrészt viszont elő van írva, hogy a letartóztatottakon és kísérőiken kívül semmilyen idegen személy nem tartózkodhatik a fogda-vagonban. Idegeneknek szigorúan tilos a bemenet. Ha meg arra gondolna például, hogy eltünteti a kihágása nyomait és a főfeldkurátot feltűnés nélkül kidobja a mozgó vonatból, hát az se megy, mert itt tanúk vannak, akik látták, hogy beengedte a vagonba, noha nem idevaló. Ez már biztos lefokozás, káplár úr.

A tizedes riadtan azt felelte, hogy ő nem engedte be a tábori főpapot a vagonba, mert az magától jött, és hogy mégiscsak a feljebbvalója.

– Itt csak maga a feljebbvaló – mondta nyomatékosan az egyéves önkéntes, és Švejk kiegészítette a szavait: – Még ha a császár öfelsége akarna is beszállni ide hozzánk, őt se szabadna beengedni a káplár úrnak. Olyan ez, mint az őrségen, amikor egy regrutához odamegy az ellenőrző tiszt, és megkéri, hogy hozzon neki cigarettát, ő pedig még meg is kérdezi, hogy milyet. Az ilyen dolgokért festung [*várfogság – f.m.*] jár!

A tizedes minderre csak annyit tudott félénken felhozni, hogy legelőször Švejk hívta meg az őberfeldkurátot a vagonba.

– Én azt megengedhetem magamnak, káplár úr – felelte Švejk –, mert én hülye vagyok, de magától senki se várt volna ilyesmit.

– Már régóta van tényleges szolgálatban? – kérdezte a tizedestől az egyéves önkéntes, csak úgy mellékesen.

– Harmadik éve. Most kell hogy előlépjek cugszfürernek.

– Hát arra már keresztet vethet – mondta cinikusan az egyéves önkéntes – ennek, mint mondtam, lefokozás-szaga van.

– Az teljesen mindegy – jegyezte meg Švejk –, hogy az ember mint sarzsi vagy mint egyszerű katona esik el; habár igaz, hogy a lefokozottakat állítólag az első sorokba dugják.

A tábori főlelkész megmozdult.

– Hortyog – közölte Švejk, miután meggyőződött róla, hogy a tábori főlelkész körül minden a legnagyobb rendben van –, most biztos valami zabálásról álmodik. Csak attól félek, hogy még idecsinál nekünk. Az én Katz feldkurátom, amikor berúgott, észre se vette álmában. Egyszer úgy volt, hogy...

És Švejk nagy előadásba kezdett Ottó Katz tábori lelkésszel kapcsolatos élményeiről, oly részletesen és érdekfeszítően, hogy észre se vették, amikor a vonat elindult.

Švejk elbeszélését csak a hátsó vagonok bömbölése szakította félbe. A 12. század, amelyben csupa krumlovi és Kasperské Hory-i németek voltak, ezt harsogta:

Wann ich kumm, wann ich kumm,
wann ich wieda, wieda kumm.

[*Ha megjövök, ha megjövök, hogyha vissza-visszajövök. – f.m.*]

S egy másik vagonból valami kétségbeesett ember így üvöltözött a távolodó Budějovice felé:

Und du, mein Schatz,
bleibst hier,
holarjó, holarjó, holó!

[És te, kincsem, itt maradsz, holarjó, holarjó, holó! – f.m.]

Olyan szörnyen jódlizott és visított, hogy a bajtársai kénytelenek voltak elrángatni a marhavagon nyitott ajtajából.

– Igazán csodálom – mondta az egyéves önkéntes –, hogy még nem jött be hozzánk az inspekció. Az előírás szerint magának azt kellett volna csinálnia, hogy mindjárt az állomáson bejelent minket a vonatparancsnoknál, és nem foglalkozik valami részeg tábori főlelkéssel.

A szerencsétlen tizedes makacsul hallgatott, és önfejlően bámulta a visszafelé futó távirópóznákat.

– Ha meggondolom, hogy senkinél se vagyunk bejelentve – folytatta epésen az önkéntes –, és hogy a vonatparancsnok a legelső állomáson biztos bedugja hozzánk az orrát, hát felágaskodik bennem a katonai vér. Hiszen mi olyanok vagyunk, mint a...

– Cigányok – egészítette ki Švejk –, vagy a csavargók. Nekem ez úgy jön elő, mintha félnék az isten világától és sehol se mernék jelentkezni, hogy le ne csukjanak.

– Azonkívül – mondta az egyéves önkéntes – az 1879. november 21-i rendelet alapján a katonai letartóztatottaknak vonaton való szállításánál betartandók a következő előírások: Először: A fogda-vagont ráccsal kell ellátni. Ez világos, mint a nap, és itt pontosan be is tartották az előírást. Tökéletes rácsok mögött tartózkodunk. Ez tehát rendben volna. Másodszor: az 1879. november 21-i cs. kir. rendelet kiegészítése szerint minden fogda-vagonban klozettnak kell lenni. Ha nincs klozett, a vagon el kell látni egy fedett edénnyel a letartóztatottak és a kísérő őrszemélyzet kis és nagy testi szükségleteinek kielégítése céljából. Úgyhogy itt minálunk tulajdonképpen nem is lehet fogda-vagonról beszélni, mert ahhoz itt egy klozettnak kéne lenni. Egyszerűen csak egy külön-kupéban tartózkodunk, amely el van szigetelve az egész világtól. És olyan edény sincsen...

– Kicsinálhatnak az ablakon – vágott közbe végtelenül kétségbeesetten a tizedes.

– Ne felejtse – mondta Švejk –, hogy semmilyen letartóztatottnak nem szabad az ablakhoz menni.

– Azután harmadszor – folytatta az egyéves önkéntes – gondoskodni kell ivóvizet edényről. Maga erről se gondoskodott. Apropos! Tudja, hogy melyik állomáson fognak menázsit osztani? Nem tudja? Tudtam, hogy nem informálódott...

– Látja, káplár úr – jegyezte meg Švejk –, egyáltalán nem tréfádolog a letartóztatottak szállítása. Mirőlunk gondoskodni kell. Mi nem vagyunk olyan közönséges katonák, akiknek saját maguknak kell magukkal törődni. Minekünk mindent az orrunk alá kell hozni, mert erre rendeletek és paragrafusok vannak, amiket mindenkinek be kell tartani, mert különben nem lenne semmilyen rend. „A lecsukott ember olyan, mint a pólyásgyerek – mondta egy csavargó ismerősöm –, azt gondozni kell, hogy ne hűljön meg, ne izgassa fel magát, és legyen megelégedve a sorsával szegényke, és lássa, hogy őt nem bántja senki.”

– Egyébként – mondta Švejk egy idő múlva, barátságos pillantást vetve a tizedesre – tizenegy órakor majd legyen szíves szólani nekem.

A tizedes kérdően bámult rá.

– Biztosan azt akarja kérdezni, káplár úr, hogy mért kell szóljon nekem tizenegy órakor. Én tizenegy órától kezdve a marhavagonba tartozok, káplár úr – mondta Švejk nyomatékosan, és ünnepélyes hangon folytatta: – A regimentsraporton engem három napra ítélték. Tizenegy órakor ki kell hogy engedjenek. Tizenegy órától fogva nincs itt semmi keresnivalóm. Egy katona se szabad, hogy tovább legyen lecsukva, mint ahogy jár neki, mert a katonaságnál fenn kell tartani a fegyelmet és a rendet, káplár úr.

A szerencsétlen tizedes sokáig nem bírt magához térni e döfés után, végül azt az ellenvetést hozta fel, hogy nem kapott semmilyen papírokat.

– Kedves káplár uram – mondta az egyéves önkéntes –, a papírok nem mennek maguktól az eskortkomandanthoz. Ha a hegy nem megy Mohamedhez, akkor az eskortkomandantnak kell elmennie a papírokért. Maga most egyszerre csak egy új helyzetbe került. Kétségtelen, hogy senkit se szabad visszatartania, aki elérkezett a jogos szabaduláshoz. Másrészt viszont az érvényes előírások szerint senkinek se szabad elhagynia a fogda-vagont. Igazán nem tudom, hogy hogy fog kimászni ebből a kutyaszorítóból. Egyre rosszabb lesz a helyzet. Most fél-tizenegy van.

Az egyéves önkéntes eltette a zsebóráját: – Nagyon kíváncsi vagyok, káplár úr, hogy mit fog csinálni egy félóra múlva.

– Egy félóra múlva a marhavagonba tartozok – ismételte meg Švejk álmodozva, mire a teljesen megzavarodott és letört tizedes odafordult hozzá:

– Ha magának nem sürgős, azt hiszem, hogy itt sokkal kényelmesebb, mint a marhavagonban. Azt hiszem...

Megakadt, mert a tábori főlelkész felkiáltott álmában: – Több szósz!

– Aludj csak, aludj – mondta jószágon Švejk, megigazítva a főlelkész feje alatt a köpeny csücskét, amely kicsúszott alóla –, csak álmodj szépen tovább valami nagy zabálásról.

S az egyéves önkéntes dalolni kezdett:

*Tente, kisgyerek, hunyd le két szemed,
veled alszik a jó isten,
angyal ringat a bölcsőben, tente, kisgyerek.*

A kétségbeesett tizedes már semmire se reagált. Bárgyún bámulta a tájat, és szabadjára engedte a fogda-vagonban a legteljesebb dezorganizációt.

A válaszfalon túl „seggrepacsit” játszottak a kísérő katonák, s a fenekekre csattanós és becsületes ütések hullottak. Ha valaki arra nézett, éppen egy baka-ülep nézett rá vissza kihívón. A tizedes felsóhajtott, s megint az ablakhoz fordult.

Az egyéves önkéntes gondolkozott egy ideig valamin, majd megkérdezte a lesújtott tizedestől: – Nem ismeri véletlenül az „Állatok világa” című folyóiratot?

– A mi falunkban a kocsmárosnak járt ez a folyóirat – felelte a tizedes, szemmel látható örömmel, hogy a szó másra terelődik...

Réz Ádám fordítása

[Forrás: Jaroslav Hašek: Švejk. Egy derék katona kalandjai a világháborúban. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest, 1955]

Hogyan éljünk háborús időben?

A világháború megbénította a nemzetközi áruforgalmat, megakasztotta a külföldi élelmiszerek behozatalát és sok munkaerőt elvont a mezőgazdaságtól, viszont a milliós hadsereg élelmezése jelentékenyen növelte a fogyasztást. Az ország készletei gabonaneműekben elegendők arra, hogy megfelelő beosztás és takarékoság mellett a közéletelés szükségleteit aratásig fedezzék. De gondolnunk kell a távolabbi jövőre is, különösen arra, hogy az idejű termés esetleg nem lesz kielégítő és hogy a mostani készletekből a későbbi hiányt is fedezni kell.

Mindez a lehető legnagyobb takarékosagra és életmódunk célszerű berendezésére figyelmeztet, mert csak ilyen módon tudjuk a bajoknak elejét venni. Mindenkinek hazafias kötelessége ezen a téren, hogy a tőle telhetőt megtegye és takarékoságával, egyszerű életmódjával másoknak is jó példát szolgáltatson. A legcsekélyebb dolog, amit magunktól megvonunk, javára válik hazánk lakosságának, könnyebbé teszi értünk küzdő katonáink és sebesültjeink, valamint betegeink és a gyermekek ellátását, viszont az okatlan pazarlás súlyos bűn hazánk legszentebb érdekei ellen. Katonáink hősiességében vérüket áldozzák hazánkért. Takarékoságunkkal segítsük őket küzdelmükben, hogy legyőzzék ellenségeinket és kudarcot valljon nemzetünk élete ellen szőtt, embertelen kiéheztető tervük!

Általánosságban el lehet mondani, hogy békés időkben sokkal több eleséget fogyasztunk, mint amennyi az élet fenntartására és a munkaerő kifejtésére okvetetlenül szükséges. A mostani nehéz idők viszont kötelességünké teszik, hogy igényeinket a lehető legszűkebb mértékre korlátozzuk. A háziasszonyokra hárul elsősorban az a feladat, hogy háztartásukban a legszigorúbban takarékoskodjanak. Hogy ezt miképpen tehetik a maguk, családjuk és háznépük egészségének veszélyeztetése nélkül, arra szolgálnak ezek a tanácsok.

1. Korlátozzuk az étkezéseket és az ételek mennyiségét! Csak annyi ételt készítsünk, amennyi a ház népe számára éppen elégséges. Ha mégis marad fölösleg, tegyük el a következő alkalomra és ne engedjük, hogy a még felhasználható maradékokat a szemét közé dobják. Aki nem végez nehéz munkát, annak a »tízórai« és az uzsonna fölösleges és valójában csak rossz szokás. A vendégeskedés mindig ételpazarlás, de egyébként sem helyénvaló a mostani időben.

2. Együnk kevesebb húst! Sok hús evése inkább árt, mint használ az egészségnek. Különösen jól nélkülözhető a hús az esteli étkezéskor, többféle húsetel pedig egy étkezéskor okatlan pazarlás. Ha a »hús-napok« közé hetenként egy-két böjti napot iktatunk, pihenőt adunk a folytonos húsemésztéstől elfáradó gyomornak. Gyermekeknek különösen jót tesz, ha kevesebb húst fogyasztanak. A megmaradt húsdarabokból párolással mártásos sülteket lehet készíteni, a csontok kifőzve jó levest adnak, a nyers húsról lefejtett faggyú összegyűjtve szappanfőzésre használható fel. Lehetőleg csak felnőtt állatok húsát fogyasszuk. Borjú, bárány és malac húsa kevésbé tápláló, de kímélni kell a fiatal állatokat azért is, hogy az állatállomány meg ne fogyjon. Jó húst szolgáltat a szapora házinyúl, melyet a háznál is lehet kevés költséggel tenyészteni.

3. Takarékoskodjunk a zsírral és a vajjal! Nagyon zsíros ételeket nehezen emészt meg a gyomor, de különben a zsír aránylag drága táplálószer is. A mesterséges zsírok, különösen a növényi zsírok és olajok, könnyebben emészthetők, mint a művaj (margarin) is, ha kifogástalan anyagokból készül, egészséges zsiradék.

4. Fogyasszuk több cukrot! A cukornak nagy a táplálóértéke, annyira, hogy feleannyi zsírt helyettesít. A vajaskenyér helyett éppen olyan jó és kellemes a gyümölcsízzel (lekvárral) vagy mézzel megkent kenyér.

5. Teljes tej helyett együnk lefölözött tejet! Kávéhoz ez egészen jó, az összegyűjtött tejszínből vagy tejfölből pedig vaját készíthetünk, de a tejfölt a főzéshez is felhasználhatjuk. Az író is

még sok táplálóanyagot (fehérjét és cukrot) tartalmaz és főzelékekben jól helyettesíti a tejfölt. Az aludttej jó túró szolgálat. Ne adjuk a sovány tejet az állatoknak, hanem használjuk fel túró és sovány sajt készítésére. A reggeli kávé nem életszükséglet, helyette hamar megszokjuk a rántottlevest, a teát vagy a tejelevest. A sajt nagyon értékes táplálék. Tej és sajt jól helyettesíti a húst és a tojást.

6. Mondjunk le a fehér búzakenyér és a finom sütemények evéséről! Csak képzelődés az, hogy egészséges ember gyomra nem tűri az árpa- vagy kukoricaliszttal kevert búza- vagy rozskenyeret, burgonya hozzákeverése pedig egyenesen ízletesebbé teszi és hosszabb ideig frissen tartja. A kenyérmaradékokat tanácsos gyűjteni és rántottlevesbe aprítva elfogyasztani, vagy megőrölve, mint morzsát, tésztafélékhez és húsfélékhez felhasználni.

7. Fogyasszunk több növényi eleséget! A burgonya, főzelék, gyümölcs és zöldség jól táplál és változatossá teszi az ételrendet. A burgonyát legcélszerűbb héjában megfőzni, mert a nyersen hámozással tetemes része (negyede, ötöde) kárbavész. A főzelékfélék közül legértékesebb a lencse, a bab és a borsó. Nagyon tápláló a gesztenye is, akár főzve, akár sült. Sok cukrot tartalmaz a fehér- és a sárgarépa és nagyon jók a különböző káposztafélék. A vadon élő növények közül főzeléknek vagy salátának alkalmas: a sóska, keskenylevelű útifű, zsázsa, csibehúr, csalán, gyermeklánc, galambbegy.

8. Termesszünk főzeléket és zöldséget! Akinek kertje vagy udvarában parlagon heverő földdarabja van, használjon fel minden talpalatnyi részt főzelékfélék, zöldség, saláta vagy korán érő burgonya termesztésére. A gyümölcsöt tanácsos gondos csomagolással, aszalással megőrizni, vagy mint befőttet, lekvárt eltenni.

9. Tartózkodjunk a szeszesitaloktól! A legtermészetesebb ital a víz és a tej. A sörivás csökkentésével sok árpa takarítható meg, melyet jóval célszerűbben lehet értékesíteni a közélet céljaira. A pálinkafőzés is megnehezíti a nemzet életét, mert sok rozst és burgonyát köt le, maga a pálinka pedig, mint általában minden szeszesital, valóságos méreg.

10. Értékesítsük a konyhahulladékot! A konyhahulladékba kerülő ételmaradék, zöldség-rész, burgonyahéj és gyümölcshéj jól felhasználható állatok, főképpen sertések és baromfi etetésére. Aki maga nem tart állatot, adja a hulladékot annak, akinek van.

[Forrás: Vasárnapi könyv, 1915. Első félév, 22. füzet]

Ady Endre: Távol a csatatérről

Hősök a költőgépben

A fiú huszonegy éves, erős, éhes, budapesti, nekem titkárom is, fogadott fiam is. Bizonyos, hogy harcba fog menni, viszik, s bár a fiú okos, kellően, pestiesen cinikus, ezúttal csupa hit, és csodákat vár. Bánt ez a kifordultsága, ez a síró és bízó elcsecsemősödése, s válogatott rémítésekkel kínozom. Hihetetlenül kínlódik, remeg, szenved, dadogva próbálja összeszedni az ellesett mentő frázisokat. S azt mondják, hogy ezekből ott a harctéren hősök lesznek egyszerre, s amint nézem verejtékező, erős, sápadt homlokát, valóban mintha látnám rajta azt a bizonyos hősi koszorút. Abban a percben, amikor ott lesz a többiek között, igaz lesz, történnék csodák, ha mink magunk tudunk csinálni.

[Nyugat, 1914. szeptember 16.–október 1.]

A finom Péter

Azért finom, mert román falujából városba került, s ott kikelt benne az ősi rejtőzködő finomság. Nem vágták le a lábát, tehát vissza kellene mennie a harctérre, s a nálánál még finomabb emberek vallatták a búcsúzásnál.

– És embert öltél-e, Péter, a háborúban? – merthogy ez borzasztó.

– Húszig csak számláltam – mondotta Péter –, s azután már nem, mert azután már mindegy.

Azután már mindegy: egészen leányos, szép arca van Péternek, ha még megvan, s belepirult e vallomásba.

[Világ 1915. április 25.]

Az öreg vátesz

Vidéki újságíróskodásom emléke ő is: a volt katona, magas, kemény, féloroszlán arcú, városi hivatalnok. Dörgő hangú volt, de beszédben keveset dörgött, hanem írni sokat írt. Súlyos kötetjeit minden félévben fölhozta szépen, büszkén (mennyibe kerülhetett neki a nyomda) a redakcióba. Egyik munkájára nagyon emlékszem, furcsa című volt, valami ilyen[:] Oroszország mint a világháború örök réme. Hogyan tudtunk nevetni az akkori fiatal intellektuálisok hamarkodásával és fölényes göggyével az öregem. Ő pedig egy év óta két katona fiát gyászolta el, talán még két fia harcol ma is, egyik egyenesen kierőszakolta a katonáskodást, hogy bosszút állhasson testvéreiért. S az öreg is, hatvanon fölül van jóval, beállt katonának és bosszúállónak. És mi, kik váteszeknek hittük magunkat, ki mertük akkor régen kacagni ezt az öreg váteszt.

[Világ 1915. július 11.]

A nagy szolidaritás

Az emberek ennyi kín árán még meg nem jobbtak, holott annyit elvárhattunk volna. A híres, nagy szolidaritás dajkamese, s ha szép és ritka történik, az mindig az egyéniség fokozott diadala. Igen – lenyűgöz, elnémít vagy elsodor a kényszerű áradat, de az igaziak kissé jajgatva s kétségeskedve úsznak az árral. Az emberek bizony nem lesznek szociálisabb állatok, mint eddig voltak, s következni fog újra s erősebben, mint valaha – a különbek, az egyéniségek kultusza.

Miért nem lehet?

Okvetlenül folytatódni fog az Élet, s miért nem lehet halál nélkül, egyszerű alvással megvárni a mostani dolgok végét?

[Világ 1915. augusztus 1.]

A magyar Svájc

Milyen szép lett volna és lehetett volna a magyar Svájc, ha nálunk nem a bolondok voltak volna bölcsek. Hiszen a magyarnak se kellett volna öldöklésben igazolnia az életét, mint ahogy a svájci se gyáva himpellér. Lett volna s volt ezer módja életünk, valóságunk megmutatásának, ha – urak nincsenek. Svájcban a paraszt legalábbis annyit jelent: mágnás. Vezető uraink mindig azt mondták, hogy a magyarságnak vért kell hullatnia – hivatásból. Hivatásból, jól van, de a svájciak is hivatásból – svájciak, s a svájci paraszt Tisza István a

hatványon. A geográfia, történelem és egyéb számarások táltosai beszéljenek: mi Svájcnak indultunk, s – landsknechtek lettünk.

[Világ 1915. augusztus 8.]

Napóleon kissé haragos

Napóleon nem ott van, ahova hazahozták, hanem sok-sok ezernyi, mindenféle nemzetbeli, bolond rajongójában. Ez a Napóleon most kissé és méltán haragos: hát ő csak annyit tanított nagyonkéső utódoknak, amennyit most produkálnak?

Valóban pedig az az igazság, hogy Napóleonnak sincs igaza: ő elvégezte a maga típusának befejezőjét. De hát éppen az az emberiség baja, hogy még vezetői sem tudják, hol végződik és hol kezdődik valami.

[Világ 1915. augusztus 22.]

Hervadnak az asszonyaink

Hervadnak, csúnyulnak az asszonyaink és leányaink széles, nagy vidékeken, híres községekben. Nem, ez nem csupán képzelődés, én ezt figyelem, látom, erősítgetik is ezt velem mások is, és elvégre ez nem csoda. Írva vagyon, hogy a tatárdúlás után szegény Magyarországot Lengyelország segítette ki sok-sok ezer asszonnyal. Most marad-e ország, hogy aki elfogyott férfiainkért pótoljon bennünket, s ország, mely nőimportra fog szorulni. Hervadnak, csúnyulnak az asszonyaink, leányaink, gazdag vidékek nemrégén kackiás, vidám szépei. Nincs annyi hadisegély, amennyivel szegényeket kárpótolni tudnánk, s őket aligha vigasztalja meg, hogy kis húgaik[,] leánykáik számára növeszt a Természet és Idő új férfiakat.

[Világ 1915. szeptember 28.]

Az Állam siratása

Az Állam sokszor ríkatott meg szegény bennünket, és mégis fáj, hogy most az Államot nekem és most kell elsiratnom.

Valóban úgy van, ahogy egy jeles barátom írja: az Állam (nehogy baj történjék a cenzúrával – általában az állam) megbukott a Háborúban. Senkinek se lehet fogalma, mi jön helyette, de valószínűen megtartja a nevét, és – más lesz. Óh állam, Állam, be szép kigondolás valál, s mennyire csak szép lehetél, hogy most jószágod híján fogsz tönkremenni.

[Világ 1915. október 24.]

[Forrás: Ady Endre összes prózai műve. Magyar Elektronikus Könyvtár]

Tabéry Géza:

„...én a halálba, ő az életbe rohan...”

Ady Endre első személyes találkozása Bertukával 1914 húsvétján történt, Csucsán. Körülbelül ebben az időben jelent meg egy novelláskötetem, melynek egyik példányát Adynak küldöttem. Ady postafordultával válaszolt. Köszönte a könyvet, s mert akkor Nagykárolyban éltem, honnan júniusban fegyvergyakorlatra kellett bevonulnom, szeretett volna velem találkozni.

„Könyvéről írni akarok – közölte velem Ady. – Vasárnap jöttem át Nagykárolyon, de nagyon hajnal volt még. Írja meg, június hányadikán rukkol be? Szeretném önt egyszer Károlyon átutazóban lefoglalni egy kicsit. Mit csinál abban a boldogtalan városkában, pláne ha egészséges? Én, mert beteg vagyok, hazahozattam magamat megint Érmindszentre.”

(...)

Júniusi találkozásom Nagykárolyban fegyvergyakorlatom miatt maradt el Adyval. Június végén, azon a napon érkeztem haza a fegyvergyakorlatról, amikor a trónörököszt Szarajevóban meggyilkolták. Ady ekkor Nagyváradon volt, de nekem tovább kellett utaznom Nagykárolyba. Csaknem egy teljes hónappal később találkoztunk mégis véletlenül, abban a vasúti kocsiban, amibe Nagykárolyban mind a ketten összebeszélés nélkül szállottunk be. Ő Érmindszentről Várad felé, én Nagykárolyból ismét Szegedre utaztam, ahol két hónappal előbb gyakorlatoztam, most pedig a mozgósítás elrendelésére ugyancsak oda kellett bevonulnom ezredemhez. Az utat Nagykárolytól Debrecenen és Püspökladányon át együtt tettük meg Váradig.

Úti beszélgetésünket ama végzetes napon mi festhette volna alá más, mint a küszöbön álló háború?

Debrecenben a pályaudvarnak már erősen mozgalmas képe volt. Rengeteg ember, a bevonulók százai és ezrei lepték el családtagjaikkal az állomást. Ady a kánikulában megszomjazott. Lesiettem az állomás éttermébe, ahonnan sikerült egy üveg bort felszállítanom a vasúti kocsiba. Zsúfolt fülkénkben jólesett egyet-egyet kortyolni a savanyú borból, s az egyliteres üveget jóval Püspökladány előtt kivégeztük.

Ady alig-borosan még, az enyhe mámor fokozott önvigyázatával kezdett tapogatózni. Mit csinál orosz menyasszonyom? Igaz, hogy múlt évben, amikor Svájcból hazautazott Oroszországba, Váradon is járt, s az annexió és a mozgósítás napjaiban Lembergig kísértem, hogy ne essék baja?

Fogalmam sem volt, honnan tájékozódott ilyen pontosan személyi ügyeimről.

Püspökladányban Ernőd Tamással találkoztunk, aki Debrecenbe ment katonának, aztán felszálltunk a Kolozsvár felé induló gyorsra. Hely már csak az étkezőkocsiban volt. Bor került ott is azonnal elénk. Ady koccintott.

– Váradi ezredhez tartozol?

– Nem, a szegedihez.

– Azok a délvidékre mennek?

– Valószínűleg.

Rám nézett:

– Halálba mentek. Honvédnek kellett volna beállnod, mint Emődnek. Azokat nem viszik túl az országhatárokon.

Hirtelen valami kis ördögi fény villant szemeibe:

– Hát azt tudod-e, hogy én hova utazom?

Ahogy nekem szegezte a kérdést, abból megéreztem a célt. Még nem tudtam, hogy személyes ismerősök Bertukával, de most megsejtettem. Egyelőre azonban mímeltem a gyanútlant:

– Alighanem Váradra utazol.

– Dehogyan! Tovább!...

– Bizonyal Kolozsvárra.

– Annál valamivel közelebb: Az életbe utazom. Van egy kedves kis leányismerősöm, akit te is ismersz. Hozzá, Csucsára utazom.

Figyelte szavai hatását. Kissé zokon esett az ellentét hangsúlyozása, hogy én a halálba, ő az életbe rohan, figyelő tekintetét később nagyon megértettem. Nem volt igaza a benne villódzó gyanúpernek, amikor a bortól kissé esetlen ravaszkodással kémkedett Bertuka után, de ebben a féltő kínos világosságkeresésben mégis mélyen emberi volt.

A vonatablakon kinézve sárguló kis őrházak, szürke telefonoszlopok hanyattvágódását láthattuk. A béke utolsó napja volt ez a nyárban, s a száguldó vonat zengett a katonadaltól:

*Zsindelyezik a kaszárnya tetejét.
Elvitték már a legények elejét.*

Lélekszakadékbán egyetlen menedékem volt a katonanótába való bekapaszkodás. Huszonnégy éves voltam, a mellemen és a vállamon feszült az izom. Igaz, hogy ő az életbe megy, én meg a halál felé, de ehhez a rohanáshoz a kísézőzenét száz meg száz legénytorok mégis nekem adta. Amikor Váradon elbúcsúztunk, mellére ölelt, összecsókolt, s azt mondta:

– Vissza fogsz jönni. S akkor keress fel, akárhol leszek.

Én az oroszokkal, ő Bertuka édesapjával vívta a csatát, győzött az ellenfelén, engem az oroszok kétszer kergettek vissza a Kárpátokig. Abban is igaza volt Adynak, hogy visszajövök. Hosszú szakállal, betegen, olyan vékonyra soványodva, hogy Tószögi Iván Falstaff lehetett volna mellettem, de mégis – hazajöttem! Hathetes házások se voltak Adyék, amikor 1915 tavaszán felkerestem őket csucsai otthonukban.

Nem jelentettem be előre magamat. Meglepetés voltam, Bertuka összecsapta kezét, úgy nevetett a szakállamon. Ady, akit a háború bármely embertelen vonatkozása nagyon meggyötört – most őszintén, mélyen elkeseredett látásomon:

– Borzasztó, hogy emberek így tönkremenjenek.

Fél évvel később írott levelében is visszatért e döbbenetére:

„Sajnálak, hogy megint mundérban vagy, holott láttam, mennyire nem vagy még rendben egészség dolgában.”

Kedvesek voltak mind a ketten. Becéztek, ajnároztak. Mesélnem kellett nekik, mint a gyermekeknek, s ők borzongással hallgatták élményeimet.

Ady kérdezte:

– Embert is öltél?

S a két szeme riadtan meredt reám, amikor bólintottam.

Bertuka meg a „nagy mama” bivalytejet küldöttek reggel óriási bögrével a vendégszobába. Évődő panaszkodással menekültem Adyhoz:

– A feleséged összetéveszt Tószögi Ivánnal. Ments meg, mert ha meghízom nálatok, tüstént kicipelnek megint a csatába.

Ady értette, hogy a tréfa mögött komolyabb elszántság is lappang. Ragaszkodás a „rossz bőrömhöz”, zörgő csontjaimhoz, beesett arcomhoz, a honnmarasztó, ideiglenes betegszabadságom egyéb nélkülözhetetlen kellékeihez. S a tejesbögréket sürgősen felváltották mindkettőnk örömére a borosüvegek...

[Forrás: Tabéry Géza: *A csucsai kastély kisasszonya*. In: *Két kor küszöbén. Önéletírások*. Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 1970]

Dömötör Gyula Ferenc: Kémgyanús jelenségek

Bár a kémeket nehéz felismerni, mégis vannak olyan gyanús jelenségek és körülmények, melyekből kémgyanúra lehet következtetni. Ilyenek:

- 1.) aki feltűnően keresi katonák, vagy olyan egyének ismeretségét, barátságát, akik bizalmas katonai, ipari, kereskedelmi, gazdasági, politikai stb. fontos helyeken vannak beosztva s ezeken a helyeken bizalmas és fontos iratokat, rajzokat kezelnek;
- 2.) aki katonai elhelyezési körletekbe, irodákba, valamint gyárüzemekbe mindenáron be szeretne jutni s oda engedély nélkül, vagy tilalom ellenére beférkőzik;
- 3.) aki elfogadható indok nélkül katonai táborokat, repülő-, gyakorló- és löterekeket keres fel, gyárüzemek körül ólálkodik s általában katonai célokat szolgáló berendezések körül járkal;
- 4.) aki olyan üzemekkel iparkodik kapcsolatot teremteni, melyek katonai célt szolgáló és nem nyílt tárgyakat gyártanak, vagy aki honvédelmi gyártmányok őrzési, tárolási és általában holléti helyéről tudakozódik;
- 5.) aki hivatásától, vagy foglalkozásától távol álló katonai vonatkozású ügyeket, munkakörén kívül eső és reá egyáltalán nem tartozó dolgokat akar megtudni, azokba betekintést igyekszik szerezni, vagy ilyenek iránt állandó érdeklődést mutat;
- 6.) aki fontos üzemekben vezető szerepet vivő egyének ismeretségét keresi;
- 7.) aki az üzemből, munkahelyről engedély nélkül bármit is kivinni szándékozik;
- 8.) aki munkában lévő rajzok iránt érdeklődik, vagy arról feljegyzéseket csinál, holott erre semmiféle jogcíme nincs;
- 9.) aki bizalmas rajzról az engedélyezettnél több másolatot akar csináltatni, vagy ily másolatokat magánál jogtalanul megtart;
- 10.) aki idegen íróasztalon, szekrényben stb. kutat;
- 11.) aki titkos iratokba, rajzokba stb. akar betekintést nyerni;
- 12.) aki engedély nélkül bármiről jegyzeteket készít;
- 13.) aki tiltott helyekre fényképezőgépet akar becsempészni, vagy tilalom ellenére fénykép felvételt akar készíteni;
- 14.) aki a kiadott rendelkezéseket bármilyen formában ki akarja játszani és az óvórendszabályokat előírás ellenére elmulasztani törekszik, vagy mást azok felületes betartására rávenni iparkodik;
- 15.) aki feltűnően óvatos, a nyilvánosságot titokzatosan kerüli, ismerőseit meg nem nevezi és gyakran rejtett utakon jár;
- 16.) aki kémkedési ügyben valamilyen formában már kémgyanússá vált, vagy aki gyakran érintkezik egyéb más gyanús és kétes elemekkel;
- 17.) aki nevét, foglalkozását, lakóhelyét több ízben változtatja;
- 18.) aki lakásbejelentő lapján hamis adatokat ad meg;
- 19.) aki az ország határát anélkül, hogy hivatása, vagy foglalkozása azt indokoltá tenné, gyakran átlépi. Belföldön gyakran utazik és jelentkezési kötelezettségeinek nem, vagy nem megfelelő módon tesz eleget;
- 20.) aki mint külföldi honos a határt jogtalanul akarja átlépni, vagy azt már többször átlépte;

- 21.) aki csempészéssel foglalkozik és gyakran jár át szomszédos államokba;
- 22.) aki hamis igazolványokkal rendelkezik;
- 23.) aki ismeretlen módon nagyobb és homályos eredetű pénzösszeghez jut, jövedelméhez mérten aránytalanul sok pénze van, feltűnő módon, de keresetével össze nem egyeztethetően költekezik;
- 24.) olyan férfi, de leginkább nő, aki különös előszeretettel keresi tiszték társaságát, hadi-üzemekben dolgozó tisztviselőket és egyéb alkalmazottak ismeretségét, barátságát és mindenáron azok bizalmába akar férkőzni, ugyancsak a gyanús jelenségek közé sorolható.

[Forrás: *Dömötör Gyula Ferenc: A kémek és szabotálók elleni védekezés. A szerző saját kiadása, 1941.*]

Yolland Arthur: Háborús Anglia életéből

Furcsa helyzetekbe kerülhet az az „ellenséges idegen”, aki nem annak született. Magam is különös helyzetben voltam múlt októberben, amikor az angol lapok a kormány abbéli rendelkezését közzétették, hogy az összes katonai korban levő „ellenséges idegen” férfiak kivétel nélkül letartóztatandók és a katonai hatóságoknak rendelkezésére bocsátandók. Természetesen nem tudhattam, hogy a letartóztatás végrehajtása az illető rendőrhatalóság belátására van bízva, és hogy az illetékes „Chief Constable” saját felelősségére szabadon hagyhatja azokat az idegeneket, akiket nem tart „veszedelmesek”-nek. Ki voltam téve annak a veszélynek, hogy abban a megyében legyek internálva, amelyben édes bátyám volt a Vörös Kereszt főparancsnoka, egy jó barátom pedig az igazságszolgáltatás legtekintélyesebb öre. Folyamodtam is minden összeköttetésemhez; unokabátyám, egy magas katonai hivatal viselője; képviselő barátaim; meg mások is biztosítottak arról, hogy itt csakis a „Chief Constable” belátása segíthet. Kissé aggódva tértem vissza a favershami rendőrségre: ott azonban arról értesültem, hogy a megyei rendőrfőnök utasítást adott, hogy egyelőre nem kell engem letartóztatni.

*

A falu postahivatalában (amolyan vegyeskereskedéssel egybekötött pletykabörze volt) feleségemmel franciául beszélünk. Végtelen hiba volt a szövetséges nemzet nyelvével élni: másnap a „parson” (falusi plébános), aki ilyen helyen nagy úr – hiszen azért nevezik „parson”-nak, vagyis főszemélynek –, figyelmeztette a „farmer”-t, akinek házában laktunk, hogy ne adjon többé menedéket német kémeknek! Ezért elhatároztuk, hogy legközelebb, nehogy németeknek nézzenek (ami a „kém-mánia”-val telített levegőben kész veszedelem volt), németül beszélünk. Azonban a jó, de rettenetesen korlátolt eszű – ami, tekintettel 45 évi falusi tartózkodására, talán nem is csoda – „Parson” még folytatta hivatalát. Egy szép napon arra a tudatra ébredt, hogy mi fényjelzésekkel boldogítjuk Sheerneesst! Nagyon rosszul esett neki, amikor házigazdánk arról értesítette, hogy nincs nálunk jelző készülékünk, és hogy Sheerneess angol hadi kikötő! Elárulta a szegény pap földrajzi tudatlanságát és elesett a „Daily Express” kifizetett jutalomdíjától.

Az egyik fiúiskola igazgatója felkért, tartsak egy-két előadást Magyarországról tanítványai és meghívott közönség előtt; hiszen oly ismeretlen az angolokra nézve az az ország, amelynek sorsa akkor, az angol újságok szerint (ez áprilisban volt), az orosz „gőzhenger”-hez volt odaláncolva. Az utolsó előadás után egy idősebb hölgy hálás köszönetét fejezte ki nekem

azért, hogy Magyarországot részére felfedeztem! Kérdezte, hogy csakugyan annyira „európai” az élete; hogy az emberek tényleg civilizált ruhában járnak-e, hogy igazán oly fejlett a zenei és művészeti világa; hogy valóban bátran utazhatnak-e az idegenek? Végre azt a szándékát fejezte ki, hogy a háború után, magas kora ellenére is felkeresi Magyarországot, ha nem lesz az oroszok kezében! Megnyugtattam.

Pedig az oroszok – ugyancsak az angol lapok szerint – az angolok legfelvilágosodottabb szövetségesei voltak, akiknek intézményeit és kormányrendszerét mintaképpül állították oda! Tudom, hogy az a lelkesedés, amely minduntalan kísérte a „gőzhenger” működését, csak mesterséges volt; ezt az egyik rendőrtisztviselővel folytatott beszélgetésem világosan bizonyította. Az illető sehogy sem tudott kibékülni azzal a gondolattal, hogy hazája sorsa a legsötétebb reakció legtipikusabb képviselőjének sorsával oly szoros összefüggésben áll. Ismerte a történetet, és a természetes következményeket le tudta abból vonni. Nagy rokonszenvvel és hozzáértéssel beszélt Magyarországról: legnagyobb meglepetésemre asztalán (pedig váratlanul jöttem utazási engedélyért) Vámbéry, Knatchbull Hugessen, Reich Emil és a Stokes házaspárnak Magyarországról szóló könyveit láttam. Mondta is, hogy egy olyan nemzet életével kíván foglalkozni, amelynek szereplése Európa történetében jogcím arra, hogy előharcosa legyen az igazi kultúrának: nem pedig olyanéval, amellyel való szövetsége Angliára nézve örök szégyenfolt marad. Elő is vette a krími háborúról szóló könyveit, és lelkesedéssel szónokolt arról az időről, amelyben Tennyson felhívása, hogy az „óriás hazug” ellen lépjen fel egész Albion, még nem volt írott malaszt. Sajnálta a régi jó időket: pedig egészen fiatal volt. Sajnálta a Németországgal való ellenségeskedést: pedig rendőrtisztviselő volt, akire az „ellenséges idegenek” ellenőrzése volt bízva. Undorodott az orosz szövetségtől, és jósolta, hogy nincs messze az időpont, amelyben a jelenlegi jóbarátok mint halálos ellenségek állanak majd szemben egymással. „Hiszen Keleten mindketten nem terjeszkedhetünk”, mondta: „és merem állítani, hogy a kultúra érdekében áll, hogy az angol és ne az orosz legyen a hatalom birtokosa Keleten”.

Itt ugyan Japán már megelőzte a jelenleg szövetségben álló versenytársakat: azonban a rendőrtisztviselő kifakadása kitűnően jellemzi azt a bizalmatlanságot, amellyel az átlagos angol az orosz szövetséggel szemben viseltetik.

Pedig az Oroszországról szóló, „helyes” szempontból szerkesztett irodalom csak úgy falta a nyomdafestéket: a vasúti állomások „book-stall”-jai minden héten újabb, még olcsóbb népszerű kiadásokkal kedveskedtek az utazóközönségnek. Még H. G. Wells is felcsapott Oroszország fogadatlan prókátorának: meggyőző tollal megírt könyvével bizonyította, hogy kliense mennyire megelőzte Európát úgy kultúra mint gondolkodás tekintetében; hogy Oroszország győzelme véglegesen biztosítja a kisebb nemzetek „szabadságát”, mert oly csodálatos átalakuláson megy keresztül az orosz nép, amely feltétlenül megbuktatja a régi korrumpált rendszert és helyébe emeli a felvilágosodást. Mindenről meggyőzi a gondolkodó olvasót ez a remekmű, csak arról nem, hogy írója valaha is látta volna Oroszországot.

*

Érdekes, hogy Le Queux, aki hitelezői elől a Selfridge cég reklámcsináló irodájába menekült, ahonnan a szépirodalmi reklámcikket önti naponta a „Westminster Gazette” és az „Evening Standard” hasábjába, a háború idejére kitűnő üzletnek találta a honfitársainak németfélelmére hivatkozó rémregényeket. Éppen arra a német-félelemre, amelyet az ő iskolája talált ki. De hát még Le Queux is kénytelen beismerni, hogy Britanniát más veszedelmek is fenyegetik: pl. az apátia. Mindenesetre az élelmes író újabb kitűnő jövedelmi forrást fedezett fel: honfitársainak önfenntartási ösztönét támadja meg. Remélem, hogy hitelezői is hasznát látják majd vállalkozásának.

*

A hajón történt, az átkelésnél Folkestonetól Boulogne-ba. Rettenetes viharban himbálództunk jobbra-balra: egyik gyermekünk beteg lett; sírt és nem volt módunkban fájdalmát csillapítani. Akkor odajött hozzánk egy angol tengerész-katona, aki öt hónapon keresztül szenvedte az Északi-tenger borzalmait. Szódavizes üveg volt a kezében: a gyermek előtt letérdelt és megitta vele a szódavizet, míg arról beszélt, hogy hiszen már csak öt percről van szó, és hogy igazán a vihar nem is vihar. A gyermek azonnal jobban lett: de ez a közkatona nem tágított mellőle addig, amíg a hajó nem érkezett be a boulogne-i kikötőbe. Megható volt a Dél-Afrikába készülő „marine” szeretetteljes ragaszkodása és ápolása. De az a „még öt perc” sehogy sem fért be legkisebb gyermekünk fejébe: annyira nem, hogy a végén meg is kérdezte a katonát, hogy nem volt-e valamikor pap? „Mert”, úgymond, „a maga öt perce olyan mint a prédikátor „utolsó szava”.

*

Nem felejtjük el angolországi tapasztalásainkat. Sok kellemetlen emlék is fűződik kényszer-tartózkodásunkhoz: de vannak kedves emlékek is. Ilyen fiam iskolatársainak (angol internátusban töltött 2 hónapot) abbeli törekvése, hogy az ő kedvéért megtanulják Magyarország történetét és földrajzát. Igazi gyermekes lelkesedéssel kezdtek a munkához: még tanáraikat is biztatták. Tudom, hogy legalább ezek között a fiúk között Magyarországnak egyetlen egy ellensége sincs: sőt, magukkal viszik majd a nagy világba azt a szeretetet, amelyet az ebbéli tanulmányaik bennük felébresztett.

Maga az igazgató pedig serkentette ambíciójukat azzal, hogy jutalmat tűzött ki a Magyarországról szóló legjobb értekezésért. Hogy mi volt a pályázat eredménye, nem tudom, mert az értekezések csak a húsvéti szünidő után voltak esedékesek.

*

Még egy kedves emlék marad az a jelenet, amikor egy londoni klub dohányzójában egy aktív miniszter leintette azt a tagot, aki sokatmondó mosoly kíséretében értesítette a jelenlevő társaságot, hogy véleményemet úgy sem lehet komolyan venni, mert hiszen – „ellenséges idegen” vagyok.

[Forrás: *Élet*, VII. évfolyam, 33. szám, 1915. augusztus 15.]

Robert Rozsgyesztvenszkij:

Annyi márvány

Ezen a csöppnyi földön
egyszer
élt egy pöttöm ember.
Piciny táskával
látták,
kis hivatalba
menni.
Fizetése is kicsi volt,
szinte semmi.
Tenyérnyi ablakán
egy reggel
valami kis háború zörrent,
úgy tűnt, nem is kell
számba venni.

Kicsi géppisztolyt kapott,
kicsi csizmát,
a sapka is kicsi volt,
s a köpeny is kicsi.

...De amikor elesett a rohamban
csúnyán és ostobán,

mondják,
nem volt a földön
annyi márvány,
hogy szobor-mását
teljes nagyságban
kifaragják.

Fordította: Elekes Ferenc

Turistaság és háború

A reánk zúdult nagy világháború erős próbaköve a nemzeteknek.

Legilletékesebb államférfiünk jelentette ki a háborús országgyűlésen bibliai hasonlattal élve, hogy a nagy világmérfőzésben a magyar nemzet megméretett és súlyosnak találtatott.

Egy másik vezető állásban lévő, történetíró államférfiú hozzám intézett levelében a bécsi intéző körök ítéleteként azt olvasom, hogy „a magyarság valeurje (értéke) oly magasan áll, hogy azt senki sem vitathatja el s mi magunk sem hittük. A magyar fegyelmezettebb és szívósabb lett.”

Mindenfelől azt halljuk, hogy a kozák rettegi a „vörös ördögöt” – a magyar huszárt. Elfogott orosz tisztek úgy nyilatkoztak, hogy a világ legelső katonája a magyar „honvéd”.

Hindenburg, a németek genialis hadvezére kijelentette, hogy a háborúban azé a hadseregé lesz a végső győzelem, amelynek legedzettebb az idege.

A tények azt igazolják, hogy a híres magyar vitézség a béke hosszú korszakában és azok közt a kedvezőtlen viszonyok között, melyek érvényesülését az utóbbi nemzedék idején gátolták, nem ernyed el, hanem régi fényében újra tündököl.

De mi köze mindehhez a turistaságnak? – kérdezhetné valaki.

A felelet nagyon egyszerű.

A turistaság egészben véve mindazt magában foglalja, ami a modern kultúrember idegrendszerét megedzi, a fáradalmak elbírásához szoktatja, ami a tábori élet legjobb előiskolája.

Aki a mi háborúnk eddigi változatokban gazdag menetén végigtekint, láthatja, mily óriási teher próbáknak, fáradalmaknak, nagy előremeneteknek és stratégiai visszavonulásoknak, majd előretöréseknek gazdag láncolatából állott eddig is. És közben, a harcok folyamán, mily óriási testi edzettséget igényelt a szabad természet ölen való táborozás, a lövészárkokban való tanyázás. Amit csak az bírhatott ki, akinek az életben is volt hasonló előiskolája.

A turistaság békében mindazokat a gyakorlatokat nyújtja, amikre a katonáknak a tábori életben szüksége van: a hosszú menetek győzését, a szabadban táborozás kibírását; még az étrendben is a turista táplálkozás van napirenden, mert a tábori konyha bizony nem mindig hatolhat el a tűzvonalig.

Mindebből világos, hogy a turistaság kitűnő előiskolája a tábori életnek.

A német a legkitűnőbb turista. A „mens sana in corpore sano” elve egy nemzetnél sem általánosabb, mint vitéz szövetségeseinknél. Meg is látszik harcmodorukon és tüneményes diadalaiakon.

A mi honvédeink, kik a természet ölében nevelkedtek, a legedzettebb katonák, akiknek erélyét sem az őszi esők, sem a tél zord fagya nem lankasztották meg. Az úri fiúk közül is azok bírják legjobban a rendkívüli fáradalmakat, kik a béke idején is hozzászoktatták magokat a szabad természet viszontagságaihoz, akik jó turisták.

A Kárpátok útvesztő rengetegeiben, az orosz–lengyel hómezőkön, a szerb hegy-völgyek labirintusában, a montenegrói sziklák khaoszában azok tájékozódnak legjobban, akik békeidőben is járták a hegyeket, völgyeket, a szabad természetet. A vitézségben is elsőrangú székelő fiúkról e tekintetben is egész legendák szállnak.

Ez a világháború fényesen igazolta azt az általunk mindig hirdetett elvet, hogy ki a szabad természetbe. Az elpuhult, tunya népek nem állják ki a versenyt a világháborúban. A testedzés, a fáradalmak megszokása, az idegek és izmok rendben tartása az élet egyik fő-feltétele. Most annál is több: a honvédelemnek erőforrása.

Hisszük és reméljük, hogy ez a nagy teher próba, melybe belé sodortattunk, a turistaság értéke és haszna felismerésére is gyümölcsöző hatású lesz.

Mert mi is azt hisszük, hogy az fog győzni, akinek idegrendszere erősebb, s ennek a turistaság, a velejáró testi és lelki edzés a legjobb iskolája.

Amit mi mindig hirdettünk, hogy ki a szabadba: most a kényszerűség diktálta ránk. Most már látjuk, hogy ott terem a szabadság, onnan árad felénk a dicsőség, onnan hozzák haza fiaink a szebb jövő biztosítékát – a fényes győzelmeket!

[Forrás: Erdélyi Gyopár, 1914. 7-12. sz.]

Ady Endre: Nótázó, vén bakák

Hogy zúg, zuhog, árad a nóta
Valamennyi vén fiu torkán
S hogy ölte órákig az orkán
Künn őket a próba-mezőkön.

Magyarok, öregek, nótások,
Bakák, búsak: dacosan, hősn
Puskaport még alig szagoltak,
De hősök már, mint hősn-holtak.

Így járnak a Végezés ormán
Ezer és ezer évek óta,
Mindig a Halálba loholtak
S el nem hagyta őket a nóta.

Miért?, kiért?, mikor?: erősön
Állták, mert így rendelteték el
S be, szép ilyen végzetes néppel
Ugyanaznak tudni magunkat.

Ez a regéknek ősi népe
S hősi népe túl minden hősön
Rosszkor jőve s rossz helyre téve
Átugrik Sorsot, Jelent, Voltat.

Fátum és dal népe, ha voltak
Sirok: te megbirtál a véggel,
Busultál, ütöttél, nótáztál
S halsz és élsz: így rendelteték el.

Howard Sergeant:

A hangok

Újra meg újra hallom hangjukat,
mely mint hideg és szörnyű szél,
száll Európa fái fölé; levélfoszlányaik
megrémült gyermekarccal hullanak
furán, kibírhatatlanul, mint gyermekek potyognak,
fehér, lágy karjukat keresztnél szélesebbre tárva.

Ez a kettősség:
ujjuk tunyán bűnbánó mellükön,
kissé búsan susogva:
De mégse voltak ellenségeink.

És ez a bűn –
Kiáltani
Én nem beszélem a nyelvüket!

Fordította Franyó Zoltán

A páncélosvonat

A harctéren átvonuló vasútvonalak a hadiszerencse változásával majd az egyik, majd pedig a másik hadakozó fél kezében vannak. A csapatok és hadianyagok szállítása céljából a harcvonal mögött levő vasúti vonalak néha megbecsülhetetlenül nagy szolgálatot tesznek, természetesen tehát, hogy a vasutak birtokáért néha hetekig tartó, kemény tusák folynak. Fontos körülmény az is, hogy a vasúti közlekedő vonalak, töltések és sok helyütt a vasút mellett húzódó országutak az előnyomulásnak biztos és kényelmes útjai és akinek kezébe jutnak, az fokozott reménységgel nézhet a diadal elé. Sokszor gőzmozdonyon vagy vasúti hajtányon (dreszinán) küldik előre a felderítő őrsöket, amelyek az ellenséges állások felé haladó vasúti síneket addig használják, amíg közvetlen veszély nélkül tehetik.

Megesik azonban, hogy az ellenség előretolt csapatainak vagy a legközelebbi állásoknak megtámadására és a vasúti vonal környékén álló csapatok erejének kikémlésére van szükség. Erre a célra az úgynevezett »páncélosvonatot« használják.

A neve is mutatja, hogy páncélosfalú kocsikból állítják össze, amelyeket ugyancsak páncélozott mozdony vontat. A kocsik oldalán és tetején csapóajtók vannak katonák beszállására és messziről nem is látható nyílások, amelyek mögül messzelátóval kémlelik a vidéket, vagy géppuskával, esetleg kézfegyverrel lönek az ellenségre. A mozdony szerkezete olyan, hogy a füstjét alul vezetik el, nehogy messziről felhívja magára az ellenség figyelmét. A kerekei szinte zajtalanul haladnak, úgy hogy például az éj sötétjében nem egyszer az ellenséges rajvonalak közé juthat anélkül, hogy észrevennék.

Az újkori háború egyik csodája az ilyen mozgó erőd: a páncélosvonat. Mozdulataiban gyors, a tüzelésnek még sincs teljesen szabadon kiszolgáltatva, a támadásra épp úgy mint a védelemre rengeteg lehetőséget nyújt. Hogy néhány vaspáncéllal ellátott vasúti kocsi vakmerő vezetéssel mire képes, azt egyik páncélosvonatunk hadi útjai mutatják.

Októbertől november közepéig járt ez a páncélosvonat a galíciai Szan-folyó vidékén és nem volt nap ezekben a mozgalmas hetekben, mikor nem hozott hasznot a mi csapatainknak és veszélyt az oroszok csapataira. Majd munkásokat és anyagot vitt a Szan partjának erődítési munkálataihoz; majd sebesülteket szállított vissza a hadtápláló-állomásokra, vagy élelemmel látta el a hiányt szenvedő hadosztályokat.

Amidőn Nadbrzezie községet 1914. november 3-án kiürítették, őrt állt, sötét, megvasalt tagjai bástyák gyanánt fenyegették az ellenséget, réseiből géppuskák szórtak tüzet. Mozdulatlanul állt mindaddig, míg az utolsó ember és az utolsó kocsi el nem mentek. De az oroszok tévedtek, ha azt hitték, hogy a páncélvonat is követni fogja a többit. Bátor vezetőjének parancsára, nem törődve a felszakított sínek veszedelmével, hirtelen előrerobogott. A vasút mentén orosz lovas csapat tartott pihenőt, nincs idejük rendezkedni: a felriadt lovasokat puskák és gépfegyverek tüze pusztítja. Javarészüik holtan maradt a földön, a többi fejvesztve menekült szerte-széjjel. Mire az orosz tüzéség a páncélosvonat ellen felkészült, már késő volt; lassan, lövést lövéssel viszonzva jött vissza a síneken a szerencsésen sikerült meglepetés után a mozgó erőd.

Az oroszok azonban halált esküdtek a veszedelmes fekete szörnyeteg ellen. Már a következő éjszakán, november 5-én, midőn a páncélosvonat a sínek és a vasúti állomás őrzésére Sotownál őrt állt, rajta akartak ütni. Két század lovasság tört ki az átláthatatlan erdős terepen, a sötétben leszálltak a lóról és indián módra kúsztak közelünkbe, hogy a síneket felrobbantsák. A páncélosvonat népe éber figyelemmel várt rájuk. A kozákok csak annyit láthattak, hogy a kazánban pihen a tűz és a védők csendes nyugalomban nyugodnak. Az acélvárban azonban mindenki a helyén volt. A figyelőréseken jól láttak mindent, csak azt akarták, hogy az oroszok egészen közelükbe menjenek. Már csak alig száz méter távolságra vannak, midőn az alvó szörnyeteg hirtelen száz torokból kezd tüzet okádni; tucatszámra hullnak el az előrekúszó oroszok a géppuskák golyózáporában: a fényvetőgépek élesen világítják meg a harcteret. Alighogy a lovasszázadot megsemmisítette, a páncélosvonat hirtelen teljes gőzzel előrerobog és visszaveri a támadásra készülő orosz gyalogságot. Futva menekül az ellenség az erdőbe, negyven embert, akik szabad terepen mutatkoztak, a gépfegyverek elsepernek; aztán kioltott lámpással a páncélosvonat visszamegy.

Az éjszakai munkát másnap megismétlik. Délelőtt a vonat hirtelen keresztülszáguld az ellenséges osztagokon egészen Tarnobrzeg-ig; egy ellenséges lovasszázad 100 méter távolságban lovagol mellette, ezt géppuskával összelövöldözi és az előretörő ellenség elővédjét visszaveri. Most a távolból a tüzéség veszett ágyúzást kezdett a gyilkos ellenfélre, de csak kevés srápnel talál és ezek is eredménytelenül pattannak le a vaspáncélokról.

A páncélosvonat sértetlenül tért vissza és a következő napokon több helység kiürítését fedezte. Tüzelésének védelme alatt robbantották fel árkászaink mögötte a síneket, hogy az oroszok utánunk való nyomulását megakasszák. Csak lépcsőről-lépcsőre vonult vissza a robogva is tüzelő acélvár, amely jelenlétével az ellenséget jó ideig távoltartotta és egyúttal mint felderítő, fontos jelentéseket hozott az előnyomuló ellenségről.

A magyar–osztrák és német hadseregeknek több páncélosvonata van: mindegyik nagy szolgálatokat tett a harctéren küzdő csapatainknak.

[Forrás: Vasárnapi könyv, 1915. Második félév, 3. füzet]

Guillaume Apollinaire:

Madár dalol

Madár dalol itt valahol

Én azt hiszem hogy a te lelked

Virraszt közöttünk ránkhajol

S tépett bakáknak énekelget

Hallgasd csak oly szelíden bűg

Nem is tudom hogy melyik ágon

Teli dalával minden út

Bármerre járok e világon

S mit is mondhatnék lélek ez

De dallá lett s dalol a fáról

S a szívből égi rózsza lesz

Mit is mondhatnék e madárról

Bakáknak ő a szerelem

Az én szerelmem mint a rózsza

Oly szép leány és csak nekem

Dalol a kék madár ma róla

Ó kék madár oly kék vagy mint

Égi szerelmem szíve bájos

Gyöngy éneked kezd el megint

A távol kattogó halálos

Gépfegyvereknek is ne félj

Talán csak csillag hull sziszegve

Az éjre nap jó napra éj

Kék szerelem hajlik szívemre

Radnóti Miklós fordítása

[Forrás: magyarulbabelben.net]

Könyörgés – véres munkához?

A szeretet ünnepén

Bűnösök vagyunk előtted Mindenható!

A szeretet ünnepét üljük és most is csak a gyűlöletre, a háborúra gondolunk.

Nem tudunk megbocsátani ellenségünknek a hogy Te tanítottál; a romlásukra igyekezünk, amíg fegyver van kezeinkben.

Nem azt nézzük, hogy mindannyian a Te fiaid vagyunk, csak azt látjuk, hogy ők a mi ellenségeink.

Az emberiség nagy szellemi kincsei ma nem gyönyörködtetik szemeinket; a lélek szelid érzéseit nem szomjúhozza szívünk. Nem kérünk részt az összes nemzeteknek ama nagy közös munkájában, mely a haladást, a kultúrát s az egész emberiséget előre viszi.

Egymás megsemmisítésére törünk. Örömmel telik el lelkünk, ha megalázhatjuk ellenségünket, ha kárt tehetünk benne s az ő fiaiban. Sőt vérük omlását áhitjuk csatáinkon.

Bűnösök vagyunk.

De csak személy szerint vagyunk bűnösök; érezzük, tudjuk, hogy ez a nemzet ártatlan. Nem kívánta a háborút; nem idézte fel annak rémeit. Békésen élt a munkának; békében minden szomszédaival. Azokkal is, a kikről tudta, hogy titokban törnek ellene. A béke és a szeretet műveit ápolgatta félszázadon át, a mije volt, szívesebben adta az emberszeretetet céljaira, mint a háború szerszámaira.

Szinte a köteles önvédelemről is megfeledkezett. Az első sorba igyekezett ez a nemzet ott, ahol özvegyeket, árvákat kellett gyámolítani, gyöngéket istápolni, elnyomottakat segíteni, elesetteket felemelni. Emberbaráti intézményeinket tisztelettel emlegették mindenfelé.

Az országunkban lakó idegen fajokat el nem nyomtuk, még hálátlanságukban is, testvéreként bántunk velök s elnéztük szomszédainknak boszantásait.

Ez a nemzet nem óhajtotta, s fel nem idézte a háborút.

De a mikor ama nyári éjszakán megszólaltak országszerte a dobok: lelkesen sorakoztunk egy ember gyanánt a zászlók alá. Éreztük, tudtuk, hogy létünkért kell küzdenünk.

Nem volt választásunk. A családi tűzhelyt, az ősi rögöt, apáink sírját kellett védenünk. Vagyonunkat akarták elrablani, munkánk gyümölcsét akarták megsemmisíteni, vérünket ontani, asszonyainkat meggyalázni.

Csak győznünk vagy halnunk lehetett.

Cselekedhettünk volna-e másként Uram!

Bocsásd meg, de a szeretet ünnepén sem tudunk hallgatni a keresztényi szelídség szavaira.

Végig akarjuk küzdeni ezt a rettenetes háborút, és végig is fogjuk egész a győzelemig.

S úgy érezzük, hogy nem istenkáromlás, mikor e véres munkához a Te segítségédért könyörgünk: Szeretetnek Istene!

[Forrás: Vasárnapi Újság, 1914. december 27.]

Lám Béla: Tűzkeresztség

1914. aug. 26-án Dunajov tájékán egy árokparton ültem, és egy noteszlapra ceruzával ezeket írtam:

„Az ágyúk itt dörögnek a közelünkben. Holnapra átesünk a tűzkeresztségen. Utolsó levelemmel, ha utolsó volna, édes jó anyámtól és apámtól akarok elbúcsúzni. Nyugodtan nézek a sorsom elé. Az élet annyi szépet adott, hogy be lehet, be kell érnem vele...”

A búcsúlevelet hazahoztam. Kopott volt és a ceruzairás nehezen olvasható. Hat évig hordtam a tárcámban. Anyám kicsit sírt, amikor átadtam, és elrejtette az imakönyvébe. Azóta bizonyosan elmállott. Mint az a kéz is, amely átkulcsolva tartja.

Lassan, nehezen tapogatózom visszafelé az évek hosszú során az ifjú katona felé. Már látom is. A nehéz keréknyomoktól felszántott országúton szekérsor kanyarog a völgybe le, ahol az ágyúk dörögnek. Ott ül az árokparton. Mellette a puskája hever és a tornisztere. A fekete bőrvet a kétféjú-sasos sárgaréz csattal kikapcsolta a derekán. A csukaszürke blúzt is kigombolta, sapkáját hátrtolta a homlokáról. Porlepte arcára és mellére világos csíkokat mosott a lecsurgó izzadság. Felhúzott térdén fekete notesz, abba ír. Most leteszi a könyvecskét, és fáradtan, összeráncolt homlokkal néz maga elé. Aztán újra felveszi, és még ír bele néhány szót: „Szerelmek, bohóságok, melyek elmúltak bennem.”

Óvatosan közeledem hozzá, gondosan vizsgálgom. Mérlegelem a szavakat, amelyeket leírok, meg ne hamisítsam a vonásait. Nagy felelősséget érzek iránta. Olyannak mutassam, amilyen volt. Valóban volt, nemcsak képzeletben. A fiatal katona? Én? Nem én, nemcsak én. Egy a százezrek közül, akiknek szuronyos puskát nyomtak a kezébe, és elindították – az ellenség felé.

Ez volt az első nagy probléma. Az ellenség. Puskát és szuronyt adtak a kezembe, amivel immár ölni fog kelleni. Lőni – nem céltáblára, amelyen papírral lehet beragasztani a kis kerek lyukat, de emberre, ellenségre, aki elesik, elterül a földön, kínlódva nyög és átkozódik. Átkoz engem, az ellenségét, akit gyűlöl. Igen, gyűlöl, mert az ellenséget gyűlölni kell, mert ha valakibe szuronyt akarok döfni, azt gyűlölni kell. De miért? Honnan vegyem ezt a gyűlöletet? Tolsztoj írt róluk, az ellenségről, a szörnyről, amely most lassan, ágyúdörgés közben közeledik felém, hogy eltiporjon. Tolsztoj írt Nyehljudovról és Andrej hercegről és Natasáról. Vagy Turgenyev Rugyinről és Gogol Pulcheria Ivannáról és Afanaszj Ivancsáról... Pedig hogy szerettem őket! Barátaim voltak, többek annál, lelki rokonok, hozzám tartozók. És most gyűlöljem őket. Falragaszok hirdetik a szörnyűségeiket. Egy rikító plakáton lovas kozák hosszú pikájával felnyársalt csecsemőt emel a magasba, míg lovával a szerencsétlen anyára tipor. Erre gondolok, ezzel igyekszem áthangolni magamat; és a rémtörténetekkel, amelyeket olyanok mesélnek, akik „megbízható forrásból” hallották, hogy a foglyoknak levágták a fülét, kiszúrták a szemét a kozákok, akik vadak, nem is emberek már. Állati hangon üvöltenek, nem lehet érteni, mit. Ami pedig a cserkeszeket illeti, ezeket a fekete ruhás, kucsmás ördögöket... Nem egészen, talán egyáltalán nem hittem ezekben a mesékben, de jólesett hallani, erőt meríteni belőlük – a gyilkoláshoz.

Elindulásunk előtti este anyámmal beszéltem át az életemet. Mindazt, ami voltam, ami akartam lenni. A szerelemről beszéltem, amelyben csalódtam. És a nagy összetartozásról, amelyet az emberek, nemcsak a családom és a honfitársaim, de minden teremtet lélek, az egész természet iránt éreztem, és amelyről most le kell mondanom, amit most el kell fojtanom magamban, hogy harcolhassak, hogy lelőjem, leszúrjam, elpusztítsam – az ellenséget, amelyet nem ismerek. Vajon hogyan fogok visszatérni, ha visszatérek, ebből a háborúból? Gonosz leszek, kegyetlen, embertelen, gyűlölködő?

Anyám sokáig hallgatott. Aztán csak azt mondta:

– Nézd, fiam, én kevés nemesebb, jobb embert ismertem, mint az apámat. És ő, emlékszem, azt mesélte egyszer, hogy a szabadságharc folyamán tizenkét ütközetben vett részt. Én azt hiszem, erős leszek, nem fogok sírni, amikor elmész, de imádkozni fogok érted mindig, és kérni fogom Istent, hogy visszajöjj, úgy, ahogy elmentél tőlem, most. És meglátod, meglátod... – a hangja elcsuklott.

– Ó, anyám, lehetséges-e ez? Embert ölni, ártatlan embert, olyant, mint én, és jónak maradni? Ültem az árokparton, halálosan fáradtan a felvonulás örületes menetelésétől. Ültem az útszélen, és anyámra gondoltam, aki imádkozik értem.

Hogyan is kerültem ide? – gondoltam vissza életemnek erre az érzésem, sőt talán kívánságom szerint is – utolsó szakaszára, amely tulajdonképpen múlt év áprilisában indult el a sorozásnál apám szülővárosában, Ungváron. A családi tanács úgy döntött, hogy nem kell katonáskodnom, kár az idővesztéséért. Így aztán a főorvos, kicsit meglapogatva meztelen hátamat, ezzel tolt odébb:

– Gyengécske vagy, öcsém, ráérsz katonáskodni majd, ha megerősödöl.

És ekkor én, kissé sértett hiúságból, de kissé abból az elgondolásból is, hogy ráérek még mérnök is lenni, hirtelen azt mondtam:

– Kérem, én szolgálni akarok.

Az orvos meglepődve nézett rám.

– Szolgálni akarsz? – kérdezte, és megfogta a karomat, megforgatott maga előtt. – Hát akkor szolgálj, tauglich – diktálta be a sorozó bizottságnak, és ezzel elindultam azon az úton, amely ide vezetett. Visszanéztem az elmúlt évekre, mindarra, ami felemelően szép és jelentőségteljes volt, múltó hangulatokra, szerelmekre, lányokra, akik azt gondolták, hogy szeretnek, az utolsó, akiről azt hittem, hogy szeretem, és akivel immár bevégeződik az életem. Ez a kerekded történet, amelynek nincs, nem is lehet folytatása. Csak így marad meg annak, aminek elindult, amivé kiépiteni szerettem volna. Műnek, amely félbemaradtan is befejezett, egész.

Szerettem volna, ha nem így fejezem be, ilyen szürkén, porban mászó féregként, hanem valamilyen szép széles gesztussal. Nem ezzel a borjúbőrbe bújtatott húszkilós ördöggel a hátamon, amelyet cipelni kell, ami égeti a vállamat, és megfoszt minden lendülettől, hanem vágta, lovasrohamban – mint Petya Rosztov... a borogyinói csatában. Szerettem volna, ha megmutathattam volna magamat az embereknek, a világnak, hogy tudják, nem az vagyok, akinek látszom, nem ez a csukaszürke báb, más, több ennél... De Koré Mihály, ez az egyszerű parasztfiú itt mellettem, akivel a Dnyeszter-parti őrsgben átbeszélggettük a fél éjszakát, ő az-e, akinek látszik? ő is más, több ennél! És a többiek, a százak, ezek! Ki ne volna több ennél az egyenruhába bújtatott, megfélemlítéssel idomított bábnál, akinek látszik!

Magam köré néztem, Koré Mihályra, Márton Andrisra, a többiekre, akik alám rendelték, hozzám tartozók, tőlem várnak bátorítást, példaadást. Nekem kell megmutatnom nekik, hogyan kell viselkedni az ellenséggel való találkozásnál.

Elnyúlva fekszenek, ugyanúgy, mint én, és talán az anyjukra gondolnak ők is, aki imádkozik értük. Az anyjuk, a kérges kezű, hervadt parasztasszony, fejkendő visel. De ha leveti a fejkendőt, ha letérdel és összekulcsolt két kezére hajtja a fejét, ugyanolyan, mint a többi anya, mint az enyém is. A természettel való egybeolvadás vágya, reménye kialudt bennem. A természet tereppé változott. Dombok, árkok, fák és sziklák csak mint búvóhelyek, fedezékek jöttek számításba, amelyekhez óvatosan közeledtünk; nem rejtőzik-e mögötte valaki, aki életünkre tör? És, íme, most, a nagy közös ellenség, a halál előtt új érzés, új felemelő érzés nő

a lelkemben. A bajtársakkal, sorstársaimmal való összetartozás érzése, amelyet az a tudat növel, hogy nem félek a haláltól. Meg kell halnom, tudom, és nem félek tőle.

„Nyugodtan nézek a sorsom elé – olvasom újra a noteszlapra írt szavakat –, az élet annyi szépet adott, hogy be lehet, be kell érnem vele...”

Szerelmek? Ó, ebben a pillanatban, amikor meghalni készülök, milyen valószínűtlenül messzinek tűnnek az idők, amikor ez látszott központi problémának. Szerelem? Illúzió, elképzelés, hangulat. Ballagtam... a Szajna felé, lelkemben égtek... rőzsedatok, füstösek, furcsák... arról, hogy meghalok... Szalon, pattogó tűz, színes díványpárnákon ülő fiatalok. „Meghalok” – ejtem ki érzelmesen a szót, és megszorítok egy felém nyújtott kezét. Egy lány kezét, aki azt mondja, szeret. Mi volt ez, szerelem? Hangulat, beállítás, póz! Feldíszített, felcícomázott érzések, amelyekről most lehull a sallang. A tűz, amely vörösre festi az ég alját, égő falvak tüze, Grieg lírai akkordjait távoli moraj nyomja el, ágyúdörgés. A halál valódi képe ez, a mors imperatoré, a minden életen győzedelmeskedő halálé, a minden problémától, szenvedéstől megváltó halálé, akivel megbarátkoztam, békét kötöttem, akít várok, nem félek tőle...

– Maarsch! – hallatszík messziről az elnyújtott vezényszó. – Maarsch – veszi át a századparancsnok. A fiúk lassan, nyújtózkodva szedelőzködnek. Vállra veszem a tornisztert, bekapcsolom az övet, amely a patrontáskákat tartja, felemelt kézzel jelt adok, és a mögém sorakozó szakasszal megindulok az úton lefelé. Jó ötven lépéssel előttünk halad fekete lován a kapitány. Az emberek arcán fáradt ünnepélyesség. Az út mellett, a repedezett agyagos földön egy barna ló hever vértócsában, felhasított szüggyel. Az első háborús halott. Rámeresztjük a szemünket, és aztán félrekapjuk a tekintetünket. Az első! Hány jön még utána! Sietve megyünk tovább. A domb tövében széles mező, mögötte fiatalos erdő. Fedezék, efelé tartunk. A kapitány int. Megállunk. Most robbanások, két-háromszáz lépéssel előttünk három gránát csap be egymás után. Az ellenséges tüzérség keresi a csapatunkat. Néhány perc múlva újabb három robbanás, alig száz lépéssel a zárt csoportban álló század előtt. Az emberek ideges nyugtalansággal néznek a kapitány felé, aki elöl van, távcsővel kutatja a terepet. Ágaskodó lovát a legénye tartja. A kapitány int, és futva halad előre. Elfutunk a gránáttölcsérek mellett, és megállunk. Most újabb három becsapódás azon a helyen, ahol előbb álltunk. Bizalommal tekintünk a kapitányra, aki most már fedezékbe ért, és nyugodtan halad elöl, a század négyes sorokban utána. A fiatalos erdő lankásan emelkedő öreg bükkösbe torkollik, ahová széles szekérút vezet. Ezen halad, vonszolja magát torlódva, meg-megállva az ezred. Most puskalövés. Az emberek ijedten néznek körül. Honnan lőnek? Előttem egy legény a szakaszomból lekapja a puskát a válláról, és betölt. Utána egy másik, harmadik.

– Megállj! – ordítok rájuk teljes erővel. – Hová akarsz lőni, saját csapatainkra?

De már késő. A puskaropogás, melyet felerősít az erdei visszhang, erősödik, és a következő pillanatban futó embercsorda dob a földre egy útszéli farakás mellé, és átgázol rajtam. Feltápáskodom. Húsz lépéssel előttem áll az úton a kapitány. Szájában síp.

– Neunte Kompanie – kiabálja, és sípol.

A Neunte Kompanie mögött porzik az út. Ketten sorakozunk, Koré Mihály és én.

A tűzkeresztség tehát ez volt, ez az erdei ütközet, amelyet az előttünk már rajvonalba fejlődött nyolcvankettesekkel vívtunk, akikre, részben kellő felvilágosítás híján, részben rémlátó ijedségből, a mögöttük jövő csapatok reálítottak. Erre ezek abban a hiszemben, hogy az ellenség került a hátukba, frontot változtattak, és éles tűzharccal megfutamították a mögöttük felvonuló hatvanhármas ezredet...

Ott álltunk a kapitány előtt, ketten, a kilencedik század.

Az úton kis lovascapat ügetett felfelé. Elöl szálas, nagy ember tábornoki egyenruhában. Feszesen tisztelegünk. Negován volt, a divízióparancsnok.

– Hol van a százada? – ordított mérgesen a kapitányra.

– Megfutottak – válaszolta keserűen, és arra mutatott, ahol eltűnt a százada s talán a karrierje is.

– Csürhe népség, Schweinepack – harsogta magából kikelve a tábornok. – Mire vár? Szaladjon hát, és hozza vissza őket.

Továbbügetett, nyomában a vezérkarral...

[Forrás: Lám Béla: A körön kívül. Önéletrajzi regény. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1967]

Oláh István

Szerelmes harctéri levelek

tudatom veled innen udinából
aminek határában fekszünk mint oldott kéve
immár négy napja mert erősen lőnek
mi most jól vagyunk megettük a paszuly-
konzervet van aki már lő is tőle más
álmában robban amit faszoltunk eddig még bejött
a kis mihók ma kettőt lépett a feje után
elgurult eltalálták túlról elment
hogy szeretnék én is elmenni veled míg
be nem örölnek ebbe a kurva földbe

*

amikor meglátlak a nyitott ajtóban
amikor meglátsz a nyitott ajtóban
amikor a nyitott ajtót be kell csukni
amikor a nyitott ajtót mindig csukva kell
tartani
hogy ne sápadjanak bele a tyúkok
a nagy rikoltozásba
s a lovak se hátráljanak
a nagy dobogtatásba

*

az olaszt fellógatták kémkedett
né mondja samu né
nadrágján hordja a térképet kettőt
rándult combján megjelent a csizma alakú folt
ez aztán a haza a magasban
lehet hogy te is csak úgy szereted a tiedet hogy utolsó
gondolatod még kirajzolja az ezeréves
határokat s csak utána
öltöd ki a nyelved

*

amikor behunyom a szemem látlak
hol elszikkadsz hol mint egy csigának
édes a nyálad

*

józsit kilőtték baloldalt
sanyit és misit jobbról
pistát elkerülte a gránát
soha jobbkor
amikor lőni kezdtek
féltem benyomultam a földbe
perc múlva már nagyon jó volt
a lucskos avarrá hűlő ölben
s mintha drága csöcsöd is érinteném
minden itt van és mégsem az enyém

*

sárika mellé márikát
márika mellé árpikát
árpika mellé gyurikát
manyi mellé rézit
rézire a rozit
rozira az erzsit
mind megcsinálom
az üveghegyen innen
királyhágón túl

*

én vagyok a legügyesebb babagyáros
s te otthon vársz
arcod tejszagú szél hevíti
a nász
én a szerelem
élni akaró gépe vagyok
nemző- de inkább igenzőgép

*

árpád apánk még nincs veszve
mi az a nincs ami a még
vagy ami már vagy ami vég
nincs még veszve nemzedet
a kántortanító harmóniumon kísérte magát
senki más ki csinálja meg a holnapi
nemzetet
beváltanak majd minket is nem kiváltanak
átváltanak határon túlivá
a földdel együtt amit nincs hogyan
megváltani
a boltosnak pedig azt üzenem
ne mind forgolódjék körülöttem

csak én tudom megtölteni veletek
a házat

*

megsöpörlek mint a csűr száraz
földjét
megdöngöllek mint a csűr megsöpört
nedvesen sötétlő földjét
időközben hányfelé szakadunk
szoknyád a haza mi
csak kerülünk egyszer haza*

* Nagypám falujába, az erdélyi Szentiványra érkeztek a levelek nyílt tábori postai levlapon, bárki elolvashatta. Már amelyiket ki nem cenzúrázták. A feladó, Nagy István elesett 1918. október 27-én Vittorio Venetónál.

Gulyáságyú

A modern háborúnak a legfélelmetesebb kreációja a negyvenkét centiméteres ágyú. Ennek a lövegei lőtték rommá a híres belga és francia várakat s teszik tönkre a francia sereg védműveit. Ezeknél a nagy mozsaraknál is van egy nagyobb kaliberű ágyútípus, amelyeknek lövedéke egyenest a katona gyomrába kerül. Ez a gulyáságyú. Már nagy Napóleon is azt mondta, hogy a katona a gyomrával masírozik. A gulyáságyú, vagyis a tábori konyha gondoskodik, hogy a baka gyomra megteljen finom töltelékkel. Ott menetel a harcosok mögött és messziről úgy fest, mint egy lehetetlenül nagy mozsár toroka. Protzkasztani is van előtte, ez viszi a muníciót, a babot, lencsét, sót, paprikát. Útközben főzi a szakács az ebédet és a gulyáságyú szorgalmasan füstöl.

A tábori konyha a lehető legpraktikusabb história. Fő része egy nagy rézüst, mely alatt állandóan ég a tűz. A tűz azonban egy olajtartót ér, úgy hogy a hús soha nem pörkölődik meg. Az olaj egyenletesen adja a meleget és órákig forró. Ha az étel megfőtt, el lehet oltani a tüzet, mégis forró marad a jó paprikás meg a gulyás. A gulyásüstön kívül kávéüst is van s ebben főzik a jó feketekávét, mely jobb, mint a kávéházi lötyty. Éppen csak hogy a pikkoló-gyerek, meg az újság hiányzik. Márványasztal az van. A nagy szélességű orosz föld végtelensége. És ami a fő, ez az asztal föl se billen s nem kell rajta borravalót hagyni...

Hogy aztán mit esznek a mi katonáink?

Ezen a kérdésen többet vajúdunk most, mint a saját étlapunkon. Nagyjából megmutathatjuk, milyen a katonák étlapja a háborúban. Minden ezred hetenként állítja össze s parancsban közli a csapatokkal. Nagyjából hasonló, szinte egyforma mindenütt. Ha a tizedik ezred étlapját nézzük, szinte szakasztott ugyanolyan az ötvenhetediké is.

Az a heti étlap, amit íme közlünk, a harmincadik népfölkelő gyalogezredé. De majdnem ugyanilyen a többi ezredké is. Tehát:

ÉTLAP

Reggeli

Hétfő: Tejes kávé, feketekávé vagy tea

Kedd u. a.

Szerda u. a

Csütörtök u. a
Péntek u. a
Szombat u. a
Vasárnap u. a

Ebéd

Hétfő: Húsleves rizzsel, savanyu káposzta
Kedd: Sertéspörkölt, túros tészta
Szerda: Húsleves darával, savanyu burgonya
Csütörtök: Gulyás rizzsel, lekváros tészta
Péntek: Húsleves tarhonyával, bab vagy borsófőzelék
Szombat: Cók-mók
Vasárnap: Húsleves árpakásával, mákostészta

Vacsora

Hétfő: Burgonyatészta
Kedd: Bableves
Szerda: Köményleves szafaládéval
Csütörtök: Burgonyaleves
Péntek: Daráztészta
Szombat: Gulyás
Vasárnap: Szalonna

Ehhez tudni kell, hogy a katona igen nagy kvantum kenyeret kap. Mindenhez eszik bőségesen kenyeret. Hébe-korba bort is kap. Néha este is kávé. És a leves: a leves nem olyasvalami, amit nekünk leves cím alatt tálalnak. A katona levesében egy jó ökölnyi darab marhahús van elhelyezve. Közel egy félfont.

És mi az a cók-mók? A katona úgy hívja, hogy „cakkumpakk”, – minden együtt. Ez a katonák egyik legkedvesebb étele. Együtt fő a leves, a hús, a főzelék, a tészta. Ebben az ételben benne van minden, ami jó, kellemes és étvágyingerlő. Ha golyókat nem szervíroznának hozzája, a katona jobban élne a háborúban, mint akárki más a békében.

[*Forrás: A Nagy Háború anekdotakincse. Összeállította: Nagy Endre. Budapest, 1915, Singer és Wolfner kiadása*]

Endre Károly: A harctéri versekből

Monte San Gabriele

Eső azért esik, hogy ázzál,
Ha szél fú, azért fú, hogy fázzál,
Szegény fiú, szegény fiú,
Magadra mostan jól vigyázzál.

Ki kora gyermekkora óta
Magát a futó széltől ótta,
Szegény fiú, szegény fiú,
Gázolnod kell most fagyos hóba.

Hegy azért van, hogy fúrjad, ássad,
Víz azért, hogy színét se lássad,
Szegény fiú, szegény fiú,
Hogy nincs menekvés, már belássad.

Álom édes, hogy kikerüljön,
Étel jó, hogy ne sikerüljön,
Szegény fiú, szegény fiú,
Ne higgyed, hogy még kiderüljön.

Arcod üde volt, hogy beessen,
Szived teli, hogy ne szeressen,
Szegény fiú, szegény fiú,
Kifusson vágya, vérveressen.

Az élet azért, hogy búcsúzzon,
A halál, hogy magával húzzon,
Szegény fiú, szegény fiú,
Még alig, alig túl a húszon.

Monte San Gabriele, 1917. VIII.

Haláltánc

Int az élet gyors hajója,
Hí az élet minden jója
S leselkedik a halál.
„Nem vagyok még olyan ócska!”
S folyik köztünk a bujóska,
Megtalál vagy nem talál?

Ipicsapacs, szörnyű játék.
Osztja a nap sugarát még
S látom, indul a hajó;
Halálom az útra ül ki,
Nem tudok már menekülni,
Hajó! Hajó! Hó! Hahó!

Ily közletről sose láttam,
Nem hittem a nyavalyákban.
Merthogy oly ifjú valék,
Uccu halál! Ott a vének,
Hagyd az ifjút kedvesének,
Várj egy kissé, várj no még!

Hiába, már megfogattam,
Rám vicsorít, jaj, fogatlan
S érzem, bűzlik a penész;
Átlyuggat és csontom törve

Letaszít a véres völgybe,
Ennyi, s nem több az egész.

Kérem most a szemlélőket,
Leginkább a kényes nőket,
Fordítnák szemük el-é?
Ó, mert iszonyatos vagyok,
Ahogyan így leroskadok,
Hazám, oltárod elé.

Monte San Gabriele, 1917. VIII.

Lászlóffy Aladár: Az üteg

Molnár Ferenc emlékének

Régi, rejtelmes bejegyzést találtam abban a kopott noteszben, amit már elveszettnek hittem.

Az első világháború egyik őszen, egy offenzíva legkényesebb napjaiban Szászrégenben jártunk. Összesen két nap s egy éjszaka. A haditudósítóknak nagyobb mozgási szabadsága volt, hotelben laktunk, nem emlékszem a nevére, a városka egyetlen szállodája volt.

Napközben sokat gyalogoltam, nagyon álmosan feküdtem le tizenegy körül. Az éjjeliszekrényre az önborotva mellé kivettem zubbonyom zsebéből az órát s azt a kopott barna noteszt, mely akkoriban kezdett betelni. Tíz percet sem aludtam, felriadtam. Messziről ágyú szólt. Majdnem szabályos időközökben lőtt egy üteg. Négyet-négyet. Feltápázkodtam az ágyról, melyre úgy, ruhástól dőltem le, kitértam az ablakot és rágyújtottam. Az éles, hideg őszi éjszaka csendjében tisztán lehetett hallani. Még arra gondoltam, hogy errefelé negyvennyolc óta nem hallottak ilyesmit. A nyáron fenn Galíciában el se tudtunk aludni, ha nem dohogott tompán az ágyúszó. Szinte megnyugtatta az embert a gondolat, hogy a tüzerek legalább ébren vannak, vigyáznak.

Mikor kiléptem a folyosóra, Sz. főhadnagyba ütköztem. Sebesülése után a tüzérektől került át hozzánk. Idegesen szívta a cigarettáját a majdnem teljes sötétben.

– Ha csak azt számolom – mondta fojtott hangon –, hogy egy ilyen lövés mennyibe kerül... mióta elkezdtek, ez az üteg előtt legalább ötvenezer koronát, pedig fogadni mernék, hogy semmi okuk nincs rá. Sötét van, éjszaka van, nyugtalanok, idegesek, mindenféle képzelt neszeket hallanak, s így nyugtatják meg magukat... Biztosan valami zöldfülű tartalékos a parancsnokuk, már megbocsáss...

Hívtam, nem jött velem, lementem a hotel elé, a kihalt főtérré, jární egyet a hűvös, ős-szagú éjszakában. Ó, mi mindennek a szaga úszott akkoriban ezeknek az ősöknek a levegőjében, ami azóta végleg elpárolgott; mint az ifjúságom. Nézegettem a hidegen, feketén csillanó csukott ablakokat, melyek mögött most ébren, szívszorongva hallgatják az ágyúszót, a szinte ellenségesen hallgató magas kapukat, a hadifogoly-szomorúságú fákat. Milyen más lehetett minden egy-két évvel ezelőtt, nyáron, a hosszú béke idején, a normális élet napvilágánál, a felfutó klematisz vagy szőlő indái alatt. Azelőtt nem jártam itt, de biztos lehettem benne, hogy ugyanolyanok voltak a vasárnap délelőttök, mint felénk, a hosszú nyelű, fehér napernyők, piaci tarka fejkendők, a gumirádlisok küllői s a parasztszekerek zörgése, a térzene, a sörkert szaga s a futórózsa illata a kiskertben.

Eltűnődtem, hogy valahol megmarad-e legalább ez a kép, melyet néhány év alatt olyan szépen, közös erővel elbontottunk, mint valami hetivásárt. Valaha tisztázódnak még a dolgok, avagy nem marad majd, aki s az se, aki előtt tisztázza a nagy erőszakolt csuszamlásokat, csúsztatásokat, hamisításokat, ahogy az amolyan kis, kívülállóra jellemző félreértéseket, hibákat se, amelyeket én még itt-ott folyton megérzek a kínlódó emlékezésen olyan korokra, mikor minden fenyegetően romlott, remegett, penészedett már, mert őseim élete, ha nem másképp, a nevelés formájában örökre folytatódik bennem.

A sarkon világos volt a két kirakatnyi ablak, odaballagtam. A kávéházban egyetlen vendég ült: hosszú, sovány, finom arcú öregúr, fekete szalonkabátban, melyet akkoriban ferencjósának becéztek. Két asztallal errébb ültem le. Az öregúr előtt borosüveg állott; mikor ivott a sárga fényű borból, láttam, hogy fehér cérnakesztyű van rajta. Ez a látvány, ma sem tudom miért, épp olyan felejthetetlen számomra, mint az a bor, amelyből én is megittam egy üveggel.

– Lám, van, aki nem alszik – somolyogtam békítőn az elékerülő koromfekete bajuszú pincérre, aki nem aprehendált a késői vendégre, mert cinkos vigyorral azt felelte:

– Az öregisten bizony alszik.

Küküllőmenti bor volt, német címkéjén ez állt: Kokelpertl. Nem emlékszem, hogy valaha ennél jobb bort ittam volna. Vagy talán csak akkor, abban a szomjúsághoz hasonló izgalomban esett olyan jól a jéghideg arany illata, zamata.

Közben csendesen, tompán, szinte szelíden szólt az éjszakában a távoli ágyúszó. A beteg tüzerfőhadnagyra gondoltam, aki fenn a folyosón fel s alá jár és számolgatja, hány ezresébe kerül a hazának ez a lövöldözés. „Ha lecsúszott hat pár ökör, ez a kis légy mit ártson...” – kaján belső mosollyal fordultam arra, ahol efféle helyeken vidéken máskor legalább egy szál cigány gunnyaszt a rakott kályha mellett. A hosszú fal fogason egyetlen árva kalap, de ott lógnak az újságok, hajlított nádkeretekre csíptetve. Leakasztottam a legközelebbit. Mikor belelapozok, olyankor pár pillanatra mindig az foglalkoztat: hogyan is hajlítják ezeket az újságtartókat? Egyszer Jenő barátom megmagyarázta, hogy a lehető legegyszerűbben: gőzölik. Azóta se értem... „Meg akar ön szabadulni Rheumájától? Sok ezren kigyógyultak. Díjtalan próbaküldemény”... „Mattioni-féle savanyúvíz”. A harctéri hírek nem érdekelnek. Tárcát írok magamnak, különbet, ha tetszik; a veszteséglistát hál’ istennek nincs kiért átböngészni. Maradnak a hirdetések. „Nyári toilettek, kesztyűk, kalapok. Holzer cs. és kir. udvari szállító”... „A háború szele elsöpörte a haszontalan és ártalmas francia szépítőszereket. Manapság a tiszta, üde arcot a hazai ipar garantálja: Dr. Jutassy kenőcs 5 kor. Dr. Jutassy szappan 2 kor. Dr. Jutassy arcpor 1 kor. Főraktár: ...” Fészkelődöm a széken, átvetem a lábam. Tekintetem találkozik az öregúréval. Kinnről a dübörgés tompán... „Kovács P. fiai photographikai szerek szaküzlete Kolozsváron. Alapítva: 1853-ban”... „Nem azért gyűjtják a gyertyát, hogy véka alá rejtsek, hanem hogy világítson – mondotta Jézus. A hazaszeretet se sokat ér, ha rejtve marad a szív vagy a láda fenekén. Pénzét fektesse hadikölcsönbe”... „Exhumálásokat az összes európai hősi temetőkből, valamint a szükséges okmányok beszerzését szolid árban anyagi kezeség mellett eszközölünk: Szende és Szabó, azelőtt Gebauer Rt. Károly körút 4. Elsőrendű szakintézet. Telefon 51–02” ...Egyszer meg kellene írni a történelem történetét is, sajnos, elkerülhetetlen lesz előbb-utóbb. Mert semmiképp nem azonos a belekeveredettek saját történetkéinek összegével! Most minden bajba és veszélybe sodródott körülöttünk. A legnagyobb entitástól a legkisebbig. Saját életem is, de ezt talán már nagyon is megszoktam. Ezért tudom még élvezni az ilyen kényszeroázisokat, s megátalkodottan reményelem, hogy az én esetemben ama igazi bevetés elmarad. Bár az is lehet, hogy végül az utolsó percben valami jelentéktelen részletecskéért esem el, messze földön, idegen tájon, egy erdőcske sarkán mint szürke közlegény, ha nem véletlenül mint gyanútlan járókelő, egy ilyen

ostromlott kis vásárhelyen, eltévedt srápneltől, vagy ne adj isten, megtorlásként mint civil túszt állít falhoz valami rongyolt idegzetű előőrs kapitánya. Mit nem láttunk már!?...

Ebben a pillanatban szólított meg az öregúr. Feketesárga karszalagomra mutatott:

– Újságíró?

– Igen.

– Tud valamit?

– Sajnos, semmit.

– Mi lesz itt velünk?

– Holnap talán eligazítás jön a hadosztálytól.

– Akkor se fog többet tudni – legyintett fáradtan. – Nem mondanak semmit. Vagy ők se tudják, hányadán állnak a dolgok. – Aztán váratlanul bizalmas hangon, nyersen megkérdezte:

– Miért nem megy aludni?

Tanácsstalan mozdulatot tettem, mikor épp újra négyet dobbant az ágyú ott a hegyen.

– A miénk – mondta az öregúr.

Hallgattunk. S akkor megint szólt az ágyú, de sokkal messzebről.

– Az övék – mondta az öreg. – Pontosan tudom, melyik másik. Itt hallgatom már két hét óta minden éjszaka.

– Bizony, Velencébe is behallszanak a Piave partjáról az ágyúk.

– Tetszett arrafelé is járni?

– Jártam, még a tavaszon, amikor az offenzíva összeomlott.

– Hát igen, így megy ez mindenütt... Mindenütt. De hát kinek is kellett ez a háború!?

Elhallgattunk. Az éjszaka ideges szívdobbanásai ugyanúgy ismétlődtek. Köztünk két asztal-lapnyi hófehér fennsík. Mégis, mióta beszélgetünk, már tulajdonképpen együtt üldögélünk, s így közösen mintha jobban figyelnék az ágyúszóra.

– A miénk...

Ritkán, egyre halkabban szólalunk meg.

– Az övék...

A nagy ablakokat kívülről meg-megcsillanva mossa az eső.

– Már napok óta nem alszom. Itt ülök a kávéházban egyedül, iszogatok, amíg haza nem küldenek. De otthon nem fekszem le, éjjel nem kerül le rólam a ruha, nappal öltözöm tisztába. Éjszaka nem merek levetkezni.

– Miért?

– Tudja isten... hátha éppen akkor kell menekülni. – Fülel, mintha várná az ágyúszó válaszát. Bólintott reá.

– Az övék.

– Ha ilyen rosszul érzi magát, miért nem megy el ebből a városból?

– Én, kérem, idevaló vagyok. Itt születtem, itt nőttek fel, itt öregedtem meg, most már nyugdíjas vagyok, de...

– Van itt valakije?

– Már csak a temetőben. A vacak kis holmim két kofferbe belefér. Nincs a szobában már semmi. Ha a hátamra veszem a két kis koffert, mindenem velem van. Már kipróbáltam, szíjra fűzve, mint az átalvetőt, elbírom akár órákig is.

– Hát akkor mire vár?

– Nem... Nem. Furcsának fogja találni... Nem lehet csak így itt hagyni. Még azt az árva sírt se, nemhogy... nemhogy...

Mindig valami megbocsáthatatlan könnyelműséggel kezeltem azt az orvul támadó, fenyegető érzést, hogy egy szép napon az ember lehet a legelhagyatottabb is ebben a rettenetesen felfordult világban. Hirtelen úgy tűnt, hogy most már maga a világ árva.

– Már megengedjen... – kezdtem el, magam is meglepődtem, hogy milyen könyörgő, milyen alázatos hangon. – Így őrködünk innen a kávéházból egy sír felett? Aminek úgysem eshet semmi bántódása, még ha egy egész ellenséges hadsereg vonulna is be ide...

Nem felelt. Mintha magával vitatkozna, mogorván dobolt az asztalon. Sokáig hallgattunk. Talán elbóbiskolt. A küküllőmenti már elfogyott.

– A miénk – sóhajtott nyögve, mikor az ágyúk megszólaltak.

– Az övék – suttogtam gépiesen a másik percben, mikor válaszoltak.

– Tudtam, hogy furcsának fogja találni...

Régen volt. A történelem aztán kis helyen elfér. Minél messzebből nézzük. Később, mikor felmentem a szobába, elővettem a kopott, barna noteszt s feljegyeztem: „Nyugtalan éjszaka. Két üveg bor. Furcsa öregúr. Négy ágyú.”

[Forrás: *Svájci határállomás. Novellák. PIM, Digitális Irodalmi Akadémia*]

Mosolygó háború

A LEGROSSZABB ESET

A szörnyűséges nagy melegben pihennek a katonák. Van köztük tüzér, baka, huszár. A hőség elfojtja a szavukat, csak néha-néha ejtenek egy-egy szótagot.

– Nagy baj az – mondja a tüzér –, ha az embernek elfogy a pénze.

Rábólint a baka, meg a huszár, hogy igaza van.

Kis idő múlva azonban megszólal a baka, akinek a fejében motoszkált a legrosszabb dolog.

– Nagyobb dolog a’, ha valakit agyonlőnek. Az a legrosszabb.

De ezt már a huszár sem állhatja meg szó nélkül és foghegyről odaveti:

– No, már én ennél rosszabbat is tudok... Mert hátha kilüvik alólam a lovat!

AZ ANGOL CENZÚRA

Az amerikai újságok, amelyek csak az angol kábeleken át kapnak híreket az európai világ-háború eseményeiről, lázadoznak, hogy az angol cenzúra milyen hallatlan stupiditással dolgozik. Teljesen ártatlan táviratokat katonai tudósításoknak néz és törül. Az egyik tekintélyes amerikai lap – az angol cenzúra illusztrálására – a következő kis történetkét mondja el.

Egy Londonban élő amerikai a főpostára kísérte egyik barátját, aki Svájcba akart táviratozni. A táviratot francia nyelven írták meg, mert a szabály szerint annak az országnak a nyelvén kell táviratozni, ahová a sürgönnyt címezik. A postahivatalnok összeráncolta a homlokát:

– A táviratot nem vehetem át, mert nincs svájci nyelven írva.

Hosszas magyarázgatás következett most. Mindenáron meg akartuk győzni a hivatalnokot, hogy svájci nyelv nincs a világon. A távirótiszt egy pillanatra eltűnt, hogy kollégáival tanácskozzon. Mikor visszajött, így szólt:

– Na, most az egyszer még fölveszem franciául...

A TILTOTT DAL

Vasárnap délután. A fogolytáborban. Az orosz foglyok unottan lézengenek a major körül. Ellepik a gémes kút hosszú vályúját, a kukorica-górék gerendáit, mint egy fáradt, khakiszín madársereg. Most ők a magyar föld napszámosai és vasárnap lévén, munkaszünet van. A közeli uradalomból az ispán, a faluból az öreg jegyző feleségükkel, leányaikkal idejárnak szórakozni, olcsó, de kedves kis ajándékokat: cigarettát, pogácsát osztanak ki az atyuska mostohagyermekei között. Ezért azután hálából előállnak a jobb hangú oroszok, énekkart rögtönöznek és méla szláv nótákat énekelnek. Egyszer, mikor már elfogytak a nóták, előállott egy magas, fekete orosz, mintha valami nagy dologra szánná el magát, fölnezzett az égre, karjait különös pózzal összefonta a mellén és melegen zengő tenorján belekezdett egy dalba. Egyedül énekelte az első sorokat, a többiek rémült arckifejezéssel néztek rá egy percig, aztán reszkető mosoly ült az arcukra, akik távolabb voltak, szaladva jöttek oda és a következő pillanatban száz torok zengte ugyanazt a dalt.

Az orosz forradalmi himnusz volt. Odahaza halál, vagy Szibéria jár érte. Nekihevült, kipirult arccal énekeltek. A kukoricagóré árnyékában állottak, egy kopasz eperfa alatt. Sokáig énekeltek, a szívük már fehéren izzott ettől a daltól – magyar földön voltak. Különös volt így ez a szituáció, ők, a nagy Oroszország szabad polgárai csak akkor énekelhették ki kedvükre magukat, mikor Magyarország rabjai lettek.

A HADIANYÓS

Ilyent is termett már a meglepetésekben nem fukar világháború. Az eset a következő:

Mindjárt a mozgósítás után levelet kapott a közös hadügyminisztérium, amelyben körülbelül ez volt olvasható: „Kérem a behívásomat, mert a harctérre akarok menni, hogy a hazáért harcoljak.” Egy ügyvéd neve volt aláírva.

Nemsokára rá az ügyvédet csakugyan behívták s miután szolgálatra alkalmasnak találták, külön meg is dicsérték, hogy oly hazafias sorokkal kérte besorozását. Az ügyvéd nagyot nézett s mikor fölmutatták neki levelét, rögtön megismerte az írást: elvált feleségének anyja volt a szerző.

Pör lett belőle, mégpedig hatóság félrevezetése címén. A bíró a pör folyamán megkérdezte az ügyvéd ex-anyósát, hogy személyes gyűlölet, vagy talán más valami ok bírta-e a hamis levél megírására?

– Szó sincs róla! – válaszolt az ex-anyós. – De hát mért ne szolgáljon éppen? Ha berukkol, legalább valami haszna lesz belőle az államnak. Valamit én is akartam tenni ezekben a nehéz időkben az ország érdekében.

Fölmentették.

[Forrás: *A Nagy Háború anekdotakincse. Összegejtötte és szerkesztette: Nagy Endre. Budapest, 1915, Singer és Wolfner*]

Gyóni Géza:
Végvári sáncokban

Hat lányira a föld alatt
A mécsék gyéren égnek.
Fölöttünk egyre szántanak
A vasfejü legények.
Hat lányira a föld alatt
Még lánggal ég az élet.

Hat lányira a föld alatt
Kis ur az ember, pajtás.
Az élet egy-két pillanat,
S a halál egy sóhajtás.
Hat lányira a föld alatt
Mégis remélünk, pajtás.

Hat lányira a föld alatt
Mégis vidám az élet.
Még nóta is szól, hallga csak:
Ó, drága magyar lélek!
Hat lányira a föld alatt
Dalolnak a legények.

Hat lányira a föld alatt
Csak kiteleljünk, pajtás:
A harcok majd lezajlanak
S megenyhül minden sajtás;
Hat lányira a föld alatt
Lesz még öröm-kurjantás.

Hat lányira a föld alatt
Érik a Jövő, pajtás.
Vérből majd szebben kél a mag
S dusabban hajt a hajtás.
Hat lányira a föld alatt
Már nem soká tart, pajtás.

(Przemysl, február 27.)

[Forrás: *Gyóni Géza összes versei. Magyar Elektronikus Könyvtár*]

Vészi Margit: Repülőgépen a cattarói öböl felett

Az x-i repülőtéren megtekinthettem a remek hangárokat, melyekben repülésre készen várnak a ragyogó gépmadarak; még a biplánok oldalán megerősített gépfegyvereket is „játszatják” egy kicsit kedvemért. Rettentően demoralizálóan fagyaszthatja meg a vért az erekben, ha ez az idegtépő kattogás az ellenség feje fölött felreccsen.

– Minden alkalommal tönkre „spriccelünk” velük egy pár tucatot közülük, – magyarázza az egyik pilóta-főhadnagy, egy iskolásfiu gyerekesen ravasz nevetésével. – De csak olyankor, ha érdemes. Addig keringünk fölöttük, amíg rémületükben az eszüket veszítve, egy csordába szaladnak, bujnak össze, – olyankor érdemes „spriccelni”!

Itt sorakoznak katonás rendben a bombák is, hosszú sorban a falnak támasztva. Szép szürkére festettek, felül vasgyűrű-nehezék, hogy függőlegesen zuhanjanak le. Útjukat egy szabályozó-készülék határozza meg, melyet a repülőgép oldalára illesztnek; tükör-kereső stopper-óra és egy bonyolult görbékkel berajzolt táblázat, arról olvassák le a magasság és sebesség alapján a bombavetés pillanatát. De vannak, akik csak úgy „érzés után”, gép nélkül vetik a bombát, mint a „fejnaturalista” zenészek. Van itt egy pilóta-főhadnagy, aki eddig százhuszszor volt tűzben, gyakran jön átlukasztatott szárnyal haza, de az ellenséges ütegek állását a legnagyobb nyugalommal fényképezte le mindannyiszor. Ő kapta az első kitüntetést a cattarói öbölben.

Akarnék-e repülni? Hogy akarnék-e! Hogyne, de mennyire! Telefonálnak a kommandóhoz engedelemért és megkaptuk. Repülhetek! Most, mindjárt! A magyar pilótatiszt elfoglalja helyét elől, a kormány mellett, a százados szeretetteljes gondossággal vizsgálja, simogatja végig a drótokat és szárnyakat; felkapaszkodom a kétfedelű gép hátsó ülésére, arcomra húzom a hósapkát, a montőrök már forgatják a nagy csavart.

„Készen!! – Elengedni!!” És már rohanunk is. Oldalt kihajolva, megerőltetten figyelem a földet: azt a pillanatot akarom meglesni, amikor a földtől elszakadunk... Nem értem, – hiszen már magasán járunk? Alattunk a szafirtükör zöldbársony keretben, – az öböl. És itt mögöttünk az a tarka folt, mely mint kis hegyivirág csüng egy sziklafalon, moha közé rejtőzve: ez Castelnuovo. És szemközt velünk, az a hóban ragyogó magas hegység, a Lovcen... Ó, hogy fázhatnak fenn a francia tüzérek!

Jobbra fordulunk és messze magunk alatt hagyjuk Punta L’Ostro büszke erődjét és azt a bizonyos világítótornyot, amelyet az entente-sajtó leromboltnak jelentett. Repülünk a rózsaszínbe vesző láthatár, az égökék végtelen, nyílt tenger felé. A pilóta mindkét kezét magasra emeli: a motor észbontó kattogása mellett nem érteni a szót, – mutatja, hogy gépünk egészen hozzájárulása nélkül, önállóan, magára hagyva dolgozik. Az óraműre mutat: 500 méteren felül járunk már!

És szállunk, szállunk, és ugyanaz, pontosan ugyanaz az érzés ringat, amelyet gyakran éreztem, álmomban repülve. Más ez, mint a Zeppelin járása, melyet két évvel ezelőtt Potsdam felett tapasztaltam. Kék levegő, kék víztükör, kék hegyláncok, – egy kék mennyországban úszunk... Egy boldog súlytalanság emel magasra, én magam szállok, a gépről megfélemléstem... az én testemnek nincs súlya, én irányítom pusztán kívánsággal utunkat, boldogan és könnyedén, mintha madár volnék, a nap felé, nyílegyenesen fel!

Régóta szállunk már? Nekem egy pillanatnak tetszik. Alattunk, a szafirkék tengertükrön, egy sötétkék folt siklik sebesen: az árnyékunk, megfordultunk, – és most a pilóta elállítja a motort, csendesen, himbálózva, siklórepüléssel ereszkedünk lefelé. Most lehet beszélgetni is: „Csodálatos, oh Istenem, milyen csodaszép!”

Mind közelebb nyomul fel, közelebb emelkedik hozzánk a nedves-zöldmező és ott állanak már s integetnek a tiszték. Lágyan, szelíden, puhán lesimulunk a földre, mikor a gépből kiszállok, olyan kicsit zavart, kicsit öntudatlan, félig-ébren érzéssel nézek körül, mintha valakit könnyű délutáni álmában meglepnek.

A mi repülőink

Másnap este vacsora után együtt ülünk egy meleg, kedves szobában; a repülőtiszték vendége vagyok, a tengerész-pilótákat is áthívták a hidroplán-állomásról, a harmadik faluból. Itt ülnek ezek az újkori héroszok, kik minden nap ezerszer teszik kockára életüket, – ez a különös új emberfajta, melyben ugyanaz a nagyszerű szellem él, mint általában hadseregünk tisztjeiben. Csak aki közléről, munka közben figyelheti őket, tudja megérteni, mekkora szívósságot követel pl. a vezérkar munkája. Az egész bonyolódott gépszerkezet mozgató szíjait erős és nyugodt kezekkel igazgatni, és mit jelent a frontban vesződni, leírhatatlan nélkülözések közepett, sivár sziklacsúcsokon, ellenséges gránátűzben élni nap, nap után, a levegőben leselkedő ezer veszélyt leküzdeni!

Ezek a repülők az első generációja egy típusnak. Megvan bennük is a tengerészek vasnyugalma és megindító naiv gyerekessége, – az a magától értődő természetesség, mellyel a saját hőstetteiket megítélik, – mennyire csodáltam ezt pár nappal ezelőtt, mikor vendégük voltam egyik este egy torpedózúzó hajón. De ezek a repülők másak, komplikáltabbak; mintha a gépek a maguk univerzális képességeivel, ezek a vízen úszó, földön gördülő, szemképráztató magasságokban szálló gépek a maguk végtelenül tág szemhatárával a gazdájukat is átfomálták volna; itt, ezekben az emberekben meglelni az intellektus legszeleesebb horizontját, az emberség egész széles skáláját.

A kirándulásaikról beszélgetnek, katonásan és egyszerűen. Aztán egyikük énekelni kezd, halkán, ízlésesen, Brahms, Strauss Richárd dalait éneklő, aztán Puccinit és Debussy nehéz muzsikáját, és mind vele énekelnek, mind ismerik valamennyi dalt és valamennyi szövegét. Azután a bombáik kerülnek szóba:

– Emlékszel, az a kedves, furcsa bomba, amelyiknek olyan nagy sárga füstje volt...

És szóba kerülnek a Prix Goncourt pályanyertes könyvei és régi ismerősként beszélnek olyan művekről, amilyeneket egyebütt csak a megcsontosodott könyvsmokok ismernek. Egyetlen egy sem beszél magáról, mind lenézi a nyilvánosságot és az olcsó dicsőséget, de újból mindig visszatér két szó, amelyet egészen csendesen ejtenek ki: „szolgálat” és „kötelesség”. És ezeknek a szavaknak itt egészen más értelmük van, mint nálunk, künn az életben: nekünk a kötelességünk az, aminek elvégzésére kötelezve vagyunk. Itt – minden, amire az ember legmegfeszítettebb erejével képes. És „szolgálat”, egészen egyszerűen szolgálat az, ha valaki egy nap ötször is felszáll ellenséges tűzben és négy hónap alatt százhuszszor repül golyózaporban...

Elmarad mögöttem porzó távolban a napsugaras öböl, könnyű szívvel, nyugodtan nézek még egyszer vissza; soha, soha többé nem fogok bizalmatlankodva kételkedhetni: az olyan ország, amelyet ilyen hadsereg védelmez, nem pusztulhat el soha...

[Forrás: Vészi Margit: Az égő Európa. Budapest, Dick Manó kiadása. Második kiadás.]

Bertolt Brecht:
A tórdőfés dicsérete

1

Kezdődik a háború, az uralmon lévők
Indították el. Ti
Harcoltok. Lövészárokban
Harcoltok. Éjjel-nappal harcoltok
A tölténygyárakban, az eke mellett, a
kapcsolótáblánál és a rajzasztalnál
A konyha tűzhelyénél és a
Varrógépnél harcoltok. Úgy vélitek,
A háború a ti háborútok
S hogy a ti létetek védelméről van szó
És jobb jövőtöket készítitek elő.
Magatok előtt látjátok az ellenséget.
Úgy vélitek, a háború a ti háborútok.

2

Most a legvéresebb a háború.
Bonthatatlanul egymásba kapaszkodva álltok :
Munkások munkások ellen.
A háború harcai
Feledtetik a béke harcait.
A nélkülözés filléreivel nehezen
Felépített szakszervezetek
Szétverve. Az osztályellenség
Oldalán harcoltok. A tapasztalatok
Úgy tűnik, feledve, s feledve tűnik
A harc a levesért.

3

Amikor a háború a legvéresebb
Akkor fogy ki a leves.

4

Még folytatjátok a hősi küzdelmet. Még halljátok
Az uralmon lévők parancsát a hátatok mögött, de
A leves már fogyóban.

A győzelem int. Az életben maradóra
Már vár a boldog befejezés, de
A leves kevesebb.

5

Ha kifogy a leves
Vége a reményeiteknek. Megjelenik a kétség. Hamar.

Megtudjátok: a háború
Nem a ti háborútok. A tulajdonképpeni ellenséget
A hátatok mögött látjátok meg.
A fegyverek megfordulnak
És kezdődik: a harc a levesért.

(1931)

Méliusz József fordítása

[Forrás: Brecht legszebb versei. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1965]

Botár Árpád: A láthatatlan hadsereg

A francia kémtörténelem feljegyez egy eseményt, amely élénk világot vet a háborús idők orosz diplomatáinak lelkületére és humorára. Nem tudjuk, hogy vajjon megtörtént-e, de »se non e vero, e ben trovato«.

A semleges Romániában egy nagyon ügyes német ügynök kémkedett, aki tökéletesen beférkőzött az orosz katonai attaché, Semenov ezredes bizalmába. Az ügynök, akinek német hűségéhez szó sem férhetett, egy napon rendkívül fontos hírnek jutott a birtokába és a bukaresti német követséghez rohanva, kérte, adják át a legtitkosabb I. számú sárga chiffrekulcsot, hogy értesülését azonnal továbbíthassa. A követségi tisztviselők azt felelték, hogy csak abban az esetben adhatják át a kért kulcsot, ha a katonai attaché hozzájárul.

Az ügynök sietett a katonai attachéhoz és kérte, legyen segítségére.

– Mit óhajt megsürgönyözni? – kérdezte az attaché.

– Bocsánatot kérek, de a főhadiszállás hírszerző parancsnokának meghagyása folytán híreimet csak vele közölhetem.

– Akkor sajnálom, de a kulcsot nem adom át.

Az ügynök ekkor elmagyarázta, hogy állásával játszik, ha parancsnoka rendelkezése ellen cselekszik, hogy nagy fontosságú és nagy horderejű katonai hír továbbításáról van szó, amely egy egész arcvonalat érdekel stb. stb.

Mind hiába! Az attaché hajthatatlan maradt.

Az ügynök kétségbeesetten távozott a német nagykövetség palotájából és szomorú ábrázattal tért be a Capşa nevű kávéházba. Nemsokára Semenov ezredes nagy társasággal, hölgyekkel, urakkal vígan, félig bepezsgőzve, énekelve, berobogott a kávéházba. Pezsgő, bor, cigány, női kacaj, víg dal következett. Egyszer csak Semenov meglátja jó barátját, a német ügynököt. Hozzá megy s megkérdi, mi baja van, hogy olyan búsan, szomorúan gubbaszt a sarokasztalnál. – Gyere brátyme közénk mulatni!

A német ügynök bosszúsan, de őszintén elmondotta, hogy egy nagyszerű hírnek jutott a nyomába, hogy előléptetést, sőt nagyobb jutalmat is vár, de mind hiába, mert nem tudja közvetíteni a hírt, mivel a követség megtagadta a kulcs átadását!

Ekkor Semenov átölelte barátját, orosz szokás szerint összevissza csókolta.

– Egy ilyen drága jó barátomon segíték, még pedig azonnal. – Michael Alexandrovics – szólt oda titkárjához – szaladj azonnal a követséghez és hozd ide az I. számú német sárga chiffrekulcsot. Hadd segítsünk ezen a jó emberen.

Egy pár perc alatt a titkár az alig kétszáz lépésnyire levő orosz nagykövetségről elhozta a kívánt kulcsot. A német ügynök először nagyot nézett, még nagyobbat bámult, megivott egy pár pohár pezsgőt és megírta megbízójának; a rejtírásos sürgönyt.

... Pár nappal később az oroszok Memel irányában megtámadták a német arcvonalat, de már várta őket Mesbaum német tábornok hadserege. Három orosz dandár pusztult el... Ez volt a sürgöny eredménye.

Forrás: Botár Árpád [volt cs. és kir. mozgó hírszerző állomásvezető, eml. százados]: A láthatatlan hadsereg. Kémnek, árulók, merénylők. Kiadja a Tapolcai Lapok Nyomdavidallalata, 1938

Köntös-Szabó Zoltán: Fehér zászló Erdély felett

A regényfolyam egy erdélyi unitárius tiszteletes naplóbejegyzéseire épül, amelyeket sok-sok éven át vezetgetett diáriumába, mártogatós tollal. A szaporodó füzetek rendszerváltásokat és házkutatási hullámokat túlélve, kaptárban, templomi kazetták mögé rejtve, családi ház pincéjében megbújva vészelik át a történelmet, s benne a pap és családja, illetve erdélyi környezete világháborús viszontagságait.

[1916 júniusában jegyzi a mártogatós toll:]

Megindult az antant általános támadása! Hozzászoktunk a körmönfont hadihírekhez, most riadalom vett erőt rajtunk, vége a talányos hadijelentéseknek: elérkeztünk a háború legkritikusabb fordulópontjához. A csendőr őrmester szerint sok függ Románia döntésétől. Csübi aggodalmát Simó atyámfia túlzónak tartja, ökelme meglátása: Ferdinánd megőrzi semleges-ségét, a román király jól tudja, hogy a neutralitás megszegésével országa jövőjét és nyugodt fejlődését kockáztatja. – (...)

Eseményfoglaló [1916], augusztus 30-a, szerda: a kisbíró a mai nap folyamán háromszor tette közhírré a legújabb katonai tájékoztatót: az Osztrák–magyar Monarchiát, de legfőképp az erdélyi részeket ért váratlan román támadás okán elhatározott a veszélyeztetett területek kiürítése. Elengedhetetlen a polgári lakosság biztonsága, hogy csapataink sikerrel vehessék fel a küzdelmet a támadókkal. Az érintett megyék előljárói minden gazdát óvnak attól, hogy elpredálják jószágait. A kormány a menekülési vidékeken a legrövidebb időn belül állatvédelmi depókat létesít. A hatóságok a közösség szívéhez, tisztességéhez és hazafiságához apellálnak: istápolják a szervezetlenül menekülőket, kövessenek el mindent, hogy mentől kevesebbet nélkülözzenek a földönfutók. –

Hiób-hír a keleti hadszíntérről: Orsovától heves harcok után visszavettük csapatainkat, Nagyszebennél és Brassótól északra a román csapatok követik a mieinket, tétovázva. Kérdeztük Csübitől: miként értelmezendő, hogy „tétovázva”? Széttárta a karjait. Ki vagyunk állítva katonai szakértővel. És pánikkeltővel: ennek fele se tréfa, Ádám, így anyósom, maga a családfő, döntsön! Jön, nem jön, én elmenekítem a lányomat és az unokámat. Napok óta zajlik a vita, Ibolyám osztja édesanyja nézetét: szedjük fel a sátorfánkat, amíg nem késő. Habozom: atyai apósom döntésére várok. A földönfutók beszámolóí rémségesek, híveim közül sokan csatlakoznak a menekülőkhöz. – (...)

[K. tiszteletes „a sírós-könyörgős viták” közepette is állhatatos marad: nem hagyja cserben a rábízott gyülekezetet. Családja szekérre pakol és elhagyja Etelkafalvát.]

Gyergyó vidékén a román csapatok tapogatózva igyekeznek előbbre jutni állásaink felé. Ezt a hírt Csübitől hallottam, s miként legutóbb a „tétovázásra”, a „tapogatózásra” sem kaptam szakértői választ. Nem is fogok egyhamar: tegnap alantosaival együtt kereket oldott. Enyéimről semmit sem tudok: remélem, eljutottak Torda-Aranyos vármegyéig, s talán Bágyonban, távoli rokonaim hajlékában leltek menedékre. –

Maroshévíznél fenyegető átkarolás fenyegeti csapatainkat. Újsághír, kisbíró által kidobolt hír, menekülők hozta hír, egyaránt félelemkeltő: Csíkszeredától nyugatra csapatainkat a túlerőben lévő ellenséges támadás elől a Hargita hegységbe vették vissza. Az orvtámadás hallatán az ország minden szegletéből tömegesen jelentkeznek az önkéntesek. Késve kapjuk az újságokat, de ahhoz éppen idejében, hogy öljön a keserűség: botrányos ülés a képviselőházban, a Károlyi körül tömörült ellenzék Tisza Istvánt és a kormányt hibáztatja a román invázió miatt. –

Osztom Simó meglátását: a hiba megesett, civakodással, egymás okolásával rajtunk nem segítenek. Bérces honunk határaitól kálváriajárásra kényszerülnek atyánkfiái, s eközben a fővárosban patvarkodás, rút marakodás dúl. A képviselők padveréssel, kiabálással adják a tigrist: meg kell védeni Erdélyt! Mások okolása helyett honatyákhoz méltó tanakodással kellett volna megelőzni a tragédiát. A támadás és az evakuációk során mindenünk kockára tétetett: életünk sincs biztonságban. S mindezen közben parttalan vita és méltatlan hajcihő színhelye a Duna-parti Országház. Nemcsak félünk, szégyenkezünk is: országirányítóink botrányos mód tárják fel jajunkat és gyászunkat, s e fejveszettséggel felbátorítják támadóinkat. –

Mi innen úgy látjuk, dőlt a keserűség az egyházfiból, hogy felelős tényezőinket legfennebb az a hiba terheli: nem tételezték fel egy nemzet koronás főjéről, hogy hazudni tudjon. Csalódásunk azonban nem ok arra, hogy vészterhes időkben országgyűlésünk házáat botrányok tanyájává züllesszék. Ókelme tegnapi prédikációból idézett: félünk, de nem mutatjuk, sírunk, de csak hajlékaink falai között, próbáljuk megtorpanásra bírni a szekérre, lóra kapott menekülő szeretteinket, felebarátainkat, mondván: maradjatok, térjetez vissza portáitokra, a Predeálról felénk gomolygó vészterhes felhők eloszlanak s kisüt a Nap, hiszen a baljós felhők fölött kék az ég. –

A képviselőház ülésén Tisza miniszterelnök bejelentette s kommentálta a román hadüzenetet, utána nyomban szóra emelkedett Pop-Cicio, ókelme a román nemzetiségi párt nevében nyilatkozott, s biztosított mindenkit az erdélyi románok hűségéről. A lojális nyilatkozatot dörgő tapssal honorálta a képviselőház. Ezt követően Apponyi, Andrássy és Károlyi grófok bíralták a kormányt, s annak elnökét, aki a Károlyi-párt zajongása közepette válaszolt a támadásokra, kérvén a képviselőket: eljárásukkal legalább ne csökkentsék bajba jutott nemzetünk erejét. –

Szószéken, cinteremben, jártamban-keltemben nyugtatom s kérem híveimet: félre a pánikkal, fogadják be és segítsék a nálunk rekedt otthontalanokat. Ezt cselekszik lelkésztársaim a szomszédos községekben, már akik a nyájuk mellett maradtak, s nem hagyták el a parókiájukat. Mert útra kelők is akadnak számosan, sajnos. Többségük autentikus székely, mit szólnak ehhez fanyalgó presbitereim? Azt: könnyű helytállásra biztatni másokat, amikor a mieink viszonylagos biztonságban vannak. – (...)

[K. tiszteletes a templomba veszi be magát híveivel: lepedőből rögtönzött zászlót tűz ki a toronyra. A dandár parancsnoka kinyitatta a tölgyfa ajtót; senkinek sem esik bántódása.]

Október 21-i eseményfoglalat: Isten igazságos: Erdély újra szabad. Bukarest előbb-utóbb a szövetségesek kezébe kerül. Ferdinánd, így a fáma, elveszítette Dobrudzsát is. Tőlünk megtarthatja, így Simó, csak ne aspiráljon bérces honunkra. –

Szűnőben a vészterhes időszak, bárha hadainknak Székelyudvarhelynél vissza kellett húzódnunk a főerőkhöz, viszont: Nagyszebentől délre és a Vöröstoronyi-szorosban kivívott győzelmünk ellensúlyoz mindent. Ferdinánd csapatai leverettek, elfogattak, katonáink hadította: impozáns! A hadműveletek kedvező alakulása folytán, egyre többen térnek vissza a keleti megyékbe. –

Hírek enyéimről: rövid marosludasi tartózkodás után Aranyosgyéresig, ill. Tordáig futottak. Most végre megfordították kocsijuk rúdját. Táncosné elméje elborult: kacarászva, magát illegetve járja a falut. –

Az országész belsejébe menekültek visszatérhetnek elhagyott otthonaikba. A kormány javában munkálkodik a visszatelepítésre vonatkozó rendeleteken: az ország útjain pihenő- és tápállomások várják a rászorulókat. Elsőként a csendőrök fordulnak vissza, hogy a javakat megóvják a fosztogatásra mindenkor hajlandó csőcseléktől. Ezek között (bárhogy fáj leírni) számos magyar is található. A rendfenntartó közegeket követik a közigazgatási tisztek, nyomukban sűrű rajokban érkeznek a föld gyermekei, hogy mentől hamarabb betakarítsák, ami még található a mezőkön. A falusi nép után jönnek a kereskedők, a gyárak vezetői, kétkezi dolgozói, továbbá az orvosok, gyógyszerészek és – lelkészek. Nincs véleményem, kis híján engedtem Ibolyám s anyósom könyörgésének: nem is voltam magamnál igazából. Meglehet, Isten szólt hozzám: maradj, ha egyszer pásztorkodást vállaltál az Úr szőlőjében. A templomba zárkózást Gyula atyámfia javasolta. Mitagadás: rettegtem, amikor döntött a templomajtó. – (...)

Október hónap 25-ik napja. Istennek hála: megérkeztek enyéim épségben, egészségben. Vala nagy sírás-rívás, boldog összeborulás. –

Apósom beszámolója szívfacsaró. A háború első nyomát Erdőszentgyörgyön tapasztalta: üres, kirabolt hajlékok, eszelősen ödöngő lakosok. A falu deszkás fahídjának oldalai szalmával meggyömködve, a cölöpök ugyancsak szalmával körülkötözve, s leöntözve benzinnel. Csak a nagy sietségnek köszönhető, hogy nem lobbantották lángra. –

A Székelykeresztúrig vezető hidak részben felégetve vagy fölrobbantva, Bözöd község református parókiája kifosztatott: a bútorok helyükről kiforgatva, a hivatalos és magániratok szanaszét. Gúnya és ételnemű nélkül maradt a község. Gagyban úgyszintén nagy rombolások és fosztogatások történtek, Szentábrahámfalván már gyérebbek valának a rablások nyomai. Boldogfalva község határában lévő hidat teljesen felégették, a vasúti állomás épületeit szintén, hajlékok váltak a lángok martalékává. Recsenyéd és Barót között kevesebbet szenvedtek a falvak lakói, a helyben maradókat úgyszólván nem érte károsodás: ezen az útszakaszon szarvasmarha, juh és sertécsordákat látott apósom. Székelykeresztúron csak hellyel-közzel történt rablás és fosztogatás. Vagyast három hétig tartották a románok: visszavonuláskor hét férfit lóval és szekérral együtt vittek el. Olaszteleken a papi lakás és egy nagyobb kúria teljesen kifosztva, az otthonmaradott nép lakásánál szenvedhető a károsodás. Baróton, minekutánna bevonult a gyalogság és a trén, civil fosztogatók serege zúdult a községre: szekérre, lóhátra, átalvetőkbe kerültek a lábbelik, gúnyák, fehérneműk. Lába kelt a tükröknek, seprűknek is, a jószágokról nem is szólva. Sajnos, alantasan viselkedtek egy-némely magyar polgárok is: örömrivalgással fogadták a román vezetőség ajánlatát, hogy aki idegen házba és birtokba ült be, tekintse sajátjának azt. És ezek az alja emberek beültek a másokéba, gondolván: akik elfutottak, soha vissza nem jönnek. S ha nem ültek be más szerzeményébe, rablásba kezdtek: önként rohanták meg és vitték el a legutolsó relikviákat is, pótolhatatlan anyagi károsodást okozva a hazatérőknek. Tény, állapította meg apósom, hogy a híveik körében maradt papok, a nebulók védelmére kelt tanítók javaiban kevés préda esett. – (...)

[November 23-án írja diáriumába:]

I. Ferencz József ő Császári és Apóstoli királyi Felsége Schönbrunnban (tegnapelőtt) csendesen elhunyt, utóda IV. Károly. –

[Decemberi eseményfoglalatában Bukarest elestéről számol be. Hívei tudomására hozza IV. Károly nemzethez intézett manifesztumát és hadparancsát A király javaslatot tesz a „vegyes szövetséges hatalmaknak” a béke mielőbbi felvételére, elejét véve a további vérontásnak és háborús borzalmaknak. Vasárnapi beszédének címe: „A béke temploma.” Szószékes lelkesültsége, optimizmusa annyi idő távolából is megindító. Úgy érzi, legszebb beszédét írja...]

(...)

Mai (dec. 30-i) foglalát: nagyszabású történelmi ünnep, magyar királlyá koronázták IV. Károlyt. Vármegyénkből sokan felutaztak a Székesfővárosba. Zolikánk náthás, Simó atyámfia szerzett Kaiser-féle mellkaramellt (köhögést és elnyákosodást csillapítandó). Megjött a Tolnai Világlapja karácsonyi száma (60 fillér). Immár csínján bánnak a haditudósítók az impozáns ütközetek és a frontfordító diadalmak megítélésével: a béke került előtérbe, új uralkodónk egyik legelső ténykedése: hozzájárult a központi hatalmak békeajánlatához. –

Új esztendei napfoglatat: csak a békét várjuk, csak a békét akarjuk látni s üdvözölni. Mentől közelebbről akarjuk látni a békét, merő fénnel körülvéve: nem baj, ha megfájdul a szemünk a káprázástól. –

[1917 januárjában jegyzi diáriumába:]

Zita királyné beutazta Erdélyt: elszorult szívvel tapasztalta a gyermekek válságos helyzetét. Elvállalta a Pro Transsylvania Országos Segítő Szolgálat fővédnökségét, melynek tagjai: Jósika Samu főrendiházi elnök és gróf Szécsen Miklósné palotahölgy. Célul tűzték ki a veszendő erdélyi gyermekek segítségét, feldúlt tűzhelyeink újraépítését, bérces honunkat ért erkölcsi és anyagi károk enyhítését. Atyai apósom 250 koronát ajánlott fel, s nevemben is adakozott 150 kor.-t. Sajnos: templomban elhangzó szavaim tova kóvályogtak, sejtem, kinek köszönhetőn. Szóbeli megrovásban részesített H. esperes (a karácsonyi „számonkérés” okán). Alighanem segédlelkész leszek jövő ilyenkor is. –

Általános elkeseredés Erdély-szerte: az antant, anélkül hogy uralkodónknak békefeltételeit ösmerné, visszautasította a békejobbot. Keserűen vettük tudomásul uralkodónk megaláztatását. –

Czernin gr., külügyminiszter az amerikai államok, az európai semleges hatalmak és a római Szentszék képviselőihez intézett jegyzéket: külügyi kormányzatunk körvonalazza felfogását a kialakult helyzetről, amely a békeajánlat visszautasítása folytán keletkezett. A jegyzék hangja higgadt s méltóságteljes: nem követi az antant személyeskedő hangnemét. –

A béke temploma, melyről oly biztató beszédet adtam elé híveimnek, korai lelkesedésnek bizonyult, mondá is szeretett apósom a maga csöndes, cseppet sem sértő módján: már éppen azon tűnődtem, mennyi idő alatt tudom megfaragni képzeletbéli templomod berendezését, padokkal, szószékekkel, úrasztalával, egyebekkel. Vastölgyből faragtam volna, Zoltán fiam, hogy eltartson a világ végezetéig. –

Február 3. 1899-es népfölkelők bevonulása: a 18 esztendő ifjaknak március 10-én kell jelentkezniük a kiegészítő parancsnokságon, mégpedig jó gúnyában, lábbeliben, kétnapi elemőzsiával. Díjtalanul utazhatnak a vonatokon. Istenem, hova, még ha díjtalanul is, hova? Ezért a kérdésért is kikapnék H. esperestől.–

Harminc hónap múlt el a háború kitörése óta. Senki sem tudja megjósolni, így apósom, milyen stádiumban leledzünk, esetleg a Fentvaló, tette hozzá jóindulattal: tapasztalom, még mindig bánt, hogy lemagasztalt az esperesed, rá se ránts, fiam. –

Ültem gyantaszagú műhelyében, néztem, miként szökdelnek a szivarpapír-vékony forgácsok a gyalu rézsútós svédacél kése alól, hallgattam atyai apósomat: túljutott-e a meggyámbászott lelkű világ a Golgotán, vagy csak afelé vonszolódik, nem kívánnék még egy lubbogós szívű szekérutazást árkon-bokron át, most is restellem, hogy megfutamodtam. –

Családunkért tette, lelkifurdalása nem lehet kegyelmednek, vigasztaltam, s szavaimban nem volt álság. –

Jelenlegi stádiumunkról kérdeztelek, nézte fürkészsze a fényesre gyalult deszka élet: nem görbincs-e. – (...)

Azt hiszem, tétováztam, a világ népe megérkezett gyászos terhével a Golgotára, most a béke völgyébe suvad az út. –

S abban a völgyben összehordatik a kovaszagú kő, halomba rakatik a gyantaillatú gerenda, s épülhet a fundamentum? Majd zavarba ejtő váratlansággal kérdezte: ugye, gondolatban már elfelé mégy Etelkafalváról? Választ sem várva mondotta: megértelek, szülőföldes ember vagy, vágyol Nagyenyed közelébe, anyósod kardos uralmába én is nehezen törtem bele. Örvendek, hogy felbukkantál lányom életében, se Isten, se ember nem beszélte volna le a színésznőségről. Mára elég a szívtárukozásból, fejezte be mogorván. –

Bevezették a petróleum-jegyrendszert. A keleti hadszíntér hírei: vadászkülönítményeink és rohamcsapataink tevékenysége, nevezetesen Dornavatra és Dnyeszter közötti arcvonal területén, megélénkült. Osztagaink mindenütt sikeresen hajtják végre megbízatásaikat. –

Engesztelődött az időjárás, a kemény 24-26 fokos hideg kifújta magát: napok óta 1-2 fokot mutat a mérő. –

Elmúlt az idei farsang: Mars legyőzte Karnevált, a táncházak és csűrök sötétben maradtak, koldusbotra jutottak a legnevesebb cigányprímások is. –

Ez esztendő januárjában boldogtalan uralkodónk, minekutána ellökték békejobbát, ekként szólott kiáltványában: Előre, Istennel! Az már nem IV. Károlyon múlt, hogy visszautasított békefeltételeink retorziójaként Németország drasztikusabb harci eszközök bevetésétől sem riadt vissza: a háború megrövidítése érdekében, döngött Vilmos császár. A háború megnyerése céljából, döngött vissza az antant vezérkara. Mindkét fél kíméletlen fegyvernemeket vetett be.

Szentpéterváron gárdaezredek lázadtak fel, beszüntette a munkát a gyárak népe: összeroskadóban a Romanovok 300 esztendő uralma? –

Szent és Dicső Március Tizenötödike! –

Ünnepi beszédem textusa: Jeremiás könyve, 11. rész, 19. vers. Fiúi tisztelet köt apósomhoz, egy dologban azonban nem tudunk közös nevezőre jutni: áruló vagy hős vala Görgey? Szerintem: utóbbi, ennyi tiszteletlen makacskodás jellemzi magatartásomat apósom iránt. Eddig csak egyszer kerültünk ellentétbe: a tavalyi futás megítélésében. –

Lemondott Tisza István. –

Gyors ütemben folyik a határszéli vármegyék lakosainak visszatelepítése, főképp Csíkban. A határállomásokon: Maroshévízen, Tölgyesnél, Hollósarkánál segélyhivatalokban látják el a hontalanságból hazatérőket. A visszatelepítés irányítója Bartha alezredes, az 1. hadsereg főszállásmestere. Iparvasutakon szállítják haza az embereket és ingóságait. Katonai teherautók állnak rendelkezésére azoknak, akik a vasúti vonalaktól távolabb eső vidékekre igyekeznek, például Borszékre. – (...)

Az uralkodó elfogadta gr. Esterházy Móric designált miniszterelnök előterjesztéseit, IV. Károly a kormány tagjaivá az alábbi személyeket nevezte ki: Ugron Gábor, belügy, Batthyány

Tivadar kir. személye körüli, Apponyi Albert vall. és közoktatásügy, Serényi Béla keresk. ügy, Gratz Gusztáv pénzügy, Mezőssy Béla földmív. ügy, Vázsonyi Vilmos igazságügy, Szurmay Sándor honvédelmi (tán a legfontosabb tárca mostan) és Zichy Aladár horvát miniszter. –

Apósom csak Ugront és Apponyit tartja elfogadhatónak, visszafogtam mosolyomat tudálékos fejtegetései hallatán. –

Tábornokai tanácsára mondott le II. Miklós cár. –

A háború negyedik esztendejébe léptünk: szomorú jubileum, hiába húzattatják velünk a harangokat, hiába ígérkezik gazdagnak az aratás, hiába virítanak fehérben, rózsaszínben, lilában s pirosban anyósom kedvenc virágai, a verbénák, melyeket szívesebben nevezek vasfünek, elkerülvén az asszociatív készítéseket: tele országunk mankóra hagyatkozó szerencsétlennel, kosárban hozták haza Lavotát, ki a legderekabb legény volt a községben. Sírhatnak környékez; micsoda harangzúgásos jubileum ez, Istenem: nem tölt el örömmel se katonát, se civilt. Senkit! –

Zita királyné hadigondozás iránti elkötelezettsége példázatos: a nemzet kötelessége, hogy a háború legfőbb károsultjairól, a hadirokkantokról, -özvegyekről és -árvákról gondoskodjon, legalább a legszerényebb létminimum adasson mindenkinek, továbbá: az állam és a közjótékonyosság egészségügyi, tanügyi és gazdasági intézményeket létesítsen boldogulásuk elősegítésére. A gondoskodás másik főága ama patronázsszerű nagylelkűség, amellyel a nemzetnek szellemileg s anyagilag magasabban álló tagjai állandó egyéni munkával, tettel s tanáccsal odaállnak minden rokkant, özvegy és árván maradt gyermek mellé. –

Felkéretik az ország valamennyi vármegyéje: vegye ki részét a hadi áldozatkészségből, hogy az összegyűlt adományokat juttassák el az Országos Hadigondozó Tanácsnak, annak védnökéhez, Zita királynéhoz. –

Postáztam apósom 500 koronáját Budapestre, a Vilmos császár út 37-be: fenti összegből három tuberkulózisos gyermek kezelését lehet biztosítani. –

Etelkafalvi híveim összadományja: 3 ezer korona, mely alig egy hét alatt gyűlt össze. Büntudat gyötör. Adományokért talpaló presbitereim nem sejtik: megpályáztam a szentseri parókiát. A legközelebbi közös ülésen tudomásukra hozom, vállalván a megszegyenülést, ha pályázatom kudarcot vall. –

A képviselőház ülésén bemutatkozott az új kormány, Esterházy M. elnöki előterjesztését követően két királyi kézirat vétetett tudomásul: egyikben őfelsége tudatta a Ház tagjaival, hogy felmentette tisztje alól Tisza István grófot, a másik kézirat az új kormány tagjainak névsorát és kinevezését tartalmazta. –

Frontjainkon cseppet sem vigasztaló vagy reménykeltő a helyzet, minket leginkább a keleti állások érdekelnek, melyek siralmasak, hiába köntörfalaznak újfent a haditudósítók. S ezen drámai helyzetben az ország Házában a választójogi reformot vitatták, Esterházy miniszterelnök a tisztviselők nehéz helyzete fölött kesergett, sürgette a családi segélyt, a statusrendezést, s kijelentette: a szolgálati pragmatikát is meg akarja valósítani a kormány. Beszéde végén az indemnitás megszavazását kérte a háztól. –

Édes Istenem, mi lesz ennek a vége? –

Lelepleződött az antant hét lakat alatt őrzött titkos szerződése, mely Oroszországgal és Romániával kötött. Apósom nemes egyszerűséggel újabb rablószerződést emleget: meglátása lucid, szerfölött. A titkos kontraktus szerint Ausztria-Magyarország nem kevesebb mint 100 ezer négyzetkilométernyi területet és hetedfél milliányi lélekszámot veszítene Románia

javára. Az antant még most sem átallja hangoztatni, hogy a kis nemzetek felszabadítása érdekében háborúznak. –

Igen ám, így apósom, de Romániát senki el nem nyomta, hiszen tökéletes önállóságnak örvendett, akkor hát kinek az elnyomása alól kellett felszabadítani? Románia csakúgy, mint Szerbia, hatalmas szomszédjuk rovására akar területeket nyerni, de miután hódító háborúra se kurázsijukból, se erejükből nem futotta, szerződéseket kötöttek az antant nagyhatalmaival. Románia étvágya olyan területekre terjed ki, amelyeken románokon kívül legnagyobb részben magyarok, németek és szerbek laknak, akiket a Romániához való csatlakozás esetén a legkíméletlenebb módon megfosztának nemzeti jellegüktől. –

Az igazság az, csillapítottam, hogy még a Monarchiában élő románok sem gondolnak komolyan arra, hogy a Regát bekebelezze őket, hiszen a Monarchia és Románia közötti határ nemcsak három állam határa, hanem a három kultúráé, és közismert tény: az Ókirályság kulturális és gazdasági színvonala sajnálatosan mélyen fekszik. –

A képviselőház ülésén Tisza nagyszabású interpellációt intézett a miniszterelnökhöz. Esterházy válaszában kifejtette, hogy minden törekvést, amely a nemzeti kérdést nélkülünk s ellenünk akarja elintézni, visszautasít, és nemzeti épségünket minden körülmények között megvédi. –

Hát akkor nincs semmi baj, vélte apósom, s azt kérdezte: e magabiztos válaszra miként reagált Tisza? –

A választ tudomásul vette. Apósom a fejét ingatta: egyrészt görbülést fedezett fel egy szegőlécben, részint cseppet sem elégtette ki se a magabiztos miniszteri válasz, se az ellenzékbe szorult Tisza reakciója. –

És még mi érdemleges olvasható az újságban, kérdezte. –

Felolvastam egy hirdetést: szeplő, májfolt és mindennemű kiütés ellen legjobb a Liliom-krém, nappali használatra száraz, éjjeli használatra – zsíros. Kapható Mike Védangyal Gyógytárában, Tordán. –

Meglátogattam szerencsétlen atyámfiát Lavotát: rettenetes volt a végtag nélküli legény látása. Szüleit, ösmerőseit, volt menyasszonyát kéri könyörögve: öljék meg. –

Isten nevével közeledtem szegényhez, üvöltözni kezdett, lemondott mindennek, s kikergetett. Sunyt fővel hagytam el hajlékukat, s beláttam: igaza van, hol volt az eszem, amikor malasztos vigasztalásra nyitottam a számat. –

Ákos fivérem váratlan látogatása: gyűrűtlen menyasszonyával tette tiszteletét. Legújabb választottja jókais névre hallgat (Tímea). Borszéken üdültek édeskettesben. Kis papnám [*a naplóíró felesége – szerk. mj.*] édesanyja engem számadoltatott: miféle módí ez nálatok(?), házasság előtt gardedám nélkül kóricálni. Adtam a rosszallót holott egy cseppet sem valék megütődve. Bátyám mozgalmas életvitele okán költöztem el gyakran változó legénylakásairól teológus koromban: internátusban töltöttem a vakációs hónapokat is. Mindazonáltal nem panaszkodhattam: vigyázta sorsom alakulását, anyagi támogatását csak végső szükségben vettem igénybe. Hírlapárusítással kerestem koronát könyvre, karzati színházjegyre, engedményes hangversenyre. Borszéken üdülő bukaresti mérnöktől hallott viccekkel, adomákkal traktálta apósomat és Simót. Mi a különbség az idős és a fiatal Brătianu között? Az öregnek 1866-ban egy egész esztendőre volt szüksége, míg egy németet hozott a román trónra, az ifjú pedig három hónap alatt hozott egy német hadsereget. Ha Carol nem hal meg, így a bukaresti inginer, Románia bizton kimarad a nagy világmérfőzésből. Carolnak lett volna erélye és tekintélye megfékezni a háborúpártiakat, igaz, még őt is megfenyegették, hogy letaszítják trónjáról, palotájára cédulát ragasztottak: inchariat, azaz kiadó. –

Fivérem négy szemközt faggatott: mi indított a szentseri eklézsia megpályázására? Elmondtam mindent kertelés nélkül, atyai apósom meglátását is: ökelme nem igen tapasztalja, hogy Etelkafalván (és saját portáján) patriarchátus volna. Legalább közelebb leszünk egymáshoz, ölelt magához avval a jól ösmert bátyusi fölénnyel. Tényleg feladja legényéletét, kérdeztem. Mire ő selyma mosollyal: hát persze, ömsersz. –

Feleslegesen pazaroltam drága anilintintámat, koptattam mártogatós tollamat miniszteriális nevek megörökítésére: Esterházy, kijelölt miniszter (nem egészen három hó múltán), lemondott, s új kormány alakult. Wekerle Sándor kabinetje hamarost bemutatkozik a Házban. Igazat adtam apósomnak, nyers megfogalmazását is híven adom vissza: „Nem tudnak összecseszni már egy stabil kormányt, mi az Ák Ábel valaga, legfőbb ideje: ocsúdjanak már Budapesten!” –

Szeptember 17., hétfő. Megjött az értesítés Kolozsvárról: a szentseri egyházközség szeretettel vár bemutatkozó istentisztelet tartására, azaz rátermettségem bizonyítására. Harmadmagammal maradtam esélyes a megüresedett lelkipásztori állásra. –

Nemcsak Gacsaj Pesta, apósom is gyászban van. Anyósom úgyszintén, kis papném édesanyjának nyilatkozott: maradna, menne is, hallottam fél füllel, úgyse fog sikerülni, anyuka, protekció kell mindenhez. Édesanyja félszájas megjegyzését viszont mind a két fülemmel hallottam: még jó, hogy nem az esztergomi érsekséget pályázza meg. Nem láttam értelmét felvilágosítani: az unitáriusoknál nincs érseki méltóság, ráadásul Esztergomban! –

Protekció. Ibolyám is megtöri önbizalmamat, miben eddig sem dúslakodtam? – (...)

[Karácsony havában „kecsegtető hírről” számol be diáriumának. Megjön az orosz kormány békeajánlata: a Monarchia külügyi kormánya kész nyilatkozni „a halaszthatatlan fegyvernyugvás és általános béke érdekében”. A búcsú és jótékonyági esten a tiszteletes asszony Gyóni verset szaval. Pátosz nélkül adja elő a Csak egy éjszakára című költeményt „A váltott refréneket szerfölött visszafogottan hangsúlyozta, egészen egyéni felfogásban. Szípgóság, sírás kélt a hallgatók sorában”. K. tiszteletes némi lelkifurdalással vallja be naplójának: „az a mezei legátus egy talentumos teremtetést térített el Tháliától.”]

Szeretet Ünnepe. Szeretet még volna, békesség nincs a lelkekben. Hadfi füllel hallgatva az istentiszteletet, alighanem elmarasztaltatnék: ez a segédlelkész destruál. Szólottam csillagról, háromkirályokról, jászolról, kisdedről, de nem sikerült megmaradni az ünnepi idillnél. Szegényesen díszített karácsonyfánk körül a hiányzókra gondoljunk. Erős visszavárással gondoljunk azokra, akik lövészárokban, hadifogságban, ispotályban töltik a karácsonyt, s ki a tudója: talán egy kopott holdsarló helyettesíti számukra a szabadulás jelképét, a Betlehemi csillagot. –

Csübi őrmester pökhendi ábrázattal utasított: harangoztassak. Parancsát végrehajtottuk: harangoztunk avval az egyetlen, hadibeolvasztástól megkímélt haranggal. Vilmos császár méltóztatik átcankózni Erdélyországon. Ökelme megtekinti Brassót, Nagyszebent, Fogarast, Segesvárt. –

Nem úgy fest a dolog, tamáskodott apósom, hogy a béke völgyébe lejt az út. Félek, így ökelme, az én életemben a Templom fundamentuma se készül el. –

Egyelőre valóban nem az alapépítésre készülődünk, hanemha lósorozásra. Előállítandók az összes 4 esztendőnél vénebb lovak, öszvérek, szamarak, azok is, így a rendelet, akik eddig bármi címen fel voltak mentve. Esetleges mentességi jogcímük előzőleg a katonai ügyosztályon igazolandók. Mulatságosan hangzik a rendelet, mégsem öl senkit a léhaság. –

Tegnapelőtt apósom sellaktól búzló műhelyében olvastam fel, s új hívet szereztem Reményiknek egy érző lelkű iparos személyében. Eddig is tudatában voltam apósom lelkes természetének, ennek ellenére meglepett: a vers utolsó sorát követő csöndességben könnybe lábadt a szeme. Nem csuda, szívfájdító vers:

*Egyszer talán majd mégis vége lesz.
És akkor, aki visszatérni bír,
csak visszatér megint a régihez.*

*A régi hithez, a régi házhoz –
ecsethez, tollhoz, kapanyélhez,
és számon mit se kér, kit se átkoz.*

*A mappás talán új térképet ír,
de másként minden régiben marad,
csak egy darabig sok lesz a friss sír.*

*Mi megnyugszunk, a szíviünk mit se kérd,
a föld valahogy döcög majd tovább,
és lassú esők lemoszák a vért*

Halottak napja, holnap. –

Az idei roppant gyertyadrágaságot tekintve, bizonyára csak gyér és szórványos világítás lesz a sírokon. Háborús állapotaink közepette temetőink sötétsége nem tűnik fel senkinek, azok előtt főleg nem, kiknek szerettei közös sírban nyugosznak ösmeretlen tájakon. –

Értesítés a kolozsvári egyházügyi hivatalból: elnyertem Szentser segédlelkészi állását. –

Ettől félttem, fiam, vallotta be apósom, félttem is, óhajtottam is Ibolya s a te érdekedben. Legyetek önállóak, lelkeim, s érezzétek otthon magatokat azon a fránya Aranyosszéken. Karácsonyra elkészül Zolika ágya, kamaszkoráig hálhat benne, sírta el magát. Na, nézzed, miként fest a híres Pataki mester, amint nyála-taknya összefoly, gyakja meg Ák Ábel. –

Megdörgölte szemeit, kitrombitálta orrát, szerencsétlenül mosolygott, s azt kérdezte: voltaképpen ki volt Ák Ábel? –

Izrael egyik királya, aki nőül vette Tyrus királyának lányát, ökelme terjesztette el a bálványkultuszt: Illyés próféta nem győzte szidni meg ostorozni emiatt. Acháb, e néven szerepel a Királyok Könyvében. –

Október utolsó hetében lószorozás vala, most meg diadalmas olasz harctéri offenzíváról szólnak a hadijelentések, s minő dagályos megfogalmazásban: gyönyörű harci mozzanatok, győztes csapataink szerfölött nagyszerű haditeljesítményei. Az újságban eldugott kérelem a polgári lakossághoz: kössünk meleg holmit fázódó katonáinknak. Nem tudom, az anyahazában kik tálalják e híreket, az viszont köztudott: egész Erdélyben villognak szorgalmasan a kötőtűk, elbontódnak a női szvetterek, s a használt anyagból kesztyűk és stucnik horgolódnak. –

Kis papném ötlete: jótékonysági ünnepély, s egyben búcsú Etelkafalvától. Részemre is kiadatott a penzum: írjak „valamit” hadifogságban elpusztult lantosunkról, Gyóni Gézáról. –

[1918 januárjában bizakodó sorokat ír a mártogatós toll:]

Isten véget vet az öldöklésnek, békét teremt a világban. Breszt-Litovszkban különbéke készül Oroszországgal, rontott apósom műhelyébe Csübi, igaz, csak részleges béke, de az ukránok többé nem ellenségeink, felszabadul a keleti arcvonat. Romániának békét kell kötnie, ha jót akar, adta ökelme a kérlelhetetlen katonát. A kecsgetető hír öröme előkerült az enyves bődönök mögé rejtett flaska. Engem kihagyott a kínálásból, nem állhatom a kemény pálinkát,

s finnyás szerzet vagyok: fivérem szerint még saját magam után sem iszom. A tiszteletes úr épp most pakolásznak s hagyják itt ezt a gyönyörű községet, most, amikor küszöbön áll a béke, mondta színlelt sajnálkozással. Eszembe jutott mogorva távolságtartása: kis híján mondtam valamit. –

Holnapután életünk új színterén hajtjuk álomra a fejünket. Elbúcsúztam híveimtől: főleg azoktól esett nehezemre elválni, kikkel együtt éltem át az 1916-os félelmeket. Tegnap (neheztelésemet félre téve) megköszöntem s viszonztam Kákosi szerencsekívánatait. –

Csübi szerint az orosz kolosszus bukása megpecsételte Románia sorsát: Ferdinánd siet megkezdeni a béketárgyalásokat. A központi hatalmak annyi szó- és szerződészegés dacára készek tárgyalni a román királlyal a fegyverszünetről. Ha nem sikerül dűlőre jutni békés úton, fegyverre kapunk, harciaskodott, s az lesz a jelszó: Isten ne segíts, csak csudálkozz! Tavalyelőtt kivettük kétségeinket a Predeálon túliak szavahihetőségét illetően, csapott pisztolytáskájára, elég volt! Aki átélte az 1916-os betörés rémségeit, egy gyúródeszka mellé se ülne le a cudarokkal. Terhemre volt ripőkös viselkedése, rápirítottam: fennhéjázással semmire se megyünk, honunknak égető szüksége van a tárgyalásokra. Hála Istennek, a zöld asztal mellé higgadt gondolkozású erdélyiek is meghívtak: ők tudják igazából, mennyire életbevágó a békés megoldás, amely az államhatalom külső és belső erejének minden vonalon érvényt tud szerezni. Nem bántam meg, hogy kioktattam, ő beszélt az átélt rémségekről, aki alantosaival együtt elinált. – (...)

[Forrás: *Trianon gyermekei (I) (Családi krónika. Fehér zászló Erdély felett. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1992, 11-38. l.]*

Békássy Ferenc: Holtomiglan

Valahol künn orosz határon
Lesz az utolsó pillanat,
S ha csűrbe takarit az élet,
Majd ad helyettem másikat.

Jöjjön a másik, én hadd menjek,
Nekem az érzés kinja sok,
Tőlem nem múlik el szerelmem
Én most is még: rád gondolok.

Nekem nehéz az emlék terhe,
S hínak a katonasírok,
De hogyha jó utolsó percem
Én akkor is rád gondolok.

Tóth Árpád: Elmerült sziget (Békássy Ferenc versei)

Az ifjú költő elesett a borzalmas háborúban s míg eltűnődve lapozzuk át a kicsiny kötetet, melybe kegyeletes kezek összegyűjtötték zsenge verseit, meghatott figyelmünk először azokon a sorokon borong el, melyek a vérontás e szívettépő napjaiból szólnak. Egy-két ilyen költemény kerül csak a kis gyűjteményben, ez a gyermekifjú sem hajszolta nemes lelkét

tyrteuszi lázba, elégikus rímek csendülnek a kaszárnya-udvarról, ahol sápadtak a vadgesztenye-fák, levélhullás mélabúja üli meg a szívet s a gondolat a harcmezőre száll:

„Mikor lesz ott aratás elég?
Arató katonák! Mikor lesz elég?”

Nemzetéről, „a végtelen vadon világban elmúlhatatlan nemzet”-ről is dalol, – mély és megindító szerelemmel félti a „végítéletől”. Önnön ifjú életére pedig már ránehezedik a kora pusztulás bénító sejtelve: „Virít-e a virág ifjak sírjainál?” kérdi s búcsúzó „Ének”-ében rezignáltan mond feleletet: „Hogyha eltakart a föld, befödött a sárga föld, sírhatnak utánad!”

Nem ezek a legértékesebb megnyilatkozásai Békássy Ferenc ifjú tehetségének, de most ezek hatnak meg legközvetlenebbül s a kritikus – megilletődöttségében – tétován nyúl tollához, vajon lehet-e, hacsak vázlatosan is, képet rajzolnia e tragikusan tovatúnt költői lélekről, – a résztvétől reszkető hang tud-e objektív mérlegelésre keményedni?

A magyar líra kétségkívül kiváló értékeket veszített Békássy elnémult költészetében. Ez a huszonegy éves ifjú, meglepő komolyságával, bölcselkedő elmélyülésre való hajlamával, már e zsenge kötetben is egyénien ható vonásokat tudott fölmutatni. Újabb költőinknél talán általánosan uralkodó a szinte hevesen közvetlen líraiság, az érzések áradata korlátlan csap ránk, a formák finom védő és tartó gátjai, a hasonlatok színes vitorlájú hajói együtt sodródnak e forró és fantasztikus folyam hömpölygésével s a gondolatok úgy jelennek meg, mint a meder titokzatos mélyéből fölszakított, olykor bizarr és érthetetlen formájú kövek. A fiatal Békássy legmegkapóbb vonása, hogy nála csaknem mindig hiányzik ez a heves líraiság, gondolatok kemény konstrukcióit építi egy-egy versébe s mégis érezzük, hogy lírát ír, egy ifjú lélek vívódásait, reményét, koraérett kiábrándulásait, a férfiasság dacoló és nemes fölényének akarátát, – de mindezt úgy, ahogy egy nagy fáradsággal, kemény kövekből épült palota láttán is érezhetünk mély, lírai meghatódást.

Arany Jánoshoz, a Dantéről írt halhatatlan lírai elmélkedés költőjéhez talán ő léphetett volna legközelebb, aminthogy az Arany-szabású költők is voltak kedvencei – első zsengeit Babits Mihálynak küldte el.

Mivé fejlődhetett volna e nagyra hivatott ifjú, ki tudja? Mennél többre becsüljük az eredményeket, melyekre a kitűnő kezdet következtetni enged, annál fájóbb a tudat, hogy irodalmunk örökre elveszítette őt. Elnézzük okos arca kedves vonásait a kötete elé illesztett képen, elismételjük egy-egy már teljesen érett csengésű sorát, szomorú mosollyal mulatunk ifjú fontoskodásán, mellyel verseiben itt-ott ritkítva szedeti a szavakat, tűnődve állunk meg a töredéknek maradt „Bacchus”-kompozíció egy-egy strófájánál, melyben még hallatlan gyermeki naivság ölelkezik végzetes és férfias komolysággal: – oh, úgy hatnak ma, mint valamely gránáttépte katedrálisban egy zúzódott oszlopfő: a szigorú vonalak közt gyermeketeg hajlású figurácskák – mindez odavan örökre, Békássy Ferenc 1915. június 25-én, 22 éves korában hősi halált halt Dobronoutznál, királyért és hazáért...

[Forrás: Nyugat, 1916 / 6. szám]

David Frost: Ó, az a csodás háború...

A sötét terveiről híres Apis Dimitriev ezredes, a Fekete Kéz nevű szerb terrrorszervezet vezetője 1914 tavaszán úgy döntött, felfegyverez egy csapat fiatal hazafit Gavrilo Princip vezetésével. Azt eszelték ki, hogy a boszniai Sarajevóban tett látogatása alkalmával meg-

gyilkolják Ferenc Ferdinándot, Ausztria trónörökösét. E lokálisnak tűnő döntés közvetett hatásai meglepően figyelemre méltóak voltak:

1914. június 28-án meggyilkolták a trónörökösét és feleségét.

Július 23-án Ausztria-Magyarország ultimátumot intéz Szerbiához.

Július 26-án Ausztria mozgósít az orosz front felé.

Július 28-án Ausztria-Magyarország hadat üzen Szerbiának.

Augusztus 1-jén Németország hadat üzen Oroszországnak.

Franciaország mozgósít.

Olaszország bejelenti semlegességét.

Augusztus 2-án Németország elfoglalja Luxemburgot.

Augusztus 3-án Németország elfoglalja Belgiumot és hadat üzen Franciaországnak.

Augusztus 4-én Nagy-Britannia hadat üzen Németországnak.

Amerika bejelenti semlegességét.

Augusztus 5-én Ausztria-Magyarország hadat üzen Oroszországnak.

Augusztus 6-án Szerbia és Montenegró hadat üzen Németországnak.

Augusztus 10-én Franciaország hadat üzen Ausztriának.

Augusztus 12-én Nagy-Britannia hadat üzen Ausztria-Magyarországnak.

Augusztus 15-én Japán ultimátumot intéz Németországhoz.

Augusztus 28-án Ausztria-Magyarország hadat üzen Belgiumnak.

Akárhogy is nézzük, ez bizony világháború. Az egyedüli nagyhatalom, amelyik még nem keveredett bele a Fekete Kéz akciójának közvetett folyományaiba, az Egyesült Államok volt. De egy évvel később Walter Schweiger kapitány gondoskodott erről is. Ő volt ekkor a parancsnoka az U-20 tengeralattjárónak.

1915. május 7-én az ír partoknál észlelték a brit Lusitania hajót, s ő úgy döntött, követi a Német Főparancsnokság legutóbbi utasítását, és torpedóz – természetesen, figyelmeztetés nélkül.

A Lusitániával együtt pusztult 1200 utas között 128 amerikai is volt.

Az ő haláluk játszott közre abban, hogy az USA hadba lépett Németország ellen.

Ha a háborúk ilyen pofonegyszerűen törnek ki Nyugaton, nem szükségeltetik különösebb képzelőerő ahhoz, milyen esélye van véres csetepaték kirobbantásának egy olyan puszkaporos hordón, mint Latin-Amerika.

A tizenkilencedik században Bonaparte Napóleon katonai sikerei világszerte hatással voltak igen sok háborodottra is. Ezek azt képzelték, ők is nagy császárok. Ez a káprázat az esetek nagy többségénél viszonylag ártalmatlan tünetekkel zajlott le. Nem úgy Francisco Solano López, Paraguay elnöke esetében. Meggyőződésének igazát bizonyítandó a leggyakorlatiasabb módot választotta, és 1865. március 18-án hipp-hopp hadat üzent a szomszédos Uruguaynak, Brazíliának és Argentínának. Így látta biztosítva a megoldást, ami őt katonai zsenivé avatja.

Az elkövetkező 5 év során Señor López saját személyiségének fatális félreértelmezése a lakosság felének pusztulásához, valamint az összes szociális és politikai intézmény összeomlásához vezetett.

Latin-Amerika száz évvel később sem változott. Temperamentuma a régi. 1969. június 27-én a világbajnoki labdarúgó mérkőzésen a bíró időn túli tizenegyeshez juttatta El Salvador csapatát a szomszédos Hondurasszal szemben. El Salvador értékesítette a büntetőt, és 3:2-re megnyerte a meccset. A döntés drámai folytatása: ádáz, gól nélküli, döntetlennel végződött csata a csapatok szurkolói között kéz-, láb-, fej- és bordatöréssel, 8 napon túl gyógyuló tömeges kezeléssel a helybéli kórházak traumatológiai osztályain. Tudniillik az eredmény hírére sovinszta tüntetések söpörtek végig mindkét fővároson, s a szurkolók az utcákon újrajátszották a meccset, kifosztva és elnászpágolva az ellenfél szurkolóit.

További folytatásként július 3-án háború tört ki a két ország között. A békekötésig kétezer katona esett el, és a Közép-amerikai Közös Piac, mely mindkét ország számára fontos volt, összeomlott.

Ennek záróaktusaként mind Hondurasban, mint El Salvadorban komoly éhínség tört ki.

A világbajnokság következő fordulójában El Salvador kiesett.

[Forrás: David Frost: Ballépések könyve. Cédrus, 1983. Fordította Szarka Péter]

Esterházy Lujza:

Lengyelnek ünnep, magyarnak gyász

A XX. század elején falunk népe még alig beszélt magyarul, az öregek egyáltalán nem. Azok a férfiak, akik a magyar hadseregben szolgáltak, megtanultak egy kicsit magyarul; ezek szívesen énekelték cigányzene mellett a magyar nótákat és táncolták a csárdást. Ha megkérdezték tőlük, hogy ők kicsodák, azt felelték: tótajkú magyarok vagyunk. Ezek nem azok voltak, akik följebb akartak jutni a társadalmi ranglétrán. A falu népe a mi vidékünkön szlovák maradt, és pedig anélkül, hogy ezt tudatosította volna magában. Megőrizték és viselték szép és vidám népviseletüket. A fiatal lányok és asszonyok kiöltöztek a vasárnapi nagymisére és csoportosan mentek a templomba; mint sokszínű csokor jöttek elő kis fehér házaikból és indultak a templom felé harangozáskor.

A templomban nagymise és vecsernye alkalmával kizárólag régi, szép szlovák énekeket énekelték és a szentbeszéd is mindig szlovákul hangzott el. A családi ünnepeken, esküvőkön, keresztelőkor, téli esteken és a falusi táncmultságokon is, édes-bús régi szlovák dalaikat énekelték.

A szlovák nyelv tehát tovább élt, a nép megőrizte. Úgy tűnt, hogy az emberek nem hiányolják az anyanyelvi oktatást. A szlovák politikai vezetők azonban aggodalommal nézték az anyanyelvi iskoláiktól megfosztott tömegek passzivitását s azt, hogy a gyerekek milyen gyorsan sajátítják el a magyar nyelvet. A megye alispánja és a főszolgabíró elmondta édesanyámnak, hogy a szlovák politikai vezetők attól tartanak, hogyha ez így folytatódik, akkor megszűnik a szlovák nép, mert magyarrá válnak anélkül, hogy észrevennék.

A szlovák politikai vezetők főleg katolikus papok voltak, mint Ondrej Hlinka, Ferdinand Juriga, protestáns lelkészek, ügyvédek, mint Martin Micura, Kornél Stodola és mások, orvosok, mint Lorenc Srobár, a kormánytól anyagilag független értelmiségiek. Valamennyien azt kívánták, hogy népük gyermekei szlovák iskolában, anyanyelvi környezetben nőjenek fel, hogy a közigazgatás bármely posztját szlovákokként tölthessék be.

A feszültség közöttük és a magyar hatóságok között egyre nőtt. Ondrej Hlinka apátot és más szlovák nacionalistákat több ízben letartóztatták. De ez nem csökkentette aktivitásukat.

Egy napon Ondrej Hlinka atya Csernova falu temploma előtt beszélt az összegyűlt néphez. A magyar csendőrök lövéseket adtak le a tömegre. Több halálos áldozat is volt. A kiöntött vér felkorbácsolta a szenvedélyeket, hiszen a csernovai nép nem tett semmit, amivel a rendőröket provokálta volna. Ettől kezdve a szlovák képviselők a csernovai halottak nevében hívták harcra választóikat a szlovák szabadságért.

„Mindezt a pánszláv propagandának köszönhetjük, nem csoda, ha csendőreink elvesztik fejüket!” – mondta 1913-ban Esterházy Gyula nagybátyámnak Thuróczy K. alispán.

Fogolyvadászat után asztalnál ültünk s társaságunkban volt János fivérem fiatal nevelője, a 24 éves Nessel J., jogi doktor, aki második doktorátusára készült. Nagyon intelligens, lelkes, komoly fiatalember volt, aki egyetlen életcéljának Magyarország szolgálatát tekintette. Az alispán szavait hallva, így szólt:

„Nem gondolja, hogy a pánszláv propaganda mit sem hatna a szlovákok körében, ha kormányunk biztosítaná, hogy kizárólag anyanyelvükön tanulhassanak?”

„Már késő” – felelte szomorúan Gyula nagybátyám.

„Igen, már késő – mondta Thuróczy elgondolkodva –, a pánszláv propaganda csak eggyel több bizonyíték arra nézve, hogy Oroszország ki akarja terjeszteni hatalmát a Földközi-tengerig; ez a cél vezérelte a balkáni háború kirobbanásakor, és ezért vette célba Ausztria-Magyarország meggyengítését.”

„Nemcsak gyengítését, hanem bomlasztását és tönkretételét is – mondta Gyula bátyám –, ezért indították el az oroszok a pánszláv propagandát a nemzetiségek között. Forradalomra bujtogatják őket Magyarország és Ausztria ellen.”

„Igen – felelte az alispán –, és ezt a pánszláv propagandát nem lehet lefegyverezni, ha mégannyi szlovák iskolát is adnánk nekik.”

„Ez igaz – szólt lángoló tekintettel Nessel, – de ez a propaganda nem találna visszhangra a szlovák vezetők között, ők megelégednének azzal, ha azokban a megyékben, ahol többségben vannak, kormányunk megengedné a szlovák nyelv hivatalos használatát. Kizárólag így tudnánk megnyerni a szlovák vezetők hűségét Magyarország iránt, ez az egyetlen lehetőség arra, hogy országunkat megvédjük az egységünkre törő propaganda ellen.”

„Micsoda forradalmi gondolatok” – felelte az alispán – „ezek Jászi Oszkár szavai.”

„Nemcsak Jászi Oszkáréi – felelte Gyula bátyám –, Kossuth Lajos is föderációt szeretett volna létrehozni Magyarországon, de sajnos mire ennek a szükségességét megértette, addigra már túl késő volt... nálunk minden túl későn jön.”

„Talán még most sem késő” – ellenkezett Nessel.

Az alispán fáradt tekintettel felelte:

„Szegény fiatal barátom, kormányaink és politikusaink döntő többsége évek óta abban a meggyőződésben él, hogy Magyarországot csak a nemzetiségek teljes asszimilálódásával lehet a széteséstől megmenteni. Véleményüket nem hajlandók megváltoztatni.”

Átmentünk az ebédlőből a nagyszalonba. Nesselrel kimentem a teraszra:

„Ezekkel az öregekkel nincs mit kezdeni! Túlságosan konzervatívak. Vagy talán elfáradtak. Nem értik meg, hogy Magyarországnak reformokra van szüksége. Ezeket a reformokat mi fogjuk megvalósítani, mi, fiatalok, mint maga és én!”

Teraszunk fölött a Tejút milliárdnyi csillaga ragyogott a meleg augusztusi éjszakában. A végtelen csendet csak olykor törte meg a fák susogása egy-egy enyhe fuvallat nyomán. 14 évem minden hevével feleltem neki:

„Igen a fiatalok, mint maga és én”.

Megfogta a kezem és erősen tartotta. Szeret engem és én is szeretem őt. Meg fogunk esküdni, ha nagykorú leszek. Ez a mi titkunk. Senki sem tud róla.

A szalon nyitott ablakaiból árad a világosság és békésen világítja meg a terasz követ. Bent édesanyám, Gyula bácsi és Thúróczy tovább beszélgetnek. A teraszon halljuk édesanyám hangját:

„Az orosz cárok mindig is arról álmodtak, hogy kiterjesztik uralmukat az Adriáig. Már Nagy Péternek és II. Katalinnak is ez volt a terve.”

„Izwoldski, a párizsi orosz nagykövet, úgy tűnik, ugyanezt akarja” – feleli Gyula bácsi olyan hangon, melyből bizonyos félelmet vélek kihallani.

Thúróczy hangja: – „Isten őrizz! Ez európai háborút jelentene!”

Édesanyám hangja:

„Európai háború, ez lenne a legszörnyűbb!”

„Sajnos, ez fenyeget bennünket” – hallom Gyula bácsi remegő, halk hangját.

Egy szokatlanul nagy fényes hulló csillag ível át az égbolton és tűnik el az éjszakában.

1913. Kis falusi lányok játszanak a kertben Mariska húgossal. Marcsula és Anyicska sír. Miért?

„Apukám elmegy Amerikába” – mondja az egyik.

„Az enyém is” – zokogja a másik.

„Miért mennek Amerikába?”

Anyicska így válaszol: „Hogy sok pénz keressen és ha visszajön, vesz egy kis darab földet és épít egy házat és lesz gabonánk és tehenünk, mint a gazdaembereknek.”

Nemcsak ennek a két falunkbeli kislánynak a papája ment ki Amerikába. Sok szlovák és magyar szegényparaszt vándorolt ki a jobb megélhetés reményében.

A szlovák politikai vezetők elmondták annak, aki meg akarta hallani: „Ez csapás. Mi szlovákok, sajnos, amúgy is kevesen vagyunk, ez a tömeges kivándorlás pedig tovább csökkenti népünket. Ez a magyar kormány hibája. A mieink elhagyják az országot, mert Magyarország társadalmi felépítése elavult. Reformok kellenének. Ugyanúgy a magyar szegényparasztok érdekében is. De azt hiába mondja az ember az uraknak odafent Budapesten.”

A magyarországi közvélemény mit sem sejt ez idő tájt a szlovák képviselők külföldi kapcsolat-kereséséről. Arról sincs tudomása, hogy a budapesti szlovák képviselők kapcsolata az ausztriai cseh politikusokkal egyre szorosabbá válik.

A magyar közvélemény azt tartja, hogy a szlovákok Magyarországon megelégedettek és hogy fenntartás nélkül hűségesek. Csak a pánszláv agitátorok elégedetlenek.

Úgy emlékszem, ez volt a helyzet szlovákok és magyarok között 1914. augusztus 1-én, az első világháború kitörésekor.

1914. augusztus 1-én hajnalban, napsütésben és felhőtlen kék ég alatt megyünk mindhárman testvérek édesanyánkkal a mezőkön át egyik cséplőgépünkhöz. Moraja betölti a reggeli csendet. Akkor érünk oda, amikor a gépen dolgozó férfiaknak elhozzák a községházáról az üzenetet, hogy be kell vonulniuk. Leállítják a motort, a cséplőgép lelassul, zúgása szakadozott lesz. A hajtósíj a földre hullik, a megszakított munka nyomán szokatlan csend áll be. A férfiak lassan elhagyják a gépet, napbarnította arcuk elsápad és merev léptekkel elindulnak a falu felé.

A szomszédos földeken is elhallgatnak a cséplőgépek, a munka leáll, a békeidőnek vége. Kevéssel ezután a harcmezőkön emberi szívek sokasága áll le, szűnik meg dobogni.

Nyitra és más városok kórházai már tele vannak sebesültekkel. Körülöttünk gyászoló családok. A front veszteségei ijesztőek. A háború folyamán családunk több tagja esett el. Közöttük Gyula bácsi is. Korára való tekintettel nem kapott katonai behívót, de mint önkéntes népfelkelő ment ki a keleti frontra. 1916. június 4-én halálos sebet kap, június 6-án a bukovinai Czernovitz katonai kórházban hal meg. Holttestét hazahozzák Pozsonyba; az előző évben elhunyt édesanyja,

Gizella nagymamám mellé helyezik el a sírboltban.

Barátom, Nessel J. szintén elesett, úgy tűnt el életemből, mint az a hulló csillag, amelyet együtt néztünk a háború előtt. Kiváló intelligenciájával, lelkes elkötelezettségével nem szolgálhatta többé hazáját, ahogyan szeretne volna. Ez a hulló csillag eltűnt az éjszakában és elhagyta a magyar életet, anélkül hogy nyomot hagyott volna. Mint oly sok értelmes kortársa, akikre Magyarországnak oly nagy szüksége lett volna. Édesapám sírjánál sirattam el titokban. Senki sem tudta, mennyire szerettem. Kivéve kedves öreg angol nevelőnőnk, Emily Allent. Ő megértette, hogy lelkem megözevgyült, noha még egész kislány voltam.

Az 1914-es háború során a szlovák katonák magyar bajtársaik mellett végig hűségesen harcoltak, hűen az uralkodónak a magyar zászlóra tett esküjükhöz. A magyar hatóságok elégedetten jelentették „A pánszláv propaganda ellenére a szlovák katonák lojalitása sértetlen maradt.” Valójában egész cseh ezredek lettek hűtlenek Ausztriához és álltak át az oroszok oldalára. Az osztrák rendőrség a csehek viselkedésén felháborodva letartóztatta a főbb politikai személyiségeket: Karol Kramart, és másokat halálra is ítélték, de a Monarchia új uralkodója, Károly, az 1916. novemberében elhunyt Ferenc József császár utóda, kegyelemben részesítette őket. Ebben az időben azt beszéltek, hogy Károly a békét akarja szolgálni és a barátságot minden nép között, különösen azok között, akik az Osztrák-Magyar Monarchiában éltek.

Krakkó, 1917 május; anyai nagyszüleimnél, Branicka dédanyám Rynek 30. sz. alatti lakásában vagyunk, amely a kivételesen szép piactérre néz.

Este van, az erkélyen állok. Szemben a gázlámpákkal a gyéren megvilágított középkori városháza. Az egyik oldalon a Sukiennice, a középkori kelmeárusok csarnoka. A másik oldalon a gótikus Mária templom magasba nyúló tornyai. A két torony között az Esthajnalcsillag ragyog. Mellette a Potocki grófok hatalmas palotája, a „Barany”, most katonai kórház. Katonai teherautók szüntelenül hozzák a sebesülteket. Panaszos dallam tölti be a teret. Ez a „hajnal”, melyet a Mária templom tornyából óránként fúj az ör.

A szomszéd szobában, nagyapámnál politikai összejövétel van. Unokaöccse, gróf Tarnowski Ádám, Ausztria-Magyarország nagykövete tart beszámolót, aki állomáshelyéről, Amerikából tért vissza. Hazajött, mert az Egyesült Államok csatlakoztak a francia–angol táborhoz. Az összejövétel éjfélig tart. Elmenőben így szól Rose nagyanyámhoz:

„A szövetségesek meg fogják nyerni a háborút. Ők szervezik meg a békét. Fel fogják támasztani Lengyelországot s ezt senki sem tudja megakadályozni.” – „Miért?” – kérdezzük.

„Mert Oroszországot a forradalom szétzilálta. És mert Németországot hamarosan két vállra fektetik, bukása nincs messze. Anglia és Franciaország szabad kezet kap Európában, ők úgy szervezhetik meg, ahogyan akarják.”

Budapest, 1918 tavasza. Édesanyámmal néhány napot Budapesten, Mária unokatestvéremnél töltünk, aki a családfő, Esterházy Miklós herceg lánya. Gyermekeivel a Tárnok u. 9. sz. alatt, a budai ősi várnegyed zezugos utcáinak egyik házában, egy bájos kis palotában lakik, a középkori Mátyás templom szomszédságában. Az utca többi épülete is diszkréten elegáns. Kertjeikből szép kilátás nyílik a Halászbástya fehér falaira és a Dunára a várhegy lábánál. Miklós bácsi házában szeretem a fehér faburkolatú, fehér stukkós szalonokat, a rézkilincses fehér ajtókat és a vörös szőnyeget. A kis lámpákban égő szesz kellemes illatot áraszt.

Mária gyermekkori barátnőm. Felejthetetlen nyarakat töltöttem Eszterházán, gyönyörű kastélyukban. Édesanyja, született Cziráky Margit grófnő, kiváló asszony volt. 36 éves korában halt meg. Eszterháza környékén évekig siratta a nép. Az egyszerű emberek, jótékony-ságára emlékezve, gyakran mondogatták: „Ha a hercegné életben maradt volna, sohasem tört volna ki a háború.”

1918 májusában Magyarország számtalan harcban elesett fiát siratja. Budapest tele van sebesültekkel. A város, mint az egész ország, alultápláltságban szenved. Már mindenki tudja, hogy az Osztrák–magyar Monarchia elveszíti a háborút. Ennek ellenére a főváros lakossága optimista. Már nem fél attól, hogy győzelme esetén az antant Szerbiának és Romániának magyar területeket ajándékozzon. A boltokban és a villamoson azt beszélnek, hogy ez a veszély nem fenyegeti többé Magyarországot. A képviselők ugyanezt mondják, azóta, hogy az Egyesült Államok elnöke, Woodrow Wilson a 14 pontot proklamálta, az antant hatalmak háború utáni területi elképzeléseiről. Jellemző a hangulatra az a beszélgetés, amely a nálamnál egy évvel fiatalabb Máriánál folyt.

Fiatal barátnők jöttek látogatóba. Egyikük Erdélyből érkezett és nagyon félt, hogy ezt az országot az antant a románok kezébe fogja juttatni. A jelenlévő fiatal lányok közül az egyik azonnal így felelt: „Ne félj semmit! Ez a veszély nem fenyegeti többé Magyarországot.”

„Honnan tudod?” – kérdezte az erdélyi kislány.

„Ezt Andrassy Gyula és Apponyi Albert magyarázta a minap nálunk, ebéd után. Azt mondták, hogy Wilson 14 pontjában meghirdette a népek önrendelkezési jogát. Ez az új jog nem engedi meg az antant hatalmaknak, hogy Erdélyt Romániának, a Délvidéket Szerbiának ajándékozzák. Népszavazás fogja eldönteni, hogy e területek lakossága továbbra is Magyarországon kíván-e élni vagy csatlakozni akar-e Romániához, illetve Szerbiához. Ezt nevezzük önrendelkezési jognak.”

Budapesti tartózkodásom utolsó napjaiban úgy látom, hogy az egész város és egész Magyarország ebben a hitben él. És az egész ország hiszi, hogy a népszavazás kedvező lesz Magyarországnak számára és megtarthatja területének legnagyobb részét, még az antant győzelme esetén is.

Nyitra, 1918 nyara. A háború kezdete óta édesanyám hetente többször megy ebbe a tőlünk 11 km-re fekvő városba. Egyedül foglalkozik újlaki földjeinkkel és a háborús években ő a Vöröskereszt megyei elnöke. Mindez szükségessé teszi, hogy kapcsolatban maradjon a hivatalos közegekkel és tárgyaljon velük.

János öcsém Budapesten végzi tanulmányait. Jövőre fog érettségizni. Én is lettem már az utolsó vizsgámat a Felsőbb Leányiskolában, Pozsonyban. Igyekszem tehát segíteni édesanyámnak és gyakran kísérem el Nyitrára. Ezek békés kocsikázások, utolsó két megmaradt lovunkat jó öreg kocsisunk hajtja. A többi lovunkat már rég rekvirálta a hadsereg.

A férfiak mind kint vannak a fronton, a faluban és mindenütt az országban csak az öregek és a serdülők maradtak. A háború mindent elnyel, embert, állatot, gabonát. Az élelmezés egyre rosszabb, főleg a városokban, így Nyitrán is.

Egy nyári napon 1918-ban édesanyámmal és Jánossal a megye főispánjánál, Jánokynál ebédelünk. A főispán nagyon gondterhelt.

„Csehszlovák légiók alakultak Oroszországban még a forradalom előtt – mondja. – Ezek főleg a mi hadseregünkéből dezertált cseh katonákból állnak. Budapestről éppen most kaptam a hírt, hogy Franciaországban és Olaszországban is szervezkedik a csehszlovák légió.”

„Csehszlovák? Miért csehszlovák? A szlovákok hűek Magyarországhoz – veti ellen János –, csak a csehek hagyták el sorainkat, hogy az antanthoz csatlakozzanak.”

A főispán így válaszol Jánosnak: „Igazad van. De van néhány szlovák nacionalista, aki elhagyta az országot és az Ausztriából külföldre ment nacionalista csehekkel szövetkezett. Most azon fáradoznak, hogy feltámasszák a IX. századi Nagymorva Birodalmat, egyesítve egy új állam keretein belül a morvákat, cseheket és szlovákokat.”

„És a cseh és szlovák nacionalisták programját az antant is támogatja?” – kérdi János.

„Az a tény, hogy Franciaországban és Olaszországban cseh légiók szerveződnek, azt látszik bizonyítani, hogy a két állam kormánya kedvezően viszonyul ehhez a programhoz. De ez nem egészen biztos. Talán csak nem hivatalos francia és olasz elemek szervezik ezeket a csehszlovák légiókat. S az ilyen elemektől a kormányuk elhatárolhatja magát.”

Varsó, 1918 október eleje. Édesanyám nővérénél, Bninska Hedwignél a Wilanow kastélyban részt veszek unokatestvérem esküvőjén S. Rey-el. Varsóban már tudják, hogy a német vereség csak napok kérdése. A varsói tömegek tudják, hogy az antanthatalmak győzelme után ki fogják hirdetni Lengyelország függetlenségét. 150 éves széttagoltság, orosz, porosz és osztrák uralom után, a lengyel állam néhány hét múlva újjá fog születni. Varsó boldogságban úszik.

A német csapatok még ott vannak a város utcáin. De ez már a múlté. Ezek a megszálló csapatok egyik napról a másikra el fogják hagyni az országot. Varsó elbűvölt tekintettel látja megnyílni a függetlenség kapuját.

Útban visszafelé Újlakra gyorsan haladunk a Vág völgyében. Hajnalodik.

Nyugat felé a tiszta égbolt mélyén kirajzolódik a hegylánc, amely elválasztja Magyarországot Morvaországtól. Hedwig nénivel utazom, aki gondterheltén néz rám. Aztán a megszokott nyíltsággal fordult hozzám:

„Lengyelországhoz a boldogság közelget, rátok Magyarországon katasztrófa vár. Nagyon rossz hírt kell közölnöm veled.”

„Mi ez a hír Hedwig néni?” – kérdem.

„Nagyon jól értesült körökből tudtam meg, hogy a ti vidéketeket leválasztják Magyarországról és Csehországhoz fogják csatolni.”

Másnap Nyitrán elmondom a hallottakat főispánunknak. Budapestre telefonál a minisztériumba, ahonnan azt a választ kapja, hogy ez a hír nem felel meg a valóságnak. Az antanthatalmak kinyilatkoztatták a népek önrendelkezési jogát. Az antant nem szakíthat le területeket

Magyarországról anélkül, hogy a lakosság akaratát meg ne kérdeznék, hogy ne írta ki népszavazást. És természetesen egy ilyen népszavazás a magyaroknak kedvezne. A főispán véleménye szerint a szlovák nép tömegei nem fognak a csehekkel való egyesülésre szavazni, még akkor sem, ha ezt egyes szlovák nacionalisták akarnák is.

Senki se tudott tehát akkor arról Magyarországon, hogy az antanthatalmak már régen megállapodtak a cseh és szlovák emigránsokkal, T.G. Masaryk, Eduard Benes és M.R. Stefanikkal az élükön, az új állam, a Csehszlovák Köztársaság létrehozásáról és hogy a Felvidék része lesz ennek az új államnak. Nemsokára azonban megtudtuk...

[Forrás: Esterházy Lujza: Szívek az ár ellen. Népek ütközése. Közép-európai tapasztalatok. Püski, 1991. Franciából fordította Pröhlené Samarjay Éva]

Gyallay Domokos: Az emberek találkoznak

Pethő főhadnagy a sötétség leple alatt kibújt a földözékből s miután a futóárok mentén kísértelte magát, leült egy földhányásra. Nappal nem lehet kimozdulni, csak szorong és kering az ember az árkok szövevényében, mint a vad az állatkert kalitkájában.

Ezelőtt pár nappal nagy eső esett és a folyó fölött, amely a két frontot elválasztja, a sötétségen átvilágító, vastag ködtakaró lebeg. A kanyargós völgyben úgy fest ez a fehér csík, mint valami alásüllyedt, hóborította hegygerinc. Jobbra az összelőtt és leégett városka romjai magányos sziklaszálak gyanánt emelkednek ki a fehérségből.

A főhadnagyot különös hang riasztotta föl méltóságából. A városka romjai közt keserves, szívbemarkoló zokogás jajdult föl időnként. Ott valahol a leégett malom környékén.

Elküldött egyik szakaszparancsnokáért, Bodó hadnagyért.

– Figyelj csak a malom felé, nem hallasz valami különös hangot?

– Női zokogás! Milyen kísértetiesen hangzik...

– Jelentsd a dolgot az őrnagy úrnak. Azt hiszem, az étkezőben még együtt találod az urakat.

Az érdekes hír hallatára a zászlóalj tisztikara fölkerekedett és előrejött a szolgálatban lévő századhoz. Pethő a leégett malom felé irányította figyelmüket. Nem volt kétség a dologban; a női zokogást mindnyájan hallották.

– Érthetetlen! – mondotta az őrnagy. – Hiszen azt jelentettétek, hogy egy lélek sincs a romok között.

– Talán valami szerencsétlen anya tért vissza és most lelt rá halott gyermekére – vélekedett egy öreg népfölkelő hadnagy.

– Hogy juthatott volna át a rajvonalakon?

– Azt a nőt kínozzák! – állapította meg a zászlóalj orvosa. – Figyeljétek csak meg, milyen szakadozottan tör elő a hangja!...

– A vadlelkű gazemberektől minden kitelik! – szitkozódott az őrnagy.

A dolog nagyon fölizgatta a társaságot. A családapákat is, a lovagias tűzű fiatalokat is.

– Ki fogjuk szabadítani! – állt elő Bodó hadnagy, a zászlóalj legvállalkozóbb szellemű tisztje.

– Igen, gyorsan föl kell deríteni a dolgot. Pethő, egy tisztí őrnagyot fogsz kiküldeni – intézkedett az őrnagy.

– Bodó, te mész a szakaszoddal. Te oroszul is tudsz valamennyit...

Az őrnagy engedelmével pár hadapród is csatlakozott az őrnagyhoz. A kis csapat csöndben leereszkedett a romok felé és csakhamar beleolvadt a ködbe.

– Mi itt maradunk és megvárjuk az eredményt, – indítványozta az őrnagy. – Doktor, te is légy itt kézügyben, szükség lehet reád!

A tiszték letelepedtek az őrnagy köré, a földhányásra. Csöndesen beszélgettek és a romok felé figyeltek. A zokogást pontosan lehetett hallani. Az őrnagyatról azonban semmi jel, sem láрма, sem puskaropogás.

Egyszer aztán a zokogás is megszűnt.

– Ahá, tehát mégis történt valami. Úgy látszik, harc nélkül jutottak hozzá...

Jó időbe telt, míg az őrnagyat visszatért. Az őrnagy példájára mind felugráltak és közrefogták Bodó hadnagyot, aki a hadapródokkal előrejött.

– Őrnagy úrnak alázatosan jelentem, alaposan felsültünk a föltevésünkkel.

– Úgy? hát nem érdekes...

– Ellenkezően. A dolog így tán még érdekesebb...

– Hát halljuk!

Bodó hadnagy visszafordult a romok felé és úgy magyarázott:

– ... A folyó mellett, a víz-zúgásban nem hallottuk a zokogást, hát elhatároztuk, hogy egyenesen a malomhoz megyünk. Amint annyira közeledtünk, észrevettük, hogy az épületből gyöngévilágosság szűrődik át a ködön. Ott játszódik le a tragédia!... Fölfejlődtünk és nesztelenül közrefogtuk a malomnak a folyón innen eső részét. Mi néhányan beléptünk a helyiségbe, ahonnan a világosság kiszűrődött. Egy csomó orosz volt ott, több fiatal tiszt közöttük. Rájuk fogtam a revolveremet és felszólítottam őket, hogy ne mozduljanak. Az oroszok a meglepődés zavarával néztek ránk: a háttérben, a folyó túlsó partján nagy mozgolódás támadt.

– Hol van a nő? Azonnal szolgáltatassák ki! – kiáltottam a tisztekre.

– Úgy? Önök a nőt akarják kiszabadítani? – szólalt meg egy mosolygós arcú, szőke muszka tiszt.

– Meg is fogjuk cselekedni...

– Fölösleges fáradság! Mi már kiszabadítottuk őnagyságát...

Ez a kijelentés, meg a derűtség, amely az oroszok arcán tükröződött, kihozott a szerepemből.

– Talán valami szerencsétlenségről van szó? – kérdeztem szelídebben.

– Semmi esetre sem arról van szó, amire önök gondoltak. Mert bizonyára önök azt vélték, hogy mi durva, gonosz barbárok, embertelenül kínozzunk itt valami szerencsétlen nőt...

– Honnan tudja olyan bizonyosan? – kérdeztem megütközve.

– Már hogyan tudnám, mikor mi is azért jöttünk ide, hogy az önök gonosz kezétől megszabadítsuk a zokogó hölgyet.

– Nos?

– Jöjjenek, itt fekszik őnagysága.

A vidám arcok között felléptünk egy törmelékhalomra. A tiszt előre világított lámpájával.

– Tessék! Az imént húztuk ki, még egészen vizes.

Értetlenül néztünk össze. Egy vizes deszkadarab hevert előttünk.

– Várjanak, mindjárt megmagyarázom! – buzgólkodott a muszka kolléga.

A lámpát átadta szomszédjának és a deszkadarabbal odalépett a zsiliphez. Tett-vett ott valamit: hát egyszer, megint hallatszik a zokogás.

– Tessék közelebb lépni!

Most már világos volt a dolog: a hullámok olykor nagy erővel átcsaptak a deszkán, hozzádörzsölték a zsiliphez... onnan eredt a zokogó hang...

Elnevettük magunkat, mire az oroszok hatalmas hahotába törtek ki, hogy csak úgy zengett-zúgott bele a romhalmaz.

– Csodálatos, hogy máig nem hallottuk – jegyeztem meg.

A mosolygó arcú tiszt azt is megmagyarázta:

– Az áradás az oka. Ha kicsi a víz, akkor nem dörzsölődik a deszka...

Meghajtottuk magunkat, az oroszok mosolyogva bólintottak és elénkbe világítottak a lámpáikkal, amíg kitaláltunk a romok közül.

Így történt, alázatosan jelentem...

Az őrnagy komolyan nézett maga elé, a tiszték is hallgatagon álltak körülötte.

A segédtsízt törte meg a csendet.

– Miért nem fogtátok el őket? Nagy szükségünk volna a foglyok vallomására...

– Elfogni? – kiáltott fel Bodó hadnagy és meghökkenve nézett a hadapródokra, akik vele voltak. – Tyűh, látjátok, az oroszok játszva elfoghattak volna minket, ha akartak volna! Legalább ötször annyian voltak ott a közelben és mi bementünk a romok közé, valósággal a markukba estünk...

– Az oroszok nem gondoltak arra! – jegyezte meg az egyik hadapród. – Más volt ott a hangulat...

– Csakugyan más volt – erősítette meg Bodó hadnagy. – Barátságosan mosolyogtak ránk, mintha szerető rokonokat fedeztek volna föl bennünk. Egy csomó jószándékú ember találkozására volt...

[Forrás: Gyallay Domokos: *Ősi rögön. Elbeszélések. A Minerva RT kiadása, Cluj-Kolozsvár 1921.*]

Ernest Hemingway: Idegen hazában

Ősz volt, a háború is itt volt, de mi már kimaradtunk belőle. Hideg ősz volt Milánóban, és nagyon korán sötétedett. Ilyenkor kigyúltak a villanyfények, a szemnek jólesett végigjárni a világos ablakok során. Elejtett vadak lógtak az üzletek ajtajában, a hó beporozta a rókák prémjét, és szél himbálta a farkukat. A dämvdát holtmerekven görgette, a kis madarakat lógázta a szél, és felborzolta a tollukat. Hideg ősz köszöntött ránk, és a szél lezúdult a hegyekből.

Ott voltunk mind a kórházban minden délután. Többféle úton érhattük el a kórházat a városból a szürkületben. Kettő a csatornák partján vezetett, de az mind a kettő hosszú út volt. Akárhogy is mentünk, mindenképpen át kellett haladnunk a csatorna egyik hídján, hogy a kórházba jussunk. Három híd között választhattunk. Az egyikén sült gesztenyét árult egy asszony. Az ember megállt faszénkályhája előtt és érezte a melegét, és meleg volt azután a gesztenye is a zsebünkben. A kórház nagyon régi volt és nagyon szép. Beléptünk az egyik kapun, áthaladtunk az udvaron. Kifelé pedig a túloldali kapun jöttünk. Rendszerint éppen temetési menet indult az udvarról. A régi kórházon túl új téglapavilonok épültek, és ott találkoztunk minden délután. Valamennyien nagyon udvariasak voltunk egymáshoz, érdeklődtünk, hogy mi újság, és beültünk a gépünkbe, mely állítólag sokat lendít majd állapotunkon.

A doktor odajött, és megállt a gép mellett, amelyiknél én ültem, és megkérdezte:

– Hogy élt a háború előtt? Sportolt valamit?

– Hogyne, futballoztam.

– Helyes – felelte –, játszhat majd megint. Jobban, mint valaha.

A térdem nem hajlott, lábikráim nem voltak, a lábam egyenes, mint a bot térdtől bokáig, és a gépnek kellett hajlítani a térdemet és mozgatni, mintha triciklit hajtanék. Csakhogy egyelőre nem akart behajolni, inkább a gép akadt meg, valahányszor a hajlítandó részhez ért.

– Teljesen rendbe jön – mondta a doktor –, szerencséje van, fiatal ember. Futballozhat megint, még bajnok is lehet.

A következő gépnél egy őrnagy ült, összezsugorodott a keze, akkorára, mint egy csecsemő-kéz. Rám hunyorított, mikor a doktor vizsgálta. Két bőrszík mozgott ide-oda, rázogatta a kezét és hajlította a merev ujjakat.

– Hát én? – kérdezte. – Futballozhatok majd én is, orvos-százados úr? – Az őrnagy a háború előtt kitűnő vívó volt. Olaszország első vívója.

Az orvos hátrament a szobájába, és kihozott egy képet. A képen egy kéz volt látható, mely ugyancsak kicsire zsugorodott, és mielőtt befogták a gépi kezelésbe, alig volt nagyobb, mint az őrnagyé. Kezelés után kicsit nagyobb lett. Az őrnagy megfogta a fényképet az ép kezével és jól megnézte.

– Sebesülés? – kérdezte.

– Ipari baleset – felelt a doktor.

– Érdekes, nagyon érdekes – mondta az őrnagy, és visszaadta a képet a doktornak.

– Hisz most már a javulásban?

– Nem – felelt az őrnagy.

Járt kezelésre még három fiú, körülbelül velem egyidősek lehettek. Eljöttek mindennap. Milánói volt mind a három. Az egyik ügyvédnek készült, a másik festőnek, a harmadik katona akart lenni. Végeztünk a gépekkel, és utána némelykor együtt indultunk gyalog a város felé, és beültünk a Cova-kávéházba a Scala mellett. Mivel négyen voltunk, a rövid úton mentünk a kommunista negyeden át. Utálattal néztek ránk, mert tisztak voltunk, és utánunk is szólt valaki az egyik italmérésből: – A basso gli ufficiali!

Néha egy ötödik fiú is velünk tartott. Fekete selyemzsebkendővel kötötte át az arcát, mert nem volt orra, és az egész arcát helyre akarták hozni. Katonai akadémiáról került a frontra, és megsebesült mindjárt az első órában, amint az első frontvonalba került. Később csakugyan

helyre is hozták, csakhogy a fiú nagyon régi családból származott, és nem tudták eltalálni pontosan a megfelelő formájú orrot. Dél-Amerikába került, és bankban dolgozott.

De mindez nagyon régen történt, s akkor egyikünk sem tudta, hogy lesz később. Annyit tudtunk csak, hogy háború van, lesz is még sokáig, de már kimaradunk belőle.

Mindegyikünknek körülbelül egyforma kitüntetése volt, csak a fekete selyemkendős fiúnak nem, mert ő nem töltött annyi időt a fronton, hogy kitüntetést kapjon. Annak a hosszú, igen sápadt arcú fiúnak, aki ügyvédnek készült, és az Arditi ezred hadnagya lett, három medáliája is volt abból a fajtából, amiből nekünk csak egy. Nagyon hosszú ideig élt együtt a halállal, s most kissé kívülről nézett mindent. Kicsit így voltunk valamennyien, és nem tartott bennünket össze semmi más, csak az, hogy minden délután összetalálkoztunk a kórházban. Sétáltunk a Cova felé a város mindenre elszánt negyedén át a sötétben, s csak az italmérésekből szűrődött ki fény és énekszó. Némelykor áthaladtunk egy-egy utcán, ahol férfiak és asszonyok csoportosultak a járdán, s nekünk félre kellett őket taszigálnunk az útból, s ilyenkor jöttünk rá, hogy mégiscsak összetart bennünket az, hogy történt velünk valami, amit a nép, mely utál bennünket, nem ért meg.

Mi magunk valamennyien nagyon is értettük, mit jelent a Cova, ahol bőség van és meleg, de nem túl fényes a kivilágítás, és zaj van és füst bizonyos időben, de mindig ülnek lányok az asztaloknál, és mindig lóg illusztrált lap a fogason. A lányok a Covában nagyon hazafiasak voltak, meg is állapítottam, hogy Olaszországban a kávéházi lányok a leghazafiasabbak – és azt hiszem, hazafiasak még ma is.

A fiúk eleinte igen tisztelték a kitüntetéseimet, és megkérdezték, mit vittem véghez értük. Megmutattam nekik a lapokat, melyek nagyon szép nyelvezettel, csupa fratellanzá-val és abnegazioné-val, de valójában, ha a jelzőket elhagyjuk, azt írták meg, hogy kitüntetésben részesítettek, mert amerikai vagyok. Ezután a magatartásuk kissé megváltozott irányomban, noha továbbra is együtt dacoltunk a külvilággal. Barátjuk voltam, de valójában soha nem lehettem közülük való, mióta elolvasták a méltatásokat, mert őket egészen másként bírálták el, s nekik egész másféle dolgokat kellett véghezvinniük a kitüntetésért. Az igaz, hogy megsebesültem; csakhogy mindannyian tudtuk, hogy a sebesülés végeredményben baleset. Sohasem szégyelltem a szalagjaimat, de némelykor, koktélidő után elképzeltem, hogy véghezvittem mindazt, ami nekik kellett a kitüntetéshez. Amint hazafelé tartottam éjszaka az elhagyott utcákon, a hideg szélben, a bezárt üzletek előtt, s igyekeztem az utcai lámpák közelében maradni, tudtam, hogy soha nem teltek volna ki tőlem azok a dolgok, nagyon félek a haláltól, és gyakran, mikor feküdtem az ágyamban éjszaka, magányosan, féltem, hogy meghalok, és azon tűnődtem, mi lenne velem, ha újra vissza kellene mennem a frontra.

Azok hárman, a medáliások, olyanok, mint a vadászsólyom. De én nem vagyok sólyom, bár esetleg annak néz, aki még sohasem vadászott. Az a három már tisztában volt velem, s ennél fogva távolodtunk egymástól. Csak azzal a fiúval maradtam jó barátságban, aki az első nap sebesült meg a fronton, mert ő maga sem tudta, mi válhatott volna még belőle; nem is fogadták be őt sem soha. Én pedig azért kedveltem, mert azt gondoltam, talán belőle sem vált volna vadászsólyom.

Az őrnagy, aki valaha nagy vívó volt, nem hitt a hősiességben, s míg ott ültünk a gépünknel, igen sok időt szentelt annak, hogy nyelvtani hibáimat kijavítsa. Nagyon megdicsérte olasz nyelvtudásomat, s folyékonyan beszélgettünk egymással. Egyszer azt mondtam, hogy úgy látom, az olasz nagyon könnyű nyelv, ő épp ezért nem is nagyon érdekel. Mindent olyan könnyű kimondani olaszul.

– Ó, hogyne – mondta az őrnagy –, de hát akkor miért nem alkalmazza a nyelvtant?

Szigorúan betartottuk a nyelvtani szabályokat, és hamarosan olyan nehéz nyelv lett az olasz, hogy beszélni sem mertem, míg a nyelvi helyességet meg nem fontoltam.

Az őrnagy nagyon rendszeresen járt a kórházba. Nem hiszem, hogy elmulasztott egyetlen napot is, bár biztosan tudom: nem bízott a gépekben. Volt olyan idő, amikor egyikünk sem hitt a gépekben, s egyszer ki is mondta az őrnagy, hogy ostobaság az egész. De akkor még újak voltak a gépek, és éppen minékünk kellett volna bizonyítanunk, mit érnek. Hülyeség az egész, mondta az őrnagy, éppolyan elmélet, mint a többi. Én nem tanultam meg a nyelvtant, s az őrnagy azt mondta, lehetetlen, ostoba fráter vagyok, ő meg bolond, hogy egyáltalán bajlódott velem. Kis növésű ember volt az őrnagy, nagyon egyenesen ült a széken, jobb kezét a gépben tartotta, s maga elé nézett a falra, míg föl-le jártak a szíjak, rázogatták az ujjait.

– Mihez kezd háború után? – kérdezte. – Ügyeljen a nyelvtanra, úgy feleljen.

– Visszamegyek az Egyesült Államokba.

– Nős maga?

– Nem, de remélem, az leszek.

– Amilyen ostoba – mondta, és nagyon dühösnek látszott. – Az ember ne nősüljön meg.

– Miért, Signor Maggiore?

– Ne szólítson Signor Maggiorénak!

– Miért ne nősüljön meg az ember?

– Nem szabad megnősülni, nem szabad – felelt dühösen. – Ha úgyis mindent el kell veszíteni, ne önmaga okozza, hogy mindene odavesszen. Ne kerüljön önszántából a vesztes helyzetébe. Olyasmit kell keresni, ami nem veszhet el.

Nagyon dühösen és keserűen beszélt, és mereven előre nézett.

– De hát mért kell feltétlenül elveszteni?

– Mert elveszti – mondta az őrnagy, és a falat nézte. Aztán lenézett a gépre, és kirántotta apró kezét a szíjak közül, s keményen az oldalához csapta. –Elveszti – mondta szinte kiabálva –, ne vitatkozzon velem!

Odahívta az ügyeletest, aki a gépeket kezelte.

– Jöjjön ide, állítsa le ezt a nyavalyás micsodát.

Átment a szomszéd szobába, ahol a könnyű kezelést és masszázst végezték. Hallottam, hogy megkérdezi a doktort, szabad-e telefonálnia, és becsukta az ajtót. Mikor visszajött, én már másik gépnél ültem. Köpeny és sapka volt rajta, s egyenesen odajött a gépemhez, és a vállamra tette a kezét.

– Bocsásson meg – mondta, és ép kezével megveregette a vállamat. – Nem akartam gorombáskodni, de most halt meg a feleségem. Bocsásson meg.

– Ó – mondtam én, igazán megrendülten. – Nagyon, nagyon sajnálom.

Állt mellettem, s az alsó ajkát harapdálta. – Nagyon nehéz – mondta –, nem tudok belenyugodni.

Elnézett mellettem, ki az ablakon, és sírni kezdett.

– Lehetetlen, nem tudok belenyugodni – mondta, s elfojtotta a sírást. Aztán feltartott fejjel, a semmibe nézve, sírva, egyenes, katonás tartásban, alsó ajkát harapdálva, elment a gépek mellett, ki az ajtón, és két orcáján végigcsorgott a könny.

A doktortól tudtam meg, hogy az őrnagynak nagyon fiatal felesége volt, s csak akkor vette el, mikor már frontszolgálatra végleg alkalmatlanná vált. Az asszony tüdőgyulladásban halt meg. Alig néhány napig volt beteg. Senki sem gondolta, hogy belehal. Az őrnagy három napig nem jött a kórházba. Aztán megjelent a szokásos órában, és fekete karszalagot viselt egyenruhája ujján. Mikor visszajött, a gépterem falán körös-körül nagy berámázott fényképek függtek, mindenféle fajta sebesülésről, gépi kezelés előtt és után. A gép előtt, melyet az őrnagy használt, három kép, három apró kéz, mint az őrnagyé, majd ugyanaz teljesen regenerált állapotban. Nem tudom, hol szerezte ezeket a doktor. Mindig azt hittem, mi használjuk először a gépeket. A fényképek nem sokat számítottak az őrnagynak, mert ő csak nézett kifelé az ablakon.

Fordította Róna Ilona

[Forrás: Ernest Hemingway: Novellák. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1968. Horizont sorozat]

Munk Artur: Adieu Vetluga!

...Búcsút intettem a kis színorosz városkának.

A járókelők nagy szemeket meresztgettek rám: hová viszi a szuronyos őr ezt a szerencsétlen, lerongyolt, szakállas hadifoglyot? Biztosan börtönbe, vagy talán a veszthelyre? Szegény. Ugyan mit vétett ez az ember, hogy ilyen szigorúan vigyáznak rá, hogy meg ne szökjék? Bizonyára a vörösök ellen vétett: ellenforradalmár, kontrarevolucioner...

A tagbaszakadt, széles vállú, lapos orrú konvoj lábhoz rakott szuronyos puskával, szótlantul ült mellettem és csak időnkint bocsájtott ki mély sóhajokat duzzadt ajkai közül, mint akire nagy, nehéz, felelősségteljes feladatot bízta. Mintha veszedelmes rablógyilkost kísérne a fegyházba.

Hiába: nehéz a katonai szolgálat. Szigorú parancsot kapott a praporscsiktól, hogy Jekaterinburgban adjon át a Svedskij Kraszniyi Kresz főnökének elismervény ellenében. Az úton senkivel se szabad érintkeznem, vigyázzon rám, hogy meg ne szökjek.

Induláskor a konvojom, Afanaszij Fiofánovics kapott a praporscsiktól négy napi élelmezés címén öt font kenyeret és néhány Kerenszky-rubelt, nekem pedig a markomba nyomták a petrográdi dán konzulátus német nyelvű gépirással írt sürgős parancsát. No, ha sürgős, akkor majd a vonatban elolvasom.

A kocsuiút visszafelé már sokkal kellemesebb volt, mint a decemberi szánkóút Vetlugára. A kis orosz ló szapora léptekkel ügetett a széles, füves országúton. Minden olyan kedves volt, olyan barátságos. Mintha sohase jártam volna ezen a vidéken...

Milyen szép, haragos zöld minden: az erdők, a mezők, a legelők. Minden csupa illat, ragyogás, napfény, élet. A szép kis játék faházikókról is eltűnt a hó... Gerendákból rakja össze a muzsik e házakat és a gerendák közé puha, zöld mohát ékel. Még a tető is fából van, rajta nehéz kövek. A faházikók körül hófehér törzsű nyírfák bólongatnak kecsesen jobbra-balra, mint karcsú balerinák.

A szántóföldeken mindenütt tarka asszonynép szorgoskodik. Apró gyerekek bámulnak a kocsink után.

Három napi kocsirázás után értünk Buj állomására.

Az állomáson minden a régi, mint öt hónappal ezelőtt, csak új csinovnikok csájáztak a dézsurné szobában.

Afanaszij, a szigorú parancsra való hivatkozással kierőszakolt az állomásfőnöktől egy külön másodosztályú vagon, amit a Vologda felől berobogó személyvonathoz kapcsoltak. Kísérőm megkülönböztetett tisztelettel bánt velem, cipelte utánam a kínai kofferemet és várta, hogy én élmezsem őt. Erre már a beszállás után gyengéd célzásokat tett, pedig ha sejtette volna, hogy a zsebemben egy árva kopejka sincs...

Afanaszij egy tágas, tükrös, kétágyas, mosdóval ellátott, piros bársonyüléssel, másodosztályú különfülkében helyezett el és gondosan rám zárta az ajtót, hogy senki se háborgasson.

A vagon többi fülkéi is csakhamar zsúfolásig megteltek utasokkal, katonákkal, menekülőkkel, sőt a folyosón is szorongva ácsorogtak az oroszok a rengeteg láda, zsák, bőröndhalmaz között. Afanaszij hűségesen állott őrt az ajtó előtt és senkit se bocsájtott be hozzám.

– Nyilza! Gospoda – mondta erélyesen a betolakodóknak, de bővebb magyarázatba nem bocsájtkozott.

Valósággal röpült velem a »kivattázott« vonat északkeleti irányban, holott álmaim netovábbja volt: délnyugati irányban, hazafelé utazni... Egyelőre elég volt ennyi is: kiszabadultam a vetlugai börtönből és utazom kelet felé, a szibériai határra, ahol még van – fehér kenyér... Észre se vettem, hogy a gyomrom korgása hangosabb a vonat kerekeinek zakatolásánál is... Eszembe jutott a sürgős petrográdi levél. Végigdőltem a puha, bársony fekvőhelyen és elővettem az írást. (...)

Kétszer, háromszor is elolvastam... egymásután. Mi ez? Jól értem? A káundká még itt is kísért, még itt se hagy nyugton? Még a szerencsétlen, rongyos, kiéhezett hadifogolynak is »szigorú parancsokat« osztogat a káundká hadügyminisztérium? Hogy az orvosoknak nem szabad hazaszökniök, még ha rokkantak is? Feltétlenül helyükön kell maradniok, különben... Mit különben?!... Különben a hazatérő orvosokat felülvizsgálják és ha munkaképesek: haditörvényszék elé állítják őket. Ezt már ismerjük: Kriegsgericht, Strafanzeige. Előlegnek büntetésből azonnal az olasz frontra küldik az embert... Az osztrák–magyar hadügyminiszter megköveteli a hadifogoly orvosoktól a feltétlen engedelmességet és ha kell: önfeláldozást a hadifoglyok érdekében.

Eszerint az orvos várja meg, míg az összes hadifoglyokat hazaszállítják, zárja be a lágert és adja be a kulcsokat... Szóval a fogságban is dolgoznia kell, amíg mozogni tud...

Szinte irigyellek benneteket drága, dicsőült kartársaim, akik a fogolytáborok flektífusztemetőiben pihentek: ti már nem kaptok több parancsot a káundká hadügyminisztértől.

Igen... igen... ugyanez a káundká hívott be tizennégyben engemet is. Tizennégy nyarán szorgalmasan dolgoztam a kórházban, elláttam a betegeimet és megcsináltam holnapra a munkarendet. Akkor már megtanultam, hogy egy »szabad« állampolgár nem rendelkezhetik szabadon a – holnapjával.

Másnap már hiába vártak a betegeim: a vizit ideje alatt már vonatban ültem, sok más szerencsétlen hullá-aspiráttal egy kupéban, kezemben szorongatva a behívó sürgönnyt. A káundká megtalált akkor a sürgönnyel és megtalált Oroszország rengetegében is...

*

Másnap délután érkezett meg vonatunk Vjatka állomására.

Az állomás teli volt rongyos és fantasztikus ruhacafatokba öltözködött, kiéhezett árnyemberekkel: hadifoglyokkal.

Láttam itt régi és új hadifoglyokat, tiszteket, legénységet egy rakáson. Jól öltözötteket és mezítlábasokat. Szánalmas szibériai hadifoglyokat, akik már egy év óta »útban« vannak hazafelé és akiket útközben »lekapcsoltak« a tovarisok. Tjumen, Cseljabinszk, Jalutorovszk, Omszk, Tomszk, Tobolszk, Petropavloszk, Akmolinszk, Szemipalatinszk, Krasznojarszk, sőt még a Bajkál-tó hadifogolytáboraiából is voltak a vjatkai állomáson ácsorgó, levegőbe bámuló, reménykedő hadifoglyok.

Csak úgy visszhangzott a nagy állomás a magyar szótól, mintha legalábbis Debrecenbe futott volna be a vonat, egyenesen a csavargók népgyűlésére.

Az állomás peronján rögtönzött pirosdrapériás szónoki emelvényen egy fiatal, nyúlánk, hadifogoly kadetaszpirant beszélt magyarul.

Rekedtre beszélte magát a szónok. Beszéd közben nagyokat pihent, látszott, hogy kimerült. A hadifogoly szónok után vöröskokárdás, vörössapkás orosz katona lépett az emelvényre és orosz nyelven tartott gyújtó beszédet. Éltette a világforradalmat.

*

A következő nap reggelén ugyanaz a kép tárult elém Perm városának vasútállomásán is.

Csak úgy hemzsegett a hatalmas állomásépület előtt a sok hadifogoly. A peronon két helyen is tartottak agitációs beszédet a vörös katonák.

Afanaszij engedélyével elvegyültem a hangyabolyszerűen nyüzsgő embertömegben. Afanaszij mindenütt féltő aggodalommal követett, mint ahogy a kis gyermeket követi hű dajkája.

Hatalmas termetű, pirosarcú, vöröskokárdás, szőke, birodalmi német altiszt intézett beszédet a hadifoglyokhoz, egy félrelökött rossz vagon lépcsőzetéről. Minden második szava ez volt: Genossen!...

A germán után magyar szónok következett.

A vonatvezető jelt adott az indulásra.

Találomra megszólítottam egy csukaszürkeruhás, nagybajuszú öreg hadifoglyot,

– No öreg! Mikor megyünk haza? – kérdeztem sebtében.

– Majd ha eljön értünk a germán.

– Hát a mieinkben nem bízunk?

– Nem törődnek azok velünk.

– Sokan szöknek haza?

– Kevesen. Eleinte még mentek, akiknek dolguk volt otthon az asszony miatt, meg miegymás... de mióta megtudták, hogy otthon komiszul bánnak a volt orosz hadifoglyokkal, félnek tőlük, beosztják őket a marsba és ki az olasz frontra... hát azóta... inkább maradunk... Most már megvárjuk a békekötést...

Egy pirospozsgás legényt ráncigált elő:

– Ide nézzen az orvos úr... Itt van a Sebők Lőrinc. Ez sokat tudna mesélni... Hazaszökött, körülnézett és amikor két heti szabadság után ki akarták küldeni a franciák ellen, hát meglógott... Ugye Lőrinc?... Visszaszökött Permbe... Lógás oda-vissza... Mi?

A megszólított legény elpirult mint egy lány.

– Meg aztán itt hagyta az orosz asszonyt és azt a két csudaszép gyereket... Mondtam én neki, hogy kár... Most visszajött. A múlt héten. Magával hozta a sógorát is, a Lestyák Pistát. Együtt dolgoznak Votkinszkijban a földeken. Az idén nagyon szépnek mutatkozik a termés...

A szibériai vonat robogott be az állomásra. A vörös gárdisták nagy aparátussal estek neki a vonatnak és ritka szakértelemmel szedték le a civilruhába öltözött szökésben levő szibériai hadifoglyokat a vonat tetejéről, az ütközőkről és a kupékból. Különösen a jobb arcú, tisztformájú hadifoglyokra vadásztak. Nem használt itt a hosszú szakáll, az orosz ruha, az orosz tányérsapka, rubáska, semmi. Kivétel nélkül mindenkit leigazoltattak és vitték az állomásparancsnokságra. És a vonat hadifoglyok nélkül robogott tovább nyugat felé...

*

Közeledett a vonatunk Jekaterinburg felé... Még egy éjszaka és elérjük az Ural hegyláncot.

Az utolsó éjszakán Afanaszijnak komoly összetűzései voltak a civilekkel. Afanaszij mint egy hűséges juhászkutya aludt a küszöböm előtt, fegyvere mellett. A folyosó annyira megtelt utasokkal, hogy valóságos rohamot intéztek a fegyveres őr ellen. Afanaszij keményen védekezett: szuronyával tartotta vissza az elégedetlenkedő utasokat. Szorongva gondoltam arra, hogy mi lesz velem, ha rám törik az ajtót, kisül a turpisság és a nekem járó marhakupéba utalnak a katonák.

Az utasok szitkolóztak, káromkodtak. Afanaszij Fiofanovics nyugodtan mondta:

– Goszpoda, ne mogu. Njilza!...

Reggelig aludtam, kényelmesen elnyújtózva, hűséges dajkám jóvoltából, mialatt előkelő oroszok, katonák, tiszték a folyosó padlóján összegémberevedve töltötték az éjszakát.

A kora reggeli órákban már feltűntek Jekaterinburg gyárváros felhőkbe nyúló hideg kéményei, hagymában végződő kövér templomtornyai.

Szép, ragyogó májusi reggel volt.

A vonat berobogott Jekaterinburg állomásra...

Megnéztem magam a tükörben: egy sápadt, behorpadt arcú, szakállas, szomorú idegen arc bámult rám vissza...

*

Európai Oroszország utolsó nagy vasútállomása a szibériai vonalon: Jekaterinburg.

A jekaterinburgi pályaudvaron már több vöröskatonna ácsorgott, mint hadifogoly.

Mindenütt sürgés-forgás, vezényszó, kiabálás, intézkedés, lőtás-futás. Az »orosz« vöröskatonák nagy része kitűnően beszélt a magyar nyelvet.

A peronon batyuhegyek között népes családok otthonosan csájáztak, kis gyermekek édesen aludtak a limlomok tetején. Ki tudja mire, ki tudja mióta várnak ezek a menekültek, a feltornyosult holmik között?

Az állomás hatalmas épületén vörös zászló leng.

Itt egy sápadt fiatalembert igazoltatnak a katonák, ott egy szakállas, jól öltözött, tisztos korú magas úriembert vezetnek kifelé a szuronyos örök hangosan vitatkozva.

Még a vagon lépcsőzetén álltam, amikor hangos veszekedésre figyeltem fel.

Egy magas, monoklis, magyar huszárfőhadnagy dulakodott a vöröskatonákkal.

A főhadnagy magából kikelve kiáltotta:

– Ehhez abszolúte nincs joguk! Kikérem magamnak... Tiltakozom...

Az egyik természetes katona dunántúli magyarsággal mondta:

– Fogja be a pofáját, mert...

– Micsoda hang ez?... – tiltakozott a főhadnagy.

A nagy lármára még egy orosz katona sietett társai segítségére és egyesült erővel tépték le a főhadnagy csillagait a galléjról...

Önkénytelenül a parolimhoz nyúltam... Az én megfeketedett arany csillagaim még nyugodtan ott ültek a parolin, észre se vették a közelgő veszélyt.

Afanaszij Fiofánovics megszólalt a hátam mögött:

– Páigyom... Gyerünk...

Még mindig ott álltam a legfelső lépcsőn, megkövülten.

– Szicsász... – válaszoltam elgondolkozva és meredt szemekkel bámultam a vérpiros arccal távozó tiszt után.

– Szicsász Afanaszj... – ismételtem szórakozottan... mindjárt...

Visszamentem a kupéba. A tükör elé álltam és a kis manikűr ollóval, amit még Kozsuhovón a svédektől kaptam, gyorsan leoperáltam galléromról a csillagokat. Mind a négyet. Ledegradáltam magamat. A kezem reszketett egy kissé az operációnál. Mindegy: inkább én fokozom le magam, semmint...

A csillagokat a földre dobtam.

Afanaszj, hű szuronyos dajkám, nevelőm, gyermekkertészem izgatottan magyarázta, hogy már mindenki leszállott, utolsóknak maradtunk.

Zavartan indultam kifelé. Kissé resteltem a dolgot az orosz konvoj előtt, aki még Vetlugán olyan nagy tiszteletben tartotta a tiszt sarzsit... De hát most már mindegy: megtörtént. Mehetünk.

Megindultunk. Útközben megint felvillant a fejemben valami. Hirtelen visszafordultam: fölszedtem a földről a csillagokat... Zsebre raktam őket: ki tudja hátha szükségem lesz még rájuk? Hátha megfordul a kocka, visszajön a fehérek uralma és megkövetelik a csillagok viselését. Mit lehessen tudni?

A kiszállás simán ment.

Igazoltuk magunkat a kísérő levelekkel, az örök utat nyitottak.

Kijutottunk az állomás előtti nagy térre.

Afanaszj mindenütt hűségesen cipelte utánam a koffereimet, a világért se engedte volna, hogy segítsék neki, bármily furcsán festett az uccán a szuronyos hordár.

Nekivágtunk a városba vezető hosszú fasornak.

Egy revolveres vöröskatona szaladt utánunk Már azt hittem, hogy valami baj van... Utolért bennünket. A nevemen szólított:

– Nem ismer? – kérdezte magyarul.

– Igen... igen olyan ismerősnek tűnik... – dadogtam zavartan és összeráncolt homlokkal igyekeztem emlékezetembe idézni az ismerős arcot.

– Együtt kutyagoltunk tavaly nyáron Sztaniszlautól Kievig...

– Aha!...

– Hatvanas voltam...

– Igen... igen...

– A sebes lábamat kezelte az uton. Nem emlékszik?

Nem mertem bevallani, hogy nem emlékszem rá.

– Most már emlékszem... – feleltem bizonytalanul.

Aztán elmondta, hogy nagyon rosszul ment a dolga kora tavasszal, sokat nélkülözött, nem sikerült a hazaszökés, hát gondolt egyet és néhány cimborájával együtt belépett a vörös gárdába.

Az ő századjában kizárólag magyarok és németek szolgálnak, még a parancsnokuk is hadifogoly tiszt, egy zászlós, Szegvári nevű, otthon színész volt. Nagyon jól megy a dolguk, kitűnő ellátást kapnak, naponta húst, fehér kenyeret, csáját, cukrot. Egy kis mellékese is akad a fizetésen kívül: a rekvirálás...

– Minden második napon vagyok őrségen – folytatta. – Holnap szabadnapos vagyok, holnapután a színháznál leszek dezsurné. Ha tetszik, adok potya jegyet. A színház ott van a Glavni-proszpekt végén.

Aztán készségesen magyarázta meg, hogy a svéd vöröskereszt irodáját, a Katedrálnája-ploscsádon találom.

Búcsúzáskor kezet nyújtott:

– Barna Lőrinc a nevem. Minden jót kívánok. Ha szüksége lesz valamire, csak keressen fel a laktanyában, a Szennája-ploscsádon.

A városban rengeteg katonát láttam és valamennyi kitűnően volt fölszerelve. A »cár szeme« a sapka elején vörös posztóval volt bevonva. A szív fölött is szallagos vörös kokárdát viseltek.

Katonai autók robogtak össze-vissza a széles uccák rossz kövezetén. Az autókban vöröskatonák és sipítózó, festett arcú hölgyek. Milyen furcsa: pár hónappal ezelőtt, ugyanezen autókkal robogtak Jekaterinburg uccáin Kerenszky tisztjei is... Talán a hölgyek is ugyanazok voltak...

A városba vezető út mentén csaknem minden sarkon, elárusító bódékban hófehér cipők mosolyogtak felém... Néhány kopekába kerül mindössze a fehér bulki... Milyen rég nem láttam már fehér kenyeret... Milyen jó volna beleharapni...

Az Iszet tó széles hídján két katona ácsorog a híd karfájának támaszkodva. Az egyik marokra fog egy ropogós fehér cipót és nagyokat tép le belőle egészséges fogaival: teli szájjal falja a fehér kenyeret... A másik katona beszéd közben napraforgó magot, szémicskát ropogtat fogai között. Mint a malom, gépiesen örli fogai között a szürke szemeket és messzire köpi ki a lehántott mag héjját. Körülöttük valóságos kis szemétdomb képződött.

A széles uccákon hatalmas kőházak sorakoznak egymás mellett. Az uccák járdáit csaknem mindenütt óriási kőlapok fedik. Nagy a forgalom. Mindenki siet, rohan.

Magasan állott már a nap, mire ráakadtunk a svéd vöröskereszt kétemeletes palotájára. Az épület főbejárata előtt sok hadifogoly – főként germán – ólálkodott.

A kapu fölött orosz és német nyelvű felirat:

»Svedszkij Kraszni Kreszt, komitét pomoscsi vojennoplennim« – »Schwedisches Rotes Kreutz, Abteilung Hiltskomite für Kriegsgefangene«.

A vöröskeresztes megbízottat, a svéd Norlint nem találtuk az irodában. Vidékre ment autóval és csak a késő délutáni órákban várták vissza,

Afanaszijnak nem nyerte meg a tetszését a svédek háza, mert az egész nagy épületben nem talált forró csájavizet, kipjatokat és még ma nem is csájázott.

Az irodákban mindenütt dolgoztak, gépeltek a hivatalnokok, senki se csájázott, mint ahogy azt munka közben az orosz csinovníkok szokták.

Norlin titkára, egy szimpatikus birodalmi német figyelmeztetett, hogy addig is, amíg Norlin visszatér, jelentkezzem a városparancsnoknál, hogy írásaim rendben legyenek.

Az irodaszolga kalauzolt a városházára a parancsnokhoz. Nem szeretem ugyan az ilyen bemutatkozásokat és jelentkezéseket, – mindig eszembe juttatta a katonás Strazovec őrnagyot –, de ha meg kell lennie, hát legyen...

A városparancsnokot magas, idősebb, szakállas, kemény kötésű meglett embernek, amolyan generálisformának képzeltem el. Bevezettek hozzá.

Nagy meglepetésemre Jekaterinburg városparancsnoka egy gyermekarcu, egészen fiatal gyerekember volt. A kistermetű, széles vállú, munkás kinézésű fiatalember alig volt több huszonhárom évesnél. Az arca simára beretvált, haja felfelé fésült, villogó, élénk szemei mélyen ülők. A jobb kezének középső ujján egy remekművű antik, címeres pecsétgyűrű, az ötvösművészet remeke.

Különböző panaszokkal, kérelmekkel járultak eléje a város polgárai, öregek, fiatalok, fekete ruhás, szomorú asszonyok.

A fiatal parancsnok rövid, kemény, pattogó mondatokban erélyesen intézkedett. Ítélezett, rendelkezett olyan határozottsággal, amely valósággal bámulatba ejtett. Visszafojtott lélegzettel meredtem rá, lestem minden szavát, valósággal lenyűgözött erélyt, energiát sugárzó egyénisége, amint parancsokat, kegyet osztogatott, kérvényeket intézett, ítéletet hirdetett vitás ügyekben – felebbezés nélkül. Egyszerű fehér orosz ing, rubaska volt rajta, zsinórszerű övvel.

Rám került a sor.

Tudomásul vette a jelentkezést. – Értésemre adta, hogy szabad ember vagyok a legteljesebb joggal. Személyi igazolványt állított ki nevemre, amellyel éjjel-nappal szabadon járhatok a városban. Sajátkezűleg állította ki az igazolványt. Nehezen ment neki az írás, látszik: nem a kenyerere. Mialatt írt, alig tudtam levenni a szememet a csodás, remekművű pecsétgyűrűről, amelynek világoskék kövén most már határozottan kivettem a kilencágu koronát is a címer fölött.

Amikor készen lett az írással, felállott és királyokhoz, hadvezérekhez illő kézmozdulattal bocsájtott el...

Szédelegve támolyogtam le a lépcsőkön.

A városháza előtt megállottam és szórakozottan tanulmányoztam a ciril betűs, pecsétetes írást, amely teljes szabadságot biztosított számomra.

Szabadság... Mehetek ahová akarok... éjjel úgy, mint nappal... Kemény legény ez a városparancsnok. És milyen fiatal... Parancsokat oszt, mint egy Napóleon... És az a gyűrű... Ki viselte vajjon azt a gyűrűt előtte... és hol van most a gyűrű tulajdonosa?

Elgondolkozva bámultam bele a levegőbe. Tekintetem megakadt egy szerelmes páron. Messziről, összetapadva, egymásba karolva, andalogva, suttogva közeledett a pár. A fejük szinte összeért. Karcsú, nyúlánk leány, csinos, jól öltözött civil ruhás fiatalember.

A lánynak feltűnő szép az arca, a fiút nem látom, mert amint előrehajtja a fejét, a kalapja eltakarja az arcát.

Mellém kerül a pár...

– Bálint! – szaladt ki a szó a számon. Igen... Bálint hadnagy. A fiatalember rámnéz.

– Ah, te vagy az doktorkám! Hogy kerülsz te ide? Isten hozott!

Nekem ugrott, összecsókkolt, ölelgetett... Megfogta a leány kezét és gyengéden felém húzta:

– A menyasszonyom... Bemutatlak a menyasszonyomnak. Zinaida Ivanovna...

Aztán megindult a szóáradat. Alig győztük kielégíteni egymást feleletekkel. Mit csinál ez? Hogy van az? Hogy megy a sora amannak. Végre is megállapodtunk abban, hogy a részletes referádát holnapra hagyjuk.

– Igaz! képzel csak szegény Góliát zászlós, tudod, az az erős bivaly, a télen Omszkban meghalt flektífuszban. A Rajtik hadnagy is megbetegedett, de nagy nehezen kilábalt.

Aztán magához vonta a lányt és hódolatteljesen kezét csókolt neki:

– Ugy-e gyönyörű egy teremtés. Mondd csak doktorkám, tudom, te nagy szakértő vagy...

Szemügyre vettem a lányt.

Nagyon csinos volt Zinaida. Jónövésű, kisportolt, keményhúsú, nyúlánk, fehérbőrű. Alig lehetett több tizenhét évesnél. Aranyszőke rövidre nyírt haja mögül apró fülkagylók kandikáltak ki. Kék, mosolygós szemei fölött sötétbarna szemöldökök íveltek. Vértörpiros ajkai nem fedték egymást teljesen, ha mosolyra nyíltak, hófehér fogak villantak elő.

Megveregettem Bálint széles vállát, csak úgy porzott a ruhája:

– Nagy kópé voltál mindig Bálint... Jó ízlésed van... Hol ismerkedtetek össze?

Kérdésemre egy szuszra mondta el Bálint, hogy menyasszonya egy előkelő, jómódú permi ügyvéd leánya, aki anyjával rokonainál van vendégségben, Jekaterinburgban. Apja a vörösök elől Cseljabinszkba szökött.

– Megtanultál-e már oroszul? – kérdeztem tőle.

– Még nem. Most tanulok, de nem megy sehogy se.

– Tudsz-e már valamit?

– Egy bűdös szót se. Illetve csak azt az egy szót tudom, hogy harasó.

– Aztán hogy beszélsz a menyasszonyoddal?

– Oroszul. Ezzel az egy szóval. Elég ez. Megérti. Aztán amit nem tudok oroszul, megmondom magyarul.

Zinaida Ivanovnához fordultam:

– Mondja Zinaidácska... hogy értik meg egymást, hisz Bálint csak magyarul tud, oroszul nem beszél...

– Hogy mondhat ilyet? – felelte a lány sértődötten... – Bálint nem tud oroszul beszélni? Kitűnően beszél.

Nem firtattam tovább a kérdést, nem vitatkoztam. Úgy látszik, a szerelmesek külön, nemzetközi nyelven beszélnek, mert ezek jól megértik egymást.

Azt is megtudtam Bálinttól, hogy áprilisban szökésben volt hazafelé, de a vöröskatonák lekapcsolták. Most civil internált papírai vannak és a gazdag malomtulajdonosnál és gabona-kereskedőnél, Makarovnál lakik. A kereskedő a legszebb szobáját bocsájtotta rendelkezésére, hogy némiképpen mentesítse magát a vöröskatonák zaklatásaitól.

Megállapodtunk Bálinttal, hogy holnap felkeres a svédeknél. Elbúcsúztunk.

Búcsúzáskor lelkemre kötötte, hogy jól vágjam meg Norlint, ne sajnáljam...

Szerelmesen összebújva mentek tovább... Hamarosan elvegyült a jegyespár az ucca forgatagában.

*

Norlin csak a késő délutáni órákban érkezett vissza. Az irodája előtt már nagyon sokan várták.

Afanaszijval szerényen meghúzódtunk egy sarokban és szárított fekete kenyérünk utolsó morzsáit ropogtattuk.

A titkár elsőnek engem jelentett be.

Norlin nagyon megörült velem. Panaszkodott, hogy hadifogoly kórházaiban mindenütt orvosnövédekéket volt kénytelen alkalmazni, olyan nagy az orvoshiány. Csodálkozva hallgatta kalandos nyolc hónapig tartó »utazásom« történetét. A svéd Norlin nagyon szimpatikus, kevés beszédű embernek látszott. Németül egész jól beszélt, oroszul meglehetősen akadozva. Erőtéljes, hízásra hajlamos, középtermetű, ötvenéves ember volt. Napbarnított arcán furcsán világított fehérszőke szemöldöke és rövidre nyírt haja.

Amikor említettem neki a vetlugai lágert, hitetlenül csóválta a fejét. Azon is nagyot bámult, amikor elárultam, hogy szuronyos őr kísért Jekaterinburgba.

Közben bejött a titkár. Norlin a kopott uniformisomra, cipőmre mutatott és magyarázott neki valamit. A titkár bólintgatott.

– Majd kistafírozzuk holnap – mondotta Norlin – és pénzt is kap, előleget a fizetésére, ha tetszik. Nálam fog lakni. A titkárom majd felkíséri a lakására. A viszontlátásra.

Afanaszij Fiofánovicsnak adott néhány rubelt és egy piros pecséttel ellátott orosz elismervényt, hogy engem átvett.

Elbúcsúztam Afanaszijtól. Nekiadtam egész vagyonomat, a Vetlugán kapott szeretet-adományt, a piros parolis, rézgombos bosnyák waffenrockot. Nagyon megörült neki.

Bealkonyodott már, mire a titkár elvezetett Norlin Lamajevszkája utcán lévő lakására.

A lakás egy milliomos orosz kereskedőé, Koroljkové volt, aki az egész házat mindenestől átadta Norlinnak megőrzés végett és ő családjával együtt Szibéria felé menekült a vörösök bosszúja elől.

Egy csodaszép, selyemtapétás, uccára nyíló vendégszobában helyeztek el. A szobában nehéz bársony függönyök, perzsaszőnyegek voltak. A szoba bútorzatának minden egyes darabja valóságos műemkek, az egyik sarokban széles, barokstílusú rugós, puha széles ágy, hófehér ágyneművel.

Az első dolgom az volt, hogy kipróbáljam az ágyat – csak úgy ruhástól belefeküdtem. Milyen kellemes érzés: a tyepluskák priccse, a láger deszkája után puha, tiszta, rugós ágyban feküdni. Előbb a moszkvai, majd a vetlugai fekhelyemre gondoltam...

Elmosolyodtam...

Mi volt tegnap?... Mit hoz a holnap? Ezzel a boldog mosollyal az ajkamon úgy, ahogy voltam, felöltözve elnyomott az álom...

*

Másnap reggel Walter ébresztett fel, Norlin inasa:

– Doktor úr... a borbély várakozik a fürdőszobában.

Ijedten ugrottam fel, azt hittem, hogy a piszeorrú mérges praporcsik kelteget, aki megkövetelte a katonás, korai felkelést.

Walter csodálkozva csapta össze a kezeit:

– Hát ruhástul aludt az éjjel a doktor úr?... Ejnye ha tudtam volna...

– Elnyomott az álom...

Milyen hihetetlen: pár nappal ezelőtt még nedves, izzadságtól csorgó falakat láttam magam előtt, ha kinyitottam a szememet. Körülöttem sapkás, borostás képű, fekete arcú, gyilkos szemű törökök bámészkodtak, ma pedig egy barátságos úriszoba selyemtapétája mosolyog le rám. Különös: a selyemtapéta egyik mintája a kozsuhovói alezredes profilját adja vissza és milyen pontosan. Még a kecskeszakáll is ott van... Az egyik girland kozák kancsukára emlékeztet... Ott fönnpedig a mennyezet alatt a kis tanyai parasztanyóka rézsamovárját látom...

Walter jelentette:

– A borbély már türelmetlen... Elhül a fürdővíz. Galitzer úr, a raktárnok küldött egy öltözet civil ruhát a doktor úrnak, meg fehérneműt, cipőt. Reggeli az ebédlőben, naponta kilenckor. A dán vöröskeresztes delegátus, Krebsz úr akar beszélni a doktor úrral.

Levettem rongyos, pecsétes, viharedzett blúzomat, piszkos, szakadt ingemet. Bementem a parádés fürdőszobába.

– Maga a borbély? – kérdeztem gyanakodva a kis tömzsi, mosolygós arcú, jól táplált, kerek arcú fiatalembertől.

– Parancsára...

– És otthon, civilben?

– Szintén.

Megeskettem előbb és csak azután ültem le neki:

– Hallja, engem már nyúzott mészáros, hentes, tanító és viceházmester. Valamennyi azt állította, hogy civilben borbély... Nekem elegendő van a pleni-borbélyokból.

– Budapesten dolgoztam évekig. A Hungáriában mindenki ismerte a Marcit... Aztán ha szabad a jogásznak fogat húzni?

– Micsoda?

– Az ambuláncon egy ügyvédjelölt húzza a fogakat. De nagyon jól húz, mindenki dicséri. És plombál is... A kórházban pedig egy fiatal orvosnövendék operál. Kraszno-Utimszkban mint felcser dolgozik egy pleni, aki otthon böllér volt.

Mialatt szappanozta az arcomat, bőbeszédűen mesélte el, hogy ő már dolgozott Oroszországban mint bőrgyári munkás, favágó, bányász, földmunkás és mint filc-csizma készítő. Az utolsó esztendőben mint »műkertész« hasznosította magát. A Jekaterinburg melletti Irbit fogolytáborában volt éppen, amikor Bingen báróékhoz kerestek egy műkertészt, szakképzett

embert. A kertészethez ugyan semmit se konyított, mégis elsőnek jelentkezett. Tavasszal már kidobták a kitűnő állásból, mert a télikert és üvegház összes virágai, drága déli növényei mind kipusztultak. Az elmúlt télen nagyon hideg volt és az üvegház számára kiutalt fát a maga kis kamrájában fűtötte fel.

– Aztán, folytatta Marci, pechem volt és minden kitudódott...

– Mi tudódott ki?...

– Kitudódott az is, hogy a francia nevelőnővel összeszűrtük a levelet... A lány úgy etetett... A legjobb falatokat lopta el a tálból és hozta le nekem... Tíz kilót híztam. Csak úgy pattogzottak a gombok a ruhámról... De a nagyobb baj ott volt, hogy a leány is kezdett hízni... már nem lehetett letagadni.

– Meglett a gyerek?

– Meg. Csak látná az orvos úr, milyen erős gyerek. Mint a vas. Már mindent eszik, Itt vannak Jekaterinburgban. Hazaviszem. Francia asszonyt viszek haza...

Panaszkodott, hogy azért az nem volt szép a bárónőtől, hogy kidobta őket, mert amikor az elmúlt télen egy éjszaka legyilkolták a vörösök a bárót, csak az ő könyörgésére hagyták életben a bárónőt és egyetlen kis fiát.

Marci elkészült munkájával. Boldog volt, hogy jól kipanaszkodhatta magát.

Még a fürdőkádban lubickoltam, amikor Walter figyelmeztetett, hogy a reggeli az asztalon van.

A toalettemmel hamarosan elkészültem. Felöltözködtem. Áh – így egészen más, civilben. Három évig hordtam az uniformist. Lehetséges? A sarokba dobott formaruha most már valóságos kényszerzubbonynak tűnt fel... Három év óta először kötöttem meg a nyakkendőm csokrát. Ügyetlen vagyok: elszokott a kezem az ilyesmitől. Nehezen megy. Milyen furcsa: tükör előtt öltözködni... Az arcsontjaim kiállanak, a szemeim alatt sötét karikák ülnek. Az orrom megnyúlt, a füleim elállanak. A gyomrom hangosan panaszkodik.

Bementem az ebédlőbe. Mindenütt süppedős szőnyegek a tükörfényes parkettás padlón. A falak mentén gazdag fafaragású burkolat, nehéz, művészi székek, délszaki növények, pálmák...

Négy személyre volt az asztal megterítve. Magam voltam az ebédlőben, Walter a szomszéd szobában takarított. Az asztal közepén hatalmas, masszív ezüst tálcán fejedelmi reggeli.

Alaposan nekiláttam az evésnek. A kávéval kezdtem: nem zavart senki, hát beleaprítottam a tejszínhabos kávéba a fehér kalácsot, mint gyermekkoromban szoktam a nagyanyámnál. Öt kockacukrot tettem a kis csészébe. A kávé olyan édes és nyúlós volt már, mint a szirup.

Körülnéztem. Senki se volt a közelemben, a tükörből se lát meg senki... Pillanatnyi habozás után jó hadifogoly szokás szerint egy marék kockacukrot dugtam a zsebembe. Csupa előrelátásból: hátha holnapra nem jut. Az előrelátás nem árt. A nehéz ezüst cukortartó csordultig tele volt.

Nagyszerűen ízlett a reggeli. Micsoda sajt, milyen pompás ez a sonka. Jobb mint a fekete kása, meg a fagyott krumpli. A Kertész doktor bizonyára nem kap ilyen fejedelmi reggelit Lembergben, a kórházban. Hej, ha otthon tudná ezt a húgom, bizonyosan nem aggódna értem szegény.

Jóízűen gyúrtem a falatokat. A pikáns sajtra jól esett a friss, üdítő ásványvíz. Nézd csak: itt minden holmiba monogram van belevésve. Nem lehet semmit se elemelni. Ez a sonka-tojásos étel a legjobb. Kedvenc ételém a ham and eggs...

Walter portörölő ruhával a kezében ment keresztül a szobán és rejtett pillantásokat vetett az asztalra szempilláin keresztül. Az orra alatt diszkréten elmosolyodott, aztán a másik ajtón kiment. Valahol csengettek.

– Tőlem ugyan mosolyoghatsz német sógor... – gondoltam magamban, engem ugyan nem zavar... a kiskésit neki...

Cigányútra ment egy falat. Köhögési rohammal küszködtem. Mi az, még megfulladok?...

Már a hatodik darab kalácsnál tartok... No ebből a sajtból levágok még egy kicsit, van nekik biztosan elég...

Nem is olyan rossz ez a hadifogság a magamfajta nőtlen, harmincéves fiatalembernek. A helyemben egy hős ember bizonyára nem kosztolna ilyen nagy lelki nyugalommal... Hiába otthon az asszony, mit lehessen tudni... Oda se fűtülök a hadifogságnak. Ez szenvedés?... Egy kis tanulmányút az egész. Ingyenes külföldi tanulmányút, »aufs Staatskosten«, államköltségen.

Még a végén hálás leszek és kezet csókolok a káundkának, hogy kiküldött Galicziába és onnan tervszerűen átdobott Oroszországba, egészen Szibériáig... És potyán utaztunk!... Mennyibe kerülhet békében egy ilyen tanulmányút? A hadifogyot egyszerűen leteszi a vattázott vonat Szibéria határán, a vadregényes Ural-hegység kies vidékén egy gyönyörű, kétszázézer lakosú városban... hogy lásson világot és élje világát...

Pompás ez a lekvár. Valami különleges orosz boggyókból csinálták. – Mi az? Már az utolsó kalács? Nem baj, van itt még kétszersült bőven. A mézet még meg sem kóstoltam. Nagyon finom ez a cifra fölszelt...

A professzorok mindig azt mondták nekem otthon, hogy gyenge a tüdőm, menjek levegőváltásra, mentől messzebbre... Hát most igazán szót fogadtam: négyezer kilométerre mentem el. Meg lehetnek velem elégedve... És azt mondták, hogy hajlamom van a tüdőbajra, táplálkozzam jól... Nos... most ebben is szót fogadok... Annyi bizonyos: ehhez a reggelihez megvan az étvágy, nem kell hozzá gyomorkeserű, étvágyjavító. Ezt a farkas étvágyat is a káundkának köszönhetem. Nem baj. Azok a láthatatlan kezek kiemelték az életemből eddig három esztendőt és még elrabolnak belőle néhányat, de megbocsájtom: ez az egy reggeli feledteti a három év minden szenvedését.

Elsőrangú ez a hal: pisztráng olajban... ez meg lazac... Nini, észre se vettem: vörös kaviár... nahát ilyet se ettem még... Ez a pompás reggeli kipótolja az eddigi koplalást, a bűdös hallevest, meg a kását is...

Walter halk, macskaléptekkel suhant át a szobán. Arcán megint ott ült az előbbi mosoly, most már szélesebb, mint az imént.

– Mit bánom én?... Tőlem ugyan mosolyoghat a germán koma, engem ugyan nem izgat, ha ki is nevet...

Eszembe jut a vadember, a vetlugai praporcsik. Milyen nagy szemeket meresztene, ha megmutatnám neki az írást, hogy szabad ember vagyok. Mehetek mindenhová konvojkísérő nélkül. Afanaszjij most úton van hazafelé a piros pecsétetes írással. A kék bosnyák waffenrockból bizonyára kabátot csináltat a kis fiának. Milyen különös: otthon dörögnek az ágyuk az olasz fronton, munkás jobbot szakít le tőből a gránát és én nem hallom az ágyúzást. Az én békekötésem már megtörtént. Csuda jó ez a cifrázott fölszelt.

Vajjon elhelyezkedtek-e a társaim más kórházakban? Megkapták-e ők is a behívókat? Szegény törökök ottragadtak, talán még ma is ott ülnek Vetlugán a lágerben, kérvényeket menesztetek minden irányban és várják a jó szerencsét... Nagyon finom ez a hideg hús.

Norlin igazi úriember. Meg kell hagyni. Igaz, hogy nagyon nagy szüksége van rám: húszezer hadifogoly ül a nyakán, a világ minden tájáról és nincs orvosa, csak fiatal medikusok és álmedikusok. Majd alaposan megvágom. De Krebsz úr, a dán se viszi el – kölcsön nélkül...

Walter szivaros dobozt hozott be és megkínált egy gyűrűs angol szivarral. Rágyújtottam.

Az inas arca újból mosolyra húzódott.

– Mit nevet maga? – kérdeztem a jóllakott ember nyugalmával.

Walter zavartan felelt:

– Semmi... semmi...

Kissé bosszantott a dolog. Mit nevet? Talán azon mulat, hogy a gallérom bő és lötyög benne a nyakam? Vagy rosszul van megkötve a nyakkendőm? Vagy mert rosszul áll rajtam a ruha, a nyaknál egészen eláll?... Tudom: nem rám szabták...

– Mit nevet folyton? – kérdeztem kissé keményen.

– Bocsánat doktor úr – válaszolta Walter zavartan, fülig pirulva, – de... meg tetszett enni a négy személyre készített reggelit...

Elszörnyülködve néztem az ezüst tálra: valóban mindent megettem. Nem maradt semmi. Walter segített ki zavaromból:

– Nem tesz semmit doktor úr... Isten tartsa meg az étvágyát. Van még elég a konyhában.

Így vigasztalt, mialatt az ételmaradékokat és az üres edényeket szedte össze.

Lementem az uccára, csak úgy kalap nélkül. (Galitzer úr, a svéd Vörös kereszt raktárnoka megfélekedett a kalapról. Katonasapkát mégse viselhetek sötétszürke civil ruhához.)

Hűvös borús idő volt, az eső csendesen szitált. A város is olyan álmos volt, mint az idő.

Felfegyverzett kék zubbonyos emberek jártak az uccákon. A gyárakban állott a munka.

Női katonaszázad vonult el mellettem a Fetyiszovszkaja ulica felől, zeneszó mellett. Lehetnek vagy kétszázan a női önkéntesek. Furcsa látvány volt: nők, feszülő katonai nadrágokban, zöld ingblúzban, puskával a vállukon. A nadrág egyik-másik »molett« katonán a pattanásig feszült, az uccán bámészkodó civilek legnagyobb gyönyörűségére. Elöl lépkedtek a magasabbak, hátul az apró termetű hölgyek bukdácsoltak kivágott magassarkú cipőkben. Forradalmi dalokat énekeltek katonazene ütemére. Arcukon lázas pír égett, amely a festéken is átütött.

Hadifoglyok lődörögtek, mászkáltak az uccákon céltalanul, mint csontot kereső lompos, gazdátlan kutyák.

A katedrálrij szobor előtt szemüveges német tiszték vitatták az evakuáció esélyeit. Valaki bécsi dialektusban panaszkodott a hátam mögött, hogy a dán megbízott nem segíti az osztrákokat.

A sok rongyos hadifogoly között úgy festettem jól vasalt új ruhámban, mint egy békebeli civilbe bujt gubernátor...

*

Mire kilenc óra után bement Norlin az irodájába, az előszoba már szorongásig megtelt türelmesen várakozó felekkel.

A monoklis huszár főhadnagy is ott várt, német, osztrák és magyar hadifoglyok között. A pályaudvaron megkopasztott paroliján már megint ott ragyogtak a csillagok, amikre diszkréten borult a kétes fehérségű, kihajtott inggallér. Egyedül csak a főhadnagy volt türel-

metlen. Minden pillanatban a fali órára nézett, izgatottan köhécselt, a körmeit piszkálta folyton a tükörbe nézett és cigarettázott.

A főhadnagy előkelő főhajtással üdvözölt, amint a várakozó tömegen keresztülvergődtem.

Norlin bemutatott Krebsz úrnak, a dán delegátusnak, mint az osztrák–magyar hadifoglyok legfőbb védnökének.

Tréfásan tette hozzá Norlin:

– Íme Miszter Krebsz, aki sokat segíthetne az osztrák és magyar hadifoglyokon, ha – volna pénze...

Krebsz úr magas, széles vállú, erőteljes sportember volt, aktív dán katonatiszt. Sima modorú, kellemes, halk szavú udvarias ember, valódi diplomata. Bár a harmincon már jóval túl volt, borotvált, kissé szeplős, lányos arca fiatalabbnak tüntette fel. Norlinnál lakott, az én szobám mellett, ott is étkezett, ott volt az »irodája« is, ahol szívélyesen fogadta a panaszos hadifoglyokat és készségesen vette át a benyújtott kérvényeket. Senkit se utasított vissza.

Miszter Krebsz szoros együttműködésre szólított fel és egyelőre aláíratott velem egy körözüvényt, amely arra kötelezi az orvosokat és a betegápoló személyzetet, hogy helyükön maradnak a német evakuációs bizottság megérkezéséig. (...)

Aláírtam. A fogságban az ember már a névaláírását is elfelejti. Hogy gyakoroljam az aláírást, azon melegeben előlegeket vettem fel külön a svéd-től és külön a dán-tól. Alaposan megvágtam őket, szót fogadtam Bálint hadnagynak. A felvett összegekről elismervényeket adtam.

Amikor már boldogan a zsebembe gyűrtem a pénzt, Norlin nagylelkűen értésemre adta, hogy egyelőre két heti szabadságot kapok »megrongált idegeim helyreállítása« címén, a pihenésre szánt heteket azonban Jekaterinburgban kell töltenem, ahol továbbra is vendége maradok. Megkért, hogy a szabadságom alatt vizsgáljam felül, mint »sztársi vrács« (rangidős orvos) a jekaterinburgi, irbiti, sadrinszki és kresztiji hadifogoly kórházakat és táborokat. Különösen a birodalmi németeket ajánlotta melegen figyelmembe, ezek közül is elsősorban Kalbfleisch germán medikust, a német kórház vezetőjét, akit Norlin röviden doktor Kalbfleisch-nak nevezett.

Norlin titkára, a hosszú, szőke Wittkugel úr zavarta meg tárgyalásainkat.

Jelentette, hogy egy orosz asszony már kora reggel óta vár és sürgős ügyben akar beszélni az urakkal.

Kisírt szemű, bekötött fejű, egyszerű polgárasszony jött be az irodába, karján egy göndör hajú, fekete szemű apró gyerekkel. Sírástól elcsukló hangon, nagyokat szipákolva panaszkolta el, hogy esküdt hadifogoly ura, akivel már két éve együtt élt szüleinek falusi házában, tegnap nyomtalanul eltűnt és itthagya őt ezzel az ártatlan csöppséggel. Kérte a Vöröskereszt megbízottjait, hogy sürgősen intézkedjenek, amíg nem késő, hogy az ura előkerüljön, mert attól tart, hogy valami baleset érte.

– Törvényes férje volt a hadifogoly? – kérdezte Norlin.

– Igen, felelte az asszony, templomban esküdtünk meg, bárin...

– Hol? Melyik templomban?

– Az orosz templomban, bárin, Nizsne-Tagilszkban... Igaza volt az anyámnak: mindig mondta, hogy ne kezdjek ki plenivel... és most itt van...

Könnyek közt, szaggatottan mesélte el, hogy két évig etette a hadifogoly urát, aki betegen került hozzá. Valósággal kihizlalta... Nagyon jól ment neki... Bár otthon kereskedő volt, itt a földeken dolgozott. Boldogan éltek, egyszerre csak nem tudja mi ütött beléje, napok óta szóltan volt, nem beszélt egy szót se, egyszerre csak elillant a »huligán«, mint a kámfor.

– És hová való volt az ura? – kérdezte Norlin.

– Azt nem tudom.

– Mégis: milyen podeni volt?

– Ausztric. Vengriából kapta a leveleket.

Norlin megkönnyebbülve lélegzett fel:

– Nos, ha ausztricki volt, akkor majd Krebsz úr elintézi az ügyet...

Átadta a siránkozó asszonyt a dánnak, a gyerekekkel együtt, ő maga pedig az íróasztalán fekvő iratcsomó tanulmányozásába merült. Mr. Krebsz noteszt vett elő és jegyzett:

– A nevét mondja...

– Anasztaszija Feodorovna.

– A férje nevét kérem...

– Íme, otcsesztvó? Izsó Salamonovics, szolgálatjára, bárin...

– Családi nevén?

– Lebovics...

Az asszony megtörölte a kis gyermek orrát és szégyenlősen mondta:

– Tetszik tudni, bárin, az uram, hogy is mondjam csak... zsidó ember volt. Csak nemrég tudtam meg. A plenitársai árulták el nekem. De megbocsájtottam neki...

Nagyot sóhajtott, kifújta az orrát, aztán halkán folytatta:

– Azt is megbocsájtottam, hogy otthon, Vengriában van neki felesége és három gyereke... Ezt ő maga vallotta be nekem tavaly... Mindent megbocsájtottam neki, csak azt nem, hogy szó nélkül itthagytott a faképnél, árván ezzel a gyönyörű fekete hajú gyerekekkel... Az isten tartsa, most pünkösdkor lesz éppen egy éves...

– Hát mit akar az urától? – kérdezte a dán igaz részvétellel.

– Nem akarok én tőle semmit, Isten látja a lelkemet, csak még egyszer szeretnék vele beszélni utoljára...

Hangos sírásra fakadt és szinte zokogva tette hozzá:

– Csak még egyszer akarom látni, mielőtt itthagya...

Krebsz úr megnyugtatta a fiatal, csinos arcú asszonyt, hogy majd köröztetni fogják a szökevényt a gubernija összes lágereiben...

Távozáskor az asszony, sírástól dagadt szeméit törölgette, nyomkodta és erélyes hangon jelentette ki, hogy ha rövidesen elő nem kerül Izsó Salamonovics, akkor ő maga fog elindulni a keresésére és utána megy egészen Vengriába, mert hiszen ő most vengerka lett, vengerski poddeni, neki az ura mellett a helye.

Még a küszöbről is visszaszólt:

– Csak ne szeretném olyan nagyon azt a gazembert, azt a huligánt...

Az orosz asszony után a türelmetlenkedő monoklis huszárfőhadnagyot bocsájtotta be Wittkugel úr.

A főhadnagy katonásan köszönt és bemutatkozott. A neve: szemerjei és alsódabasi Nagy Gábor, császári és királyi tartalékos huszárfőhadnagy a nyolcas husároktól Von und cu, Gábiel von Nagy. Miután sorra lekezelt velünk és mindannyiszor hangsúlyozta a von és cu-t, beszélni kezdett. Hosszú történetbe fogott. Ádám és Éva fogságba jutásánál kezdte.

Norlin föl se pillantott irományai közül, csak a tolla szárával bökött Krebsz úr felé.

A főhadnagy bizalmaskodva fogta karon Krebsz urat, az ablakmélyedésbe vonta, ahol hosszú lére eresztve mesélte el fogságba jutásának egész történetét. Végül is arra lyukadt ki, hogy szökésben van és kétezer rubelre volna égetően szüksége még ma, hogy tovább szökhessen... És civil ruhákat is kért. Hivatkozott előkelő hazai összeköttetéseire, a honvédelmi miniszterre és a vezérkari főnökre.

A svéd megbízott összesűgött a dánnal és rövid eszmecsere után átnyújtottak a sneidig huszárfőhadnagynak egy elismervényt, hogy írja alá. Húsz rubel segélyt utaltak ki neki. A főhadnagy a legnagyobb hidegvérrel vágta zsebre a húsz rubeles Kerenszky pénzt, katonásan összeverte a bokáját, megbillentette a fejét és rugalmas léptekkel távozott.

Krebsz úr mosolyogva magyarázta nekem, hogy ne lepjen meg az eset, ez itt mindennapi jelenség: nem adhatnak többet a tiszteteknek, nem futja...

Germán hadifoglyok járultak Norlin elé és meglehetősen nyers hangon követeltek fehérneműt, ruhát, cipőt. Civil-internált birodalmi németek havi segélyt és ruhaneműt kértek. Bevezették őket egy nagy raktárba, amely tele volt Németországból érkezett viseltes ruha szeretet-adományokkal, válogathattak kedvükre.

Öreg, gyér hajú, hajlott hátú, fogatlan magyar népfölkelő jött sorra. Elpanaszolta, hogy rossz híreket kapott hazulról, neki okvetlen haza kell mennie sürgős családi »privát« ügyben, állítsanak ki nevére menetlevelet, amivel egyenesen hazautazhat.

Mr. Krebsz megmagyaráztatta neki, hogy egyenkint nem szállíthatják haza a hadifoglyokat, mert erre nincs pénz és az oroszok se egyeznének bele. Várja meg az első transzportot. A fogolytranszportok rövidesen útnak indulnak, mert az evakuációt intéző német komisszió már megérkezett Moszkvába.

– Nem bánom én, mondta az öreg népfelkelő, akár hogy is intézik a »vakációt«, én nem várok, mert nekem sürgős az ügy, akkor nekiindulok gyalog...

– Mi az a sürgős családi ügy? Beteg az asszony? – kérdeztem a toprongyos koravén embertől.

– Rosszabb annál.

– Vagy tán meghalt már?

– Még annál is rosszabb...

– Hát akkor mi az a sürgős ügy?

A népfelkelő megvakarta a feje búbját és nehezen nyögte ki:

– Összeállt az asszony otthon egy muszka fogollyal...

– Honnan tudja?

– Megírta a koma. Nagy szégyenbe hozott az asszony. Az egész falu beszél. Már gyereke is van az oroszul. Hát ez az... Hazamegyek rendet csinálni... Majd közibük vágok...Agyonütöm őket...

Kisompolygott a szobából, lehorgasztott fővel. Tehetetlen dühében rongyos sapkáját tépdeste. Gondterhesen lépkedett, mint akinek nem a hadifogság a legnagyobb gondja.

Utána mentem és vigasztaltam, hogy ne higgyen a pletykabeszédnek, talán egy szó se igaz az egészről.

Az uccán a kapu előtt állt a monoklis főhadnagy. Amikor meglátott, hozzám lépett:

– Olyan ismerősnek tűnsz fel, doktorka... Nem jártál te a háború előtt Aradon?

– Nem.

– Nincs neked rokonod Kecskeméten?

– Nincs.

– Különös. Akkor bizonyára névrokon...

– Lehet.

– Parancsolsz egy cigarettát?

– Nem kérek.

– Nem tartóztatlak?

– Nem.

Össze-vissza fecsegett mindenfélét. Kikérdezett, mi újság otthon, elmesélte, hogyan éltek a tiszti lágerben Szibériában és a sok beszédnek az lett a vége, hogy ötszáz rubelt kért kölcsön, az apja, aki dúsgazdag földbirtokos, hatszáz lánca föld tulajdonosa, megadja otthon, adhat írást is.

Sajnálattal közöltem, hogy nem áll módomban egyelőre kölcsönöket folyósítani.

– Talán félsz, hogy nem adom meg, kérek alássan?...

– Dehogyan félek. Ha az ágyúzástól nem félttem...

– Nem bízol bennem?

– Szó sincs róla, válaszoltam unottan és búcsúzásra nyújtottam kezemet.

– Hát mennyit adhatsz?

Hogy lerázzam a nyakamról, türelmetlenül böktém ki:

– Húsz rubelt adhatok...

– Köszönettel felvettem. Adjak elismervényt?

– Nem kérek.

– Kisztihand...

Átadtam neki a sárga huszrubelest és otthagytam.

Utánam kiáltotta:

– Majd a napokban felkereslek, doktorkám. Légy szíves alaposan megvizsgálni, tönkrementek az idegeim...

Egy idősebb, altisztformájú hadifogoly sietett utánam. Megszólított:

– Mit akart ez a szélhámos az orvos úrtól...

– Szélhámos?... A főhadnagy?...

– Főhadnagy? Sose volt ez főhadnagy. Infanterista ez...

– Hát nem Nagy Gábor főhadnagy ez?

– Sose volt. Valami Hugó ennek a neve. Civilben: pincér. De az igazi nevét senki se tudja, mert minden hétén más neve van. Városról városra jár és sorra pumpolja az embereket. Még a legénységi hadifogolytól is kicsalja a pénzt. Mennyit adott neki?

– Húszat.

– A csirkefogó. Együtt voltam vele az omszki lágerben. Nagyon kártyás. Ott ült tegnap a L'Orange-ban.

Elgondolkozva mentem tovább a Glavni proszpekt felé. Hát akkor az a jelenet a pályaudvaron... a csillagfosztás... nem értem...

Az uccasarkokon hadifoglyok árulták saját készítményű holmijaikat; csontgyűrűket, kosarakat, dobozokat, játékszereket és régi lim-lom értéktelen tárgyakat.

Egy magányos kis uccában koldus külsejű, vézna, szakállas, rongyos hadifogoly alamizsnára nyújtotta felém katonasapkáját. Azt hitte, hogy bennszülött orosz vagyok.

Arcomba szökött a vér: nem árultam el, hogy fogolytársam vagyok... Néhány cári bélyegkepekát dobtam a sapkájába és a markába nyomtam – bűnbánóan – a reggelinél lopott kockacukrot, mindet, amit csak a zsebemben találtam.

*

A Voszkreszenszki proszpekten folytattam tovább az utamat. Ez az út vezetett a fogolykórház felé.

Mindjárt a széles sugárút elején feltűnt egy különös módon körülkerített emeletes sarokház.

A magas palánkkal, épületpadlókkal és fenyőszálfákkal gondosan bekerített titokzatos emeletes épület szabadon álló ház volt a sarkon. A magas, masszív kerítés a ház csatornájáig ért fel helyenkint, úgy, hogy a házból csak párkány-díszítést, a zöld, lapos bádognétót és a kéményeket láthattam. A ház egyik oldala a mellékúccára, a Voszkreszenszki pereulokra nézett.

A Voszkreszenszki proszpekten, a ház előtt egy kis kápolnaszerű régi emlékmű állott, benne a cecochovái fekete Mária képe.

Az emeletnyi magas, otrombán erős deszkakerítéses vár minden sarkán szuronyos vöröskatona posztolt, az épület kis uccára nyíló bejáratánál pedig két szuronyos őr állott teljes fegyverzetben, a kis fedett őrházikó mellett.

Valami különös, érthetetlen titokzatosság vette körül e házat. A járókelők közömbösen mentek el a ház előtt. Ugyan mit vagy kit őrizhetnek itt olyan szigorúan a vörös katonák? A kíváncsiság fúrta az oldalamat.

A ház főhomlokzata előtt az ucca dombra vezetett fel. Pár lépéssel odébb mentem, de a magasabb helyről se láttam többet, mint az emeleti front hét ablakának felső peremét, a ház bádognétóját és a zöld háztetőt. Mindent eltakart a magas, primitív deszkakerítés.

Mire a fogolykórházba kiértem, már meg is feledkeztem a különös, titokzatosan körülzárt, előkelő úriházzal. A kórház parancsnoka, egy öreg cseh–német orvosnövendék fogadott. Sorra jártuk a kórtermeket. A kórház tele volt a legkülönbözőbb nemzetiségű hadifoglyokkal. A súlyos betegek és halálra rokkantak kitörő örömmel fogadtak és mint »megváltójukra« reménykedve néztek fel rám. Ők szegények azt hitték, hogy én hozom számukra váratlanul a régen várt szabadulást. A súlyos, reménytelen betegek gyógyulásukat várták tőlem.

Már az első percekben beláttam, hogy a kétheti szabadságból nem lesz semmi.

A medikus sorra vette régen kezelt betegeit. A legtöbb beteg skorbutban szenvedett. A végtelen Ural erdői szállították a betegeket ide, de nagy számmal voltak lassú haldoklók is, akiknek tüdejét az érc és kőbányák levegője sorvasztotta el.

Még öreg, tizennégybeli hadifoglyok is voltak köztük, akik ötödik esztendeje reménykedtek, hogy otthon lesznek nemsokára: »mire a fák levelei lehullanak.«

Fakóarcú, fénytelen szemű, kisebesedett szájú, fogatlan, béna skorbutos betegek nyújtották felém püffedt kezüket és elhaló hangon suttozták:

– Orvos úr... Orvos úr... mikor megyünk haza?

Lefagyott lábú amputált betegek, félkarú rokkantak reménykedve sóhajtották körülöttem:

– Csak haza... haza... el innen...

Borzalmas látvány tárult elém a tüdővészesek kórtermében.

Valóságos katonasapkás csontvázak, kiszáradt élőhalottak meredtek rám üveges szemekkel és rekedt hangjukon alig hallhatóan lehelték felém:

– Haza... csak haza... vigyen haza... amíg nem késő... Otthon akarok meghalni a családomnál...

Szegény szerencsétlenek... ártatlan testvéreim... A fronton elkerült benneteket a halál... Megírtátok haza akkor, hogy »egészségesen fogságba estem« és most íme... Nemsokára elvesztitek a féltve őrzött életeteket. Hitves, árva, anya hiába vár benneteket haza. A kezem, a melyben a hallgatócsövet tartottam, önkénytelenül is ökölbe szorult... A keserűség úgy szorongatott.

Biztattam, vigasztaltam őket. Az utolsókat lélegző tüdővészesnek a fülébe súgtam:

– Csak kitartás ember... kitartás!... ez a hegyi levegő erős magának itt az Uralban... Hazaviszem... invalidus vonattal... a hazai levegőben meg fog gyógyulni...

– Meg fogok gyógyulni... – suttozta elhaló hangon a haldokló és ráncos, kiszáradt arcbőre, a kiálló csontokon mosolyra torzult.

Egy öreg rokkant, kopasz népfölkelő csontos, kidolgozott ujjai között fekete gyöngyfüzér olvasót szorongatott és vaskos, rongyos imakönyvből hangosan imádkozott.

A mellette levő ágyon termetes, pattanásos képű bosnyák ült. Bekötött fájós, dagadt lábait szorongatta és kétségbeesetten jajgatott, amint meglátott engem:

– Jao mene, jadan ti szám.

A kis szobában a sarokban összekuporodva találtam egy sárgapárolis, fekete arcú román katonát, aki a bosnyákot is túlkiabálta.

– Ó, dumnyezo... Ó mnyi gáté... – nyögte keservesen.

A kórház udvarán kis kézi kocsi állott, rajta gyalulatlan, használt deszkából összetákolts koporsó. A koporsó fedelén viharedzett katonasapka. Most rakták fel az utolsó halottat a kis kocsi sára. Egy öreg népfölkelő kötötte meg az Úristennel az örök békét. Ő talán már a felhők szárnyán repül haza, körülnéz a háza táján: mit csinál az asszony, egészségesek-e, megnőttek-e a gyerekek.... A Halál a leggyorsabban intézi mégis csak a szerencsétlen hadifoglyok evakuálását.

Szegény öreg paraszt... a sok favágás után most megpihenteted fáradt csontjaidat. Megtudják-e valaha az otthoniak, hogy elpihentél örökre?...

Mankóra támaszkodva könnyes szemű földi veszi magához a halott pleni minden vagyonát: egy csomag tábori levelezőlap, ezerszer és ezerszer átolvasott hadifogoly-lapok, kopott családi fénykép, amelyen csak az vehette már ki az elmosódott arcvonalat, akiknek a lelkében élt a kép...

Bármennyire is sajnáltam a fronton a Halmos főhadnagyot, akit egy órával a szabadsága előtt ütött át a gyilkos fegyvergolyó, az ismeretlen katona halála itt, Szibéria határán valami egészen más, sokkal megrázóbb tragédia volt...

Megígértem a betegeknek, hogy ezután naponta kétszer is kilátogatok hozzájuk.

Aztán menekültem tovább, mert éreztem, hogy ez a szomorú hely nem alkalmas »megrongált idegeim helyreállítására«... A másik nyomortanyára, a hadifogoly táborba mentem innen.

A jekaterinburgi fő hadifogoly láger a hatalmas, kastélyszerű Charitonov házban volt elhelyezve, szemben a bekerített és erősen őrzött zöld tetejű házzal.

Pazar berendezésű palota lehetett ez a Charitonovszki Dom a forradalom előtt. A selyemtapétás falakba emeletes priccseket véstek be a tovarisok. A klasszikus szépségű faburkolatba, vagyont érő selyem tapétákba hatalmas szegeket vertek a hadifoglyok, hogy legyen akasztó a hátizsák, kenyértarisznya, csájnok, főzőedény és rongyok számára.

A nagyterem fehér márványain bicskákat élesítettek a hadifoglyok és tintaceruzával karikatúrákat rajzolgattak rá, a falon összevagdalt gobelinek, lyukaktól tátongó olajfestmények lógtak, a mennyezet csillárjának csak a váza maradt meg, az üveggyöngyöket ismeretlen tettesek hordták el.

A piszkosbarna, parkettás padló, a szeges bakancsok lyukacsainak nyomait viselte és a himlőhelyes ember bőrére emlékeztetett. A tágas, aranydíszű ékes szalonban, amely nem is olyan régen Jekaterinburg pénzarisztokráciájának találkozó helye volt, most hadifogoly cipészek, szabók, lakatosok szorgalmaskodtak, a sarokban borbély beretvált, kefekötő és bádogos dolgozik a városban »szerzett« anyaggal.

A láger egyik termében a kommunista agitátorok tartottak iskolát a legénységnek.

A palota öreg dvornikja, akit elmenekült gazdája a ház őrizetére hagytak vissza, szívesen mutatta meg a kastély titkos földalatti folyosóját, amely egészen az Iszet tóig vezet ki. Elmagyarázta, hogy az öreg, dúsgazdag nábob, Charitonov »sztara verec« – óhitű volt, kerzsák és emiatt állandó zaklatásnak volt kitéve családjával együtt a cárizmus alatt. Ezért építtette a titkos földalatti folyosókat, rejtékhelyeket.

A palota kertjét még a bolsevikik és a hadifoglyok együttesen se teheték teljesen tönkre, virágágyak maradványai, a francia műkertészet remekei, üvegház, szökőkutak, márványszobrok, lugasok a letűnt idők pazar pompájáról tanúskodtak.

Délre járt az idő, mire a láger minden helyiségét, többek közt nagyszerű főúri konyháját megtekintettem. Hazafelé tartottam.

Az Iszet tó hídjánál megállottam az elárusító bódék mellett. Egy kis kirgiz »lavocská«-ban megkóstoltam a kirgizek híres italát, a kancatejből készített kumyszt, amelyről itt az a hit van elterjedve, hogy gyógyítja a tüdőbajt.

A bódék körül hadifoglyok »ebédeltek«.

Az egyik fiatal hadifogoly – önkéntes kinézésű – útszéli fának dőlve jóízűen faragta hazai bicskájával kolbászát és nagyokat harapott fehér cipőjába.

Előtte ült a földön egy hosszú szőrű orosz spicc. Az okos kis kutya füleit hegyezve figyelt a kolbászra és a hadifogoly minden kézmozdulatára.

A pleni olykor odadobott neki egy darabka kolbászhejat és közömbös arccal falatozott tovább.

A kutya okos fekete szemeivel kitartóan fikszirozta a kolbászdarabot és a következő falatot már a levegőben kapta el.

A kedves jelenet gyakran ismétlődött meg... A rongyos hadifogoly és az előkelő spicc – úgy látszik, szoros barátságot kötöttek.

Egy jól öltözött tányérsapkás orosz úr állt meg előttük. Megtetszett neki a selyemszőrű kutya.

– Eladó ez a kutya? – kérdezte a falatozó plenitől.

– Ühüm... – mondta teli szájjal a hadifogoly és igent intett fejével.

– Hogy adja? – kérdezte az orosz.

– Nyolcvan,

Megalkudtak. Az orosz kifizette a nyolcvan rubelt, ölbe kapta a kutyát és boldogan sietett vele haza, mint aki nagyszerű vásárt csinált.

Odamentem a hadifogolyhoz, aki éppen a pénzt gyúrte zsebre.

– Mért adta el a kutyáját? – kérdeztem tőle.

– Mért ne?

– Nem sajnálja?

– Nem én. Miért sajnálnám, amikor azt se tudom, hogy kié ez a dög... Most láttam először... Nem az én kutyám...

A kutya-kereskedő önkéntes hazakísért. Mentegette magát, hogy az imént csalt, de hiszen itt a fogságban úgy szerez az ember pénzt, ahogy tud... Panaszkodott, hogy nekik, a volt egyéves önkénteseknek megy legrosszabbul a fogságban. A tisztí lágérbe nem eresztik be őket, mert nem tiszték, a legénységi táborokból meg kinézik szegény önkénteseket, mert tisztjelöltek. Elmesélte, hogy egyik önkéntes fogoly társa mostanában »beérkezett«, amennyiben három hónap óta »működik« egy komisszár kis fia mellett, mint angol nevelő. Kap teljes ellátást, ruházatot, lakást és zsebpénzt. Angolul ugyan nem tud egy szót se, de azért nem jön zavarba: rendületlenül tanítja a kisfiút a – magyar nyelvre. Már egész folyékonyan tud magyarul beszélni a kis orosz gyermek, öröm hallgatni...

Csodálkozva hallgattam a leleplezést. Már meg voltam edzve: nem lepett meg semmi... A fogságban úgy látszik az erősek, az élelmesek, a szemfüles szélhámosok maradnak meg, a gyenge gyámoltalanok elpusztulnak. Milyen furcsa: akárcsak a fronton... Fáradtan értem haza.

Walter azzal fogadott, hogy egy elegáns magyar, civil úr és egy csinos hölgy kerestek a lakásomon a délelőtt folyamán és meghagyták, hogy holnap reggel újból tiszteletüket teszik.

Az ebédnél, amely a reggelineél is pazarabb volt és amelyen egy csomó ismeretlen ételt tálaltak élém ezüst tálakban, megismertem Kalbfleisch doktort, a germán medikust. Az első impresszióm ez volt: a magas, sovány, szemüveges német medikus beképzeltőbb a tudományára, mint egy valóságos egyetemi orvosprofesszor.

Az ebédnél nagy meglepetésemre arról értesültem, hogy abban a bizonyos zöldfedelű titokzatos körülkerített házban, a dom Ipatjevában nem kisebb személyiséget őriznek a vörös katonák, mint második Miklóst, az oroszok cáriját.

Tegnap hozták erős fedezet mellett a szibériai Tobolszkból, Tjumenen keresztül. Vele együtt őrzik a körülpalánkolt börtönben a cárnőt is, Alekszandra Feodorovná, valamint másodszülött lányát, Mária Nikolajevná és az udvari orvost, a szentpétervári doktor Botkint.

A cári család többi tagjai, köztük a beteg cárevics, Alekszej Nikolajevics és három nővére, Olga, Tatjana és Anasztaszija Nikolajevna, a kísérő személyzettel együtt egyelőre Tobolszkban vannak őrizet alatt.

A szomorú, körülzárt zöldfedelű jekaterinburgi ház gazdája, a gazdag Ipatjev, nem fogadhatta felséges vendégeit, mert a vörösök néhány nappal a cári család megérkezése előtt, mint ellenforradalmárt, kivégezték...

*

Korán reggel pattogó ütemű katonazenére ébredtem. A trombiták öblös hangja túlharsogta a lázas, hangos, idegesen zajló utca morajlását.

Bizonyára a női század menetel megint a gyakorlótérre.

Elmosolyodtam: az a vastag, dagadtlábú kis topa bárisnya ott bukdácsol a század végén.

Megnézzük...

Valóban a kis mozsárlábú, molett amazon szimpátiám szaporán szedte lábait az éles követen, félretaposott cipőjében minden második lépésnél orra akart bukni. Kövér, pufók, vérpiros arca majd kicsattant, csak úgy csurgott le róla a verejték a nehéz hátizsák és a vállra vetett puska súlya alatt.

Női önkéntesek: proletárlányok, munkásnők... Ti komoly harcosai akartok lenni a világot felforgató nagy eszméknek, halálos komolysággal meneteltek zeneszó mellett és nem veszitek észre, hogy az utcákon mindenki mosolyog, mulat rajtatok, még a vörös katonák is kinevetnek benneteket. Te kis fájós lábú grázsdánka! Az élet sok csalódása után meg tudnál halni a polgárháború frontján, te még nem tudod, hogy az eszmékért élni kell, nem pedig meghalni. Az okos: él, az ostoba: meghal...

A menet mind messzebbre haladt, a katona-zenéből már csak a nagy dob tompa üteme hallatszott, mint távoli ágyúszó...

Visszafeküdtem ágyamba és a mennyezet gipszfiguráira bámultam.

A közelmúlt emlékeire gondoltam...

A fájdalmas emlékek már elmosódtak agyamban... A sok nélkülözés, gyaloglás Darnicáig, a lágér égető homokja, Kozsuhovó, Vetluga, a dühöngő praporcsik, a sok éhezés mind-mind csak álom volt, rossz álom... Elfelejtettem a kínokkal teli napokat, mint ahogy elfelejtik az anyák is a szülés kínjait.

Eszembe jutott, hogy mit mondott mindig Jóska, a legényem, ha nagyon jól éltünk a fronton:

– Olyan jól megy a dolgunk, mondogatta, hogy ezután már csak rosszabb jöhet...

És mindig igaza volt.

Félek: beteljesedik rajtam most is a jóslás, mert nagyon jól megy a sorom...

Igen... most már ijesztően jól megy a sorom...

Tegnap is – színházban voltam. Páholyban ültem. Norlin és Krebsz urak társaságában. Akárcsak a Vígszínházban ültem volna. Mértékre szabott új, fekete öltözet volt rajtam. Operettet adtak: a tatárjárást. »Oszenji manéver« volt az adoptált darab orosz címe.

A mellettünk lévő páholyban Kalbfleisch doktor ült menyasszonyával, a jekaterinburgi arisztokrata társaság egyik legszebb, legelőkelőbb hölgyével. Mögöttük, a páholy mélyén a lány szülei húzódtak meg... Hallatlan... már minden valamire való hadifogolynak van meny-

asszonya. Megfoghatatlan, hogy jutott ez a vézna, pápaszemes, otromba fiatalember ehhez a ragyogó szépségű teremtéshez?....

A szemben ülő páholyban két feltűnő szép fiatal hölgy ült egy őszhajú, idősebb, feketeteruhás hölgy és egy nyúlánk, fiatalos arcú tiszt társaságában.

Látcsövemet a szemben ülő szépségekre szegeztem. Egyformán szép volt mind a kettő. Az egyik: a szőke, eleven, pajzán, nagyokat kacagott, egy pillanatig sem maradt nyugodtan, a másik, a gesztenye barna hajú, ábrándos, babaarcú szépség, komolyan ült a páholyban, szinte szomorúnak látszott....

Krebsz úr közölte velem, hogy a rigai származású hölgyek csak vendégségben vannak rokonaiknál. A velük ülő hölgy a nagynénjük, Blumbergné, az evangélikus lelkész felesége. Az elegáns, magas lányos arcú tiszt, a testvérbátyjuk.

A két hölgy közül az ábrándos szemű, szomorú, babaarcú nyerte meg tetszésemet. Az előadásra vajmi keveset figyeltem, egész este őt bámultam látcsövemen keresztül. A rigai szépség azonban nem reagált a kihívásra... Látszólag az operett előadás se érdekelte őt.

A két rigai nővérre, a színházi estre gondoltam, amikor Walter jött be a szobámba. Jelentette, hogy a szakács akar velem beszélni.

– A szakács? – kérdeztem meglepődve... Norlin szakácsa?... Mit akarhat ez tőlem? Talán valami baja van?...

– Nem gondolnám, felelte Walter. Azt hiszem be akar mutatkozni a doktor úrnak, mert őt szemelte ki Norlin szakácsnak, a doktor úr mellé a szervezés alatt álló új vöröskeresztes kórházba.

– Orosz ember?

– Nem. Magyar. Már egy éve dolgozik Norlin úrnál, mint konyhafőnök. Békében Esterházy hercegnél volt alkalmazva mint konyha-séf.

– Mi a neve?

– Varga. Vele van a cukrász is, Patucsek úr, a Vencel, a világot járt cukrászművész. A torta-remek művészi kreálója... ő is bevonul a szakáccsal a kórházba...

– Bocsássa be őket...

Békebeli, előírásos fehér szakácsgegyenruhában lépett be a két konyhaművész a szobámba. Fehér, kerek vászonsapkájukat a kezükben szorongatták.

Elől állt az ajtó mellett a kis tömzsi, piros-pozsgás, mosolygós arcú szakács, tekintélyes hasa előre domborodott. Mögötte zavartan lapult a hosszú vékony, sáppadt, beesett arcú, foghíjas cukrász.

Ágyamban felkönyököltem és hogy hajlongó látogatóimat kíségtsem zavarukból, barátságos hangon kérdeztem:

– Mivel szolgálhatok? Mit kívánnak?...

Varga kissé előrelépett, köhécselt, meghajolt mélyen és zavartan nyögte ki:

– Eljöttünk bemutatkozni...

A cukrász komolyan tette hozzá:

– Igen, eljöttünk...

– Nagyon örülök. Igazán szép maguktól...

Varga még hozzátette:

– Hát ez így illik kérem szépen...

Hosszú szünet következett. A fal órara néztem. Hopp! Az idő szalad... engem már várnak a betegeim...

– No hát isten velük... Csak kotyvasszanak tovább is... Nagyon meg vagyok elégedve a konyhával, jól dolgoznak...

Azt nem árultam el nekik, hogy milyen konyhán éltem közel egy évig... Mintha valaki a fülembe súgta volna csúfokodva: kása, kása, kása...

Varga nem mozdult. Neki úgy látszik még volt mondanivalója:

– Szeretném tudni, mi az orvos úr kedvenc étele... akkor azt főzném ma ebédre...

A cukrász is megszólalt:

– És mi a kedvenc tésztája?... Tessék rendelni valamit, mert Norlin ur ugyancsak keveset törődik velünk...

Kis híja volt, hogy föl kacagjak a gyönyörűségtől: a hadifogoly urat alázatosan megkérlik a szakácsművészek, hogy méltóztassék valamit ebédre rendelni, sorolja el kedvenc ételeit... A praporscsik bizony nem kérdezte ezt pár héttel ezelőtt, hanem elénk adta a fekete kását.

Jót mulattam az eseten.

– Nos, kedves Varga, hát halljuk, mit tud maga. Sorolja el a menüt, majd választok...

A kis Varga komikus pózba vágta magát, mint egy színész és a tősgyökeres magyar, tősgyökeres francia nyelven kezdte hadarni:

– Hors D'Oeuvre Francaise, Saucisson d' Arles, Champignons à la Grecque, Musseau Boef Ravigole, Entrées: Cervelles de Mouton Beurre Noiselle, Cotelette Pré-Salé grillée Pommes. Viandes Froides: Rosbeef Saladé Pomme, Galantine de Poulet...

Patucsek, amikor észrevette, hogy türelmetlenkedni kezdek, átvette a szót. Mialatt beszélt, kivillantak lelógó duzzadt ajkai közül csömpe, töredezett apró fogai:

– Pouding d'amandes à la Sabayone, Bombes Pompadour, Croque en foouche, Omletté Surprise...

– Elég!... Elég! – kiáltottam ingerülten... Most már én jöttem zavarba. – Ezekből az ételekből nem kell egy se...

– Bocsánat... – rebegette Varga csalódottan.

Hallatlan eset: alig néhány nap múlt az utolsó koplaló nap után és a hercegi szakács alázatosan kérdezi, hogy mi a kedvenc étel, milyen ételt méltóztatok rendelni...

Nem... nem árulom el magamat, hogy a közelmúltban még boldog voltam, amikor a török tiszték elém rakták a pirinyó ünnepi gombócokat. Azt se mondom el senkinek, hogy egy évig lágerbe zárva koplaltam, mint egy szigorított fegyházza ítélt anyagyilkos. Csak nem kötöm az orrukra, hogy milyen jó étvággal fogyasztottuk el karácsonykor Zimányi doktor ragacsos, fekete mákos nudliját. Nem, ezt a titkot magamban hordom... ne tudja meg soha senki se...

Felültem ágyamban, megigazítottam sárga, selyem paplanomat és fölényes hangon mondtam:

– Mi a kedvenc étel?... Mit készítsen ebédre?

– Igen, rebegette Varga, minden kívánságát teljesítjük... csak méltóztatnék parancsolni...

Rövid gondolkodás után válaszoltam:

– Csináljon nekem egy jó hazai székelygulyást sok tejfellel...

Nagy csalódást okozott a választásom. Varga dadogni kezdett, hogy nincs momentán disznóhús a konyhán, meg paprikája sincsen, csak bors.

Patucsek mentette meg a szituációt:

– És milyen tésztát parancsol?...

Elmosolyodtam.

– Kedves Patucsek. Maga csodálkozni fog. Nekem nem kell se torta, se pudding, se bomba, se omlett, hanem kérem csináljon külön az én számomra barátfület, gyermekkorom kedvenc tésztáját. Jó sok dióval és szilvalekvárral... Legalább egy napra otthon fogom érezni magamat...

Kisült, hogy a konyhán mindenféle lekvár van, csak éppen szilvalekvár nincs.

Szörnyőség: deputációba jönnek, hogy teljesítsék kívánságomat és a legelemibb óhajomat se képesek teljesíteni. A Zimányi doktor, szegény, előteremtette karácsonykor a semmiből is az ünnepi vacsorát és ezek a híres szakácsművészek már a székelygulyásnál és a barátfülenél is megakadnak... Nem mondom, ha valami lehetetlen dolgot kívánnék... De így...

Szörnyen szerencsétlennek érezte magát a konyha két primadonnája, ötöltek-hatoltak és újabb francia ételekkel hozakodtak elő.

– Elég! – intettem le őket csalódottan. – Elegem van... Máskor hozzanak magukkal egy francia szótárt is...

Végre is, hogy megnyugtassam őket, rendeltem Vargánál gulyás helyett egy paprika nélküli »goláscht« és Patucseknél barátfüle helyett diós palacsintát. Egy esztendeje álmodtam már ezekről az ételekről...

Nagy kegyesen elbocsátottam őket... Varga nem mozdult.

– Kíván még valamit? – kérdeztem tőle.

– Igen.

– Halljuk!

Varga meghatottan kért, hogy bánjak vele majd jól a kórházban és tartsam meg őt a konyhámban, nem szeretne öreg népfelkelő hadifogoly létére újból berukkolni a lágerbe. Nagyon fél a lágertől...

Könnybe lábadt szemekkel könyörgött, hogy ha hazautazom, vigyem magammal, inkább főz rám a hosszú utazás alatt is (négy hétig biztos eltart az út) – mert hogy nagyon szeretne már haza menni négy évi fogság után a családjához. A szerencsétlen nem is sejtette, hogy micsoda írások köteleznek arra, hogy utolsónak szabad csak elutaznom.

Mindent megírtam, biztosítottam őket jóakarató támogatásomról.

Az ajtóból Patucsek visszafordult. Izgatottan mondta:

– Én meg arra kérem a doktor urat, hogy a kórházban ne hívjon engemet Patucseknek, hanem csak egyszerűen a keresztnevemen, csak így: Vencel.

– Miért? – kérdeztem meglepetten.

– Mert megszöktem a cseh légióból, ahová a télen besoroztak.

- No akkor nincs semmi baj, hisz a vörösök nem bántják.
- Igen – dadogta Patucsek – de a vörös gárdában is szolgáltam Vjatkában és onnan is megszöktem a tavasszal...
- Hm... az más...

*

Aznap a reggelinél is már válogattam. Nem ízlett a kávé, a kalács szikkadt volt, a felszeltet és a kaviárt nem találtam elég frissnek.

Szegény Walter alig tudott kedvemre kiszolgálni.

Reggeli után a szalonban átfutottam a legfrissebben érkezett bécsi lapokat: a három hónapos Neue Freie Pressét és a négy hónapos Pesti Hírlapot. Az újságokból azt vettem ki, hogy otthon már nagyon nélkülöznek, éheznek az emberek.

Azt is olvastam a lapokban, hogy a hinterlandban az emberek a háborúból üzletet csinálnak. Mialatt a fronton milliók pusztulnak el, azalatt a hátsó országrészekben milliók gazdagodnak meg. Gazdagokból koldusok és senkiből dúsgazdag emberek lesznek. Csalárd hadsereg-szállítókkal tömik tele a börtönöket. Mindenki spekulál: a világháború – spekulációs üzletté alakult át.

Még majd megérjük, hogy háború után az elesett hősök csontjaiból is üzletet csinálnak a vállalkozók: enyvet fognak főzni belőlük.

Vastag szivarral a szájamban olvastam a Höfert: a nyugati és délnyugati harctereken élénk tűzérési tevékenység...

Bálint keresett fel. Úgy robogott be hozzám ajtóstul, mintha legalábbis nekem tett volna valami sürgős szívességet.

Már a viselkedéséből is kiéreztem, hogy pillanatnyi pénzzavarban szenved.

Mindjárt a dologra tértem:

- Mennyi kell?...
- Kérlek... kérlek nagyon kedves vagy... Sok kellene... Jó volna szólni a svédnek, vagy a dának, vagy mind a kettőnek...
- Minek kell neked az a sok pénz? Nősülni akarsz?
- Áhh...
- Hát akkor?
- Szökni akarok.
- A menyasszonyoddal?
- Egyedül. Eh, – bolondság az egész... diákszerelem. Beugrottam...

Zavartan játszott a kis asztaltakaró rojtjaival. Csavarta, tépdeste a lelógó selyemszálakat. Halk hangon folytatta:

- Zinaida Ivanovnával egy kis baj van... Még nem egész biztos... Nyolc napot várok még, ha addig nem lesz rendben... De kérlek ne árulj el... tisztí becsületszavamra ígértem meg, hogy senkinek se szólok. Az anyja se tudja...
- Gazember vagy... – mormogtam fogaim között.

Bálint hosszú tokú orosz cigarettára gyújtott és könnyedén folytatta: – Csak még azt nem tudom, hogy kelet, vagy nyugat felé fogok szökni. Nyugaton már nincs kenyér. Hazaszökni még korai volna: nem akarok a Doberdón, vagy Arras vidékén esetleg Verdun alatt elpusztulni. Én babérral övezett homlokkal, épkézláb akarok bevonulni fatornyos hazámba, fehér ruhás leányok virágot fognak szórni a lábaim elé...

– Marhaság. Mondd kérlek... hogy is mondjam csak... kaptál te pénzt is a leánytól?

– Egy kopekát se... becs...

– Egy kopekát se?! Ne hazudj!...

– Izé... azaz, hogy csak az anyjától... kölcsön... Aranypénzt adott, de csak kölcsön... Megadom nekik... Képzeld csak doktorkám: elfogyott a pénzük... Valósággal nélkülöznek...

– És van szíved ezt a gyönyörű teremtest cserbenhagyni, elhagyni... és éppen most?

Alaposan megleckéztettem a fiút. Miután jól megmostam a fejét, megígérte tisztí becsület szavára, hogy rendezni fogja az ügyet.

Távozáskor ezt súgta a fülemben:

– Úgyis benned van minden bizalmam... De hát még nem biztos... Azt se tudom, hol áll a fejem... egészen meg vagyok zavarodva...

Örültem, hogy leráztam a nyakamról.

Sajnáltam a leányt. Szegény Zinaida, még csak nem is sejti, hogy milyen tervekkel foglalkozik imádott pleni »vőlegénye«. Úgy kell neki: mért állt szóba hadifogollyal. De hát ezek az orosz nők olyan jólelkűek, naivak, azt hiszik, hogy a külföldi az »inosztránci«, különb, mint a saját fajtája...

Későre járt az idő... mennem kell, a betegek várnak...

Lesiettem az uccára.

A kis kapu előtt csaknem beleütköztem Zinaida Ivanovnába, aki Bálintot hajszolta már kora reggel óta a városban. A leányt kissé sápadtnak találtam.

A szokásos dravsztvitye és a kák pázsivájtje kérdés után bejelentettem, hogy Bálint éppen az imént távozott tőlem.

– Elment? – kérdezte a leány.

– El.

– Hová?

– Nem tudom. Nem mondta.

A leány zavartan állott előttem, kutató pillantásokat vetett rám és hirtelen elszántsággal kérdezte:

– Ismeri Bálintot hazulról?

– Igen.

– Mi az ő apja?

– Tudtommal falusi népiskolai tanító.

– Gazdag?

- Ha a nyolcgyerekes tanító apát a gyerekei után gazdagnak lehet nevezni, akkor nagyon gazdag ember...
- Hát nem földbirtokos?
- Tudtommal: nem.
- Biztos ön ebben?
- Egészen biztos.
- Köszönöm.

Kezét nyújtotta. Kis keze csuromvíz volt az izgalomtól. Az orra hátán is izzadság-gyöngyök jelentek meg.

Még a kezemben pihent a tenyere, amikor hirtelen ezt kérdezte:

- És nem zsidó?
- Kicsoda? Én?
- Nem: a Bálint.
- Miért gondolja?
- Mert olyan görbe az orra...

Megnyugtattam: Bálint született keresztény.

(Eszembe jutottak a csernovici zsidó lányok, akik Bálintot olyan jól tartották éppen mert hitsorsosnak nézték.)

- Köszönöm... – mondta Zinaida élénken. – Nagyon köszönöm.

Izgatottan rohant tovább... Utána néztem. Pompás alakja csakhamar eltűnt a népes ucca forgatagában.

*

Nagyon sok dolgom volt aznap.

Megkértem Marci borbélyt, hogy kivételesen ne amerikázzék, hanem szaporán végezze dolgát és keveset fecseljen. Majd máskor, ha ráérek, nem bánom, ha beretvéval a kezében magyaráz, szappanhabos ujjával gesztikulál, de ma nagyon sietek...

Szórakozottan szedtem elő a nadrágsebemből a kis »emlékeztető« papiroost, amikre még a tegnapi nap folyamán jegyeztem fel: fürdő, Norlin, magazin, fogkefe, kórház, láger, rigai nővérek, invalidus-szemle, cirkusz, L'Orange.

Marci észrevette, hogy nem vagyok beszélő kedvemben, duzzogva, kissé sértődötten, némán végezte dolgát. A kínos csendet végre is megtörtem:

- Jó simára beretváljon ki, mert estére cirkuszba megyek...

Marci a hátam mögé állott, hogy kiberetváljon.

Csendesen szólalt meg:

- Mi van a csehekkal?...
- Miféle csehekkal?...
- Mi igaz a dologból? – ismételte meg a kérdést Marci.

Fölfigyeltem:

– Nem hallottam semmit. Mi van velük?

– Mi van? Úgy hírlik, hogy nagyon mozgolódnak körülöttünk...

– Mit beszél maga? Valami örült pleni találta ki ezt a vad hírt... A csehek a legtávolibb keleten vannak, Wladivosztokban... Ostobaság az egész...

Marci letörölte gyöngyöző homlokát és fontoskodva folytatta:

– Bár ostobaság volna... Nem találta ezt ki senki, hanem magától a fő-főkomisszártól hallottam máma. Beretválni járok hozzá...

Tágra nyitott szemekkel, zavartan hallgattam a borbélyt.

– No... és? – kérdeztem türelmetlenül.

– Hát a komisszár atyaúristen már pakol. Evvel a két szememmel láttam. Nagyon be van gyulladva. Hej, ha látná az orvos úr, hogy mi minden van abban a nagy kofferben. Annyi ékszer, arany, óra, gyűrű, meg ezüstnemű van ott egy rakáson, mint egy aranyműves boltban. Meg aztán szép civil ruhák, hímzett selyem rubaskák, fehérnemű, meg minden. Olyan nehéz a láda, hogy két ember is alig tudta felemelni. Szép cifra pántos ládája van neki, muzsikál, ha kinyitják.

Amikor észrevette, hogy révedező tekintettel, némán bámulom az üres falat, szomorúan tette hozzá, nagyot sóhajtva:

– Öreg hadifogoly vagyok én már, orvos úr, még tizennégybeli, de én csak amondó vagyok, hogy régen rossz lesz nekünk, ha ide beteszik a lábukat a csehek... Laufsrittban megyünk be a lágerbe és aztán lefűjtak a hazautazásnak...

Önmagamat akartam vigasztalni:

– Ugyan miket beszél itt össze-vissza?... A csehek Szibérián keresztül hazautaztak...

– Én meg azt mondom, hogy megfordultak és Kertajhba jönnek visszafelé... Nagyon büdös lesz itt a levegő...

Azzal magam is tisztában voltam: ha a csehek és a fehérek magukhoz ragadják a kormányrudat, vége a hadifoglyok gyöngyéletének, vége az arany-szabadságnak, mehetünk vissza a lágerbe, ahonnan jöttünk... Aztán jó ideig várhatunk, amíg hazakerülünk...

Marci észrevette arcom elborulását és hirtelen, jó kedvet színlelve témát változtatott:

– Ismeri az orvos úr a monoklis főhadnagyot?

– Ismerem.

– Hát ennek a huszárfőhadnagynak nagyon fölvitte az Isten a dolgát. Nősül. Valami gazdag burzsuj özvegye veteti el magát vele, hogy mint magyar állampolgár külföldre kerüljön vele. Már nem fiatal az asszony, de azért megjárja. Olyan jó testes, éppen az én kedvemre való. Férjet vásárolt magának a nagysága és írást csinált a monoklissal, hogy otthon mindjárt elválnak. Olyan bumága házasság lesz ebből. De van is pénze a főhadnagynak, mint a szemét. Gyönyörű lakása van, ott lakik az özvegnél. Gavallér ember, aranypénzzel fizet. Olyan szép civil ruhát vett kéz alatt, mintha rá szabták volna. Hogy nekem nincs ilyen szerencsém. Ha nem volnék nős ember, magam is felvállaltam volna egy szép orosz frajlát, hogy a külföldre szöktessem. De hát hozzám, szegény koszvakaróhoz csak olyan prosztoj bárisnya jönne. Annak meg nem kell menekülni, jó neki itt is...

*

Azon a napon idegesebbek voltak az uccán a járókelők. Még a katonai járőrök se cirkáltak a szokott lomha, nyugodt léptekkel, mint azelőtt, hanem mintha sietős lett volna az útjuk. A katonák övében kézigránatok lógtak, mint ruhadíszek, óriási zsuzsuk.

Az idegességből egy adag tagadhatatlanul rám is ragadt, hát lehetséges volna? A fehérek és a csehek megcsinálják a perevorodot? Átveszik az uralmat? Oroszországban semmi se lehetetlen...

Hirtelen eszembe jutott a kórházi orosz felcser, akit az orosz hatóságok küldtek ki a fogolykórház ellenőrzésére... Mindig nagy vörös kokárdát viselt a szíve fölött. Most már értem, hogy miért tűnt el ingblúzáról tegnap a vörös kokárda... Igen... tiszta dolog...

Norlin irodájában is nagy volt az izgalom. Krebsz úr és a svéd összebújva, titokzatos arccal sugdolóztak...

Az iroda nagytermében két német hivatalnok íróasztala árván búsult a fal mellett: az írkok az éjjel, minden bejelentés nélkül megszöktek. Az irodában állt a munka, gondosan betakarva aludtak az írógépek... Norlintól megtudtam mindent.

A kitűnően felszerelt és megszervezett cseh légiók Trockij engedélyével még április hó folyamán Szibériába vonultak vissza azzal a kikötéssel, hogy rövidesen Wladivoszton keresztül hazautaznak. Hazautazásuk útját nyugat felé, Ukrajnán és a Balti tengeren keresztül már elvágták a németek.

Trockij lefegyverezte a cseheket Darnica, Moszkva, Szamara és Kazán központokban és csak hosszas tárgyalások után hagyott meg minden szakaszban egy-egy fegyvert, a megfelelő tölténnyel. Tisztek és altisztek megtartották teljes felszerelésüket, de kötelezvényt írtak alá, hogy haza utaznak és nem avatkoznak az orosz belügyekbe.

Tíz esalónban történt a csehek visszavonulása. Az első esalón Wladivoszton kikötőjében, az utolsó Omszkban vesztegelt. Az egyetlen szibériai vasútvonal minden nagyobb városának Petropavloszk, Omszk, Tomszk, Krasznojárszk, Irkuck, Bajkál, Csita, Nercsinszk, Blagovjeszenszk és Wladivoszton állomásán mindenütt zsúfolt csehszlovák katonavonatok állottak.

Május huszadikán éjszaka a szibériai vasútvonal összes cseh legionistái egy előre megbeszélte jelre fellázadtak a vörösek ellen és Kolcsak admirális önkéntes tiszti századjai segítségével huszonnégy óra leforgása alatt birtokukba vették a több ezer kilométer hosszú vasúti vonalat.

A cseh légiók vezére Gajda generális volt.

A cseh esalónok egyelőre egy helyben állanak, folytatják szervező munkájukat Kolcsak admirálissal szövetkezve és várható, hogy a közel jövőben egy jól felszerelt fehér hadsereg folytatja előnyomulását Isim, Tobolszk, Tjumen, Kurgán és Cseljabinszk irányában. A fő cél: Jekaterinburg, a vörösök legerősebb várának bevétele és a cári család kiszabadítása. A fehér hadsereg katonái Szibéria színeit, zöld-fehér kokárdát viselnek...

Ennyit tudott Norlin közölni velem. Közelebbi részletekről nem adhatott felvilágosítást, ép úgy adós maradt a felelettel, amikor a szibériai hadifoglyok felől érdeklődtem.

Norlin nyomatékkal hangsúlyozta, hogy meggyőződése szerint, nekünk hadifoglyoknak a fehérek előnyomulásából kárunk nem lehet, csak hasznunk. Abban bizakodott, hogy a fehérek újból ki fogják utalni a fogoly tisztek fizetését és a külfölddel való összeköttetés is hamarosan helyre fog állni.

Arra az ellenvetésre, hogy a cseheknek csak mellékes céljuk a vörös uralom megdöntése, fő céljuk a háború újból való fölvétele, Norlin kijelentette, hogy a nagy kiterjedésű frontra való tekintettel ez a terv kivihetetlen.

Még be se fejeztük tárgyalásainkat, amikor az ajtó kinyílt és nagy robajjal, bejelentés nélkül nyitott be a szobába Blumbergné, az evangélikus, német lelkész felesége, akit a színházból már látásból ismertem.

Otthonosan mozgott az irodahelyiségben. Norlin látható örömmel fogadta és sugárzó arccal, hódolatteljesen csókolt neki kezét.

Engem is bemutatott önegységének.

A középtermetnél kisebb, elhízott hölgyet magasabbnak képzeltem el. A szőkés-fehér hajú, kékszemű, eleven, mozgékony hölgy korát nehéz lett volna eltalálni, örök ifjú, fürge, másodvirágzását élő asszonyok kategóriájába soroztam Blumbergnét, akiről hamarjában azt se tudtam megállapítani, hogy a haja ősz-e vagy világos szőke. Egészséges, piros, mosolygós arca kellemes benyomást tett a szemlélőre.

Nagyon hízelgett neki, amikor tudomására adtam, hogy szeretnék megismerkedni két rigai vendégével, a szép cousine-okkal. Hangsúlyoztam, hogy különösen a magasabb termetű, az ábrándos szemű nyerte meg tetszésemet.

– Hol látta őket? – kérdezte látható örömmel, hisz sehová se mennek a lányok, örökösen otthon ülnek. Bottal kell őket kivenni az uccára. Képzeld arról panaszkodnak, hogy nincs megfelelő ruhájuk. Hát most mondja, doktor úr, kinek kell itt ma divatos ruha? És mi a divat? Hisz már fél éve divatlapot se láttunk... Rettenetes... Meddig tart még ez a helyzet, mondja csak?... Sokáig? Mit mond Norlin? Hallom, hogy jönnek a fehérek... Bár már itt volnának... Megőrül az ember ezekkel a tovarisokkal. Képzeld az uramat is tovarisnak hívják ezek a vörösök, majd mit mondtam...

Ezt mind egy szuszra mondta el... Aztán úr nő?

– Pardon... szabad kérdezni...

A doktor mély lélegzetet vett és ezzel a kérdéssel fordult hozzám:

– Sajnos nőtlen... – feleltem nagyot sóhajtva.

– Miért sajnos?

– Ebben a pillanatban nem bánám, ha nő is volnék és...

– És kéznél volna az asszony... – vágott közbe Blumbergné, nagyot kacagva.

Nyitott szájjal nevetett, aranyfogai kivillantak a szájából.

Aztán anélkül, hogy kérdeztem volna, így folytatta:

– A lányok, őszintén szólva ki nem állhatják a hadifoglyokat. Nagyon sok rosszat hallottak a hadifogoly tisztekről. De hát maga egészen más, maga orvos. Éppen jól jön: a házi orvosunk Szibériába szökött a vörösök elől... Majd maga lesz a házi orvosunk.

Délutáni teára hívott meg. Azzal biztatott, hogy ott lesz náluk állandó délutáni vendégük, X grófné is, a cárnő udvarhölgye.

Kissé udvariatlanul, de tréfás formában közöltem önegységével, hogy engem a grófnő vajmi keveset érdekel. A rigai nővérek ismeretségét keresem, akik közül a gesztenyebarna hajú, ábrándos tekintetű nyerte meg tetszésemet.

Blumbergné boldogan sikoltott fel:

– Áh – tehát Elza érdekli magát? Hát szép, szép... de szerintem a húga, a Margó sokkal szebb és elevenebb... Micsoda temperamentum! Mint egy eleven ördög. Majd meglátja. Margó már szépségversenyt is nyert Rigában... Különbö gusztus dolga. Elza is nagyon bájos jelenség, de Margó! Ccc... Kimondott szépség...

Aztán azon sopánkodott, hogy a lányok már mennyire vágyódnak haza Rigába és mihelyt a vonal megnyílik, azonnal hazautaznak.

Újból meghívott öt órai teára és nevetve tette hozzá:

– És nem fél?

– Mitől?

– Inkább azt kérdezze: kitől?...

– A magamfajta öreg agglegény már nem olyan lobbanékony... – feleltem minden meggyőződés nélkül.

– No jó... jó csak úgy mondom... Jó lesz vigyázni magára.

– Nagyságos asszonyom én már az ötödik háborús esztendő óta mást se csinálok, mint vigyázok magamra.

Megköszöntem mégegyszer a szíves meghívást és elbúcsúztam. Már a küszöbön állottam, amikor Blumbergné asszony utánam szólt:

– Pardon! Valamit elfelejtettem.

– Parancsoljon velem, nagyságos asszonyom.

– Cukorral issza a teáját?

– Ha van: cukorral, ha nincs: cukor nélkül.

– Azért kérdezem – felelte incselkedve – mert mi már éppen egy hónap óta cukor nélkül isszuk a csáját.

Nevetve tette hozzá:

– Tehát ha édesen akarja inni a teáját, akkor hozzon magával – cukrot.

Aznap szégyenkezve állapítottam meg, hogy gondolatban többet foglalkoztam a délutáni meghívással, mint a kórházzal, a hadifoglyokkal, az invalidusokkal és a csehek hódításaival.

Minden figyelmemet a délutánra esedékes vizit kötötte le. Ideges, izgatott voltam, mint a diák a matúra előtt.

Elzóra gondoltam...

Figyelemre se méltattam az uccákon és a háztetőkön elhelyezett tábori ágyukat és géppuskákat...

Alig vártam a délutánt.

Az ebédnél alig ettem valamit. Szórakozott voltam: a hozzám intézett kérdésekre nem válaszoltam. Magam se tudom mi lelt. Hát valóban »féltem« volna a találkozástól én, a viharedzett hadifogoly?

Ebéd után becsomagoltattam Patucsekkal egy font kockacukrot és saját kezűleg tettem a csomaghoz egy üveg földieper-ízűt. Örömmel töltött el a gondolat, hogy a hölgyeknek egy kis édességgel kedveskedhetek.

Varga nagy ambícióval húst is, konzervákat és süteményeket is velem akart adni. Az egész konyhát felpakolta volna...

Délután dolgom végeztével hirtelen nagyot gondoltam. Becsengettem a szobámba WALTERT:

– Walter kérem, emlékszik még az én egyenruhámra?

- Hogyne.
- Megvan még?
- A fürdőszobában lóg a kis barna ruha-szekrényben.
- Kérem, kefélje ki egy kicsit.
- Mit akar vele a doktor úr? – kérdezte Walter csodálkozva.

Kissé zavarba hozott a kérdés. Őszintén szólva még magam se tudtam biztosan, hogy mit akarok.

– Magamra akarom ölteni a régi uniformist – feleltem bizonytalanul. – Meg vagyok híva délután teára.

Walter nagyot nézett... Ennek az embernek bizonyára elment az esze: ahelyett, hogy a legszebb ruháját kérné, a régi kopott, foltos harctéri egyenruháját akarja felvenni.

Fejét csóválva mondta:

–Én ugyan nem mennék abban az uniformisban végig az uccán...

Izgatottan bújtam bele régi, viharedzett egyenruhámba. Az elegáns úrból megint szegény, rongyos hadifogoly lett.

Magam is megijedtem, amikor a tükörbe néztem. Nem... ezt a tréfát mégse volna szabad megcsinálni, csak azért, hogy a lányoknak ne imponáljon a jól szabott civil ruha. Csak azért, hogy megfosszam magamat a »hódító külsőtől«. Mit fog szólni majd Blumbergné, ha ebben a katonaruhában meglát? Aztán ott lesz a grófnő is... talán le se ül a rongyos plenivel egy asztal mellé... És főként: mit fog szólni Elza?...

– Eh! – Most már határozottam: így megyek, a kopott uniformisban, mégis csak ez az igazi Énem. A csinos polgári ruhába öltözött úr, csak hamisítvány...

Valahol belül egy parancsoló hang is ezt mondta: igen... így mutatkozzál be Elzának... mint hadifogoly...

*

Még öt óra se volt, amikor viharedzett, gyűrött, kifakadt, seszínű uniformisomban, hónom alatt otromba csomagot szorongatva becsengettem Blumbergék ajtaján.

Egy magas termetű, kövér, szemüveges, torzonborz hajú, szigorú nézésű ingujjra vetkőzött úr nyitott ajtót. Bizalmatlanul fogadott. Bizonyára azt hitte, hogy kéregető hadifogollyal van dolga. Úgy látszik, rossz véleménye lehetett a hadifoglyokról, mert addig el se eresztette a félig nyitott ajtó kilincset, amíg be nem mutatkoztam.

Blumberg úr, az evangélikus lelkész erősen megrázta a kezemet.

A nyitott ajtón keresztül, a belső szobákból éneklés és zongoraszó hallatszott ki.

Bevezetett a szobába.

A biedermeier szalon sarkában zongora állott, Blumbergné ült a zongora mellett, csiptetővel az orrán és kísérté a két rigai nővér énekét. Valami orosz románcot énekeltek.

Egy idősebb, sovány, piros arcú hölgy ült a vászon védővel bevont karosszékekben és aranykeretes lorgnont tartva szeméi elé egy képes folyóiratban lapozgatott.

Amikor Blumbergné meglátott, ijedten bámult rám, nem ismert fel az első pillanatban. A zene elnémult. Valami nagyon nyomott hangulat ült a szobában a bemutatkozás után, éreztem, hogy ennek szegényes ruházatam az oka.

A feszültség csak akkor enyhült, amikor elővettem kis csomagomat és az asztalra helyeztem.

Jót nevettek a »szeretetadományon«, Blumbergné kacagva állapította meg, hogy ő nem gondolta komolyan a cukorral, de ha már hoztam... És ez a marmalád... Ugyan mire való volt ilyesmit hozni?

Margó rám se nézett. Illetve, egyszer alaposan végignézett és ebből a tekintetből kiéreztem – lebecsülését, megvetését.

Az idősebb, sovány magas hölgy, a grófnő szertartásosan ült a kis kerek asztal mellett. Kezeit magas szárú, könyökig érő glaszé keztyű fedte, a keztyűn felül ragyogó ékszerek, karkötők ragyogtak. Időnkint fájdalmas arcot mutatott, szemöldökeit összehúzta, ajkait csücsörítette és nagyokat sóhajtozott. Csak akkor ereszkedett le hozzám, amikor megtudta, hogy orvos vagyok: köszvényes panaszaival, szívfájdalmaival szórakoztatott.

Elza nagy szemeket meresztett rám, vérpiros cseresznye ajkait is nyitva felejtette. Kutató pillantásokkal igyekezett tisztába jönni a furcsa látogatóval.

Feltűnően sokat foglalkoztam Elzával. Észre se vettem, hogy a tatár szolgáló leány samovárt helyezett az asztalra, teasüteményekkel és mézzel.

Amint Elzával szemtől szemben ültem, valami csodálatos, eddig sohasem észlelt érzésem támadt: ő az, akit kerestél az orosz fogságban, őmiatta estél fogságba, érte szenvedtél..., ő érte jöttél most el a világ egyik végéről, ezer és ezer verszten át, ezer viszontagságon keresztül.

Most már igazán nincs miért neheztelnem a káundkára, hisz ő vezényelt engemet ide...

Amikor kibontottam a cukrot és földieper-íz tartalmazó csomagomat, Margó epésen jegyezte meg, hogy Oroszországban csak a vörösök és a hadifoglyok élnek jól, a lakosság nélkülözése minden képzeletet felülmúl...

Elza korholóan utasította rendre fegyelmezetlen hűgát, amit hálás pillantással köszöntem meg neki.

A grófnő feltűnő jó étvággal evett, keztyűit a világért se húzta volna le. Nagyon dicsérte a marmeládot és a teasüteményt. Szidta a magyar hadifoglyokat, akik közül sokan beállottak a vörös hadseregbe. Szerinte a vörös hadsereg csak idegenekből áll, orosz ember nem kapható az ilyesmire...

Aztán Blumbergné magyarázta nekem lelkesen, hogy a grófnő még Cárszkoje-Szélóból kíséri a cárnőt számkivetésében. Tobolszkban még együtt volt bezárva a grófnő is a cári családdal és csak Jekaterinburgban engedték meg neki a tovarisok, hogy a városban lakjék és naponta tíz perces látogatást tegyen a cárnőnél, hogy a legszükségesebb holmikkal láthassa el.

A teánál nagyon sokat beszéltek a hölgyek az evésről, de amiatt is sopánkodtak, hogy a legelemibb toalett-szükségleteiket se tudják beszerezni, miután a szabad kereskedelem tiltva van már hónapok óta.

Blumberg ur, aki eddig dolgozószobájában foglalatoskodott, most bejött csájázni. Amikor meghallotta, hogy evésről beszélnek, lemondóan jelentette be, hogy a csájakészlet elfogyott, az éléskamra kiürült, már pénzért is alig lehet kapni élelmiszert, a parasztok nem mutatkoznak a városban. Nem tudja, mi lesz, ha sokáig tart ez így...

A grófnő biztató pillantást vetett Blumberg úrra, keztyűs kezébe vett egy sütemény darabot, szeméit az égnek fordította és sóhajtván mondta:

– Hála Istennek, már nem tart sokáig... Kolcsak admirális csapatai úton vannak...

Kellemetlenül feszengtem széken: a hölgyek várva várják, hogy elveszítsem a szabadságomat... A városparancsnok írására gondoltam, amely teljes mozgásszabadságot biztosít. Akkor ez a nagypecsétes írás egy fabatkát se ér...

Blumberg úr bosszankodva jegyezte meg:

– Rettenetes világot élünk. Az ember nem képes szellemi munkával foglalkozni, nem működik az agy, mert minden figyelmet leköt a gyomor: arra kell gondolni, hogy mit egyek holnap...

Kérésemre elmesélte Elza, hogy amikor a német csapatok Riga felé közeledtek és bombázták a várost, aggódó szülei Margóval együtt Moszkva mellé, Orjolba küldték őket rokonaikhoz. Onnan kerültek Jekaterinburgba rövid időre kiszabott látogatásra. És most itt ülhetnek, amíg meg nem indul nyugat felé a rendes személyközlekedés. Könnyes szemekkel panasolta el, hogy már hónapok óta nem kapott értesítést Rigából szüleitől.

Blumbergné kacérkodni kezdett velem. Erőnek erejével kicsikarta tőlem a bókot, hogy ő nem kövér, csak kissé molett.

Bosszankodva állapítottam meg, hogy még Oroszországban is az elvirult nők körül érem el legnagyobb hódításaimat, akárcsak otthon... Ez már az öregedés biztos jele...

Az egész délutánt Blumbergéknál töltöttem. A család minden tagja megkedvelt, csak még Margóval nem tudtunk összebarátkozni.

Elza csipkedve jegyezte meg:

– Margó szemében az ember a kurlandi bárótól fölfelé kezdődik. Igen nagy igényű dáma...

Margó csak akkor melegedett fel, amikor az egész társaságot meghívtam a cirkuszba és megígértem, hogy levetem hadifogoly rongyait és rendes polgári ruhába öltözöm át.

*

Az óriási cirkusz zsúfolásig megtelt publikummal. A páholyokban és első sorokban nagyrészt vörös parancsnokok, hivatalnokok, komiszárok ültek családjaikkal, a karzat köröskörül a szorongásig tömve volt hadifoglyokkal. Vagy ezer színes, ismert katonasapkát láttam az állóhelyen: képviselve volt ott a központi hatalmak minden fegyverneme, a kerek, színes peremű német »mici«-től a magyar huszár piros sapkájáig.

Az egyik páholyban ismerős arcot fedeztem fel: a kis »Napoleon« városparancsnokot, aki a személyi igazolványomat állította ki. Mereven, komoly ábrázattal, méltóságteljesen ült a páholyában, akárcsak az íróasztala mellett...

A mi páholyunkban elől ültek a hölgyek, Blumbergné, Elza és Margó, a hátsó székeken pedig Edgár, a lányok fivére ült mellettem. Edgár – a distinkció nélküli tűzérőhadnagy – szimpatikus fiatalembernek mutatkozott, de nem titkolhatta megbotránkozását afölött, hogy akárhová lép az ember, mindenütt hadifoglyokba ütközik, holott a pleniknek a bezárt láger falai mögött volna a helyük.

A cirkusz zenekarában hadifogoly zenészek játszottak és zavartalanul beszéltek a bécsi dialektust. A szereplők, – az igazgatót kivéve – csaknem valamennyien hadifogoly-artistákból kerültek ki. A cirkusz fűrészpáros porondján viszont láttam a békebeli világvárosok híres artistáit, zsonglőrjei! Még a villogó bő, magyar-gatyás »puszta betyárja« is fellépett, mint műlovás. Hortobágyi csikósnak néztem az ügyes legényt, aki pompásan ülte meg szőrén a lovát.

A zenebohócokról azt hallottam, hogy bécsi zenekonzervatóriumot végzett tanárok és már évek óta cirkuszban keresik kenyerüket.

A közönségnek két német »August« tetszett a legjobban.

Éppen háborúsdit játszott a két lisztes arcú bohóc: püfölték egymást. A győző és legyőzött kimerülten feküdt egymás mellett a porondon, megállapodásuk szerint az volt a győztes, aki az utolsót üti. Már alig mozgatták karjaikat. Az utolsó »ütést« az erősebb termetű adta: kisujjával alig, hogy megérintette ellenfelét, mire az – meghalt.

Az egész cirkusz csak úgy harsogott a kacagástól. A könnyeimet törölgettem és a görcsös nevetéstől nyilalló oldalaimat tapogattam, amikor a jegyszedő a hadifogoly tábor szanitész altisztjét vezette páholyomhoz.

Mit akarhat ez az ember? – gondoltam magamban hirtelen elkomolyodva...

Az öreg szanitész altiszt levett sapkával furakodott mellém és csendesen, remegő hangon jelentette, hogy a lágerben egy régi, szibériai népfölkelő fogoly fölakasztotta magát és mire észrevették, már halott volt...

[Forrás: Munk Artur: *A nagy káder. Egy pleni feljegyzései a forradalmi Oroszországról. Pantheon kiadás.*]

Karinthy Frigyes: Bűn és bűnhődés

Ezek zavaros és dadogó laikus ötletek csak – de a szakembert, aki szereti hivatását, mindig érdekelték a naiv és friss szemmel jelentkező laikus hozzászólások: a tájékozott tudós fantáziáját elnyomja a sok ignorabimus és non possumus, felismerése a korlátoknak – a tudatlan alkimista, aranyat keresve, gyakran fedez fel puskaport (mindnyájunk nagy öröme).

Arról volt, ugye, szó, hogy a háború óta meglepően szigorú ítéletekben dühöng a büntető igazságszolgáltatás. Lényegében nem módosult, és szellemében nem változott meg, csak abban a kegyetlen alaposságban, amellyel önmagát alkalmazza. A háromévi, négyévi és tízévi börtönnel úgy dobálóznak a bírák, mintha az ember tulajdonképpen börtönlakó állat volna, mint a vakondok, aki a föld alatt él, amivel szemben az emberi szabadság csak feltételes valami, ideiglenes felmentés a börtönbüntetés alól, amit bármely percben vissza lehet vonni, mihelyt a törvény kivételes engedelméből szabadlábon született és kivételesen szabadságban élő polgár valami illetlenséget követett el.

Nem akarok, nem is tudnék a büntetés sokféle céljáról beszélni – a „példaadás”, „javítás”, „elszigetelés” elméletekben ma már senki se hisz komolyan, úgy, ahogy azokat a modern jogtudomány fogalmazza. Csak egy jelenségre szeretném a hozzáértő figyelmét felhívni – arra az aránytalanságra, ami ma bűn és bűnhődés között fennáll, hol a bűn, hol pedig a büntetés szempontjából. Ma a megtorlásnak egyetlen eszköze van: a szabadságvesztés, aminek következtében a sokféle erénynek is egyetlen jutalma lehet csak: a szabadság. A büntetés minőségileg mindig ugyanaz, mennyiségileg méri csak fel a bűnt – holott a bűn minőségileg is százféle. Méterrel mérjük az időt és a teret órával. Ha mérgemben vagy rosszakaratból kiverem a fogát felebarátomnak, ugyanazt a büntetést kapom, mintha a zsebóját loptam volna el.

Akárhogy csúríjuk-csavarjuk a dolgot, a büntetés célja mégiscsak az, ugye, hogy a bűnözésre való hajlamot elnyomja az emberekben. A lélektan nagyszerű fellendülésének századában kell, hogy az arravaló eszközök differenciálódjanak, és felhasználják a lélektan eredményeit. Eszem ágában sincs ezzel valami Lombroso-féle büntetőjogra gondolni, mely a bűnöst tébolydába csukja – sőt inkább annak a felismerése volna kívánatos, hogy a bűnözésre való hajlam, bár káros és destruktív, de tagadhatatlanul velünk született, normális tartozéka az emberi léleknek, csökevény, mint a vakbél, amit ki kell vágni.

Fogjuk a dolgot rövidebbre. A kizárólagosan szabadságvesztésre alapozott megtorló igazságszolgáltatás, most, mikor a harctereken egészen másképpen osztják az igazságot, legalábbis módosításra szorul. A katona, aki az ellenség bűnét rögtön halálbüntetéssel sújtja, s hosszú éveken át megszokta ezt a radikális megtorlást, nagyon is elszokott már attól, hogy kocsmai verekedés miatt három hónapra lecsukják. Valami újabb és természetesebb és emberibb féket kell alkalmazni, olyan természeteset és emberit, mint amilyen a háború. Legalább ennyi tanulsága legyen a nagy kísérletnek.

Van szerencsém tehát, szíves továbbítást kérve, a következő törvényjavaslatot előterjeszteni.

A büntető igazságszolgáltatást reformálni kell, mégpedig a „szemet-szemért”, „fogat-fogért” princípium alapján. Aki bűnt követ el, bűnhődjék azzal a szenvedéssel, amit bűnével másoknak okozott: ez az egyetlen mód arra, hogy a bűnössel megértsük a bűn jelentőségét. Hiába csukod be évekre a gyújtogató piromániákust, soha nem fogja megérteni, mit követett el – vidd őt az égő házhoz, és égesd meg a kezét, és ő meg fogja ismerni a tüzet, és óvakodni fog tőle.

Vissza kell hozni a botbüntetést – a régiek jobban ismerték az emberi természetet. Aki megverte embertársát, azt meg kell verni. Ha becsukod őt, átkozódni fog börtönében, vad keserűség gyűlik fel benne, oktalan, baromi gög; íme, elzárták őt, mert erősebb volt a másiknál, erősebb volt bírójánál – becsukták, mert félnek tőle. Verjétek meg, és alázatos lesz – ha valaki a fejével nem érti meg, hogy másokkal nem teheti, amit magának nem kíván, értessétek meg azzal a testrészével, amelyik a túlsó oldalon van. Kellő tanítással szemben nagyon értelmes testrész ez, mindenki emlékszik rá gyermekkorából. Azt a gyógyulási folyamatot, amit gondolok, az orvostudomány beidegzésnek nevezi – kell, hogy az emberek ne csak agyukkal, hanem egész testükkel, kezükkel és lábukkal beidegezzék az igazságot és emberséget. A bűnös nem beteg és nem forradalmár – a bűnös egyszerűen gyermek, fejletlen lény, éretlen állat, aki nem ismerte még fel, hogy énje nem a világ közepe, és hogy a többi ember, akik közt él, nem álomkép és káprázat, amivel tetszés szerint játszhatik. A fiatal Weininger mondja valahol, hogy bűn és tökéletlenség egy és ugyanaz; a bűnösöket alsórendű lényeknek tekinti. Hiába csukod be azt, aki embertársát megverte – ha elfutja agyát a vér, s gyengébbet lát maga előtt, megint csak felemelkedik az ökle –, de koppints a körmére úgy, hogy felordít: a lelke örök emlékül elteszi ezt az ütést, s átadja az idegeknek; s ha máskor ismét kinyújtja kezét, hogy üssön, a kéz félúton megáll majd, mert az emléke élni kezd benne, ugyanannak a fájdalomnak érzésében, amit okozni akart. Mert a bűn csak tudatlanság.

Meg kell verni, aki mást megvert – s aki elvett valamit mástól jogtalanul, attól el kell venni, amije van, hadd érezze, mit követett el. Aki pedig kegyetlenségből és rosszaságból, kényszerűség nélkül embert ölt, azt meg kell ölni, mert az igazságtól oly távol áll a gyilkos, hogy élete úgyis kevés volna ahhoz, hogy eljusson odáig. Meg kell őt ölni szegényt, mert az ember igazság és igazságra való törekvés nélkül másoknak és önmagának haszontalan, fájdalmas nyomorék, elvetélt élet, koraszülött, rossz álom, lidércnyomás, jajgató és ásító lyuk az élet testén.

Egyetlen célja lehet a büntetésnek: meggyőzni az embereket, hogy a bűn haszontalan és céltalan dolog, agyrém, örültség, ostobaság, kísértet: nem létező dolog, képtelenség – hogy a rosszaság rossz és a jóság jó. A hosszú börtönévek arra valók csak, hogy tanács és gyámolítás nélkül elferdüljön és megromoljon a bűnös világszemlélete, mint a tudatlan remetéé, s elszokjon az élettől, mely a rosszaságot úgy bünteti, mint a betegséget, s úgy is irtja ki magából. Rá kell szoktatni az embereket, meg kell értetni velük, hogy a bűnt ne csak erkölcsi, hanem filozófiai alapon kerüljék, mint valamit, ami logikátlan és értelmetlen. A biblia így szól: a te szavad legyen úgy: úgy – nem: nem; valami ezen felül esik, a gonosztól nagyon. Ti pedig toldjátok meg: a gonosztól, akinek a neve ostobaság.

1915

[Karinthy Frigyes: *Hátrálva a világ körül. Válogatott cikkek. Magyar Elektronikus Könyvtár*]

Szentgyörgyi N. József: Elfeledett falklandi csata

Ha azt mondják (írják): Verdun, Somme, mindenki tudja, hogy a Nagy Háború talán legnagyobb csatateréről van szó. Ha azt mondják, Przemysl, minden magyar tudja, hogy a lengyelföldi (osztrák-magyarul: galíciai) erődről van szó, ahol a Nagy Háború egyik legvéresebb ostroma zajlott. Ha az mondják, Doberdó, Isonzó, Piave... Nagy temetőink rémlenek fel előttünk. (Ha azt mondják, Limanova vagy Gorlice vagy Otranto – sokan tanácstalanul bámulnak, pedig ezek a kevés győzedelmes ütközeteink színhelyei a Nagy Háborúban...)

Ha azt mondják, Falkland, mindenkinek az anakronisztikus argentin-brit 'háború' jut eszébe, 1982-ből. Semmiképpen sem az I. világháború egyik brit–német tengeri ütközete.

Pedig a Nagy Háború részben azért vált világháborúvá, mert hadszínterei is felölelték szinte az egész ismert világot. S mert az addig létrejött világ majd' minden állama így vagy úgy elkötelezte magát valamelyik oldal mellett (akár úgy, hogy egyik mellé sem állt, azaz semleges maradt).

Az osztrák–magyar haderő szárazföldön nem távolodott el nagyon a Monarchia határaitól; a hadiflotta (nem sok vizet zavaró) tevékenysége sem terjedt túl az Adrián. A szövetséges németek viszont eljutottak az Óperencián túlra is.

A német császári haditengerészet a század elejétől állított hadrendbe egyre újabb és egyre több hadihajót. Az SMS Gneisenau a német birodalmi flotta páncélos cirkálója volt (az SMS nem a mai mobiltelefonos esemest jelöli, hanem hogy 'Ófelsége /hadi/hajója' – Seiner Majestät Schiff – a felség a német Kaiser volt; ugyanezt a rövidítést használták a K.u.K. hadihajókra is, ahol a felség nem csak császár volt, hanem /magyar/ király is...). A flotta kelet-ázsiai hajórajában 'szolgált' (ezt két páncélos és négy könnyű cirkáló, valamint három segítő-ellátó hajó alkotta). A háború kitörésétől Maximilian Graf von Spee admirális (altengernagy, mint Horthy Miklós is) parancsnoksága alatt brit, francia és (az antanttal szövetséges) japán hajókat támadtak; majd a brit túlerő elől az óceán másik partjára, Chiléhez hajóztak, ahol 1914. november elején sikerrel szálltak szembe egy hasonló erejű brit hajórajjal. Győztes csatájuk után átkeltek a Magellán-szoroson a másik óceánra, hogy a stratégiai szénraktárnak (is) használt Falkland-szigetektől kiegészítsék fogyó szénkészletüket. De 1914. december 8-án, még mielőtt elérték volna a szigeteket, egy erősebb brit flottaegység szétverte őket (a Gneisenau és a másik páncélos cirkáló elsüllyedt, csakúgy, mint a négyből három könnyű cirkáló). A brit hajók csak néhány túlélőt tudtak kimenteni a jéghideg vízből.

Érdekesség: a győztes brit flottaegység része volt a HMS Otranto is (A HMS – His/Her Majesty's Ship – ugyanazt jelzi, mint a német, illetve az osztrák–magyar rövidítés), amelyet a chilei vesztes csatából megmenekülve soroltak át ebbe a hajórajba. Utasszállító gőzhajóból (SS – Steam Ship) átalakított hadihajó volt, amely később – csapatszállítóként – a háború végén a brit partoknál süllyedt el. Nem sikerült 'kikutatnom', miért nevezték el így (az egyik győztes otrantói – ez az Adriai-tengert a Földközi-tengerrel összekötő szoros – csatát 1917-ben Horthy Miklós vezényelte a Novara gyorscirkálóról; ez alapozta meg gyors tengerészeti előmenetelét a háború utolsó hónapjaiban).

A német hajórajnak volt elegendő szene, hogy hazatérjen – inkább a löszere volt fogyóban, ezért sürgették a tisztek Spee admirálist, hogy minél gyorsabban térjenek haza. Az al-

tengernagy viszont úgy döntött, hogy menetközben borsot tör a britek orra alá: kissé kifosztja a falklandi raktárakat és lerombolja a rádióállomást. A chilei Valparaiso kikötőjében állomásozó német (kém)hajóktól azt a felderítő jelentést kapta, hogy Port Stanley környékén nincs brit hadihajó. A háború után elterjedt az a vélemény is, hogy ezt a 'megnyugtató' üzenetet a brit elhárítás küldte, a feltört német haditengerészeti rejtjel-kód felhasználásával. A demonstratív (és fölösleges) szénlopásra érkező német hajóraj ily módon nem tudta, hogy egy nappal előttük éppen a lerohanásra kiszemelt Stanley kikötőjébe érkezett egy brit hajóraj, két korszerű és nagy tűzerejű csatacirkálóval, négy páncélos cirkálóval, két fürgé könnyűcirkálóval és egyéb hajóegységekkel. A Stanley előtti csatában – egy könnyűcirkáló és egy ellátó hajó kivételével – a teljes német hajórajt a tenger fenekére küldték (a megmaradt és egerutat nyert SMS Dresden sem kerülhette el sorsát: három hónap múlva, Chile partjainál – a Robinsonról elhíresült Juan Fernández szigetekenél – őt is elsüllyesztették a britek). A falklandi csatában életét veszítette Spee admirális is (két haditengerésztiszt fiával egyetemben). Vilmos császár kézírásával fennmaradt egy cédula, melyen ez állt: kibogozhatatlan titok marad, mit akart Spee a Falklandnál.

A brit büszkeség nem engedhette már akkor sem, hogy megtépázzák glóriájukat: a (semleges) chilei partoknál elszenvedett vereség után azonnal egy erősebb hajórajt küldtek a dél-atlanti területekre, hogy megleckéztessék a németeket (akikről sejtették, hogy megpróbálkoznak a falklandi szénkészletek megdézsmálásával). Stanley előterében elégtételt vettek a vereségért, ahogyan hetven évvel később – nagyjából ugyanott – az impertinens argentinokat is megálázták...

A németek azonban nem tanultak a leckéből: a II. világháborúban ugyanebbe a dél-atlanti térségbe küldték 'zsebcsatahajóikat', hogy a szövetséges – főként brit – utánpótlási vonalakat rombolják. A chilei győzőről, Spee altengernagyról elnevezett Admiral Graf Spee páncélos nehézcirkáló (ezeket nevezték zsebcsatahajóknak), korszerű fegyverzettel és radarral (!) ellátva hajózott a háború legelején a La Plata térségbe, útközben – majd' három hónapon át – számos szállítóhajót megsemmisítve. 1939. december 13-án – éppen negyedszázaddal a falklandi kaland után – a Rio de La Plata (focinyelven: River Plate...) torkolatnál az Admiral Graf Spee megütközött egy brit hajórajjal, és olyan súlyos sérüléseket szenvedett, hogy (az 1945. február 15-ig semleges) Uruguay – közeli – fővárosának, Montevideónak a kikötőjébe vonult vissza, és menedéket kért. Csak három napra kaptak menedéket – ennek lejártakor a legénység nagyobb része partra szállt, a nyílt vizekre kormányzott hajót pedig az ott maradtak felrobbantották. A tengerpartról hatalmas tömeg bámulta az ingyencirkuszt. Az uruguayi hatóságok engedélyével a hajó legénysége (az 1945. március 27-ig semleges) Argentínában, házi őrizetben várta ki a háború végét. Három nappal az Admiral Graf Spee felrobbantása után Langsdorff kapitány Buenos Aires-i szállodaszobájában föbe lőtte magát.

A Rio de La Plata-i csatát a II. világháború legnagyobb 'dél-tengeri' csatájának tartják, vele véget is ért a németek dicstelen haditengerészeti szereplése a térségben. Az I. világháborúban vívott Falkland-környéki csatáról pontosan ugyanezt lehet elmondani.

[Forrás: Káfé főnix – irodalmi és fotográfiai portál]

Camil Petrescu:

A szerelem utolsó, a háború első éjszakája

Ezerkilencszáztizenhat tavaszán, az egyik fővárosi gyalogezred első ízben mozgósított, újdonsült alhadnagyaként részt vettem a Prahova-völgy erődítésében, Bușteni és Predeal között. Néhány vízlefutó árkot, amelyeket helyenként tenyérszélességű földréteggel rögzített ág- és lombtető fedett, elkereszteltünk fedezéknek, abban a hitben, hogy ezek megvédik a tíz kilométeres frontszakaszt.

Az árkok előtt négyszögben kifeszített szögesdrót akadályok és „farkasvermek” voltak hivatva arra, hogy fokozzák erődvonalaink ellenállóképességét. A dombkiszögellések mentén szétszórt árokfők, amelyek az országutat biztosították, együttvéve alig tettek ki egy kilométert. Tíz kemény orrú cigánymalac fél nap alatt kitúrhatta volna az egész prahova-völgyi erődítést, drótkadályostul, „farkasvermestül”, mindenestül. Ezek a farkasvermek olyanforma gödrök lehettek, amilyeneket a gyermekek vájnak játékból a homokba, mélyükön egy-egy földbe vert, égnek meredő, kihegyezett, kurta cövekkel. Ezerkilencszáztizenhatban – azaz a verduni ütközet idején – a román nagyvezérkar arra számított, hogy a rohamozó ellenséges katonák figyelmetlenségéből belelépnek majd ezekbe a gödrökbe, és felnyársalják magukat a cövekekben. Az egész ország, a parlament, a politikai pártok, a sajtó tisztelettel emlegette a Prahova „erődített völgyét”. A vasúti kocsik itt leeresztett függönnyel közlekedtek, hogy a vonatból senki meg ne láthassa a titokzatos építményeket, ha pedig nem volt függöny, fehér festékekkel mázolták be az ablakokat. Szinajától kezdve még szuronyos örök is megszállták a folyosókat.

Ugyanannak az évnek május tizedikéjén áthelyeztek az X X ezredhez, amelyik több mint egy éve a határon állomásozott Dâmbovicioară fölött, a hegyekben, ugyancsak határbiztosítás és erődítés végett. Itt is ugyanaz a móka: néhány méter játék-árok volt hivatva arra, hogy szemléltesse legyőzhetetlen hadseregünk taktikai elveit. Zászlóaljunk tíz-tizenöt kilométeres frontszakasz fölött örködött a határon, amely jobbra a giuvalai vám irányában, balra pedig a Királykő csúcsának hófehér szikladómjáiig húzódott. A mi „erődítésünk” azonban mindössze háromszáz méternyi fedezékből állott, nem sokkal fölötte pedig „farkasverem” helyett egy füves udvar terült el a tisztí étkezdeül szolgáló házikó és a zászlóalj parancsnok szálláskunyhója között. Persze, ha netalán egy boldogtalan arra téved, hogy „megnézze” erődítéseinket, letartóztatják, és mint kémet valószínűleg ki is végzik.

Az időt különben gyakorlatozással töltöttük egy tágasabb tisztáson; hósi rohamozásokkal, ám ezek sem sokban különböztek az Obor telepi gyermekjátékoktól, ahol románra-törökre szakadva, üvöltve rontottunk egymásra. Emlékszem, az idő tájt garanciák hangzottak el az ország parlamentjében arról, hogy „jól fel vagyunk készülve”, hogy a kétévi semlegesség alatt „tökéletesítettük a hadfelszerelést”, bizonyos személyek pedig azt a felelősségteljes kijelentést is vállalni merték, hogy „az utolsó gombvarrásig, az utolsó puskagolyóig” mindennel készen állunk, a harci tudományokban pedig ott tartunk, hogy a bevehetetlennek tartott hadállásokat is meghódíthatjuk.

(...)

Nekivágok a táborhely felé vivő erdei ösvénynek. Kikerülöm a kicsi, fehér keresztekkel teletűzdelt temetőt, amely mintha csak úgy szabadon terülne el a hegyoldalon, elhaladok a holdfényben sárgán derengő kápolna mellett (honnan ez a sok halott?), és felkaptatok a katonák vágta csapáson, amely alig dereng a sötétben. Egy ideje erdő közt megyek anélkül, hogy bármit is látnék, anélkül, hogy tudnám, vajon a hold ment-e le, vagy pedig a sűrű lombok akadályozzák meg, hogy betörjön hozzám. Erőlködve, lihegve kapaszkodom, és időnként meg-megálllok. Amint kibontakozom az erdő sűrűjéből, a szabad térségen a sötétség

mintha áttetszőbb lenne... Szürkül, közeleg a hajnal. A Ioana kunyhója, ahol lakom, baloldalt bújik meg szerényen, vagy húsz lépésre a határtól. Egyébként ezeken a legelőkkel borított alacsony dombokon szétszórva alig tíz ház áll, valamennyi tornácos és ezek is inkább az odaátiakkal állnak kapcsolatban. Most ibolyaszínben játszó, szinte lilás köd vesz körül, amelyet a legmodernebb festményeken látni. A tanya tőszomszédságában a Királykő, amely mindenkor – egyeduralkodón, mert egymagában tornyosul – lila kövekből emelt hatalmas katedrális érzetét kelti bennem, máris aranyban fürösztli hét egymás mellett sorakozó toronyból álló taraját. Ez az öt kilométeres hajsza a kaptatón kimerített, de jót tett nekem. Levetem magamat ruhástul a pokrócokkal leterített ágyra, arcomat beletúrom a párnába...

(...)

Hărănoiu és Mitică Rădulescu alhadnagyok csodálkoznak, amikor meglátnak.

– De hát arról volt szó, öregem, hogy Rucăron leszel...

Elmondom nekik, hogy visszahozott az alezredes, és hogy inspekció várható.

Mindkettőnek hegymászó bot van a kezében, amelyet a csicskások szépen kifaragtak, és most nyilván éppen sétálni indultak a napsütéses reggelen. Neagu őrmester jön előnkbe, és külön-külön meginvitál bennünket.

– Alhadnagy úr, tiszteljen meg ön is bennünket.

– Kit, Neagu?

– A 12-es századot. Fogott néhány nyulat az éjjel a legénység, és házimurit rendeztünk... Marin Dumitru, a 12-esek őrmestere holnap ünnepli a születésnapját. Tessék betérni kóstolóra.

A lombsátor alatt valóságos kocsmát rögtönöztek. Van egy prímásuk és egy kontrásuk, aki énekelni is tud. Más tiszteket is találunk ott, leereszkedően kóstolgatják az apró tányérokra a sültet és a páras vastag poharakból a piros bort. Az egyik őrmester odalép hozzám.

– Alhadnagy úr, mit gondol, mikor megyünk el innen?

– Hát bizony magam sem tudom, Vasile. De látom, itt sem megy rosszul a sorotok – intek a szememmel a rögtönzött kocsmára felé.

(...)

– Te Gheorghidiu, leveled jött Lajos barátodtól.

A bajtársak valamennyien érdeklődéssel figyelik barátságomat a magyar tiszttel, aki a vámvédelemre kirendelt századot vezényli.

Meghív, mint minden vasárnap és ünnepnapon, hogy délután úgy négy óra tájt menjek át egy közös teke- és sörpartira, az ő vámtisztjükkal, a mi vámtisztünkkel, a határrendőrrel és feleségeikkel. Szívből jövő multságok ezek a partik, kiadós nevetéssel, remek tréfákkal. A százados félhivatalosan azt tanácsolja, hogy ma mondjak le erről a mulatságról. „Hadd múljék el az inspekció.”

Igaza van. Amellett ma sokkal inkább szükségem van nyugalomra. Ez a mondat, hogy „hadd múljék el az inspekció”, ismét visszhangként kong gondolataim kiürült barlangjában. És ha „holnap” elmúlt?... valami fájdalmasan növekszik bennem, szinte lábujjhegyre emel.

(...)

Délután négy óra felé egy tiszt ront be a szobába, és ijedten vigyázzba vágja magát:

– Alhadnagy úrnak alázatosan jelentem... Tessék lejönni a táborba.

– Mindenki, te fiú? Vagy csak a 11-esek?

– Mindenki. Parancsba jött, hogy szereljük fel az embereket, és vonjuk be a határról az őrállomásokat.

Valamennyien megdermedünk.

– Be kell vonni az őrállomásokat, fiacskám?

– Így jött parancsba... Egy óra alatt készen kell lenni. Már gyülekeznek a tiszt urak odalent.

Săvulescu elkezd csujogtatni... kecskebukázni az ágyon:

– Megyünk R...-be, testvérek, viszontlátjuk a dámáinkat.

Csujogtat és üvölt, Hărănoiu a nagy kapkodásban nem találja a bakancsát.

– Hé, fiúk, hátha kitört a háború? – teszem fel gyanakvón a kérdést.

– Miféle háború, Gheorghidiu fiacskám, miféle háború? Akkor nem azt kapjuk parancsba, hogy vonjuk be az őrállomásokat a határról, hanem ellenkezőleg, hogy erősítsük meg. Haza, fiacskám... Megyünk R...-be.

Kerítéseken, kaszálókon át rohanunk le a völgybe, mint az örültek. Lent a táborban, a földkunyhók között nagy a sürgés-forgás. A többi századok tisztjei értetlenül tanakodnak. Új dologról értesülünk: parancs jött, hogy ki kell osztani a hadianyagot az emberek között.

– Nincs abban semmi – magyarázza valaki. – Elosztva könnyebben szállítható.

Vasárnap délutáni ünnepélyes fénye van a napnak, mintha maga is nem dolgozni, hanem sétára indult volna.

Orişan kiterget egy újságlapot, amelynek csak az egyik oldalára nyomtattak szöveget, öklömnyi betűkkel. Rendkívüli kiadás: Holnap délután ötkor összeül a koronatanács.

Megkönnyebbülten lélegzünk fel... itthagyjuk ezt a vidéket.

Ezalatt a raktárakat kiürítik, – hadianyaggal töltik meg a hátizsákokat.

– Tudjátok meg, hogy végérvényesen kimondták a semlegességet... Minden csapattest visszahúzódik. Nézzétek, ott jön Dimiu százados.

Az ösvényen jámbor óriásként rajzolódik ki a zászlóalj parancsnokának lomha, zöldbe játszó alakja.

– Gyerünk, lássuk, mi a helyzet, az ezredtől jön.

És csoportosan elébe sietünk, még mielőtt csobán módjára leereszkedne a hegyoldalon.

Leemeli a csákóját, letöröli az izzadságot, még telt, szőke bajuszáról is, majd inkább megszeppenten, mint ünnepélyesen:

– Uraim, kitört a háború... és előléptettek őrnaggyá – mutatja vállán a széles pántot. – Most pedig üljenek le, ide a före, hogy diktáljam le a hadparancsot – és ismét ingerülten egy baka felé, aki megkövülten fülel: – Mit tátod a szád, hé? Kotródj az anyádba innét...

Egy szót sem ejt senki. Az új őrnagy folytatja, miután elhelyezkedtünk:

– Uraim, felhívom a figyelmüket, hogy ez hadparancs... nem hadgyakorlati, mint máskor.

Felesleges mondanía. Megereszkedett inakkal összébb szorulunk a fűvön.

(...)

Egy óra óta hihetetlen felfordulás van a táborban. Az őrmesterek tíz felé szakadnak, összevissza lótnak-futnak, káromkodnak, ordítóznak, különféle felszereléseket hajigálnak az

emberek karjába. Mégis úgy érzem, hogy túl lassan megy minden, hogy senki sem lesz kész a parancsban előírt időre. A katonák egy része századokként felsorakozott a földkunyhók előtt, és amint a tisztetek a nevüket kiáltják, bakancsot vételeznek. Egyesek megpróbálnak fanyar vidámságot erőltetni magukra, amit a többiek mosollyal fogadnak. Száraz lázként gyötör és egészen elcsigáz a gondolat, hogy este nyolckor tüzet nyitok, tehát két óra múlva, amely éppúgy el fog telni, mint annyiszor életem folyamán, ha valamelyik állomáson vagy irodában várakoztam, vagy délutáni látogatásra vártam. Az, hogy rárontok, miként az olvasókönyvek írják, holmi ellenséges hadsereg megszállta lövészárkokra, hogy az ágyú zárótüzébe kerülök, annyira elképeszt, mintha egy felsőbb hatalom elrendelése lenne mindez.

Negyven éve nem volt háború, az olvasókönyvek befejeződtek az 1877-es háborúról szóló lapnál, én pedig most megnyitom a tüzet. Mindez olyannak tűnik, mintha különös véletlen folytán hirtelen végtelen láthatár nyílna meg előttem.

A tisztetek kivétel nélkül hallgatagabbak, mint a legénység. A kicsi, szőke, koravén arcú Floroiu százados arra ösztökél, hogy bízzam az őrmesterek gondjaira a legénységet, és csomagoljam össze személyi poggyászatot.

Egészen képtelen dolognak tűnik, teljesen értelmetlennek.

A poggyászt? Szükségem lesz-e még poggyászra? Az első öt percnyi csatározás után életben leszek-e még?

(...)

Botladozva ereszkedünk lefelé a köves úton, nem azon, amelyet az este megjártam. Senki sem ejt egy árva hangot. Lent készen menetoszlopba sorakozva vár bennünket a másik zászlóalj. A leszálló estben az egész völgyet néma katonák csoportjai és árnyai lepik el, mint valami szürke nyáj.

Magához kéret az ezredes, aki megmaradt az ezred névleges parancsnokának. Szabályzati szövegek mögé próbálja rejteni hangja remegését. Jelen van a tisztikar zöme.

– Tehát megértettük egymást. Maga vezényli az élcsapat előőrsét! Azt mondják, jól ismeri a magyar vámórség parancsnokát. Ide figyeljen, a következőképpen fog eljánni.

Hihetetlennek tűnik, hogy ezeket a szavakat hozzám intézik.

– ... Előreküld két embert, akik megközelítik a csíkos oszlopot... a mi határőrünk akkor tüzet kér a magyar finánctól. Abban a pillanatban a két ember ráveti magát, a torkának szegeznek a szuronyukat és ráparancsolnak, hogy ne üssön zajt. Ha kiabál, keresztüldöfik.

– Ha pedig...

– Várjon. A hadnagy ott lakik a vámnál? Igen? Nos, négy emberrel behatol hozzá, előreszegett fegyverrel, és közli vele, hogy megüzenték a háborút, s hogy semmi bántódása nem lesz, ha megadja magát. A többiek ezalatt megrohazzák a kaszárnyát. – Floroiu századoshoz: – Ezután természetesen maga rögtön előnyomul és körülzárja a kaszárnyát.

Elindulunk. A hegy miatt teljes a sötétség. Kiérek a nagy országútra, magam mögött az ezreddel, és megállok. Egy összekötő tiszt közli velem, hogy visszavonták a parancsot, mert az X R ezred, dandárunk szomszédja nyomul az élre... Boldog vagyok, hogy már nem én támadok elsőként, és levetem magam a naptól még mindig langyos fűbe...

A domb és az országút kanyarulata alapján megállapítom, hogy hol vagyunk. Hozzávetőleges számítást végzek, és úgy vélem, hogy az X R ezred élcsapata minden bizonnyal már túljutott a vámon. Tehát az esemény bekövetkezett. A szájhagyomány és a könyvek története kővé,

szövevé, rézzé, egy bizonyos éjszakává jelenült. Átléptük azt a kipontozott vonalat, amelyet tíz évig rajzoltam az iskolában.

– Oda nézzetek... Oda nézzetek...

Két ór között, ráfogott fegyverrel, egy fogoly jön szembe velünk, Kiss Béla őrmester (semmi kétség), most már felismerem a fehér vászon nadrágjáról.

Íme, a legelső fogoly ebben a háborúban, amelyben részt veszek. Az emberek kissé magukhoz tértek. A vak éjszakát derengés váltotta fel. Áthaladunk mi is a vámon. A sorompó szét-töredezve, mellette a földön egy halott. Egy katona sebesültet fektet a térdén.

– Hogy volt, bajtárs? – kérdem menet közben.

– Rövid harc... P... B... ezredes úr halálos sebet kapott. Nézze!

Valamivel később megtudom, hogy a magyar határőr, amint felszólították, nyomban elkiáltotta magát, Zsigmond Lajos hadnagy a küszöbön termett, s a csoportra sütötte revolverét, csak úgy találomra az éjszakában, és golyója fején találta az ezredest, aki a csapat élén érkezett oda. Majd rövid tűzváltás után a magyarok mind egy szálig elmenekültek. Ez történt az imént a fekete éjszakában, és mi semmit sem láttunk belőle, mintha meg sem történt volna: miként a látogatók sem látnak semmit például egy közönséges kisvárosi parkban. Közlik velem hátulról, hogy az X R ezred jobbra kanyarodik, hogy senki sincs már előttünk, mintha függőnyt húztak volna el, és így most már fejlődjek fel élcsapatnak. Lehetetlenség. Száz, kétszáz méterre eltávolodok a századtól, de az őrzőjáratok tíz lépésnél messzebb nem hajlandók eltávolodni tőlem.

Itt vagyok népem millióinak élén; előttem az országút, a kerítések, a sötétség és a körös-körül leselkedő halál.

(...)

Egyik éjszaka, amint éppen őrségben vagyok, az előőrsök ellenséges támadást jeleznek. Előtte való éjszaka behatoltak az Olton innen Velence faluba, amelyet nem szálltunk meg. A széles, víztükör-sima mezőn egy csatárlánc nyomul felénk, amelynek kiveszem kátrányfekete körvonalait a derengő sötétben. Jönnek, mint az éj kísértetei. Félelem fog el, és fázom. Némán eléjük megyünk a felfejlődött századdal. Úgy ráz a hideg, és úgy vacog a fogam, hogy félek, megérezik az oldalamon levők. Még Floroiu százados suttogó kérdésére sem tudok válaszolni, aki egyébként roppant magabiztos és nyugodt. Magam sem tudom pontosan, mitől reszketek ilyen idegesen, a félelemtől-e vagy a hidegtől (mert könnyedén vagyok öltözve, mint akkor este, amikor elindultunk)...

Másnap lent, a repedezett partú, kiszáradt vízmosás mélyén, ahol sátrink vannak felütve, odajön hozzánk egy bajuszos, szikár, apostol arcú paraszt:

– Parancsnok úr, valami közölnivalóm lenne...

– Mi? Hadd halljam...

Lassan, körülményesen beszél, mellén összefont kezekkel, bajusza és szája elé emeli a tenyerét.

– Két spion leány van a faluban.

Ijedten rezzennünk fel. Mintha csak szellemet jeleztek volna.

– Igen, igen... Testvérek, a magyar tisztekkel is jól megfértek, mert szemrevaló mind a kettő, most meg egyre-másra küldözgetik át a híreket nekik.

Az ezredes császárbajuszát csipdesi.

– Hogy küldik nekik a híreket?

– Hát, az igazat megvallva, ezt magam sem tudom... De küldik... telefonon-e... vagy átmennek hozzájuk éjszaka... mert hogy ismerik az Oltot, az biztos... magam sem tudnám megmondani.

– Miféle lányok?

– Szemrevalók, őszintén szólva... mert hát azért is vetnek szemet rájuk a tiszték... Az önök altisztjeivel is folyton mulatéroznak.

Senkinek sincs tudomása semmiről.

– Nos, Gheorghidiu, vegyen maga mellé négy embert, és vizsgálja ki, mi történik.

Az ember odavisz a kapujuk közelébe, amely magasságával a szász kapukra emlékeztet, aztán félrehúzódik, hogy ne vegyék észre.

– Ez az a ház... az ő házuk... Manciulea Maria és Ana a nevük.

Odabent kurjongatva, dalolva mulatnak. Kapudöngetésünkre feltűnik a tornácon a két leány. Az egyik alacsony, alig húszéves, szemei nagyok, barnák, arca kerek, egészséges parasztarc.

– Mi történik itt?

– Mulatunk, tiszt úr... mulatunk örömeinkben, hogy megjöttek a mieink... Tessék, fáradjanak be, maradt még csirkesültünk és jó borunk maguknak is.

Úgy kéne tennem, mint egy detektív, de azt sem tudom, hogyan is kezdjem. A helyzet után, ítélve, nem észlelek semmi gyanúsat. Roppant nagy kínban vagyok.

– Ide figyeljenek, az a gyanúm, hogy maguk kémkedéssel foglalkoznak.

Esküdöznek, sírnak-rínak könnytelen szemmel, mint valami piaci kofák.

– Jaj, drága tiszt uram, már hogy mondhat ilyet? Halljanak oda?! Hogy mi kémek vagyunk? Amikor azt sem tudjuk, hová legyünk a boldogságtól, hogy megjöttek a mieink...

Sarkon fordulok, és otthagytam mindent. Az ezredes dühöng, amikor megtudja, hogy nem találtunk semmi bizonyítékot, ami igazolná feltevéseinket.

– Hát lehetséges, kérem, hogy egy ilyen intelligens ember, mint maga, ne jöjjön rá, mi rejlik az effajta mulatozások mögött? Forduljon azonnal vissza, tartson újabb házkutatást, tartóztassa le őket, és rendeljen ki őrséget a házba holnapig.

Visszamegyek, újabb házkutatást fogantatosítok gyertyavilágnál, mert már éjszaka lett, és bár semmit sem találok, közlöm a lányokkal, hogy letartóztatom őket. Hátrahagyok egy káplárt, három váltás örrel. A fehérnépek ájuldoznak a rémülettől. A délutáni dárídó gyászosan végződött.

Éjfél után esni kezdett, és patakzik a víz az alacsony sátrak vásznán, de főként patakokban árad be alul, és teljesen átázik a fekvőhelyünk. Nem tud aludni senki. Egy óra tájban, amikor parancsot kapunk az indulásra, gyászos fejtelenség támadt. A legénységet csak úgy lehet összeterejni, ha szüntelen kiáltozzák a nevüket, nem marad idő a sátrak lebontására, nincs hol felsorakozni a szűk árokban.

– Ezredes úr... a faluban hagytam... azokat a kémnőket... mit csináljunk velük?

Egy apró térképet böngész a második zászlóalj őrnagyával és a segédtisztjével együtt, egy vasúti bakterlámpa fényénél, de nem találják a keresett pontokat.

– Ezredes úr...

– Mi az, kérem? – pillant föl bosszúsan a térképről, amelyen az őrnagy keresőn ide-oda hordozza vastag ujját.

– Mit csináljunk azokkal a lányokkal?... A kémnőkkel?

Meg van rökönyödve:

– Hagyjon engem békén, kérem... Nincs nekem most egyéb gondom?... Még csak éppen ez hiányzott nekem...

Gyorsan újrakezdem:

– Ezredes úr... őrséget hagytam ott...

Ingerülten:

– Hagyjon engem, kérem, értse meg végre...

Mégis, csüggedten, miután nem tudom, mit is kéne cselekednem, nem tágítok:

– Mit csináljak velük?

– Mit? Lője főbe őket... kérem... tegyen, amit jónak lát. De nekem hagyjon már egyszer békét... Lője őket főbe...

Kiszikkad az agyam. Szédelegve távozok.

– Őrnagy úr, a faluban hagytam három főnyi őrséget... Mit csináljunk azokkal a leányokkal?

– Miféle lányok, kérem? Hagyjon nekem békét most a maga lányaival... Nos, kész a kilencedik?

– Őrnagy úr – rángatózom idegesen.

– Menjem, kérem az ezredeshez, kérdezze meg őt.

– Voltam.

– És mit mondott?

Nehezemre esik bevallani.

– Azt mondta, hagyjak neki békét... Lőjem főbe őket, de ne zavarjam.

– Hé, Floroiu, összeszedte az embereit?... Hé, Corabu, kész? Vigyázzanak, hogy senki se üssön zajt menet közben... Vágják zsebre a kulacsot, hogy ne kolompoljon.

– Őrnagy úr, miként járjak el?

– Ne háborgasson engem... Lője főbe őket, ha azt mondta magának az ezredes, de végezzen már, és szaladjon a szakaszához.

Elhatározom, hogy a káplárra bízom én is, tegye azt, amit jónak lát, ahogy esik, mint valami szerencsejátékban.

Valamelyest visszafelé indulunk, távolodva az Olttól. Gidres-gödrös szekérúton menetelünk, és esik szüntelen. Az emberek el-elcsúsznak, egymásba botlanak, keserűen káromkodnak. Folyton egymásba torlódnak a sorok.

Hajnal felé valaki az enyémhez igazítja a lépteit, mint egy árnyék...

– Alhadnagy úr...

– Mi az? Ki vagy?

És suttogva, elakadó lélegzettel:

- Én, Niculae Zamfir, a káplár...
- Na, mi van?
- Magunkkal hoztam azokat a fehérnépeket.
- Megőrültél?
- Tessék odanézni...

Mind a kettő ingben, mezítláb, hárászkendővel a vállukon, szuronyfelügyelettel lépkednek mellettünk az esőben. Hagyok mindent a maga mentére. Hajnalban pihenőt tartunk egy újabb vízmósásban.

- Őrnagy úr kérem!
  - Mi a baj?
  - A káplár magával hozta a fehérnépeket...
- Az őrnagy, amilyen széles a melle, akkora keresztet vet.

- Ide?
- Ide.
- Kedvesem, ha meglátja őket az ezredes, menthetetlenül elvesztek... A káplár azonnal vezesse őket a dandárhoz.

Így is cselekszem, természetesen.

Másnap megtudjuk, hogy éjszaka Királyhalmánál átkelünk az Olton. Az agónia végéhez közeledik... Főlsorakozunk indulásra készen egy erdei tisztáson, és lélekben fölkészülünk, miként a haldoklónak készítik elő a koporsót és a halotti ruhát. Az idomok és színek ismét irreális jelleget öltenek.

Négykor megérkezik a dandárparancsnok. Maga köré gyűjt bennünket, tiszteket. Mindenki sápadt.

- Ezredes úr... szóval megértettük egymást?...

Lesújtva hallgatjuk a magyarázatokat, amelyek teljesen értelmetlenek. Éjszaka elindítjuk a támadást a legkisebb tüzérségi előkészület nélkül.

Valaki fátyolos hangon kimondja valamennyiünk gondolatát:

- Tábornok úr... de hát mély a víz... a két-három méter mélységet is eléri. És sebes sodrású...

A parancsnok csak néz tanácstalanul.

- Ej, tudom is én?... Állítsák jobb felől a legmagasabbakat... Az emberek fogózzanak egymásba... Mi más tehetnének?

Orişan mosolyog, és döbbenten figyel engem. Másvalaki mondja bizonytalanul, mintegy véletlenül:

- Meg aztán a gázlónál szögesdrót van lerakva a meder fenekére, belegabalyodunk...

A mi dandárparancsnokunk, mintha most hallana először erről. Összevonja bozontos szemöldökét.

- Hát tudom én?... Hallja, ezredes úr... Vágasson velük az erdőben kampós ágakat, készítsenek kampókat, hogy kirángathassák velük a drótokat a vízből.

Sodorgatja lombos, ősz bajuszát.

Mi pedig nézzük egymást, bambán, mint a vágóhídra terelt állatok. Ezért kellett egy álló hétig vesztegelnünk egy helyben?

Az ezredes izgatottan, sápadtan és nyugtalanul hápog.

– Igenis... feltétlenül... de ugyebár... tábornok úr... igen nehéz lesz... ők napokkal előbb beirányozták állásaikban a gépfegyvereket...

– Lehetséges, de hát mi egyebet tehetnénk?

A fekete arcú, zömök Corabu közelebb lép, és egy sziklás süvegre mutat a túlsó parton:

– Tábornok úr, azt a hegykupakot kell bevenni előbb, utána elesik az egész állás.

Révetegen mosolygunk mind, mintha valami képtelenséget vállalnánk, a tábornok pedig megvetően kérdi:

– Vegyük be... persze hogy vegyük be... De ki vegye be?

A százados, mintha csak ő egyedül öltött volna magára előírásos tiszti mundért, kurtán feleli:

– Beveszem a századommal.

A tábornok még megvetőbben nézi, őszintén megundorodva ettől a hetvenkedéstől, és még csak válaszra sem érdemesíti.

– Így, ezredes úr... És elfelejtettem mondani... Csak két zászlóaljzat vigyen magával. Egy itt marad velem, a dandár tartalékaként.

A zászlóaljparancsnokok közt lezajlott rövid eszmecsere után úgy vélik, rajtunk a sor, hogy tartalékba helyezzenek...

Magam sem tudom az okát, de valahogy megkönnyebbülten lélegzek fel. Újabb két-három órát nyertünk a többiekhez képest. Nem több pár percnyi haladéknál operáció előtt.

Az est beálltával elindulunk, és éjfélkor, miután a néma, sötétbe burkolózott házak között, amelyekben mintha szellemek ütöttek volna tanyát, síri csöndben megteszünk vagy két kilométert, megállunk egy magas vasúti töltés tövében. Ott várakozunk a töltés oltalma alatt. Nem titok, hogy az ellenséges őrállások lövonalában vagyunk a nyílt mezőn.

Egyszóval, még mielőtt megneszelnék, az élen levőknek egyenként oda kell lopakodniuk a hátuk mögé, ott aztán előbb századokba felfejlődnek, majd megnyitják a támadást... Ha szerét ejtik, lehetőleg keljenek át a vízen, a legnagyobb csendben, és csak utána nyissanak tüzet.

Szerintem a terv kivihetetlen. Egyébként tudjuk, hogy ezen az éjszakán a harminc kilométeres front teljes hosszában az egész hadosztály átkel az Olton. Az egyik ezredet, amelyik két nappal előtte megkísérelte, visszaverték, azt is tudjuk, hogy nagy veszteséget szenvedett.

Úgy érezzük, hogy azok, akik előrementek, egyenesen a másvilágra indultak az éjszakában. Hol tapogatóznak, mit látnak, mit éreznek most, ezekben a pillanatokban? Csak egy jó óra múlva adnak valami életjelt magukról... ez pedig az első gyors fegyverropogás, amely belehasít az éjszakába, a csillagokhoz vezető fenséges utakon. Gépfegyverek fémes hangú, fülsiketítő zenebonája kezdődik, amely egyik töltényhevedert a másik után üríti ki, s hol visít, mint egy sípsor, hol ijesztően vonyít, mint egy kerékpármotor.

...Időnként egy-egy pillanatra mintha alábbhagyna az ádáz küzdelem, de utána még dühösebben ugatnak fel a fegyverek. Az emberek jajkiáltásai nem hallatszanak el ideig, de minden bizonytalansággal biztatnak is.

Szürkül az éjszaka, és derengenek a tisztások. Előttünk kibontakozik már a sziklacsúcsok félköre – fáival, legelőivel, házaival –, amely ott öröklik a gázló fölött, s újra alakot ölt az

éjszaka és az ismeretlenség semmijéből. Mire még szürkébb lesz a hajnal, a csúcson ellenséges katonák körvonalait pillantjuk meg, jobbról pedig egy géppuskafészkét. Két ötvenhárom törpe ágyúnkat nem tudjuk tüzelőállásba helyezni. Odalép Corabu és Orişan, akik mindjárt be is irányozzák. Az első lövedék, amelyet nem is tudom melyikünk lőtt ki, szétveri a géppuskafészkét, az nyomban elhallgat, a többiekre bízva a folytatást. Egészen elámított ez a pontos találat. A magyar csatárláncok lefelé ereszkednek, hogy támadásba lendüljenek, amiből elhúlten és elakadó lélegzettel arra következtetünk, hogy átkeltek a mieink (és fenyeget a veszély, hogy visszaverik őket).

„Harmadik zászlóalj, előre!” – adják szájról szájra a vezényszót, és a reggeli fényben „cross-country” futásba kezdünk. Tócsákon, lefolyóárkokon szökdécselek át, elvágódom egy kaszálon, talpra szököm ismét, és megyek tovább. Az elpárolgott éjszakából előtűnt táj új, mint a világ teremtésekor. Egy malom... mellette néhány szénaboglya, majd az elátkozott Olt zavaros és tajtékos vize. Köpenyek, borjúk, itt-ott holttestek és sebesültek. Egy szénaboglyán, fején füstszínű, hegyes kucsmával egy vigyorgó tiszt emeli tisztelgésre a kezét. Futás közben látjuk, hogy kifolyt a bele.

Szakadatlanul futunk, belegázolunk a vízbe. Erőteljesen sodornak a hullámok, de a víz sehol sem ér feljebb a nyaknál. Odaát, a lankán ugyanaz a látvány. Emberi köpenyek... borjúk... sebesültek... holttestek... Valamivel balra, két fűzfa tövében, egymáshoz simult lábakkal és kinyújtott kezekkel, mereven hanyatt fekvő a földön, mint a ravatalon, egy halott vörös zsinóros fekete köpenyben, feltűrt gallérral és fején vörös csáköval.

Az ezredes...

Feltűzött szuronyú fegyverrel a kezemben, futás közben kitérek három lépést, és kétségbeesetten kérdelem a katonát, aki fél térdre ereszkedett mellette:

– Az ezredes úr?...

Mellem pattanásig feszül az izgalomtól, de rohanok tovább az embereim oldalán. Az ellenség meggondolta magát, és menekülni kezdett.

Az éjszaka mérlege: csapataink nyolcszáz foglyot ejtettek, és bevették az egész partot. Az ezredes az éj leple alatt kelt át a vízen az első századdal anélkül, hogy megneszelték volna. A második századot a vízben lepte meg a géppuskák ösztüze, mivel az ellenséges őrállás közben felneszelt, és riadóztatott. A század állományának több mint a fele odaveszett. A borzalmak és halálsikolyok pillanatai voltak. Az ezredest hajnalban ölték meg, nem sokkal azelőtt, amikor mi a tartalékban láttuk, hogy az ellenség ellentámadásba lendül a reggel tejszínű párolgásában.

Estefelé, amint az egyik túlsó parti faluban az Olt vizétől még mindig ólomsúlyú ruhámat szárítgatom, a csicskás egy váratlan hírral áll elém, ámuldozva.

– Alhadnagy úr...

– Mi van?

– ... tetszik emlékezni Maria Manciuára? A kémnőre? A tegnapi éjszakai kémnőre?

– Ejnye, beszélj már...

– Találkoztam vele... itt van... Ezer lejt és egy pár bakancsot kapott a tábornok úrtól, a hadosztálytól... Az egyik ezred élén átkelt az Olton... hogy mutassa az utat.

Vagy két hét múlva nekem is alkalmam volt találkozni vele; boldogan hozzám szaladt, és elkezdett barátságosan korholni:

– Látja, alhadnagy úr, főbe akart löni engem... és én vezettem át a katonáinkat az Olton.

Sebesülten, Bukarestben, a „Julietta” fényképszalon kirakatában láthattam később a képét a királynő és az udvarhölgyek társaságában. Azt is megtudtam, hogy a vitézségi érdemrend arany keresztjével tüntették ki, és olvastam a történetét az újságokban, amelyek tapintatosan elhallgatták, hogy mint kémgyanús le volt tartóztatva. Iași-ban újra találkoztam vele, boldogan keresett fel a Copou kertben, és elújságolta, hogy mindennel ellátták és felvették az egyik kórházba, amely a királynő védnöksége alatt állott. Sőt, nemrég azt hallottam, hogy még az iskolai olvasókönyvekbe is belekerült...

[Forrás: Camil Petrescu: *A szerelem utolsó, a háború első éjszakája*. Regény. Fordította Szász Béla. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969. Horizont Könyvek.]

Betegh Miklós: Erdély a háborúban

... Az 1916. év első negyedében a nagyszebeni katonai parancsnokság bizalmas kérdést intézett hozzám aziránt, hogy amennyiben Románia a háborúban ellenünk foglalna állást, mit lehetne az erdélyi román lakosság részéről várni. Már akkor keringtek hírek, hogy az orosz a monarchiának cseh és román ajkú hadifoglyaiból csapatokat kezd ellenünk szervezni. Részletes választ küldöttem a parancsnokságnak, melyben rámutattam a hazai románságnak erős nemzeti érzésére s azon nézetemnek adtam kifejezést, hogy Romániának ellenünk való állásfoglalása hazai románságunkra igen mély benyomást fog tenni, és én nem látom kizártnak, hogy ez esetben ők is a monarchia ellen találnak megnyilatkozni. Állításomnak támogatásaként hivatkoztam arra az elterjedt hírre, hogy hadifoglyainkból ellenünk sereget állítottak össze, melyben nemcsak a legénység, de tisztok is résztvesznek. Annak dacára, hogy e hírek később valóknak bizonyultak és valóságukról a hadvezetőségnek bizonyára autentikusabb információi voltak, mint nekem, nemcsak a szebeni katonai parancsnokság, hanem a hadvezetőség, kihez válaszomat felterjesztették, nagyon zokon vette s a hadsereg jó hírneve ellen intézett merényletnek tekintette feltevésemet.

A legfelsőbb hadvezetőség nyomban átírt a magyar kormányhoz és a megejtett sérelem kiengeszteléséül fejemet kívánta. Láttam az iratokat. Maga a miniszterelnök adta azokat kezembe. Tisza nagyon erélyesen vett engem védelmébe, de előbb magánlevélben, egyik fennlétem alkalmával pedig szóval, tehát ismételt és részletesen kifejtette előttem álláspontját, melynek végső következtetése az enyémmel merőben ellenkezett.

Az erdélyi románság szerinte is erős nemzeti érzéssel volt telítve, de állította, hogy a nyelv azonossága csak addig képezett államalkotó erőt, ameddig hatalmasabb erők nem nyilvánultak meg. Amióta azonban a magán- és társadalmi, valamint az állami életben mind jobban és jobban érvényesülnek a gazdasági érdekek, amióta az egyesek és a nemzetek műveltségük fokára rátartóssak, amióta jobban megismerkedtek egymással és látják, hogy azonos történelmi alappal nem bíró nemzeteknél még az erkölcsökről való felfogás sem azonos, a nyelv elvesztette uralkodó helyzetét és az emberek a nyelvkérdést kezdik a gazdasági kérdéseknek, a mentalitás azonosságának alávetni. Például hozta fel azokat, kik gazdasági érdekből nemcsak megtanulnak idegen, különösen fejlettebb nyelveket, de emellett anyanyelvüket néha egészen el is felejtik. Számtalan eset van – mondotta ő –, hogy az egyén magasabb műveltségű társadalomba jutva, megtanulja annak nyelvét és elhanyagolja azon társadalmat, mely vele egyazon nyelvet beszél ugyan, de a mindennapi életről való felfogása elüt az övétől. Az erdélyi románság régi nyugati kultúráján nőtt fel, míg a romániai, hitével együtt, első kultúráját is Bizánctól vette. Lehetetlen tehát, hogy az erdélyi román jól érezze magát egy romániai, bármily nemzetiségű állampolgár társaságában, mihelyt a ma még mindkettőt egyaránt

érdeklő nyelvkérdésen túl vannak. Kifejezést adott Tisza annak az erős meggyőződésének, hogy minden erdélyi román tudja, vagy legalábbis érzi, hogy Erdélynek Romániához való csatlakozása esetén a testvéri szerep mihamar mostoha testvérivé válnék s hogy Románia Erdélyt alaposan kihasználná és a mézeshetek lezajlása után nem a legszebb egyetértés válnék uralkodóvá. Ő egy pillanattal sem kételkedik abban, hogy a hazai románság értelmes része a magyar államhoz, melyhez kultúrája fűzi és melyben jobb dolga van, semmint Romániában lehetne, – hű ne lenne. Történhetik, hogy egyesek megtáncorodnak, vállalhatnak a szegény román ajkú hadifoglyok, hogy helyzetükön segítsenek, látszólagos szerepeket, de ez mind nem igazolja az én felfogásom alaposságát. Végül kért, hogy vigyázzak s jövőre ne érintsem a katonaság érzékenységét.

Ezzel ért véget, a különben mindvégig legnagyobb jóakarat és barátság hangján tartott audiencia...

A másik kérdés, melyben Tisza gróffal ellentétbe kerültem, szintén ugyanazon (1916) év tavaszán került elő. A katonai parancsnokság átírt hozzám s felkért, tudassam, hogy egy esetleges evakuálás esetén hol és mily mennyiségű vasúti kocsira volna szükség arra a célra, hogy a megmentendő értékeket biztonságba lehessen helyezni. Abban az időben mindenki arra igyekezett, hogy a kedélyeket ne izgassa, mert... azok nagyon könnyen fogtak tüzet. Számjeles sürgönyöknél szokásos írásmóddal elkészített átíratot intéztem tehát a hatóságom területén működő főispánokhoz és mindjárt a bevezetésben igyekeztem megnyugtatni őket, hogy nincs ugyan evakuálásról szó, de hát háborúban soha sem lehet előre kiszámítani, hogy mi fog történni, ezért kértem, hogy a legtapintatosabb módon tudják meg, illetve számítsanak utána annak, hogy megfelelő esetben hány vasúti kocsira lenne szükségük. Amint előbb említettem, a titkos sürgönyöknél előírt számjeles írásmódot alkalmaztam, hogy kizárjam egy esetleges indiszkrécio lehetőségét. A főispánok egyike mégis felfutott ezzel a táviratommal Tiszához s élénk színekkel festette azt a pánikot, melyet hozzá intézett átíratom – szerinte – Erdély szerte okozott. Pánik ugyan nem volt sehol, ha nem épen annál a főispánnál nem, ki az én intézkedésemmel nem értett egyet. Már azért sem lehetett pánik, mert csak azok tudhattak intézkedéséről, kiknek még azon esetben sem lett volna szabad megijedniök, ha az, aminek elébe kívántunk vágni, tényleg bekövetkezett volna. Tisza azonban, úgy látszik, nagyon el volt foglalva, nem járhatott utána annak, hogy mennyiben fedi a főispán beállítása a tényeket és mennyiben látja ő azokat saját szemüvegén keresztül túlzottaknak s így rendeletem végrehajtását anélkül, hogy tőlem jelentést kért volna, betiltotta. Én igyekeztem azután Tiszát felfogásom helyességéről meggyőzni, és azt hiszem, hogy ez sikerült is, mert Tisza szóbeli előterjesztésemre azt felelte, hogy előbb mindenképpen kérdést kellett volna nála tennem, mert egy ilyen komoly jelentőségű intézkedést még ő sem tett volna meg anélkül, hogy miniszterársait meg ne kérdezze.

Az meglehet, hogy a parlamentáris élet és a miniszteri állás felelőssége ezt követelték, de én ezekben soha sem vettem részt s nem is bírtam érzéssel ezen követelmény iránt. Én csak azt láttam, hogy egy eshetőséggel kell számolni, ennek lehetőleg elébe kell vágni és intézkedésemet oly diszkrét formában tettem meg, hogy arról senki, kinek hivatása azt magával nem vonta, semmit meg nem tudhatott. Nyilvánvaló, hogy így fölösleges ijedséget sehol nem okozhatott. Világért sem állítom, hogy ezen intézkedésem végrehajtása esetén, az ősz elején bekövetkezett óriás méretű evakuálás a lakosságnak kellemetlenséget ne okozott volna. Azokat még messzebb menő intézkedések árán sem lehetett volna elkerülni. Az egyszerű költözés is sok bajjal jár, hát egy olyan evakuálás, mely a katonai körök véleménye szerint az egész háborúban a legnagyobb volt s mégis épp a katonaság elismerése szerint minden eddiginél rendesebben folyt le. A bajokat említett intézkedésem tehát egészében el nem háríthatta – ez bizonyos, de valamit mégis csak enyhített volna az általános kellemet-

lenségeken és károkon. Annyi vasúti kocsival, amennyit előre kértünk, minden esetre több állott volna rendelkezésünkre és ez is segítséget jelentett volna. Íme egy példa arra, hogy mikor a pillanatnyi kellemetlenségnek nem merünk szemébe nézni, bátortalanságunkkal a jövőt beláthatatlan mérvben terheljük meg.

Talán helyénvaló itt megemlítenem, hogy az erdélyi közönség és pedig úgy a beavatottak, mint a kevésbé azok, állandóan a romániai támadás lehetőségével foglalkoztak, de igazában senki sem készült rá. Egyetlen egy magyar úr tette meg azokat az óvintézkedéseket, melyeket vagyónának megmentésére szükségeseknek látott, de ugyan ez az úr még a betörés előtt három nappal is azt állította, hogy a betörés nem fog bekövetkezni. A tragikomikuma a dolognak pedig az volt, hogy a megtett óvintézkedések nála sem voltak eredményesebbek, mint azoknál, kiket az evakuálás egészen készületlenül talált...

1916 májusában a kormány felmentette állásuktól az összes kormánybiztosokat. Eljárását azzal indokolta meg, hogy a harcterek mindenütt eltolódtak az ország határától, nincs tehát reánk többé szüksége. A tényleges indok természetesen más volt, ennek kifejtése azonban még nem érett meg a nyilvánosságra...

Alig egy hónappal felmentésem után, ha jól emlékszem, nem sokára a lucki áttörés után, megint felhívott magához Tisza s az ő közvetlen modorában előadta, hogy ismét ki akar nevezni kormánybiztosnak, mégpedig nemcsak Erdély (a XII. hadtest), hanem a Bánát (VII. hadtest) területére is.

Mikor a Bánát szót hallottam, mindjárt tisztában voltam vele, hogy Románia betörésétől tart. Többször hallottam ugyanis a vezérkari tiszteket erről a lehetőségről beszélni s ezek mindég azt tartották, hogy Romániának, ha nem politikai jelszavak, hanem stratégiai indokok és érvek alapján akar eljárni, nem Erdélybe kell szétforgácsolt erőkkkel beütnie, hanem a Vaskapunál kell egyetlen nagy hadsereggel bejönnie s egyenesen a fővárosnak, Budapestnek, esetleg Bécsnek kell tartania. Nagy hadsereggel könnyebben lehetne az áttörést végrehajtania, kevésbé kellene ellenállástól tartania, a Duna felhasználásával könnyebben tudná az utánpótlást eszközölni és egy imponáló erőnek a főváros környékén való megjelentetésével annyira megrendítené a közvéleményt, hogy a béke kikerülhetetlen lenne. Amikor tehát Tisza a Bánátot említette, azonnal a vezérkari tisztektől hallott eszmék jutottak eszembe s tisztában voltam vele, hogy Tisza ezért akarja kineveztetésemet a Bánátra is kiterjeszteni. Ugyanekkor Tiszánál volt egy miniszter is, ki úgy látszik nem ismerte tervét s meglepődve, talán egy hangárnyalattal ellentmondásnak is beválóan kérdezte: „A Bánátra is?” Tisza azonban mint olyan ember, ki bizonyosabban amit akar, hangsúlyozva ismételte: „Igen, a Bánátra is!” A miniszter elhallgatott, mert Tiszának nem igen szoktak ellentmondani. Én azonban szerettem volna megtudni, hogy helyes-e az előbbi feltevésem. Nyíltan megkérdezni nem tartottam illendőnek, mert hiszen egy kormány elnök, ki – mint Tisza is – teljesen tisztában van önmagával, meggondolja, hogy amikor valakit ily kényes bizalmi helyre küld, mennyit mondjon el ami a nyilvánosságra nem tartozik. Mivel nem akartam indiszkrét kérdéseket feltenni, Tiszának nagy hallgatásával szemben, a hasonló helyzetekben már régebben kipróbált módszeremhez folyamodtam. Mikor meg akartam valamit Tiszától tudni, mit nyíltan nem lehetett kérdezni, csak úgy mellékesen elejtettem valami olyan megjegyzést, melyről magam is tudtam, hogy nem helytálló. Erre Tisza rendesen bosszankodott s megmagyarázta – nagyon szeretett magyarázni –, hogy miért nem helyes előbbi mondásom. Ebből aztán én megtudtam, amit tudni akartam.

Így tettem most is. Tisza mindjárt elmondta, hogy Romániában megvan ugyan minden hajlandóság a betörésre, de egyáltalán nem rendelkezik, az ember-létszámon kívül, azokkal az

eszközökkel, melyek a háború folytatásához szükségesek. Nincs lövészere, technikai berendezése nagyon kezdetleges. Nincs berendezkedve az utánszállításokra, sőt még a Veres-Kereszt intézménye is nagyon fejletlen. Ily felszereléssel végzetes hiba volna egy országnak háborúba ugrania, különösen akkor, midőn az ellenfél harcedzett csapataival csak tapasztalatlan, puskaport sem szagolt hadsereget tud szembe állítani. Az ily vállalkozásoknak rendesen igen nagy ára szokott lenni. Ő nem hiszi, hogy Románia államférfiai hazájukat ily veszély lehetőségének ki mernék tenni. Mivel azonban a háborúban mindenre készen kell állani s a legfényesebb csaták előestéjén, a támadással egyidejűleg, az esetleges visszavonulás tervét is meg szokták állapítani, a kormány óvatosságból elhatározta, hogy Erdélyben megfigyelő hadsereget állít fel s ennek parancsnokául Arz vezérezredest szemléltette ki.

Ugyanezen alkalommal kikértem Tiszának figyelmét arra, hogy első megbízatásom alkalmával nagyon szegényesen lettem kiállítva, amennyiben csak egy, habár kitűnő munkaerőt kaptam magam mellé. Időközben saját vármegyém is felismerte ennek magas kvalitását és egyik főszolgabírói állásba hívta meg. Tisza megígérte, hogy ez alkalommal bővebb kezű lesz. Azonban most is, míg csak a romániai betörés be nem következett, a kezelő személyzetten kívül csak két urat osztottak be mellém és pedig: Vajna Miklóst, korábban Háromszék vármegye főjegyzőjét és ifj. gróf Bethlen Pál gyakorló ügyvédet, kik akkor mindketten országgyűlési képviselők voltak. A határrendőrség is kívánta magát nálam képviseltetni, ennél fogva Biró Albert határrendőrkapitány nyert mellém beosztást. (...)

Augusztus első napjaiban Arz megjött Kolozsvárra, mint ahol egyelőre táborát fel akarta állítani. Bementem hozzá, nagyon barátságosan, jókedvvel fogadott. Bemutatkozásomra azt felelte: „Na und ich bin der Armeekommandant Arz, aber ohne Armee”. Akkor, sőt magának a betörésnek idejében is, még mindössze egy pár zászlóalja volt, melyekről nekem bizalmasan azt mondták, hogy még utóvédnek is kevés volna. Miután, mint előbb említém, előbb úgy volt, hogy egyelőre Kolozsvárt maradunk, a kormánybiztosság részére gróf Bánffy Györgynek Király-utcai palotájában kivettem néhány szobát és magam is oda költöztem... Romániáról a legellentmondóbb hírek keringtek, de én, természetesen, kapott utasításaimhoz tartottam magamat. A kormány megújította és némileg módosította az evakuálásról szóló korábbi rendeleteit. Ezeket közöltem a hatóságokkal. Semmi nevezetes eseményről nem volt értesülésünk. Éppen a Bánátba készültem lemenni, hogy az ottani hatóságokkal, kiket még nem ismertem, a személyes érintkezést felvegyem.

Hogy ezen, bizonyára több időt igénybe vevő utamat nyugodtan megtehessem, augusztus 27-én, reggel korán utánanéztem a vezérkari irodában, hogy nincs-e esetleg mégis valami újság s miután megnyugtató választ kaptam, a reggeli vonattal kiutaztam Kolozsvár közelében fekvő gyéresi birtokomra. De mintha valami előérzet szállott volna meg, mielőtt innen, mint ahogy azt terveztem, a Bánátba indultam volna, már a délutáni vonattal megint visszatértem Kolozsvárra. Körülbelül este hat óra volt, mikor utamból megtérve, irodámba benyitottam. Erre, mint egy végszóra, ahogy a színházban szokott történni, megszólalt a telefon. A brassói határrendőrség telefonált s jelentette, hogy a predeali állomáson menekültek vannak és kért, küldenék utánuk egy külön vonatot. Bárha minden szót hallottam, mégsem értettem meg a dolgot. Kérdeztem, hogy miféle menekültek. A határrendőrkapitány is félreértett s azt felelte, hogy a központi hatalmakhoz tartozó alattvalók. Még akkor sem fogtam fel szavainak jelentését és ismét kérdeztem, hogy ezek miért menekülnek. Akkor felelte a határrendőrkapitány, hogy elterjedt hírek szerint, aznap délután három órakor Bukarestben koronatanács lett volna és ezen elhatározott a Monarchia elleni hadüzenet. Ezért menekül onnan az idegen lakosság. Erre már megértettem, hogy mit akar mondani, de az adatokat egybevetve, mégsem tartottam a dolgot valószínűnek. Mert ha délután három órakor tartják a korona-

tanácsot, az nem ér véget egyetlen perc alatt, még kevésbé volt tehát a menekülteknek idejük e koronatanács után, aznap este hat óráig befutni Predealra s onnan Brassóba telefonálni. Mivel mindig azt tapasztaltam, hogy a megijedt, avagy bármely körülmény folytán megzavart emberek lelki egyensúlyát a legbiztosabban úgy állíthatjuk helyre, ha kívánságaikat teljesítjük, megígértem a határ-rendőrkapitánynak, hogy óhajtásuknak eleget teszek. Tényleg azonnal szólottam a vasúti üzletvezetőség brassói kirendeltségének, hogy a vonatot állítsa ki. Nyomban jelentettem az esetet Sándor Jánosnak Budapestre, kiről tudtam, hogy a vasárnap és az esti órák dacára még hivatalában van. Úgy is volt, személyesen beszéltem vele, részletesen jelentettem neki az egészet és mikor azt mondtam, hogy elterjedt hírek szerint a minisztertanács a hadüzenetet határozta el, közbeszólt: „Furcsa, nekünk éppen ellenkező jelentésünk van.” Egyebekben egészen helyeselte eljárásomat.

Közben eltelt az idő, vacsorázni mentem s 9–10 óra között jöttem haza. Felhívtam a brassói határrendőrséget, hogy a kiküldött vonat sorsa felől érdeklődjem. Azt jelentették, hogy a vonat kiment, de a predeáli állomásra már nem juthatott be, mert reá lőttek. A menekülteknek is csak egy része tudott a romániai hatóságoktól elszabadulni és a nyílt pályán megállott vonatunkra felszállani, a többieket nem engedték el, hanem letartóztatták. Megint hívtam a belügyminisztert, ki szintén keresett már engem. Ő közölte velem, hogy aznap este 9 órakor átadták Bécsben a hadüzenetet, Tisza elutazott Bécsbe és meghagyta, hogy a hadüzenetről Sándor János személyesen értesítsen engem.

Elég elővigyázatlan voltam, hogy a mellém beosztott urak közül egyiket sem kértem fel maga idejében arra, hogy biztonság kedvéért az éjjelt töltsen az irodában. Inasom útján próbáltam most őket előkeríteni, de tekintettel a késői órára, ez nem sikerült. Egyedül reám hárult a feladat, hogy az összes, Romániával szomszédos vármegyét értesítsem. A vármegyei megbízottak, kiknek állandóan a telefontól kellett volna lenniök, nem voltak egyhamar megtalálhatók. Néhol a vármegyei hajdú jelentkezett, kinek természetesen nem lehetett e nagy fontosságú dolgot azzal a biztos tudattal bementeni, hogy annál kevesebbet, vagy többet mondani nem fog. A fő- és alispánok is ki itt, ki amott volt, amint az a késői órákra való tekintettel természetesen is. Több-kevesebb idő kellett ahhoz, míg ezek egyenként előkerültek s velem az összeköttetést felvehették. Egész reggelig, míg a mellém beosztott urak előkerültek, a telefontól ültem. Hangsúlyozom, hogy akkor még nem volt evakuálásról szó, mert hiszen még nem tudtuk, hol, mely részen fog a támadás történni. Ezen éjjel még csak az értesítést adtam le, figyelmeztettem a hatóságokat a bekövetkező eseményekre s figyelmükbe ajánlottam mindazon előleges intézkedéseket, melyeket a miniszteri rendelet ezen esetre előír. Másnap reggel a hadvezetőség már tisztában volt a támadás irányával, mely, amint ismeretes, az egész határ mentén, minden erre használható szoroson, egyszerre történt. A hadvezetőség ekkor az egész úgynevezett „Maros-vonal” helyesebben Erdély keleti és déli részének, a Maros bal partjára való kiürítését kívánta. A hadvezetőség ezen kérése a magyar kormánytól, mivel ezt közöltem, a leghevesebb ellenállásra talált. A területet is sokallotta és semmiképp sem akart belemenni abba, hogy az evakuálás általánosságban és imperative történjék. A hadvezetőség ugyanis a kérdéses területről mindenkit és mindent, kényszer útján kívánt eltávolítani. Végül abban történt megállapodás, hogy csak a hadianyag és a fegyvert fogható lakosság távolíttassék el és ez is csak a határmenti vármegyékből. A lakosságnak fegyvert nem fogható része és a harcászati célokat nem szolgáló egyéb anyag azonban ne mozdíttassék. Aki ennek dacára is menekülni akar, annak erre segítség nyújtandó. A mozgósított vármegyék és a Maros között fekvő terület csak készenlétbe helyeztessék, de onnan semmi se mozdíttassék meg.

Hát ez mind igen szép lett volna, ha a hatóságoknak sikerült volna rendet és fegyelmet tartaniok. Csakhogy az ellenséget még sohasem látott nemzedék, mint az égő házban rekedt

emberek, elvesztette fejét, nem hallgatott semmi okos szóra. Mikor az asszony látta, hogy viszik a fegyvert fogható lakosságot, eltávozásra kényszerítik a család fejét, fiát, ki eddig a gazdaságot tartotta, viszik az ökröket, gabonát, takarmányt, többé őt sem lehetett visszatartani. Emberileg nézve érthető is volt ez. Miért maradjon az a szegény feleség vagy anya otthon, kinek elvitték férjét, fiát, el úgyszólván mindazt, amivel a gazdaságot folytatta. Csakhogy az asszonyok futása a gyermekekét is magával vonta, sőt több esetben haldokló betegeket is akartak magukkal vinni. Látva a határmenti vármegyék mozgalmát, megindultak azon vármegyék is, melyek ezeken innen feküdtek és mozgósítva nem is voltak. Így egyszerre mozgásba jött akaratumk ellenére egy akkora terület, melyen 1,300.000 ember lakott. Vasúti kocsik persze már nem igen voltak. A hadvezetőségtől alig lehetett kieszközölni, hogy a katonákat a frontra vivő kocsik, visszafelé menekülteket szállítsanak. Sokszor gondoltam ezekben a napokban arra a főispán társamra, ki megijedt akkor, mikor megkérdeztem tőle, hogy ily evakuálás esetén hány vasúti kocsira volna szüksége.

A szekéren menekülők utazása rendezettebb volt. Megállapítottuk még az első nap, hogy melyik falu melyik úton haladjon, melyik útkereszteződésnél, melyik adjon a másiknak az elmenetelre előnyt. Hol étkezzenek, hol háljanak, mi a menekülés irányának végcélja, mely megyében, mely faluban kell megállaniok. Hol kapnak ételmezt állataik és saját maguk részére. Sőt a menekülő irányokon a kormány néhány nap alatt bizottságokat állított fel, melyek az állatokat mindazoktól, kik azokat eladni akarták, tisztességes áron megvásárolta.

A vasúton azonban lassabban ment a dolog, mert vasúti vonalaink csak egyvágányúak voltak és azt a tervemet, hogy a vonatok Aradon jöjjenek be és Váradon, vagy a Szilágyságon menjenek ki, tehát az egész erdélyi hálózat, mint egy körvonal vétessék igénybe, előttem még ma is érthetetlen okokból nem akarták elfogadni. Így tehát minden bejövő vonat, mely katonaságot hozott be, elzárta a menekülőkkel kifelé igyekező másik vonatnak útját.

Vég nélküli volt a panasz, hogy három napig tartott, míg ez és ez az úr vonaton Pestre ért. Új panaszok, hogy valaki nem kapott fél fülkét. Ma annyira nevetségesen hangzanak e panaszok, miszerint helyénvalónak látom kijelenteni, hogy azok tényleg mind megtörténtek s nem költői eszmefuttatásként írtam ezeket ide le. Úgy hozzá voltak szokva az emberek a kényelemhez, a közlekedési eszközök járásának pontosságához, hogy minden legkisebb kényelmetlenséget, még a menekülés idejében is, egyenesen inzultusnak tartottak.

Jellemző, hogy a pesti hírlapírók, kik „csodát látni” jöttek, meg voltak botránkozva azon, hogy a menekülők gyerekeinek nincs cipőjük. Ők persze nem tudták, hogy a falusi gyermekeknek békében sem volt és hogy ezért őrzik a gyermekek télen, századok óta a tűzhely padkáját s a gyerekcipő csak a legújabb kornak vívmánya s ma is csak a tehetősebbeknél használatos.

A menekülők sem lévén a halandóság ellen bebiztosítva, természetesen menekülés közben is történtek halálesetek. Az előbb láttuk, hogy haldoklókat is szállítottak magukkal. A mindig, mindennel elégedetlenkedők, már a menekültek tömeges elhalálzásáról beszéltek, holott, különös, de úgy van, a menekültek halandósága a rendes halandóság arányszámán alul maradt.

Az országgyűlési ellenzék, mely jobban gyűlölte Tiszát, mint amennyire a közügyek érdeke azt megengedhette volna, persze nem mulasztotta el az alkalmat a beütésért és evakuálásért őt felelőssé tenni. Különösen az erdélyi közönség, annyira érzékenyen vette a beütést és azt, hogy neki is meg kellett ízlelnie a háború kellemetlenségeit, hogy többen, Tiszának különben személyes hívei közül is, ha erdélyiek voltak, nem rejtegették nyílt elégedetlenségüket.

Tisza megkérdezettvén, a Házban körül-belől azt felelte a beütésre vonatkozólag, mit nekem a második kormány biztosságom kezdetén mondott, az evakuálásra pedig, hogy azt jobban

csinálni nem lehetett. Utóbbira vonatkozólag megkérdeztem több, nem csak cs. és kir., hanem német vezérkari tisztet is és felkértem őket, hogy mondják meg, mit lehetett volna többet tenni, hogy az evakuálás „rendesebben” menjen. Csak nevettek reá és azt felelték, hogy úgy látszik, mi nem vagyunk tisztában avval, hogy az evakuálás nem kényszerítés. Láttuk volna csak azt az evakuálást, amit Hindenburg a Mazuri tavaknál, avagy a Monarchia Galíciában csinált, akkor nem beszélénk arról, hogy a világháború legnagyobb evakuálása „rendesebben” is történhetett volna. Egyik tiszt beszélte és mint példára hivatkozott, hogy ő látott valahol Galíciában, egy ily evakuálás alkalmával, két fekete selyembe öltözött nőt, kik az út porában ültek, cipőjüket, mely nyomta a lábukat, lehúzva kezükben tartották és azt megdagadt lábaikra, se visszahúzni, sem mezítláb tovább menni nem tudtak.

Amint fent említettem, a kormány nagy nehezen ellenállott az első napon annak, hogy az egész keleti és déli Erdély, még pedig kényszer útján, kiüríttessék. Láttuk, hogy az a kiürítés is, melyhez a kormány hozzájárult, a közönségnek mennyi bajt és kellemetlenséget okozott. De a határszéli vármegyék kiürítésével még nem volt betelve a pohár. A Monarchia és Németország csapatai gyűltek ugyan, de egy ilyen átcsoportosítás rengeteg időt vesz igénybe. A román hadsereg pedig lassan, de állandóan jött előre. Ekkor már nemcsak a határ-vármegyék, hanem az innensők is elkezdtek, még pedig jórészt önkéntesen, menekülni. A hadvezetőség időnként újabb kiürítési javaslatokkal jött, de most már ő sem akart egyszerre akkorát markolni. Az újabb kívánságokat rendszerint teljesítettük is. Ezek a kiürítések már úgyszólván simán folytak le, mert az ijedősebbje már előbb, önként elfutott s nem lévén akkora tömegről szó, a vasutak és országutak befogadó és felvevő képessége lehetővé tette e jelentékenyen kisebb tömeggel való megbirkózást...

[Forrás: Betegh Miklós: Erdély a háborúban. Néhány erdélyi adat az 1914-17. évek történetéhez. Erzsébet Könyvnyomda RT Dicsőszentmárton kiadása, 1924.]

Dr. Nagy András: Rádió még nem volt...

...Nem, egyáltalán nem lehet mondani, hogy 1916 nyarán a magyar kormányzat tisztában lett volna az erdélyi, sőt háborús helyzettel. Mert azt, hogy az erdélyi helyzetet tudatosan elhanyagolták, sőt feladták volna, mégis nehéz elhinni. Egyszerűen csak ez esetben is megismétlődött a megszokott történet: fontossági sorrendben Erdély mindig az utolsó. Így magyarázható, hogy míg a köztudat 1916 nyarán kerülő utakon kapott értesülésekből már általánosan tartott Románia háborús beavatkozásától – annyira, hogy már a nyár folyamán sokan igyekeztek elhagyni a fenyegetett területet vagy legalábbis értékesebb javaikat az ország belsejében átcsoportosítani –, addig hivatalos részről nemcsak hogy fenn hangoztatták a „teljes biztonság” állapotát Románia felől, hanem teljesen katonaság nélkül hagyták a Kárpátok vonalát. Nem maradt a határon más fegyveres alakulat mint néhány csendőrőrs és pénzügyőrök. Sőt magából a városból is kivonták a 24-es Honvéd Gyalogezred házi zászlóalját, és nem maradt ott csak a keret. Augusztus 27-én, vasárnap, a megyeházán szélesebb körű „tájékoztatót” ismertették a helyzetet a vezetők előtt. Dr. Szekeres József, plébános felsőbb utasítás nyomán a vasárnapi szentbeszédben megbélyegezte azon néhány „címeres kost”, kinek – ok nélkül megfutamodván – utána zúdul a „gyáva birkák serege”. Hasonló értelmű utasítást kaptak a falusi jegyzők, a tantestület és a papság is.

Anyám akkor Budapesten volt. Ma már be lehet vallani, hogy részben ő is értékesebb dolgokat menekített, részben nővéremet helyezte el egy leányinternátusban, hogy amennyiben

„mégis történnék valami”, legalább ő legyen minél messzebb. A vasárnap délutáni vonattal vártuk hazaérkezését, de a vonat hat órát késett. Ez akkoriban gyakori jelenség volt „csapat-szállítások”, de valójában szénhiány miatt. A várakozás óráit kitöltendő a [csíkszeredai] Zöldfavendéglő kerthelyiségében üldögéltünk (apám és a vendéglő törzsvendégei, főképpen törvényszékiek, én pedig mint lógós) fatányéros és bor mellett, a csendes nyár végi éjszakában. Micsoda békebeli kép! Éjfél lett, mire a vonat megérkezett. Gyors beszámoló az utazásról – „legmegnyugtatóbb értesülések illetékes körökből” –, még gyorsabb vacsora. Lett körülbelül egy óra, mire lefeküdtünk, augusztus 28-ra, hétfőre virradólag. Ma már ismeretes, hogy a hadüzenetet 27-én este 11 órakor közölték az osztrák–magyar külügyminisztériummal, és a hadműveleteket azonnal meg is kezdték a határon, azaz tőlünk mintegy 35 kilométerre. Akkor mi erről még semmit sem tudtunk. Rádió még nem volt.

Három óra felé verte ablakunkat dr. Bochkor Antal agglegény törvénybíró, szomszédunk és jóbarátunk, aki a vendéglőben értesült az eseményekről és azonnal riasztotta az útjába eső ismerősöket. Jelszó: Menekülni, de azonnal, mert a határon ellenállás nincs! Irány csak Udvarhely felé lehetséges, vonatra nem lehet szállni, marad tehát kinek-kinek saját fogatja vagy ami van. Nagyszüleim Szentkirályon laktak, őket is riasztani kellett. Ott is voltunk hajnalosan (mivel, magam sem tudom; a mi lovainkat az első háborús napokban „bevonultatták”.) Falvakon a hír csak akkor kezdett elterjedni. Riadalom, kapkodás, fejveszettség mindenütt. Nagypám a szekerek elé fogatja az igavonó állatait, vitatkozás, a nők a házi értékeket – ágynemű stb.–, férfiak a takarmányt raknák fel. Végül ez sem, és az sem. Értékes dolgok elmaradnak, vackok a szekerekre kerülnek. Tulajdonképpen mindegy, mert már Udvarhelyen ott kellett hagyni az egészséget. Kilenc-tíz óra lett, mire Szeredába visszatértünk. Szeredából kifelé már a ligati sorompónál feltorlódik a tömeg. A hirtelen támadás híre, szemben az addigi nyugtató szónoklatokkal, a szükségesnél is nagyobb lavinát indított el. Mindenki menekült, legfeljebb egy-egy mindenre elszánt öreg maradt otthon. Tömegőrület, sokszor már a lövéseket is hallani véljük. Órákba telik, míg az udvarhelyi úton valahogy bele lehet illeszkedni az egyirányú özönlésbe. Felfordult szekerek, megvadult állatok már itt kezdődnek. Velünk is tengelyt akaszt valaki, szekerünk megrongálódik, az öreg Darvas Gáborné udvarán találunk egy elhagyott szekeret helyette. Délutánra már üres a város, de az átvonuló tömeg még napokig növekszik, lévén ez az egyetlen járható irány körülbelül hatvanezer ember számára. Este, sötétedésre érünk a Tolvajos tetőn innen, két kilométerre, fekvő tisztásig (ahol ma Piricske útja kitér), az úttól balra letáborozunk a csermely mellett. Egy nap alatt 14 kilométert sikerült megtennünk. Fekszem álmatlanul a földön, melegszen a tűznél (akkor még nem törődtek elsötétítéssel) és egész éjjel látom a szekerek szurokfáklyáit megállás és ritkulás nélkül közeledni és eltűnni a Tolvajos irányában. Nem célom leírni az egész menekülést, hanem csak városunkról adni egy pillanatképet, ahogyan a magárahagyatottság nehéz óráiban láttam, ahogy már annyiszor lehetett sorsa a történelem folyamán, és aminek még egyszer megadatott látnom hasonlóját 1944-ben. Mikor eltávozott onnan öreg és fiatal, évszázadok vetése semmisült meg, a város egyharmada porig égett, a megmaradt épületekben levő értékek ebek harmincadjára kerültek, sokan azok közül, akik akkor elmentek, többé nem is jöttek vissza. Arról a napról beszélek, mely az évszázadok összeomlásainak sorozatában arányaiban egyike volt a legnagyobbaknak, visszavetve fejlődésében ezt a jobb sorsra érdemes kis várost.

A vezetőket, akik olyan biztosak voltak dolgukban 27-én, és elsőik között távoztak 28-án, kivétel nélkül mind megtaláltuk néhány hét múlva Debrecenben vagy Budapesten...

[Forrás: dr. Nagy András: Városkép és ami hozzá tartozik...]

Erdélyi román hangok

Emil Isac: A román–magyar béke

Az idő nem alkalmas arra, hogy lírizáljunk – sem arra nem alkalmas, hogy bosszankodjunk azon, ami rosszul lehet megcsinálva –, most az ágyú beszél s milliók véreznek a harcmezőn – ilyenkor a szubjektivitás legalábbis merészség.

De azért úgy gondolom, a román–magyar békéről inkább szubjektív vélemények hallatszanak – általános értékű ítéletet nem provokálhat a jelen s hiába – bár banálisan hangzik –, a jövő fog végletesen határozni.

Több, mint bizonyos, hogy a szívek és elmék itt nálunk máris megtisztultak. Az emberek – románok és magyarok – észreveszik egymást s ez az, ami biztosít és lelkesít. Eddig a magyarok rólunk, románokról csupán azt hitték, hogy nem szeretjük a hazánkat, hogy nihilisták és Elisée Leclus-isták vagyunk, hogy intranzigensek és türelmetlenek vagyunk aspirációink elérésében. Viszont mi, románok, féltünk a magyar nemzeti eszméktől – féltettük a nyelvünket, a szokásainkat, a kultúránkat tőle –, s íme a háború megmutatta, hogy nagy akarásban és a történelem lapjai számára készülő tetteinkben eggyé tudunk lenni.

Hogy kinek mi a szubjektív véleménye erről az együvértartozásról – azt nem kutatom. Lesznek olyanok, akik az időt nem gondolják őszintének, szintúgy az embereket, akik ebben az időben cselekedtek. De hittel hiszem, hogy az ország gondolkodó többsége – s ez az, amelynek döntő súlya lehet a fejlődésre nézve – megegyez velem abban, hogy a háborúnak egyik legnagyobb tanítása: a demokrácia szükségessége. Ebben a háborúban nem a rendiség s az osztályozott gőg, nem a születési előny és a gazdagság vezet – hanem a tömeg. Ezt a tömeget, zömöken és adhesió nélkül, az ország lakossága alkotja – s természetesen, ami természetes, legelső sorban magyarok és románok. Ez a két faj, az egyik szubordináltan bár, vesz részt a legnagyobb véráldozatokkal a háborúban – gondolhatunk-e ilyenkor másokra s szabadna-e előnyben részesítenünk másokat, mint önmagunkat? A feleletre még Ady Endre se mondhatja: nem, akinek egyáltalán nem osztom véleményét abban, hogy a Tisza békeakciójától nem vár sokat. Ez nem alamizsna, amit Tisza ad, s ezt nem „a geszti földesúr” csinálja. Ez jó szándék, amelynek fajsúlyát igazán nem ismerhetjük meg. De a jó szándéknál többet az fog nyújtani, aki a leszámolás után – az akciót perfektuálja, s ez – természetesen – a magyar közvélemény.

Nem félttem én a józanságát a magyar közvéleménynek, hogy a román–magyar békét félreértse – hisz mi, erdélyi románok, megmutattuk, hogy megérdemeljük a jó sorsot. Mi nem lázadtunk fel, nem gyilkoltunk, nem raboltunk – legszebb fiaink ott sápadtak örökre a harcmezőn, bankjaink s főpapjaink megnyitották gazdagságuk malmának zsilipjeit s nem kényszerből tettük s nem is gondolkodás nélkül, hanem őszintén és becsületesen.

Mi is féltünk a szlávoktól, nemcsak a magyarok – ez több, mint jogcím, hogy szeressük közös hazánkat –, de nem érdem, hogy megjutalmaztassunk. A jutalom, amelyet Tisza ad, valójában nem is jutalom – hanem okos és komoly beismerése a tévedéseknek, s így nem is előny számunkra, hanem bölcs magyar megnyilatkozás – hogy papjaink s ügyvédjeink s nagyszámú bankjaink lesznek ezáltal boldogabbak, mint parasztjaink – ez igazán már csak ötödik kereke a dolognak. Itt boldogabb lesz mindenki, s középosztályunk boldogulása – amelyet Ady Endre szintén lebecsül, az alsóbb osztályok kultúráját fogja emelni –, mert Tiszának békeakciója kultúrkérdésekben ad igazat a románságnak, mint politikailag. S hiába tagadjuk, az eddigi románság inkább kultúrájában él, mint aspirációiban – ezt a kultúrát megismerni és megszeretni, átvinni a politika mezejére már nemcsak Tiszának a kötelessége. Itt expiálhatja bűneit minden rossz politikus, mert a legsúlyosabb politikai vexációkat rendszerint a kultúrtörökvések lebecsülése okozzák. S nem tudom, jogosan hozom fel, de mindenesetre

felemlítem – hogy minket, románokat kultúránkban egyáltalán nem ismer a magyarság –, s amit belőlünk, kultúránkból a magyarság ismer, az már inkább Jászi Oszkár érdeme, mint a Tisza Istváné. Ezt a miniszterelnök – aki lojális ellenfél – el fogja ismerni, mert az invenció épp oly értékes a politikában, mint a konzekvencia.

[Forrás: *Nyugat*, 1914. 24. szám, Figyelő]

**Octavian Goga:
Maniu is bevonul...**

Nemrégiben az odaírt lapokban kétsoros hírt közöltek, ami az itteni néhány tisztességes lapban szintén nem haladta meg a két sort, bár az a néhány szó egy tragédia végjátékából való és fölrázhatta volna ami még megmaradt a román öntudatból.

Iuliu Maniu frontra indulásáról van szó, a magyar hadsereggel. Őt is az ismert, Erdélyt elnemzetlenítő módszerek szerint sorozták be, s pár nap múlva elküldik meghalni a Habsburgokért, miközben az Ausztria-Magyarország megszámlálhatatlan kávéházai továbbra is zsúfolásig lesznek „aktív” tiszti vitézekkel, akik pezsgőbuborékos tósztaikat az „oláh kutyáknak” címzett szitkokkal indítják.

A magyar gyalogság tehát megszorodik egy emberrel, és az ellenséges táborból érkező golyó nem fogja tudni, miféle szív dobog az új katona honvédegyenruhája alatt. Mi viszont tudjuk, és Balázsfalváról való távozásakor elfog bennünket otthonmaradó népünk elhagyottságának érzése, aki most teljességgel árvaságra marad...

A hegyen túli románság közléte személyiségekben szegény volt. A szerény gazdasági körülmények és a budapesti kormányok kulturális elnyomó rendszere nehezen engedte kibontakozni az olyan embereket, akik szakítottak volna az alázatos és jó vidéki munkások megszokott jellemzőivel. Legtöbbjük szárnyait a magyar iskola nyeste le, ahol rendszeresen porrá zúzták otthonról hozott szellemi örökségüket, és ahonnan elgyötört tudattal, valamennyi értékéből végzetesen kiforgatva léptek ki. Kevesen voltak azok, akik győztesen kerültek ki ebből az egyenlőtlen küzdelemből, az élet eltaposta őket. Egy vidéki ügyvédi irodába vetette őket a sors, vagy egy líceumi katedrára, észbeli képességeiket felőrölték az apró gondok, s napról napra tapasztalhatták, miként szűkül be körülöttük a láthatár. Csak egy rendkívüli temperamentum, egy olthatatlan lázadó erő és egy rendhagyó erkölcsi tartás tette lehetővé valakinek, hogy felülemelkedjék a napi nyomorúságokon és ellenállási küzdelmüket nyugati szellemű, magasabb szintről szemlélje.

Iuliu Maniuban megvoltak ezek az adottságok. [Simion] Bărnuțiu unokaöccseként, vérében a népe magas öntudatának olthatatlan elhivatottságával, sorsa közvetlen politikai megnyilvánulásokra teremtette. Világos eszű, alapos általános műveltségű és tökéletes elméleti felkészültségű jogászerként, a fiatal balázsfalvi ügyvéd nem csak arra volt hivatott, hogy remek szónoki tehetségét kizárólag a küüllőmenti békebíróóságokon élje ki. Felfelé törekedett és hamarosan kilépett. Az utóbbi két évtizedben Maniu útmutató szelleme volt hegyen túli törekvéseinknek. Az erdélyi vezetőemberek meglehetősen egy kaptafára szabott, rendkívüli műveltség nélküli, cselekvésükben olykor nehézkes csapatából kezdettől fogva kitűnt ennek az eleven európai férfinak az alakja, aki lovagias viselkedésével, valamennyi lépésének politikai megfontoltságával és a rá jellemző tapintattal, elnyerte mind a barátok, mind az ellenség egyhangú tiszteletét. Az utóbbi években, bár nem jutott be a magyar Kamarába, politikai életünk spiritus rectora lett, mindenki nagy formátumú embert, a szó szoros értelmében vett államférfit látott benne.

Maniu politikai szempontból minden esetben a magyarokkal szembeni abszolút nemzeti hajthatatlanságot képviselte. Történelmünk dicső lapjaiként maradnak fenn beszédei, amelyben levonta a legvégső nemzeti konzekvenciákat. Legmagasabb fokú öntudata minden esetben időszerűen jelentkezett, azt is mondhatnánk, hogy neki és a hegyen túli nemzeti bizottságból való igen kevés embernek köszönhető az a nagy erkölcsi győzelem, amely a későbbi események fényében még nagyobb fontossággal bír, hogy nem kötött egyezmény a pesti kormánnyal, a tavalyi ismert tárgyalások nyomán. Maniu ellenkezése meghiúsított minden törekvést és az ő meggyőződése a mi elszigetelődésünkben, remek meggyőző erővel párosulva, végül is győzött. Akik e hosszas és bonyolult vitákban részt vettek, mindinkább hálásak lehetnek neki, amikor egyre világosabb lesz, mekkora sorscsapás lett volna egy Tisza gróffal történő megegyezés.

A nagy drámai helyzet közepette Maniu megértette, hogy az odatúli vezetők politikai szerepe véget ért, és hogy a mi lelki szolidaritásunk felelőssége Erdély sorsáért az ókirályságbeli vezetőkre hárult. Ezért aztán, küküllőparti magányába temetkezve, hallgatott és kivárt. Senki se tudott kiudvarolni belőle egyetlen hűségnyilatkozatot sem és senki sem volt képes egy csöppet is megingatni, hogy százados ellenségeinkhez való közeledés propagálója legyen.

A mai hallgatás helyett lelkesítően beszél viszont, sajtó dorgálásként, Maniu múltja, amely válaszra érdemes.

*

Most bevonul ő is. E távozás egyben az utolsó jelenet is. Mint egy felkavaró előadásnál, amely a végkifejlethez közeledik, a függöny leereszkedik, a tragédiának vége: – Jó éjszakát, uraim...

Ezidő alatt, a magyarok lezárják a határt, az írók a véleményszabadságról vitáznak, a filmszínházak mennek előre a maguk útján, Slavici nyomtatott szövegeket ír, mi lelkesítő szónoklatokat tartunk.

– Mily boldog semleges ország...

Cseke Gábor fordítása

[Forrás: Octavian Goga: Strigăte în Pustiu. Cuvinte din Ardeal dintr'o țară neutrală. București, Editura Librăriei Școalelor, C. Sfetea, 1915.]

Szávai Géza:

Személyekre lebontott történelem

...Személyekre lebontott történelem... Ha lehetséges volna!; közösségi pszichózisok és mítoszok rombolásaiért én sem illethetném „vádoló” panaszkodással román barátaimat – és ők sem engemet.

És bevallom: a huszadik századi folyamatos – gerjesztett – erdélyi lincshangulat ellenére én azért örülök annak, hogy sok-sok személyre lebontva mégis csak élt és kitartott az erdélyi tolerancia öröksége az emberek tudatában. Mindennapi viselkedésében.

Nem szeretnék másokat vádolni. Személy szerint magam sem vagyok vádolható holmi történelmi bűnökkel. De mégis magamra kellett vennem egy gyilkossági esetet. Székelyföldi emberek az első világháborút követő zavaros időszakban románokat lincseltek meg. A vádnak utána néz az ember, ha az események abban a faluban zajlottak, amelyben felnőtt.

Az etédi baromvásáron „a nép” agyonverte, pontosabban megkövezte a román hadsereg rendfenntartásra kijelölt két katonáját. Nagyapám ott volt a vásárban, így írta le a történeteket:

„Normalizálódott a helyzet, az első világháborúból hazatért katonák újból munkához láttak, falusi viszonylatban kezdtek ott, ahol félbe kellett hagyni. Eke, taliga, borona, kasza, kapa elékerültek, megindult a békés élet. De nem szűnt meg az izgatás. Áldozata lett ennek két ártatlan katona, kiket e napon tartandó országos vásárra csendfenntartó szolgálattal bíztak meg. A félrevezetett vásáros tömegeből kerültek ki olyan személyek, akik felültek az uszításnak, s a két román katonát lefegyverezték, később valósággal agyonverték. Hiába volt a jóakarát sok jóindulatú emberben, nem lehetett őket megmenteni. Így történt:

A vásárba jövő vidékiek gyülekeztek, hol állatot hajtva, hol állatvásárlási szándékkal. A két katona a baromvásár körül szolgálatot teljesítve sétálgatott. Mintha a föld alól jött volna a hír: »Firtosban vannak a magyar katonák!« Persze ez ámitás volt. Két atyhai illető nekiállt a két katonának, akik látták a menthetetlen helyzetet: védekezni sem bírtak. A fegyverüket elvették. Nagy József bácsi, az akkori községi bíró mindent elkövetett, hogy az életét a két katonának megmentse. Betette őket a cédulaíró házba, amelyik fonott vesszőből volt készítve, s nem szolgált kellő biztosítékul a két katona élete védelmére. Így a bíró kérte a két atyhai fiatalembert – akik a fegyvereket elvették – hogy a tömeg dühétől mentsék meg a katonákat, kísérik ki őket a vásár közül. Ezek hajlandók is voltak a kérést teljesíteni. Közben jött egy, a bíró által kirendelt fogat, amelyekre – még akkor – a katonákat bántatlanul fölültették, azzal a céllal, hogy Parajdra szállítsák. El is indult a fogat a két katonával Parajd felé. A két fegyveres már nem tudta a védelmet tartani, amint a vásártérről keleti irányba a fogat elindult, a felizgatott tömeg közáport zúdított a szerencsétlen katonákra, akik leugrottak a szekérről, menekülni igyekeztek, de életüket nem tudták megmenteni. Szégyenteljesen verték le, a legkegyetlenebb halált szenvedték el. Később jött a megtorlás, és azok is szenvedtek, akik nem voltak hibások. A két főbűnös, kik félre voltak vezetve, és a fegyvereket elvették, elmenekültek országhatárokon túlra. Azokat pedig, kik részt vettek a gyilkosságban, elfogdosták. Hadbírótság elé állították őket.

A tettesek összefogdosása nem ment simán. Azok, akik érezték bűnösségüket, erdőkön bujkáltak, míg végre csak elfogták őket. Voltak olyan személyek, akik helyben maradtak.

A két halott katona az etédi bíró lakására lett szállítva, míg megérkezett egy zászlóalj katona teljes hadi felszerelésben. Előbb Etéden álltak meg, mivel a zendülés itt történt. Innen aztán széteszlottak a körülvaló falvakba, ahonnan voltak emberek az etédi vásáron. Mivel atyhai illetők voltak a kezdeményezők, Atyhát részesítette a megérkezett katonaság szigorúbb intézkedésekben. Atyhát a katonaság körülfogta, se ki, se be a faluba nem mehetett senki. Aki az etédi vásáron volt, asszony, gyermek, felnőtt férfit szekérfogatokkal hozták le Etéd felé, és Etédről indították Keresztúr irányába. Azon az éjjelen nem szabadott sehol lámpát gyújtani. Ahol világosság volt, oda belöttek. Mink a főút mellett laktunk, az atyhai szekerek zörgését hallottuk éjjel, amint községünkön mentek át, de hallottuk a nagy jajgatást is, azok részéről, akiket szekereken szállítottak Keresztúr felé.

Harmadik napon a piactérre összehívták községünk lakosságát 12 évtől 60-ig. Körbeálltak a fegyveres katonák. Egy őrnagy beszélt a néphez:

– Mindazok, akik a vásárban voltak, maradjanak vissza, a többiek menjenek haza. De figyelmeztetett, nehogy valaki, aki a vásárban volt, el merjen menni, mert a legszigorúbb büntetésben részesül. Így is lett, mindazok, akik a vásárban voltak visszamaradtak, a többiek haza lettek engedve. Szólott újból az őrnagy felhívása:

– Mindazok az egyének, akik részt vettek valamilyen formában a gyilkosságban, jelentkezzenek. Jelentkezzenek azok is, akik látták a bűntény lefolyását, és azok is, akik a bajba jutott katonáknak valamilyen formában segítséget nyújtottak.

Jelentkezett: a bíró, aki mindent elkövetett, hogy a gyilkosságot megelőzze, G. E. gazda, aki fogatát felajánlotta a két katona menekülésére, két asszony, akik a haldokló katonák sebeit igyekeztek bekötözni, és még néhányan, akik a felbőszült tömeget igyekeztek jó útra terelni. A bűntény elkövetésében résztvevők közül nem jelentkezett senki. Ekkor az őrnagy a kezében lévő névsort olvasni kezdte: »X. Y. jelentkezzen!« Az illetők így sorban álltak elő, és mindjárt a tömeg előtt láncolták is meg. A bűnösöknek nyilvánított személyeket vitték a gyűjtőhelyre. Azok a tettesek is, akik az erdőkön bujkáltak, mind elékerültek. Tárgyalásukat a hadbíróság fejezte be. (...)

Etéd és vidéke meg lett bélyegezve. Országos viszonylatban ismerték az etédi tragédiát; ha etédi embert vezetett útja bármerre, el kellett tagadja, hogy etédi, mert nem nézték, ki ő, hibás-e vagy nem, elég volt Etédet említeni. Jó késő évek múlva voltak etédi emberek a szászrégeni vásárba állatokat venni, de bizony mikor a baromlevél átírásáról volt szó, és Etédet említették, kicsi híján múlt az újabb katasztrófa.”

Nagyapám leírásából talán nem üt át eléggé az a hangulat, vagy inkább közérzet, amely azt a pillanatot és a huszadik század erdélyi évtizedeit is jellemezte, jellemzi: a helyzet nem jó, a helyzet rossz, és egy álhír is elég, hogy elszabaduljon a pokol. A román katonák rémisztgetésére szolgáló álhír hatására (a közelben vannak és érkeznek a magyar katonák) még csak „szabályszerű lefegyverzés” történik.

A két román katona menekítése valamiféle győzelmi mámort eredményezett. Ne feledjük: vásár volt, tömeg – és a szokásos italozás.

A kőzapor okozta a román katonák halálát.

A kőzapor: személytelen. Tömeges aktus. A kövezők közül senki nem vállalja magára a halált okozó dobást.

Ez a mámor azonban/vagy tehát: közös teher. Nem könnyű, nem kellemes viselni. Vállalni kell a szégyenét, és vallani a megismételhetetlenségét.

A dobálók pedig megbűnhődtek. És ahogy lenni szokott: a főkolomposok külföldre szöktek. És bűnhődött helyettük néhány környékbeli falu lakossága.

Ezt a történetet én többféle változatban, többféle előadásban hallottam. Nagyapámé: tény-szerű. Többé-kevésbé folklórizálódott változata szerint a két román katona provokálta a népet. Hivalkodva járták a vásárt, ittak, énekeltek: „Iszom a bort pénz nélkül, Hazát nyertünk vér nélkül...” Egyik nagybátyám elmesélése szerint, aki mások elbeszéléséből ismerte a történetet, ezt a dalt énekelte a két hetyke román katona. Én egészen bizonyos vagyok abban, hogy ezt a dalt nem énekelhette a két katona; a későbbi évek, évtizedek románosítási akciói szülte sérelmek hatására keletkezhetett a dal – és adták a két áldozat szájába. Talán: mentséget is keresve.

De egyfajta hangulatot mindenképpen jellemez az így előadott történetváltozat is.

A valóságban az egyik román katona erdélyi volt. Gagyi Elek bácsival katonacimborák voltak az osztrák–magyar hadseregben. A községi bíró, Nagy József ezért üzent éppen Gagyi Elekért, fogja be a lovait és jöjjön, menekítse hajdani katonacimboráját és a társát. Amikor az egyik katonának a fejét érte egy kő és leesett, akkor menthetetlenül öntörvényűvé vált a helyzet. A „foglyok” fegyverével a védelmüket ellátók, és az őket óvni akarók is tehetetlenek voltak néhány percig. Aztán a megkövezetteket mégis sikerült bevinni a cédulaíró kunyhóba, de már

semmilyen mosdatás vagy vizesborogatás nem használt. A mámor hamar szétfoslott, maradt a szánalom, a szégyen, a büntudat és a rémület. Ez utóbbinak, a rémületnek tudom be azt az epizódot, amelyet mindig megbotránkozva meséltek.

A kődobáló őrjöngésnek hamar vége szakadt – amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a földre esett és sebesült két katona életveszélyes állapotban van, akkor már a megmentésük izgatta a vásárban maradókat (a dobálók menekültek a helyszínről). Az egyik katonának, akinek sebeit mosták és kötözték, kínjában, haláltusájában merevedése támadt. És amikor kiszenvedett, egy öreg etédi ember a „kankós pálcájával” (sétapálca) odabökött: „ezzel sem baszol meg több magyar fehérnépet” – mondta.

A katonának nem voltak nőügyei, nem volt rá ilyenszerű panasz. Az öregemberből csak úgy kijött a gesztus és a vád.

Viszolyogtam ettől a jelenettől; kamaszkoromban mesélték el nekem. Az öregember hadbírótság elé került, a kődobálókkal együtt.

Nincs mentség, és nincs magyarázat.

Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy önérzeti alapon kreált fikciók, ha a valóság fölé kerekednek – csak kiszámíthatatlan kockázatok árán hamisíthatják meg azt; az is bizonyos, hogy az ember és az emberi közösségek identitását külső erőszakkal sérteni nem szabad; és úgy tűnik, hogy mindig akad a világnak egy-egy „kitüntetett közepe”, amely felé többen igyekeznek, egymást tiporva; pedig a világnak számtalan tetszőleges közepe lehet, és mindannyian a világ közepén élünk!

Az etédi baromvásártéri tragikus eset utáni években a román hatóságok következetesen kitüntették figyelmükkel a Küsmőd vize melletti falvakat. Román iskolákba terelték a gyerekeket, románosították a neveket.

Bözödújfaluban, a Székely Jeruzsálemben volt a legtöbb hitfelekezet: zsidók (és zsidózók), unitáriusok, reformátusok, római katolikusok és görög katolikusok. Ez utóbbiakat szerették hatóságilag románoknak nevezni. Kézenfekvőnek tűnt a hivatalos lépés: „román” templomot kell építtetni a környező falvak lakóival Bözödújfaluban. (A román templomtelepítés erdélyi magyar városokban sikerrel és indokolt távlati reményekkel folyt, hiszen a városok lakosságának nemzetiségi összetételét a betelepítésekkel könnyen és gyorsan meg lehetett változtatni. Magyar falvakba azonban indokolatlan és reménytelen volt román templomokat építeni.)

A templom évekig épült, és hiába rendelték ki közmunkára a környékbeli falvak lakóit, sosem készült el, hiszen hívek sem akadtak.

Az 1980-as évek elején a Ceaușescu-diktatúra tombolásának idején találkoztam a befejezetlen templom fotójával egy vaskos kötetben, amelyben a román történészek a horthysta magyar hatóságoknak a román kegyhelyeket, templomokat romboló és megszenteltelenítő dühét és bűneit kívánták illusztrálni...

A Székely Jeruzsálem sorsát a hitek története pecsételte meg. Ez a templomépítés csak egy újabb epizód a történetben.

A huszadik századi Erdélyre, a Székelyföldre az a fajta általánosan zavart közérzet jellemző, amelyben szinte kiszámíthatatlanok az emberi reakciók, mert hiszen a képtelen, a fiktív és a hihetetlen annyira a „levegőben lóg” – hogy ez a hangulat azzal fenyeget: bármikor, bármi megtörténhet.

De az itt élő az emberek reakcióit mégiscsak determinálja valamiféle hagyományos, elpusztíthatatlannak remélt erdélyiség. Amely a túlélési technikáit is az együttélésben keresi...

A huszadik századi történelem determinálta nyomasztó hangulatban elégséges egy álhír az etédi baromvásáron, vagy egy rémhír 1990-ben Marosvásárhelyen – és elszabadulnak az indulatok.

De nekem nem csak tragédiacsíholó álhírek jutnak eszembe. Kamaszkoromból arra is emlékszem, hogy nagyon átlagos és nagyon egyszerű román és magyar emberek nyíltan vitatják, hogy jogos volt-e Erdély Romániához csatolása. Ezekben a vitákban az volt igazán érdekes, hogy általában családi körben folytak: bányavidékre szakadt székelyföldi férfiak, akik román nemzetiségű lányokat vettek feleségül (vagy magyar lányok házasodtak román fiúkkal) – a rokoni vitákat általában egy szállóigével zárták: „immár mindegy, ha kellett nekünk a Székelyföldhöz csatolni Romániát!” Vagy a megjátszott sajnálkozás helyett hetykén ismételtgették: „...amikor idecsatoltuk Romániát...” A hallgatóság vagy a vitázók román oldalának képviselői ilyenkor elképedtek, bosszankodtak, aztán kacagtak.

Ami nyomasztó, arról legalább beszélni kell. Ha nem, az álhírek is robbanást okoznak.

Mert az álhírt és egyáltalán: mindent, ami fikció – egy fikciókra épülő ingatag világban nagyon könnyen valóságként érzékelik.

Ebben a különös, nyomasztó huszadik századi erdélyi, székelyföldi közegben az „álhíreket” a legkényesebb kérdésekhez kapcsolva is tudtak „felszabadultan” szórakozni az emberek, ha a hajdani Erdély hangulatát feléleszthették egy-egy pillanatra.

...A harmincas években az Etédre küldött román csendőrőrmester – vidám, jóérzésű ember – összebarátkozott a falubeliekkel. (Nem megbosszulni jött valamit, hanem egyszerűen élni akart ő is.) Bizonyára neki is végig kellett hallgatnia jó néhányszor, hogy a folyton dicsekvő székely atyafiak „idecsatolták” Romániát, s ha már őt, a román őrmestert ilyen nagy szerencse érte, hogy idecsatoltatott, hát viselkedjen rendesen... Az őrmester az elvárásoknak igencsak megfelelt. Egyik este későn, zárás előtt, amikor viszonylag kevesen voltak a kocsmában – azok is cimborák –, leült a jeles (amúgy agórának számító) intézmény egyik asztalához és feltűnően búslakodni kezdett. A kocsmárosból, N. Elektől rendelt egy pohár bort, azt kortyolgatta, búslakodott, sóhajtozott, könnyet is kisajtott, azt hosszan törölgette. N. Elek bácsi kérdésére, mi a baj, nem válaszolt, csak sóhajtozott tovább, jelezvén, hogy óriási, sorscsapás méretű a gond. A cimborák közül néhányan az asztalához ültek, vigasztalták: „téged nem akasztanak fel, maradj itt, ne menj el, mi kiállunk melletted”. A többi cimborá pedig megsúgta N. Eleknek, hogy az őrmester titkos futár útján kapta a parancsot: azonnal távozzon a posztjáról, mert a román hatóságok még az éjszaka folyamán elhagyják Erdélyt, hajnalban pedig megérkeznek a magyar csapatok és utánuk a magyar adminisztráció.

N. Eleknek elállt a lélegzete, aztán mindjárt szaporán újraindult, és elrikoltotta magát: „Testvérek, ezt megünnepeljük. Ne haragudjon őrmester úr, de most ezt megünnepeljük”, és a kocsmáros ingyenes csapra verte azt a hordó kitűnő bort, amit titokban arra az alkalomra tartogatott, hogy ha egyszer bejönnek a magyarok, akkor az eseményt méltóan megünnepelhesse. A rejtekhelyről előkereste a magyar zászlót, és kitűzte a kocsmá homlokzatára.

Hajnalig itták a cimborák N. Elek borát, ünnepeltek, vigadoztak és vigasztalták a román őrmestert. Pirkadatkor aztán bevallották a kocsmárosnak, hogy az egész csak vicc volt, románok maradnak, magyarok nem jönnek. A viccre pedig azért kerítették sort, hogy N. Elek betartsa a titokban sokszor hangoztatott ígéretét, ama bizonyos célra őrizgetett hordó bort illetően. A becsapott férfi, már maga is jócskán ittas állapotban önérzeteskedett, méltatlankodott, de az őrmester „finoman” józanságra intette: „ne óbégasson Elek bá’, üljön le a seggére,

ne hívja fel magára a figyelmemet, mert a végén még hivatalosan meg kell kérdeznem magát, hogy igaz-e az, amit a faluban pletykálnak, hogy maga az éjszaka kitűzte a kocsmára a magyar zászlót?!”

N. Elek gyorsan beszédte és elrejtette a zászlót, aztán mulattak tovább. Ingen. N. Elek később úgy nyilatkozott, veszteség ide, veszteség oda, neki megérte. Volt egy boldog éjszakája.

Fiatal újságíró koromban, amikor sokat jártam-keltem, kalandoztam, kíváncsiskodtam, az őrmester urat is meg akartam keresni. Nagypám neve varázsszó volt az ilyen életvidám, öreg fickók előtt; ha a nagypámat említettem, mindjárt megöleltek. Az őrmester úrhoz – akinek nevét csak azért nem írom ide, nehogy holtában is hazaárulással vádolhassa valamelyik bukaresti román politikus vagy újságíró –, szóval, ehhez a derék, kedélyes és megértő román férfiúhoz végül nem állítottam be. Abban az ó-romániai városban, az ő emlékeiben is a hajdani, a toleráns Erdély szellemének „maradványait” kerestem volna...

[Forrás: Szávai Géza: *Székely Jeruzsálem. Pont Kiadó, Budapest, 2000.*]

Végel László: Versailles unokája, Jalta gyermeke

(2013. november 11.)

Jövőre üljük az I. világháború kitörésének 100 éves jubileumát. A horvát lapok máris jelzik, hogy ebből az alkalomból színre viszik Miroslav Krleža Galícia című drámáját, s vele kapcsolatban nagy kiállítást is szerveznek. Megemlékeznek a Szent István csatahajó elsüllyesztéséről, s az érdekesség kedvéért megemlítik, hogy ezen a hajón tíz nemzet legénysége szolgált. A történet jelképes: a soknemzetiségű Osztrák–magyar Monarchia süllyed el a háború első hónapjaiban. Szarajevóban ezúttal másként ünnepelnek, mint eddig. Az I. világháború kitörésének napján a sokat szenvedett Szarajevóban nem Gavrilo Principet ünneplik, hanem a bécsi filmharmónia hangversenyezik. A történészek pedig újragondolják a tegnapi történetet. Olvasom, hogy az új kutatások szerint Gavrilo Princip személye nem is fontos, a levegő puskaporos volt, a háború nélküle is kitört volna. Terrorista volt vagy csak „merénylő”, kérdezik a történészek. Apai nagypámra gondolok, aki az századelőn Jánoshalmáról Szenttamásra költözött, ahol olcsóbbak voltak a termőföldek. A békeidők mámorában bizonyára álmában sem gondolt arra, hogy küszöbön a háború, s örök életére egy másik országban ragad. Újvidéken a háború előtt felavatták a villamosjáratot és a városvezetők azt forgatták a fejükben, hogy ez a város majd megelőzi Budapestet. Biztos, hogy ők sem gondoltak a háborúra. Az apám 1914-ben született, Versailles gyermeke volt, én meg annak unokájaként két értelmezés között vergődtem. A jugoszláv állam a nagy győzelmet ünnepelte, a magyar nemzet pedig a nagy vereséget. Nem az irredentistákra gondolok, hiszen az európai irányultságú Babits Mihály még elképzelni sem tudta Magyarország új térképét. Versailles unokája voltam, aztán Jalta gyermeke lettem. A berlini fal ledöntése után újra előtérbe került a Versailles. Vajon Jugoszlávia véres felbomlása nem a versailles-i atyák testamentumát valósította meg? Mindez megfordul a Beton lipcsei különszámában megírandó esszém kapcsán. Immár útra bocsájtottam a regényem, a *Neoplanta avagy az ígéret földjét*, amely éppen 1914-ben kezdődik, és amikor még nem volt tudható, hogy milyen véres XX század vár ránk. Újvidékről írok, de erről a századról is. Újvidék csupán metafora. Több kritikus ezt érezte, amikor közép-európai regénynek (is) nevezte.

[Forrás: Végel László közéleti naplója* *Családi Kör*]

Lászlóffy Csaba:
A lokálpatrióta hős *

*„Csak az zavar e semmiben,
mért nincs bűnöm, ha van.”
(J. A.)*

ILYENKOR reggeli ébredéskor reszketés fogta el. A fagyott birsalmákat nézte a szekrény tetején (vagy csak képzeletében); mintha az illatukból vacogtató hideg sugárzott volna most feléje, akár a lövészárkokból.

Visszaemlékezett a háborús készülődés lázas napjaira. Sebesen kaptattak fölfelé a dombon; újonccszel azt képzeltek, hogy már az első rohammal onnan lezúdulva, mint a feltartóztathatatlan árvíz, mindent és mindenkit elsodornak.

Árkokat ástak éjjel; előtte délidőben kukoricalisztet meg szalonnát kaptak. Társai vérmes kedvvel, hősökönként konzervdobozokra lövöldöztek.

Garázda sereg járt előttük; ők azt hitték mégis, hogy csak úgy fölülkerekedhetnek az ellenségén.

Az altisztek lecsupaszított testekről beszéltek; megcsonkított asszonyok látványától állítólag a harci lovak is horkanva rúgkapáltak.

Ideiglenes táborhelyükre érve, csak a sáros csapások, átvirrasztott éjszakák emléke, s az erőltetett menetelésé – a háború legalábbis azzal kezdődik. És állandó készültségben lenni, hisz nem tudhatod, mire ébredsz!

A mezőváros pályaudvarán nagy nyüzsgés, kiabálás fogadta őket, mindenütt egymás szándékát leső, útját keresztező, egymásba botló-akaszkodó darócruhas, bocskoros parasztok.

Aztán repülőgépek tűntek fel a felhőtlen égen váratlanul. Nőtt a dübörgő zaj és az utcákon a zűrzavar, s a zúgás, persze, bennük is. Civil népség, bakák és felettesek, ösztönétől hajtva mindenki búvóhelyet keresett. Köztük téblábolva ő is, midőn közvetlen közelében, tőle úgy nyolc, tíz méter távolságra egy bocskoros hegyivadász – szakállas, jókötésű – lövöldözni kezdett puskájával a repülőgépekre. Az egyik vadászgép, gyors fordulattal visszatérve, (jól látta, amint keresztes szárnya megdőlt) heves lövéssorozattal válaszolt.

A megkerült hegyivadász nem hagyta abba a lövöldözést. Amikor bombák kezdtek hullni, ő felugrott és futásnak eredt.

Tömör füstfelhő takarta el a napot. Majd dörgés, csattanás: újabb bomba robbant.

A félhomályban a riadalom tetőfokra hágott. Sikoltozás, jajgatások, enyhe szó rá a riadalom.

Az égbolt is felhevült, s a szűk utcákon tolongva menekült a tömeg.

Zörgő szekerek haladtak a kávéház előtt a kockaköveken, a lovak patkóinak csattogása beleveszett a fülsiketítő robbanás zajába.

Az idegen kisváros főterén az iparosok szétlőtt cégtáblái előtt itt-ott még csődület.

A gyakorlótéren futott felfelé (fölsimerte); mögötte erősödő moraj. Elvágódott, a köpenye szárnya átcsapódott üstökén. Hallotta, hogy repülőgép húz el felett. Hirtelen lehasalt, s fektében látta, hogy a vadászgép pilótája szinte megérinti a tornyokat, mélyrepülésben.

A zekéje szárnyát puskatúz lyuggatta, a löporszemcséktől szagot fogott az ujjbegye.

Az egysége hol lehet vajon? Nincs kinél jelentkezni...

A kenyér és egyéb péksütemény a kirakatban fehérlett; a kemence bizonyára rég kihült.

Derékszíját elvesztette. „Kenyérzsákom üres, gondolta; hadifogoly lenni nem akarok!”

Fegyverét rég elhajította.

Ki ellen kell harcolni? Azt se tudta, hol az ellenség... Pótkocsis motorkerékpár közeledett sisakos katonával.

„Ki elől menekülök?”

És merre?... Mert az útkanyar mögött sorompó állt, nem lehetett átmenni, veszélyes is lett volna.

Hátranézett egy levegőben egyensúlyozó emeletre – találat érte, vagy csupán a légnyomás? –, és örökre agyába vésődött a kép: a szőke bajszos bakaruhás legény, aki felakasztotta magát a bakancszsinórával.

Rohant tovább megállás nélkül egy meredek utcán, előbb feltartott kézzel (erre tisztán emlékezett vissza később), aztán ráeszmélt, hogy a környék néptelen. Futva távolodott, maga sem tudta, merre – vaktában, hogy mentse az irháját. Minél előbb el akarta hagyni a lerombolt várost. A hegyi ösvényeken vaktában botorkálni nem ígérkezett könnyű szórakozásnak – erre gondolt a jégpálya mellett elhaladva lihegve, s a tarka harisnyás korcsolyázó úrilányok ügyetlenül kapálózó lábára (ezt egy képeslapon látta nem is olyan régen), a mesebeli holdvilágnál vagy a lampionok színes fénye alatt!...

A laktanya sehol, vagy romokban – annyit már a legelején látott, hogy jó néhány tetőt találat ért –, de mintha éjszaka lenne, fekete füstbe temetkezett minden.

Még sokáig füstgomolyok lebegtek, nőttek, terebélyesedtek, a város több pontja égett, elkomorult, kifakult arcok. Feltört raktárakat látott, a túlélők mindent elhordanak.

Ő pedig elszántan menekült – most már a saját hadviselő serege elől. Hisz könnyen a vérént onthatják parancsnokai, saját bajtársai.

*

Másnapos arcát figyeli. A közönyt.

Haja mintha deresedni kezdene.

Ha lett volna lelkipurdalása legalább!...

Amikor az öbölhöz ért és zúgva tört előre, hódítón lába alatt a hullám, csak a menekülésre gondolt. Nem tudhatta, hogy mennyi nélkülözés, meglepetés vár rá idegen földön. A tengeren túl az emigránsnak, egy másik kontinensen. (Kegyelemnek foghatja fel, hogy nem kellett koldulnia.) Még csak amiatt nyavalygott, hogy befolyt a sár a csizmájába. S miután a hitvány lábbelije szétfeslett, hason csúszott, hogy kisebesedett lábát kímélje. Nemcsak a talpa égett – de a befagyott folyón át a jég is tüzelt.

A mocsári lidérc kék árnyékába süllyedt minden könnyű vágy s kacagás.

Az irtásokon át caplatva; majd az a sokfajta gyom meg folyondár! – késsel esett neki.

Lapult esztena alján. S miközben a hegynek tartott, dideregve, szakadt az esővíz egész éjszaka.

És hajlott hátával napok múltán megtört ifjú is feldúltan hullámozott, akár a hóra fordult zivatar.

Ahová eljutott (a kimerültség határán lehet, csak álmodta) tetvek árasztottak el mindenkit; hozzá hasonló dezertorok húzták, hurcolták a sárban maguk után a hacukát.

Mozdulataikat többé már nem lehetett összehangolni (ezt behunyt szemmel a városka köveihez lapulva már sejtette). S azt is tudta, hogy semmilyen fontos iratot, okmányt nem szabad megőriznie kilétéről!

A deres ágak rácsain keresztül is átsütött a haramiák csillagos útja.

Vakvágányon vesztegelő vagonok ülésén fagyoskodott.

Fogait belevészte egy kölessel töltött zsák oldalába.

Ugatásszerű köhögés tört rá, mely nyomasztó volt és veszélyes egyben. Mérheteretlenül izzadt a kimerítő meneteléstől. A betegség leverte a lábáról – láz és hidegrázás gyötörte; képtelen volt követni új környezetének észjárását. Mint dögledező öszvér, bevetette magát egy gödörbe; s mégis: miként ha minden képtelen gondolatszilvánknak éle lenne. Mint hogy rozsdá üli meg harmat helyet a fakérget is.

Rongyos, szakállas, elhanyagolt külsejű valaki – az ilyenek aligha kínál védelmet a kocsmasztalt körülülő zajos, züllött társaság.

Gasztól felvert major. Egy kiebrudált priccs a kegyes lebujszálláson megtenné.

A deszkaréseken bevert az eső; a gerendák korhadtak, a lyukas tetőről folyik alá a víz, a salétromos falon átvilágít a petróleumlámpa fénye. Mi lesz, ha megkocogtatja az ablakot?...

Pipogya vándor, meghunyászkodó alak – szerencsét próbálni is fél!

A hátra hagyott halottak vére a felforrósodott kő váladékának tetszett. Forróit ízlelni, ölelni nehéz lesz ezután...

(„Zsoldos férfi! félted az életedet?!”)

Mindenáron tovább kell mennie, ha élni akar.

Különben folytatódik minden, ahogyan egykor elkezdődött.

A veteránokról szóló legendák jutottak eszébe – humorral, bölcsességgel megáldott nagyapjának hatásosan kiszínezett, jópofán hangzó háborús anekdotái. A vörös orrú, szőrös mellű öreg legélvezetesebb története közben épp egy lavór fölött guggolva, talán fel akar állni de meging, mert térdig érő hálóinge valamibe (talán egy szék törött karfájába) beleakad, és óbégatva hanyatt vágódik...

Az elhagyott temető rémképe! Éjnek idején, ha le kell szállni a sírkamrába.

Ziláltság a levegőben is, ám reggel a hátuk közepéig lógó, kibomlott hajjal két őrangyal állt elébe váratlanul (ettől ő végképp magába roskadt); egyikük, a dúsabb keblű, teltebb alakú, fél lábon táncolva, illatos bugyiját rángatva magára. (Ő akkor készült éppen átvetni magát a összehátolt, szilárd palánkon, de az a dühös kutya, elkényeztetett dakszli, csaholva rátámadt...)

Közönséges vidéki est; a gastól felvert majorság udvarán sötétbe vesztek a derűs nappali színek. Már-már azt remélte, hogy végre elköltheti szerény vacsoráját (habár a kenyér íze

undorító volt, ha penész még nem is járta át), s némi bizsergést is érzett a lágyéka táján, a szagos füvek közt elcsatangolt birka kába vágyát a nemi gerjedelem után... aztán egyszeriből minden elhomályosult előtte, és zuhanni kezdett visszafelé az olaj- és vizeletfoltokkal tarkított s a repedezett házfalak közt zavaros árvizekkel zajgó időben.

Torkára fagyott a szó egyből, még mielőtt megszólalt volna. (Ugyan, mivel tartozik ő a feje tetejére állt világnak? Nem tehet róla, hogy a sz.-i pályaudvar mennyezetére elfelejtettek csillagokat pingálni valamikor... Azt a pillanatot élte át mindannyiszor. Megadván magát a sorsnak: mint katonaszökevénytel – hazaárulóval! – sortűz végez vele.)

Fel-felnyűszítve vagy érzéketlenül sodródott végzete elől. Nemigen jutott ideje rá s főleg pénze eddig szép asszonyt szeretni, tartósan ölelni.

Rongyos, szakállas, elhanyagolt külsejű valaki – aligha kínál védelmet neki a kocsmasztalt körülülő zajos, züllött társaság.

Már hallani vélte a háta mögött suttogók megvetését: „Nem való asszony az ilyennek!”

Kezében csukott könyvvel – magában mennyi biztonságot érzett... Most elárvult páraként oktalanul remeg.

Gyáván, vagy resten azért nem adhatja fel egészen a reménykedést, hogy vár rá még valami. Vagy önbizalom híján, eszement ifjúságában elfogadja, hogy egyszer s mindenkorra legyőzték (?)

Dacból, vagy inkább az állhatatlan ember tehetetlensége folytán, tán túl sokáig bujdokolt, magát hitegetve botorul.

Négykézláb kúszva – zsenge hite közben a semmiben lebegett – végtére is, sikerült megóvnia gyöngé testét.

A tarló vére, a gyepek hullafoltjai! Persze, ezek csak víziók... Vagy kitörölhetetlen emlékek.

Csonkán, megszaggatott akarattal, némelykor a maga keserűségét felnagyítva (látta magát ma is, amint ismeretlen temető elhagyott sírjai között bolyong, s az üregekből nyálkás csönd szivárogo); ám a szétszaggatott országot s a bukott vezéreket sikerrel elkerülve: ennyi volt a számára a küzdelem!...

S most annyi év múltán hazatért. „A tett színhelyére”.

Foszladozó reggeli ködpára fogadta a kincstári legelők felett. Megállt egy magányos diófa koronája alatt, és beszívta a kesernyés levegőt. Lám, mégis van valami köze az Istennek ehhez a világhoz!...

Szorongása mégsem múlt el, amióta a bombázástól elsötétült ég alatt bujdoklásra adta volt fejét.

Csizmákat, keményen villámló késeket lát az üde-zöld levélréseken át is...

És bosszankodik olykor, mint aki annyi üres év után folyton elfelejt valamit.

Akihez annyi undok sár, mocsok, vér tapad, kitől várhat ítéletet?

Hát a szerényen tengődő túlélőkre mi vár? (Behúzott nyakkal nem politizálók, nem beszélők, ámde a tradíciókra még emlékezők.) Akiknek a szívére sötéten rátelepszik a hatalom.

Üres zseb, üres száj: nem erény. Ügyes, akit a szerencse (vagy természete) megóv a csalódásoktól.

A mezőváros egykor jellegtelen főterén (piacán) egy erőt, győztes lendületet sugalló szoboralakzat magasodik. Lobogókkal körülkerítve; izmos lábfejenél – a bocskorban végződő bronz-Gólemet valósággal odacövekelték a csiszoltkő-talapzathoz – kokárda-rengeteg.

Pillanatokig döbbsenten bámul, majd zavartan, a dicsőség, az erő szimbóluma előtt lehajtja fejét, mélyen.

Mint aki nem szolgálta kellő alázattal annyi évtizeden át a hazát.

Sose hitte, döllyfel, a maga véletlenszerű sorsát igaznak.

Mert száműzetésre ítélte önmagát.

„Nem láttam holtában anyámat.”

Félelme és szorongása állt útjában. Ezúttal azonban, emlékezetében keresgélve, fölismeri jellegzetes vonásaival azt az arcot, amelyiket épp e kisváros főterén látott egyszer, valamikor. Nem elég tiszta fényben, igaz, ám most egy pillanatra mégis megvilágosult előtte a széles homlok, az előreugró, csontos áll s a vastagon kunkorodó kőbajusz a horgas orr alatt.

Fehéren tündökölnék a kövek, amint rásüt a nap a többlepcsős talapzaton álló szoborra, melyhez tartozik (emberemlékezet óta – amint hallomásból volt alkalma megjegyeznie). Fölötte rikoztognak – időnként rászállnak, rajta fészkelődnek – a csókák. A seregélyek őrült kiáltozása idén még várat magára.

Az utókor egyből rátalál „az erény hőseire”.

(Ki dönti el, hogy ki a hős?... Vagy ki az áruló!)

Várt ácsorogva, mint aki nem képes elszakadni a szobortól.

2014

* „helyiérdekeltségű”

Bereményi Géza: Minden késő ősszel

minden késő ősszel a hadak vonulása,
a hadak vonulása ősszel elakad.
És fázó katonák hevernek szerteséjjel
a házban, a padkán, havas tetők alatt.
A katonák ülnek ősszel,
a had elakad,
és fényes kardjuk szerte
ott ázik a hó alatt.

És minden télen vagy százan a szétszórt seregből,
a téli szállást elhagyja vagy száz katona,
hogy utat törjenek a hóban egy távoli kastélyig,
a kastélyba, hol katona nem járt még soha.
És a hideg, puha hóban
sok ott marad,
és megfagy, aki elalszik,
ki a hóban elakad.

Ki eléri a kastélyt a szétszórt seregből,
az tükrös termeket láthat azután,
és vörös tenyere a tűznél melegedhet,
és önnön tükörképbe bámulhat bután,
a katonák ülnek csendben,
a hang elakad,
és ékes képpé válnak,
díszítik a falat.

[Forrás: Bereményi Géza: 150 dalszöveg Cseh Tamás zenéjére. Napkút Kiadó, Budapest, 2008.]

Bombavetés repülőgépről

Hadseregünk repülőgépei a szerb és orosz harctéren a nagy háború kitörése óta számos alkalommal tettek csapatainknak rendkívül értékes szolgálatokat. A bátor repülőgépesek mindig pontos adatokat tudtak hozni az ellenséges hadállásokról, az ellenség szekérvonatainak útjáról és a tartalékcsoportok felvonulásának irányáról. Amikor az oroszok Przemysl várát hónapokon keresztül körülzárták, a szikratávíron kívül repülőgépesek tartották fenn az összeköttetést a főparancsnokság és a várparancsnokság között. Még a legutolsó órában is a rábízott fontos iratokkal egyik repülőgépünk hagyta el utolsónak a várat. Amikor a levegőben volt, már láthatta az aláaknázott erődök és páncélművek légberöplését.

Az északi harctéren és Szerbiában repülőgépeink ritkábban támadtak az ellenségre, és leginkább csak akkor bocsátkoztak harcba, ha ellenséges repülőgépekkel kellett a küzdelmet felvenniük. Mikor azonban az olasz háború kitört, hadseregünk repülőgépes tisztjeire is gyakrabban vártak fontos megbízatások. Az olasz kikötők, különösen pedig Velence bombázása alkalmával sokszor okoztak fájdalmas károkat és érzékeny veszteségeket a hitszegő olaszoknak, akik a mi repülőgépesekünk légi támadását csak nagy néha és akkor is kevés sikerrel próbálták Fiume és Trieszt fölött viszonzni.

A katonai repülőgépeknek a légi harcok és támadások céljaira kétféle fegyverük van: a géppuska és a bomba. A géppuska védekezésre való és támadni csak repülőgépet vagy léghajót tudnak vele. A bomba viszont csakis támadásra való. Hogy az ellenséges állásokra a levegőből robbantóeszközöket vessenek: ez a gondolat már akkor felmerült, mikor a legelső léghajók a levegőbe szálltak. 1783-ban találták fel a Montgolfier testvérek a léghajót, amely melegített levegővel volt töltve és egy évvel utóbb már arra gondoltak, hogy a léghajók a levegőből robbantószert vethetnének az ostromlott várakra.

A gondolatot a mi hadseregünk valósította meg 1849-ben. Velencét ostromoltuk és az ostrom alkalmával már szerepük volt azoknak a katonai léghajóknak, amelyeket csak kedvező széljárás idején lehetett felbocsátani, mert kormányozni még nem tudták. A Montgolfier-féle

léghajók nyomán Uchatius [Ferenc] tüzeresztünk (utóbb a róla elnevezett ágyúk feltalálója) szerkesztette azt a léghajót, amely 1849. június 24-én szállt Velence fölé. Vízálló szövetből készült és az alján farácsra akasztott 30 fontos bomba függött. A terv szerint a bombát előre kiszámított idő múlva rakétaszerkezet veti ki, hogy Velence fölött hulljon le és az ostromlott városban károkat okozzon. Az elinduláskor kedvező szél fúj, de a magasabb levegőrétegekben a tengeri szelek megváltoztatták szállásának irányát, a léghajó ide-oda szálldosott, végre a hatalmas bomba lezuhant, de nem a városra, hanem a tengerbe esett. Ez a kísérlet és a későbbi próbálkozások azt bizonyították, hogy míg a kormányozható léghajót fel nem találják, addig a légi bombáknak is kevés hasznát veszik. A kísérletezéseket mindazonáltal világszerte folytatták, különösen pedig Franciaország és Anglia hadserege foglalkozott velük, mert jól sejtették, hogy a légi járművekből vetett bombáknak a jövő háborújában jelentékeny szerepük juthat.

Amidőn 1904-ben a francia Lebaudy feltalálta az első kormányozható léghajót, a bombavető kísérletezések is nagyobb lendületet vettek. 1913-ban – tehát közvetlenül a nagy háború kitörése előtt – Scott amerikai mérnök célzókészüléket talált fel, amellyel a bombavetést szabályozhatják. Addig ugyanis a bombavetés a léghajós vagy repülőgépes kézi ügyességétől, jórészt pedig a véletlentől függött. Az új célzókészülék tudományos alapon könnyítette meg a bombavető munkáját. A készülék arra szolgál, hogy a repülőgép repülési sebességének és magasságának számbavételével lehessen meghatározni azt a helyet és időt, ahonnan és amikor a bombát le kell vetni, hogy a célt valószínű biztossággal eltalálja. A bomba egyre fokozódó sebességgel közeledik a földhöz, úgy hogy az első másodpercben 5 méter, a másodikban 20 méter, a harmadikban 45 méter, a negyedik másodpercben már 80 méternyi utat tesz meg a légürön keresztül. Abban a pillanatban azonban, amikor a bombát lehajítják, a léghajó vagy repülőgép maga is másodpercenként körülbelül 30 méternyi sebességgel repül, a bomba tehát nem függőlegesen, hanem görbevonalú pályán zuhan a földre.

Hogy a repülőgépekről kivetett bomba útja milyen pályát ír le, azt egyszerű kísérlettel magunk is tapasztalhatjuk. Ha vonaton ülünk és az ablakon kihajolva a kezünkől kődarabot ejtünk le, akkor a kő nem esik függőlegesen a földre, hanem mintha egy darabig a vonattal együtt haladna, görbe pályán éri el a földet. A kődarab ugyanis a tehetetlenség törvénye alapján igyekszik megtartani eredeti helyzetét, tehát együtt halad a vonattal. De követi azt a mozgást is, amely a nehézkedés törvénye alapján a föld felé viszi. Ebből a kettős mozgásból lesz az a görbe pálya, amelyet ennél a kődarabnál épúgy láthatunk, mint a repülőgépről vagy léghajóról röpített bombánál. Ha az ilyen bomba például 100 kilométeres sebességgel száguldó repülőgépről hull le, 500 méternyi magasságból, akkor tíz másodperc alatt éri el a földet. Esés közben azonban másodpercenként 30 métert, az egész idő alatt háromszáz métert haladt a repülőgép mozgásának irányában is, tehát ennek számbavételével ebben az esetben háromszáz méterrel előbb kell a bombát levetni, mintsem a gép a megfigyelt cél fölé ér.

Vegyünk egy másik példát. Ha a repülőgép 800 méternyi magasságban van a föld fölött, már 12 és fél másodperccel előbb ki kell vetnie a bombát, amikor még 374 méternyi távolságban van a céltől, amelyet a bombával el akar találni. A célzókészülék ezt a távolságot mutatja meg pontosan a repülőgépesnek. A készülék tulajdonképpen olyan távcső, amelyet görbe pályára is be lehet állítani. Ha a repülőgépes ismeri a repülés magasságát – vagyis, hogy abban a pillanatban milyen magasan van a föld fölött – és ha ismeri a repülés gyorsaságát, akkor ezek alapján beállíthatja a távcsövet és a bombát abban a pillanatban bocsátja le, amikor a cél (épület, hajó, felvonuló szekérvonat stb.) a távcső előtt megjelenik.

A repülőgép helyének magasságát légsúlymérő segítségével lehet nagyon könnyen kiszámítani. A légsúlymérőben levő higanyoszlopot ugyanis a külső levegő nyomása tartja egyensúlyban. Ha valamely hegyre megyünk fel, akkor azt vesszük észre, hogy a magunkkal vitt légsúlymérőben a higanyoszlop lejjebb száll, még pedig annál lejjebb, minél magasabbra

hágunk, mert magasban a levegő ritkább, tehát a nyomása is kisebb. Ilyenformán szokták a légsúlymérő segítségével a hegyek magasságát megállapítani. Ezzel állapítja meg pontosan a repülőgépes is, hogy valamely pillanatban milyen magasan száll. A repülés gyorsaságát viszont a repülőgép propellercsavarjának forgásából számíthatja ki könnyen aszerint, hogy a propellercsavar percenként hány forgást végez. Figyelembe veszik azonkívül a szelek erejét és irányát, a motornak szabálytalan működését és azt is, hogy a repülőgép maga sem repül a szelek miatt állandó szabályossággal. A gyakorlott repülőgépes a Scott-féle célzókészülék segítségével és pontos számítások révén többnyire megközelíti, sok esetben pedig el is találja azt a célt, amelyet bombáival fel akar robbantani. A legújabb bombavető készülékek különben olyanok, hogy a bombák a repülőgépes ülése alatt vannak elhelyezve, úgy hogy a kiszámított pillanatban a repülőgépes lábának egyetlen mozdulatával nyomhatja meg az emelőt, amelynek működésére a bomba kihull és gyújtó vagy robbantó hatásával félelmetes kárt okoz az ellenségnek.

A bombák becsapásának pillanatában a töltés robbantó ereje nem érvényesülhet teljes mértékben. Ezt is az esés törvényei magyarázzák. Például az 500 méteres magasságból földre hulló bomba másodpercenként körülbelül 100 méternyi sebességgel éri el a földet ; ez az egész bombának, minden kis részének és minden egyes kis lőporszemecskének is a sebessége. Ez a sebesség azonban lefelé hat és nem sokféle irányban. Ezért csökken a robbanás ereje és ezért történik meg gyakran, hogy a levetett bombák helyén csak mély lyuk marad a földben.

[Forrás: Vasárnapi könyv, 1915. Második félév, 21. füzet]

Bözödi György: Háború lesz

Ti emberek, felnőtt korúak, meglelt férfiak,
háborút viselt keményszívűek, csak mosolyogtok.
Ti véretek, ti inatok, ti két karotok erős fegyvereket
kóstolt, könnyű most ezen mosolyogni.
Ez a bomba nem öl, ez a repülő nem veszedelmes,
a sebesült csak teszi magát, ha összeesik az utcán,
fizetnek érte neki.
És a repülők nem mennek össze, tüzelve
nem borul lángba egy sem és nem zuhan le kalimpálva
holtan, nem gyúl fel a város, nem omlanak
házsorok porba – kacagtok.
De mit tegyek én, tanácsot adjatok nékem,
mert mulatni nem tudok rajta.
Bombázás nem tépte idegeim, a háború rémét
úgy ismerem csak, mint ti Hannibál hadvezetését,
könyvből, s a leckét csak itt-ott tűzi át a gyermekkori
halvány emlékezés '14-re, mint születés előtti álom.
Az emberiség vadsága nem ütközött ki testemből még,
nem gyilkoltam, fiatal vagyok én, halljátok-e hát!
nem öldököltem és nem pusztítottam fel nagy vidékeket
fegyverrel, emberi halálordításhoz nem szokott még
a fülem.
Mondjátok: játék ez, ami itt van; de bennem

egy új világ kezdete lett. Ez csak a felszín,
külsőség, jól tudom én, de íme, mögötte
életem története sorakozik fel hirtelenséggel,
mint hadvezér előtt a katonák, ha riadó szól.
Mit mostanig éltem, csak játék, próbaút volt,
de mögötte ki tudja mi feszül, mi az igazi cél,
értelem, mi lesz a robbanó bomba. Vértfolyás
és sikoltás van a repülők játéka mögött,
vérontás és fegyverropogás, öldöklés, emberi testek
tépése van, érzem már, bennem is mélyen.
Mostani életem, békességem csak a felszín,
és eltakarja, ami vagyok igazában.
Búcsúzom hát ifjú koromtól – zúgnak a bombák –,
de sírni nem illik ily nagyidők fiának, a fogamat
szorítom hát össze s az öklöm.
Fegyverkezik a világ, nem élhet háború nélkül,
gyilkos katonájává szegődöm majd én is, ha hívnak,
lesz fegyverem, állami fegyver, ti emberek, felnőtt
korúak, nálam lesznek a bombák, és akkor
láttok háborút, ha lesz kedvetek hozzá mosolyogni!

[A költő Almabor című, 1932-1944 között írt ciklusából. Erdélyi és csángó költészet. Magyar Elektronikus Könyvtár]

Franz Werfel: Az istenek közjátéka

– Ez itt, tisztelt Lepsius doktor úr, az örmény-ügyre vonatkozó aktáinknak csak egész kis része...

A szívélyes titkos tanácsos ráteszi szépen erezett, makulátlanul fehér márványkezeit a poros papírhalmra, amely oly magasra tornyosul az íróasztalon, hogy nemes lóra emlékeztető arca mindig újra eltűnik mögötte. A feltűnően üres kis szobácska magas ablakai tárva-nyitva vannak. A Külügyminisztérium kertjéből fülledt, párás nyári levegő áramlik a helyiségbe. Johannes Lepsius ott ül meglehetősen mereven a látogatói széken, kalapját a térdére fekteti. Enver pasával folytatott emlékezetes beszélgetése óta alig egy hónap telt el és a lelkész külseje mégis aggasztóan megváltozott. Haja gyéribbnek, szakálla szürkébbnek, orra rövidebbnek és hegyesebbnek látszik. Szeme már nem ragyog többé. Eltűnt belőle az álmodozó messzeség, és valami várakozó, gúnyos gyanakvás lépett a helyébe. Lehetséges, hogy vérének betegsége ilyen nyugtalanítóan előrehaladt ez alatt a néhány nap alatt? Talán az örmény átok sorvasztja, amely titokzatos kötelékeivel magával rántja őt, a németet is? Vagy talán a rövid idő alatt végzett mérhetetlen munka teszi? Ezer ördög ellenére megteremtette már az új segítő akció szilárd alapjait. Még pénz is van és megnyerték a legjobb embereket. Most pedig az államhatalom szfinkszjének a rejtélyét kell megoldania. A lelkész fel-felcsillanó szemüvege mögül megvetően méri végig az aktahegyet. A szívélyes titkos tanácsos felhúzza a szemöldökét, nem csodálkozva, hanem azért, hogy aranykeretes monoklija leessék:

– Higgye el, nincsen olyan nap, mikor ne figyelmeztetnénk innen a konstantinápolyi követségünket. És nincsen olyan óra, amikor követünk ne interveniálna Talatnál és Envernél ebben a rettenetes ügyben. És a birodalmi kancellár úr a legnagyobb gondjai közepette is

személyesen, a legnagyobb buzgalommal érdeklődik a dolog iránt. Hiszen ön ismeri őt, olyan mint Marcus Aurelius... Egyébként von Bethmann-Hollweg úr megkért engem, közöljem önnel, Lepsius doktor úr, hogy a sajnálatára ma semmiképpen sem tudja önt fogadni...

Lepsius hátradől a székében. Csengő hangja is fáradtabb és élesebb lett.

– És milyen eredményeket értek el diplomatáink, tanácsos uram?

A titkos tanácsos makulátlanul fehér márványkeze néhány aktát halász ki a papírrengetegből:

– Nézzen ide! Ezt itt von Scheubner-Richter úr írta Erzerumból! Ez itt Hoffmantól jött Alexandrettából, ez pedig Rössler főkonzultól Aleppóból. Embereink egyre-másra küldik a jelentéseket. Éjt nappá téve dolgoznak az örményekért. Isten tudja, hány száz nyomorultat mentett meg egyedül Rössler? És mi a hála az emberségéért? Az angol sajtó úgy állítja be, mint valami vérebet, aki a törököket Marasban felbízta a mészárlásra. Mit tehet itt az ember?

Lepsius most megpróbálja elkapni a szívélyes úr tekintetét, aki hol eltűnik, hol megint felbukkan a papírfedezék mögül, mint a szeszélyes hold a felhők között:

– Én megmondhatom, mit tegyünk, tanácsos úr... Rössler és a többiek is mind becsületes emberek, ismerem őket... Rössler egyébként is különösen derék fickó... De mit tud az ilyen szerencsétlen kis konzul elintézni, ha nem kapja meg a szükséges támogatást?

– Ugyan, ugyan, nagytiszteletű uram! Nem kap támogatást? Ez aztán már igazán igazságtalanság!

Lepsius türelmetlen, kurta kézmozdulattal jelzi, hogy a dolog túlságosan komoly és az idő túlságosan rövid a haszontalan udvarias frázisokhoz:

– Nagyon jól tudom, tanácsos úr, hogy minden elképzelhetőt megtesznek. Tudok a naponkénti diplomáciai lépésekről és intervenciókról. De itt most nem államférfiakkal van dolgunk, akik a diplomáciai játékszabályok tiszteletében nőttek fel, hanem olyan emberekkel, mint Enver és Talat. Az ilyen embereknek nagyon kevés a minden elképzelhető és még az elképzelhetetlen sem elég. Az örmények kiirtása nemzeti politikájuk vezérlő csillaga. Én hosszan beszélgettem Enver pasával és magam meggyőződhettem erről. A német demarsok pergőtüze a legjobb esetben csak megzavarja ezeket az embereket a képmutató udvariasságát.

A titkos tanácsos keresztbe teszi a karját. Hosszúka arca várakozó kifejezést ölt.

– És tud ön, Lepsius doktor úr, valamely más utat arra, hogy egy baráti és szövetséges hatalom belügyeibe beavatkozzunk?

Johannes Lepsius olyan figyelmesen süllyeszti tekintetét kalapja belsejébe, mintha odakészítette volna egy cédulán feljegyzéseit. De Istenem, milyen felesleges volna az ilyen előkészület. Az effajta feljegyzések tízezrei kavarognak szegény fejében éjjel-nappal, alig tud már aludni tőlük. Most csak vigyázni akar, hogy rövid és módszeres legyen csak:

– Mindenekelőtt tisztán kell látnunk, mi az, ami Törökországban történik és már megtörtént: olyan nagyméretű keresztényüldözés, amely össze sem hasonlítható a híres üldözésekkel Nero és Diocletianus idején. Azonkívül még az eddigi világtörténelem legnagyobb gaztette, és ezzel elég sokat mondtam, ugye?...

A hivatalnok világos szemében kis kíváncsiság látszik. Hallgat, mialatt Lepsius megfontolt szavakkal, lépésről lépésre tapogatózik előre. Enver pasától szenvedett kudarcra óta kétségkívül megtanult egyet s mást abból, hogyan kell bánni a politikusokkal:

– Nem szabad az örményekben valami félvad keleti népet látnunk... Kulturált, művelt emberek, olyan kifinomult érzékűek, mint amit – őszintén mondom – nálunk Európában csak ritkán találni...

A titkos tanácsos keskeny arcán egyetlen rezdülés sem jelzi, hogy az örmény „kereskedő népség” rangjának ezt a meghatározását talán túlzottnak véli.

– Ebben az esetben – folytatja Johannes Lepsius – egyáltalán nem valami török belpolitikai kérdéstről van szó. Még a törpe négek egy kis törzsének a kiirtása sem a kiirtók és a kiirtottak belügye. Annál kevésbé menekülhetünk mi, németek, a sajnálkozó vagy tehetetlen semlegességbe. Az ellenséges külföld felelőssé tesz minket.

A titkos tanácsos egyetlen mozdulattal eltolja maga elől az aktahalmazt, mintha levegőre volna szüksége:

– A német hadvezetés mély tragikum, hogy bármilyen tiszta is a lelkiismeretünk, mások véres bűne nehezedik ránk... A világon minden először erkölcsi és csak sokkal később politikai kérdés.

A titkos tanácsos helyeslően bólint:

– Nagyszerűen fejezte ki magát, nagytiszteletű uram.. Én is mindig azt hangoztatom, hogy minden politikai döntésnél először az erkölcsi tényezőt kell számításba venni.

Lepsius úgy érzi, hogy közel a siker. Most kell ügyesnek lennie:

– Nem egy szegény, elszigetelt ember ül most itt ön előtt, tanácsos úr. Elbizakodottság, ha azt mondom, hogy az egész német kereszténység, protestáns nevében jöttem, sőt minden katolikus nevében is. Olyan jelentős férfiakkal egyetértésben beszélek és cselekszem, mint Harnack, Deissmann, Dibelius...

A titkos tanácsos elismerő pillantással nyugtázza ezeknek a neveknek a súlyát. De Johannes Lepsiust elragadja régi heve, amely már gyakran vált veszélyessé számára:

– A német keresztények nem hajlandók többé tétlenül nézni ezt a gonosztettet a kereszténység ellen. Lelkiismeretük nem tűri, hogy langyos magatartásukkal továbbra is büntársak legyenek. A német keresztények tiszta lelkiismerete a birodalom győzelmének a záloga. Én magam szinte undorodva szégyenkezem amiatt, hogy az ellenséges sajtó hosszú hasábozokban számol be a deportálásról, de a német újságok a német népnek csak Enver hazug jelentéseit találják fel, az igazat nem írja meg senki. Talán nem érdemeljük meg, hogy megtudjuk az igazságot keresztény testvéreink sorsáról? Ennek a méltatlan helyzetnek véget kell vetni.

A titkos tanácsos kissé csodálkozik a lelkes vádló hangján; összekulcsolja ujjait és ártatlanul megjegyzi:

– De a cenzúra! A cenzúra ezt sohasem engedné meg. Ön nem is sejti, Lepsius úr, milyen bonyolultak ezek a dolgok.

– A német nép legelemibb joga, hogy ne csapják be.

A tanácsos elnézően mosolyog:

– Mi lenne a következménye ennek a sajtóhadjáratnak? A németek idegeinek és a török szövetségnek súlyos megterhelése.

– Nem szabad, hogy ez a szövetség orgazdává tegyen minket a történelem színe előtt. Azt kívánjuk tehát, hogy kormányunk sürgősen cselekedjék. A legnyomatékosabban követeljük Sztambulban, hogy engedjenek be Anatóliába és Szíriába amerikaiakból, svájciakból, hollandokból és skandinávokból álló semleges bizottságot az események tanulmányozására!

– Ön nagyon jól ismeri az ifjútörök uralkodó köröket, nagytiszteletű Lepsius uram, és maga is kiszámíthatja, milyen választ kapnánk az ilyen követelésre.

– Akkor nyúljon Németország a legerősebb eszközökhöz...

– És melyek volnának ezek az ön véleménye szerint?

– Az a fenyegetés, hogy megvonunk a törököktől minden segítséget és visszarendeljük a frontokról a német katonai missziót, a német tiszteket és csapatokat.

A titkos tanácsos hűvös, megnyerő vonásainak szívélyessége jóságos együttérzéssé változik:

– Ön valóban olyan, nagytiszteletű Lepsius uram, amilyennek leírták nekem, olyan... ártatlan...

Fiatalosan feláll. Szürke nyári öltönye nem feszül rajta olyan kérlelhetetlenül, mint más-különben a hozzá hasonlókon. Lényének ez a kis hanyagsága bizalmat és rokonszenvet kelt. Odafordul a falon függő nagy térképhez – Európa és Kis-Azsia – és kéken erezett kezével nagyjában letakarja Keletet:

– A Dardanellák, a Kaukázus, Palesztina és Mezopotámia, ezek ma elsősorban nem török, hanem német frontok, Lepsius úr. Ha összeomlanak, egész hadiépítményünk összeomlik. Igazán nem fenyegethetjük a törököket saját öngyilkosságunkkal anélkül, hogy nevetségessé ne válnánk. Bizonyára felesleges rámutatnom arra, hogy milyen óriási jelentőséget tulajdonít öfelsége a császár a mi keleti hatalmunknak. Ön talán nem tudja, hogy a törökök éppenséggel nem adósainknak, hanem ellenkezőleg, hitelezőinknek érzik magukat? Az antant-barát áramlatok még ma is rendkívül erősek a török kormányban. Elárulhatom önnek, hogy a bizottság egyik igen befolyásos csoportja szívesen pártolna át a másik oldalra és kezdene béketárgyalásokat az ellenséges szövetséggel, inkább ma, mint holnap. Akkor aztán könnyen megérhetné, hogyan hunyja majd be mindkét szemét ugyanaz az Anglia és Franciaország, amelyik ma olyan hangosan jajveszékelve háborodik fel az örmény borzalmakon. Ön az igazságról beszélt, Lepsius úr? Az igazság, hogy ebben a játékban a törökök kezében van a tromf, hogy végtelenül óvatosnak kell lennünk és a lehetőségek határain belül kell maradnunk.

Johannes Lepsius nyugodtan végighallgatja a titkos tanácsost. Mindezt jól ismeri, mindezeket az igazságokat, ahogyan azt e világ gyermekei hangoztatják metsző logikájukkal. Szorosan zárnak, semmilyen rést nem hagynak. Aki a lánc egyetlen szemét elismeri, az elveszett. A lelkész azonban már réges-régen túljutott azon, hogy ilyesmit elismerjen. Az utóbbi hetekben egyfajta szellemi szaruhártyája nőtt, fel van vértézve az efféle gondolkodás ellen. Nem hagyja magát kicsalogatni. Makacsul megmarad a saját körében:

– Én nem vagyok politikus. Nem az én dolgom, hogy megtaláljam annak útját-módját, hogyan lehet még az utolsó pillanatban megmenteni az örmény nép egy részét. De mint nagyszámú rokonérzelmű német keresztény képviselője az a kötelességem, hogy nyomatékosan megkérjem önöket, találják meg ezeket az utakat és módokat, és pedig gyorsan, amíg nem késő.

– Akárhogy forgatjuk is a dolgot, nagytiszteletű uram, az örmények sorsát itt-ott talán enyhíthetjük, de megváltoztatni, sajnos, nem tudjuk.

– Ebbe a keresztényietlen álláspontba nem nyugodhatnak bele se a barátaim, se jómagam.

– Értse meg hát, hogy ezt a sorsot olyan magasabb történelmi hatalmak alakítják, amelyekkel szemben tehetetlenek vagyunk...

– Csak azt értem, hogy Enver és Talat sátáni lángesze a legalkalmasabb pillanatot választotta ki arra, hogy ezeknek a magasabb történelmi hatalmaknak a szerepét játsszák.

A titkos tanácsos mesterkéltén mosolyog, mintha most rajta volna a sor, hogy vallási nézeteinek egyik csücskét megmutathassa :

– Nem azt mondja Nietzsche, hogy ami dől, azt dönteni kell?

De Nietzsche nem az az ember, aki Johannes Lepsiust, Istennek gyermekét ki tudja hozni sodrából. Kissé bosszankodik, hogy a beszélgetés általánosságokba hullik szét és kurtán mondja:

– Ki tudja, ki dől és ki dönt?

A titkos tanácsos ismét ott ül íróasztalánál, újból rövid pillantást vet a falitérképre:

- Az örményeket földrajzi helyzetük teszi tönkre. A gyengébb sors, a gyűlölt kisebbség sorsa!
- Minden ember és minden nemzet egyszer abba a helyzetbe kerül, hogy ő a gyengébbik. Ezért nem szabad túrni a kiirtásnak, sőt még csak a megkárosításnak a precedensét sem.
- Sohasem tette fel még magának ezt a kérdést, doktor úr, vajon a nemzeti kisebbségek nem feleslegesen nyugtalanító tényezők-e és nem az lenne-e a legjobb, ha eltűnnének?

Lepsius leveszi a szemüvegét és gondosan megtisztogatja. Erőtlenül, fáradtan pislog. Tétova tekintete miatt egész teste otrombának hat.

– Tanácsos úr, mi németek talán nem vagyunk kisebbség?

– Mit akar ön ezzel mondani? Nem értem.

– A Németország ellen egyesült Európa közepén átkozottul veszélyeztetett kisebbség vagyunk. Csak egyszer történjék valami baj! És valami különösen okos földrajzi helyzetet sem kereshetünk ki magunknak.

A titkos tanácsos arca most már nem szívélyes, hanem kemény és nagyon sápadt. A poros déli hőség egy hulláma csap be az ablakon át:

– Nagyon helyes, nagytiszteletű uram! És ezért minden németnek az a kötelessége, hogy saját népének a sorsával törődjék és arra a véráradatra gondoljon, amelyet ez a német kisebbség ont, ahogyan ön volt szíves nevezni bennünket. Csak ebből a szempontból foglalkozhatunk az örmény-kérdéssel.

– Mi keresztények Isten kegyelmétől és az evangélium iránti engedelmességtől függünk. Kereken kijelentem önnek, tanácsos úr, hogy minden más szempontot elvetek. Néhány hete már napról napra világosabban látom, hogy a világiakat, a politikusokat meg kell fosztani hatalmuktól, ha azt akarjuk, hogy az Üdvözítő, a Corpus Christi közössége valósággá váljék a mi kis földünkön.

– Adjátok meg Caesarnak, ami Caesaré.

– De mi Caesaré egy elkoptatott garason kívül? Ezt az Úr az ő isteni előrelátásában nem mondta meg. Nem, nem! A népek fajuknak alattvalói. És a hízelgők, akik belőlük akarnak élni, kedveskedően csiklandozzák büszkeségüket. Mintha valami különleges érdem volna kutyának vagy macskának, karalábénak vagy krumplinak születni. Jézus Krisztus azonban örök példát adott nekünk arra, hogy az Istenember csak azért ölti magára az emberi faj porhüvelyét, hogy kitörjön belőle. Ezért csak Krisztus igazi szolgálói uralkodjanak a földön, éppen azért, mert ők áttörték fajuk, földi körülményeik korlátait. Ez az én politikai hitvallásom, tanácsos úr.

A poros arisztokratán nyoma sem látszik a gúnynak:

– Ön úgy beszél, nagytiszteletű úr, mint egy megrögzött katolikus.

– Katolikusabban, mint egy katolikus! Mert az én bizalmam egyháza semmiféle világi hatalommal nem osztja meg az uralmát.

A titkos tanácsos ismét szemére illeszti monokliját, mintha azt akarná jelezni, hogy a vitakozás ideje lejárt:

– Amíg azonban újra a szent inkvizícióhoz érünk, addig nekünk, a világ szegény gyermekeinek kell a felelősséget viselnünk.

Johannes Lepsius talán kissé messzire merészkedett, így most visszahúzódik. Szavai nyugodtan, csaknem elutasítóan csengenek:

– Megint csak őszinte leszek önhöz, tanácsos úr... Néhány nappal ezelőtt még reménykedtem, azt hittem, a birodalmi kancellár úr az eddiginél hatékonyabb eszközökkel támogatja majd a harcomat. Ön most félreérthetetlenül felvilágosított arról, hogy kormányunknak meg van kötve a keze a Portával szemben és meg kell elégednie a szokásos diplomáciai lépésekkel és intervenciókkal. Nos, jó. Engem azonban nem köt semmiféle államrezon. És Németországban most egyedül az én vállamon nyugszik az örmények ügye. Én nem vagyok hajlandó engedményeket tenni és meghátrálni. Barátaimmal együtt elmegyek a nép közé és felvilágosítom őket. Mert csak akkor tudom keresztény segítőakciómát széles alapokra helyezni, ha az emberek ismerik az egész igazságot... Arra kérem tehát, hogy legalább ebben a munkámban ne akadályozzanak.

A titkos tanácsos karórájának a tanulmányozásába mélyült; most örvendőve kapta fel a fejét:

– Őszinteségre őszinteséggel válaszolok, nagytiszteletű uram... Nem veszi tehát rossz néven tőlem, ha közlöm önnel, hogy önt már jó ideje szemmel tartják. Az ön konstantinápolyi tartózkodása sok panaszra adott okot. Ismétlem, ön nem is sejtí, milyen bonyolultak a dolgok. Nagyon sajnálom. A legnagyobb mértékben tiszteltem az ön emberbaráti tevékenységét. És mégis, a tevékenysége, nos, politikai szempontból nem kívánatos. Én azt tanácsolom önnek, igen tisztelt barátom, hogy korlátozza működését és igyekezzék minél kevesebb feltűnést kelteni.

A lelkész válasza nem annyira ünnepélyesen, mint inkább mogorván hangzik:

– Engem hivatásom szólít. A világnak semmiféle hatalma sem gátolhat meg abban, hogy ezt a hivatást teljesítsem.

– Csak ezt ne mondja, Lepsius doktor úr – ijed meg a titkos tanácsos majdnem megdöbbsent szívéllyességgel. – A világ egynéhány hatalma máris azon munkálkodik, hogy alaposan meggátolja magát.

A lelkész gondosan megtapogatja kabátja baloldalát. Azután felkel:

– Nagyon hálás vagyok önnek, tanácsos úr, őszinteségéért és tanácsáért.

A magas karcsú férfiú odalép Lepsiusához, egyfajta önelégült félénkséggel, ami illik hozzá:

– Nagyon örülök, hogy ilyen gyorsan megértettük egymást, nagytiszteletű uram. Ön sápadtnak látszik. Egy kis pihenés nagyon jót tenne önnek. Nem Potsdamban lakik?

Johannes Lepsius bocsánatot kér, hogy ennyi ideig igénybe vette a tanácsos urat. De ő a legelragadóbban mosolyogva kíséri az ajtóig:

– Dehogyan, nagytiszteletű uram, már régen nem töltöttem el ilyen érdekes órát.

Lent a Wilhelmstrasse fülledt déli hőségében Johannes Lepsius azon töpreng, hogy vajon az Úr szavai szerint olyan szelíd volt-e, mint a galamb és olyan okos, mint a kígyó. Azonban hamar ráébred, hogy sem mint galamb, sem mint kígyó nem állta meg a helyét. De szeren-

cséjére óvatos volt és már jó ideje megszerezte valamennyi szükséges útlevelet, vízumot, utazási és pénzkiviteli engedélyt. Ezért tapogatta meg az imént olyan gondosan bal mellényzsebét, ahol ezeket a szentségeket őrizte. Hirtelen fordul, vajon nem követi-e már most is egy nyomozó. Döntött. A bázeli gyors három óra negyvenkor indul. Több mint három óra ideje van arra, hogy hazatelefonáljon, elhozassa a csomagjait és máskülönben is elkészüljön az utazásra. Holnap már lezárhatják előtte a határokat. De el kell jutnia Sztambulba! Oda tartozik, ha egyelőre még nem is tudja pontosan, miért. Németországban mindenesetre nélküle is folytatódik segítőakciója. Megvan a szervezet, az irodát berendezték, a mecénások, a barátok, a munkatársak készen állnak. Ott a helye, a vértenger partján, nem pedig a biztonságos, közönyös messziségben.

A Potsdamer Platzon fülsiketítő a forgalom. A rövidlító Lepsiusnak sokáig kell várnia, amíg épségben átjuthat a túlsó oldalra. Az autók, az autóbuszok, a villamosok dübörgése, zakatolása, csikorgása egyetlen hanggá olvadva mennydörög a fülébe. Mint valami iszonyú, barbár katedrális harangjai. Eszébe jut egy kis költemény, sok évvel ezelőtt írta le egy hajócskának imbolygó fedélzetén, amikor elhaladtak Patmos-Patino sziklaszigete, a Jelenések János apostolának szent szigete mellett. Most felötlük benne a refrén:

*Á meg Ó,
Á meg Ó,
Patinói harangszó!*

És a vers szavai mintha összekötnék ezt a két olyan ellentétes helyet, mint Patmos és a Potsdamer Platz.

[Forrás: Franz Werfel: A Musza Dag negyven napja. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1957. Fordította Hódos György]

A béke útja

Milliók önfeláldozása és milliók gyásza tör utat a békének, amely ott csillog a jövőért küzdő fegyverek hegyén és amelynek reménye fázós-félénken húzódik meg mindnyájunk szívének elrejtett zugában. »Az ellenségeskedések megszüntetése és a hadviselő államok között a jogviszonyok helyreállítása : ez a béke !« – mondják a béke kovácsai, a jogtudósok és a nagykövetek. De könnyebb a követ a hegyoldalon elgurítani, mint a rohanó útjában megállítani és könnyebb a népeket a hadak útjára vezetni, mint a békének keskeny ösvényét megtalálni.

A háborút viselő államok megbízottai, a diplomaták, csak nagy ritkán tudják megindítani a béketárgyalásokat a nemzetek között. Többnyire közvetítőre van szükségük, valamelyik »semleges« államra, amely fenntartotta a nemzetközi érintkezést az egymással szemben álló népekkel s így mindegyikkel szóba állhat a követei útján. A tárgyalások megkezdése már csak azért is nehéz, mert a háború kitörésének pillanatában más-más volt a helyzet az államok között. Ez pedig döntő a békekötésnél is. Voltak olyanok, amelyek hadüzenetet kaptak, vagy hadüzenetet küldtek a másik államnak, – voltak olyanok, amelyek hadüzenet nélkül egyszerűen visszahívták a másik állam területéről a nagykövetségüket, – voltak végül olyanok is, amelyek »ultimátumot« küldtek, amire az ellenségeskedések megkezdése volt a válasz. Ahány módja van a harcra hívásnak, annyi alkalma lehet a béketárgyalások megindításának is. A semleges államok jóindulatú, tekintélyes férfiai puhatolódznak a hadviselő feleknél, hogy a békés közeledés lehetőségeit megtalálják : ez még nagyon távol áll a békekötéstől. Az újságok szétviszik a világba az érdekelt országok minisztereinek, politikusainak nyilatkozatát, – a

világ úgy érzi, hogy a béke eltírt hangjai csendülnek meg bennök : még ez sem a béke áldott útja.

A népek, harcosok és békében élő semlegesek, visszafojtott lélegzettel figyelik a felszálló fehér galambot, amely az áhított nyugalmat hozza el a lángba borult világ számára. Végre a hadviselő felek valamelyike, vagy egyik semleges állam határozott ajánlattal lép fel. Ha az ajánlatnak visszhangja támad, akkor többnyire fegyverszünet van, míg a tárgyalások tartanak. Ritkaság, hogy a hadakozó ellenfelek maguk kezdenek a békéről tárgyalni. Erre csak akkor van alkalom, ha az egyik fél elhatározóan döntő diadalok után a leverte ellenségnek békét ajánl, vagy ha valamelyik állam nagy vereségek és súlyos veszteségek után békét kér. Mindazonáltal megtörtént például 1859-ben, hogy I. Ferenc József és III. Napóleon francia császár tárgyalni kezdtek anélkül, hogy seregeik döntő ütközetet vívtak volna. Ha semleges állam akarja a békét közvetíteni, akkor előbb bizalmasan érdeklődik a szemben álló hatalmaknál, hogy mi lehetne a meginduló tárgyalásoknak biztos alapja? Ha ezt az alapot sikerül megtalálni, akkor a közvetítő ország a követi útján felajánlja a hadviselő feleknek a szolgálatait és engedelmeiket kéri arra, hogy az »ideiglenes békekötés« főbb feltételeit pontokba foglalhassa. Az ilyen »első irat« csakis a legfontosabb ügyekre terjeszkedik ki, a kisebb jelentőségű és egyelőre mellékes körülményeket (a hadifoglyok kicserélését, a háború okozta károk megtérítését, a vasúti és vízi közlekedés helyreállítását) nem is érinti. Arról sincs még benne szó, hogy legyen-e fegyverszünet és mennyi időre ? Az ideiglenes békeajánlatot különben is nagy idő és nagy távolság választja el a végleges békekötéstől. Nem bizonyos, hogy az egyes államok külön-külön kötnek-e békeszerződést, vagy pedig nemzetközi bizottságra (kongresszusra) bízzák a közöttük felmerült vitás ügyek elintézését.

Mielőtt a tárgyalásokat megkezdenék, sok előzetes munkára és megállapodásra van szükség. Ki kell jelölni a tárgyalás helyét. Kik vesznek részt a tárgyaláson? Az államok megbízottai élőszóval vagy írásban tárgyalnak? Megköthetik-e a végleges békét, vagy pedig csak előterjesztést tehetnek a saját kormányaiknak? Kapnak-e a megbízottak kész utasítást, amelyhez az államok ragaszkodnak? Ha mindezt tisztázták, akkor kezdődnek el a tanácskozások, amelyeknek során végül a békeszerződés pontos és részletes szövegében megállapodnak.

Ha a szerződést a meghatalmazott kormányférfiak vagy az uralkodók aláírták és hitelesítették, csak akkor kerül sor arra, hogy a hadiállapotot felfüggeszessék és az egyes országok népei rátérhessenek a béke útjára. Ha a békeszerződés a hadviselő feleket arra kötelezi, hogy azonnal szereljék le hadseregeiket, még ebben az esetben is hónapokba telik, míg a hadiállapotból a béke állapota lesz. Sok dolgot ad a hadifoglyok kicserélése, az ellátási költségek és a károk megtérítése, esetleg a hadisarc összegének és az egyes országok új határvonalainak megállapítása. Ezalatt az elfoglalt, de a békeszerződés értelmében visszaadandó területeken ottmarad a megszálló katonaság és továbbra is működik a katonai közigazgatás. Lassanként kezdi a hadsereg elbocsátani a behívott polgárságot: először a legidősebbek mennek haza, majd a legutoljára mozgósított népfölkelők, akik esetleg már a harctérre sem juthattak. A háború idején életbeléptetett »kivételes törvények« közül megszüntetik azokat, amelyek az élelmezésre, a vasúti közlekedésre vonatkoznak. A nemzetközi áruforgalom megindulásával sok minden megváltozik. Rég nem látott termény, nyersárúk, iparcikkek nagy rakományokban várják a határzár feloldását és az évekig elzárt vagy lefoglalt vasutak, víziutak megnyitását. A hadsereg ellátását szolgáló gyárak és ipartelemek leszerelik a hadianyagok termelésére berendezett műhelyeket és sürgős előkészületeket tesznek arra, hogy a háború után meginduló nagy keresletet kielégíthessék. Az ország gazdasági életének ezernyi útja-módja új életre készül.

Mindez a nagy átalakulás rendkívül mozgalmas és a háborús országok viszonyainak teljes megváltoztatását hozza magával. Megindul a harctérről hazatérő katonáknak, a foglyoknak,

menekülteknek és a háború százezernyi más hontalanjának nagy népvándorlása. Hónapok telnek el, míg Európának felbolygatott népei visszatérhetnek elhagyott otthonukba, ki-ki a házába, földjére, az eke mellé, a hivatalokba vagy a műhelyekbe. A hadjáratok ideje alatt keskeny mederbe szorult a polgári élet, amely most megduzzadt erővel lát munkához és új lendületbe hozza a békés fejlődésnek nagy gépezetét.

A békének első, nagyszerű hónapjai ezek, A harctérről megtért katonák már régóta a családjuk körében vannak, amikor a Békeszerződéseket az országgyűlés tárgyalja.

A múltban általában az volt az elfogadott jogszokás, hogy a békekötés a fejedelmek joga. Mivel azonban a szerződések nem egyszer újabb terheket jelentenek az ország számára, vagy pedig az alkotmány alaptörvényeit is érintik, többnyire sor kerül az országgyűlési tárgyalásokra is. A nép képviselői alkotják meg azokat a törvényeket, amelyek a béke útjára tért népeknek a jövő boldogulását megszabják. Ezen az áldásos úton indulnak el azután az építés és az újjáalkotás nagyszerű munkájára.

A háború mindig a rombolás dermesztően iszonyatos gyászait, a béke a teremtés gyönyörűségeit tartogatja az emberiség számára. Boldogok azok a népek, amelyek nyugodtan építhetik a békés munka hajlékait, anélkül hogy évszázados fáradságuk rombadöltét megérniök és gyászolniok kellene !

[Forrás: Vasárnapi könyv, 1916. Első félév, 1. füzet]

Székely János:

A vesztesek

(Újkori metszet: A tüzérség visszavonulásáról)

A csata eldőlt. Kis, puha füstök
Pettyezik még a hegyet.
A völgyekből a sík vidékre
Özönlenek a vesztesek.
Toprongyos, tántori népség –
Hogy lehet az,
Hogy a vesztesek azonnal elrongyosodnak,
Gönceik elkoszosodnak,
Korcukban tetű terem?
Ugyan miért nyú a vereség
Több csizmát, mint a győzelem?
Miféle belső romlás
Oldja le róluk a szíjat,
Rágja a vásznat, a posztót,
Ütközik át a ruhán?
Bekötött fejjel, felkötött karral
Mennek az ágyuk után.
Kialudt lávafolyam,
Gördülő kőzuhatag – özönlenek.
Rendetlen, sűrű tömegben
Okádják őket a völgyek.
Kínlódva, tülekedve caplatnak a sárban –
Hogy lehet az,

Hogy a vesztesek útján
Örökké sár van?
Ázott posztóbúz gőzöl utánuk,
Köpenyük fejre veszik.
Hogy lehet az,
Hogy a vesztes egéből
Mindig esik?
Apró szemű, ólmos eső veri őket,
Hüllőhideg szél lökdösi őket,
Képükbe öklöz az este.
Szóttlanul mennek, kétségbeesve,
A lószagban, verejtékszagban,
Pörkszagban, puskaporszagban,
Csúszkálva lépnek egymás nyomába
A sárba –
Cuppog a, szörcsög a csizma –,
Mennek az ágyúk után.
Csak most, ez az éjszaka rossz – azután
Már könnyű feledni a harcot.
Rájuk villan a lámpa:
Izzadt, pelyhes kamaszarc,
Borostás, torz, öreg arc,
Gyönyörű, gyönyörű arcok.
Miért ütközik ki a vesztesek arcán
Azonnal a serte?
Miféle szurkot izzad a bőrük?
Szemük miféle kútba merül?
Elhagyták felszerelésük,
Elhányják rendre a fegyvert,
Vonulnak védtelenül.
Némelyik térdre esik.
Földbe tapossák.
Fogát vicsorítja.
Elesik még egy.
Húsába vág a kerék,
Vérében cuppog a csizma.
Ágyú, szekér akad el:
Szétválnak,
S összezárkóznak a háta megett,
Ahogy egy folyó kerülne meg
Valamely szigetet.
Mennek, ömölnek hátrafelé,
Értének hozzá,
Csontjukban hordják ezt a tudást.
Apáik, apáik apái,
Ükapáik is mindig visszavonultak,
Nem láttak ők soha mást.
Vereségre termett nép,
Évezredek óta verik,
Egyébre se jó:

Ez a sorsa.
Vonul sorsába beletörődve,
S talán még büszke is
Erre a sorsra.
Mert ki tudja, igaza volt-e
A csata előtt?
De most már igaza van.
Ki tudja, jogos ügyért
Szállt-e csatába?
De most már jogos az ügye.
Vonul a füstbe, az éjbe, a sárba,
Vonul a tájba merülve.
Nem válogat a győzelem.
Mindegy neki,
Egyformán felemel
Hamisat és igazat.
Ám a vereség,
Tönkrejutás, megalázás
Jogot ad, igazat ad.
A győztes igaza meghal.
A vesztesnek igaza lesz.
Mióta világ a világ,
Az nyer igazán, aki vesz.
Mennek a lószagú éjben, a sárban,
Kirokkan alóluk a szürke,
Fogatuk sáncba suvad.
De ők keblükben rejtegetik,
Görnyedve, zihálva hátukon cipelik
Újszülött igazukat.
Elhányták a Fegyvert,
A Sáncot feladták.
Rétjüket új kasza nyírja.
De igazuktól
Nem tudnak megszabadulni.
Azt örökölni
Hagyják fiaikra.
Okádják, egyre okádják
Őket a völgyek,
Áradnak a síkon,
Mennek az ágyúk után.
Ezeknek olyan rossz, hogy csak
Jobb lehet már ezután.
Sohasem adja tetézve magát,
Valamit megtagad tőlünk
Mindig az élet.
Ezeknek azonban
Annyira semmijük sincs, hogy
Minden övék lett.
Aritmikusan ollózik a lábuk,
Füst csap utánuk,

Szörcsög alattuk a lé.
Mennek szegények
Új ezerévek
Ezer új veresége felé.

[Forrás: Semmi – Soha. Versek 1948–1986. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1994]

Patrik Ouředník:
Europeana

A huszadik század rövid története

/A szerkesztő részleteket „mazsolázott ki” egy olyan koncentrált műből, amelynek szerzője meggyőzően bizonyítja: a huszadik századi társadalmi folyamatok csírái igazából az első világháború által erősödtek meg s lettek később azzá, amik; oly sok sutba vetett tanulsággal terhelik mára az emberiség emlékezetét és lelkiismeretét. A hangsúlyt a csírák felfedezésére helyeztem, a folytatás megtalálható mind a könyvben, mind a huszadik század történetében./

... Az első világháborúról azt mondták, hogy csataterain úgy hullottak az emberek, mint a magok a földre, ezért az orosz kommunisták később kiszámították, hogy egy kilométernyi hulla milyen mennyiségű trágyának felel meg, és milyen megtakarításokat érhetnek el, ha a drága külföldi trágya helyett az árulók és a bűnözők holttesteit használják fel. És az angolok kitalálták a tankot, a németek pedig azt a gázt, amelyet yperitnek neveztek el, mivelhogy első ízben Ypres városánál vetették be, ami állítólag nem is volt igaz, s egyébként mustárgáznak is nevezték, mert úgy csípte az orrot, mint a dijoni mustár, ami viszont a hírek szerint igaz volt, ezért a háborúból hazatért katonák némelyike már soha nem akart dijoni mustárt fogyasztani. Az első világháborúról azt mondták, hogy imperialista háború volt, mivel a németek úgy érezték, hogy bizonyos országok elfogultak irányukban, s nem akarják nekik lehetővé tenni, hogy nagyhatalommá váljanak és valamilyen történelmi küldetést teljesítsenek. És Európában, Németországban, Ausztriában, Franciaországban, Szerbiában vagy Bulgáriában a többség úgy vélte, hogy a háború szükséges és igazságos, s megteremti a világbéke feltételeit. Emellett sokan azt gondolták, hogy a háború újjáéleszti a modern ipari világ által háttérbe szorított erényeket, a hazaszeretetet, a bátorságot és az áldozatkészséget. A szegény embereket örömmel töltötte el, hogy vonatozni fognak, a vidékiek pedig annak örültek, hogy megismerik a nagyvárosokat és majd felhívják a járási postahivatalt, ahonnan JÓL VAGYOK REMÉLEM TE IS JÓL VAGY szöveggel táviratot küldetnek a feleségüknek. A tábornokok örömmel gondoltak arra, hogy szerepelni fognak az újságokban, a nemzeti kisebbségek tagjait pedig az vidította fel, hogy azokkal vesznek majd részt a háborúban, akik akcentus nélkül beszélnek, és akikkel együtt fogják énekelni az indulókat és a vidám slágereket. És mindannyian azt hitték, hogy a szüretre vagy legkésőbb karácsonyra otthon lesznek.

Némelyik történész később azt mondta, hogy a huszadik század tulajdonképpen csak a háború kitörésekor, 1914-ben kezdődött, mert ez volt a történelem első olyan háborúja, amelyben nagyon sok ország vett részt és nagyon sokan haltak meg, s melynek folyamán léghajók és repülőgépek szántották az eget, s a hátszínre, a városokat és a civil lakosságot bombázták, miközben a tengeralattjárók hajókat süllyesztettek el, az ágyúk pedig kis ejtőernyő segítségével tíz, sőt tizenkét kilométeres távolságra lötték ki lövedékeiket. A németek feltalálták a gázt, az angolok a tankot, a tudósok pedig fölfedezték az izotópokat és az általános

relativitáselméletet, mely szerint semmi nem volt metafizikai, ellenben minden relatív lett. S amikor a szenegáli lövészek először láttak repülőgépet, azt hitték, hogy megszelídített madár, és az egyik szenegáli katona húsdarabokat vágott ki az elhullott lovakból, majd a lehető legmesszebbre hajigálta őket, hogy a repülőgépet elcsalogassa. A katonák zöld és terepszínű egyenruhákat hordtak, mert nem akarták, hogy az ellenség lássa őket, s ez akkortájt korszerű dolognak számított, mivel a korábbi háborúkban a katonák igencsak tarka uniformisokat viseltek, hogy már messziről láthatóak legyenek. S a levegőben szálló léghajók és repülőgépek szörnyen megrémítették a lovakat, az írók és a költők pedig annak a módját keresték, hogyan lehetne ezt a legjobban kifejezni, és 1916-ban kitalálták a dadaizmust, mert minden olyan tökkelütöttnek tűnt a szemükben. Mindeközben Oroszországban kitalálták a forradalmat. És a katonák kis lapocskát hordtak a nyakukban vagy a csuklójukon, amelyen a nevük és az ezredük száma volt olvasható, hogy tudni lehessen, ki kicsoda, és hova kell részvéttáviratot küldeni, de ha a robbanás letépte a fejüket vagy a karjukat, s a lapocskának nyoma veszett, akkor a törzs kijelentette, hogy ismeretlen katonák voltak, s a fővárosok többségében örökmécseszt gyújtottak értük, hogy az emléküik ne merüljön feledésbe, mert a tűz megőrzi a hajdan voltak emlékét. És ha holttestenként 172 centiméteres átlaghosszúságot veszünk alapul, akkor összesen 2 681 km francia, 1 547 km angol és 3 010 km német esett el, az egész világon elesett katonák pedig 15 058 km-t tettek ki. S 1918-ban az egész világon szétterjedt a nátha, amelyet spanyolnak neveztek, és több mint húszmillió ember halálát okozta. A pacifisták és az antimilitaristák később azt mondták, hogy ők is a háború áldozatai voltak, mert a katonák és a polgári lakosság is rossz higiéniai viszonyok között élt, az epidemiológusok azonban azt mondták, hogy a nátha több embert ölt meg azokban az országokban, amelyekben nem volt háború, például a csendes-óceáni szigeteken, Indiában vagy az Egyesült Államokban, az anarchisták pedig azt mondták, hogy jól van ez így, mert a világot már átjárta a rothadás, és a pusztulás felé tart...

Az első világháborút lövészárk-háborúnak is nevezték, mert néhány hónap után a front megmerevedett, a katonák eliszaposodott lövészárkokba bújtak, és éjszaka vagy hajnalban támadásra indultak, hogy húsz-, harminc- vagy ötvenméternyi szakaszt meghódítsanak az ellenség földjéből. Zöld és terepszínű egyenruhákat hordtak, és állandóan bombázták és lötték egymást. A németek aknavetőkkal, a franciák mozsárágyúkkal rendelkeztek, s így ejtőernyős lövedékekkel tüzelhettek egymásra. Ha valamelyik alakulat támadásba lendült, a katonák csak lövészárkokon átugrálva és a drótakadályokat átvágva juthattak előre, miközben ügyelniük kellett az aknákra, az ellenség pedig géppuskatűzet nyitott rájuk. S a katonák hónapokat és éveket töltöttek a lövészárkokban, s felváltva unatkoztak és félték és kártyáztak, s különböző neveket adtak a lövészárkoknak és a folyosóknak. A franciák olyan neveket találtak ki, mint A CSIGÁHOZ, OPERA TÉR, NYOMORÚSÁG, BALSZERENCSE, A DEZERTŐRHÖZ, GYŰLÖLET, FEJTÖRŐ, a németek pedig a GRETCHEN, BRUNHILDA, KÖVÉR BERTA és a HÚSOS KÁPOSZTA neveket. A németek azt mondták, hogy a franciák beképzelték, a franciák pedig azt, hogy a németek civilizálatlanok. S már nem gondolták, hogy karácsonyra hazatérnek, s elhagyottnak és szeretetlennek érezték magukat. A törzskaroktól olyan hírek jöttek, hogy a háború a végéhez közeledik, és fontos, hogy senki ne adja át magát a mélabúnak, ne rendüljön meg lélekben, ellenben mindenki legyen türelmes és pozitív, és 1917-ben egy olasz katona a nővérehez intézett levelében azt írta, hogy ÉRZEM, FOKOZATOSAN LEVÁLIK RÓLAM MINDEN, AMI JÓ VOLT BENNEM, ÉS NAPRÓL NAPRA POZITÍVABBNAK TALÁLOM MAGAMAT. És az orvostudomány nagy rejtélyévé lett, hogy a lövészárkokban nem tört ki a pestis, a katonák ugyanis patkányok társaságában éltek, amelyek a hullákból táplálkoztak és az élők ujjait és orrát harapdálták. A parancsnokságokon félték, hogy felüti fejét a dögvész, ami az ellenségnek alkalmat nyújthat a védelmi állások bevételeire, így hát minden elpusztított patkányért jutalmat írtak ki, a katonák pedig elszántan lövöldöztek

a patkányokra, majd levágták a farkukat, hogy tárgyi bizonyítékuk is legyen, esténként pedig leadták a zsákmányt a patkányfarkakért felelős különleges megbízottnak, aki megállapította a darabszámot, és megmondta, ki mennyit keresett, de a pénz soha nem érkezett meg, mert erre a célra nem különítettek el semmiféle alapot. S a katonák életéből a tetvek sem hiányoztak. Megtörtént, hogy éjszaka, amikor a katonák lesben álltak, meghallották az ellenséges harcos vakaródzását, s a hang alapján rájöttek, hol rejtőzik, s lövéseket adtak le és gránátokat hajítottak abba az irányba. A tetvek és az ellenségek száma azonban nem csökkent...

A huszadik században megnőtt a merényletek száma, mert ezen a módon lehetett leginkább kifejezésre juttatni, ha valaki valamivel mélységesen nem értett egyet, és az a merénylet vált a leghíresebbé, amelyet Szarajevóban követtek el 1914-ben az osztrák trónörökös ellen, s amely előidézte az első világháborút s ezzel az egész huszadik századot...

Az első világháború idején fontos szerepet játszottak a nők, mivel nagyon sok férfi harcolt a frontokon, s helyettük a nőknek kellett dolgozniuk a gyárakban, a tömegközlekedésben stb. Ugyancsak az első világháború alatt született meg a háborús propaganda, mert a háború mindenütt jelen volt, a hátszágban is, s hogy a lehető leghamarabb véget érjen, az embereknek áldozatkészeknek és az áldozathozatalban elszántaknak kellett lenniük. E cél érdekében különböző plakátokat terveztek, amelyeken a polgári lakossághoz fordultak. Az osztrák nők azt üzenték a plakátok által, hogy WIR HALTEN DURCH!, a brit nők azt mondták, hogy WOMEN OF BRITAIN SAY – GO!, a magyar nők üzenete pedig úgy hangzott, hogy HA MAJD EGYSZER MINDNYÁJAN VISSZAJÖNNEK!, az olasz nők azt hirdették, hogy SEMPRE AVANTI!, a franciák azt, hogy IL SONT BRAVES, NOS GARS!, a plakátokról lenéző amerikai nők pedig azt kiáltották, hogy GEE! I WISH I WERE A MAN! I'D JOIN THE NAVY! S mindez azt jelentette, hogy Nem hagyjuk magunkat, eredj, mindig előre, bátrak ők, a mi fiaink, hej, ha férfi lennék, rögtön a tengerészeihez mennék. A plakátokon hamarosan a gyerekek is feltűntek, s az egyik angol plakáton egy tojás volt látható, amelyből puskával és szuronnal felfegyverzett csecsemő bújik elő, és azt kérdezi, VAN ITT MÉG VALAMILYEN FRITZ? A kultuszminisztériumokban pedig azon töprengtek, hogyan lehetne legjobban hozzájárulni a végső győzelemhez. A németek azt mondták, hogy a franciák békát esznek, az oroszok pedig kisgyerekeket, a franciák pedig azt, hogy a németek kisgyerekeket esznek, ráadásul pacalt is fogyasztanak. A nők ismeretlen katonáknak is küldözgettek csomagokat és leveleket a harctérre, a katonák pedig válaszoltak nekik, és azt tudakolták, mennyi idősek. Olykor megtörtént, hogy a katona elesett, mielőtt a neki küldött levelet megkaphatta volna, s ilyenkor a parancsnok keresett az alakulatában valakit, akinek nem írt senki és ugyanolyan keresztneve volt. A nők leveleket küldözgettek és fegyvergyárakban dolgoztak, ahol bombákat és harci gázokat állítottak elő. Angliában egymillió nő dolgozott a fegyvergyárakban, akik közül naponta átlagosan tizenhétven vakult meg, másokkal pedig gázmérgezés végzett. A fegyvergyárakban dolgozó nőknek narancssárga hajuk volt és az arcuk sárga lett, s az emberek kanáriknak nevezték őket. Az orvosok azon a véleményen voltak, hogy a háború után kétharmaduk meddő lesz. A harci gázokat az ellenséges katonák demoralizálására használták, de az ellenség vonalainak áttörését nem tették lehetővé. S azok a katonák, akiknek nem volt idejük a gázálarc felvételére, úgy viselkedtek, mintha vízben fuldokolnának. Akik tudtak kallózni, olyan mozdulatokat csináltak, mint a kallóúszásnál, akik viszont nem tudtak kallózni, a mell- vagy a kutyaúszást utánozták. És igyekeztek kiúszni a gázból, valahova, ahol lélegzethez juthatnának...

A háború első évében vagy az első másfél év alatt időnként megtörtént, hogy a katonák

beszüntették az egymásra irányuló tüzet, s néhány óras nem hivatalos tűzszünet lépett hatályba, a katonák pedig úgy viselkedtek, mintha nem is lenne háború.

A Vauquois melletti német katonáknak volt egy betanított kutyájuk, amelyik föl-alá rohangált a német és az angol vonalak közt, s kenyeret, cigarettát, csokoládét és konyakot vitt magával.

A németeknek volt cigarettájuk és csokoládéjuk, ellenben híján voltak a kenyérnek és a konyaknak, az angoloknak viszont kenyerük és konyakjuk is volt elegendő, de hiányt szenvedtek cigarettában. A Predazzánál állomásozó osztrák katonák átküldtek az olaszokhoz egy kandúrt, amelyhez egy cédulát is mellékeltek azzal a szöveggel, hogy **ELKÜLDTÜK ÖNÖKNEK A KANDÚRUNKAT EGY SZIVARRAL**. A szivart egy zsinegdarabbal erősítették a macska hátához. Az olaszok elszívták a szivart, a kandúrt pedig megölték és megették. És Carency-nél az 1914-es esztendő szentestéjén a német és a francia katonák együtt énekeltek a karácsonyi énekeket, és ittak egymás egészségére, s vicceket kiabáltak át egymásnak. És a németek azt tudakolták a franciáktól, igaz-e, hogy békát esznek, a franciák pedig azt kérdezték a németektől, hogy a sörtől valóban jobban nő-e a szakáll. A katonai parancsnokságok eltúrték a nem hivatalos tűzszüneteket, mert módot adtak arra, hogy a katonákat pihenni hagyják, s takarékoskodni lehetett a szabadságotlasi igazolványokkal. S később a német főparancsnokságon arra a következtetésre jutottak, hogy kár volna, ha a nem hivatalos tűzszüneteket nem használnák ki az igazságos propaganda és az ellenség tájékoztatása érdekében, s rölapokat és képeslapokat kezdtek nyomtatni, amelyeket a német katonák a cigarettákkal együtt átküldtek az aknamezőkön. A rölapokon az állt, hogy az angolok csak látszólag segítenek a franciáknak, vagy hogy a keleti front már nem is létezik, és az orosz hadsereget az Urálon túlra üzték. A képeslapokon pedig német fogságba esett francia katonák fényképeit lehetett látni, és mindannyiuknak napbarnított arca volt és tiszta egyenruhája.

Az összes harci gáz közül az yperit volt a leghatékonyabb, s fokozatosan kiszorította a többi harci gázt, a klórt, foszfént, klórpikrint, ciánhidrogént vagy arzint, és sok idővel az első világháború után is sikerrel alkalmazták. Közben pedig a tudósok más harci gázokat is kifejlesztettek, így a lewisitet, szarint, szomant és a tabunt. A harci gázok alkalmazásának tilalmát konferenciák sora mondta ki, mégpedig 1899-ben, 1907-ben, 1922-ben, 1925-ben, 1946-ban, 1954-ben, 1972-ben, 1990-ben és 1992-ben. S a frontokon és a hátszágban is vegyvédelmi gyakorlatok zajlottak, s a katonák és a civilek azt tanulták, hogyan lehet a lehető leggyorsabban föltenni a gázálcot, miközben vigyázni kell, hogy a szűrőbe ne kerüljön se föld, se kötőrmelék. És 1915-ben a franciák speciális gázálcot találtak ki a lovaknak, 1922-ben pedig a németek találtak ki különleges gázmaszkot a kutyáknak. És az évszázad végén az orvosok megelőző hatású gyógyszereket találtak ki a gázmérgezés ellen, de egy idő után kiderült, hogy ezek az orvosságok májgyulladást, tuberkulózist, migrént és emlékezetkiesést idéznek elő...

Az első világháború után emlékműveket állítottak az elesett katonáknak, hogy ne feledkezzenek el róluk. A történészek azt mondták, hogy az elesett katonáknak már az első világháború előtt is voltak emlékműveik, de a nyugati civilizációban csak a húszas években váltak az emlékezés általános jelképeivé, örömet szerezve a szobrászoknak és a kőfaragóknak, akik számos megrendelést kaptak. Az elesettek emlékművei többnyire sztélé vagy obeliszek formáját öltötték. Fent egy kakas volt, vagy Szent György, vagy pedig egy sas, attól függően, hogy a halottak milyen nemzetiségűek voltak, középtájon egy fegyveres katonát lehetett látni, akinek az, arcán nyugalom és elszántság tükröződött, az alsó részen pedig nőket és gyerekeket jelenítettek meg, s az antropológusok és az etnológusok azt mondták, hogy mindez jellemző az indoeurópai kultúrára. Az elesett katonák nevét többnyire ábécérendben tüntették fel. Az

emlékműveken leggyakrabban a HAZA, HŐSÖK, MÁRTÍROK és az EMLÉKEZZ szavak szerepeltek, olykor pedig az a felirat is, hogy LÉGY ÁTKOZOTT, HÁBORÚ! Egyes városokban azoknak a katonáknak is emlékművet állítottak, akiket azért ítélték halálra vagy kényszermunkára, mert nem akarták teljesíteni a parancsot. Az 1916-os esztendőben Juvincourt-nál kivégeztek egy katonát, mert nem az előírás szerinti nadrágot viselte és nem akarta halott bajtársa nadrágját fölvenni, mert piszkos volt és vérfoltos. És 1920-ban a franciák kitalálták az ismeretlen katona örökmécsessel kiegészített monumentumát, amely egyaránt nagy sikert aratott Angliában, Belgiumban, Olaszországban és az egyelőre történelem nélküli új országokban, többek között Csehszlovákiában, Jugoszláviában stb. Abból az esetből lehetett ismeretlen katona, akinek egy robbanás letépte a fejét, egy ellenséges golyó szétroncsolta az azonosítási lapját, akit maga alá temetett a föld vagy elnyelt az ingovány. Egy belga katona Courtai-nál térdig a mocsárba süllyedt, s négy bajtársa sem tudta őt kihúzni, a lovak pedig már elhullottak. S amikor két nappal később ugyanezen az úton vonultak vissza, a katona még mindig életben volt, de már csak a feje látszott ki a mocsárból, s többé nem kiabált...

A huszadik század első népiirtására Törökországban került sor az 1915-ös esztendőben. A kormány előbb lecsukatott és agyonlövetett 600 örmény családot, amelyek Konstantinápolyban éltek, majd lefegyverezte és puszkásó elé állíttatta a török hadseregben szolgáló örmény származású katonákat. És minden örménynek megparancsolták, hogy huszonnégy vagy negyvennyolc órán belül ürítsék ki a városokat és a falvakat, a török csapatok pedig elfoglalták állásaikat a városok kapuinál, s amikor az emberek kivonultak, az összes férfit agyonlőtték, a nőket és a gyerekeket pedig száműzték a mezopotámiai sivatagokba. S a nőknek és a gyerekeknek háromszáz, sőt ötszáz kilométert kellett megtenniük gyalog és élelem nélkül, ezért többségük meghalt az úton. A franciák, az angolok és az oroszok pedig jegyzékben tiltakoztak, amelyben a történelem folyamán először esett szó az emberiség elleni büntettről. És egy német tiszt, aki akkoriban a török hadsereg kiképzését segítette, hatvanhat olyan fényképet vitt Németországba, amelyek az örmények genocídiumát tanúsították, s ezeket elküldte a császárnak, és azt írta, hogy Németországnak jobban meg kellene válogatnia a szövetségeseit, mert Törökország szégyene rá is árnyékot vet...

Az örményeket ért genocídium áldozatainak számát egy és másfél millió körülire becsülték, de a törökök azt mondták, hogy ez a népiirtás nem is volt igazi népiirtás, és ezt a zsidók többsége is így gondolta...

Az első világháború alatt nagy fejlődés mutatkozott a humanitárius szervezetek és a jótékony-sági egyesületek terén, mert ez a háború számos tekintetben újjító jellegű volt, és a résztvevő felek nagyobb tüzerővel és több pusztító eszközzel rendelkeztek, a hadkötelezettségnek köszönhetően pedig nagyszámú katonát küldhették a háborúba, s a messze hordó ágyúk, a léghajók és a repülőgépek lehetővé tették, hogy a polgári lakosság ellen is hadat viseljenek, és hatékony csapásokat mérhessenek a hátszagra, s így az ellenséget morálisan megtörjék. És 1905-ben tizenkét ország egy nyilatkozatot írt alá, melyben kötelezettséget vállaltak a sebesült katonák védelmére, mégpedig arra való tekintet nélkül, hogy melyik oldalon harcolnak, mert a katona nem csupán valamely nemzeti entitás képviselője, hanem individuális entitás is egyben. Némelyik tábornok azonban nem értett egyet ezzel, és óvott az entitás individualista felfogásától, mondván, hogy a katonák a haza fiai, és azt kell tenniük, amit hazájuk parancsol. A pacifisták és humanisták viszont azt mondták, hogy az egyénnek nem a hazához, hanem az emberiséghez kell lojálisnak lennie, de akadtak humanisták, akik úgy vélték, hogy amikor a haza veszélybe kerül, az egész emberiség képviselőjévé válik...

Az első világháború idején kilenc és fél millió férfi és hatszázezer nő pusztult el, és hat millió férfi és kétszázezer nő életfogytig nyomorék maradt. A háborúban hétmillió nő veszítette el a férjét és kilencmillió gyermek az apját. Az országok pedig eladósodtak, s a kormányok olyan pénzt nyomattak, amiért semmit sem lehetett vásárolni, az infláció pedig egyre nagyobb méreteket öltött, és az 1923. évben a németországi infláció 2,3 millió százalékkal nőtt, ezért egy tojás átlagosan 810 billió márkába került, s amikor valaki cipőt ment vásárolni, targoncán tolt a hozzávaló pénzt. Sok ember az alapoktól kezdve meg akarta változtatni a régi világot, ezért különböző kommunista és fasiszta pártok tagjává vált. Mások a háború előtti Európa emlékét idézték, és sóvárogva gondoltak azokra az időkre, amelyeket LA BELLE ÉPOQUE-ként, azaz ARANYKORKÉNT kezdtek emlegetni. Azt az időt tekintették aranykornak, amikor a fejlett ipari országok mindennek bővében voltak, és a gyarmatiáru-üzletekben egzotikus gyümölcsöt és csokoládét és törökmézet lehetett kapni, és az emberek azt tartották, hogy az új évszázad búcsút int a nyomornak és a gürcölésnek, s az emberek kényelmesen és egészségesen fognak élni, s az általános iskolakötelezettség majd jobbá és emberibbé teszi az embert. Az aranykorban az emberek udvariasabbak voltak egymáshoz, és a bűnözők is körültekintőek voltak és nem lövöldöztek a rendőrökre, s a fiatalok tisztelettudóan és tartózkodóan viszonyultak egymáshoz, és nem háltak együtt, amíg nem eskették őket össze, s ha valamelyik fiatalember megerőszkolt a földéken egy munkából hazatérő leányzót, aki aztán teherbe esett, akkor a lány a gyermeket az árvaházba adta, ahol az állam pénzén gondoskodtak róla, s ha egy automobilista elgázolt egy tyúkot, akkor kiszállt az autóból, és kifizette a tyúkot. És a férfiak megemelték a kalapjukat, és nem fixírozták azokat a nőket, akiknek nem akartak köszönni, és Angliában addig vártak, amíg a nő nem adott nekik jelt, hogy szeretné, ha üdvözölnék, és Franciaországban csókot lehettek a nők kesztyűjére, a nők pedig elhullajtották a keszkenőiket, amelyeket a férfiak fölszedtek és fejüket meghajtva visszaadtak a nőknek, s a nők nem dohányoztak, mert az olyan pajzán dolog lett volna, a férfiak viszont virzsíniákat és egyéb szivarokat szívtak és tubákoztak, s a szakállukat simogatták. És vasárnaponként az emberek istentiszteletre jártak, és a városiak vonaton utaztak a nyaralóhelyekre, és a hölgyek csipkés főkötőt hordtak, az urak pedig kockás térdnadrágot, és a vízben állva léggömböt ütögettek és nevettek, s a szürrealisták és a pszichoanalitikusok később azt mondták, hogy az a léggömb tulajdonképpen szexuális szimbólum volt. A háború után megszorodott a házasságon kívül született gyerekek, az árvaházak és a tébolydák száma, a tubákolás azonban visszaszorult, mert nem volt higiénikus...

A század elején kiszámították, hogy 1914-ben véget ér a pogányok kora és kezdetét veszi a millennium, amelyben a hívők elnyerhetik az üdvösséget, és Krisztus mindenkinek meg fog jelenni. És amikor 1914-ben kitört az első világháború, azt mondták, hogy ez egy előjel, s hogy az égben nagy csata zajlott, és a Sátán a földre vettetett, és ez a huszadik század minden szerencsétlenségének a forrása, de egyúttal ez az utolsó próbatétel, amelyet Isten ránk bocsátott, és az utolsó alkalom azoknak, akik üdvözülni akarnak...

A pszichiáterek azt mondták, hogy az első világháború sok emberből olyan traumákat hívott elő, amelyek addig a tudatalattijukban rejtőztek, s a húszas és harmincas években az emberek egyre neurotikusabbá váltak, mert nem alkalmazkodtak a belső vagy a külső állapothoz...

Az Aranykorban az emberek rasszisták voltak, de még nem tudtak róla, és kíváncsiak voltak a négerekre és a pápuákra stb., és a nagyvárosokban az állatkertek néprajzi bemutatókat szerveztek a vademberek részvételével, akik bőrből készült ágyékkötőt viseltek és bambuszkunyhójuk előtt üldögélve különböző dolgokat csináltak, az emberek pedig eljártak ezekre a

helyekre, és bámulták, hogyan élnek a pápuák, az asantik és a zulukafferek, és bonbont és kockacukrot dobáltak nekik. A néprajzi bemutatók nagy sikert arattak, mert az emberek tudni akarták, hogyan élnek a világ más tájain, és az 1900. évi párizsi Világkiállításon a fejlett országok a műszaki újdonságok s az új művészet és építészet eredményei mellett gyarmataik bennszülött lakosságának, a núbiaiaknak és a dahomeyének, a kariboknak és a malájoknak s a kanakoknak a képviselőit is bemutatták. A bőr ágyékkötőt viselő kanakok egy bambusz-kunyhó előtt ültek, s egy kőbunkót csiszoltak kovakővel, noha azelőtt sosem volt a kezükben se kőbunkó, se kovakő, mivelhogy nem bennszülöttek voltak, hanem a gyarmati közigazgatás alacsonyabb rangú hivatalnokai, akiket a francia kormány toborzott az államérdek szolgálatában. S amikor a Világkiállítás véget ért, a Gyarmati Múzeum Belgiumba, Németországba és Dániába küldte őket turnézni, a kanakok pedig leveleket írogattak a múzeum igazgatójának, és azt tudakolták, mikor térhetnek haza s mikor foglalhatják el újra hivatalaikat, a válasz azonban egyre késett, s egy napon az összes kanak megszökött abból a vagonból, amely Németországon át vitte őket, és miután visszatértek Franciaországba, titokban egy hajóra szálltak, melyről azt hallották, hogy az úti célja Új-Kaledónia, de a hajó valójában Libanonba tartott. S amikor a tengerészek megtalálták az alsó fedélzeten bujdosó utasokat, és megtudták, hogy a Világkiállítás kanakjai, büszkék voltak, hogy épp az ő hajójukat választották, és elhalmozták őket ennivalóval, s nem akarták megengedni, hogy dolgozzanak, s azt kérdezték, hogy évente hány kőbunkó készül Új-Kaledóniában. Az első világháború után a néprajzi bemutatók fokozatosan elmaradtak, mert a háború alatt 1 700 000 zulukaffer stb. harcolt a Szövetségesek kötelékében, és az emberek megszokták őket, s már kevésbé voltak kíváncsiak...

Az aranykor éveiben még kecskék és tyúkok stb. is éltek a városokban, és a férfiak virszíniákat szívtak és a szakállukat simogatták, s az utcákon villamosok, konflisok, bricskák és ló vontatta omnibuszok jártak. A lovakat a városokban áruszállításhoz is igénybe vették, mert teherautók úgyszólván nem is léteztek, s a hadsereg és a csendőrség is hasznukat vette. Sok ló veszett oda az első világháborúban, különösen a keleti fronton, ahol az orosz, német és osztrák lovasság vívta harcait, és 1916-ban a német képek belopóztak a román hadsereg istállóiba, és a takonykór csíráival fertőzték meg a takarmányt, s emiatt 3 055 román ló elhullott. A nyugati fronton a lovakat elsősorban a felderítésnél, az ágyúk, a géppuskák, az élelmiszerek és a lövészárkok kiépítéséhez használt gerendák szállításánál vették igénybe, a lovasezredeket pedig állandó készenlétben tartották, mert a tábornokok abban reménykedtek, hogy ha a gyalogosok áttörnek az ellenséges vonalakat és felszámolják a géppuskafészeket, akkor a lovasság egy merész átkaroló hadművelettel eldönti a háború sorsát, és 1915-ben a franciák speciális gázálcot találtak ki a lovak számára. A háború után a városokban és a hadseregben is megcsappant a lovak száma, és a városi istállók többségét megszüntették vagy óvodává alakították át, mert az istállók szerkezetüknek fogva az óvodák igényeinek is megfeleleltek...

A történészek azt mondták, hogy az 1914. évi mozgósítás hűen tükrözte a német, osztrák, szerb, francia, olasz stb. társadalom hangulatát, s hogy az első világháború volt talán a történelem egyetlen valóban nemzeti és hazafias háborúja. S amikor a katonák a városon át az állomás felé meneteltek, az emberek összefutottak és hazafias jelszavakat kiabáltak, és szegfűt dugdostak a katonák puskájának csövébe, a zenekar pedig pattogó indulókat játszott. És Angliában, ahol 1914-ben nem volt hadkötelezettség, másfélmillió önkéntes jelentkezett katonának. És ők is az állomás felé meneteltek, és örültek, hogy a háború ismét életre kelti bennük a modern ipari civilizáció által háttérbe szorított értékeket, a hazaszeretetet, a bátorságot és az áldozatkészséget. De minél jobban elhúzódott a háború és minél több lett az aknából

és a drótkadályból, a rühatkából és a patkányból, annál kevésbé tudták a katonák, hogy voltaképpen miért harcolnak, s elhagyottak és szeretetlennek érezték magukat. És a patkányokra lövöldöztek és hamutartókat készítettek, amelyekre késsel olyan feliratokat véstek, hogy ÉLJEN A 25. KOMPÁNIA, EMLÉK A HÁBORÚBÓL, EGÉSZSÉGÜNKRE! és SOHA TÖBBÉ! Franciaországban és Angliában az első világháború után sokan vallották magukat pacifistának és a közvélemény békeszeretőnek mutatkozott, miközben a németek egyenruhákat varrtak s tankokat és repülőgépeket gyártottak. És Spanyolországban kitört a polgárháború...

Az első világháború nemzeti volt és hazafias, és az emberek erősen hittek a patriotizmusban és a nemzeti lelkiületben és az elesett katonák emlékműveiben, s még hosszú idővel a civilizációs háborúnak nevezett második világháború után is inkább a nemzet, mint a civilizáció fogalomkörében gondolkodtak, s mindegyik nemzetnek megvolt a maga sajátossága. Az angolok gyakorlatiasak voltak, s az angol nőknek nagy volt a lábuk, és az olasz nőknek dús keblük volt, az olaszok pedig gondtalanok voltak, és a németek ügyeltek a higiéniaára, de nem volt humorérzékük. És az írek örökké részegek voltak, a skótok pedig rátermett gyaloglók, és a franciák arrogánsak voltak, a görögök pedig gátlásosak, a csehek gyávák, a lengyelek örökké részegek, az olaszok zajosak, a bolgárok elmaradottak, a spanyolok komorak, a magyarok pedig beképzelték. S a szobrászok és a kőfaragók örültek, hogy sok megrendelésük van. S a franciáknak SAVOIR VIVRE-jük volt, az angoloknak pedig érzékük a FAIR PLAY iránt. És jelentős alkalmakkor gyerekek álltak őrt az emlékműveknél, hogy kifejezzék, hogy a tanúságtétel a háborúról örökké eleven marad, s az embereknek el kell gondolkodniuk fölötte. Az antropológusok azt mondták, hogy az emlékművek alkalmasabbak az elgondolkoztatásra, mint a múzeumok vagy levéltárak, mert a történelem helyett inkább az emlékezetre hivatkoznak, az emlékezet pedig életre kelt, a történelem viszont megfosztja legitimitásától az élő múltat, mert mozdulatlaná teszi az időben. A történészek azt mondták, hogy az emlékművek lehetővé teszik a társadalomnak az emlékek osztályozását, a kollektív emlékezet megszervezését és a harcot az általános értelemben vett feledés s kiváltképp a specifikus feledés ellen, s hogy voltaképpen ez egy módja annak, miként alakíthatók ki egyidejűleg a feledés más formái, és a filozófusok azt mondták, hogy a feledés is lehet strukturális. Az emlékműveket különböző helyeken állították fel, köztéren és a szabad természetben, országutak mellett és harctéren, s az antropológusok azt mondták, hogy az emlékművek különböző helyeken történő felállításuk a huszadik században a szimbolikus tér újraszervezését eredményezte, s hogy a társadalomban a tér megszervezése jelenti az egyéni és közösségi identitás alapját, de társadalmi intézmény és intellektuális minta is egyben, következésképp bármiféle történelem első feltétele. Az emlékműveknél megálló embereknek az volt az érzésük, hogy ők is részesei a katonák, a partizánok és a koncentrációs táborokba zárt foglyok életének s kicsit a haláluknak is, és némelyik történész azt mondta, hogy az emlékművek olyanok, mint a kagylók a tengerparton a tenger és az emlékezet apályának idején, vagy mint a kettévágott giliszták, amelyekben még vergődik az élet maradványa, mely már nem valóságos, csak jelképes...

[Forrás: Patrik Ouředník: *Europeana. A huszadik század rövid története. Kalligram, Pozsony, 2006. Fordította G. Kovács László*]

**Arkagyij Babcsenko:
Jelenetek egy háborúból**

A tehén

A tehén a bujnakszki dandártól maradt ránk, miután a hegyekben fölváltottuk.

Elképzelhetetlenül sovány volt, a fasiszta koncentrációs táborok foglyaira emlékeztetett és már a végét járta, napokon át csak feküdt, üres tekintettel egy pontra meredve a láthatáron, még a PTUR-szilánk ejtette sebet sem nyalogatta a vállán.

Mindjárt első este odavittünk neki egy jókora öl szénát. Orrlyukai megremegtek, egyik szemével ránk figyelve hosszú nyelvével belenyalt, és bizalmatlanul enni kezdte, mint aki még nem hiszi el, hogy mekkora szerencse érte.

Két napon át evett, egy percig sem hagyta abba, még aludni is elfelejtett – a deszantosok nem etették. Eleinte enni is ugyanúgy fekve evett, de aztán felkelt.

Úgy három napra rá, amikor a tehén már bírt járni, Rumlis korsónyi tejet fejt tőle. És bár a tejben cseppnyi zsír sem akadt, ízetlen volt és üres, mi úgy ittuk, mint mennyei nektárt. És ittuk sorban – ki-ki egy kortyot –, és örültünk a tehénnek.

De másnap elkezdett vérezni az orra. Haldoklott.

A tekintetét kerülve vittük ki a horhosba, hogy végezzünk vele. Alig bírt menni, gyenge lábai meg-megroggyantak, és mi szidtuk, hogy késlelteti az agyonlövését.

Ogyegov kivezette a horhos szélére, megfordította, és szinte sietősen, rosszul célozva lelőtte.

A golyó az orrsövényén érte – hallottam, ahogy törte a csontját, afféle tompa ütés és roppanás volt, mint amikor lapjával csapsz a lapáttal a friss húusra – a tehén megtántorodott, ránk nézett, felfogta, hogy megöljük, és engedelmesen lehajtotta a fejét.

Az orrából dőlt az alvadt darabokkal kevert vér. Ogyegov, aki a második lövésre készülődött, hirtelen leeresztette a géppisztolyát, megfordult, és sietve felment a partfalon. Akkor utána mentem, elvettem a géppisztolyát, és visszatérve szemből a tehén fülei közé lőttem. Szemei felfelé rándultak, s követve az őt megölő golyót, fennakadtak, és a tehén lecsúszott a horhos oldalán.

Még sokáig ott álltunk a horhos szélén, és néztük a kimúlt tehenet. A vér megalvadt az orrán, s a legyek már bemásztak az orrlyukaiba, és a tarkóján másztak ki. Aztán megrántottam Ogyegov karját:

– Ez csak egy tehén.

– Igen.

– Menjünk.

– Igen.

A lakás

Groznijban volt egy lakásom. Groznijban amúgy sok lakásom volt – fényűző és szegényes, mahagónibútoros és teljesen romos, nagy és kicsi – mindenféle. De ez különleges volt.

Az egyes lakótelepen találtam rá, egy sárga négyemeletesben. Az olcsó bőrutánzattal bevont ajtóban ott lógtak a kulcsok – tulajdonosok nem akarták bezárni az ajtót: „Használjátok, csak ne törjétek be!”

Nem fényűző, de sértetlen lakás volt. Nagyon lakható, látszott, hogy a tulajdonosai csak közvetlenül az ostrom előtt hagyták el. A háborús körülményekhez képest otthonos, csendes. Szerény bútorttal, könyvekkel, régi tapétával, szőnyeggel. Minden gondos rendben, nem rabolták ki. Még az ablakok sem voltak beverve.

Nem akartam rögtön eljárni a lakásba. És a szakaszomhoz visszatérve senkinek sem szóltam róla. Nem akartam, hogy bárki idegen összetapogassa a békés életnek ezt a kis zugát, turkáljon a holmik között a szekrényekben, bámulja a képeket, és kotorásson a fiókokban. Nem akartam, hogy idegen csizmák tapossanak a holmikon, idegen kezek kályhát állítsanak a közepébe, és fölszedjék tüzelőnek a parkettát.

Olyan világ, a nyugodt, csendes életnek olyan zuga volt ez, amelyre hihetetlenül vágytam, olyan életé, mint amilyen ott, a múltban volt, ahol nincs háború – családdal, szerető asszonnyal, beszélgetésekkel vacsora közben, és tervekkel a jövőre.

Ez az én lakásom volt. Személyesen az enyém. Az én házam. És kitaláltam egy játékot.

Este, sötétedéskor, hazaértem a munkából, a saját kulcsommal kinyitottam a saját ajtómat. Istenem, ha tudnák, mekkora boldogság saját ajtónkat a saját kulcsunkkal kinyitni! Beléptem a saját lakásomba, fáradtan beültem a fotelbe. Fejem hátradöntve rágyújtottam, becsuktam a szememet...

Ő odajött hozzám, összegömbölyödött a térdemen, gyengéden ráhajtotta kis fejét a mellemre. „Istenem, kedvesem, hol maradtál ilyen sokáig? Vártalak...” „Bocsáss meg, föltartottak a munkahelyemen.” „Ma jó napod volt?” „Igen. Kettőt öltem meg.” „Én hősöm! Büszke vagyok rád.” Arcon csókolt, megsimogatta a kezemet. „Hősöm... Úristen, milyen a kezed? Mi ez, csak nem a hidegtől?” Ránéztem a kezemre. Hosszúka, finom, jófajta kézkrémtől illatos puha kis tenyere rásimult az én rücskös, mocskos, repedezett, vérző mancsaimra... „Igen, a hidegtől. A mocsktól... Ekcéma. Semmiség, majd elmúlik.” „Rossz munkád van. Én félek itt. Nem mennék el innen?” „Feltétlenül elmegyünk, drágám. Csak tűrj még egy kicsit. Ott az egyes lakótelepen túl kezdődik az én leszerelésem és békém. És te... Elmegyünk, feltétlenül, csak várj még.”

Felállt, és puhán lépdelve a szőnyegen kiment a konyhába. „Gyere, moss kezet! Rögtön vacsorázunk, ma borscsot főztem. Igazít, nem olyan, mint ott nálatok, a munkahelyen – félig főtt bigosz. Van víz a fürdőben, hoztam az utcai kútról. Csak már kissé megfagyott, de hát a jeget föl lehet olvasztani, nem igaz?” Kimerte a borscsot a tányérra, elém tette. Ő maga leült szemben velem. „És te?” „Egyél csak, én már ettem... De vedd már le azt a specmellényt, kis butám! – csilingelve felnevetett, akár egy csengettyű –, a végén még megfürdeted a borscsban a gránátokat! Add csak ide, kirakom őket az ablakpárkányra. Úristen, micsoda mocskosak, nem szégyelled magad?” Fogott egy rongyot, letörölte a gránátokat, és kitette őket az ablakpárkányra. „Jut eszembe, ma letörölgettem a muhádát is, amelyik a szekrény mellett áll, teljesen belepte a por. Nem baj? Mert félttem, hogy esetleg megszidsz érte... Olyan félelmetes, végig rettegtem, amíg törölgettem, hogy egyszer csak elsül... Viszed a munkába? Vagy rakjuk fel a felső polcra?” „Nem, nem kell, ma magammal viszem. Éjjel, tudod, ezekben a nyolcemeletesekben, ahol a mesterlövészek vannak, jól jöhet...” „Igen, tudom. Meg ott van ez a szívbeteg orosz asszony... Máris indulsz?” „Igen, már megyek is, csak egy percre ugrottam haza.” Odajött hozzám, átölelte a nyakamat, hozzám bújt. „Gyere vissza minél hamarabb, várni foglak. És légy óvatos, ne szaladj bele a golyókba.” Bekapcsolta a felső csatot a specmellényen, talált egy kis szakadást a vállamon, „ha megjöttél, megvarrom”, megcsókolt. „No, kész, menj, mert még elkéssel. Légy óvatos... Szeretlek.”

Kinyitom a szemem. Még ülök egy kicsit moccanatlan. A lelkem üres. Cigarettaámról lehull a hamu a szőnyegre. Szomorú vagyok. Jól érzem magam mégis, mintha mindez megtörtént volna – a ház, a család, a béke, hogy fáradtan hazaérek a munkából, és várnak.

...Még sokszor eljöttem ebbe a lakásba, mindennap, és mindig ezt a játékot – a békét – játszottam. Igaz ugyan, hogy gránátokkal a felső polcon valahogy felemásra sikeredett, de mégis...

Aztán amikor továbbmentünk, még utoljára benéztem ebbe az én lakásomba, elálldogáltam a küszöbön. Gondosan becsuktam az ajtót.

A kulcsot a zárban hagytam.

A katona álma

Egész éjjel esett a hó. Hatalmas, lágy pelyhekben hullott, és a katonák reggelre kelve nem találták a bajtársaikat – belepte őket a hó...

Világosodik, és azt várjuk, hogy mikor kel fel a nap, vagy ahogy mi mondjuk, a „lámpás”. Az éjszaka véget ér, és a karjainkban enyhe reszketés, s a mellünkben borzongás – az ideges feszültség lelohad, a szervezet kienged.

A legrettenetesebben túl vagyunk, újabb éjszakát túléltünk, és ez azt jelenti, hogy újabb nap áll előttünk.

Gyűlöljük és féljük az éjszakát. Ha éjszaka – akkor a hideg. A klíma a hegyekben változó: nappal plusz tizenöt volt, sütött a nap, éjjel meg könnyen eleredhet a hó, föltámadhat a szél, a hőmérséklet mínusz tízre is leesik. Leszedjük azokról a sebesültekről a kabátot, akiket hátravisznek. A köpenyek átáznak a hóban, és ha a páncélhoz támaszkodva lazítasz tíz percet, azt veszed észre, hogy átfagyta, még a hajad is összefagyott.

Ha éjszaka – akkor rettegés. Amint szürkül, érzed, hogy belül minden jegesedni kezd, keménnyé válik, összetömörül és aktivizálódik. Az agyad pontosabban kezd dolgozni, a szemeid jobban látnak, a hallásod éles lesz, mint a macskáé. A feszültség igen nagy – bármi megeshet, és kész vagy bármire. Aztán a rettegés eltűnik valahova mélyre, a gyomor alá, időről időre megmoccan, de valahogy bágyadtan, fáradtan, csak a feszültség marad.

Ha éjszaka – akkor magány. Egyetlen fény sincs semerre, se hang, se mozgás. Fölötted a hatalmas, mérhetetlen fekete égbolt, és ezen az égen, tudod jól, sohasem repül át villódzó helyzetjelző fényeivel utasszállító repülő. Nincs senki melletted – egyedül vagy. És ha százan lennének körülötted, akkor is egyedül volnál. Itt mindenki maga van. Körös-körül nincs élet, társtalan vagy, külön a te életed és külön a világ. Kis katona vagy a hatalmas Csecsenföld közepén a mérhetetlen déli ég alatt, és minden belül van tebenned.

És nagyon elfáradtál.

És most végre megjelenik a „lámpás”, és megkönnyebbülsz. Az agyad elernyed, semmire sem gondolsz és semmire se vágysz – csak ülnél és ülnél, egy pontra meredve.

Ülök a vízszállító kocsin, cigarettazó. A kezem kicsit remeg, a nap már jól süt, a hátamat melegíti, a csizmám kienged, talán már le is lehet venni – éjszaka nedvesen összemegy, és hozzáfagy a kapcháoz.

Örülök. Örülök, hogy otthon vagyok, hogy mindez már nincs, már mindennek vége, minden elmúlt. Hogy ez a domb... de honnan kerül ez ide, ez a domb? Álom? Hiszen én sohasem voltam ott, miért álmodom ezt? Vagy voltam? Nem tudom. A bőrömön érzem a tiszta ágyneműt, a takaró finomságát, tudom, hogy otthon vagyok, és örülök. Mosolygok, odatartom

arcomat a napnak, hunyorgok. Jó, hogy itthon vagyok. Igaz, nem értem, miért vannak otthon hegyek, és hó, és nedves csizmák, de ez már nem fontos, ez mind otthoni, nem rettenetes.

Igor tűnik fel. Valamit mond nekem, én nem hallom, ülök a vízszállítón, cigarettázom, gyönyörködöm a házban, és örülök. Jó, hogy Igor is itthon van. Különös ugyan, hogy nálam van otthon, neki alighanem szintén van saját otthona, mégis nálam van, de ez most nem fontos. Sőt még jó is, hogy nálam van.

A cigaretta hamuja ráhull a géppisztolyomra, letörölöm róla a kesztyűmmel. Ki kell találnom, hol fogom tartani a géppisztolyomat. A sátorban mindig a fejem alá tettem, de ez a házam – itt sokáig leszek, ez nem egy egyéjszakás sátor, és ki kell gondolni, hol tartsam a géppisztolyt.

Igor egyre csak mond valamit, én nem hallom. Hirtelen elhallgat, valahogy különösen néz rám, és azt mondja: „Menjünk.” Tüstént üresség és hidegség tölt el, valamiféle gondolat ölik fel bennem, de nem engedem megfogalmazódni, elhessentem magamtól, mert tudom, hogy mi ez a gondolat.

– Hová, Igor?

– Menjünk – és a kezével mögém mutat. Nem fordulok meg, tudom, mi van a hátam mögött. A domb, a hó, a hóra tapadva a gyalogság, kúszik, kapaszkodik felfelé, arra, ahonnan nyomjelzőkkel lövik. Egyelőre azonban csend van, harci zajt nem hallani. A gondolat egyre állhatatosabb, de elfojtom, nem fordulok meg. Nem hagyni, nem hagyni, hogy áttörjön, ez mind nem a valóság, én otthon vagyok. Otthon vagyok, csak nem kell megfordulni.

– Nem, Igor. Hiszen otthon vagyunk, már mindennek vége, mi lelt, elfelejtetted? Menjünk, összeismertetek Olgával, a mamával, elüldögélünk, iszogatunk, beszélgetünk. Hiszen oly régóta erről álmodtunk, emlékszel?

Hirtelen rettenetes félelem fog el. Már tudom, mit fog felelni nekem, és rettenetesen félek.

– Nem mehetek, én halott vagyok – mondja Igor, és megint a hátam mögé mutat a kezével.

Megfordulok.

Látom a dombot, a havat, a hóra lelapuló gyalogságot. És hallom a harc süketítő, fülrepesztő ropogását. Igor megint mutat a kezével, és látom őt a havon fekvő. Messze van, de én úgy látom, mintha csak öt méterre volna tőlem. Fekszik, szemére téve a kezét és felszegve az állát, ahogy a halálosan fáradt emberek alszanak. A fején, a bal halántékán egy nyílás, és a megalvadt, hóval keveredett vér lapos kérget vont az arcára.

– Menjünk. Nem otthon vagy. Mindannyian ott maradtunk, hisz te is tudod. És nem jöhetünk el onnan. Ott vagy te. – És újra mutat a kezével.

És látom magamat. Nem messze fekszem Igortól, szintén holtan, a havat vér öntötte el, az én vérem, körben kapaszkodik, mászik és hasal a gyalogság, meg-megcsúszik a véremen.

A francba, mennyire sajnálom. Szerettem volna otthon lenni, de megöltek. Nekem amott kell lennem – halott vagyok, és nem lehetek az élők között.

Igor odamegy, én megyek utána. Azt szeretném, hogy engem engedjen el, de nem bírom – hogy is lehetne, hogy én élni fogok, ő meg ott legyen, holtan.

És akkor felidézem: Olga! Megállok, Igor is megáll, néz rám, az arca beesett, a szemén látom, hogy tudja, mit mondok neki.

– Nem bírok, Igor. Én nem bírok veled menni. Nekem ott van Olga, nem tudom őt elhagyni. Nekem élnem kell.

Igor nem szereti Olgát. Minden éjszaka eljön értem, hogy elvigyen magához a dombra, és Olga minden éjjel megakadályozza ebben. Most is egyedül megy el.

Arca szürke lesz, halott. A fogai kivillannak, az ajkai széthúzódnak a halál grimaszában. A fején megjelenik a nyílás, a kabátján a repeszek ejtette lyukak, körülöttük vér sötétlik. Már nincs mellettem – ott fekszik, a dombon, holtan. Egyedül fekszik – nem vagyok mellette. Visszatérek az élők birodalmába. Távolodom, repülök, de egész idő alatt visszatekingetek, nézem, ahogy ott, a dombon fekszik...

Felébredek. A lepedő csurom víz, a verejték hideg, reszketek. A lelkem üres, nem érzek semmit, egyáltalán semmit. Később visszajönnek az érzések, és ordítani kezdek. Beleharapok a párnába, nehogy felébredjem Olgát, és ordítok, ordítok hosszan. Később ez is elmúlik, és csak fekszem, a párnát nem engedem el: nem bírom másként, kapaszkodom bele a fogaimmal, és nem nyithatom szét az állkapcsomat – rettegek szétnyitni.

Meg szeretnék halni.

Kóda

Szeretlek téged, háború.

Szeretlek, mert te vagy az ifjúságom, az életem, a halálom, a fájdalom és a rettegésem. Mert megtanítottál arra, hogy a legutálatosabb élet is ezerszer jobb a halálnál. Mert tebenned még élt Igor, Paska, a Poltiszt... Te vagy az első asszonyom, az első szerelmem. Sok év telt el, de senkit sem tudtam úgy megszeretni, mint téged. Tizennyolc évesen lőttek beléd naiv kölyökként, és megölettem benned. És százéves aggastyánként támadtam fel, betegen, roncsolt bensővel, üres tekintettel és kiégett lélekkel.

Mindörökre bennem vagy.

Egyek vagyunk, te meg én. Nem én és te, mi vagyunk. A világot a te szemekkel látom, az embereket a te mércéddel mérem. Számomra már nincs több béke. Számomra most már mindörökre háború van.

Többé nem lehetek meg nélküled.

Első alkalommal élőként köptél vissza magadból, elengedtél, de nem bírtam egyedül, visszatértem hozzád.

Valamikor, talán harminc év múlva, amikor majd fegyver nélkül járhatnak ezen a földön oroszok, újra visszatérek. Elmegyek arra a helyre, ahol éhesen kúsztam a mocsárban, ahol a tetveket etettem, és tovább, oda, ahol Groznijt ostromoltam, és aztán a dombra, ahol testvéreim, akikkel megajándékoztál, elestek, térdre hullok, elnézem a vérünk öntözte meleg, termékeny talajt, és azt mondom... Mit is mondom?

Semmi mást, csak ennyit: – Légy átkozott, rohadék!”

Fordította: Bazsó Márton

[Forrás: Arkagyij Babcsenko: Jelenetek egy háborúból. Európa Könyvkiadó. Modern Könyvtár.]

Karinthy Frigyes: Hazám és „hazám”

A dolog tudniillik így áll.

Van nekem egy könyvem otthon, az ötvenes évek derekán jelent meg. Címe: „Díszemlény” – halványkék pakoló-papírra nyomva vagy kétszáz vers körülbelül ugyanennyi költőtől: annak a kornak lírája, egész lírai ideológiája – nevezzük egy kis túlzással korszellemnek, szóval az akkori irodalom, egy kornak és egy fajtának a lelkiismerete, egy nemzedék hitvallása.

Ha jellemzés okáért citálni akarnék ebből a könyvből, tulajdonképpen fel kellene olvasnom az egészet: minden sora egy és ugyanazt az érzést, ugyanazt a szándékot fejezi ki, körülbelül ugyanabban a formában. Inkább elmondom, mondjuk, az egyiknek a tartalmát.

Lírai vers, a hazaszeretetről szól, mint a többi. Édes „hazám!” így szól a költő, én szeretlek téged, olthatatlanul és halálosan. Én tudom, hogy te nem szeretsz engem, édes hazám és talán nem is hiszed el nekem, hogy én téged hogy szeretlek. De majd elhiszed egyszer, ha haldokolva érted a csatatéren, vértajtékos ajkam utolsó, hörgő sóhaja ott vész majd a porba lábaid előtt és te nyakamra teszed lábadat és én, mielőtt meghalok, még egyszer megcsókolhatom.

A másik vers szintén arról szól, hogy a költő már igazán nem tudja, mit tegyen, majd megőrül a „hazám!”-ért, semmihez nem tud fogni, mert reggeltől estig a „hazá!”-ra gondol, amit a bolondulásig szeret és nem tudja megértetni vele, hogy mennyire szereti – meghalni nem lehet érte pillanatnyilag, tehát semmivel se bizonyíthatja halálos szerelmét – úgy látszik, kénytelen lesz az ivásnak adni magát, hogy kízó honszerelmét elzsibbassza.

A harmadik verset még nem olvastam, de felteszem, hogy arról szól, hogy a költő nem tud aludni, mindig a hazára gondol, arra a bársonybarna hajára és szívesen meghal, csak előbb egyszer a „hazám!”-nak amögé a forró kis fehér fülcimpája mögé puszilhasson.

Az ember elszörnyed, ugye, és mentőkért kiabál – aztán elneveti magát, bólint és Freudra gondol, hát persze, nagyon egyszerű az eset: a szerelmi költészet nem volt divatban, nem élhette ki magát – a költő vette a legközelebbi fogalmat, amivel foglalkozhatott és belevetítette a babája bájai iránt érzett olthatatlan rokonszenvét. Elnyomott és a tudat alá szorított libidó projektálása a hazaszeretembe.

Ilyen egyszerű volna a dolog, ha a „Díszemlény” világnézete, mint irodalmi tünet, önmagában zárt, eredeti egység volna, irodalmi értelemben semmi másból, hanem a korszellemből fakadó megnyilvánulás. Csakhogy tudjuk, hogy ez nem így van: A „Díszemlény” költői egytől egyig hatása alatt állottak egy igazi költőnek, aki ezt a hangot és ezt az érzelmi ideológiát megteremtette; egyszerűen lemajmolják, erkölcsi szemléletet csinálnak belőle és végső konzekvenciájáig kifejtik azt az érzésprogramot, amit ez a költő teremtett.

Az irodalomtörténet Petőfieskedőknek nevezi őket – ami bennök morális imperativus, azért Petőfi felelős. Ők csak folytatták és végig gondolták, amit Petőfi elkezdett gondolni a „hazá!”-ról – és a nyugodt szemlélő minden indulat nélkül így szól: íme, ide vezet a „hazá!”-nak az a fogalmazása, ahogy egy fiatal, rajongó, szláv nemzetiségű költőzseni, egyébként szabadgondolkodó és világpolgár, megcsinálta nekünk, magyaroknak.

De ahhoz már nem lehet eléggé nyugodt és eléggé szemlélő az ember, hogy ezt a „Díszemlény”-féle hazafiságot – elképedve látom – itt valaki fel akarja főzni megint a régi fazekak fenekéről, abból az alkalomból, hogy katonai akcióban állunk egy másik nemzettel szemben – fel akarja főzni, konzervkockákat akar csinálni belőle és felkínálja, en gros, a hadseregnek.

Mi, tisztességes és becsületes munkásai céhünknek, az irodalomnak, tisztelettel figyelmeztetjük az osztrák–magyar hadsereget, óvakodjék ezektől a hazafiságban utazó irodalmi posztócsalóktól: elnyűtt, elhordott, hasznavehetetlen és a mostani háborúnak meg nem felelő szöveget akarnak rásózni a nyakára.

Arról nem is beszélek, hogy abba a szemérmetlen kotyvalékba, amit ezek az urak szellemi táplálékul gyártanak a szövetséges államok katonájának: negyvennyolcas honvédek fel-darabolt csizmatalpát, kandírozott talpra-magyart és kuruc népdal-törmeléket aprítanak bele, hogy zamatosabb legyen – higgyük el nekik, hogy ezt nem gonoszságból, csak butaságból teszik, s hogy a „haza” szót nem politikai értelemben használják, hanem egy változatlan és politikai áramlatoktól független eszmét értenek alatta, melynek mindegy, ki ellen s ki mellett harcolok.

De az ezerkilencszáztizennégyes világháború katonája nem gimnazista, akinek elég, ha egy ilyen szóról „hazám!” annyit tud, hogy vocativusban van – és nem hisztériás holdvilágnyaló, akinek elég, ha erre a kérdésre „mi az én hazám?” egy szép, szomorú arcú nőt festenek le, pajzsra támaszkodva, akinek olyan szép kék a szeme, hogy az ember három hétig juhászkutya lenne a kedvéért.

A világháború katonájának nem is kell szó: mert ő megérett már arra, hogy megértse a fogalmat, amit ez a szó jelent. A szó csak kép és szimbólum – komplex valami, elvont fogalom; a világháború katonájának nincs szüksége a komplexumra, hiszen a komplexumot alkotó elemeket külön-külön is aperciálni tudja.

Neki senki se mondja, hogy a haza egy törrel átszúrt szív, vagy egy oltár, amit a szívben emeltem: – mert ő tudja, hogy a haza barna föld és kék víz – a haza sok ház és sok legelő és sok ember – és köztük ő, ő maga – ő maga is egy kis darab haza. Őt ne kényszerítsék, hogy verset szavaljon a hazáról – saját magáról nem szavalhat az ember szerelmes verset, ugye? – a haza sohase hengegett és soha nem dicsekedett.

Megmondatott a régieknek: „Bárhová visz szerencsétek, ezt a hazát szeressétek.” Én pedig azt mondom nektek: szeressétek a világot, a kék eget és a messzeséget – magatok és hazátok szeretetét pedig bízzátok az ösztönre: az jobban tudja, hogyan kell szeretni önmagunkat. Ezer hazafias vers meg nem magyarázta nekem soha, mi a haza – de egyszer külföldön voltam, Berlinben, járkáltam az utcákon, épületek szédítő tengerében.

Járok és valami különös érzésem volt – mintha ez mind csak álom és játék lenne – mintha ezek a házak itt nem volnának igaziak, hanem csak tréfából, ideiglenesen építették volna fel őket a kedvemért, hogy megtréfáljanak – aztán megint nem lesz itt semmi, mint ahogy nem is volt, játékházak, játékterek – játékváros az egész, tudja isten, miből épült. Ez az érzés nem múlt el félév múlva sem, hogy ott éltem – nem tudtam őszintén elhinni, hogy mindez megvolt azelőtt is, és hogy mindez igazán van.

Mindig póznak tűnt, hogy idegen nyelven beszélnek – és minden idegen ember affektált és keresett volt a szememben – és amit ettem, az ő kocsmáikban, mintha főzőcske-játék lett volna, nem igazi ételek – és játékpénzzel kellett fizetni érte. Hazatérve, az első magyar városban szünt csak meg ez az érzésem – mint a Lilliputból hazatérő Gulliver, úgy ültem be a nyomorult vasúti étterembe, hogy különös kalandom után mohón nyúljak megint az igazi tányér után, amin igazi ételt nyújtott egy felnőtt és igazi ember. Bizony mondom nektek: ez a haza.

Megmondatott a régieknek: művészetet a te fajtád és nemzedet érzéseiből csinálj – és az ifjú hazafiak az események hatása alatt, mostanában teleszájjal kiáltják megint: minden igazi művészet nemzeti. Én pedig, aki nem azért jöttem, hogy a törvényt eltöröljem, hanem hogy

azt betöltsem, azt mondom nektek: igaz, a művészethez való erőt abból a földből kaptad, amelyik kidobott magából – de a művészet nem az erő, hanem a mű, amit az erő létrehoz.

A nemzeti elem eszköz lehet csak – a mű mindig abszolút valami és aki igazibb, jobb erőssel indul, legföljebb több esélye lehet, hogy megközelíti ezt az abszolútumot, mert nem azért adta neked a fekete föld a te szemed, hogy visszaforgatva lesüsd a földre, hanem hogy a kék és tiszta eget nézd vele, aminek nincsen határa, mint az országoknak.

Örülj az erőknek, amiket útravalóul adott fajtád – de ne felejtsd el, hogy mire adta; a nemzeti földből felszívott nedveket nem muszáj okvetlenül piros-fehér-zöld pántlika alakjában kihúzni a szájadon, két perc múlva, mint a csepűrágó teszi. Más útja van az erőknek – és egyet soha nem szabadna művésznak elfelejtenie: hogy szemedet, szádat és orrod szülődtől örökölted, de van valami, amit nem örököltél senkitől – ezt a valamit, ezt a mindent, amit így mondasz: én.

A világ, művésznak, akkor kezdődött, mikor ő született, ez a szó – nincs apja, nincs anyja, nincsen fajtája és nemzetisége. A többit bízd a természetre, majd elvégzi helyetted – keresd emberben az embert, művészetben pedig a művészetet – s annak megállapítását, hogy magyarul, magyarán kerested, bízd te csak rám s az utókorra – te akár ne is tudj róla.

Ha szónok vagy s állasz a dobogón: adjon neked lelket és erőt a gondolat, amit közölni akarsz – s hogy kezed lendülete, hogy segített közben s hangod ereje és szemed tüze milyen volt, míg beszéltél, mennyire benne volt a fajtád, a fajta összegyűjtött energiája – arról te ne tudj. Mert ha tudsz róla s akarsz tudni róla: bizony mondom neked, elvész a gondolat s marad a pusztá gesztus, üres hang, hazug frázis.

Éppen ezért, úgy tűnik nekem az olyan művész, aki dicsekszik vele, hogy ő alkotás közben sohase felejt el magyar mivoltát – mint az együgyű és ostoba ember, aki tenyerére ülve akarja megmérni magát, súlyos-e – vagy mint a hazug és szemérmetlen, aki azt mondja: most alszom, nem hallom, mit beszélsz.

Ti nem akarjátok elfelejteni, hogy magyarok vagytok – és mégis azt hazudjátok, hogy az Abszolút Szépet és Abszolút Igazat keresitek, az Eszmét, amiért meg lehet halni? Én meg szeretném elfelejteni tökéletlen szememet, amivel látom, tökéletlen fületem, amivel hallom a szépet – és szeretném elfelejteni a szájamat és a szavakat, e tökéletleneket, amikkel dadogva és erőlködve leírni próbálom nektek azt, aminek nincsen fajtája, nincsen nemzetisége, amit úgy hívnak, hogy ember.

Világháború katonája: ezekre ne hallgass. Olcsó maszlaggal kötik be a sebedet és haldokló szemedre obulusnak hamis pénzt tesznek, amit visszadobnak odaát, mikor felmutatod: ezért haltam meg. Haldokló katonája a világháborúnak ott a lövészárk fenekén – a távolból kiáltom feléd: ne tórd, hogy komoly és emberi sebedre cukrosvizet öntsön a kancsal, fisztulahangú Frázis. Ne tórd, hogy borbély-cégért akasszon a fejed fölé, csókolózó galambokat és képecskét, mikor te búcsúzol.

Ne tórd, hogy szemedet szenteskedve kifordítsa s elhaló hangon azt rebegtesse veled „hazám!” s a porba asszonyi kezet rajzoljon, mely áldólag terjeszt fejed fölé egy mirtuszágat – haldokló katona, te tudod ugye, hogy a haza nem egy hisztérikus női vámpír, a rémregényekből, akiért meg kell halni, hogy az ember megéljen belőle – hanem föld, ház, ég, víz, kerítés, kis csibe, öreg paraszt, városi utca – és hogy te vagy a haza, haldokló katona, te vagy az, senki más, a te életed – amit nem honfibúból, nem talpramagyarból kockáztattál, hanem hogy halálos veszélyben volt, csak azért – világháború katonája, édes hazám, szegény, szegény hazám.

[Forrás: Karinthy Frigyes: *Hátrálva a világ körül. Válogatott cikkek. Összegyűjtötte Szalay Károly. MEK*]

John Keegan: Egy európai tragédia

Az első világháború tragikus és szükségtelen konfliktus volt. Szüségtelen, mert az események láncolatát, amely a kitöréséhez vezetett, a fegyverek első összecsapását megelőző öthetes válság bármelyik pontján megszakíthatták volna, ha szószólóra akad a józan megfontoltság, vagy az egyszerű emberi jóakarát. És tragikus, mert az első összecsapás következményei tízmillió ember életének vetettek véget, gyötrelmek áradatát zúdították további milliók érzelmi életére, elpusztították az európai kontinens jóindulatú és optimista kultúráját, és amikor végül négy évvel később elhallgattak az ágyúk, a politikai gyűlölködés és a fajgyűlölet olyan mélyreható örökséget hagytak maguk után, hogy a második világháború okainak semmilyen magyarázata sem állhat meg hivatkozás nélkül ezekre a gyökerekre.

A második – ami az emberéleteket illeti, ötször, ami pedig az anyagi károkat, felbecsülhetetlenül pusztítóbb – világháború egyenesen következett az elsőből. 1922. szeptember 18-án Adolf Hitler, a leszerelt frontharcos kihívást intéz a legyőzött Németországhoz, amit tizenhét év múlva fog majd beteljesíteni: „Az nem lehet, hogy kétmillió német hiába esett el... Nem, mi nem bocsátunk meg, mi követeljük – a bosszút!”

A bosszúnak, amelyet megvalósított, ott láthatók az emlékművei mindenfelé a kontinensen, amelyet végigpusztított. Saját Németországa városainak újjáépített belső kerületei alakjában, amelyeket az általa kiprovokált stratégiai bombázó hadjárat tett a földdel egyenlővé, és azon városokéban – mint Leningrád, Sztálingrád, Varsó, Rotterdam, London –, amelyekben ő maga végezte el a rombolást. Az Atlanti Fal lassan romba porladó erődítményei, amelyeket egykor abban a hiábavaló reményben építetett, hogy sikerül velük sakkban tartani ellenfeleit, szintén az ő bosszúvágyának emlékművei, ahogy Auschwitz korhadó barakktábor és Sobibor, Belzec meg Treblinka földig rombolt megsemmisítő táborának maradványai is. Egy gyermek cipője a lengyelországi porban, egy darabka rozsdás szögesdrót, egy kis lerakódás porrá tört csontból annak a helynek a közelében, ahol egykor a gázkamrák működtek – ezek legalább annyira az első, mint amennyire a második világháború relikviái.

Megvannak az előzményeik. A szögesdrótdarabkák, amelyek azokon a mezőkön kerülnek elő lépten-nyomon, ahol a lövészárkok húzódtak, s amelyek nyirkos reggeleken a rozsdás szagával töltik meg a francia levegőt. A megpenészedett katonai szerelvénybőr darab, amit a kiránduló egy sövény tövében talál. Egy jelvény vagy gomb grüspannal borított reze, töltőlécük, berozsdásodott puskalőszerke, egy gránát ragyaverte repesze. Megvannak az előzményeik azokban a névtelen emberi maradványokban is, amelyeket ma is ki-kifordít a parasztek ekéje a Somme véráztatta földjéből – „Én ilyenkor azonnal leállok. Nagy tiszteletet érzek az önök angol halottai iránt” –, éppen úgy, ahogy megvannak azoknak az alig végignézhető 1945-ös filmeknek az előzményei is, amelyeket arról forgattak, ahogy Belsenben tömegsírokba hordják a hullákat, fellelhetők azokban a karcos híradófelvételekben, amelyeken az 1915-ös második champagne-i csata után francia katonák rakják halmokba elesett bajtársaikat mint az ölfát.

Az első világháború vezette be a tömeges halálnak azt az iparszerű termelését, amit a második vitt könyörtelen tökélyre. Vannak ünnepélyesebb síremlékek is. Kevés francia és brit közösségnek nincs a második világháború halottait megörökítő emlékműve. Az én délnyugat-angliai falumban is van egy, egy névsor, amelyet az útkereszteződésnél álló temetési feszület talapzatába véstek. Ez azonban utólagos produktum. Magát a keresztet azért állították, hogy azokról az ifjú férfiakról emlékezzenek meg, akik az első világháborúból nem tértek vissza, és azok száma a kétszerese a másodikban elesettekének. Az 1914-ben kétszáz főnyi lakosságból W. Gray, A. Lapham, W. Newton, A. Norris, C. Penn, L. Penn és W. J. White, nagyjából a falu minden négy katonaköteles korú férjéből egy nem jött vissza a frontról. Olyan nevek viselői,

amelyek sűrűn fordulnak elő a tizenhatodik század óta vezetett egyházi anyakönyvben. E nevek máig fennmaradtak a faluban. Nem nehéz észrevenni, hogy a Nagy Háború olyan mértékben hozta el a szívszaggató fájdalmat a falu lakosainak, amelyet sohasem ismertek azóta, hogy az angolszászok még a normann hódítás előtt megalapították a települést, és amelyet, hála istennek, azóta nem kellett újra megismerniük. Az emlékeztető kereszt – a templomot nem számítva – az egyetlen közösségi műemlék a faluban. Minden szomszédos faluban megvan a megfelelője, a megye városaiban is, ahol a nevek száma a sokszorosára nő, és az egyházmegye székesegyházában, Salisburyben is. Megtalálható a megfelelője minden franciaországi katedrálisban, amelyek mindegyikében látható egy emléktábla a következő felirattal: "Isten dicsőségére és a Brit Birodalom azon egymillió férfinak emlékére, akik a Nagy Háborúban haltak meg, és akiknek többsége Franciaországban nyugszik". A közelben rendszerint ott áll a helység saját halottainak az emlékműve, annak replikái pedig minden környező városban és faluban. Franciaország majdnem kétmillió embert veszített a Nagy Háborúban, kettőt minden kilenc férfiből, aki bevonult. Nagyon gyakran egy poilu szobra jelképezi őket: ott áll égszínkében, dacosan kelet, a német határ felé szegezett szuronnal. A talapzaton a névsor szívettépően hosszú, s még szívettépőbbé teszi, hogy ugyanannak a vezetéknevnek az ismétlődése arról tanúskodik: a családnak egynél több, gyakran számos tagja esett el. A magam részéről különösen szívemarkolótnak találom annak az emlékműnek a visszafogott klasszicizmusát, amelyet a velencei lagúnában fekvő Murano székesegyháza mellett állítottak Veneto tartomány lovashadosztályának, s amelyen azoknak a Pó síkságáról származó fiatalembereknek a nevei állnak sűrű sorokban, akik a Júliai-Alpok zord hegyvidékén haltak meg. Ugyanez az érzés érint meg Bécs templomaiban, ahol számos kőtábla emlékeztet történelmi nevezetességű, s mára majdnem teljesen a történelembe, azaz a feledésbe merült Habsburg-ezredek áldozathozatalára.

A németeknek, akik nem gyászolhatják meg tisztességesen négy- és ötmillió második világháborús halottjukat, mert a náci állam rémtettei az ismert módon kompromittálták a Wehrmachtot, materiálisan, ha morálisan nem is, ugyanilyen nehézséget okoz az elsőben elesettekért érzett gyász alkalomhoz illően jelképes kifejezése, minthogy oly sokan nyugszanak közülük idegen földben. A keleti csatamezőket elzárta előlük a bolsevik forradalom, a nyugatiakra pedig a legjobb esetben is kelleetlenül engedték be őket, hogy felkutassák, és újra eltemessék a holtak testét. A franciák és a belgák igen csekély helyet találtak szívükben és hazájuk területén német katonatemetők létesítésére. Amíg a briteknek sépulture perpétuelle-t (örökös temetkezési helyet) adományoztak, hogy megteremthessék állandó temetőiket, amelyek az 1920-as években a nyugati front vonalát követő, szépségükben lélegzetelállító parkosított sírkertek szigetvilágává terebélyesedtek, a németeket tömegsírok ásására kényszerítették isten háta mögötti helyeken, hogy azokba hordják össze elesett katonáik földi maradványait. Csak Kelet-Poroszországban, Tannenberg történelmi csataterein sikerült diadalmasan monumentális mauzóleumot emelniük a hősi halottaknak. Otthon, távol a frontoktól, ahol a fiatal férfiak meghaltak, olyan templomi és székesegyházi emlékművekben adtak formát bánatuknak, amelyek főként a gótika szigorú művészetéből merítették ihletüket. Alaptémaként gyakran használták Grünewald Keresztre feszítés, vagy Holbein A halott Krisztus című művének képi világát. Grünewald és Holbein Krisztusa olyan emberi test, amelyik vérzett, szenvedett, és meghalt anélkül, hogy haláltusájában rokon vagy barát ápolta, gondozta volna. A kép kiválóan megfelelt a Nagy Háború egyszerű katonája jelképezésére, mert a nyugaton elesetteknek több mint a fele, keleten pedig talán még ennél is több a harcmező vad pusztaságában elveszett hullaként végezte. Olyan hatalmas volt ezeknek a hiányzó holttesteknek a száma, hogy közvetlenül a háború után többen javasolták – elsőnek az anglikán egyház egy papja, aki a háború alatt tábori lelkészként szolgált –, hogy a háború halottai számára minden emlékmű közül a legillőbb ezen azonosítatlan holtak egyikének az exhumálása és újratemetése lehetne egy tiszteletadást kifejező helyen. Kiválasztottak egy holttestet, elhozták a Westminsteri

Apátságba, és a bejáratnál földelték el, a következő feliratot viselő emléktábla alá: „A királyok közé temették, mert jót cselekedett Istenért, és az Ő házáért”. Ugyanazon a napon, az 1918. november 11-i fegyverszünet második évfordulóján egy francia ismeretlen katonát is eltemettek Párizsban az Arc de Triomphe alá, majd később a győztes nemzetek fővárosai közül is többen temettek el ismeretlen katonát. Amikor azonban 1924-ben a legyőzött németek próbáltak nemzeti emlékhelyet teremteni halottaiknak, az avatási ünnepség a politikai tiltakozások káoszába fulladt. Ebert elnöknek, aki két fiát veszítette el, még végighallgatták a beszédét. A kétperces csendet azonban, amelynek ez után következnie kellett volna, bekiabálók háborúpárti és háborúellenes jelszavakkal törték meg, s ezt egész napos zavargások követték. Az elvesztett háború lelki gyötrelmei továbbra is megosztották Németországot, és meg is fogják osztani egészen Hitler kilenc évvel későbbi hatalomra jutásáig. Röviddel azután, hogy átvette a kancellári tisztséget, a náci publicisták és írók elkezdték Hitlert, „az ismeretlen káplárt”, annak az ismeretlen katonának az élő megtestesüléseként beállítani, akit a weimari köztársaság mint állam elmulasztott megbecsülni. Nem telt bele sok idő, és Hitler a német nemzet vezéréként beszédeiben „a világháború ismeretlen katonájaként” emlegette önmagát. Azt a magot vetette el, amely újabb négy milliárd német hullát fog majd teremni.

A háborús gyűlölködés gyorsan mar, és lassan gyógyul. 1914 végére, négy hónappal a Nagy Háború kitörése után, a talán tízmillió hadkötelest magában foglaló húszmillió francia férfinépességéből 300.000 katona esett el, 600.000 pedig megsebesült. A háború végére majdnem kétfélmillió francia férfi halt meg, döntő többségük a gyalogságból, a legnagyobb létszámú fegyvernemből, amely elveszítette az oda besorozottak 22 százalékát. A legsúlyosabb veszteségeket a legfiatalabb évfázatok szenvedték: 27 és 30 százalék között az 1912-1915-ben sorkötelelessé válók közül. Ezeknek az ifjú férfiaknak a jelentős hányada nem volt még házas, 1918-ra azonban Franciaországban már 630.000 hadiözveggyet tartottak nyilván, a fiatalabb nőket pedig igen nagy számban fosztotta meg a férjhezmenetel lehetőségétől a háború. 1921-re a nemek közötti arány a húsz-harminckilenc éves korcsoportban úgy alakult, hogy negyvenöt férfi jutott ötvenöt nőre. Ezenfelül az ötmillió háborús sebesült közül több százezer minősült súlyos rokkantnak (grands mutilés), azaz olyannak, aki egy vagy több végtagját, vagy legalább egyik szemét veszítette el. A legsúlyosabb csapás talán az arcot eltorzító sebesülést szenvedetteket érte, akiknek egy része olyan iszonyatos látványt nyújtott, hogy elkülönített telepeket hoztak létre nekik vidéken, ahol társaikkal nyaralhattak.

A német háborús nemzedék hasonló szenvedéseket élt át. „Az 1892-1895-ös évfázatoknak, azoknak a férfiaknak, akik a háború kitörésekor tizenkilencedik és huszonkettedik évük között jártak, 35-37 százalékkal csökkent a létszámuk”. Nagy általánosságban az 1870 és 1899 között született tizenhatmillió férfi 13 százalékát megölték, évi 465.600 fős ütemben. A legsúlyosabb veszteségeket, mint általában a legtöbb hadseregben, a tisztek szenvedték el, akik közül 23 százalék esett el – a hivatásos tiszteknek a 25 százaléka –, szemben a legénységi állomány 13 százalékával. A háborút túlélő német grands mutilés közé tartozott 44.657 férfi, aki az egyik lábát veszítette el, 20.877, aki az egyik karját, 136, aki mindkét karját, és 1.264, aki mindkét lábát. Rajtuk kívül volt 2.547 megvakult hadirokkant, a súlyosabb fejsebet szenvedettek töredéke, ezek legtöbbször ugyanis meghaltak. Összesítve 2.057.000 német halt meg a háborúban, vagy halt bele utóbb a háborúban szenvedett sérülésbe.

Bár a legtöbb megszámlált halottat Németország veszítette – Oroszország és Törökország halottai máig nincsenek bármiféle pontossággal számba véve –, népességéhez arányítva mégsem ez az állam szenvedte a legsúlyosabb embervesztést. Ezt a minősítést Szerbia „érdemelte ki”, amelynek a háború előtti ötmillió népelegéből 125.000 katonaként esett el vagy halt meg más okból, de további 650.000 polgári lakost vitt el a nélkülözés vagy különféle betegségek, amivel a népesség teljes vesztesége elérte a 15 százalékot, szemben a brit, a francia és a német népesség két és három százalék közötti összesített veszteségével. Még ezek

a kisebb veszteségráták is rettenetes lelki sérüléseket hagytak maguk után, mivel természetükénél fogva a társadalom férfinépeségének legfiatalabb és legaktívabb csoportjaival függtek össze. Ahogy a háború belesimul a történelembe, divatosná vált koholt mítoszként leszólni az „elvesztett nemzedék” siratását. A veszteséget, mutatják be a demográfusok, gyorsan pótolta a populáció természetes növekedése, megérezni pedig, állítják konokul a keményebb szívű történészek, csak a családok töredéke érezte meg. A legrosszabb esetben, érvelnek, mindössze 20 százaléka nem tért vissza azoknak, akik elmentek a háborúba, míg a teljes népességre számított végösszeg még alacsonyabb, 10 százalék, vagy annál is kevesebb. A többség számára a háború az élet egy múló fejezete volt, zavaró megszakítás a normalitásban, amelyhez a társadalom gyorsan visszatért, amint elhallgattak a fegyverek.

Öntelt ítélet ez. Az igaz, hogy a Nagy Háború, ha az 1939-1945-öshöz hasonlítjuk, csekély anyagi kárt okozott. Egész ideje alatt egyetlen európai nagyvárost sem romboltak le, de még csak komoly pusztítást se okoztak egyben sem úgy, ahogy a második világháborúban az összes német nagyvárosban légi bombázással. Az első világháború vidéki konfliktus volt, a keleti és a nyugati fronton egyaránt. A mezőket, amelyeken megvívták, gyorsan újra művelés alá vonták, vagy újra legeltetni kezdték rajtuk, a tüzérségi tűz által lerombolt falvakat pedig – a Verdun körüliek kivételével – hamar újjáépítették. A háború nem okozott olyan kárt Európa kulturális örökségében, amelyet nem lehetett könnyen kijavítani: a középkori Posztókereskedők Csarnoka Ypres-ben ma úgy áll, ahogy az 1914-1918-as tüzérségi bombázás előtt állt, akárcsak Arras városának terei, és Rouen katedrálisa, míg Louvain kincseit, amelyek 1914-ben egy tipikusnak nem mondható vandál tett következtében elégték, a háború után darabról darabra pótolták. Mindenekfelett pedig a háború semmit sem kényszerített a polgári lakosságra hétköznapi életének abból a szándékos tönkretételéből és azokból az előre megtervezett rémtettekből, amelyek a második világháborúnak majd oly jellegzetes elemei lesznek. Szerbia és a kezdeti időszakban Belgium kivételével a helyi közösségeket nem kényszerítették otthonuk, szülőföldjük és békebeli foglalkozásaik elhagyására. Török-Örményország kivételével egyetlen terület lakossága ellen sem követtek el genocídiumot, és bármilyen rettenetes módon is bánt az ottomán kormányzat örmény alattvalóival, a halálra gyötrésükre szervezett erőltetett menetek sokkal inkább képezik szerves részét az Ottomán Birodalom belpolitikájának, mint a háború történetének. Az első világháborúban, ellentétben a másodikkal, nem került sor teljes populációk szisztematikus elűzésére lakóhelyükről, szándékosan előidézett éhínségre, tömegek tervszerű megfosztására minden tulajdonuktól, kevés tömeggyilkosság, vagy más atrocitás fordult elő. Az első világháború, az állami propagandagépezetek minden ellenkező irányú erőfeszítése ellenére, és a harcmezők minden kegyetlensége dacára, furcsa módon kulturált fegyveres konfliktus volt. És mégis, súlyos kárt tett a civilizációban, az európai felvilágosodás racionális és szabad szellemű civilizációjában. Tartósan rontott rajta, és az okozott károk révén az egész világ civilizációján is. A háború előtti Európa, bármennyire is imperialista volt a földrész határain túli világ legnagyobb részével fenntartott kapcsolataiban, tisztelettel adózott az alkotmányosság elveinek, a jogállamiságnak és a népképviselőre alapozott kormányzásnak. A háború utáni Európa viharos gyorsasággal adta fel az efféle alapelvekbe vetett bizalmát. Ezek az elvek mindenestül elvesztek Oroszországban 1917, Olaszországban 1922, Németországban 1933, Spanyolországban 1936 után, és bármely időben csak helyel-közzel vették figyelembe őket a Közép- és Dél-Európában a háború utáni rendezéssel kreált vagy megnagyobbított fiatal államokban. A háború végét követő tizenöt éven belül a totalitarizmus – ez az új szó az olyan rendszert jelöli, amelyik elveti azt a szabadelvűséget és alkotmányosságot, amely a monarchia 1789-ben indult hanyatlása óta az európai politikát ihlette – szinte mindenhol emelkedőben volt. A totalitarizmus a háború politikai folytatása volt, más eszközökkel. Egyöntetűvé gyúrta és militarizálta a hívéül szegődő választók tömegét, miközben a szavazókat általában megfosztotta választói jogaiktól, felhergelte legalantasabb politikai ösztöneiket, és háttérbe szorított, sőt létében fenyegetett minden

belföldi ellenzékét. Kevesebb, mint húsz esztendővel „a háborúknak véget vető háború” után, ahogyan a végeredményébe vetett remények mélypontján széles körben nevezni kezdték, Európát ismét az új háborútól való rettegés kerítette hatalmába, amelyet olyan hadurak tettei és törekvései váltottak ki, akik agresszívebben léptek fel bárkinél, akit a hosszú tizenkilencedik századi béke világa ismert. Ugyanakkor Európában teljes erővel folyt az újra-fegyverkezés is, olyan harceszközökkel – harckocsikkal, bombázó repülőgépekkel, tengeralattjárókkal –, amelyek az első világháborúban még csak embrionális formában léteztek, s amelyek azzal fenyegettek, hogy a másodikat még pusztítóbb katasztrófává teszik. A második világháború kétségbevonhatatlanul az első következménye és jelentős mértékben a folytatása volt. A hozzá vezető viszonyok – a német nyelvű népek elégedetlensége a többi nemzet között elfoglalt helyzetükkel – ugyanazok voltak, ahogy ugyanaz volt a közvetlen kiváltó oka is: egy német ajkú államfő és egyik szláv szomszédjának vitája. A személyiségek, bár más pozíciókat töltöttek be, szintén ugyanazok voltak: Gamelin, az 1939-es francia főparancsnok, egykor Foch, az 1918-as antantfőparancsnok legfontosabb vezérkari tisztje volt, Churchill, az Admiralitás Első Lordja 1939-ben, 1914-ben is az Admiralitás Első Lordjának posztját töltötte be, Hitler, „a Harmadik Birodalom első katonája” 1914 augusztusában Vilmos császár seregének egyik első önkéntese volt. A csatateretek is ugyanazok lettek: a Meuse folyó, amelyen 1940 májusában látványosan könnyen keltek át a német páncélos hadosztályok, Verdunnél mindvégig leküzdhetetlen akadállyal bizonyult 1914-1918-ban. Az egykori Nyugati Fronton a Brit Expedíciós Haderő legkeservebb lövészárokharcái közé tartozó küzdelmek gyújtópontjául szolgáló Arras volt 1940-ben a brit hadsereg egyetlen sikeres ellentámadásának színhelye, míg a Bzura, ez a Varsótól nyugatra futó keskeny folyó mind 1939-ben, mind 1915-ben kritikus jelentőségre tett szert a hadműveletekben. Sokan azok közül, akik 1939-ben elmasíroztak a háborúba, ugyanazok az emberek voltak, akik fiatalabban és alacsonyabb rangban, már 1914-ben is elvonultak, abban a szent meggyőződésben, hogy „mielőtt a lomb lehull”, már haza is térnek, győztesen. A szerencsés túlélők azonban valószínűleg felismerték a következő különbséget. 1939-ben erős volt a közvéleményben a háború előérzete, ahogy a fenyegetése, valamint valóságának érzékelése is. 1914-ben ezzel szemben a derült égből csapott le a háború, olyan népeiségekre, amelyek szinte semmit sem tudtak róla, sőt, amelyek abban a hitben nevelkedtek, hogy a háború aligha fogja még egyszer háborgatni földrészüket.

[Forrás: John Keegan: *Az első világháború. Európa, Budapest, 2010. Fordította dr. Molnár György. Az írás a könyv első fejezetének bevezető része.*]

Emőd Tamás: Írás a palackban

Tornyán a jajnak, tájfunján a könnynek,
genezisen egy új, nagy vízözönnek,
céltalanul hánykódva fenn a gályán,
e szörnyű korszak vér- és könny-dagályán,
mint a hajós a hírt, palackba zárva,
versben dobom e végbúcsút az árba,
hogy túl homályon, terroron, halálon,
egy jobb jövőben Hozzád eltaláljon,
kiben hasztalan hittünk és reméltünk,
szabad part, akit soha el nem értünk:

hazánk az első víg kentaur óta,
klasszikus bölcsőnk, művelt Európa.

*

Búcsúzunk tőled, mielőtt éj főd be,
akik itt lámpát lengettünk a ködbe,
fény-jelekül egy jobb jövő fiának,
gályára láncolt rabjai a mának,
kiknek viharba vesztek koszorúi,
e barbár kor értelmes szomorúi,
akik itt mindent láttunk s tudva-tudtunk
és kiáltoztunk, mielőtt lebuaktunk,
akik örömré, napfényre születünk,
de átböngött a mély pokol felettünk:
mielőtt sorsunk vak közönybe fásul,
küldjük e pár sort végső híradásul.

*

Túl minden Jóremény-fokán a létnek,
vontató padján a gályafenéknek,
úgy élünk, mint a trágában a barmok,
mint a ketrecben összecsucott majmok,
égnek borzadnak a fülek, a szőrök,
de kuss, a rácson átdöfnek az örök,
ember-rangunkat régen elfeledtük,
már a saját vérünket is megettük,
hiába minden küzködés, igyekvés,
itt meg kell döglenni, itt nincs menekvés,
hiába gyújtunk fényt itt örök óta:
elhagyta minket, művelt Európa!

*

Tornyán a jajnak, tájfunján a könnynek,
genezisén egy új, nagy vízözönnek,
mint a hajós a hírt, palackba zárva,
versben dobom, e végbúcsút, az árba,
midőn eltárta torkát már a Fátum...
Ezerkilencszázharmincnyolc a dátum.

[Forrás: *Hét évszázad magyar versei. Magyar Helikon, Budapest, 1969.*]

Cseke Gábor: A fegyver eldőrdült...

Az antológiát bevezető olvasónaplóm végére tettem ki éppen a pontot (Sorscédulák a nagy háborúból), amikor kezembe került *Szőcs Géza Raszputyin küldetése* c. színpadi jelenetének szövege.

A 2013 decemberében az Irodalmi Jelen hasábjain közzétett írás azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy egy nem túl eredeti, viszont igen hatásos és kifejező fogással „újrájátszatta” az első világháború kitöréséhez vezető végzetes cselekvésláncot. Nem kevesebbet bízott a történet főszereplőjére, egy gyilkossági próbálkozás áldozatául esett Raszputyinra, hogy kísérelje meg valamiképpen eltéríteni a világpolitikában végzetes találattal fenyegető, elszabadult szarajevói pisztolygolyót – a levegőben lógó nagy háború veszélyét.

Az írói ötlet csak részben fikció: a valóságban is legendás történelmi szereplőként ismert orosz szerzetest, jóvendómondót és befolyásos népi politikust, a cári udvar kegyencét, Grigorij Jefimovics Raszputyint az első világháború kitöréséig két ízben is megpróbálták eltétni láb alól politikai irigyei. Csakhogy mindkét alkalommal, a csodával határos módon felépült a gyilkos merénylet után.

1914 nyarán éppen szülőfalujában lábadozott a második súlyos sebesülése után, s amikor meghallotta Szarajevó, majd az azt követő háborús lépések hírért, mindent elkövetett, hogy meggyőzze II. Miklós cárt arról: Oroszország, az orosz nép jövője függ attól, ha most merészen gátat vet a tűzvész elszabadulásának. Levelekkel bombázta a cárt, hogy célját elérje, de „cár atyuska” jobban kedvelte a háború révén a tömegekben felgerjedt népszerűséget és nem hallgatott bizalmasára, aki amúgy a cárevics kezelőorvosa volt – misztikus módszerekkel enyhítette annak kóros vérzékenységét.

Raszputyin halálát végül egy harmadik merénylet okozta 1916 utolsó napjaiban, amelyről sokáig úgy tudták, hogy a Romanov-ház tagjai, Juszupov herceg, Dimitrij Pavlovics Romanov nagyherceg és Vladimir Puriskevics, a Duma egyik vezető embere együtt tervezték ki. Juszupov állítólag vacsorára hívta meg Raszputyint: először tízszeres adag ciánt keverték a borába, majd amikor ez nem hatott, lelőtték. Az első golyó után (amely a boncolás szerint több létfontosságú szervet érintett) Raszputyin még feltámadt, majd fűrgén menekülni kezdett. Újabban egy másik verzió tűnik hitelesebbnek: a Scotland Yard egy nyomozója és a brit titkosszolgálat egyik ügynöke, a National Geographicban közzétett kutatás eredményei szerint a gyilkosok brit kémek lehettek, akik veszélyt láttak a cári udvaronc makacs békeharcában. (A jelek szerint már a titkos tárgyalások is elkezdődtek az orosz kiugrásról, ami fokozott német erőfölényt jelentett volna az angolokkal szemben...)

E történelmileg-irodalmilag érdekes, egzotikus alakot választotta Szőcs mondanivalójának hordozójává: a drámai változatban a halálos ágyáról felgyógyult Raszputyin azzal indokolja béketörekvéseit, hogy egyenesen a túlvilágról fordították őt vissza, azzal a magas szintű küldetéssel, hogy vessen gátat a kitörni készülő világméretű vérontásnak. „Odafent” ugyanis bepillantást nyerhetett (egészen pontosan: máig terjedően) a következő száz esztendő történéseibe, amelyeknek az első világháború csupán a kezdetét, az „előjátékát” jelentette s amelyek mérhetetlen veszteségeket hoztak az emberiség fejére. A küldetés, amilyen nemes, annyira abszurd is egyben a kor politikai szereplői szemében. Raszputyin ugyanis nem áll meg Miklós cárnál, a nála tapasztalt elutasítás után Vilmos császár a következő célszemély, aki ugyanúgy elkedélyeskedik a halálkomoly arkangyali sugallatot, amit Raszputyin megpróbál ismertetni vele. Hiába ismerik a cári udvar jósát és famulusát a legmagasabb európai uralkodó körökben, különcködő fantáziálásnak vélik figyelmeztető üzenetét, lerázzák magukról, tréfával ütik el a napról napra közeledő háborús veszély rémképeit. V. György ráadásul

szabadkozva hárít: az ő hatalma korlátozott, ő a kormány foglya, forduljon Raszputyin a kormányfőhöz. Franciaországban Clemenceau még csak nem is fogadja – pontosabban a lakájok durván elzavarják a látnokot a kancellária előszobáiból. Egyik utolsó reménysége Ferenc József császárban lenne, de csalódnia kell: a bécsi uralkodó szavaiból az derül ki, hogy minden nagyon szép és átlátható...

Erős stilizáltságában is sokatmondó az a színpadi párbeszéd Raszputyin és az osztrák császár között, amelyben a magyar sors is pillanatok alatt eldől:

R. Ezt a háborút nem szabad elkezdni, mert borzalmas dolgok fognak következni.

F. J. (*Pestiesen*) Ne idegesíts.

R. (*Hallgat*)

F. J. Azt mondod?

R. Azt.

F. J. Hát akkor... Akkor hát ne legyen háború.

R. (*Felpattan*) Felség, Ön nagy ember! Egy óriás! Önnek köszönhetően megmenekül százmillió ember és megmenekül Európa! Köszönöm! Köszönöm! Ön maga a Messiás! Neve örökre fennmarad! Győzelem! Az angyalok az égben trombitáikat fényesítik!

F. J. (*Szerényen mosolyog, majd lassan elborul*) Tudja, nekem néhány éve meggyilkolták a feleségemet. Svájcban történt.

R. Mélyszégyen. Ő biztosan nagyon ellenezte volna ezt a háborút.

F. J. A veszedelem Svájc felől fenyeget.

R. Ez tény és való.

F. J. Hogyan?

R. Onnan indul el egy zárt vonatszerelvény vagonjában nemsokára. Mármost a veszedelem. Ha meg nem előzzük a háborút.

F. J. A feleségem, a császárné...

R. Igen, ő nagyon ellenezte volna ezt a háborút. Ő biztosan nem engedte volna megtörténni. Az sicher.

F. J. A helyzet az, hogy ami ugyanis engem illet, én ugyanis mindent jól meggondoltam és megfontoltam...

R. És?

F. J. És térdre kényszerítjük Szerbiát, ugyanis egy kicsit móresre tanítjuk, ismeri maga ezt a diákot, erre a Gavrilóra gondolok, találkozott már vele? Miféle alak? Nem egy született úriember, ahogy elnézem... Egy kicsit legyőzzük őket, aztán nem folytatjuk a háborút tovább, nem nagyon akarom fölöslegesen elhúzni nagyon. Úgyhogy, mire a falevelek nagyon lehullnak, ha élhetek ezzel a mostanában felkapott szóképpel, katonáink már nagyon hazatérnek... (*Elréved, majd felriad*) Miről is beszélünk?

R. Arról, hogy Felséged mindent jól meggondolt és megfontolt...

F. J. Ja igen, igen. Az úgy van.

R. De éppenséggel MINDENT, azt nem lehetséges megfontolni, arra csak az Úristen képes...

Raszputyin kétségbeesik, mert ráébred: egyszerűen nincs kivel tárgyalni. Már csak a merénylő, a revolvvert elsütő Gavrilo Princip maradt hátra végső megoldásnak, de az idő pokolian fogy, alig pár óra maradt a pisztolylövésig. Raszputyin apait-anyait bevetne – szép szó után már könyörög, rimáncodik, sőt fenyeget is, de Princip nem szól egy szót sem. Azt sem tudjuk meg, hajlandó lenne-e visszacsinálni mindazt, amivel a világra zúdította a nagy háborút, avagy örökre büszke marad a tetteire. Igazság szerint rá kell ébrednünk arra, hogy a kiskorú anarchista eleve tehetetlen – ócska játékszer ő a történelem kezében. Mint ahogy a maga nemében Raszputyin sem különb.

Csakhogy a világot, úgy tűnik, képtelenség megmenteni; mert a világ vak és süket: akkor se lát, se hall, amikor még volna idő és esély a cselekvésre. A dráma szellemesen építi föl a történelemből amúgy ismert hírhedt frázisok felhasználásával, beoltva a mai roppant színes és kifejező pesti szlenggel, az uralkodói kihallgatások steril, terméketlen párbeszédeit, melyek során a kegyosztók csupán formálisan nyitottak a meghallgatást kérők szavaira, tulajdonképpen csak a saját bölcsességük korlátainak foglyai – ezért is következnek be a történelmi katasztrófák.

A darab, úgy vélem, akkor is figyelmeztető szellemi teljesítmény lenne, ha megjelenését nem követték volna hamarosan a mára mind súlyosabbá váló ukrajnai események. Sajnos azonban, hogy követték... Előbb csak a véres kijevi zavargások, majd az elnök menekülése, a krími népszavazás és önrendelkezési fordulat, Oroszország és a Nyugat egymásnak feszülése, a további ukrajnai szakadár törekvések, a gazdasági szankciókkal fenyegetőző moszkvai hatalom – és a sor még holnap, holnapután is folytatódik! –, arra készítették a szerzőt, hogy a Magyar Nemzetben közölt öninterjúban még külön is felhívja rá a figyelmet: darabja, annak szellemisége többszörösen is húsba vágó. S amennyiben leperog rólunk, akkor a Szarajevó által demonstrált dominó-effektusnak újra és újra áldozatai lehetünk. Igaz, a szerző bevallása szerint ő nem 2014-re gondolt, amikor megírta darabját – viszont 2014 vált azzá, ami igazolta, hogy nagyon is időszerű és szerencsés volt témáért 1914 eseményeihez nyúlnia.

Érdekes módon, az öninterjúból már-már az derülne ki, hogy az ukrajnai események mentén az író mintha moszkva-párti lenne. Csakhogy két ízben is határozottan pontosít:

„Mondtam, hogy a krímiak pártján állok, meg a történelmi igazságosságán. Egy amerikai elnök pártján állok, Woodrow Wilsonén, aki fontos elveket fogalmazott meg, aztán nem vette ezeket komolyan. A referendumok pártján állok mint egykori svájci polgár. A fegyverrel történő beavatkozást elítélem, de elismerem a krímiak jogát ahhoz, hogy nemzetközileg ellenőrzött népszavazáson nyilvánítsák ki, mit akarnak. Ukrajnához tartozni, Oroszországhoz, netán az önállóságot választani. Ha az ukrajnai viszonyokat annyira vonzóznak fogják találni, ha ezekben biztosítékot vagy legalább valószínűséget fognak látni a saját jövőjüket illetően, egészen biztos, hogy Ukrajna mellett fognak voksolni.”

El lehet ugyan játszani a gyanúperrel, hogy az interjú megjelenése óta történt fejlemények valódi függetlenedési mozgalmakat váltottak-e ki az egyre szaporodó ukrajnai régiókban, vagy előre megrendezett, már jól bevált forgatókönyv alapján állítják mindinkább kész tények elé a zavarodott emberiséget; az viszont tény, hogy a száz éves évforduló közeledtével a svájci Davosban, ahol minden év elején összegyűlik a világ közgazdász társadalmának krémje, az idei találkozón olyan erőteljes hangok hallatszottak, melyek a globalizáció súlyos válságtüneteire alapozva valószínűsítették, hogy az „aranykor” végetértével 2014-ben kísértetiesen megismétlődhet az, ami 1914-ben már bekövetkezett: az első világháború kirobbanása véget vetett a globalizáció első aranykorának, az úgynevezett boldog békeévek korszakának. A fejét mind jobban felütő gazdasági-kereskedelmi protekcionizmus eluralkodása erőteljesen rombolja az nemzetközi együttműködés, a szolidaritás szellemét és látványos nemzeti-nemzetiségi

jogi köntösökbe öltözve egymásnak ugraszthatja az ellentmondásoktól duzzadó Európát és a világot.

Úgy tűnik, Ukrajnában eldőrdült ama szarajevói fegyver mai utóda. A világon múlik, hogy csak arra az első merénylet robbantásra emlékeztessen, amely nem találta el a trónörökös házaspárt. A végzetes lövésig még mintegy fél óra van hátra. Sok ez vagy kevés?

Csikszereda, 2014. április 9.

Az olvasókönyvben szereplő szerzőkről, forrásokról

Ady Endre (1877-1919), magyar költő, író, újságíró, a huszadik századi magyar költészet megújítója. A Nyugat egyik irodalmi vezéralakja. Háborúellenes szellemisége máig kihatással van irodalmunkra.

Anka János (1883-1941?), katolikus szellemű újságíró, író. Az első világháború idején az Alkotmány, majd az Élet című lapok munkatársa volt.

Anna Ahmatova (Anna Andrejevna Gorenko, 1889-1966), szovjet-orosz költőnő. Verseihez tatár nagyanyja családnevét használta. Két férje, illetve fia is munkatáborban pusztult el.

Guillaume Apollinaire (1880-1918), francia költő, író, kritikus. Egy lengyel grófnő és egy arisztokrata svájci–olasz katonatiszt fia. A huszadik század elején a párizsi avangárd egyik meghatározó alakja. Önkéntes az első világháborúban, majd megsebesül. A háború utáni járványban pusztul el.

Arkagyij Babcsenko (1977), orosz író, riporter, fotós; részt vett mindkét csecsenföldi hadjáratban. Háborús elbeszéléseit/riportjait a Novij Mir közölte, s hamarosan világszerte fordítani kezdték, Angliában a PEN díját is elnyerte. Egy kritikus szerint Babcsenko „vizolyogva ír arról, ahogy ő, az elbeszélő, sok társához hasonlóan, már nem tud meglenni a háború nélkül, mert csak ott, ahol gyilkolnak, csak ott lehet igazán érezni, hogy a legutáltosabb élet is ezerszer jobb a halálnál.”

Babits Mihály (1883-1941), magyar költő, író, kritikus, műfordító. A Nyugat folyóirat és csoportosulás egyik vezéralakja. A világháború alatt az emberi élet, a humanista értékek védelme érdekében következetesen tiltakozott az élet- és értékpusztítás ellen.

Benedek Elek (1859-1929), magyar író, szerkesztő, népmesegyűjtő. A magyar gyermekirodalom meghatározó képviselője, szervezője. Erdély elcsatolása után hazamegy Erdélybe, az ottani irodalmi élet felpozíciójának szorgalmazója. Önéletírásában (Édes anyaföldem) a személyes átéltség hitelével rögzíti a nagy háború erdélyi eseményeit.

Bereményi Géza (1946), magyar író, dalszövegíró, filmes, dramaturg. Évtizedeken át Cseh Tamás állandó alkotótársa.

Bertolt Brecht (1898-1956), német drámaíró, költő, színházi rendező, kritikus. Egyetemistaként vonult be az első világháború idején, majd színházi tevékenységet folytatott. Marxista szellemiségű, a harmincas évektől kezdve emigrációban élt. Írói újításai jelentősek. Élete végén Berlinben telepedett meg.

Betegh Miklós (1868–1945), Kolozsváron és Budapesten végzett jogi és politikai tanulmányokat. 1910-ben Torda-Aranyos vármegye főispánja. 1914-től kezdve – mint Tisza István bizalmasa – Erdélynek, majd a Bánságnak is kormánybiztosa. 1918 után az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség elnöke.

Békássy Ferenc (1893-1915), magyar költő, esszéista, huszár, a magyar költészet Angliában sokáig legismertebb alakja. Újrafelfedezése a 2000-es években indult el. Műfordítóként is jelentős. Bevonulása utáni első napokban esett el Bukovinában.

Bodor Aladár (1880-1952), költő, tanár, hírlapíró. Ady költészetének egyik fő propagálója. A nyugatos líra jeles képviselője.

Botár Árpád (1883-1965), erdélyi származású újságíró, hírszerző. Az első világháborúban kémelhárítóként dolgozott.

Bözödi György (1913-1989), családi neve Jakab. Magyar költő, szociográfus, történész. Verseiben, írásaiban az első világháború utáni székely falu világát ábrázolja.

Dan Culcer (1940), román költő, műfordító, újságíró. A román–magyar irodalmi kapcsolatok egyik következetes képviselője. Párizsban él. Románra fordította többek között Markovits Rodion Szibériai garnizon című regényét.

Dömötör Gyula Ferenc 1942-ben, saját költségén és hivatalos miniszteri engedéllyel megjelentetett propagandakönyve alapján a korabeli kémelhárításban vezető szerepet töltött be.

Emőd Tamás (1888-1938), magyar költő, újságíró, színházigazgató. A Holnap csoportosulás tagja, Ady barátja. A magyar kabaré kiteljesedésében is szerepet játszik.

Endre Károly (1893-1988), magyar költő. Első verseskötetéről (Az ember, aki járva jár, 1922) Kosztolányi Dezső és Schöpflin Aladár írtak elismeréssel. Szinte az iskolapadból ment ki a frontra, ott vált költővé.

Esterházy Lujza (1899-1966); a Lulu grófnőként is emlegetett asszony a felvidéki magyar kisebbségi élet egyik meghatározó személyisége az első világháború után, a mártírhalt halt Esterházy János nővére. Az üldöztetés elől Párizsba menekült, ahonnan minden erejével próbálta megakadályozni öccse halálos ítéletének végrehajtását és a felvidéki magyarság likvidálását. Emlékiratait francia nyelven írta meg.

Fejtő Ferenc (1909-2008), történész, kritikus, publicista. A huszadik század történetének elemzője, József Attila pályatársa.

Ken Follet (1949), sikeres brit író. Történelmi kalandregényei igen népszerűek. Egyik friss vállalkozásaként Évszázad-trilógia címmel megírta a huszadik század regényes, három kötetből álló krónikáját.

David Frost (1939-2013), angol író, humorista, műsorvezető. Nevéhez fűződnek a legendás Nixon-interjúk a Watergate-ügyben. A kor és a világ vezető politikusaival készített forrásértékű interjúkat.

Gyallay (Papp) Domokos (1880-1970), író, újságíró, szerkesztő. A két világháború között a Magyar Nép főszerkesztője, történelemtanár. Gyakorló tanári évei után bevonult és az I. világháborúban (1914-1917) tisztként szolgált.

Gyóni Géza (1887-1914), magyar költő. Eredeti neve Áchim. Újságíró, részt vesz az első világháborúban. Oroszországi fogságban pusztul el, ott teljesedik ki költészete.

Octavian Goga (1881-1938), román költő, író, politikus. Két ízben miniszter, egyszer Románia miniszterelnöke. Budapesten és Berlinben járt egyetemre, 1914-ben az Ókirályságba költözött. 1918-ban a Román Nemzeti Tanács tagjaként részt vett a párizsi béketárgyalásokon.

Jaroslav Hašek (1883-1923), cseh satirikus író. Legismertebb műve a Švejk, a derék katona (több mint hatvan nyelvre lefordították). Fiatalon anarchista, 1915-től rövid ideig harcol a háborúban, orosz fogságba kerül, ahol belép a cseh légióba, majd a bolsevikekkel is együttműködik.

Ernest Hemingway (1899-1961), Nobel-díjas amerikai prózaíró, újságíró. Amerika belépése után maga is jelentkezik a seregnél, de gyenge látása miatt csak a vöröskeresztes mentőszolgálathoz osztják be. Az olasz fronton megsebesül, majd kórházi munkát végez. Élete további része is elválaszthatatlan a huszadik század főbb társadalmi mozgásaitól: tudósít a spanyol polgárháborúból, a második világháborúban haditudósító.

Ignotus [Hugó](1869-1949), eredeti nevén Veigelsberg; magyar kritikus, szerkesztő, író. Húsz éven át a Nyugat főszerkesztője. A magyar irodalom számos kiemelkedő személyiségének felfedezője. Fiatal korában külföldet járó riporter. A Nyugatban közölt háborús jegyzetei 1916-ban könyvben is megjelennek (Egy év történelem).

Emil Isac (1886-1954), kolozsvári román költő, publicista. 1913-ban Gogának a magyar kultúra „elzsidósodásáról” írt cikke és Ady erre írt válasza nyomán kibontakozott vitába bekapcsolódva elítélte Gogát nacionalista kultúra-felfogása miatt. Baloldali elkötelezettségüként támadta a túlhajtott román nacionalizmust.

Karinthy Frigyes (1887-1938), magyar író, költő, műfordító. Műveiben is következetesen szembe helyezkedett mindenfajta háborús cselekménnyel. Igen gazdag publicisztikai tevékenysége is.

Sir John Keegan (1934– 2012) angol hadtörténész. Szűkebb szakterülete a 20. századi háborúk története, de a prehisztórikus hadviseléstől máig bármilyen katonai témával szívesen foglalkozott. Számos népszerű munka szerzője.

Rudyard Kipling (1865-1936), Nobel-díjas angol író és költő. Az angol novella megújítója. A nagy háború idején a brit militarizmus híve, saját fiát fizikai alkalmatlansága ellenére kijuttatja a frontra, ahol az hősi halált hal. (Későbbi lelkifurdalásai íratják meg vele A fiam, Jack című verset, illetve A kertész című novellát.)

Kosztolányi Dezső (1885-1936), magyar költő, író, publicista, műfordító. A Nyugat állandó munkatársa. Íróként a politikamentesség híve volt, ezért minden oldalról támadások érték. Idejében felismerte és nem hagyta szó nélkül a háború embertelenségét.

Köntös-Szabó Zoltán (1940), magyar író, újságíró. A nyolcvanas években Kolozsvárról Magyarországra távozik. Nagyszabású munkája az öt kötetes Családi krónika: Trianon gyermekei (1. *Fehér zászló Erdély felett*; 2. *Tövissel kerített Éden*; 3. *Köd lepte be a Szamost*; 4. *Torda felől hírt hoz a szél*; 5. *A másodszülött unoka 1983-as, újpesti naplójából*).

Lám Béla (1892-1973), gépészmérnök, író. Boncza Berta (Adyné) első vőlegénye. Az első világháborúban orosz fogságba esett. Hat évi szibériai tartózkodás után tér haza, egyetlen megjelent művében megírja fogságának történetét.

Lászlóffy Aladár (1937-2009), magyar költő, író, műfordító, szerkesztő, a Digitális Irodalmi Akadémia alapító tagja. Sokoldalú írói arculatát mélységes humanizmus és modernizáció szeretet jellemzik.

Lászlóffy Csaba (1939–2015) magyar költő, író, műfordító, szerkesztő; Aladár öccse; itteni novelláját kimondottan az antológia számára írta.

Móricz Miklós (1886-1966), újságíró, szerkesztő, statisztikus. Móricz Zsigmond testvér-öccse. Jogi végzettségű, politikai emigránsként egy ideig Romániában is él, a Brassói Lapok munkatársa. Megírja emlékeit író bátyjáról.

Munk Artur (1886-1955), magyar orvos-író. Életmentő szemtanúként élte át mind a Titanic, mint a Luzitánia katasztrófáját. A háborúban fogságba esik és 1921-ben tért vissza szülővárosába, Szabadkára. Legjobb háborús regényei: A nagy káder (1930) és A hinterland (1933). Igen értékes naplója, mely életének 1915-16-os eseményeit dolgozza fel.

Nagy András, dr. (1905–1982) orvos, közíró, népművelő. A marosvásárhelyi Magyar Népegészségügyi Szemle főmunkatársa. Erdély majd minden városában, AI- és Felcsík minden falujában mintegy 300 egészségügyi, tudománynépszerűsítő, ismeretterjesztő előadást tartott.

Oláh István (1944), magyar költő, író, újságíró. Székelyudvarhelyen él. Munkásságára erőteljes történelmi-filozófiai érdeklődés jellemző. Versciklusa történelmi dokumentumokra épült.

Patrik Ouředník (1957), cseh író. Sokféle szakmába, életformába kóstolt bele, Franciaországba emigrált, majd az ezredforduló után visszatért hazájába. Esszéírói, műfordítói munkássága nemzetközi elismertségű.

Cezar Petrescu (1894–1957), román újságíró, próza- és drámaíró. A modern román regény és dramaturgia egyik népszerű képviselője. Háborús regénye rövid idő alatt bestseller lett.

Robert Rozgyesztvenszkij (1932-1994), szovjet-országi költő. Közéleti művészként tartották számon, akit nem sodort el az aktuálpolitika.

Rónay Ernő (1897–1970), író, magántisztviselő. Elbeszélései, regényei önéletrajzi fogantatásúak: vasutas apjáról, első világháborús és hadifogoly emlékeiről, munkaszolgálatos viszontagságairól szólnak. Krasznójárszk című memoárregényét a magyar háborús irodalom remekének tartják.

Howard Sergeant (1914-1987), angol költő. Franyó Zoltán Atlanti szél című műfordítás kötetében is szerepel (Kriterion, 1978).

Schöpflin Aladár (1872-1950), magyar műkritikus, irodalomtörténész, író, műfordító. A Nyugat vezető munkatársa. Sokat tett Ady, Móricz és mások elismertetéséért. Cselekvő részese a háborús időszak magyar irodalmi jelenségei elemzésének.

Szávai Géza (1950), magyar prózaíró, kritikus, szerkesztő. A multikulturális könyvkiadás gyakorlati szorgalmazója a Kárpát-medencében.

Szentgyörgyi N. József (1943), középiskolai nyelvtanár, újságíró-szerkesztő, ny. diplomata (Bukarestben, Chişinăuban és Bogotában teljesített szolgálatot).

Székely János (1929-1992), a 20. század második felében a magyar irodalom sokoldalú egyénisége, költő, prózaíró, drámaíró, tanulmány- és esszéíró, műfordító. Fiatalkori front-élményeiből több remekműve ihletődött.

Székely Júlia (1906–1986), író, zongoraművész, rendező, tanár. Kodály és Bartók tanítványa. Zenetörténeti témájú regényei – ő írta meg többek között Bartók Béla életregényét – népszerűek. Háborús élményeit két regényben örökítette meg (Nagyapám tévedett – Valahol háború van).

Tóth Árpád (1886-1928), magyar költő, műfordító, kritikus. A Nyugat köréhez tartozott. Sokat idézett háborúellenes költészete jelentős.

Yolland Arthur (1874–1954), angol irodalomtörténész, magyar országos bajnok teniszező, labdarúgó, edző és magyar nemzetközi labdarúgó-játékvezető. 1896-tól élt Budapesten; 1914-1946 között a budapesti tudományegyetemen az angol nyelv és irodalom rendes tanára volt. 1917-ben jelent meg a világ nemzeteit bemutató könyvsorozatban a Magyarországot bemutató angol nyelvű kötete, melyet a Nyugat is méltatott.

Veres Péter (1897–1970) magyar író, politikus, 1947–48 között honvédelmi miniszter. Szegényparaszti származása miatt kemény önképzéssel jutott el a megérdemelt elismerésig. Az első világháborúban az olaszországi fronton harcolt.

Végel László (1941), vajdasági magyar próza-, esszé- és drámaíró. Számos lap kommentátora, 2003-tól a belgrádi Helsinki Bizottság Tanácsának tagja.

Vészi Margit (1885-1961), újságíró, festő, grafikus, Vészi József vezető újságíró leánya, rövid ideig Molnár Ferenc felesége. Az első világháború idején az Est lapok haditudósítója, e munkája nyomán született első könyve: *Az égő Európa* (1915).

Walzel Kelemen nemes ny. huszár alezredes, 14 évig szolgált az Osztrák–Magyar Monarchia hírszerző szolgálatánál. Megírta Horthy Miklós életrajzát is.

Franz Werfel (1890-1945), osztrák költő, író. Erősen pacifista meggyőződésű. A fasizálódó Németországban üldözik, műveit betiltják. 1938-ban előbb Franciaországba, 1940-ben az Egyesült Államokba menekül a nácik elől.

Stefan Zweig (1881-1942), osztrák író, költő, műfordító. Sokfelé utazott. A háború kitörésekor önkéntes, de alkalmatlannak nyilvánítják, egy archívumban dolgozik Rilkével együtt. Tudósítóként Romain Rolland háborúellenességét követi.

A Nagy Háború anekdotakincse: összeállította és szerkesztette Nagy Endre. Megjelent 1915-ben Budapesten, Singer és Wolfner kiadásában. A kötet előszavából: „Az ember a legcsodálatosabb állat Isten valamennyi állatja között. Mindenütt megél és mindenhez hozzá alkalmazkodik a természete. Ha a turista a Vezúv kráteréhez közeledik, elnyomja az az áhítat, amit csak a félelmetes emberfölötti erők bírnak fölébreszteni a lélekben. Érzí a pokol rettenetes tüzeit, érzi, hogy a szörnyű megsemmisülés ott forr, kavargó, rotyog a talpa alatt, a titokzatos katlanban. De a Vezúv krátere mellett nemcsak turisták vannak, hanem békés ottlakók is. Ott kapaszkodnak falvaik az égő hegy oldalán. Ott születtek, ott nevelkedtek és bizonyára ott is akarnak meghalni a szelíd öregség napjaiban. Ott is vannak gyermekek, akik kacagva hancúroznak, a legények ott is csintalankodnak a piruló hajadonokkal és az öregek ott is mosolygós fejcsóválással nézik a fiatal nép bolondságait... A háborúhoz is hozzá szokik az ember, mint a Vezúv kráteréhez...”

A világháború képes krónikája: időszaki képes folyóirat, 1914–16 között. Elérhető a Magyar Elektronikus Könyvtár Elektronikus Periodika osztályán.

Erdélyi Gyopár: az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. 1892–1917 között Erdély néven jelent meg havonta egy számban. A folyóirat 1930-ban újraindult, majd 1948-ban megszűnt. 1992-ben alakult újra Erdélyi Gyopár néven.

Élet: képes heti folyóirat, keresztény-jobboldali irányultságú, a Nyugattal rivalizáló, ellenzéki lap. A háború első éveiben hangsúlyosan végigkísérte a harci eseményeket, hatalompárti szellemben. Élénk könyvkiadói tevékenységet is kifejtett.

Huszadikszazad.hu: kecskeméti internetes portál, mely korabeli sajtóközleményekből hétről hétre „újrajátssza” a huszadik század legfontosabb kárpát-medencei és világeseményeit.

Vasárnapi Könyv: lásd a bevezető esszét.

Vasárnapi Újság: 1854–1921 között megjelenő képes, ismeretterjesztő hetilap. Olyan magyar néplap volt, amelynek célja a nemzeti szellem ápolása, a magyar nyelvvelés, és mindenféle közhasznú ismeretek közreadása. Szerzői között a korszak legnépszerűbb tollforgatói, kiemelkedő magyar tudósai szerepeltek. Neve Brassai Sámueltól származik, aki még 1848 előtt egy hasonló nevű és koncepciójú kolozsvári újság alapítója és szerkesztője volt.

A „rendhagyó olvasókönyv” sajtóvisszhangjából

Székesi Ferenc: A tények tények maradnak

Hogyha az értelmezések változnak is, de a tények tények maradnak.

Holnap lesz éppen 100 esztendeje, hogy a Fekete Kéz nevű szervezettel kapcsolatban álló Gavrilo Princip szerb diák merényletet követett el Szarajevóban Ferenc Ferdinánd osztrák–magyar trónörökös és felesége ellen, a főhercegi pár halálát követően pedig két hónapon át egymást érték a hadüzenetek. Kibört az első világháború.

A különböző történelmi források 9 és 15 millió közé teszik az áldozatok számát, sorolják a hadbalépések időpontját és a nagy csatákat, a haditechnika akkori legújabb vívmányait, de keveset beszélnek arról, hogy mit jelentett az 1914 és 1918 közötti négy esztendő az egymással háborúzó országok lakosságának és a különböző frontokon támadó–védekező vagy éppen hónapokon át állóháborúskodó közkatónáknak. Ez a feladat inkább az irodalomra és az újságírásra vár, s a világháború időszakában ugyanúgy, mint az azóta eltelt évszázad alatt.

Cseke Gábor nyugalmazott újságíró tavaly decembertől kezdve gyűjtögeti az első világháborúval kapcsolatos írásokat a magyar és a világirodalom neves alkotóinak szövegeit, korabeli újságcikkeket, kommentárokat, feljegyzéseket, anekdotákat, az életbe átcsordogáló kevésbé ismert háborús dokumentumokat és *Sorscédulák a nagy háborúból* címmel elektronikus könyvet szerkesztett belőlük. (...)

A szöveggyűjteményt egy roppant érdekes műhelynapló vezeti be, amelyben Cseke Gábor nem csupán arról ír, hogyan bukkant érdekes és értékes forrásokra, hanem az idézett szövegekből már kiderül az írások legnagyobb érdeme: hogy nem az utókor szemével néznek vissza a történésekre, hanem zömük azoknak az első világháborús éveknak az eszmerend-szereit, állapotait, hangulatát jellemzik, amikor megszülettek. Ami azt is jelenti: több mint fél évi kutatási-válogatási és szerkesztési munka nyomán ez az igazi olvasókönyv képes arra, hogy hitelesen rajzoljon meg és sok-sok átmenettel árnyaljon egy olyan korszakot, amelyről napjainkban az iskolai történelemórák vagy a politikusi beszédek nyomán leginkább közhelyek forognak fenn.

Az ismeretlen katona halálát az ismerős politikusok okozzák.

Cseke Gábor Juhász Gyulának ezt a korabeli mondatát választotta könyvének mottójául, és már ez is jelzi: válogatása arra is szolgál, hogy a könyv olvasója levonja a következtetést az első világháborús történésekből, és a huszonegyedik század hatalmas információs áradatában is éles szemmel, kellő megfontoltsággal és bölcsességgel önmaga gondolatvilágán átértékelve, figyeljen mindarra, ami körülötte zajlik.

A nagypolitika ugyanis, akár csak száz esztendővel ezelőtt, nem sokat törődik a kisemberrel, és hangzatos eszmék jegyében hajlamos olyan kalandokba kergetni, ahonnan számára nincsen visszaút. A világháborúnak s a háborúknak általában ez az egyik legfontosabb tanulsága, és Cseke Gábor elektronikus könyve, benne sok-sok erdélyi vonatkozással, hozzásegít ahhoz, hogy ezt jobban megértsük.

[Forrás: Bukaresti Rádió magyar adása, 2014. június 27.]

Zsehránszky István. A kincstári történelem helyett

Cseke Gábor „rendhagyó olvasókönyvét” lapozgatva egyre inkább az jut eszünkbe, hogy előbb vagy utóbb „kihúzzuk a cédulát”. Vagyis beletenyerelek keményen egy újabb világégésbe, a harmadik világháborúba, amelyet a Föld lakói közül senki sem úszik meg élve. S mindez azért van, mert állandóan másra hárítjuk a felelősséget, és állandóan másra hárítjuk a tennivalókat. Mert így kényelmesebb...

És ami kényelmes – arról rendre kiderül, hogy halálos.

Cseke Gábor könyvének a mottója:

„Az Ismeretlen Katona halálát az ismerős politikusok okozták” – idézet Juhász Gyulától, aki az Ismeretlen Katonát személynévként használta, és nagybetűvel kezdte mindkét szót. Az ismerős politikusokat viszont kisbetűvel írta. Ez is egy vélemény...

A „hősi halottak” elnevezés pedig – akiknek közös fejfájuk van szinte mindegyik erdélyi faluban, rendszerint a templom udvarán – csomagolást jelent. Így számolnak el a kisbetűvel írt manipulátorok a sok fölösleges áldozattal, amit okoztak, okoznak, okozni fognak – ha továbbra is megbízunk bennük, rájuk hárítjuk a felelősséget, rájuk hárítjuk a tennivalókat, és a „Ne szólj szám, nem fáj fejem” bölcsesség szerint élünk.

Mert a *Sorscédulák a Nagy Háborúból* című könyvének megjelenésekor adott interjúban Cseke Gábor arra a kérdésre, hogy Mit lehet tenni?, ezeket a válaszokat adta:

- Felkészülünk a legrosszabbra.
- Nem dőlünk be minden propagandának, jelszónak.
- Nem üvöltünk együtt a farkasokkal.
- Nem csinálunk hősi halottat magunkból, sem pedig hozzátartozóinkból – illetve élő halottat, mint amilyenek a frontról hazatérő katonák, ha egyáltalán lesz még hazatérés.

A „rendhagyó olvasókönyvben” található szövegek hozzásegíthetnek ahhoz, hogy „ténylegesen átéljük” a háborút – még mielőtt kitörne. Ha ezt tesszük, biztos, hogy nem lesz kedvünk háborúzni. És feltehető, hogy ez esetben jó úton haladunk...

A könyv létrehozójának vallomása szerint néhány nap alatt mintegy huszonötezen kattintottak rá a könyvre. Ekkora példányszám el sem képzelhető itt nálunk kinyomtatott könyv esetében. Úgyhogy mégiscsak jó valamire az az internet. Beírjuk a keresőbe azt, hogy Sorscédulák – és máris olvashatjuk az első világháborúról szóló szöveggyűjteményt: nagy írók, publicisták vagy egyszerű túlélők hiteles vallomásait. A kincstári történelem helyett – egy igazabb történelem dokumentumait.

[Forrás: *Népújság*, 2014. augusztus 9, *Múzsá*]

Oláh István interjúja: A nagy háború sorscédulái

Cseke Gábor mai irodalmunk egyik legizgalmasabb írója, költője, műfordítója, újságírója. Ez a reneszánsz óta tudatos és rokonszenves sokoldalúság alakítja életművét, most csak egyik utóbbi és nagy port kavart kötetének címét mondom: Jelentések magamról. Emlékezések ellenfényben. Cseke online könyvtárát is az olvasó figyelmébe ajánlom, amely nem papíron s nem nyomdafestékkal készül, de változatlanul a huszadik század sorsproblémáit kutatja-elemzi. Legutóbb a száz évvel ezelőtt kitört első világháború olvasókönyvét állította össze, olyan szövegeket válogatott egybe, amelyek ideje lejárt, mindamellet nem idejétmúltak, a

tanulságokat pedig jó lenne megjegyeznünk most, 2014-ben az egész emberiség, a világ érdekében.

* Száz évvel a nagy háború után háborús olvasókönyvet szerkesztett. Minden kerek évfordulón innen és túl – milyen megfontolásból?

Az olvasókönyv csak melléktermék, az eredeti cél egy szubjektív vétetésű, de széles nyitásra s merítésre beállított szöveggyűjtemény volt, weboldalba gyűjtve és rendszerezve – a könnyebb áttekinthetőség és elérhetőség érdekében. A centenárium inkább csak alám gyűjtött egy olyan kalandban, amit egyedül mértem saját magamra, legyűrve eredendő idegenkedésemet a kincstári történelemszemlélettől, amely minden esemény, történés, folyamat mögül évszámokat, uralkodókat, hadjáratokat, lázadásokat, különféle cselszövőket és női személyeket tolt az előtérbe. Szerencsém volt, hogy írók műveiben keresgéltem indításképpen: a Nyugat 1914-es közleményei mentén vágtam neki a sűrűjének, s amikor már a hétről hétre duzzadó, szerteágazó honlap térképe mind beláthatatlanabbá vált, éreztem: összegeznem kell addig szerzett benyomásaimat.

* Nagyon izgalmas az előszó gyanánt megírt műhelynapló...

Éppen a műhelynapló volt az, ami az első körbeli összegzés szándékával készült. Miközben a gyűjtött anyagot próbáltam meg értelmezni, szinte magától állt össze, a behordott anyagból az az antológia, amely mondanivalómhoz háttérként szolgál. Nehéz harc volt ez a bőség zavara és a válogatás szempontjai között. Úgy elegyítettem a szövegeket, hogy mind irodalmi, mind publicisztikai, illetve tudományos élményt is nyújtson egyben. És hatalmába kerített a nagy háború vizsgálatára alkalmazott korszerű nézőpont, amit kezdetben jelenkori francia történészek szorgalmaztak azzal, hogy a katonai hadműveletek történetéről az egyszerű katonák és a civil lakosság – a háborút ténylegesen átélő lakosság – emlékrögzítésére helyezték a hangsúlyt. E módszerrel az irodalom akkor már jó ideje élt, megteremtve a háború ábrázolásának olyan egzisztenciális remekműveit, mint amilyen Lev Tolsztoj Háború és békéje vagy később, Roger Martin du Gard Thibault családjának egyik vezérkönyve, az 1914 nyara. Megfogadtam: ebben a szellemben kell majd megvizsgálnom valamennyi ránk maradt adalékot, dokumentumot, tanúvallomást...

* Székelyföldön nincs oly kicsi falu, hogy fő terén ne állna obeliszk az 1914–18 közötti évek hősi halottaival. Hősök vagy halottak? A dilemmát úgy oldották fel, hogy a hőst jelzősítették a szókapcsolatban. Lehet erről más véleményünk?

Ma is ez a nagy háború egyik kulcskérdése. A harcok hevében, a beígért gyors győzelem reményében, szigorúan taktikai szempontokat követve, egyáltalán nem volt célszerű a mifelénk előszeretettel hinterlandnak nevezett hátország előtt bevallani, hogy már az első ütközetekben garmadával hullnak – jobbik esetben: sebesülnek meg – katonáink, akiknek csak elenyésző részük volt tudatában annak, hogy miért is kellett elpusztulnia. Kósza golyó, rosszul előkészített roham, harci tapasztalatlanság, páni félelem, vezérkari hazugság, harci motiváció hiánya stb. mind-mind azt okozták, hogy a „lombhullásig” befejezni ígért hadjárat inkább csak az áldozatok számát halmozta. Hogyan is vallhatták volna be a háború manipulátorai, hogy az elesettek egy világméretű mészárszéken veszítették életüket, mindenféle hősi gesztusokat mellőzve? E csomagolástechnikáról, amitől aztán nagyon sokáig nem tudtak – talán nem is akartak – megszabadulni, egy olyan emlékalbumból meríttek, amit 1915-ben adtak ki Maros-Vásárhelyen, sebesülteket és hadiárvákat segélyezendő. Az album elejétől a végéig demagóg porhintés és dagályos hazafias szólásoknak válogatott gyűjteménye, s egy a célja: harci mámorban megtartani mindenkit, aki áldozatot hoz – miért is? Olvassunk bele a korabeli stílremeklésbe, amit ma is tanítani lehetne a nagyotmondás iskolájában:

„Épp, mint valami pompázatos vitézségi érmet, úgy tűzte az elismerést a magyar katona mellére Joachim porosz királyfi, a császár legkisebb fia. Ami fejedelmi elismerése volt, ami meleg emberi érzése, azt csokorba kötve dobta a magyar katona elé; jutott belőle a tisztnek, a bakának, mindenkinek, aki magyar vérrrel harcol az orosz óriás ellen.

Hallottuk a herceg gyönyörű szavait, amelyek úgy csengtek a fülünkbe, mint valami meleg muzsika és nem tagadjuk, hogy olyan boldogsággal fogadtuk ezt a sok jót, mint amilyen őszintén és szívesen a herceg adta ezt, az ő külön vaskeresztjét a magyarságnak.

A magyar katona... Drága vére, vére, amely nemesebb, mint királyké és pirosabb, mint a falernumi bor, gőzölve freccsen az orosz síkságra, elönti a szerb földet, piros virágkéve csillog nyugat országújtjain és mindenütt dicsőség fakad belőle.

A diadal zászlaját lobogtatja a kezében – és amerre jár, csodálatos, nagyszerű, szép, hősi legendák fakadnak a nyomában. Hol járnak most?... Kárpáti havasokon rohanva, elől a tűzben, szikláról sziklára kapaszkodva – a magyarok. Birkózva az oroszokkal, az első front véres tűzében, – a magyarok. Éjszakák vakmerő vállalkozásában, föl szegett fejjel lovagolva a halálba, – a magyarok. Ágyuk ellen puskatussal harcolva, ott mennek legelő, – a magyarok. Mindenütt ők, ők a magyarok, szegény testükből hullatorlaszok emelkednek már, de rajta keresztül megint csak ők vágatnak előre, – a magyarok.

Babérkoszorút fonva a fejük köré, rajongott értük a porosz királyfi. Ez a babér ott marad, a miénk lesz, a magyarságé és emlékeztetni fogunk rá mindenkit, akkor is, amikor csend lesz a harcok után, béke a magyar sírok fölött és jutalomeső az előretörtetőknek.”

A jelen hivatalos emlékezőinek ideje egyértelmű választ adniuk erre a dilemmára. A céltalan, önbecsapós áldozatvállalás figurája lám, tetézve ismétlődött meg később, a második világháborúban. Legyünk végre őszinték magunkhoz: volt-e legalább fikarcnyi haszna sokféle módon megörökített, kőbe-bronzba merevített hősiességünknek? Sírokban sosem volt hiány. De a „jutalomeső” sajnos, elmaradt...

* Kihalt az a nemzedék, a mi nagyapáinké, akik az első világháborúban harcoltak. Kihalóban az is, amelyet a még nagyobb, a másodikra mozgósítottak. Sikeriült-e megtudni mindent tőlük, róluk, ami a háborúval kapcsolatos, a kellő tanulságok megfogalmazásával? Vagy a tanulságokat már régen megfogalmazták, csak nem figyeltünk rájuk?

Ha lennének tanulságok, lenne mihez igazodni is. De a teljes igazságot valahogy mindig elhallgatták előlünk, vagy csak félig mondták ki. Igaz, kőtáblákba, parancsolatok formájában sose vették őket, de nem mondhatjuk, hogy figyelmeztetések nélkül maradtunk. És ez ma is ugyanúgy megtörténik, mintha az eltelt száz év el se múlt volna fölöttünk. A második után a harmadik világháború ugyan még nem tört ki, de a vajúdás már jócskán elkezdődött, s félő, hogy ebbe a nehéz szülésbe többszörösen is belepusztulunk. Már-már a végszóra bukkantam Szócs Géza tavaly decemberben megjelent színpadi játékára (Rasputyin küldetése. Irodalmi Jelen, 2013. december 16.), és mindent fölkaavart bennem, ami eddig leülepedni látszott. Nem túl eredeti, de merész ötlettel pörgeti vissza száz évvel a történelmet s teszi meg a halálközeli élményű Rasputyint, a cári udvar nevezetes jövőbelátóját túlvilági üzenetvivőnek. Aki, miközben ideje egyre fogyóban, azon van, hogy vagy az orosz cárt, vagy a német császárt, netán a brit uralkodót, esetleg a brit miniszterelnököt, vagy éppen Ferenc Józsefet, s ha ezek közül egyik se jön be – Clemanceau például egész egyszerűen elzavartatja inásával –, a merénylő revolvért elsütő Gavrilo Principet rávegye: fordítson egy-két fokot a történelem

kerekén ahhoz, hogy minden másként történjen. Csakhogy a világ végzetesen vak és süket: akkor se lát, se hall, amikor még volna idő és esély a korrekcióra. (...) Szócs később ki is mondja egy önterjűben, hogy az közeli hónapok eseményei mintha az írás logikáját követnék: az ukrajnai és a krími válság világháborús méretű feszültségkört teremtett egyik percről a másikra Európa országai körül – és nem csak. Állunk hát egy tanulságos centenáriumi küszöbén és vakon bámuljuk a kezünkbe helyezett tanulságokat, nem tudva, mihez kezdjünk velük...

* A gén-fetiszálók szerint örökletes emberi képességünk a háború imádata vagy legalábbis a hit, hogy megkerülhetetlen. Nem tudunk megenni háború nélkül? Végül minden lehetett ok: szerelem és hiúság (Párizs almája a homéroszi korban), birtok-, sőt országfoglalás, nagyban a vallások különbözősége, a térítés mániája, meg a gyakoribb érvek, a politikai, társadalmi, nemzeti okok, szerintem még az ötvenes évek stílusparadoxona is ide tartozik: Harcolunk a békéért, így zárult kötelezően minden írásos kérés, amit a hatóságnak nyújtott be a halandó ember. Lehetne kicsit tisztáznunk ezt a káoszt?

Él egy remek, kivételes tehetségű orosz író a mai ún. „válságövezetben”, aki 1977-ben született és még nem volt húsz éves, amikor besorozták a csecsenek elleni háborúba. Arkagyij Babcsenko a neve, a kaukázusi háborúk valóságából ihletődött riportjai, történetei, regényei világszerte hódítanak. Nem tartozik a szép szavú, kellemkedő írók közé. Szövegei darabosak, kemények, szókimondóak. És mentesek mindenfajta hamis illúziótól, ami a „háborús hősiesség”, a pozitív háborús erkölcs védelmezése felé viszi el az emberiség józan eszét. Magyarul is elismert műve, a Jelenetek egy háborúból messze hangzó békekiáltás, a hatalmi játszmákhoz tapadó gyilkolászás ellentmondásaival és képmutatásával szemben. Néhány rövid írását épp ezért válogattam az antológiába: figyelmeztetése már a jövőnek szól...

* Mi vagyunk az első nemzedék, amelyet két háború közé, de emberöltőnyi vagy tán még tartósabb békébe csöppentett ide a jó szerencse. Mégér egy tünődést e tünneményes történelmi véletlen? Vagy épp a történelemben nincsenek véletlenek?

E hosszasan tűnő „kegyelmi idő” talán azért következhetett be, mert hol itt, hol ott, hol meg amott, kis szünetekkel, mindig adódtak olyan lokális csihupuhik, amelyek lekötötték egy bizonyos érdekszféra erőközpontjait, kiélték a militarista törekvéseket, kitűnő próbaterepnek bizonyultak az új haditechnikához és harcmodorhoz. Nem véletlen, hogy Neagu Djuvara történész rendhagyó történelemkönyvében (*Războiul de șaptezece și șapte de ani (1914–1991) și premisele hegemoniei americane. Humanitas, 2008*) nem első világháborúról beszél, nem is másodikról, hanem 77 éves háborúról, ami eszerint 1914-1990 között zajlott, több katonai hadjáratral és egy hidegháborús szakasszal. Az igazi háborús hullám, ha a ciklikusságban hiszünk, most, ezekben az években érne el bennünket – ha nem figyelünk oda Raszputyinra és társaira. Úgy tűnik, számos országban jó táptalaja alakulhat a feszültséggerjesztésnek, a nemzeti gögnek és a kincstári érdekek alá játszó hősi pózolásnak. A pacifizmus, amelyet az első világháború idején például halálos véteknek, hazaárulásnak kiáltottak ki sok helyen, úgy tűnik, hamarosan visszanyeri ezt a besorolást. És akkor megint elborít bennünket a kikerülhetetlen sír- és hősrómantika...

[Forrás: Udvarhelyi Híradó, 2014.]

Daczó Katalin interjúja: Miért olvasókönyv?

Rendhagyó olvasókönyvnek nevezi legújabb, az első világháború kezdetének századik évfordulója közeledtével közreadott munkáját. Mit is takar ez a fogalom?

Olvasókönyv, mert iskolás korom hajdani „olvasókönyvére” emlékeztet engem: mindenféle ízelítő volt benne, verstől a tanmeséig, anekdotáig, történelmi leírástól lírai gondolatfutamokig a környező világról, az életről, amivel az elemi iskolában fel kívántak bennünket vértetni. Ez, a Sorscédulák a nagy háborúról is egy kissé ilyen: finom vegyes, rövid és hosszabb, különböző műfajú írások váltogatják egymást, s annyiban megegyeznek, hogy mind-mind a száz évvel ezelőtti eseménnyel vagy az abból eredeztethető, időben hozzánk közelebbi fejleményekről szólnak. Egyben rendhagyónak nevezem, mert hiányzik belőle a tankönyvek elmaradhatatlan didakticizmusa, leckéztető jellege. Inkább írói-riporter tanúvallomásoknak és kordokumentumoknak nevezhetők, amiket önállóan értelmezhet a mai olvasó.

Milyen szempontok, milyen szerkesztési elvek szerint válogatta össze ennek a digitálisan olvasható könyvnek az anyagát?

Kezdetben szó sem volt könyvről: egy belső használatú honlapot nyitottam, melyre mint egy jókora írászatra, kezdtem felpakolni mindazt, ami a száz éves háborúval kapcsolatban a kezembe került. Elsőnek egy 1914-16-os lapgyűjteményre figyeltem föl: címe Vasárnapi könyv, hetente jelent meg, hosszú évtizedeken át, egészen a második világháborúig, és tudománynépszerűsítő néplapként működött. A könyvként bekötött gyűjteményt tanulmányozva megdöbbenett, hogy a szarajevói gyilkosság időpontjától kezdve a lap mekkora következetességgel „adagolta” a korabeli olvasónak a kitörni készülő, majd a sietve beindított háborúval kapcsolatos legapróbb tudnivalókat: fegyvernemeket ismertetett, fegyverzeti technikát mutatott be, a hadiállapotok civil lakosságra vonatkozó tudnivalóit sorolta fel: hogyan működik a tábori posta, milyen nehézségekre számíthat a hátszország lakossága, miként kezelik a háborús sebesülteket... És közben rengeteg jó fotóval, rajzzal illusztrálta az eseményeket, a közszereplőket. Igazi háborús krónika, a maga profilján belül... Ezzel kezdődött: digitalizáltam a Vasárnapi könyv anyagait és elhelyeztem a honlapon, amely fölé egy számomra kedves Babits vers néhány sorát írtam: „az idő harcokat ujráz”... A vers teljes egészében megtalálható, nyitó anyagként, az olvasókönyv élén is. (A lapgyűjteményt különben a Kájoni János Megyei Könyvtárnak ajándékoztam, állományukból viszont igen sok értékes munkához, forráshoz juthattam hozzá!) De akkor már rendre beindultak a kíváncsiságom újabb motorjai: megtudni, miként álltak hozzá a nagy háború élményéhez-témájához íróink, általában az írók, a haditudósítók, azok az emberek, akiknek a sorsát, későbbi pályáját a szó szoros értelmében meghatározta az első világháború. Az anyag hólabdaként gyűlt, lassan számomra is dzsungellé vált, rendszereznem kellett, egy sor igen érdekes munkából már nem is volt türelmem szemlélni... A weblapépítésről különben műhelynaplót is vezetek, abban napra megtalálhatók a munka közbeni dilemmák történések, töprengések. A weblapon összegyűltekből válogattam össze az olvasókönyv anyagát, miközben annak bevezető tanulmányát fogalmaztam. Szerkesztési elvem egy volt: minél szélesebb rálátás a háborúra – mind földrajzilag, mind szellemileg és akár az időben is, mintegy jelezve, hogy a nagy háború nem zárult le Trianonnal, de még Párizssal sem, mert még mindig a világ fölött függ Damoklész kardja.

(...)

Az utószóban így ír: „Úgy tűnik, Ukrajnában eldőrdült ama szarajevói fegyver mai utóda. A világon múlik, hogy csak arra az első merénylő robbantásra emlékeztessen, amely nem találta el a trónörökös házaspárt.” Mit tehet egy átlagember az esetleges háború ellen?

Azt, hogy felkészül lélekben a legrosszabbra. Nem hisz vakon mindenféle propagandának, hamari jelszónak. Nem veszi be a világot csak feketére és csak fehérre felosztani hajlamos szélsőséges szemléletet. Nem üvölt a farkasokkal együtt. Nem csinál magából és szeretteiből ha kell, ha nem hősi áldozatot. Az életre összpontosít és nem felejt el mindegyre vissza-

pillantani az elődök balfogásaira, sajnálatos csapdába kerülésére. Okul a történelemből. Még akkor is, ha hazafias kötelezettségből – miként a fiatal Arkagyij Babcsenkóval történt Csecsenföldön – szabályosan elhurcolják egy kötelezővé tett háborúba, amelyről kiderül, hogy szűk militarista-hatalmi érdekeket szolgál. „Tizennyolc évesen löktek beléd naiv kölyökként – írja Jelenetek egy háborúból című műve végén –, és megölettem benned. És százéves aggastyánként támadtam fel, betegen, roncsolt bensővel, üres tekintettel és kiégett lélekkel. Mindörökre bennem vagy... A világot a te szemeddel látom, az embereket a te mércéddel mérem. Számomra már nincs többé béke. Számomra most már mindörökre háború van.” Egy ilyen keserű, kortárs nemzedéki hitvallás felér egy nyílt vádirattal; és az ilyen vallomásoknak kell hinnünk. Jobban, mint bármikor.

[Forrás: *Hargita Népe*, 2014. június 26.]

Zsehránszky István interjúja: „A világban pusztít a gyűlölet...”

A világban pusztít a gyűlölet, az akarat és az érdek – vallja Cseke Gábor író, közíró és szerkesztő, aki az első világháború kitörésének 100. évfordulójára világháborús témájú dokumentumokat, fotókat és számos linket tartalmazó honlapot hozott létre. Az idő harcokat újráz web-oldal a mai napig folyamatos szerkesztés alatt áll és bővül. A Csíkszeredában élő szerző a honlapon összegyűjtött anyag egy részéből rendhagyó olvasókönyvet szerkesztett s tett közzé *Sorscédulák a nagy háborúból* címmel, amely szintén elektronikus formában található meg a világhálón. Mai adásunkban Cseke Gáborral Zsehránszky István beszélget.

Zsehránszky István (a továbbiakban Zs. I.): Ez egy internetes könyv. A sorscédulákat a dögcédulák szó hívta elő a könyv készítőjében. Mit is tartalmaznak tulajdonképpen ezek a sorscédulák?

Cseke Gábor (a továbbiakban Cs. G.): Tulajdonképpen az történt, hogy ez a könyv egy melléktermék. Mert az eredeti szándék az volt, hogy egy magán honlapon az év elejétől megpróbálom összegyűjteni minél több irodalmi, publicisztikai, történelmi és dokumentáris képanyagot az első világháború kitörésével, lefolyásával, értelmezésével stb-stb-stb. kapcsolatban. Naponta építgettem ezt a honlapot, és pár hónap alatt rájöttem, hogy rengeteg anyag gyűlt össze, és hogy valahogy értelmezni is kell, tehát válogatni belőlük, értékelni, megnézni, hogy mi az, ami túlmutat a tárgyon magán, és akkor elkészítettem egy elemzést, egy naplóféjét, ami ezt a gyűjtési s ezt az értelmezési folyamatot próbálta rögzíteni. Ezzel párhuzamosan válogattam is az összegyűjtött anyagból, és így gyűlt össze, heteken és hónapokon keresztül, ez az antológia, ami mintavétel lényegében abból a honlapból, ami továbbra is épül. Hiszen a háború éppencsak hogy elkezdődött, vagy talán el sem kezdődött száz évvel ezelőtt.

Zs. I.: Hát elég szomorú dolog, hogy ezt látod, és valószínűleg erről is van szó, hogy mi már száz éve háborúban élünk annak ellenére, hogy békésnek tűnik a környezetünk, mármint a közvetlen környezetünk.

Cs. G.: A történelemelemzés az nem igazán az én kenyerem. Bevallom neked őszintén, hogy az iskolában az első pillanattól kezdve mélyen utáltam a történelem tantárgyat. Valószínűleg azért is, mert ahogyan tanították, az nem felelt meg az én szellemi preferenciámnak. Én például nem szeretem az adatokat, sem az olyan tényeknek a memorizálását, amelyekhez semmi közöm. Így például az évszámok és a királyok, hercegek, uralkodók stb. ténykedéséhez vajmi kevés vonzódásom van, tehát ilyen szempontból furcsa lehet, hogy én nyúltam éppen történelmi témához. De az a mód, ahogy sikerül megtalálni és megközelíteni a ezt, a

háborúnak a gondolatát, ebben nagyon sokat segít az irodalom és a modern történelem-szemlélet. Tehát az események nem úgy történnek, mint egy filmen, hogy megindulnak a képkockák és aztán egyszer csak lezáródnak, hanem folyamatok vannak, amelyek elbújnak néha, de nem szakadnak meg...

Zs. I.: Újra előjönnek...

Cs. G.: Úgy van. Érdekes, hogy ezt a szemléletet egy olyan történész is képviseli, mint Neagu Giuvara, aki hát nagyon közeledik a száz évhez, és azt lehetne mondani, hogy egy ilyen öreg szakember, ugye, nem tud igazán megújulni – de meg tud újulni! Ő 77 éves háborúról beszél az első világháború kapcsán, amelyik még mindig nem ért véget. Tehát gyakorlatilag a mi rendszerváltásunkkor érne véget, de úgy látszik, hogy mégiscsak folytatódik...

Zs. I.: Szóval a mi rendszerváltásunk évében számolta meg az éveket, ugye? De azóta eltelt még egy pár év, most már száz évre kell módosítani.

Cs. G.: Megjegyzem, hogy nem ő az egyetlen, aki ezt vallja, csak a 77 évet ő számolta ki, de mondjuk magát a folyamatot, azt hogy az első világháború lényegében a másodikban folytatódott, azt már többen állították...

Zs. I.: ... A könyv szerkezete meglehetősen nyitott. Van benne munkanapló, van benne szerkesztői esszé, van benne irodalmi dokumentum, és van benne számos személyes visszaemlékezés résztvevőktől, azok családtagjaitól... A könyv műfajilag hogyan határozható meg? Olvasókönyv? Antológia? Esszék és dokumentumok gyűjteménye? Esetleg hogyha mondanál néhány fejezetcímet a könyvből, talán jobban megértenénk.

Cs. G.: Azt hiszem, hogy az olvasókönyv a leghelyesebb, mert nagyon hasonlít azokhoz a könyvekhez, amelyek most már kimentek divatból, vagy legalábbis már nem így szerkesztik őket, amikor az iskolában egy tárgyról vagy egy tantárgyról úgymond a gyerekek, az olvasók számára valószínű, hogy a teljességet leképező vagy legalábbis azt szuggeráló magyarázatokat adnak a világról vagy arról a tárgyról. Éppen ez a műfaji sokoldalúság és sok-központúság adja azt, hogy a tárgyat, vagyis ezt az első világháborút sok oldalról közelíthetjük meg. Megközelíthetjük irodalmi szempontból, ezt tartottam az olvasókönyv vezérfonalának, hiszen verseket, cselekményes művészi látásmódon átszűrt tapasztalatokat szívesen olvas az ember. De közben, mivel a könyvet nem egy író írja, és nem egy történetet mesél el, nem árt, és gondolom, használ is a figyelemnek, hogyha egy-egy dokumentáris értékű rövidebb írás is, újságcikk stb. helyet kap az emlékezések között... Ez az olvasókönyv épp ezért olvasókönyv, hogy nem föltétlenül muszáj lineárisan olvasni. Ha az ember megnézi a tartalomjegyzékét, akkor roppant gazdag a szerzőgárda és a forrásanyag, mindegyikre vonatkozóan a könyvnek a végén található rövid eligazítás: ki kicsoda, mi micsoda. Például itt van Stefan Zweig, aki az első harmadában szerepel a tartalomjegyzéknek, A túlárado háborús lelkesedésről című, rövidebb írását vettem át, ami egy bővebb publicisztikai munkából való. Ő elemzi a háborúnak a körülményeit, és ez a rész pontosan azt próbálja megmagyarázni, hogy mi az, ami az embereket arra vette rá, hogy lényegében egy abszolút negatív eseményhez a lelkesedésüket adják. Gondolom, hogy mindenkit érdekel...

ZS. I.: Mert agyon voltak manipulálva!

Cs. G.: Nemcsak az, nemcsak az. Azért mondom, érdemes elolvasni, mert az emberi természetben és ama bizonyos történelmi helyzetben is van egyfajta magyarázat, ami ezt elősegítette, a manipulálást. Tehát azt nem lehet tagadni, hogy nem voltak manipulálva. Persze hogy manipulálva voltak. De manipulálják az embereket máskor is, ugye, és nem mindig sikerrel... Itt sikerült, és nem csak egy-egy helyen, hanem világszerte.

Zs. I.: És néhány évtizeddel később újra sikerült, lásd második világháborút, és ma is lehet őket manipulálni, lásd, Kelet-Ukrajnát, ami ott történik. Ne folytassuk, mert szomorú...

Cs. G.: A Zweig írása után rögtön jön a Kis bakanyelvi szótár 1914-ből, ami egy oldalon lényegében összegyűjt pár tucat olyan kifejezést, amelyet a magyar háborús irodalomban gyakran lehet olvasni, és főleg az újságokban. A legtöbb német eredetű szó, és hát ebből gyakorlati haszna van az olvasónak, tudja alkalmazni. Utána pedig egy vers következik Rudyard Kiplingnek A fiam, Jack című eléggé közismert – de még mindig nem eléggé! – verse, annak a lecsapódása, hogy ő a fia nyomoréksága ellenére, hazafias buzgalomból minden követ megmozgatott, hogy az kijuthasson a frontra, ami aztán végül sikerült, hiszen magas beosztásban dolgozott a hadügyminisztériumban, és néhány hónap alatt a fia el is esett, és ez a megrendülés íratta vele nemcsak ezt a verset, de ez az a vers, ami kifejezi azt, hogy az ember saját magát áldozza fel, amikor egy ilyen emberellenes ügy mellé áll. (...)

Zs. I.: Miközben a könyvet készíted, biztos észrevetted, hogy a virtuális könyvnek előnyei is vannak esetleg a kinyomtatott könyvvel szemben. Például: korlátlan a példányszáma. (...) A másik előnye az, hogy azonnal olvasható az egész világon. Nem kell megrendelni, nem kell odaszállítani stb.

Cs. G.: Igen. És persze kell viszont egy olvasói rugalmasság hozzá. Most ez a fiatal nemzedékekben és a fiatalabbakban megvan, furcsa módon mégis az öregek és az idősek azok, akik nagyon érdeklődnek iránta, és eljöttek a könyvtári bemutatóra, mert az itteni, a helyi, a csíkszeredai könyvtárnak ajánlottam fel ezt a munkát, nagyon sokat segítettek nekem dokumentumok felhajtásával és kölcsönzésével... Szóval, idős közönségem volt, de nagyon lelkes, és többen letöltötték az internetről és elvitték egy szaküzletbe, s kinyomtatták...

Zs. I.: És mivel interneten van, folyamatosan gazdagodhat a könyv. Ezt műveled is, mert nem álltál le. Továbbra is szerkeszted és csinálod. Tehát ténylegesen nyitott könyv. Nemcsak szellemileg nyitott, hanem effektíve is nyitott.

Cs. G.: Én azt ajánlom annak, például, akit érdekel a téma, hogy a könyvön túl a két honlapot is próbálja meg felkeresni. A magán honlap címezése az annyira bonyolult, hogy nem mondanék címet, viszont írják be akármelyik kereső motorba, hogy sorscédulák, és az első honlap, amelyiket megtalálnak, és amelyiken megtalálják magát a könyvet, az maga a kérdéses honlap, s ott keressenek, kutassanak, hiszen ott van az igazi nyers anyag; az, ami ma is bővül. Éppen mielőtt hívtál, akkor Szoltsenyicinnek egy remek regényéből válogattam terjedelmes részleteket, a Vörös kerékből, aminek az az alcíme, hogy 1914 augusztusa.

Zs. I.: Ezek szerint nem lehet leállni.

Cs. G.: Nem, nem. És nem is érdemes.

Zs. I.: Végül is: látszik már a munkának a vége?

Cs. G.: A munkának a vége azért nem látszik, mert még mindig kíváncsi vagyok. Abban a pillanatban, mihelyt megunom, akkor vége van. Ez így megy.

Zs. I.: Adja az Isten, hogy ez a kíváncsiság megmaradjon benned. Mert jó dolgokat szedsz elő – számunkra.

Cs. G.: És az értelmezése még mindig nagyon csökevényes bennem. Tehát a szándékom az, hogy mikor már nagyon gazdagnak tűnik, akkor elkezdek turkálni benne, és egy csomó tanulást még ki tudok hüvelyezni belőle, gondolom.

Zs. I.: Még egy dolgot szeretnék, bár erről már beszéltél egy riporternek, egy csíki lap riporterének: hogyan kell élnünk, hogy ne legyen többé háború?

Cs. G.: Az az igazság, hogy van olyan helyzet, amikor harcolni kell. De ez nem háború. Háborút indítani, és háborút folytatni, és embereket sodorni bele – az mindig bűn. Bűn volt, és bűn lesz. Ezt ki lehet magyarázni, a katonák ki is tudják magyarázni, hiszen ők ebből élnek, és mindazok, akik ezt az ipart és ezt a szakmát fenntartják. De el kell hogy felejtjük, és valahogy le kell hogy válasszuk az emberiség testéről ezt a förtelmet...

Zs. I.: Talán jobb lenne az a kifejezés, hogy az emberiségnek el kell határolnia magát ettől... Mert ha elfelejti, akkor újra kezdődik...

Cs. G.: Nagyon nehéz elhatárolódnia tőle... Nincsenek határok, ez az igazság. Te is tudod... Mert látod, az Ukrajna fölött lelőtt személyszállító repülőgép azt mutatja, hogy nincsenek határok, mert teljesen össze lehet zavarni egy pillanat alatt az egész világ erőviszonyait. És indulatait, és mindent... És még vagy kétfő kell ilyen, és akkor...

Zs. I.: ... hullnak majd a bombák világszerte.

Cs. G.: És közben hullnak is! Most kétfelé figyelünk: Ukrajnára és a Gázai-övezetre, de hát közben még Szíriában is és mindenhol halnak meg emberek, és komoly harcok vannak, és nemcsak ottan, de máshol is. Tehát a világban pusztít a gyűlölet sajnós, és az akarat és az érdek.

Zs. I.: S a manipuláció. Köszönöm a beszélgetést, és ha megjelenik a virtuális könyv második kötete, akkor majd folytatjuk.

[Forrás: Bukaresti Rádió, 2014, augusztus 26-án]